

วารสารราชภัฏบึงขิตยสถาน

วารสารราย ๓ เดือน

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันทัต โรจนสุนทร
ดร.โสภกา ชูพิกุลชัย ขปิลมันน์

นายกฤษฎราชภัฏบึงขิตยสถาน
ประธานสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ประธานคณะกรรมการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ผลิน ภู่อรุณ

ราชภัฏบึงขิต

คณะกรรมการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร สิทธิกาญจน

ภาควิชาชีววิทยา

ศาสตราจารย์ ดร.วรเดช จันทรศร

ภาควิชาชีววิทยา

ศาสตราจารย์สัญญาชัย สุวังบุตร

ภาควิชาชีววิทยา

ดร.ปฐมภรณ์ บูษปอรรถ

ภาควิชาชีววิทยา

ศาสตราจารย์ ดร.ไพฑูริศ เอกเจริญกร

ภาควิชาชีววิทยา

รองศาสตราจารย์ ดร.พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์

ภาควิชาชีววิทยา

นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

เลขาธิการราชภัฏบึงขิตยสถาน

นายพงษ์ศักดิ์ ศิริวงษ์

รองเลขาธิการราชภัฏบึงขิตยสถาน

กองบรรณาธิการ

นางแสงจันทร์ แสนสุภา

ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง

นางกนกวรรณ ทองตะโก

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นางสาวอิสริยา เลหาทิตรานนท์

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นางวาสนา เอกสิทธิ์

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

ผู้จัดการ

นางนัยนา วราอัสวปติ

เลขานุการกรม

The Journal of the Royal Institute of Thailand

Quarterly Journal

ADVISORY BOARD

Santhad Rojanasoonthon	<i>President, the Royal Institute</i>
Sobha Chupikulchai Spielmann	<i>Chairperson, the Academy of Moral and Political Sciences</i>

EDITOR-IN-CHIEF

Palin Phoocharoon	<i>FRI</i>
-------------------	------------

EDITORIAL BOARD

Pataraporn Sirikanchana	<i>AFRI</i>
Voradej Chandarasorn	<i>AFRI</i>
Sanchai Suwangbutra	<i>AFRI</i>
Pattamaporn Busapathumrong	<i>AFRI</i>
Pathaichit Eagariyakorn	<i>AFRI</i>
Puntip Sirivunnabood	<i>AFRI</i>
Kanokwalee Chuchaiya	<i>Secretary-General</i>
Pongsak Siriwong	<i>Deputy Secretary-General</i>

DEPARTMENTAL STAFF

Saengchant Sansupa	<i>Director of Moral and Political Sciences Division</i>
Kanokwan Tongtago	<i>Literateur, Professional Level</i>
Itsariya Lauhatirananda	<i>Literateur, Professional Level</i>
Wassana Ekkasith	<i>General Service Officer, Experienced Level</i>

MANAGER

Naiyana Vara-Asvapati	<i>Secretary of the Royal Institute</i>
-----------------------	---

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

The Journal of the Royal Institute of Thailand

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๗

Volume 39 Number 1 January-March 2014

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

The Academy of Moral and Political Sciences

ประธานคณะกรรมการแถลง

พระมหากษัตริย์กับประชาชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ในสมัยประชาธิปไตย

๑

ปิยนาท บุนนาค

“มหาชนนิกรสโมสรสมมุติ” : พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์

๔๐

พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๙

วุฒิชัย มูลศิลป์

การพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทยในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ

๗๕

ไพทชิต เอกจริยกร

การปราบปรามโจรสลัด : ปัญหากฎหมายและแนวทางแก้ไขในปัจจุบัน

๙๗

จตุรงค์ ถิระวัฒน์

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑๒๐

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

ดอยอินทนนท์ : ความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

๑๔๙

มนัส สุวรรณ

กระแสความคิดจริยศาสตร์สุขภาพในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑

๑๖๘

สิวลี ศิริไล

มัชฌิมนิยาม

๑๘๓

สิทธิ บุตรอินทร์

การแพทย์แผนไทย : คุณค่าและความสำคัญทางพุทธปรัชญา และลัทธิหลังนวยุค

๒๑๐

ภัทรพร สิริกาญจน

ความเหลื่อมล้ำและผลกระทบทางสังคม

๒๓๕

ชาย โพธิสิตา

สวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย

๒๕๓

ปฐมาภรณ์ บุชป้อารง

จิตวิทยาครอบครัว

๒๗๑

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์

มนุษย์บนเส้นทางสู่เสรีภาพของชาห์

๒๘๖

วนิดา ขำเขียว

ประธานคณะกรรมการกลาง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๗) เป็นการรวบรวมบทความวิชาการของราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ที่นำเสนอความรู้ในหลากหลายมิติทั้งด้านกฎหมาย การศึกษา ศาสนา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ในรูปแบบของบทความวิชาการเชิงประยุกต์ที่เน้นการพัฒนาเชิงบูรณาการที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาองค์กร และพัฒนาประเทศผ่านทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ บทความทั้งหมดเป็นการแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจและความพยายามของนักวิชาการของราชบัณฑิตยสถานที่ต้องการเป็นกลไกหนึ่งในการช่วยแก้ปัญหาที่สังคมไทยกำลังประสบอยู่ โดยเป็นการศึกษาในบริบทของประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ที่ใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วของไทยมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหา เพื่อเตรียมความพร้อมของประเทศในการก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งประเทศไทยนอกจากจะต้องเร่งสร้างความสามารถในการแข่งขันในเชิงเศรษฐกิจเพื่อให้สามารถเพิ่มมูลค่าทางการค้าและการลงทุนในกลุ่มประชาคมฯ ได้แล้ว การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการศึกษา เด็ก ครอบครัว และสังคมเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายควรให้ความสนใจในลำดับต้น ๆ เช่นกัน นอกจากนี้ การรื้อปรับบทวนกฎหมายระหว่างประเทศของไทยก็เป็นอีกภารกิจหนึ่งที่ต้องเร่งดำเนินการเพราะจะทำให้การก้าวสู่ความเป็นสากลของประเทศไทยเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

คณะกรรมการเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่างานศึกษาวิจัยในฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้อ่าน เพราะเนื้อหาที่นำเสนอเป็นการชี้นำการพัฒนา และการเพิ่มพลังให้กับทรัพยากรทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ของประเทศไทยให้สามารถนำมาสร้างประโยชน์ และสร้างโอกาสทางธุรกิจภายใต้การพัฒนาความสามารถในการแข่งขันที่ต่อเนื่องในการสร้างการเติบโตที่ยั่งยืน

รองศาสตราจารย์ ดร. พลิน ภู่อรุณ
ประธานคณะกรรมการ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

พระมหากษัตริย์กับประชาชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในสมัยประชาธิปไตย^๑

ปิยนาล บุนนาค^๒

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยพระองค์แรกที่ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนช่วยเหลือ “บำบัดทุกข์บำรุงสุข” ประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ติดต่อกันมาเป็นเวลากว่า ๕ ทศวรรษ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ (ค.ศ. ๑๙๕๙) เมื่อเสด็จฯ เยี่ยมประชาชนทุกจังหวัดในภาคใต้เป็นครั้งแรก ยิ่งเมื่อมีการสร้างพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ขึ้นที่จังหวัดนราธิวาสใน พ.ศ. ๒๕๑๕ (ค.ศ. ๑๙๗๒) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชโอรสพระราชธิดาก็เสด็จฯ แปรพระราชฐานมาประทับแรมที่นี่เป็นประจำเกือบทุกปี เพื่อ “ทรงงาน” ดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรของพระองค์อย่างใกล้ชิด ด้วยทรงมุ่งหวังให้ประชาชนในพื้นที่หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก มีความสุขสงบปราศจากความแตกต่างระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยพุทธ ยิ่งเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ก็พระราชทานแนวพระราชดำริด้านต่าง ๆ ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง หาแนวทางช่วยเหลือพสกนิกร โดยการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ อย่างเข้าใจแบบง่าย ๆ และน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาบริหารจัดการในพื้นที่ เพื่อให้ราษฎรปรับใช้ในการดำรงชีวิตก่อให้เกิดรายได้เพิ่มในครัวเรือนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มีชีวิตอยู่อย่างพอเพียงและเกิดประโยชน์สุข แม้ในช่วงปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีได้เสด็จฯ มาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยพระองค์เอง แต่ก็ได้พระราชทานความช่วยเหลือประชาชนของพระองค์อย่างสม่ำเสมอตลอดมา นับว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่จะเป็น “แรงโน้มถ่วง” ให้ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีความแตกต่างในเรื่องศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะเป็นเครื่องยับยั้งและเป็นหลักประกันมิให้เกิดแรงผลักดันที่จะแยกตัวออกไปจากประเทศไทยได้ แม้จะได้มีความพยายามในการ “ปลุกระดม” ให้ชาวไทยมุสลิมดังกล่าวร่วมในขบวนการแบ่งแยกดินแดนหลายครั้งแล้วก็ตาม

คำสำคัญ : พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยพระองค์แรก, ประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้, พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

ความนำ

พระมหากษัตริย์ไทยนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจนถึงสมัยประชาธิปไตย ทรงมีพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณต่อประชาชนบนผืนแผ่นดินไทยอย่างทั่วหน้ากัน รวมทั้งชาวต่างประเทศที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารโดยไม่จำกัดว่านับถือศาสนาใดหรือชาติพันธุ์ใด ดังชาวไทยมุสลิม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้* ในบทความนี้จะนำเสนอเฉพาะพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์สมัยประชาธิปไตยที่มีต่อประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างไรก็ตามที่ควรที่จะ “รับรู้” ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์โดยสังเขปของเรื่องนี้ก่อน

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์**

เนื่องจากดินแดนส่วนที่เป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันหรือที่เป็นหัวเมืองมลายูในขณะนั้นได้ตกมาอยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทยมาตั้งแต่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยปกครองหัวเมืองมลายูดังกล่าวในฐานะเมืองประเทศราช มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ดูแลอีกชั้นหนึ่งกล่าวคือไทยยังคงให้ชาวพื้นเมืองมลายูปกครองกันเอง แต่มีเงื่อนไขที่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทองที่มลายูเรียกว่า “บุหงามาศ” มายังราชธานีตามกำหนดเวลาทุก ๆ ๓ ปี เมื่อใดที่ไทยอยู่ในภาวะสงคราม ก็ต้องส่งกองทัพผู้คน ศาสดาราชู และเสบียงอาหาร มาช่วยฝ่ายไทยเป็นการตอบแทนที่ไทยให้ความคุ้มครองจากศัตรูภายนอก อย่างไรก็ตาม ในยามที่บ้านเมืองไทยอยู่ในภาวะศึกสงครามระส่ำระสาย หัวเมืองมลายูประเทศราชก็จะถือโอกาส “แข็งเมือง” ไม่ยอมขึ้นต่อราชธานี จนกระทั่งในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ฝ่ายไทยจึงได้ยึดหัวเมืองมลายูดังกล่าวกลับมาเป็นของไทยได้อีกครั้งหนึ่ง โดยในระยะแรกให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๓๔ จึงแบ่งการปกครองให้เมืองกลับต้นและไทรบุรีขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เมืองตรังกานูและปัตตานีขึ้นกับเมืองสงขลา

นอกจากนี้ ไทยยังได้แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็นเจ็ดหัวเมืองเล็ก ๆ ได้แก่ เมืองสายบุรี ปัตตานี หนองจิก ยะลา ยะหริ่ง ะแงะ และราห์มัน โดยถูกลดฐานะเป็นเมืองตรีในความดูแลอย่างใกล้ชิดของสงขลาแบบเดียวกับหัวเมืองชั้นนอกของไทย เจ้าเมืองของแต่ละเมืองมีบรรดาศักดิ์

* ในที่นี้จะเรียกประชาชนกลุ่มนี้ว่าประชาชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามที่กระทรวงมหาดไทยสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เปลี่ยนชื่อ “สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้” เป็น “จังหวัดชายแดนภาคใต้” อันหมายรวมถึงจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และบางส่วนของจังหวัดสงขลา จาก **เทศาภิบาล** เล่ม ๑๐ ตอนที่ ๕ (พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖), หน้า ๒๙๔-๒๙๖.

** เฉพาะหัวข้อนี้ปรับปรุงจาก ปิยนาด บุณนาค. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๑๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๑๓๔-๑๘๔.

เป็นพระยา ได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากกรุงเทพฯ^๓ นโยบายดังกล่าวนี้เรียกว่า **นโยบายแบ่งแยกและปกครอง**^๔ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการก่อกบฏหลายครั้งของเจ้าเมืองปัตตานีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๒ เป็นต้นมา

ในรัชกาลที่ ๓ เมืองไทรบุรีก็ได้ก่อความยุ่งยากให้แก่ฝ่ายไทยเช่นเดียวกับเมืองปัตตานี ไทยจึงใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองกับเมืองไทรบุรีด้วยโดยแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็น ๔ หัวเมืองคือ เมืองปะลิส สตูล ไทรบุรีและกะบังปารู^๕ แต่ละเมืองต่างเป็นอิสระต่อกันเจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโดยได้รับการสนับสนุนขึ้นตรงกับเมืองนครศรีธรรมราช

การแบ่งเมืองปัตตานีและไทรบุรีออกเป็นเมืองเล็ก ๆ ดังกล่าว ย่อมส่งผลให้หัวเมืองมลายูอ่อนแอลง ต้องหันมา “พึ่ง” กรุงเทพฯ มากขึ้น ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงใช้นโยบายผ่อนปรนต่อหัวเมืองดังกล่าวโดยเฉพาะเมืองไทรบุรี ก็ส่งผลให้หัวเมืองมลายูไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองขึ้นในระหว่างนั้น แม้อต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ไทยก็ยังคงดำเนินนโยบายตามแบบเดิม ดังนั้นแม้ว่าหัวเมืองมลายูที่ขึ้นอยู่กับไทยจะมีฐานะด้อยกว่าหัวเมืองประเทศราชอื่น ๆ แต่ก็มีอิสระในการดำเนินงานภายในบ้านเมืองของตนมากกว่าหัวเมืองธรรมดาอื่น ๆ ของไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระยะทางที่ห่างไกลจากเมืองหลวงมากและปัญหาความยากลำบากในเรื่องการคมนาคมเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง มีข้อสังเกตคือ ราชยาหรือเจ้าเมืองของหัวเมืองมลายูแต่ละเมืองจะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการเลือกสรรมาจากบรรดาญาติสนิทของรายาคนก่อน และต้องได้รับการยืนยันอย่างเป็นทางการจากกรุงเทพฯ โดยพระมหากษัตริย์ไทยจะทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองแต่ละคนนั้นก่อน^๖ นอกจากนี้ ราชยาของหัวเมืองดังกล่าวต้องมาเข้าเฝ้าถวายบังคมพระบรมศพหรือเข้าเฝ้าแสดงความจงรักภักดีในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเช่นเดียวกับเจ้าเมืองอื่น ๆ ด้วย^๗

ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสขยายอำนาจเข้ามาประชิดพรมแดนไทย ทั้งทางด้านพม่า มลายู และอินโดจีน และมีท่าทีคุกคามอำนาจอธิปไตยของไทย ส่งผลให้ไทยต้องทำการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองโดยระบบเทศาภิบาล สำหรับหัวเมืองมลายูที่อยู่ใกล้เคียงกับเขตอิทธิพลของอังกฤษนั้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๒ รัฐบาลไทยโดยกระทรวงมหาดไทยได้จัดให้กลับต้นและตรังกานูไปอยู่ในความดูแลของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต หัวเมืองทั้งเจ็ดอยู่ในความรับผิดชอบของมณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนไทรบุรี ปะลิส และสตูลนั้น

^๓ พระยาวิเชียรคีรี. “พงศาวดารเมืองปัตตานี”, ใน **ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๓** พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๕๗, หน้า ๑๙-๒๑.

^๔ นันทวรรณ ภู่ว่าง. **ปัญหาชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้**, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า ๔.

^๕ สมเด็จพระยาราชราชนาภาพ. “พงศาวดารเมืองไทรบุรี” ใน **ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๒**, พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๕๗, หน้า ๑๐๗.

^๖ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. **จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ เรื่องแต่งตั้งขุนนางทางภาคใต้ จ.ศ. ๑๒๑๗ (พ.ศ. ๒๓๙๘)**.

^๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, **เทศาภิบาล**. พระนคร : ม.ป.ท., ๒๕๐๓, หน้า ๘๑-๘๕.

ให้รวมกันเป็นมณฑลไทรบุรี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔ กระทรวงมหาดไทยได้รวมหัวเมืองทั้งเจ็ดเข้าด้วยกันเรียกว่า **บริเวณเจ็ดหัวเมือง**ให้อยู่ภายใต้การปกครองของข้าหลวงซึ่งเรียกว่า **ข้าหลวงบริเวณ**ประจำอยู่ที่เมืองปัตตานี พร้อมกันนั้น รัฐบาลก็ได้ออกกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณนี้เพื่อกระชับอำนาจการปกครองให้รัดกุมยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลไทยแต่งตั้งผู้ช่วยราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตร์เมืองมาช่วยพระยาหัวเมืองเมืองมลายูในการปกครอง มีผู้พิพากษาตัดสินคดีความตามพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลยังคงยอมรับอำนาจของผู้นำทางศาสนาอิสลาม และเคารพต่อขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวกับการสืบตระกูลและการแต่งงานของชาวมุสลิม นอกจากนี้ หัวเมืองมลายูดังกล่าวไม่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต่อกรุงเทพฯ อีกต่อไป แต่จะต้องถูกเรียกเก็บภาษีจากรัฐตามระเบียบของกระทรวงพระคลัง โดยพระยาเมืองมลายูและขุนนางจะได้รับเงินเบี้ยหวัดอย่างพอเพียงเป็นการตอบแทน^๘

กฎหมายที่รัฐใช้ในการปกครองบริเวณดังกล่าวเรียกว่า **กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๐** (พ.ศ. ๒๔๔๔) ซึ่งตราขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดวางแบบแผนวิธีการปกครองและตำแหน่งหน้าที่ราชการของหัวเมืองทั้งเจ็ด ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยตามสมควรแก่กาลสมัย และเพื่อให้เกิดความสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ทั่วไป^๙ ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติข้อ ๒๗ และข้อ ๒๘ กำหนดให้ข้าราชการที่จะไปประจำทำงานในบริเวณหัวเมืองทั้งเจ็ดพูดภาษามลายูท้องถิ่นเพื่อให้เข้าถึงประชาชนในพื้นที่^{๑๐} นอกจากนี้ บทบัญญัติข้อ ๓๒ กำหนดให้ใช้กฎหมายอิสลามตามจารีตประเพณีทางศาสนาในการพิจารณาพิพากษาคดีความเรื่องครอบครัวและมรดก โดยให้ “โต๊ะกาลีซึ่งเป็นผู้รู้และเป็นที่น่าเชื่อถือในศาสนาอิสลามเป็นผู้พิพากษาตามกฎหมายอิสลาม”^{๑๑}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองปัตตานีเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดซื้อสิ่งของพระราชทานประชาชนเมืองปัตตานีด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อกำหนดตามกฎหมายดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การปกครองเป็นไปด้วยความราบรื่นโดยยังเคารพต่อศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม แต่การที่รัฐบาลจากส่วนกลางส่งข้าราชการไปปกครองตามระบบเทศาภิบาล ก็ทำให้ผู้นำของหัวเมืองทั้งเจ็ดไม่พอใจเพราะถูกกลืนรอนอำนาจลงอย่างมาก จึงมีปฏิกิริยาต่อต้านนโยบายดังกล่าว

^๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ประวัติเจ้าพระยาอมรราช**, พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงธรรม, ๒๔๘๒, หน้า ๘๗.

^๙ กองประสานราชการ กรมการปกครอง, **สิ่งที่น่ารู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้เอกสารประกอบการศึกษาอบรมภาษามลายูแก่ข้าราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้**, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒, หน้า ๔๓.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๒.

โดยเฉพาะรายาเมืองปัตตานี สายบุรี และระแงะ ในที่สุดรายาทั้งสามก็ถูกรัฐบาลลงโทษด้วยการถอดยศและเนรเทศ เป็นผลให้รายาเมืองอื่น ๆ ต้องยอมปฏิบัติตามกฎข้อบังคับโดยดี อย่างไรก็ตามเมื่อรายาผู้ถูกลงโทษยอมรับระบบการปกครองของไทย รัฐบาลก็ยอมผ่อนปรนการลงโทษ และใน พ.ศ. ๒๔๔๔ รัฐบาลก็ได้ยุบบริเวณเจ็ดหัวเมืองเหลือเพียงสามเมือง คือ ปัตตานี ยะลา และบางนรา แล้วรวมกันเป็นมณฑลปัตตานี โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำมณฑลคนแรกคือ พระยาศักดิ์เสณี (หนา บุนนาค) อดีตข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณเจ็ดหัวเมืองเดิม^{๑๒}

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ รัฐบาลไทยก็ต้องยอมโอนอำนาจอธิปไตยเหนือรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ปะลิส และเกาะใกล้เคียงให้แก่อังกฤษเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตขณะเดียวกับที่อังกฤษยอมรับอำนาจอธิปไตยของไทยเหนือบริเวณตอนเหนือของพรมแดนไทยมาเลเซียปัจจุบัน^{๑๓} ส่วนสตูลก็ถูกผนวกเข้าอยู่ในมณฑลภูเก็ตในเวลาต่อมา

ในรัชกาลที่ ๖ รัฐบาลยังคงดำเนินนโยบายในการปกครองชาวไทยมุสลิมดังกล่าวสืบต่อจากสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา และการทำนุบำรุงศาสนา ดังกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อผู้แทนชาวไทยมุสลิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตอนหนึ่งว่า

“...อันอิสลามได้มาเห็นความจริง โดยแน่แท้แห่งพระบรมราชโบายของพระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งแต่อดีตรัชกาลมาว่า ได้มีพระราชหฤทัยที่จะทะนุบำรุงชนไม่ว่าชาติใด ภาษาใดและศาสนาใด ที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแล้ว ย่อมทรงสงเคราะห์เสมอหน้ากันหมด ตัวเราผู้เป็นรัชทายาทก็ได้ตั้งใจเช่นเดียวกันเสมอ ได้มีน้ำใจไมตรีต่อชนอิสลามไม่ผิดกับชนในศาสนาอื่นบรรดาที่มาอาศัยอยู่ในแผ่นดินสยาม อิสลามศาสนิกจงเชื่อว่า เราตั้งใจกระทำการณียกิจในหน้าที่ ผู้อุปถัมภ์เต็มความสามารถของเราให้แก่ท่านทั้งหลายได้รับความร่มเย็นเป็นสุขเช่นที่ท่านได้เคยรับมาแล้ว...”^{๑๔}

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน เตช บุนนาค, “พระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคบคิดขบถ ร.ศ. ๑๒๑”, ใน วรรณไวทยากร ภาคประวัติศาสตร์. (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕-๓๙.

^{๑๓} สายจิตต์ เหมินทร์, การเสียดินแดนไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗, หน้า ๓๔-๓๕๔ และ นันทวรรณ ภู่ว่าง, ปัญหาชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้, หน้า ๘-๙.

^{๑๔} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๒), หน้า ๑๗๕.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังอำเภอตากใบ เมืองนราธิวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ด้วย ต่อมายังได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาวางหลักรัฐประศาสนโยบายสำหรับข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ในมณฑลปัตตานี ลงวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๖ ข้อ พร้อมกับคำอธิบายประกอบเพิ่มเติมอีก ๖ ประการ^{๑๕} สาระสำคัญคือให้ยกเลิกหรือแก้ไขระเบียบการหรือวิธีปฏิบัติกรที่ทำให้พลเมืองรู้สึกว่าเป็นการเบียดเบียน กดขี่ศาสนาอิสลาม ส่วนระเบียบการที่จะคิดจัดทำขึ้นใหม่ก็ต้องไม่ขัดต่อศาสนาอิสลาม ต้องไม่เบียดเบียน ดุถูก หรือกระทำการที่เป็นผลเสียหายต่อการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของราษฎร ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“...การใช้ความระมัดระวังในข้อนี้ ควรจะนึกให้กว้าง ๆ ถึงการที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาประกอบด้วย เช่น วันศุกร์ตามธรรมดา... จะต้องไปนั่งฟังเทศน์ในสุเหร่า เมื่อจะมีการเรียกร้องบังคับให้กระทำการใด ๆ แล้ว ถ้าพอจะหลีกเลี่ยงเปลี่ยนวันไปได้ก็ควรละเว้นเสียหรืออีกอย่างหนึ่ง เช่น ในระหว่างเวลาปอซอ (ถือบวช) กิจการบางอย่างที่ควรจะทำผ่อนผันได้ ก็ควรผ่อนผันให้พอดีพอควรแก่ฤดูกาล ฯลฯ เหล่านี้ เป็นต้น...”^{๑๖}

ส่วนในด้านคุณสมบัติของข้าราชการที่จะได้รับการแต่งตั้งให้ไปปฏิบัติหน้าที่ในมณฑลปัตตานีก็มีหลักว่า “...พึงเลือกเฟ้นแต่คนมีนิสัยซื่อสัตย์ สุจริต สงบเสงี่ยม เยือกเย็น ไม่ใช่สักแต่ว่าส่งไปบรรจุให้เต็มตำแหน่ง หรือ ส่งไปเป็นการลงโทษ เพราะเลว...”^{๑๗}

เมื่อจะส่งข้าราชการดังกล่าวไปก็ต้องสั่งสอนชี้แจงให้รู้ลักษณะทางการอันจะพึงประพฤติระมัดระวัง...ผู้ใหญ่ในท้องที่พึงสอดส่องฝึกฝนอบรมกันต่อ ๆ ไปในคุณธรรมเหล่านั้นเนื่อง ๆ ไม่ใช่แต่คอยให้พลาดพลั้งลงไปก่อนแล้วจึงจะว่ากล่าวโทษ”^{๑๘}

พระราชหัตถเลขาแสดงหลักรัฐประศาสนโยบายสำหรับการปฏิบัติราชการในมณฑลปัตตานีพร้อมกับพระบรมราชาธิบายประกอบข้างต้นแสดงให้เห็นว่าองค์พระประมุขซึ่งผู้นำของรัฐบาลในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทรงเอาพระทัยใส่ในการปกครองชาวไทยมุสลิมในมณฑลปัตตานีเป็นอย่างมาก โดยนอกเหนือจากการปกครองดูแลชาวไทยมุสลิมในฐานะพลเมืองของประเทศแล้ว

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน กองประสานราชการ กรมการปกครอง, สิ่งที่นำรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เอกสารประกอบการศึกษาอบรมภาษามลายูแก่ข้าราชการจังหวัดชายแดนใต้, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒ หน้า ๕๔-๕๕.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน กองประสานราชการ กรมการปกครอง, สิ่งที่นำรู้เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เอกสารประกอบการศึกษาอบรมภาษามลายูแก่ข้าราชการจังหวัดชายแดนใต้, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๑๒ หน้า ๕๕.

^{๑๘} เพิ่งอ้าง.

ยังเพิ่มความระมัดระวังที่จะมิให้กระทบกระเทือนต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวมุสลิมตามหลักการในศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม พระองค์ทรงพยายามวางระเบียบข้อบังคับในการปฏิบัติราชการเพื่อให้เกิดความกลมกลืนตามสภาพชุมชน มิให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าถูกบังคับกดขี่จากทางราชการ เพราะถ้าประชาชนถูกทำให้เกิดความรู้สึกแบบนี้แล้ว ก็จะทำให้เกิดความแตกแยก รัฐบาลเองก็จะประสบความยากลำบากในการปกครอง^{๑๙}

ในรัชกาลที่ ๗ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรง “สานต่อ” พระราโชบายการปกครองมณฑลปัตตานี เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระองค์และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังมณฑลปัตตานีเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ โปรดให้ประชาชนชาวเมืองเข้าเฝ้ารับเสด็จโดยทั่วหน้ากัน จนเป็นที่กล่าวขานด้วยความประทับใจของชาวโคโคโพธิ์ผู้รับเสด็จมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๐}

สรุปได้ว่า นโยบายการปกครองชาวไทยมุสลิมในดินแดนส่วนที่เป็นหัวเมืองมลายูประเทศราชเดิมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเห็นความสำคัญของดินแดนส่วนนี้ ในขณะที่เดียวกับที่ทรงตระหนักถึงลักษณะเฉพาะของพลเมืองในดินแดนดังกล่าวด้วย จึงทรงวางหลักการปกครองไว้เป็นพิเศษดังจะเห็นได้จากกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง รศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) และหลักรัฐประศาสนโยบายพร้อมกับพระบรมราชาธิบายประกอบสำหรับข้าราชการที่จะปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ พ.ศ. ๒๔๖๖ ในขณะเดียวกันก็จะเห็นได้ว่ารัฐก็ได้พยายามจะทำให้ประชาชนในดินแดนส่วนนี้ตระหนักถึงความเป็นไทยและความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมืองเช่นเดียวกับคนไทยในส่วนอื่น ๆ ของราชอาณาจักร

ต่อมา ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ระบบเทศบาลถูกยกเลิกไปจังหวัดแต่ละจังหวัดรวมทั้งหัวเมืองมลายูดังกล่าวอยู่ใต้การบังคับบัญชาโดยตรงของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งส่งข้าราชการไทยไปเป็นเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการจังหวัดแทนเจ้าเมืองมลายูคนเก่าที่ถึงแก่อนิจกรรมหรือปลดเกษียณ นับเป็นการยกเลิกวิธีเลือกสรรเจ้าเมืองจากผู้นำท้องถิ่นดังที่เคยปฏิบัติมาแต่เดิม^{๒๑} หัวเมืองดังกล่าวจึงถูกรวมเข้าอยู่ภายใต้การปกครองของราชอาณาจักรไทยโดยตรงนับแต่นั้นมา

^{๑๙} ภัคินี เปรมโยธิน, กระบวนการบริหารราชการส่วนภูมิภาคกับการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยในจังหวัดชายแดนภาคใต้, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา ๒๕๑๙, หน้า ๑๗๓.

^{๒๐} ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร. (๒๕๕๖). มิโนทัศน์เกี่ยวกับรัชกาลที่ ๗ เสด็จฯทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ปัตตานี. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก (http://kingsprajadhipokstudy.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๖/๗_๐๙.html). วันที่สืบค้น ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖.

^{๒๑} นันทวรรณ ภู่ว่าง, ปัญหาชาวไทยมุสลิมในสี่จังหวัดภาคใต้, หน้า ๙.

สมัยประชาธิปไตย

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุขจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศพระองค์มิได้ทรงมีพระราชอำนาจในการบริหารบ้านเมืองโดยตรง แต่ทรงใช้พระราชอำนาจผ่านฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ รัฐบาลจึงเป็นผู้กำหนดและดำเนินนโยบายในการปกครองชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยมีอำนาจอีก ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายนิติบัญญัติมีบทบาทเสริมในระบบรัฐสภา^{๒๒} แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย เพราะสิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการที่ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกทุกศาสนาบนผืนแผ่นดินไทย จึงมีผลเท่ากับ “เป็นการรวมคนไทยที่มีความศรัทธา ความเชื่อในศาสนาและลัทธิต่าง ๆ กันไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันสูงสุดประจำชาติ”^{๒๓} โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบันได้ทรงแสดงให้เห็นประจักษ์ว่าตลอดระยะเวลากว่า ๖๐ ปีนับตั้งแต่เสด็จขึ้นขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา พระองค์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐยิ่ง ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อปวงชนชาวไทยโดยทั่วหน้ากันไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นชาติพันธุ์ใด นับถือศาสนาใด และอยู่ในภูมิภาคไหนของประเทศ ซึ่งรวมถึงชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในสมัยประชาธิปไตยที่ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยพระองค์เองหลายครั้งทำให้ทรงทราบถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทุกข์ยากแก่ประชาชนและได้ทรงมีพระราชวิริยอุตสาหะแก้ไขปัญหาเพื่อ “บำบัดทุกข์บำรุงสุข” ให้แก่พสกนิกรในพื้นที่นั้นด้วยพระราชปณิธานที่จะให้พวกเขามีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่นเดียวกับพสกนิกรในส่วนอื่น ๆ ของประเทศ

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ปิยนาด บุนนาค. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๑๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, ปิยนาด บุนนาค และคณะ. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์-รัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ (๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖-๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๑). กรุงเทพฯ : ทุนอดหนุนการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑ และ ปิยนาด บุนนาค และคณะ. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ-รัฐบาลพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร (๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๑-๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙) กรุงเทพฯ: ทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

^{๒๓} สมาน ริงสีโยภักดิ์, การเข้าถึงประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐, หน้า ๑๔๒.

ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิมซึ่งมีความเป็นอัตลักษณ์ในเรื่องชาตินิยมเผ่าพันธุ์ (ethnic nationalism) เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลายมักมีลักษณะอนุรักษ์นิยมทางวัฒนธรรม พยายามปกป้องรักษาวัฒนธรรมของตนให้สืบเนื่องตลอดเวลาอย่างไม่ขาดสาย^{๒๔} กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย (ethnic minorities) จะทำการต่อสู้เพื่อรักษาเอกลักษณ์ซึ่งมักเป็นในรูปของการตื่นตัวทางวัฒนธรรม เพื่อทัดทานอำนาจที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ของรัฐ และเพื่อความอยู่รอดของหน่วยวัฒนธรรมของตน^{๒๕} ชาวไทยมุสลิมเองก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยที่มีคุณสมบัติของชาตินิยมเผ่าพันธุ์อยู่ในระดับสูง ประจวบกับสาเหตุพื้นฐานอื่น ๆ พลังอำนาจแห่งประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรม การศึกษา ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และสภาพทางเศรษฐกิจดังกล่าวจึงนำไปสู่การก่อตัวของปัญหาการปกครองชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญ เพราะกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพความมั่นคงและความเป็นเอกภาพของประเทศชาติ^{๒๖} ซึ่งตามบทบัญญัติมาตรา ๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้ระบุตรงกันว่า “ประเทศไทยเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวจะแบ่งแยกไม่ได้”^{๒๗}

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในช่วงต้นรัชกาลระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๔-พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชนอย่างใกล้ชิดในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทยากจนห่างไกลและทุรกันดาร ทำให้ทรงรับรู้และทรงสร้างสม “พระคลังข้อมูลด้านการพัฒนา”^{๒๘} ด้วยพระองค์เอง ทรงพบว่าชาวชนบทมีปัญหากับการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมโดยเฉพาะการขาดแคลนแหล่งน้ำ การส่งน้ำ และคุณภาพของดิน จึงทรงสนพระราชหฤทัยด้านการพัฒนาดิน การส่งน้ำและการพัฒนาการเกษตรด้วยวิธีการต่าง ๆ ทรงมีพระราชปณิธานที่จะพระราชทานความช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว เพื่อให้คนในชนบทสามารถช่วยตนเองให้พออยู่พอกิน สามารถพึ่งตนเองและมีฐานะมั่นคง

^{๒๔} อารง สุทธศาสตร์. “ชนกลุ่มน้อยกับการเมือง,” วารสารสังคมศาสตร์. ปีที่ ๑๔ ฉบับ ๒ (เมษายน, ๒๕๒๐), หน้า ๗๙.

^{๒๕} สุรินทร์ พิศสุวรรณ, “เงื่อนไขทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้”, ชุดศึกษาวิจัยพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๗, หน้า ๖.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ปิยนาก บุนนาค. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๑๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗, หน้า ๒๙-๘๒.

^{๒๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม ๙๑ ตอนที่ ๑๖๙ วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗, หน้า ๖.

^{๒๘} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕, หน้า ๓๓๕.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

พระมหากรุณาธิคุณจึงเริ่มต้นจากโครงการตามพระราชประสงค์ ได้แก่ โครงการที่ทรงศึกษาทดลอง ปฏิบัติเป็นการส่วนพระองค์ ตลอดจนทรงปรึกษาหารือกับผู้ชำนาญการเฉพาะด้านนั้น ๆ ทรงดัดแปลงแก้ไขวิธีการต่าง ๆ ทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการทดลองดำเนินงานจนกระทั่งทรงแน่พระราชหฤทัยแล้วว่า จะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนจึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นโครงการตามพระราชดำริ ซึ่งหมายถึงโครงการทรงวางแผนพัฒนาและทรงเสนอแนะให้ทางรัฐบาลเข้าร่วมดำเนินงานตามพระราชดำริ โดยมีหน่วยงานของรัฐ ทั้งด้านพลเรือน ตำรวจหรือทหารเข้าร่วมดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ กล่าวคือจากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรตามท้องถิ่นทุรกันดารทั่วทั้งประเทศประมาณปีละ ๒๐๐ วัน เมื่อทรงพบปัญหาทุกข์ยากของประชาชนเรื่องใด ก็พระราชทานพระราชดำริให้ฝ่ายราชการรับไปพิจารณาอย่างรอบคอบ หากเห็นว่าเหมาะสมจึงดำเนินการตามพระราชดำริได้ พระองค์มีพระราชดำรัสอยู่เสมอว่าพระราชดำริของพระองค์เป็นเพียงข้อเสนอแนะเท่านั้น เมื่อฝ่ายรัฐบาลได้ทราบแล้วก็ควรศึกษาวิเคราะห์ พิจารณาก่อนลงมือทำตามหลักวิชาการ เมื่อมีความเป็นไปได้สูงและเกิดประโยชน์คุ้มค่าและเห็นสมควรทำประการใดก็เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาตัดสินใจเอง หากวิเคราะห์แล้วเห็นว่าไม่เหมาะสมก็ล้มเลิกได้^{๒๙}

การเสด็จฯ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแบ่งได้เป็น ๒ ระยะ คือ ระยะก่อนการสร้างพระตำหนักทักษิณราชินีเวสต์และหลังการสร้างพระตำหนักทักษิณฯ

ระยะก่อนการสร้างพระตำหนักทักษิณราชินีเวสต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปยังจังหวัดปัตตานีเป็นจังหวัดแรกในวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เพื่อพระราชทานธงเฉลิมพลแก่โรงเรียนพลตำรวจภูธรภาค ๙ ตำบลบ่อทอง ต่อมาต้น พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จฯ เยี่ยมเยียนประชาชนของทุกจังหวัดในภาคใต้ สำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มจากจังหวัดสงขลาซึ่งเสด็จฯ เป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงแรกวันที่ ๑๗-๑๙ มีนาคม และช่วงที่ ๒ วันที่ ๒๑-๒๒ มีนาคม โดยประทับแรม ณ ตำหนักเขาน้อย พระองค์ทรงเยี่ยมประชาชนอำเภอรัตภูมิ อำเภอหาดใหญ่ อำเภอเมืองสงขลา อำเภอสะเดา อำเภอนาทวี จากนั้นเสด็จฯ ไปศาลจังหวัดสงขลา ประทับฟังการพิจารณาตัดสินบัลลังก์แล้วเสด็จฯ ไปยังวัดมัสยิดมาวาสุรวีหาร ทรงประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวายสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระราชบิดากรมหลวงสงขลานครินทร์ เสด็จฯ ไปยังท่าเรือเทศบาลเมืองสงขลา ทอดพระเนตรการแข่งขันเรือประมงในทะเลสาบสงขลา ทอดพระเนตรภูมิประเทศของทะเลสาบสงขลา ทอดพระเนตรกิจการยางที่สถานียางคองหงส์ เสด็จฯ ไปเยี่ยมค่ายเสนาณรงค์

^{๒๙} เพิ่งอ้าง.

ทอดพระเนตรกีฬาชนโค และการแสดงโนราของโรงเรียนสตรีประจำจังหวัด ทรงถ่ายภาพยนตร์ การแสดงโนราแบบต่าง ๆ ของจังหวัดสงขลา เป็นต้น

วันที่ ๒๐ มีนาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เยี่ยมจังหวัดสตูลซึ่งขณะนั้นยังไม่มีควมเจริญ สภาพของถนนหนทางที่เชื่อมระหว่าง จังหวัดยังเป็นถนนลูกรัง บางแห่งเป็นทางเกวียนทुरกันดารมาก ต่อมาได้เสด็จฯ ไปยังจังหวัด ปัตตานี ครั้นวันที่ ๒๓ มีนาคม ได้เสด็จฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งจากจังหวัดปัตตานีไปยังจังหวัดยะลา เสด็จประทับ ณ มุขด้านหน้าของครุสัมมนาการ ทอดพระเนตรกระบวนแห่บายศรีอันเป็นประเพณี โบราณ และการแสดงของชาวจังหวัดยะลา และเสด็จพระราชดำเนินไปยังศาลาจังหวัดยะลา เพื่อ ทรงเยี่ยมราษฎร และเสด็จพระราชดำเนินกลับจังหวัดปัตตานีในวันเดียวกัน จากจังหวัดปัตตานีก็ เสด็จฯ ไปเยี่ยมเยียนประชาชนที่จังหวัดนราธิวาสจนถึงวันที่ ๒๖ มีนาคม จึงเสด็จฯ กลับกรุงเทพฯ โดยขบวนรถไฟพระที่นั่ง

ต่อมาช่วงวันที่ ๙-๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปยัง จังหวัดยะลาเพื่อทรงประกอบพระราชพิธีสมโภชและขึ้นระวางพระยาช้างต้น พระเศวตสุรคชาธาร ในโอกาสนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปสำหรับจังหวัดยะลาด้วย ต่อมาวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรม-โอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารไปทรงเยี่ยมชมกองกำลังทางอากาศเฉพาะกิจและทอดพระเนตร การฝึกทักซิณ ๑๒ ของกองทัพเรือ ณ จังหวัดสงขลา และจังหวัดนราธิวาส

ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริให้สร้างพระตำหนักทักซิณราช-นิเวศน์ ขึ้นที่จังหวัดนราธิวาส เพื่อใช้เป็นที่พักที่ประทับแรมในขณะที่ทรงงานอยู่ในพื้นที่ กระทั่งการ ก่อสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๕๑๖ นับเป็นปีแรกที่ทั้งสองพระองค์เริ่มเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับ แรมยังพื้นที่จังหวัดนราธิวาส เพื่อดูแลทุกข์สุขพสกนิกรของพระองค์อย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตามเนื่องจาก พื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส เป็นพื้นที่พิเศษ ประชากรกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์เป็นคนไทย มุสลิมนับถือศาสนาอิสลาม และใช้ ‘ภาษามลายูท้องถิ่น’ สื่อสารในชีวิตประจำวันเป็นส่วนใหญ่ บาง คนพอจะสื่อสารเป็นภาษาไทยได้ แต่หลายคนไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เลย ทำให้เวลาเสด็จฯ ไปที่ใดก็ตาม จำเป็นต้องมีคนคอยเป็นล่ามแปลให้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเรียนและ ฝึกฝนจนทรงใช้ภาษามลายูสำเนียง “ไทรบุรี” สื่อสารกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี (พ.ศ. ๒๕๓๕)^{๓๐}

^{๓๐} วาเต็ง ปูเต๊ะ พระสหายแห่งสายบุรี. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก (<http://www.m-culture.in.th/album/๑๕๓๓๑>) วันที่สืบค้น ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๖.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ระยะหลังการสร้างพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์แล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรส พระราชธิดา มักเสด็จฯ แปรพระราชฐาน มาประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ เป็นประจำเกือบทุกปี ในระหว่างปลายเดือน สิงหาคมถึงต้นเดือนตุลาคม ในช่วงที่ประทับอยู่นั้น แต่ละวันจะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียน ราษฎรตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนราธิวาสและจังหวัดใกล้เคียง ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนชาว ไทยมุสลิมหลุดพ้นจากความทุกข์ยากมีความสุขสงบปราศจากความแตกต่าง^{๓๑}

การเสด็จฯ เยี่ยมประชาชนในพื้นที่พิจารณาได้จากตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการเสด็จฯ เยี่ยมเยียนประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นรายปี (ตามเอกสารเท่าที่ค้นพบ)

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘	สตูล	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยี่ยมประชาชนชาวจังหวัดสตูลเป็นครั้งที่ ๒ พระราชทานธงประจำ รุ่งลูกเสือชาวบ้าน เสด็จฯ เยี่ยมมัสยิดมาบัง ทรงปลูก ต้นราชพฤกษ์ ๒ ต้นที่หน้ามัสยิดมาบัง ได้เสด็จฯ เยี่ยม พ่อค้าประชาชน ณ สมาคมจังหวัดสตูล และได้เสด็จฯ เยี่ยมนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ จังหวัดสตูล พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดระบบระเบียบวางแผนพัฒนานิคมสร้างตนเอง ภาคใต้ ให้เป็นหน่วยงานที่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจน ของราษฎรเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการจัดราษฎรเข้าอยู่ อาศัยในนิคมสร้างตนเองภาคใต้จังหวัดสตูลการส่งเสริม การประกอบอาชีพในนิคมฯ ซึ่งการจัดตั้งนิคมสร้าง

^{๓๑} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนราธิวาส. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๕๒, หน้า ๑๗๗.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
		ตนเองภาคใต้จังหวัดสตูล ในสมัยนั้นจำเป็นต้องใช้ความพยายาม อุตสาหะและวิริยะ ในอันที่จะต้องต่อสู้กับความกันดาร และโรคภัยไข้เจ็บกับทั้งต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายในการดำเนินการ
๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๙	สงขลา	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระพุทธรูปมงคลพิตร ณ วิหารพระพุทธรูปมงคลพิตร วัดมเหยงคณ์มังกการาม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙	สตูล	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยี่ยมจังหวัดสตูลเป็นครั้งที่ ๓ สืบเนื่องมาจากพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ในการพัฒนาความเป็นอยู่ คุณภาพชีวิต และการประกอบอาชีพ พระองค์ยังทรงติดตามผลความก้าวหน้าในการจัดที่อยู่อาศัย การจัดที่ทำกิน การทำการเกษตรของประชาชนในพื้นที่เขตนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ กิ่งอำเภอควนกาหลง จังหวัดสตูลด้วย
๒๓-๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๙	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ จังหวัดนราธิวาส เพื่อทรงเยี่ยมประชาชน ทรวงหาข้อมูลเพื่อช่วยเหลือ สงเคราะห์ ราษฎร ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลร่วมกับราษฎร ทรงติดตามโครงการตามพระราชดำรินในจังหวัดนราธิวาส สงขลา ปัตตานี ยะลา นครศรีธรรมราช และจังหวัดสตูล (ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ๒๕๓๑ : ๗๑)

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
๒๒ สิงหาคม-๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	<p>เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ จังหวัดนราธิวาส เพื่อทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ เยี่ยมเยียนและสงเคราะห์ประชาชนในจังหวัดนราธิวาส ยะลา ปัตตานี นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา และจังหวัดตรัง</p> <p>อนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐ เวลา ๑๖.๐๐ น. ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุภา และ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ กำลังทำพิธีพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้านและรางวัลให้ครูปอเนาะที่จังหวัดยะลา ซึ่งมีผู้มาร่วมงานถึง ๓๐,๐๐๐ คน ขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดกำลังอ่านคำรายงานได้เกิดเหตุระเบิดขึ้นติดต่อกัน ๒ ครั้ง ในบริเวณที่ลูกเสือชาวบ้านที่มาร่วมงานอยู่กัน (ระเบิดห่างจากที่ประทับราว ๕๐ และ ๑๐๐ เมตร ตามลำดับ) มีผู้ได้รับบาดเจ็บ ๕๕ คน และบาดเจ็บสาหัส ๑๑ คน ขณะที่เกิดระเบิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประทับยืนอยู่บนเวทีฟังคำรายงานที่สวนสาธารณะเทศบาลเมืองยะลา จังหวัดยะลา เป็นความพยายามในการลอบปลงพระชนม์ซึ่งเป็นการดำเนินการขององค์กรปลดปล่อยสหปัตตานี</p> <p>ทั้งนี้ก่อนหน้าเหตุระเบิดราว ๒๐ ชั่วโมง ก็ได้มีตำรวจขับรถจักรยานยนต์ฝ่าสัญญาณไฟจราจรพุ่งชนรถยนต์พระที่นั่งจนเกิดไฟลุกท่วม</p>

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ปิยนถ บุนนาค

๑๕

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๐	สงขลา	เสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธียกข่อฟ้าอุโบสถวัดโคก สมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
๑๙ สิงหาคม-๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๑	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำ หนักทักษิณราชินีแคว้นเพื่อทรงเยี่ยมเยียนประชาชน และปฏิบัติพระราชกรณียกิจสงเคราะห์ประชาชนใน ด้านเศรษฐกิจสังคมและความมั่นคงในจังหวัดนราธิวาส ปัตตานี และจังหวัดสงขลา
๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๑	นราธิวาส	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยี่ยมเยียน ประชาชนที่อำเภอระแงะและอำเภอสือคริน
๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒	สตูล	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ พร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถสมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระ พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์อัครราช- กุมารีเสด็จเยี่ยมราษฎรจังหวัดสตูลเป็นครั้งที่๔หลัง จากพระองค์ได้เสด็จติดตามผลการดำเนินการการ พัฒนาของจังหวัดสตูลมาเป็นระยะ ๆ พระองค์ทรงพอ พระราชหฤทัยในความก้าวหน้าการอยู่ดีกินดีของ ราษฎรของพระองค์เป็นลำดับอย่างชัดเจนและเป็นรูป ธรรม นอกจากนี้ ทรงประกอบพิธียกข่อฟ้าวัดดูลยาราม ตำบลฉลุงอำเภอเมืองสตูลจังหวัดสตูลและพิธีเปิดมัสยิด มำบัง ตำบลพิมาน อำเภอเมืองสตูล ที่ได้ก่อสร้างมา ตั้งแต่พ.ศ.๒๕๑๘และได้ปรับปรุงเป็นมัสยิดกลางของ จังหวัดสตูล

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓	นราธิวาส	สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพระราชทานเงินรางวัลแก่สมาชิกกลุ่มจักสานที่มีผลงานดีเด่นในระหว่างการผลิตพระราชดำเนินเยี่ยมนิคมสร้างตนเองพัฒนาภาคใต้ อำเภอแว้ง
๑๘ สิงหาคม-๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๔	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	<p>เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์เพื่อทรงเยี่ยมราษฎร ทอดพระเนตรโครงการตามพระราชดำริ ทรงเยี่ยมวัด มัสยิด และทรงร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชนในจังหวัดนราธิวาส สงขลา ยะลา และจังหวัดปัตตานี ๑ กันยายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเยี่ยมประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลจอบาะ อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๒๙ กันยายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทอดพระเนตรบริเวณลุ่มน้ำห้วยใหญ่ ซึ่งเป็นต้นน้ำสาขาสายหนึ่งของพรุน้ำดำในโอกาสนี้ทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ณ บริเวณบ้านโต๊ะชูด และบ้านน้ำดำในอำเภอยี่งอ จังหวัดปัตตานี พร้อมได้พระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาวางโครงการสร้างฝายทดน้ำบ้านโต๊ะปิเยาะโดยเร่งด่วน การก่อสร้างแล้วเสร็จในพ.ศ. ๒๕๒๖ และสามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกบริเวณขอบพรุน้ำดำ ด้านเหนือในเขตบ้านปาแดปลัส บ้านปาเสปูเต๊ะ บ้านปากู</p> <p>อนึ่ง ในเดือนกันยายนนี้เองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ เยี่ยมประชาชนที่บ้านหมู่ที่ ๔ ตำบลท่าธง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และได้ทรงเยี่ยมชมฝายกั้นน้ำของกรมชลประทานที่ทุ่งสาเมา ตำบลท่าธง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา ณ ที่นี้ได้ทรงรับทราบความเดือดร้อนของราษฎรบริเวณนั้นที่ไม่มีที่ทำกินในขณะที่</p>

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ปิยนถ บุนนาค

๑๗

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
		ทุ่งสาธณะทุ่งสาเมาะนั้นกว้างขวางสุดตา แต่เป็นที่รกร้าง หน้าแล้งดินแห้งเป็นฝุ่น หน้าฝนมีน้ำท่วมขังคุณภาพดินไม่ดี ไม่เหมาะแก่การปลูกพืชหรือทำการเกษตร ทรงพระเมตตาต่อราษฎรที่อาศัยตามรอบ ๆ ทุ่งสาเมาะ จึงมีพระราชดำริให้ข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งได้มาเฝ้ารับเสด็จฯ ให้ปรับปรุงระบบชลประทานเพื่อให้สามารถส่งน้ำเข้าไปใช้ในทุ่งสาเมาะในหน้าแล้ง และให้ขุดคลองระบายน้ำออกจากพรวบ้างเพื่อให้มีที่ว่างสำหรับราษฎรได้ทำกิน โปรดให้สำรวจดินปรับปรุงดินให้ดีและจัดสรรที่ดินให้ราษฎรเข้าอยู่อาศัยได้ ทำกินได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีหนังสือกรรมสิทธิ์ที่ดินแต่มีสิทธิ์ทำกินได้ชั่วลูกชั่วหลาน
๑๙ สิงหาคม-๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรและทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสงเคราะห์ประชาชนในจังหวัดนราธิวาส สงขลา และปัตตานีโดยในวันที่ ๒๔ สิงหาคม เสด็จฯ ไปทรงประกอบพิธียกช่อฟ้า และทรงตัดลูกนิมิตโบสถ์วัดปลักขายนา ตำบลกลาง อำเภอนาหวี จังหวัดสงขลา
๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๗	นราธิวาส	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทในโอกาสเสด็จฯ ไปทรงเปิดอาคารมัสยิดประจำจังหวัด
๓ กันยายน-๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘	จังหวัด ชายแดน ภาคใต้	เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์เพื่อเสด็จทอดพระเนตรโครงการต่าง ๆ ทรงเยี่ยมเยียนประชาชน วัด มัสยิด ในพื้นที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนราธิวาสและสงขลา

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วัน เดือน ปี (พ.ศ.)	จังหวัด	พระราชกรณียกิจ
		อนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงสำรวจแหล่งน้ำบริเวณบ้านกุดตง-บ้านโงกโบ และพระราชทานพระราชดำริให้กรมชลประทานพิจารณาหาทำเลสร้างอ่างเก็บน้ำสำหรับสนับสนุนน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกของราษฎรในโอกาสเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรในเขตพื้นที่ ตำบลบองอ อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส
๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๘	นราธิวาส	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยี่ยมราษฎรบ้านสุโปะปะแระ ตำบลจอบะเบ อำเภอยี่งอ
๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๓	นราธิวาส	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปฏิสันถารกับฝีพายในการเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการแข่งขันเรือก้อและและเรือยาว ณ พลับพลาหน้าศาลาประชาคม
๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๓	ปัตตานี	พี่น้องประชาชนตำบลเตราะบอน อำเภอสายบุรีรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีหมายกำหนดการในการเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสภาพภูมิประเทศบริเวณที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำบ้านกะลุแป ตำบลเตราะบอน อำเภอสายบุรี

ที่มา : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนราธิวาส. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดปัตตานี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุ
รุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดยะลา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๔.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๕.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสตูล.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๒.

สืบเนื่องมาจากพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนในทุกพื้นที่ของราชอาณาจักรไทยจึงทำให้ทรงรับรู้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับปสกนกรของพระองค์ในทุกพื้นที่อย่างแท้จริง นับตั้งแต่เรื่องสุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ที่ดิน แหล่งน้ำ ฯลฯ ทรงสร้างสมพระคลังข้อมูลด้วยการคอยหาคอยช่วยเหลือและพัฒนาด้วยพระองค์เอง ทรงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรเสมือนหนึ่งเป็นความทุกข์ของพระองค์และทรงมีปณิธานที่จะพระราชทานความช่วยเหลือเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นการด่วน จึงทรงสนพระราชหฤทัยด้านการพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำและการพัฒนาด้านการเกษตรด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้คนไทยในชนบทสามารถช่วยเหลือตนเองให้พออยู่พอกินและมีฐานะมั่นคง พระองค์พระราชทาน “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” นับว่าเป็นโครงการที่พระราชทานให้เป็นแบบอย่างแก่ปสกนกรชาวไทยทั่วทุกภาคของประเทศ โดยส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาด้านการเกษตร ซึ่งพระองค์ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะมีพระราชวินิจฉัยว่าพื้นฐานส่วนใหญ่ของประเทศต้องอาศัยภาคเกษตรเป็นกำลังผลิตที่สำคัญ ซึ่งจะทอดทิ้งไม่ได้ดังพระบรมราโชวาทของพระองค์ตอนหนึ่งว่า

“...ทุกวันนี้ แม้ประเทศของเราจะพัฒนาด้านอุตสาหกรรมไปมากแล้วก็ตาม แต่การเกษตรก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จะละเลยทอดทิ้งมิได้. ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องค้นคิดหาแนวทางปฏิบัติการเกษตรที่เหมาะสมกับสภาพการณ์อยู่เสมอ เพื่อช่วยให้เกษตรของเราได้มีผลผลิตที่เพียงพอเลี้ยงตัว และมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายพอควรแก่อัตภาพ...”^{๓๒}

^{๓๒} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสตูล.** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๔.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้สัมผัสคลุกคลีกับประชาชนอย่างใกล้ชิดนี้เอง จึงทำให้ทรงรับรู้ถึงความเดือดร้อนของประชาชน จึงต้องพระราชทานความช่วยเหลือเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าบางประการเป็นการด่วนด้วยเหตุที่ความเดือดร้อนบางอย่างมีอาจรอได้ยาวนานด้วยพระราชดำรัสที่ว่า

“...เวลานี้ บ้านเมืองของเรา กำลังต้องการการปรับปรุง และการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ ทางที่เราจะช่วยกันได้ก็คือ การที่ทำความคิดให้ถูกและแน่วแน่ ในอันที่จะยึดถือประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นที่หมาย ต้องเพลาการคิดถึงประโยชน์เฉพาะตัวและความขัดแย้งในสิ่งที่มีใช้สารละลง ต้องหันหน้าปรึกษากันด้วยความรู้คิด ด้วยความเป็นญาติเป็นมิตร และเป็นไทยด้วยกัน ผู้ใดมีภาระหน้าที่อันใดอยู่ ก็เร่งกระทำให้สำเร็จลุล่วงไป ให้ทันการณ์ ทันเวลา ผลงานของแต่ละคน แต่ละฝ่าย จักได้ประกอบส่งเสริมกันขึ้น เป็นความสำเร็จและความเจริญวัฒนาของประเทศชาติ...”^{๓๓}

ในส่วนของจังหวัดชายแดนภาคใต้ช่วงแรก ๆ ของการเสด็จพระราชดำเนิน พื้นที่ส่วนใหญ่ประชาชนยังประสบปัญหาความยากจนและยังมีปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ประกอบกับสาเหตุพื้นฐานที่ก่อให้เกิดปัญหาในการปกครองของรัฐบาลดังกล่าวมาแล้ว แต่ด้วยพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงมีส่วนทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ดีขึ้นและช่วยคลี่คลายสถานการณ์ความไม่สงบดังกล่าว โดยเฉพาะทุกครั้งที่ได้เสด็จฯ แปรพระราชฐานมาประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวสท์ ช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคมของทุกปีนับจาก พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของทุกจังหวัด และได้พระราชทานแนวพระราชดำริเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสำคัญให้แก่จังหวัดต่าง ๆ อย่างมากมายส่งผลให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมา แนวพระราชดำริของพระองค์ได้ก่อให้เกิดโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พร้อมพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์และเงินงบประมาณจากทางราชการให้มาดำเนินการตามโครงการดังกล่าวจำนวนหลายโครงการ ด้วยพระอุตสาหะ วิริยะ บำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานับการ เพื่อทรงจัดความยากจนของราษฎรในชนบทดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “พลังแห่งความศรัทธา” ที่ได้เป็นจุดเชื่อมโยงให้ทุก ๆ ฝ่าย ทั้งหน่วย

^{๓๓} พระราชดำรัส พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๔๓ วันศุกร์ที่ ๓๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒

งานราชการ ประชาชน องค์กรเอกชน ให้ร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อสนองพระราชปณิธานของพระองค์ พระตำหนักทักษิณราชธานีเวศน์จึงเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาและความสามัคคีของบรรดาข้าราชการทุกหมู่เหล่าและพสกนิกร ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ พระราชดำริที่สำคัญต่อการแก้ไข ปัญหาความยากจน และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน งานด้านการพัฒนาแก้ไข ปัญหา เรื่องน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบริโภคนอกพื้นที่ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ โดยมีสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ได้ร่วมกันปฏิบัติพระราชกรณียกิจใน สาขาต่าง ๆ เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยเหตุนี้ ภาพที่พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์นี้เสด็จฯ เคียงข้างด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสและพระราชธิดาประทับท่ามกลางประชาชนและมีพระราชดำริส ชักถามถึงปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรในตำบลต่าง ๆ ของจังหวัดปัตตานี ด้วยความสนพระ ราชหฤทัยและเปี่ยมด้วยพระเมตตา จึงสอดคล้องกับพระราชดำริสตอนหนึ่งของสมเด็จพระนาง เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ว่า “...พระเจ้าอยู่หัวและข้าพเจ้าไม่พึงพอใจกับการที่เพียงแต่เย็บเยียน ราษฎรหรือเพียงแต่ทำสิ่งที่เคยทำกันเป็นประจำเราต้องพยายามทำดีกว่านั้น เราต้องพยายาม ช่วยรัฐบาลส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น...หากเราไม่สามารถมีส่วนร่วมในการบรรเทา ความทุกข์ยากของประชาชนแล้วเราก็ต้องถือว่า การเป็นประมุขของประเทศประสบความล้ม ลเหลว...”^{๓๔}

เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริความว่า “ให้ส่วนราชการต่าง ๆ ศึกษาและพัฒนาพื้นที่พรุร่วมกันแบบผสมผสาน” คณะกรรมการพิเศษเพื่อ ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีมติให้จัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นที่จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย เพื่อพัฒนาดินเปรี้ยวและดินพรุ ซึ่งเป็น ดินที่มีปัญหาให้กลับมาใช้ประโยชน์ได้ โดยให้หน่วยงาน ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เข้ามาดำเนินการ ศึกษาและพัฒนาพื้นที่พรุแบบผสมผสาน เน้นการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ เพื่อนำผลสำเร็จ ของโครงการไปเป็นแบบอย่างในการพัฒนาพื้นที่อื่นต่อไป ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ มีพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาฯ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๖ บางตอนความว่า “ศูนย์ ศึกษานี้เป็นคล้าย ๆ พิพิธภัณฑสถานใหญ่ที่มีชีวิต ที่ใครจะมาดูว่าทำอะไรกัน...”

^{๓๔} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดปัตตานี. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๑.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ นับเป็นศูนย์ศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งเดียวในภาคใต้ และทุกครั้งที่ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานมาประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานแนวพระราชดำริด้านต่าง ๆ ให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง หาแนวทางช่วยเหลือพสกนิกร โดยการถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ อย่างเข้าใจแบบง่าย ๆ และน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาบริหารจัดการในพื้นที่ เพื่อให้ราษฎรปรับใช้ในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มในครัวเรือนและมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มีชีวิตอยู่อย่างพอเพียงและเกิดประโยชน์สุข

ผลการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ตั้งแต่เริ่มต้นใน พ.ศ. ๒๕๑๖ ก่อนการตั้งศูนย์จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งเป็นปีที่มีการรวมผลงานเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี มีดังนี้

๑. แผนงานศึกษา ทดลอง และวิจัย

ตารางที่ ๒ แสดงจำนวนโครงการในแผนงานศึกษา ทดลอง และวิจัย

ลำดับที่	รายการ	จำนวน (โครงการ)
๑	การพัฒนาด้านการเกษตร (พืช)	๓๗
๒	การพัฒนาปศุสัตว์และโคนม	๔๙
๓	การพัฒนาประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ	๑๒
๔	การพัฒนาและอนุรักษ์สัตว์ป่า	๘
๕	การพัฒนาป่าไม้	๔๐
๖	การพัฒนาปรับปรุงบำรุงดิน	๘๒
๗	การพัฒนาแหล่งน้ำ	๒
๘	การพัฒนาควบคุมโรคติดต่อ	๑๕
๙	การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม	๓
รวม		๒๔๘

ที่มา : จังหวัดนราธิวาส. นราฯ เปี่ยมสุขเพราะพระบารมี ประมวลโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส ปี ๒๕๑๖-๒๕๕๒. (สงขลา: บริษัท บลูอิมเมจ จำกัด, มปป), หน้า ๑๑.

๒. แผนงานขยายผลการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทองฯ ดำเนินการในพื้นที่ขยายผลของศูนย์ฯ ได้แก่ **พื้นที่ศูนย์สาขาที่ ๑** โครงการสวนยางเขาดันหยง บริเวณหมู่ที่ ๔ ตำบลกะลุวอเหนือ อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส ดำเนินการปลูกยางพาราพันธุ์ต่าง ๆ และปลูกพืชแซมในสวนยาง ในเขตพระราชฐานพระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ เนื้อที่ ๑๕.๘ ไร่ **พื้นที่ศูนย์สาขาที่ ๒** โครงการพัฒนาหมู่บ้านปีแถมุดอ บริเวณหมู่ที่ ๑๐ ตำบลบุกิต อำเภอเจาะไอร้อง จังหวัดนราธิวาส ดำเนินการในพื้นที่ ๑๓๕ ไร่ พื้นที่ทั้งหมดได้ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่และปลูกพืชชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้ผลยางพารา และพืชผักเป็นต้น **พื้นที่ศูนย์สาขาที่ ๓** โครงการหมู่บ้านปศุสัตว์-เกษตรมูโนะ บริเวณตำบลโฆษิต อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ดำเนินการในเนื้อที่ ๑,๕๐๐ ไร่ สนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงปลาในบ่อและร่องสวนโดยให้คำแนะนำและสนับสนุนปัจจัยการผลิต เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรผู้เลี้ยงปลา จำนวน ๓๔ ครัวเรือน นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการส่งเสริมการทำปศุสัตว์และการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ดินเปรี้ยว **พื้นที่ศูนย์สาขาที่ ๔** โครงการพัฒนาหมู่บ้านโคกอิฐ-โคกใน บ้านยูโย ตำบลพร่อนและตำบลบางขุนทอง อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ดำเนินการในพื้นที่ ๓๐,๐๖๕ ไร่ การดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ บ้านโคกอิฐ-โคกในเป็นพื้นที่แห่งแรกที่น่าผลการศึกษาจากโครงการแก้งดินไปขยายผลการพัฒนาในพื้นที่ที่มีปัญหาซึ่งแต่เดิมทำนาไม่ได้ผล โดยการปรับระดับพื้นที่ให้ลาดเอียง เพื่อใช้น้ำจัดล้างกรดแล้วไหลลงสู่คลองระบายน้ำและใช้หินปูนฝุ่นปรับปรุงดินจนเกษตรกรปลูกข้าวได้ผลผลิต ๔๐-๕๐ ถัง/ไร่ นอกจากนี้ ในพื้นที่ศูนย์สาขาที่ ๔ ได้มีการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาที่ดินเปรี้ยวจัดเพื่อทำการเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ ตลอดจนปรับปรุงพื้นที่เพื่อปลูกพืชชนิดต่าง ๆ พื้นที่พัฒนาหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ เป็นการพัฒนาหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ ทั้งหมด ๑๓ หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๒๘,๗๙๕ คน ๑,๗๘๒ ครัวเรือน มีพื้นที่ทั้งหมด ๒๓,๐๖๘ ไร่ ราษฎรมีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ทั้งทำนา ปลูกไม้ผล ปลูกมะพร้าว ปลูกพืชไร่พืชผัก เลี้ยงปลา และอาชีพหัตถกรรม

นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาพื้นที่อื่น ๆ ที่มีพระราชดำริให้ดำเนินการ ได้แก่ บ้านตอหลัง-บ้านทรายขาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีพระราชเสาวนีย์ให้ดำเนินการ โดยดำเนินการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ดินเปรี้ยว จัดให้เกษตรกรทำนาได้ผลผลิตเฉลี่ย ๕๐-๖๐ ถัง/ไร่ และส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรทำการเกษตรชนิดต่าง ๆ เช่น การปลูกพืชผักพืชไร่ การปลูกไม้ผลชนิดต่าง ๆ และการเลี้ยงสัตว์ **โครงการฟื้นฟูและพัฒนากิจกรรมในเขตลุ่มน้ำบางนรา** สนับสนุนฟื้นฟูและส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่น้ำบางนรา โดยการสนับสนุนการเตรียมพื้นที่ปรับปรุงดิน สนับสนุนปัจจัยการผลิตบางส่วนในลักษณะ

กองทุนหมุนเวียน โดยมีเกษตรกรในเขต ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนราธิวาส อำเภอตากใบ และอำเภอเจาะไอร้อง ร่วมดำเนินการ โครงการฟาร์มตัวอย่างในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อเป็นแหล่งสร้างงานให้กับราษฎรในพื้นที่ เป็นแหล่งผลิตอาหารของราษฎร ในจังหวัดนราธิวาส ศึกษาและพัฒนาอาชีพทางการเกษตรของผู้ทำงานโครงการ ฝึกอบรม สาธิต และให้ความรู้แก่ราษฎรในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านปลักปลา อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านโคกสะตอ หมู่ ๗ ตำบลสุไหงปาดี อำเภอสุไหงปาดี จังหวัดนราธิวาส โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านพุกาบแดง ตำบลไพรวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส และ โครงการพัฒนาพื้นที่บ้านพุกาเจาะตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

๓. แผนงานพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ โครงการปรับปรุงภาวะโภชนาการของเด็ก อายุ ๐-๗๒ เดือน จังหวัดนราธิวาส อันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และโครงการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จำนวน ๑๖ ศูนย์จังหวัดนราธิวาส

๔. แผนงานฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ โครงการส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ โครงการศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร และโครงการป้องกันไฟป่า

๕. แผนงานบริหารจัดการ ได้แก่ โครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการส่งเสริมอุตสาหกรรมน้ำมันปาล์มขนาดเล็ก อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการจัดหาน้ำสนับสนุนโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง และโครงการสวนพฤกษศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันเนื่องมาจากพระราชดำรินราธิวาส

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาพร้อมกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของทั้ง ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว จะพบว่ามิโครงการอันเกิดจากพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณเป็นจำนวนมากซึ่งสรุปเป็นตารางได้ดังนี้^{***}

*** ดูรายละเอียดซึ่งมีจำนวนหลายร้อยหน้าใน สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). สรุปภาพรวมข้อมูลโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินเขตภาคใต้ [ออนไลน์] สืบค้นได้จาก http://www.rdpb.go.th/rdpb/projectData/rp_south.htm เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

ตารางที่ ๓ แสดงโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

จังหวัด โครงการ	สงขลา	ปัตตานี	ยะลา	นราธิวาส	สตูล
โครงการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ	๓๙	๑๘	๒๕	๑๗๒	๗
โครงการพัฒนาด้านการเกษตร	-	๒	๑	๕	-
โครงการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม	-	๑	-	-	๑
โครงการพัฒนา ด้านการส่งเสริมอาชีพ	-	๒	-	๔	-
โครงการพัฒนา ด้านคมนาคม/สื่อสาร	๑	๒	๓	๖	-
โครงการพัฒนาด้านสวัสดิการ สังคม/การศึกษา	-	-	-	๒	-
โครงการพัฒนาแบบบูรณาการ	๒	๑	-	๓	-

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.).
สรุปภาพรวมข้อมูลโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในเขตภาคใต้ [ออนไลน์] สืบค้นได้จาก (http://www.rdpb.go.th/rdpb/projectData/rp_south.htm) เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

จะเห็นได้ว่าโครงการฯ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการส่งเสริม “การทำมาหากิน” ของประชาชนในพื้นที่ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งในสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏก็คือประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิมมาก การเสด็จพระราชดำเนินยังจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งดำเนินสืบเนื่องมาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี นับเป็นส่วนหนึ่งของการ**บำบัดทุกข์บำรุงสุข** ราษฎรชาวไทยมุสลิม ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นที่มาของการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายบางส่วนของรัฐบาล ซึ่งเมื่อมีการสร้างพระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ขึ้นก็เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวไทยมุสลิมได้เข้าเฝ้าโดยทั่วถึงเป็นระยะเวลานาน ๆ ก็ยิ่งทำให้ความผูกพันจงรักภักดีเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ การกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่สืบเนื่องมาจากพระราชดำริที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัด

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมทั้งในด้านการประกอบอาชีพการศึกษา การแพทย์และการสาธารณสุข ในขณะที่เดียวกับที่ยังให้การรักษาทำนุบำรุงศาสนาและวัฒนธรรมอิสลามด้วย

ตัวอย่างของการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลอันสืบเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เพียงทรงช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้นอย่างเพียงพอในเชิงรูปธรรมเท่านั้น แต่ทรงให้ “สติปัญญา” แก่ประชาชนโดยผ่านการทรงส่งเสริมเรื่องการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจระหว่างประชาชนในพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมกับประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธโดยเฉพาะอย่างยิ่งฝ่ายข้าราชการ

ในคราวที่เสด็จเยี่ยมประชาชนที่จังหวัดสตูลเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสว่า

“...เราทั้งสองมีความยินดีที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมจังหวัดสตูล และแม้ว่าขณะนี้ชาวไทยอิสลามจะอยู่ในระหว่างถ้อยบวชและวันนี้เป็นวันศุกร์แต่ก็พากันต้อนรับเราเป็นจำนวนมากเราขอขอบใจ สตูล เป็นจังหวัดชายแดนห่างไกลกรุงเทพฯ แต่ถ้ามีการคมนาคมดีมีถนนติดต่อไปก็จะเจริญและหวังว่าจังหวัดสตูลจะเจริญยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ความเจริญของจังหวัดนี้อยู่ที่การศึกษาอีกอย่างหนึ่งแต่ถ้ามีการศึกษาก็มีความรู้ความเข้าใจการประกอบอาชีพก็จะดีขึ้นขอให้ประชาชนชาวจังหวัดสตูลได้ช่วยสนับสนุนการศึกษาให้ดีขึ้นถ้าทุกคนร่วมมือจังหวัดนี้ก็จะเจริญรุ่งเรืองเป็นจังหวัดสำคัญของประเทศอีกจังหวัดหนึ่งขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้คุ้มครองให้ประชาชนชาวสตูลมีความเจริญรุ่งเรืองโดยทั่วกัน...”^{๓๕}

อีกครั้งหนึ่งในคราวเสด็จฯ เยี่ยมประชาชนที่จังหวัดยะลา เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า

^{๓๕} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสตูล. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๙.

“...การศึกษาที่นี้สำคัญมาก ให้พยายามจัดให้ดี ให้พลเมืองสามารถพูดภาษาไทยได้แม้จะพูดได้ไม่มากนัก เพียงแต่พอรู้เรื่องกันก็ยั้งดี เพราะเท่าที่ผ่านมาราวนี้ มีผู้ไม่รู้ภาษาไทยต้องใช้ล่ามแปล ควรให้พูดเข้าใจกันได้เพื่อสะดวกในการติดต่อซึ่งกันและกัน...”^{๓๖}

พระราชดำรัสดังกล่าวแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหาสำคัญในการปกครองชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติก็ชี้ให้เห็นว่าปัญหาพื้นฐานของเขตการศึกษา ๒ นี้ คือ การที่คนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ได้ อันทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาโดยเฉพาะปัญหาการศึกษา ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมืองและการปกครอง ส่งผลให้สถานการณ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ตกอยู่ในภาวะลำบากที่สำคัญคือข้าราชการไม่อาจติดต่อกับประชาชนได้โดยสะดวกเนื่องจากพูดกันไม่เข้าใจ ก็ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน มีการแบ่งพวกเป็นไทยพุทธ ไทยมุสลิม ผลที่ตามมาคือการขาดความเป็นเอกภาพในชาติ พวกขบวนการต่าง ๆ โดยเฉพาะขบวนการแบ่งแยกดินแดน ผู้ก่อการร้ายโจรคอมมิวนิสต์ก็ถือโอกาสเข้ามาปลุกปั่นให้หลงเชื่อไปในทางที่เป็นภัยต่อบ้านเมืองได้โดยง่าย^{๓๗}

พระราชดำรัสดังที่ให้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องดำเนินการแก้ไขปัญหาการศึกษาในเขตการศึกษา ๒ นับว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลริบดำเนินการในเรื่องนี้ ดังจะเห็นได้ว่าเริ่มมีการพัฒนาการศึกษาของผู้ใหญ่ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ นั่นเอง ดร.โมฮัมหมัด अबดุลกาเดร์ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียน จังหวัดยะลา ซึ่งรับผิดชอบในเรื่องการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในสมัยนั้นกล่าวว่าไว้ในการสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

“...ผมเชื่อว่า การพัฒนา พัฒนาเด็กไม่ได้ ต้องพัฒนาผู้ใหญ่ เพราะเด็กอยู่ที่ผู้ใหญ่ ถ้าเราไม่สั่งเขาก็เรียนไม่ได้ หลักสูตรดีไม่ดีก็ต้องผู้ใหญ่ อะไรก็ผู้ใหญ่ทั้งนั้น ถ้าเด็กจะมาแต่พ่อแม่แม่ไม่ทำให้เสียอย่างก็ไม่ได้ ด้วยความเชื่ออันนี้ผมต้องมาเร่งพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่

^{๓๖} พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ อ้างถึงใน มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, “ความก้าวหน้าของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในเขตการศึกษา ๒”, วารสารการศึกษาแห่งชาติปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์-มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๕), หน้า ๓๘. ข้อมูลได้รับการยืนยันจากการสัมภาษณ์คุณพิเชษฐ์ มากช่วย ศึกษาธิการเขตการศึกษา ๒ ณ ที่ทำการศึกษาเขต โดยอาจารย์ยุรัตน์ พันธุ์ยุรา และคุณอภิรดี อิ่มเอิบ.

^{๓๗} มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, “ความก้าวหน้าของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในเขตการศึกษา ๒,” หน้า ๔๒.

เริ่มโครงการนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๐๒ แล้วมาเรื่อย ๆ มาเน้นหนักตอน
พ.ศ. ๒๕๑๔...”^{๓๘}

นอกจากการจัดการศึกษานอกโรงเรียนโดยเฉพาะการพัฒนาการศึกษาผู้ใหญ่ดังกล่าวแล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เอาใจใส่หาแนวทางแก้ปัญหาการศึกษาในเขตนี้อย่างจริงจังโดยเฉพาะนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา ทั้งนี้ มุ่งไปในทิศทางที่จะทำให้คนส่วนใหญ่พูดภาษาไทยได้ โดยไม่ทำให้ภาษามลายูที่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้อยู่ถูกทำลายไป หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การช่วยให้ชาวมุสลิมพูดภาษาไทยได้อีกภาษาหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามแนวทางแก้ปัญหาดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการ ๖ ประการคือ การเตรียมภาษาไทยก่อนเข้าเรียนประถม ๑ การช่วยเหลือนักเรียนในชั้นเรียนปรกติ การสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การปรับปรุงหลักสูตรและหนังสือเรียนให้สอดคล้องกับท้องถิ่นและการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม^{๓๙}

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าผลจากการที่ได้เริ่มมีการพัฒนาการศึกษาอย่างจริงจังในเขตการศึกษา ๒ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ จนถึงประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๓ ก็สามารถช่วยให้ชาวไทยมุสลิมซึ่งรู้ภาษาไทยเพียงร้อยละ ๓๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ ๘๒ ใน พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยที่ “ทำให้สภาพสังคมได้เปลี่ยนไปในทางที่ดีกว่าเดิมเป็นอันมาก ชาวพุทธกับชาวมุสลิมสามารถสื่อสารติดต่อกันได้ด้วยความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น”^{๔๐} นอกจากนี้ “มุสลิมที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ ออกไปทำงานตามหน่วยงานต่าง ๆ ทุกหน่วยงานมีทั้งนักปกครอง ทหาร ตำรวจ ครู นักการธนาคาร และอาชีพอื่น ๆ โดยทั่วไป เทียบกับเมื่อปี ๒๕๐๐ ซึ่งหาข้าราชการมุสลิมแทบไม่ได้เลย นับว่าต่างกันมาก”^{๔๑}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพอพระราชหฤทัยในการดำเนินงานแก้ปัญหาการศึกษาของเขตการศึกษา ๒ ดังมีพระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ สนามกีฬาจังหวัดนราธิวาสว่า

^{๓๘} สัมภาษณ์ ดร.โมฮัมหมัด อับดุลกาเดร์ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยะลา วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนดา บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค (ปัจจุบันคือ ผศ. ดร.ณัฐวิณี บุนนาค ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์).

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, “ความก้าวหน้าของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในเขตการศึกษา ๒”, หน้า ๔๓-๕๓.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

“...บัดนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า นักเรียนที่ได้รับการศึกษาตามแนวทางที่ปรับปรุงใหม่ ซึ่งได้รับการศึกษาอบรมอย่างเหมาะสมดีทั้งด้านวิชาความรู้ การปฏิบัติ และจริยธรรมตามหลักศาสนา นั้นได้รับความสำเร็จที่ดีเป็นอันมาก บางคนมีโอกาสได้เข้าศึกษาเล่าเรียนชั้นสูงขึ้นไปอีก บางคนตั้งตัวเป็นหลักฐานและเป็นหัวหน้าทำประโยชน์ในสังคม แสดงว่างานที่ท่านทั้งปวงได้เพียรพยายามกระทำมาด้วยความเหนื่อยยากนั้น มิใช่จะทำให้เหนื่อยเปล่า หากแต่เป็นงานสำคัญซึ่งให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าที่สุด...”^{๔๒}

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๓๕ รวม ๑๖ ครั้ง (ยกเว้น พ.ศ. ๒๕๒๕ เพียงปีเดียวที่ไม่ได้เสด็จฯ) การเสด็จฯ พระราชทานปริญญาบัตรแต่ละครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้ที่เข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร ซึ่งล้วนมีสาระดีอันเป็นคุณูปการต่อการทำงานของบัณฑิตและพสกนิกรทั้งมวลเพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคมและประเทศ ทรงตอกย้ำและเสริมพระราชปณิธานและพระราชประสงค์ที่จะให้ทุกคนปฏิบัติตนตามพระบรมราโชวาทที่ว่า “รู้รักสามัคคี” กล่าวคือให้มีความรอบรู้เข้าใจงานที่กระทำให้มีความรักความศรัทธาต่องานที่กระทำและให้ยึดความสามัคคีปรองดองในการกระทำผนวกด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตและความเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นหลักสำคัญ นอกจากนี้พระบรมราโชวาทยังเป็นเสมือนบันทึทางประวัติศาสตร์ของสถาบันอุดมศึกษานั้น ๆ ด้วย^{๔๓}

การเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาเกือบทุกครั้งจะอยู่ในช่วงที่เสด็จฯ แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักทักษิณราชินีแคว้นเพื่อทรงเยี่ยมราษฎรและทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสังเคราะห์ประชาชนและทรงติดตามโครงการตามพระราชดำริในจังหวัดใกล้เคียง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเรื่องการศึกษาซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานประการหนึ่งของปัญหาการปกครองชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นการแก้ปัญหาการปกครองอีกนานัปการ พระราชกรณียกิจดังกล่าวของพระองค์เป็นที่ประทับใจของพสก

^{๔๒} พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑ อ้างถึงใน มาโนชญ์ บุญญานุวัตร, เรื่องเดิม, หน้า ๕๔.

^{๔๓} คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา.** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓๑.

นิกรทั้งที่เป็นชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธ ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ตามลำดับ ดังนี้^{๔๔}

ชาวไทยมุสลิม

นายแพทย์อนันต์ สุโลมาน ผู้อำนวยการศูนย์แม่และเด็ก จังหวัดยะลา

“...ความรู้สึกต่อในหลวงเห็นได้ชัดเลย พระองค์ช่วยได้มากเลย อะไร ๆ ในหลวงสามารถยับยั้งได้ในหลวงเข้ามาสัมผัสกับชาวบ้าน แสดงว่าในหลวงรักเรา แต่เจ้าหน้าที่ทำจริงอย่างนั้นหรือเปล่า ต่อหน้าในหลวงหรือเปล่าคนเราคูออกขนาดในหลวงทรงมาด้วยหัวใจของท่านจริง ๆ คุณเจ้าหน้าที่มันไม่ใช่อย่างนั้น ที่จริงในหลวงช่วยเจ้าหน้าที่อีกทีผมว่า ทำให้ปัญหาคลี่คลาย ผมว่าตอนที่ยังไม่มีทักษิณ ราชินีเวศน์ยังไม่เท่าไร เดียวนี้มีทักษิณราชินีเวศน์มีความรู้สึกไว้ในหลวงอยู่ในที่เรา บ้านเรา มันจะมีความรู้สึกอย่างไรละ ผมซึ่งแสดงว่าในหลวงรักเรา ในความรู้สึกของผมว่าอย่างนั้น มันเป็นสัญลักษณ์โน้มน้าว การปฏิบัติของในหลวงเข้าไปทุกหมู่บ้าน เข้าไปตามคลอง ขึ้นไปบนบ้าน พุดคุย ความรู้สึกอันนี้ผมว่ามันซึ่งโดยไม่ต้องพิสูจน์ จะไปพูดอย่างไร จะไปโฆษณาโจมตีมันไม่ได้อยู่แล้ว ฉะนั้น ภาษาไม่ใช่อุปสรรค ความจริงใจต่างหาก เขาพร้อมที่จะยอมรับอยู่แล้วจริง ๆ แล้วเขาอยู่อย่างลำบาก ชาวบ้านลำบากจริง ๆ ในหลวงเสด็จท่านเห็น ทรงช่วยด้วยความจริงใจ...”^{๔๕}

นายอาซิส เบญหาวัน ดาโต๊ะยุติธรรมประจำจังหวัดยะลา

“...ในขณะที่นั้นอาจจะเห็นได้ว่าด้านสื่อมวลชนก็ดี ด้านการคมนาคมก็ดี อาจจะไม่ได้เท่าปัจจุบัน ดังนั้นทางด้านความรู้หรือความรู้สึกของพี่น้องชาวมุสลิมเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นแต่เพียงทราบข่าวว่าพระองค์ท่านคืออย่างนั้นคืออย่างนี้ แต่ยังไม่เคยประสบด้วยตนเอง เพราะความรู้สึกจริง ๆ ยังมีพี่น้องอีกส่วน

^{๔๔} เป็นบทสัมภาษณ์ที่นำมาจาก ปิยนาด บุนนาค. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๖๖). พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๔-๑๓๘.

^{๔๕} สัมภาษณ์นายแพทย์อนันต์ สุโลมาน ผู้อำนวยการศูนย์แม่และเด็ก จังหวัดยะลา วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย อาจารย์ยุวรัตน์ พันธุ์ยุรา และคุณอภิรดี อิมเอิบ.

หนึ่ง หรืออาจจะเป็นส่วนใหญ่มิได้รับทราบคือ การปฏิบัติภารกิจของพระเจ้าอยู่หัว เพราะฉะนั้นการจะยืนยันว่าพี่น้องมุสลิมในขณะนั้นมีความรู้สึกรักพระองค์ท่านนั้นยังไม่อาจจะยืนยันได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับปัจจุบันมีสิ่งต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ สิ่งพิมพ์ ก็เข้าไปถึง โดยเฉพาะหลังจากพระองค์ท่านได้มามีตำแหน่งแปรพระราชฐานที่นราธิวาสคือ ทักษิณราชนิเวศน์พระองค์ท่านก็มีโอกาสทรงเยี่ยมเยียนให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎรในถิ่นทุรกันดารมากขึ้น ความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้จึงเหมือนกับว่าพระองค์ท่านเป็นพ่อของชาวไทยมุสลิมเช่นเดียวกันอันนี้เป็นความรู้สึกที่ได้พบกับชาวบ้านในถิ่นทุรกันดารทั่ว ๆ ไป...”^{๔๖}

นายยุทธศักดิ์ บินมะ อดีตเทศมนตรีเทศบาล อำเภอสุไหงโกลอก จังหวัดนราธิวาส

“...ตอนนั้นผมอายุเท่าไร ไม่ทราบ แต่จำได้ว่าใส่ลูกเสือ ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ หรือ ๒๕๐๗ อะไรนี้ ยังจำได้ว่าในหลวงได้เสด็จมาเยี่ยมพวกเราที่นราธิวาสครั้งแรก พวกผมดีใจมาก ผมอาสาสมัครแต่งลูกเสือไปกัน คนรับเสด็จแถวสถานีรถไฟ คนไปรับเสด็จกันแน่นมากเลย คนเฒ่าคนแก่ก็ไปกัน รอรับเสด็จกันตั้งแต่กลางคืน เพราะความอยากเห็น ได้ยินได้ฟังจากวิทยุว่าท่านมีคุณงามความดีที่กระทำต่อพสกนิกรชาวบ้านรู้ว่าท่านเป็นคนดีมากน่านับถือชาวบ้านรู้สึกเช่นเดียวกันหมด ไปปูเสื่อ ชาวมุสลิมยืนหรือนั่งเคารพอย่างสูง รายอมาแล้วชาวบ้านร้องห่มร้องไห้ดีใจมาก ชาวบ้านได้รับข่าวเสด็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากรัฐบาลแอลงข่าว ประกาศให้ชาวบ้านทราบทางวิทยุกระจายเสียงและส่งเจ้าหน้าที่ออกไปตามท้องที่ต่าง ๆ เพื่อเตรียมรับเสด็จ ชาวบ้านช่วยกันทำซุ้ม เตรียมที่เตรียมทาง จัดบ้านให้เรียบร้อยเท่าที่เห็นชาวบ้านต่างถือธงสะบัดทุกคนมีธงอยู่ในมือรอคอยด้วยความสงบเรียบร้อยดีมาก เป็นเวลาหลายชั่วโมงก็ไม่มีใครบ่นเลย

^{๔๖} สัมภาษณ์คุณอาซิส เบญจวัน วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ ณ บ้านพักในจังหวัดยะลา โดยอาจารย์ยุรัตน์ พันธุ์รา และคุณอภิรดี อิ่มเอิบ.

ทั้งที่ตอนนั้นชาวบ้านยังพูดภาษาไทยไม่ได้เลย ชาวบ้านรักท่าน รุ้สึก
ตัวเป็นคนไทย อยู่บนแผ่นดินไทย...^{๔๗}

นายกุมะ มะหะหมัด นายอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา

“...นักหนังสือพิมพ์...เคยมาสัมภาษณ์ผมครั้งหนึ่ง ในหลวง
เสด็จมาที่กิ่งอำเภอมาขอก่อนที่จะเสด็จมา นักหนังสือพิมพ์...
มาถามว่า ในฐานะที่นายอำเภอเป็นมุสลิมคิดว่าชาวไทยมุสลิมจะมี
ความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริงหรือไม่ ผมบอก
ว่าคุณถามอย่างนี้คุณดูถูกชาวไทยมุสลิมมาก แสดงว่าคุณไม่เข้าใจ
คนมุสลิมเลย ไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณี ไม่เข้าใจศาสนา
วัฒนธรรมเลย คุณดูแล้วกัน มีใครเกณฑ์มาบ้างเดินมาอะไรมา
ไม่มีการขนคนมาเลย อ้อมลูกจูงหลานกันมา แต่ถ้าคุณจะว่าคนมุสลิม
จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยการกราบทำไม่ได้
เพราะศาสนาไม่ให้ ขนบธรรมเนียมประเพณีไม่มี ในหลวงมาก็เฉย
วางสารรวมอย่างดี แล้วเราจะตีว่าการอยู่สารรวมไม่เป็นการจงรักภักดี
ไม่ได้ ในหลวงท่านมาที่นราธิวาส ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อท่าน
เป็นอย่างไร โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิม แต่เขาไม่สามารถแสดงออก
อย่างนั้นออกมาให้คนที่ไม่ใช่ในศาสนาอิสลาม ไม่ได้...”^{๔๘}

ดร.โมฮัมหมัด अबดุลกาเดร์ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดยะลา

“...ในหลวงทรงมีบทบาทสำคัญต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้มากที่สุด ผมไม่อยากจะอ้างว่ามากกว่าคนไทยพุทธ
พูดอย่างนี้ก็อาจจะมากไป เวลาพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมา โอ้โฮ ตื่นเต้น
อันนี้เป็นวาสนาของประเทศไทยที่มีพระเจ้าแผ่นดินอย่างนี้ คนมาเลเซีย
ดูแล้วไปเปรียบเทียบกับ ขอให้มัสก ๑ ใน ๑๐ หรือ ๑ ใน ๑๐๐ ของ
พระเจ้าแผ่นดินไทย ถ้าเทียบกับสุลต่านเทียบไม่ได้ คนทางนั้นมาเฝ้า

^{๔๗} สัมภาษณ์คุณยุทธศักดิ์ บินมะ อธิบดีเทศมนตรีเทศบาลอำเภอสุโงโลก จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยคุณ
อภริตี อิมเอิบ.

^{๔๘} สัมภาษณ์คุณกุมะ มะหะหมัด นายอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนาด บุนนาค และคุณ
อภริตี อิมเอิบ.

ทั้ง ๆ ที่ไม่มีพระเจ้าแผ่นดินแล้วเมตตาต่อคนมุสลิมเหลือเกิน บางทีท่านนั่งติดเทียนคุยกับชาวบ้าน ตั้งแต่สมัยผมอยู่อเมริกาผมบอกว่าพระเจ้าแผ่นดินคนอเมริกาไม่รู้ ไม่เคยมี ผมบอก *The Greatest Social Worker in the World* ยิ่งใหญ่ขนาดไหน เวลาในหลวงเสด็จมา โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เข้าใจชาวมุสลิมมาก พระเจ้าแผ่นดินเข้าถึงไม่มีปัญหา คนรักมาก เดียวนี้ในหลวงเสด็จมา หนังสือพิมพ์ก็มากเขาตัดพระบรมรูป นอกจากว่าที่เป็นรูปนั้นไม่ได้ เขาจะไม่มีอะไรสักการะบูชานอกจากเจ้าองค์เดียวเท่านั้น จะตัดในลักษณะเราเคารพแต่บูชาไม่ได้...”^{๔๙}

นายสุรพงษ์ ราชมุกดา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานี

“...เท่าที่ผมจำได้ตอนเป็นเด็ก ผมรู้จักท่านในฐานะที่เป็นในหลวง ความใกล้ชิดความประทับใจของชาวบ้านนั้น ท่านพยายามสร้างพัฒนา สร้างการชลประทาน พยายามสร้างนา ปีละครั้ง มาเป็นปีละ ๒ ครั้ง ทำให้จังหวัดชายแดนภาคใต้มีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีการงานดีขึ้น ด้านโครงการร้ายไม่มีหายไป พระองค์ท่านมาพัฒนาโดยตรงไม่ได้มาสร้างศัตรู...”^{๕๐}

ข้าราชการชาวไทยพุทธ

นายชิต นิลพานิช ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา

“...ก็ดีขึ้นตามลำดับตอนหลังมีความเข้าใจมากขึ้นในเหตุการณ์ ความเป็นอยู่ เพราะเหตุว่าเมืองไทยเท่านั้นที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหาในเรื่องเหล่านี้ ไม่มีประเทศไหนที่มุสลิมนับถือศาสนาต่างกันแล้วก็อยู่อย่างสงบไม่มีที่ไหนที่แค้น แต่เราแค้นผมเข้าใจว่าอันนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญมากคือพระเจ้าแผ่นดินนะฮะท่านประทับใจ

^{๔๙} สัมภาษณ์ ดร.โมฮัมหมัด อับดุลกาเดร์ ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดยะลา วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนาค บุณนาค และคุณปิยนาค บุณนาค.

^{๕๐} สัมภาษณ์นายสุรพงษ์ ราชมุกดา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปัตตานี ณ บ้านพักในจังหวัดปัตตานี วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย อาจารย์ยุรรัตน์ พันธุ์ยุรา.

ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่ท่านออกไปดำเนินกิจการในด้านส่งเสริม
สิ่งต่าง ๆ ความเข้าใจที่ทำให้คนเกิดในทางบวกนี้ทั้งไทยพุทธไทย
อิสลามนี้มากมายทำให้เร็วขึ้น...”^{๕๑}

พันตรี ขอบ มงคลรัตน์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดยะลา

“...หลังจากในหลวงทรงมีดำหนังกทักษิณราชนิเวศน์ แล้ว
ท่านเสด็จมาที่นี่ประจำทุกปีทางภาคใต้ แล้วโต๊ะครู โต๊ะอิหม่ามเข้า
เฝ้า ผู้นำศาสนาเข้าเฝ้าแล้วท่านเสด็จเยี่ยมประชาชน รู้ลึกว่าทุกคนคิด
เปลี่ยนแปลงไปมาก ดีขึ้นเดี๋ยวนี้เกือบจะหมด เดี่ยวนี้เราไปถามชาว
บ้าน เราจะไม่เห็นรูปอากง ปะไหมสุหรี จะหมด เราจะเห็นแต่รูป
ในหลวง สมัยก่อนไม่มี รูปอากง รูปปะไหมสุหรีทั้งนั้น...”^{๕๒}

ร้อยตรี ปกครอง จินดาพล รองผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้

“...เป็น “ผลงาน” ของพระเจ้าอยู่หัวมากกว่า งานทั้งหมด
ทั้งปวงอยู่ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ที่ช่วยจังหวัดชายแดนมาก
ท่านมาประทับอยู่เป็นเดือน ๆ ทรงไปเยี่ยมเยียนชาวบ้านพูด
ว่า “พระเจ้าอยู่หัวเรามาแล้ว” เมื่อก่อนเราไม่ค่อยได้ยินปัญหา
ต่าง ๆ คงคลี่คลายไปในทางที่ดี...”^{๕๓}

ร้อยตรี สุนทร หัตถยานนท์ ปลัดจังหวัดนราธิวาส

“...ผมมานี่ปัญหาต่าง ๆ ลดน้อยลงไป ก่อนผมมาปัญหามัน
มาก ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประทับที่ทักษิณราช
นิเวศน์ เสด็จเยี่ยมเยียนเป็นประจำ ส่งเสริมอาชีพความเข้าใจก็ดีขึ้น
มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น...”^{๕๔}

^{๕๑} สัมภาษณ์คุณชิต นิลพานิช ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ณ จวนผู้ว่าราชการจังหวัด วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนดา บุนนาค อาจารย์ยุรรัตน์ พันธุ์รา และคุณอภิรดี อิ่มเอิบ.

^{๕๒} สัมภาษณ์พันตรี ขอบ มงคลรัตน์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดยะลา วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนดา บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค.

^{๕๓} สัมภาษณ์ร้อยตรี ปกครอง จินดาพล รองผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนดา บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค.

^{๕๔} สัมภาษณ์ร้อยตรี สุนทร หัตถยานนท์ ปลัดจังหวัดนราธิวาส วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนดา บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค.

ร้อยตรี ประวิทย์ กาญจนโอภาค ปลัดจังหวัดสตูล

“...ในหลวงทรงช่วยได้มาก ในหลวงมีบารมี ทรงเยี่ยมชาวบ้าน ทรงเห็นปัญหาท่านช่วยแก้ปัญหาที่ราษฎรประสบอยู่ วางนโยบายต่าง ๆ ขึ้นมา รัฐบาลก็สนองตอบ ท่านประทับที่ทักษิณราชนิเวศน์ ท่านไปเยี่ยมชาวไทยมุสลิม จัดทำโครงการพระราชดำริขึ้น เมื่อท่านเสด็จกลับมาปีหน้า ท่านก็มาติดตามผล โดยเยี่ยมชาวบ้าน ท่านเป็นผู้ให้ความสุข ความสบายแก่พวกเขา ชาวบ้านก็รักจึงมีอิทธิพลมาก...”^{๕๕}

นายอุทัย อินทรสกุล อดีตปลัดจังหวัดนราธิวาส

“...ในหลวงทรงช่วยในการปกครองมากยิ่งขึ้นเลย เพราะท่านเข้ามาในลักษณะที่ทุกคนเป็นคนไทยเหมือนกันหมด ท่านไม่ได้แยกว่าพุทธว่าอิสลาม เมื่อท่านมาประทับที่ทักษิณราชนิเวศน์ เหตุการณ์ดีขึ้น...”^{๕๖}

ดร.เจษฎา อูรพีพัฒน์พงศ์ นายอำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส

“...ในหลวงของเราทรงมีบทบาทสำคัญมากทีเดียวต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีตำหนักทักษิณราชนิเวศน์ตั้งอยู่ในจังหวัดนราธิวาส และโดยที่พระองค์เสด็จแปรพระราชฐานทุกปี ช่วงสิงหาคม กันยายน ตุลาคม ๓ เดือน นี่ทำให้เกิดการยอมรับว่าพื้นแผ่นดินนี้เป็นของเราเป็นของไทย โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข แต่ก่อนสมัยผมเป็นปลัดอำเภอนะครับไปตามตำบลหมู่บ้าน รูปถ่ายที่เขาติดตามผ้านั้นเป็นรูปของตนกูกองก พระเจ้าอยู่หัวของมาเลเซียกับปะไหมสุหรืออาก เดียวนี้มีแต่รูปในหลวงกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ อดนี่เป็นสิ่งที่ผู้กรัดจิตใจ เขาจะเรียกรายอ เรายอมรับ อดนี่เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่มาก ซึ่งเจาะลึกถึงใจเขาเลย

^{๕๕} สัมภาษณ์ร้อยตรี ประวิทย์ กาญจนโอภาค ปลัดจังหวัดสตูล วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยคุณอภิรดี อิมเอิบ.

^{๕๖} สัมภาษณ์คุณอุทัย อินทรสกุล อดีตปลัดจังหวัดนราธิวาส วันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนถ บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค.

โครงการในพระราชดำริก็ไม่เท่ากับในหลวงเสด็จมาด้วย
พระองค์เองทุกพระองค์ที่เสด็จออกไปเยี่ยมเยียนชาวบ้าน ฝนตก
ฟ้าร้อง ท่านก็เสด็จ คำนึงขนาดไหน ประชาชนยอมรับอย่างสูง
อันเป็นปรากฏการณ์ใหญ่โดยตรงลงรากฐานเอกที่นี้ เปรียบเสมือนทักษิณ
ราชนิเวศน์เป็นหลักเมืองของห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้...”^{๕๗}

สรุป

ข้อมูลจากเอกสารและที่ได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งนำเสนอเป็นตัวอย่างข้างต้น รวมทั้งจากการ
สัมภาษณ์ชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธอื่น ๆ อีกประมาณกว่า ๖๐ คน ต่างก็ยอมรับว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ปัญหาการปกครองชาวไทย
มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้ด้วยพระราชจริยาวัตรอันงดงาม กอปรด้วยพระเมตตาและ
พระมหากรุณาธิคุณ รวมทั้งพระราชกรณียกิจที่ยังประโยชน์มหาศาลแก่พสกนิกรชาวไทยมุสลิม
ในพื้นที่ดังกล่าว พระองค์ทรงมีบทบาทอันสำคัญยิ่งที่จะเป็นแรงโน้มน้าวให้ชาวไทยมุสลิมใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมีความแตกต่างในเรื่องศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม มีความรู้สึก
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะเป็นเครื่องยึดโยงและเป็นหลักประกันมิให้เกิดแรงผลักดันที่จะ
แยกตัวออกไปจากประเทศไทยได้ แม้จะได้มีความพยายามในการ “ปลุกระดม” ให้ชาวไทย
มุสลิมดังกล่าวร่วมในขบวนการแบ่งแยกดินแดนหลายครั้งแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่ง
ปัจจัยสำคัญยิ่งก็คือ “บทบาท” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์
ในระบอบประชาธิปไตยพระองค์แรกที่ได้เสด็จฯ เยี่ยมเยียนช่วยเหลือ “บำบัดทุกข์บำรุงสุข”
ประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ติดต่อกันเป็นเวลากว่า ๓ ทศวรรษ และความช่วย
เหลือประชาชนของพระองค์ยังคงมีอยู่อย่างสม่ำเสมอจวบจนปัจจุบันแม้มิได้เสด็จฯ ด้วยพระองค์เอง
ก็ตาม ดังมีผู้กล่าวไว้ว่า

^{๕๗} สัมภาษณ์ ดร.เจษฎา อรุณีพัฒน์พงศ์ นายอำเภอสุโขทัย โลก จังหวัดนราธิวาส วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ โดย ศ.ปิยนาด บุนนาค และคุณปิยพัฒน์ บุนนาค.

“...ประเทศไทยเป็นประเทศที่โชคดีประการหนึ่งที่มีองค์พระประมุขของประเทศเป็นศูนย์รวมความสามัคคีของคนในชาติ และเป็นเสมือนเกราะคอยคุ้มครองป้องกันประเทศชาติจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ตลอดมา...ทางราชการจึงควรจะหาทางส่งเสริมให้ “เกราะ” ดังกล่าวมีความมั่นคงและศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้น โดยไม่มีอำนาจใด ๆ ที่จะมาทำลายล้างได้ ทั้งนี้เพื่อธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศชาติ...”^{๕๘}

^{๕๘} สมาน รังสิโยกฤษณ์, การเข้าถึงประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า ๑๔๒.

***Abstract* The King and the People in the Southern-most Provinces during the Democratic Era**

Piyanart Bunnag

Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,

The Royal Institute, Thailand

His Majesty King Bhumibol Adulyadej is the first Thai monarch under democratic system, who has constantly visited the people in the Southern-most Provinces for five decades. During the visits, which first started in 1959, the King has helped to ease the sufferings and prosper the happiness of his people. The fact has especially been demonstrated since 1972, when Thaksin Ratchaniwet Palace was built at Narathiwat Province. The palace has become the royal retinue of His Majesty King Bhumibol Adulyadej, Her Majesty Queen Sirikit and their children almost every year. Their Majesties have worked closely to take care of joys and sorrows of the people in the area. Their ultimate aims have been that the people would be released from all of their sufferings, and there would be a true peace and a live in harmony between the Thai Muslim and the Buddhist Thai in the area. After the time His Majesty was kind enough to order the establishment of Pikunthong Royal Development Study Centre, His Majesty has given a great number of royal initiations to the study centre and other involving governmental agencies, so that they have been able to find appropriate way to assist his royal subjects. This has based on knowledge and technological transfer in the simplest way for basic understanding of the people, and on application of His Majesty's self-sufficient economy idea for the management of the area. The later aims to encourage the people's application of the idea for their everyday lives in order that they can create

the family's surplus, have a better living standard, and have an ability to be self-sufficient in the most sustainable way as well as to lead a content and happy life. Recently His Majesty the King has not been able to personally visit the area, however, His Majesty has constantly given his royal subjects all sorts of assistance.

It has widely been accepted, therefore, that His Majesty the King has played an enormous role as a “persuade force” for the Thai Muslim in the Southern-most provinces, who have a significant difference in terms of religion, language, and culture from Thailand majority population. This has served as the most valuable means and the best guarantee for the prevention of the separation of the area from Thailand amid continuous attempt “propaganda” to persuade the Thai Muslim to join the separatist movement over times.

keywords: the first Thai monarch under democratic system, the people in the Southern-most Provinces, Pikunthong Royal Development Study Centre, His Majesty's self-sufficient economy idea

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

“มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” : พระราชประเพณี

การสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๔๒๙^๑

วุฒิชัย มุลศิลป์^๒

บทคัดย่อ

การสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์มีลักษณะพิเศษประการหนึ่งคือ ขุนนาง พระบรมวงศานุวงศ์ และมีพระสงฆ์ผู้ใหญ่เป็นสักขีพยาน ร่วมกันประชุมเลือกเจ้านายที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด ขึ้นครองราชสมบัติ พระราชประเพณีนี้กล่าวได้ว่าเริ่มสมัยรัชกาลที่ ๑ และมาชัดเจนที่สุดในการเลือกกษัตริย์รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ ซึ่งทำให้ได้กษัตริย์ที่ทรงทำคุณประโยชน์แก่พสกนิกรและบ้านเมืองอย่างใหญ่หลวง พระราชประเพณีนี้ยกเลิกไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ เพราะความไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในเวลานั้น

คำสำคัญ : มหาชนนิกรสโมสรสมมุต, การสืบราชสมบัติ สมัยรัตนโกสินทร์

“ต้องมีพระราชประเพณีแน่นอน ที่จะสืบสันตติวงศ์ ที่มีต้องให้พระสงฆ์แล

ข้าราชการผู้ ^{ใหญ่}] เลือกเมื่อเวลาถึงแก่กาล แต่ให้รู้เปนนั่นอนทั่วกัน
_{น้อย}

เพื่อในเวลาถึงคราวเปลี่ยนแผ่นดิน การบ้านเมืองก็จะไม่เปนที่ระลำร้าย

แลเปนทางป้องกันเสนาบดีผู้ ^{หนึ่ง}] ที่จะคิดเอาอำนาจเข้าใส่ตัวเองได้ด้วย”^๓
_{ใด}

^๑ ในบทความนี้ใช้คำว่า “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” ตามตัวสะกดสร้อยพระนามในพระสุพรรณบัฏของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

^๓ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช). เอกสาร ร.๕ บ. ๑๔/๑ เรื่องเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน (๘ ม.ค. จ.ศ. ๑๒๔๖). คงอักขรวิธีตามต้นฉบับ

ข้อความข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการ ๑๑ นาย ที่รับราชการในต่างประเทศ อาทิ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์, พ.ศ. ๒๓๙๘-๒๔๖๘) ราชทูตสยามประจำกรุงลอนดอนและสหรัฐอเมริกา พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๗๗) ราชทูตสยามประจำกรุงปารีส และอีกหลายประเทศในยุโรป^๔ ได้ร่วมกันทำคำกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๘ มกราคม จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗ - นับตามแบบเก่า แต่เป็น ค.ศ. ๑๘๘๕) ถึงอันตรรายจากชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกที่คุกคามสยาม จนอาจทำให้เสียเอกราชได้ และทางแก้ไขเพื่อรักษาเอกราช^๕

คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการ ๑๑ นาย กล่าวถึงอันตรรายหลายประการที่จะทำให้สยามสูญเสียเอกราชได้ โดยพระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์ที่เป็นอยู่ในเวลานั้นเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากกว่า พระราชประเพณีดังกล่าวมีความหมาย ความสำคัญเพียงใด เริ่มมีขึ้นเมื่อใด ทำไมจึงกลายเป็นพระราชประเพณีได้ และทำไมจึงกลายเป็นปัญหาที่มีผลต่อการสูญเสียเอกราชได้ จริง ๆ แล้วเรื่องนี้มีผลสำคัญมากในช่วงเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย สมัยรัตนโกสินทร์ แม้งานที่ผ่าน ๆ มาได้กล่าวถึงบ้าง แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร และบางทีทำให้การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริงด้วย

บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์ พระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์ ที่ขอเรียกตามสร้อยพระนามว่า “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” หรือการที่เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ มีพระสงฆ์เป็นสักขีพยานมาประชุมปรึกษาเพื่อแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่เริ่มแรกจนสิ้นสุด ตลอดจนความสำคัญและปัญหาของพระราชประเพณีนี้

^๔ ประวัติของราชทูตทั้งสอง ดูได้ใน วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. ราชทูตแห่งกรุงสยาม : ประสบการณ์ของอดีตนักการทูตไทย ในยุคบุกเบิก พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๒๙.

^๕ คำกราบบังคมทูลมี ๒ ชุด ชุดแรกขอให้เปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน มีผู้ลงนาม ๑๑ นาย ชุดที่สองขอให้เสด็จประพาสยุโรป ก่อนการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน มีผู้ลงนาม ๔ นาย เป็นเจ้านายที่ร่วมลงนามในชุดแรก ทั้งสองชุดลงวันที่ ๘ มกราคม จ.ศ. ๑๒๔๖ เหมือนกัน ชุดแรกดูรายละเอียดได้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช. แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย : คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง, ๒๕๑๓ ชุดที่ ๒ ดูรายละเอียดได้ใน วุฒิชัย มูลศิลป์. “เจ้านายทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเพื่ออัญเชิญเสด็จประพาสยุโรป” วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๑ พ.ศ. ๒๕๕๒, หน้า ๑๔๘ - ๒๑๔.

๑. ที่มาของคำกราบบังคมทูล : อันตรายจากจักรวรรดินิยมต่อเอกราชของสยาม

คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการเกิดขึ้นในระหว่างการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกต่อเพื่อนบ้านของไทยอย่างรุนแรง ในด้านตะวันตก คืออังกฤษขัดแย้งกับพม่า จนเห็นได้ว่าสงครามต้องเกิดขึ้นแน่ไม่ช้าก็เร็ว [สงครามอังกฤษ-พม่า ครั้งที่ ๓ เกิดขึ้นในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๘๕ (พ.ศ. ๒๔๒๘) เพราะความขัดแย้งเรื่องบริษัทยอมเบย์-เบอร์มาที่ทำป่าไม้ของอังกฤษ กับเรื่องความไม่สงบภายในจากการแย่งชิงอำนาจกันในพม่า ซึ่งพม่าแพ้และในวันที่ ๑ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๒๘) อังกฤษประกาศผนวกพม่าทั้งหมด] ส่วนด้านตะวันออก ฝรั่งเศสกำลังทำสงครามกับเวียดนามและจีน ที่ให้ความช่วยเหลือเวียดนามซึ่งเป็นประเทศที่เคยอยู่ภายใต้อารักขาของจีนมาเป็นเวลานาน เพราะทางการเวียดนามปราบปรามพวกเข้ารีตอย่างรุนแรง [สงครามเกิดขึ้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ถึงเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๘๕ (พ.ศ. ๒๔๒๘) เวียดนามแพ้ ทั้งตั้งเกียและอันนัม ต้องอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส]

ท่ามกลางอันตรายที่น่ากลัวนี้ ทั้งไทย พม่า เวียดนาม ต่างมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดแล้ว โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งราชทูตไปประจำทั้งในอังกฤษและฝรั่งเศส มีความรับผิดชอบในหลายประเทศ ทั้งสหรัฐอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป การปรับปรุงและเตรียมป้องกันประเทศ โดยฝึกหัดทหารแบบใหม่ การสร้างป้อมพระจุลจอมเกล้า ส่วนพม่าพยายามเชื่อมความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส เพื่อจะได้ช่วยคานอำนาจอังกฤษที่คุกคามพม่า และเวียดนามได้ขอความช่วยเหลือจากจีน (ที่อ่อนแอ แต่เริ่มขบวนการทำตนเองให้เข้มแข็งแล้ว) เมื่อพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์กราบบังคมทูลเข้ามาถึงสถานการณ์ต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ให้กราบบังคมทูลถึงหนทางที่จะทำให้ไทยคงรักษาเอกราชไว้ได้ โดย “อย่าให้เกรงกลัวที่จะพูดจาแสดงความคิดเห็น ให้กราบบังคมทูลได้ทุกอย่าง ให้เต็มปัญญาความคิด”^๖ ซึ่งพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ได้ปรึกษากับพระเจ้าน้องยาเธอ ๓ พระองค์ และข้าราชการประจำสถานทูตไทยที่กรุงลอนดอนและกรุงปารีส รวม ๑๑ นาย^๗ แล้วทำคำกราบบังคมทูลถวาย

^๖ ประวัติย่อนายพันเอก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเอนกนัยวาที (ม.ร.ว. นารถ ชุมสาย) ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๓.

^๗ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ยอมรับในภายหลัง ซึ่งปรากฏในอัตตชีวประวัติ ว่า “ได้คิดผิดไป” ที่ไปปรึกษาชักชวนบุคคลอื่นให้ทำความเห็นร่วมกัน “เพราะเป็นเรื่องที่ทรงหาฤชาพาเจ้าแต่เฉพาะผู้เดียว” เพิ่งอ้าง. หน้า ๖๐ และดูการวิเคราะห์เรื่องนี้ในวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. ราชทูตแห่งสยามประสบการณ์ของอดีตนักการทูตไทยในยุคบุกเบิก พ.ศ. ๒๔๒๔ - ๒๔๒๙, หน้า ๑๔๖ - ๑๔๙.

๑.๑ ภัยต่อเอกราชของสยาม

ในคำกราบบังคมทูล ได้กล่าวถึงอันตรายที่จะทำให้ไทยต้องสูญเสียเอกราชหลายประการ นอกเหนือจากเรื่องพระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์ที่อาจเป็นปัญหาทำให้เสียเอกราชได้ ซึ่งขอกล่าวถึงโดยสรุป เพื่อให้เห็นว่าสถานการณ์ล่อแหลมเพียงใด

๑. อ้างว่า “เพื่อให้มนุษย์มีความสุข ความเจริญ และได้รับความยุติธรรมเสมอภาคทั่วกัน”
๒. อ้างว่า เพื่อให้ชาติทั้งหลาย มี “ความเจริญความศิวิไลซ์” อย่างชาวยุโรป
๓. อ้างว่า รัฐบาลหรือผู้ปกครองประเทศนั้น ๆ “จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย” มีโจรผู้ร้าย จึงต้องเข้าไปช่วยจัดการให้ทุกคนมีความสุขทั่วกัน
๔. อ้างว่า ไม่เปิดบ้านเมือง ไม่เปิดการค้าขาย ไม่เป็นประโยชน์ทั้งต่อคนในประเทศและยุโรป

ข้ออ้างดังกล่าว ในเวลาต่อมาอังกฤษนำมาอ้าง ดังบทโคลงของ รัตยาร์ด คิปลิง (Rudyard Kipling, ค.ศ. ๑๘๖๕-๑๙๓๖) ชื่อ The White Man's Burden (ภาระของคนผิวขาว) และฝรั่งเศสได้นำมาอ้างว่า เป็น The Civilizing Mission (พันธกิจทางอารยธรรม) เพื่อล่าอาณานิคม ทำให้ชาติต่าง ๆ ในทวีปเอเชียและแอฟริกา มีความหวาดหวั่น สภาพของหลายประเทศรวมทั้งสยาม ทั้งก่อนและหลังคำกราบบังคมทูลนี้ก็พบว่าชาติจักรวรรดินิยมสามารถนำมาอ้างได้ และเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ทรงกล่าวไว้เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๐๙ ว่า จะผูกมิตรกับจรเข้หรือกับปลาวาฬดี (ซึ่งหมายถึง มหาอำนาจ) หรือควรเก็บตัวอยู่แต่ในบ้านดี จะอย่างไรหน้ก็ต้องพบกับอำนาจอิทธิพลที่เหนือเรา ซึ่งเป็นการคาดการณ์ที่แม่นยำมาก ทั้งนี้เพราะช่วงเวลานั้น ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปต่างแสวงหาอาณานิคมกันอย่างเข้มข้น จริงจึงจนนักประวัติศาสตร์ได้เรียกช่วงเวลาปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ (ค.ศ. ๑๘๗๐-๑๙๑๔) ว่า high imperialism^๔

๑.๒ ทางแก้ไขเพื่อรักษาเอกราช

ในความเห็นของคณะผู้ทำคำกราบบังคมทูล เพื่อให้บ้านเมืองอยู่รอด สามารถรักษาเอกราชไว้ได้ “จะต้องจัดการบ้านเมือง เปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีเก่าให้เป้นประเพณีทุกอนสดีตุดขึ้นใหม่ ตามทางชาวยุโรป ฤให้ไกล้ทางยุโรปที่สุดที่จะเป้นไปได้” คือ

๑. เปลี่ยนพระราชประเพณีการปกครองจากระบอบ “แอฟโสลุดโมนากี” หรือสมบูรณาญาสิทธิ-

^๔ อย่างไรก็ดี สำหรับเราในยุคปัจจุบัน ซึ่งผ่านยุคจักรวรรดินิยมมาแล้ว พบว่า ผลของข้ออ้างตามภาระของคนผิวขาว หรือพันธกิจทางอารยธรรม เป็นผลสำเร็จน้อยมาก แต่ก็เป็นข้ออ้างที่ดีในยุคจักรวรรดินิยม

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๔๔

“มหานินกรสโมสรสมมุต” : พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๙

ธีราชย์ เป็น “คอนสติตูชันแนลโมนาร์กี” หรือ พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังไม่ต้องมีปาลิเมนต์ หรือรัฐสภา

๒. ให้เสนาบดีรับผิดชอบในการบริหารประเทศ และ “มีพระราชประเพณีแน่นอน ที่จะสืบสันตติวงศ์”

๓. “ปิดทางสินบนทุกทาง” ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ให้ผู้ทำราชการมีเงินเดือนประจำ “ให้ภ้อใช้ตามถณานานุรูปจริง”

๔. ให้ทุกคน “มีความสุขเสมอกัน” อยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันยุติธรรมเท่ากันทั้งไทยและฝรั่ง

๕. ธรรมเนียมและกฎหมายที่ชาติตะวันตกดีเตียน ต้องเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิก

๖. ราษฎรและข้าราชการสามารถแสดงออกในเรื่องความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองได้

๗. มีระเบียบกฎหมายที่ชัดเจนเกี่ยวกับการแต่งตั้งข้าราชการ (เช่น มีความรู้ความประพฤติดี อายุเกิน ๒๐ ปี) และถอดหรือปลดข้าราชการเมื่อทำชั่ว^๔

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตอบกลุ่มเจ้านายและข้าราชการ ในวันที่ ๒๙ เมษายน จ.ศ. ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘) หรืออีกเกือบ ๔ เดือนต่อมา ว่า เรื่องที่กราบบังคมทูลมานั้น พระองค์ทรงคิดอยู่แล้วทั้งสิ้น อีกทั้งทรง “มีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้จัดการนั้น ให้สำเร็จตลอดไปได้” และไม่ขัดขวางการที่จะ “สูญเสียอำนาจ ซึ่งเรียกว่าแอบโซลูต” แต่ในเวลานั้น บ้านเมืองยังไม่พร้อมโดยเฉพาะขาดคนที่มีความรู้ แต่ในอีก ๓ ปี ต่อมา (พ.ศ. ๒๔๓๑) ก็ทรงเริ่มทดลองปฏิรูปการปกครอง โดยจัดรูปการบริหารเป็น ๑๒ กรม (ต่อมาเรียกเป็น ๑๒ กระทรวง) และให้เสนาบดีร่วมความรับผิดชอบในรูปเสนาบดีสภา และได้ดำเนินต่อมาเป็นการถาวร

แต่มีเรื่องหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงในทันที ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นผลจากคำกราบบังคมทูลในเรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ โดยใน พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงตั้งตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเป็นการกำหนดรัชทายาทที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้จะกล่าวว่าเป็นผลจากคำกราบบังคมทูลของคณะเจ้านายและข้าราชการโดยตรงคงไม่ได้ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่เห็นด้วยกับพระราชประเพณีในเรื่องนี้อยู่แล้ว และบังเอิญที่มีความสอดคล้องกับเหตุการณ์ พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแปลงทันที ซึ่งเรื่องนี้จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

^๔ สจข. เอกสารรัชกาลที่ ๕ บ.๑.๔/๑ เรื่องเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน (๘ ม.ค. จ.ศ. ๑๒๔๖). อนึ่ง คำกราบบังคมทูลนี้ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรียกว่า แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย

๒. พระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์หรือราชสมบัติ

ในประวัติศาสตร์ของไทย พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติมีการศึกษาค้นคว้ากันมา ก้นนับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระนิพนธ์เรื่อง ราชประเพณีการตั้งพระมหากษัตริย์ (ราว พ.ศ. ๒๔๑๗), สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ ตำนานวังหน้า (พ.ศ. ๒๔๖๑) เรื่อยมาถึง ศ. ดร.วิษณุ เครืองาม นักนิติศาสตร์ที่สนใจประวัติศาสตร์ เขียนเรื่อง “กฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติของไทย” (พ.ศ. ๒๕๕๕) รวมทั้งกรมศิลปากรได้พิมพ์หนังสือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๕๕๖) ซึ่งให้ความรู้ในเรื่องนี้ไว้มาก แต่พระราชประเพณีสืบราชสมบัติที่มาจากกรณีที่ “พระสงฆ์ แลข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย เลิกเมื่อเวลาถึงแก่กาล” ดังที่กลุ่มเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูล ยังไม่มีการศึกษาอย่างลึกซึ้ง แม้จะมีการกล่าวถึงอยู่บ้าง

มีคำอธิบายโดยทั่วไปว่า พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติเริ่มมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง, พ.ศ. ๑๘๘๓-๑๙๑๒) เมื่อทรงตรา “กฎมณเฑียรบาล”^{๑๐} มีการกล่าวถึง พระราชโอรสอันประสูติด้วยพระอัศรมเหสี ว่า สมเด็จพระพุทธเจ้า ซึ่งน่าจะเป็นรัชทายาท ส่วนพระมหากษัตริย์เกิดด้วยแม่หยั่วเมือง ถือว่าต่ำลงมา และต่อมาใน “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน”^{๑๑} ซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ไม่ได้กล่าวถึงสมเด็จพระพุทธเจ้า แต่กล่าวถึงพระเจ้าลูกเธอ มีศักดินาหรือนา ๑๕,๐๐๐ ถ้าทรงกรม นา ๔๐,๐๐๐ และถ้าเป็นอุปราช นา ๑๐๐,๐๐๐ แต่ศักดินาของพระเจ้าลูกเธอในเบื้องต้นต่ำกว่า พระอนุชา ซึ่งมีนา ๒๐,๐๐๐ ถ้าทรงกรม นา ๕๐,๐๐๐ และถ้าเป็นอุปราช นา ๑๐๐,๐๐๐ ซึ่งพิจารณาได้ว่า ทั้งพระอนุชาและพระเจ้าลูกเธอมีสิทธิเป็นอุปราชเท่ากัน หรือพระอนุชามีสิทธิมากกว่าด้วย ถ้าดูศักดินาในเบื้องต้น ซึ่งสูงกว่าพระเจ้าลูกเธอ

ตำแหน่งอุปราชหรือพระมหากษัตริย์ ซึ่งต่อมานิยมเรียกกันว่า วังหน้า สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ความเห็นว่า เริ่มมีขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (พ.ศ. ๒๐๑๒-๒๑๓๓) เมื่อพระนเรศวรหรือพระนเรศวรเสด็จจากเมืองพิษณุโลกลงมาประทับที่วังจันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา จึงเรียกว่า “วังฝ่ายหน้า” หรือ วังหน้า แต่การตั้งวังหน้าก็มี

^{๑๐} กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒, หน้า ๑๐๙-๒๐๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลกฎมณเฑียรบาล ว่า “สำหรับรักษาบ้านเรือนพระเจ้าแผ่นดิน” รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานกิจและอธิบายว่าด้วย ยศเจ้า, หน้า ๗๖.

^{๑๑} กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒, หน้า ๒๐๗ - ๒๙๒.

ธรรมเนียมหลายอย่าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า “ตั้งพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ซึ่งจะรับราชสมบัติแทนพระองค์นั้นมียาก ตั้งพระราชอนุชาซึ่งได้ทุกข์ได้ยากมาด้วยกัน” ก็มี และทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า นับแต่สมัยอยุธยา ถึงสมัยของพระองค์ มีพระมหากษัตริย์รวม ๓๙ พระองค์ มีวังหน้าที่มีฐานะสูงเป็นเหมือนกษัตริย์องค์ที่ ๒ อยู่ ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระเอกาทศรถและสมเด็จพระปิ่นเกล้า ส่วนวังหน้าที่เป็นพระมหาอุปราชมี ๑๖ พระองค์ การตั้งขึ้นอยู่กับความพอพระทัยของกษัตริย์ และ “มิใช่จะเป็นธรรมเนียมว่า มีวังหลวงแล้วต้องมีวังหน้า ที่แต่ก่อนท่านไม่ตั้งก็มาก”^{๑๒} แต่การตั้งหรือไม่ตั้ง หรือตั้งใครเป็นพระมหาอุปราช ยังเกี่ยวข้องกับการแย่งชิงราชสมบัติ ซึ่งมีมากในสมัยอยุธยา คือ มีถึง ๑๒ ครั้ง^{๑๓} จนกระทั่ง ศ. ดร. วิษณุ เครืองาม เรียกการสืบราชสมบัติในสมัยอยุธยาว่า “มีกฎ แต่ยังไม่เป็นเกณฑ์”^{๑๔}

ในสมัยธนบุรี ซึ่งมีอายุเพียง ๑๕ ปี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ทรงแต่งตั้งพระมหาอุปราชเช่นกัน^{๑๕} เมื่อเกิดเหตุยุ่งยากในปลายสมัยธนบุรี พระยาสุรศักดิ์โยธินอำนาจ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงขอออกผนวช ต่อมาพระยาสุรศักดิ์ได้ตั้งตนเป็นใหญ่ ระหว่างนี้ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ด้วงหรือทองด้วง ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ซึ่งกำลังทำสงครามปราบปรามเขมรอยู่เมืองเสียมราฐ (เสียมเรียบ) จึงยกทัพกลับ ทำการปราบปรามพระยาสุรศักดิ์กับพรรคพวก “แล้วสมณะชีพราหมณ์เสนา พุฒามาตย์ราษฎรทั้งปวงก็ทูลอาราธนาวิงวอนอัญเชิญเสด็จขึ้นปราบดาภิเษก”^{๑๖} คือ ขึ้นครองราชย์ ในลักษณะ “มหานนิกรสโมสรสมมุต” ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งจะเป็นลักษณะสำคัญของการสืบราชสมบัติในสมัยรัตนโกสินทร์ จนถึงรัชกาลที่ ๕

^{๑๒} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดาร กับเรื่องราชประเพณีการตั้งมหาอุปราช, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๓} ลิขิต ธีรเวคิน. วัฒนธรรมการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๗ หน้า ๖๒.

^{๑๔} วิษณุ เครืองาม. “กฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติของไทย” วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๕, หน้า ๑๔-๒๓.

^{๑๕} สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน ตำนานวังหน้า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๘ หน้า ๑๒ ระบุว่า ไม่มีการแต่งตั้งพระมหาอุปราช แต่วิษณุ เครืองาม ว่ามีการตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอินทพิทักษ์เป็นพระมหาอุปราช (วิษณุ เครืองาม, เล่มเดิม, หน้า ๒๓) ซึ่งสอดคล้องกับประมุขพงศาวดาร ภาค ๓๙ ฉบับองค์การคำของคุรุสภา, ๒๕๑๑, หน้า ๑๕๗.

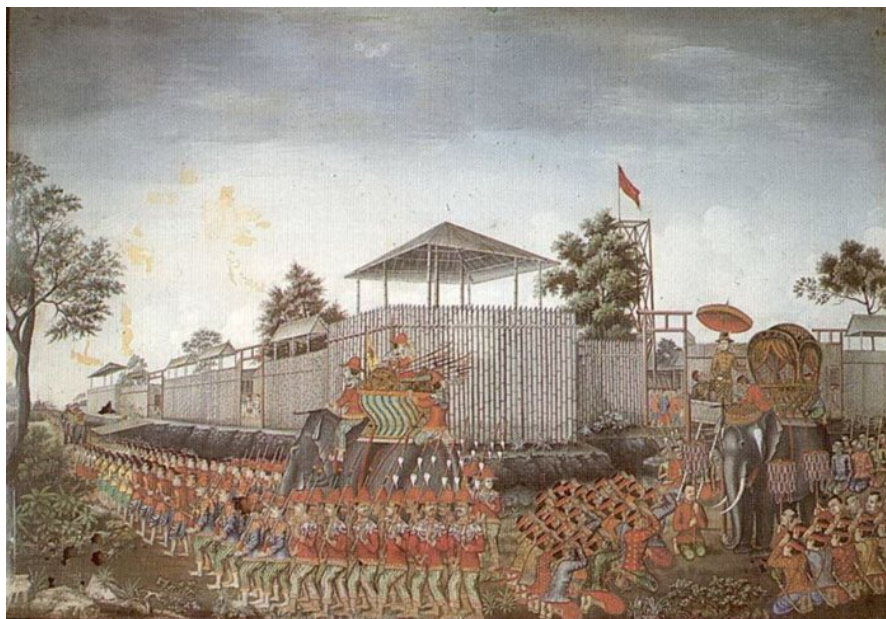
^{๑๖} พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). หน้า ๑๒๕.

๓. “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต”: พระราชประเพณีสืบสันตติวงศ์

๓.๑ การเริ่มต้น

การที่พระ ขุนนาง ราชภร และมิพระสงฆ์เป็นสักขีพยาน อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นครองราชสมบัติ อาจเปรียบได้กับการที่ “ฝูงชนทั้งหลายมาสะสมสรประชุมพร้อมกันตั้ง...พระเจ้ามหาสมมุตราช”^{๑๗} ซึ่งเป็นการเริ่มมีกษัตริย์ในโลกมนุษย์ ดังปรากฏใน “พระธรรมศาสตร์”^{๑๘} ในกฎหมายตราสามดวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระบรมราชโองการให้ชำระเมื่อ จ.ศ. ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๗) เรื่องทั้งสองจึงมาพ้องกัน จนทำให้เกิดลักษณะพิเศษของการสืบราชสมบัติในเวลาต่อมา สำหรับสร้อยพระนาม “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” ยังไม่ปรากฏในพระนามของพระองค์ แต่จะปรากฏในรัชกาลที่ ๔ และในรัชกาลที่ ๕ ใช้เป็น “อเนกชนนิกรสโมสรสมมต” ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกัน

ภาพที่ ๑ : สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกลับจากเขมร ขุนนางอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติ

^{๑๗} กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑, หน้า ๑๒๙ และ ๑๕๖.

^{๑๘} เนื้อหาในพระธรรมศาสตร์ที่กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์และกำเนิดผู้ปกครอง หรือพระเจ้ามหาสมมุตราช มีเค้าโครงมาจากพระสุตตันตปิฎก ในส่วนพระอัครคัมภีร์ (สุตตรที่ว่าด้วยสิ่งที่เลิศหรือที่เป็นต้นเดิม) ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา (ดูรายละเอียดใน วรพร ภูวงศ์พันธุ์ เล่มเดิม หน้า ๒๗-๓๔)

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๔๘

“มหานนิกรสโมสรสมมุต” : พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๙

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระบรมราชโองการให้พระอนุชา คือ เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) เป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (ต่อมาคือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท, พ.ศ. ๒๒๘๖-๒๓๔๖) ที่มหาอุปราช (วังหน้า หรือฝ่ายหน้า) และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรียอภัย (ทองอิน, พ.ศ. ๒๒๘๙-๒๓๔๙) เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมพระอนุรักษเทเวศร์ ต่อมาทรงเห็นว่า “ยศศักดิ์ยังไม่สมควรแก่ความชอบที่มีมาก”^{๑๙} ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง หรือฝ่ายหลัง)

ภาพที่ ๒ : พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

เป็นที่น่าสังเกต ทั้ง ๒ ตำแหน่งที่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็นไปตามความดีความชอบ ซึ่งสอดคล้องกับที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า ตำแหน่งพระมหาอุปราชนั้นมีธรรมเนียมการแต่งตั้งหลายอย่าง ทั้งตั้งพระราชโอรสองค์ใหญ่ หรือตั้งพระราชนุชา “ซึ่งได้ทุกซี้ได้ยากมาด้วยกัน” และไม่มีตำแหน่งใหญ่ ซึ่งสมควรจะให้เป็นอย่างหนึ่ง”^{๒๐} อนึ่ง ใน “คำประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย” สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ระบุไว้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “ตำแหน่งที่พระมหาอุปราช...เป็นตำแหน่งที่สำหรับพระราชนานบำเหน็จความชอบแก่พระบรมวงษ์ผู้มีความชอบยิ่งใหญ่เฉพาะพระองค์...”^{๒๑}

^{๑๙} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑, หน้า ๙.

^{๒๐} พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว...เรื่องราชประเพณีการตั้งมหาอุปราช, หน้า ๓๖.

^{๒๑} ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๔๘, หน้า ๓๖๙ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม). ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๑ กฎหมาย จ.ศ. ๑๒๔๘, ๑๒๔๙, ๑๒๕๐, หน้า ๒๕.

ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงไม่ได้ทรงตั้งพระราชโอรสองค์ใหญ่ (ฉิม - ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) ซึ่งขณะนั้นมีพระชนม์ ๑๐ พรรษา (เท่ากับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ, พ.ศ. ๒๔๒๑-๒๔๓๗) เมื่อทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร) เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ต่อมาเมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (บุญมา) สวรรคตไปแล้ว ๓ ปี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงมีความดีความชอบมากขึ้นแล้ว จึงสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๕๒ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระมหากษัตริย์ ได้ครองราชสมบัติสืบต่อ โดยพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ร่วมกันอัญเชิญ แต่ในสร้อยพระนามยังไม่ปรากฏนาม “มหาชนนิกรสโมสรสมมุติ”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เป็นที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ขณะมีพระชนมายุ ๓๖ พรรษา ทรงดำรงพระยศได้ ๘ ปี เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๐ จากนั้นไม่ได้ทรงตั้งเจ้านายพระองค์ใดขึ้นเป็นที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แม้ว่าจะมีพระราชโอรสที่ทรงเจริญวัยเหมาะสมแก่พระยศกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็ตาม จนเสด็จสวรรคต ซึ่งทำให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และพระสังฆราช มาประชุมเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ในลักษณะ “มหาชนนิกรสโมสรสมมุติ” เด่นชัดยิ่งขึ้น

สมเด็จพระยาตากสินมหาราช ทรงนิพนธ์ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตในเวลาเพียง ๘ วัน และตรัสไม่ได้มาแต่แรก จึงไม่ได้มอบราชสมบัติแก่เจ้านายพระองค์ใด แต่อาจวิเคราะห์ได้ว่า การไม่ทรงสถาปนากรมพระราชวังบวรสถานมงคล ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๐ จนสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๖๗ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรงต้องการให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ ประชุมเลือกพระมหากษัตริย์องค์ใหม่

๓.๒ เป็นพระราชประเพณี

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนไว้ใน โครงกระดูกในตู้ ว่า “สมเด็จพระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ นั้น ได้ขึ้นเสวยศิริราชสมบัติด้วยการเลือกตั้งจากเจ้านายขุนนาง และพระสงฆ์ประชุมพร้อมกันทั้งสามรัชกาล”^{๒๒} การเลือกตั้งในลักษณะดังกล่าวนี้ซึ่งปฏิบัติกันมาถึง ๓ รัชกาล ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๖๗ เรื่อยมาจนยกเลิกใน พ.ศ. ๒๔๒๙ นับได้ ๖๒ ปี ถือได้ว่าเป็นพระราชประเพณีที่มั่นคง ซึ่งก่อให้เกิดผลที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

^{๒๒} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, โครงกระดูกในตู้ หน้า ๙๕ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ก็ได้กล่าวไว้ในเรื่อง “บรมราชาภิเษก” ซึ่งแปลจากบทความภาษาอังกฤษเรื่อง *The Old Siamese Conception of the Monarchy* ว่า มีการเลือกพระมหากษัตริย์

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตรัสไม่ได้ก่อนสวรรคต จึงไม่ได้ทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชวงศ์พระองค์ใด ดังนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ต่างกรม เสนาบดี จึงประชุมโดยมีพระสังฆราช พระราชาคณะ เป็นสักขีพยาน พร้อมใจกันอัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามต่อมาว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า

ภาพที่ ๓ : พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ภาพที่ ๔ : พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เหตุผลการอัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ขึ้นครองราชสมบัตินั้น พระราชพงศาวดารอธิบายว่า เพราะเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ ทรงสติปัญญาเฉลียวฉลาด ทรงรับราชการต่างพระเนตรพระกรรณมาช้านาน^{๒๓} คำอธิบายนี้เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป รวมทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่ท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ถ้าจะพูดกันตามสิทธิที่จะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ควรจะได้ขึ้นเสวยราชย์ในครั้งนั้นแล้ว”^{๒๔} แต่ว่าไปแล้วผู้เขียนเห็นว่าถูกเพียงส่วนหนึ่ง คือ ถูกในฐานะที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ เป็นพระราชโอรสที่ประสูติ

^{๒๓} สมเด็จพระสังฆราช กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒, หน้า ๒๑๗ และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, หน้า ๑.

^{๒๔} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, เล่มเดิม, หน้า ๓.

ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ซึ่งขณะนั้นทรงผนวชอยู่ แต่ในด้านความดีความชอบนั้นด้อยกว่าพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งแม้ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ แต่ประสูติในเจ้าจอมมารดาเรียม พระสนมเอก (ต่อมาคือสมเด็จพระศรีสุลาลัย) แต่ทรงรับราชการมานานและเป็นผลดีต่อบ้านเมืองมาก

วิธีการที่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ เสนาบดี มาประชุมเพื่อเลือกเจ้านายที่มีความดีความชอบในราชการ โดยมีพระสงฆ์เป็นสักขีพยานในการเลือกนี้ ออกจะเป็นเรื่องที่น่าพิศวงสำหรับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในกรณีที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้รับเลือกให้ขึ้นครองราชสมบัติ จึงทำให้เกิดการเล่าลือว่า พระองค์เป็นผู้แย่งชิงราชสมบัติ และอาจเกิดความวุ่นวายขึ้น ทั้งนี้ตามรายงานของชาวต่างประเทศ^{๒๕} แต่วิธีการนี้ก็ไต่เป็นพระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์ที่มั่นคงต่อมา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ พระปิตุลา (อา) พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ เป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (ต่อมาคือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพ พ.ศ. ๒๓๒๘-๒๓๗๕) เพราะมีความดีความชอบในราชการ แต่เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต ก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใดขึ้นมาแทน ทรงปล่อยให้ตำแหน่งมหาอุปราชว่างเป็นเวลา ๑๘ ปี จนพระองค์เสด็จสวรรคต แม้ว่าทรงมีพระราชโอรสทั้งก่อนและหลังบรมราชาภิเษกแล้วหลายพระองค์ก็ตาม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร และทรงเห็นว่า “เหลือกำลังแพทย์จะเยียวยา” ในวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๓ ทรงมีพระราชดำรัสอนุญาตให้เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ บุนนาค ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์,^{๒๖} พ.ศ. ๒๓๓๑-๒๓๙๘) เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ,^{๒๗} พ.ศ. ๒๓๓๔-๒๔๐๐) พระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายก (โต กัลยาณมิตร ต่อมาคือเจ้าพระยานิกรบดินทร) และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ให้ “ปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใด...เป็นที่ยินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้... (ก็ให้) ยกพระบรมวงศ์พระองค์นั้นขึ้นเสวยมไหสวรรยาธิปัตย์ถวัลยราช”^{๒๘}

^{๒๕} เอกสารเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม ๑, หน้า ๓.

^{๒๖} เรียกกันโดยทั่วไปว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่

^{๒๗} เรียกกันโดยทั่วไปว่า สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย

^{๒๘} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, หน้า ๑๕๑.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๕๒

“มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” : พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๙

สองวันต่อมา ทรงรับสั่งให้หาพระยาตรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, พ.ศ. ๒๓๕๑-๒๔๒๕) จางวางมหาดเล็ก เข้าเฝ้า ทรงรับสั่งว่า “การแผ่นดินไปข้างหน้าไม่เห็นผู้ใดที่จะรักษาแผ่นดินได้” เจ้านายบางองค์ก็เป็นคนพระกรรมเบา บางองค์ก็ไม่รู้จักการงาน “ที่สติปัญญาพอจะรักษาแผ่นดินได้อยู่ ก็เห็นแต่ท่านฟ้าใหญ่ ท่านฟ้าน้อย” แต่กระนั้นก็มีข้อไม่ชอบพระทัยบางประการ จึงทรงอนุญาตอีกครั้งหนึ่งให้ที่ประชุมเลือกเจ้านายที่จะสืบสันตติวงศ์ “สุดแต่เห็นพร้อมเพรียงกัน”

ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งถึง ๒ ครั้ง ให้ขุนนางเลือกเจ้านายที่เหมาะสมที่สุด ที่จะรักษาบ้านเมืองได้ โดยความเห็นชอบร่วมกัน คือ มหาชนนิกรสโมสรสมมุต เช่นเดียวกับที่พระองค์ได้รับการอัญเชิญให้ขึ้นครองราชย์

ที่ประชุมของขุนนาง โดยเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ บุนนาค) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เห็นชอบในการอัญเชิญท่านฟ้าใหญ่ (สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งผนวชอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ขึ้นครองราชสมบัติ ตั้งแต่ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต โดยทรงรับสั่งว่า “ท่านผู้หลักผู้ใหญ่พร้อมใจกันอัญเชิญแล้วก็ต้องรับ”^{๒๙} เมื่อขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสร้อยพระนามปรากฏคำ “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” อยู่ด้วยเป็นครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าฟ้าน้อย (เจ้าฟ้าจุฑามณี) เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำนองเดียวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) ทรงสถาปนาสมเด็จพระเอกาทศรถ พระอนุชา เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒ (พ.ศ. ๒๑๔๘-๒๑๕๓) ทรงยศศักดิ์ยิ่งกว่าพระมหาอุปราช เมื่อ ๒๖๑ ปีมาแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตก่อนในปลาย พ.ศ. ๒๔๐๘ ขณะมีพระชนม์ ๕๘ พรรษา ทำนองเดียวกับพระมหาอุปราชในรัชกาลที่ ๒ และ ๓ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใดให้ดำรงตำแหน่งแทน

^{๒๙} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๕๓.

ภาพที่ ๔ : พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ ๕ : พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมรับพระราชประเพณี “มหาชนนิกรสโมสรสมมุต” โดยไม่ได้ตั้งพระราชโอรสเป็นพระมหากษัตริย์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่าไว้ใน โครงกระดูกในตู้ ว่า เมื่อทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ ทรงกรมเป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต แล้วแสดงความในพระราชหฤทัยว่า ในเวลาต่อไปถ้าเจ้านายทรงกรมเป็นกรมหมื่นสี่พระองค์ คือ กรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ กรมหมื่นบาราบประปักษ์ กรมหมื่นนวัชรธรรณูภาพ และกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ พระองค์ใดพระองค์หนึ่งจะได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติในกรุงเทพมหานครแล้ว จะมีได้ทรงรังเกียจเดียดฉันท์เลย”^{๓๐}

^{๓๐} ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, เล่มเดิม, หน้า ๓๙ และระบุว่าเป็นวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ซึ่งน่าจะคลาดเคลื่อน ควรเป็นวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๔ เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมหมื่นพิฆเนศวรสุรสังกาศ. ราชสกุลวงศ์. ๒๕๕๔, หน้า ๔๒.

นี่เป็นหลักฐานที่ชัดเจนว่า พระราชโอรสของพระองค์ก็ไม่แน่ว่าจะได้รับเลือกและอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติ เจ้านายที่ทรงกรมอีก ๓ พระองค์ กรมหมื่นบาราบปรปักษ์ (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบาราบปรปักษ์, พ.ศ. ๒๓๖๒-๒๔๒๙) และกรมหมื่นวรจักรธรานุภาพ (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ, พ.ศ. ๒๓๕๙-๒๔๑๕) ทั้งคู่เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ ส่วนกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ, พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๔๔๖) เป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๓ ทั้ง ๔ พระองค์นี้ล้วนมีโอกาสจะได้รับเลือกและอัญเชิญขึ้นครองราชย์

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรหนัก ในวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑ (ก่อนสวรรคต ๙ วัน) ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึง “พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง กรมขุน แลท่านเสนาบดี” ว่า “พระราชดำริทรงเห็นว่าซึ่งจะสืบพระราชสุริยวงศ์ต่อไปภายหน้านั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าหลานเธอก็ได้ ให้ปรึกษากันจงพร้อมแล้วแต่จะเห็นผู้ใดมีปรีชาควรรักษาแผ่นดินได้ ก็ให้ยกขึ้น”^{๓๑}

หลักฐานที่ยกมาทั้ง ๒ ส่วนนี้ เป็นการยืนยันว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยึดมั่นในพระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต

๓.๓ ความเปลี่ยนแปลง

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จสวรรคต ได้มีการปรึกษากันเป็นการภายในอย่างไม่เป็นทางการในพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ เห็นว่าสมควรอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ ขณะนั้นทรงเป็นกรมขุนพินิตประชานาถ ขึ้นครองราชสมบัติดังที่พระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค - ต่อมาเป็นเจ้าพระยา ในราชทินนามเดิม) บุตรเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๑ เมื่อทรงทราบทรงรับสั่งว่า “เจ้านายที่เป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยที่มีสติปัญญาก็มีอยู่เป็นอันมาก ให้เลือกเอาเถิด ลูกข้ายังเด็กอยู่...” แต่เมื่อพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์กราบบังคมทูลถึงความเหมาะสมของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ ก็ทรงรับสั่งว่า “อย่างนั้นก็ตามใจเจ้าสิ”^{๓๒}

^{๓๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๓๒๓.

^{๓๒} ประชุมจดหมายเหตุ เรื่องสุริยปราคาในรัชกาลที่ ๔ และเรื่องรัชกาลที่ ๔ ประชวรและสวรรคต, หน้า ๕๘-๖๐.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในเวลา ๓ ทุ่ม ของวันที่ ๑ ตุลาคม ต่อมาอีกชั่วโมงเศษ เริ่มการประชุมเพื่อเลือกพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ มีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น บวรรังสีฯ (ต่อมาคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๔๓๕) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประธาน และมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ดำเนินการประชุม ท่ามกลางพระสงฆ์ผู้ใหญ่อีก ๒๔ รูป พระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งที่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ ๗ พระองค์ พระเจ้าบวรวงศ์เธอ ๓ พระองค์ พระเจ้าลูกยาเธอที่เป็นชั้นใหญ่ที่ทรงผนวชเป็นสามเณร ๗ พระองค์ ข้าราชการที่เป็นเจ้าพระยา พระยา รวม ๒๐ นาย^{๓๓} พอถึงเวลาเที่ยงคืน เจ้าพระยา ศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้กล่าวเปิดประชุมว่า

“บัดนี้แผ่นดินว่างอยู่...เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร (ทรง) พระราชทานพระบรมราชานุญาต
ไว้ว่า ผู้ที่จะดำรงรักษาแผ่นดินต่อไปนั้น ให้พระราชวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการปรีชาหาหรือ สุดแต่จะเห็นพร้อมกันว่าพระราชวงศ์
พระองค์ใด...ซึ่งทรงพระสติปัญญารอบรู้สรรพสิ่งทั้งปวงสมควรจะ
ปกป้องสมณะพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ได้ ก็ให้ยกพระ
ราชวงศ์พระองค์นั้นขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน”^{๓๔}

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วิชัยทรทรงเสนอ ขอให้ยกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ กรมขุนพินิตประชานาถ ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน “เหมือนหนึ่งได้ทดแทน พระคุณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ด้วย^{๓๕} พร้อมกันนั้นที่ประชุมได้เห็นชอบให้ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ต่อมาเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ปรึกษาที่ประชุมว่า ควรจะเลือกพระมหากษัตริย์ด้วยหรือไม่ ที่ประชุมส่วนหนึ่งเห็นว่าสมควรและเสนอ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระโอรสองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ก็มีผู้ที่ไม่เห็นชอบโดยมาก เพียงแต่ไม่แสดงออก

^{๓๓} ดูรายชื่อพระนามใน สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “จดหมายเหตุเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต” ใน ประชุมจดหมายเหตุ เรื่องสุริยุปราคาในรัชกาลที่ ๔ และเรื่องรัชกาลที่ ๔, ประชวรและสวรรคต, หน้า ๙๗-๑๐๐. คีฤทธิ ปราโมช กล่าวถึงการประชุมครั้งนี้ว่า เทียบได้กับการประชุมสามฐานันดรแห่งรัฐ (Three Estates of the Realm) ประกอบด้วย พระบรมวงศานุวงศ์อันเป็นขัตติยะ (Those who fight) ขุนนางข้าราชการซึ่งเป็นสามัญชน (Those who work) และพระสงฆ์ราชคณะมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน (Those who pray) ที่ไม่ได้เข้าประชุม คือ ฐานันดรที่ ๔ (โคจรกระดุกในตู้ หน้า ๔๓-๔๔) ซึ่งลักษณะการประชุมเช่นนี้เริ่มมีมาในการประชุมเลือกและตั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว

^{๓๔} เฝิงอ้าง, หน้า ๑๐๐-๑๐๑ ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน.

^{๓๕} เฝิงอ้าง, หน้า ๑๐๒.

“เป็นด้วยความกลัวเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์”^{๓๖} มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ เพียงผู้เดียวที่แสดงออกว่าไม่เห็นด้วย โดยทรงให้เหตุผลว่าเรื่องการตั้งวังหน้า พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงตั้ง “มิใช่กิจของที่ประชุมที่จะเลือกพระมหากษัตริย์” ทำให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ขัดเคืองและทูลถามว่า “ที่ไม่ยอมนั้น อยากจะเป็นเองหรือ” กรมขุนวรจักรธรานุภาพจึงตอบว่า “ถ้าจะให้ยอมก็ต้องยอม”^{๓๗} ซึ่งถือได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในเรื่องนี้

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวว่า กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ “เป็นวังหน้าซึ่งมิได้เป็นพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ และพระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงเลือกเอง เป็นที่ ๑ ตั้งแต่กรุงทวารวดีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์บัดนี้”^{๓๘} ซึ่งพระองค์ถือว่าการละเมิดพระราชประเพณีที่ปฏิบัติกันมากกว่า ๕๐๐ ปี

ภาพที่ ๗ : พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑

ภาพที่ ๘ : กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

^{๓๖} เพ็ญอ้าง, หน้า ๑๐๕.

^{๓๗} เพ็ญอ้าง, หน้า ๑๐๕ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เขียนไว้ใน *โครงการคุกในตู้* ว่า หลังจากการประชุมนี้ เมื่อกรมขุนวรจักรธรานุภาพ ผู้เป็นบรรพบุรุษของท่าน เสด็จกลับวังแล้ว ก็ไม่เสด็จออกจากวังตลอดเวลาที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ ด้วยความกลัวอำนาจของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์, หน้า ๔๙.

^{๓๘} พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว...เรื่องราชประเพณีการตั้งมหากษัตริย์, หน้า ๗๘.

เหตุการณ์ตั้งพระมหากุฎราชูปราสาทในครั้งนี้ เป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ มีการวิเคราะห์ไว้หลายท่าน เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ใน พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕) ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม (ใน สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) ปิยนาด บุนนาค (ใน บทบาททางการเมือง การปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค) รวมทั้งผู้เขียนเองใน วิกฤตการณ์วังหน้ากับผลกระทบต่อการปฏิรูปการปกครองในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๒๘) ซึ่งอาจสรุปได้ว่า เพื่อให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) มีอำนาจต่อไป เป็นที่โปรดปรานจากทั้งวังหลวงและวังหน้า^{๓๙} แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวไว้ถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ในเวลาต่อมาว่าพระองค์ “เหมือนตะเกียงริบหรือจวนจะดับ” และ “เปรียบเหมือนคนที่ศีรษะขาดแล้ว” คือ อยู่ท่ามกลางอันตรายจากผู้มีอำนาจ

การเลือกและแต่งตั้งวังหน้าในครั้งนี้ทำให้เกิดผลร้ายตามมาคือ เกิดความระแวงระหว่างวังหลวงกับวังหน้า จนเกิดความขัดแย้งและขยายเป็น “วิกฤตการณ์วังหน้า” ในปลาย พ.ศ. ๒๔๑๗ มีการระดมกำลังกันทั้งสองฝ่าย สุดท้ายวังหน้าหลบหนีไปอาศัยกงสุลอังกฤษ และขอให้อังกฤษไกล่เกลี่ย เป็นการตั้งอำนาจต่างชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง ดีที่ว่าทางอังกฤษถือว่าเป็นเหตุการณ์ภายในจึงไม่ได้แทรกแซง^{๔๐}

แม้วิกฤตการณ์วังหน้าจะจบลงโดยเหตุการณ์ไม่ลุกลาม แต่ก็ทำให้มีความรู้สึกว่าการตั้งวังหน้าเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง รวมไปถึงพระราชประเพณีการเลือกและแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินโดยมหาชนนิกรสโมสรสมมุติควรเปลี่ยนแปลงดังที่กลุ่มเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลเข้ามา เพราะแสดงให้เห็นแล้วว่า ข้าราชการที่มีอำนาจอาจดำเนินการใด ๆ ตามความต้องการของตน จนเกิดผลร้ายตามมา เป็นเหตุให้สูญเสียเอกราชได้

^{๓๙} เป็นที่รับรู้กันว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในเวลานั้น อีกทั้งระแวงกันว่า ท่านอาจจะแย่งชิงราชสมบัติ แต่ท่านก็มีความพึงพอใจอยู่นั่น และปฏิบัติตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขอท่านไว้ “ให้คุณศรีสุริยวงศ์บำรุงลูกข้าเหมือนอย่างตัวข้า ขออย่าให้มีภัยอันตราย” มีเรื่องเล่ากันว่า ในวันหนึ่งหลานของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถามว่า ทำไมท่านไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านตอบว่า ไม่รู้จะเป็นไปทำไมเมื่อทุกวันนี้อยากได้อะไรก็ได้อยู่แล้ว

^{๔๐} วุฒิชัย มูลศิลป์. “วิกฤตการณ์วังหน้ากับผลกระทบต่อการปฏิรูปการปกครองในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๒๘)” วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๐-๓๐๔.

๓.๔ ความสำคัญของพระราชประเพณี มหานนิกรสโมสรสมมุต

ก่อนจะกล่าวถึงการสิ้นสุดของพระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต ขอกล่าวถึงความสำคัญของพระราชประเพณีดังกล่าวก่อน เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากกว่า พระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต เกิดขึ้นได้อย่างไรในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงมีอำนาจสูงสุด สามารถดำเนินการใด ๆ ได้ตามพระประสงค์ แต่ที่ทรงยอมรับในเรื่องให้เจ้านายขุนนาง เลือกและแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินได้ จนกลายเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งต่อบ้านเมืองในระยะที่บ้านเมืองต้องเปลี่ยนแปลงและรับมือกับอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก

จากที่กล่าวมาในตอนต้น ๆ จะพบว่า การที่ขุนนางอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ตัวง) ซึ่งเป็นขุนนาง ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ขึ้นครองราชสมบัติ เพื่อปราบปรามความไม่สงบที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง เป็นจุดเริ่มต้นของการที่ขุนนางมาประชุมปรึกษาเพื่อตั้งพระเจ้าแผ่นดิน วิธีการนี้เป็นที่ยอมรับจนกลายเป็นพระราชประเพณีในเวลาต่อมา เพราะวังหน้าหรือพระมหากุปราศในเวลาต่อมา คือ ในรัชกาลที่ ๒ รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ทิวคตก่อนวังหลวง และวังหลวงก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งวังหน้าองค์ใหม่ แต่ปล่อยให้ว่างไว้ โดยถือว่าตำแหน่งวังหน้าไม่ได้เป็นตำแหน่งรัชทายาท แต่เป็นตำแหน่งที่ได้จากมีคุณความดีความชอบต่อบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จสวรรคตและทรงเห็นชอบกับการเลือกพระเจ้าแผ่นดิน ดังกรณีของรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ที่โปรดเกล้าฯ ให้เลือกเจ้านายที่เหมาะสมที่สุด โดยไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ จึงทำให้วิธีการนี้มีความสำคัญจนกลายเป็นพระราชประเพณี

นอกจากนี้ ยังเป็นที่ยอมรับกันว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ขุนนางโดยเฉพาะขุนนางตระกูลขุนนาง มีอำนาจและมีอิทธิพลมาก เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ควบเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง เป็นเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม น้องชายของท่านคือ ทัด เป็นพระยาศรีพิพัฒน์ฯ ว่าที่พระคลังสินค้า ต่อมาเมื่อสองพี่น้องมีบทบาทในการเลือกและอัญเชิญเจ้าฟ้ามงกุฎที่ทรงผนวชอยู่ให้ขึ้นครองราชสมบัติ ก็ได้รับการตอบแทนโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ “ให้สำเร็จราชการตลอดทั่วทั้งพระราชอาณาจักร” พระยาศรีพิพัฒน์ฯ (ทัด) เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ “ให้สำเร็จราชการในพระนครทุกสิ่งทุกพนักงาน” ให้พระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) บุตรคนโตของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์

ที่สมุหพระกลาโหม และให้เจ้านรินราชมาตย์ (ข้า) บุตรอีกคนของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ เป็นเจ้าพระยาวรวิวงศ์มหาโกษาธิบดี (ต่อมาคือ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์)^{๔๑}

คนในตระกูลขุนนางยังคงดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ และมีอิทธิพลอยู่มากต่อมาในรัชกาลที่ ๕^{๔๒} จนสามารถเรียกได้ว่าในกรณีรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ คนตระกูลขุนนางมีบทบาทสำคัญในการแต่งตั้งกษัตริย์ เป็น kingmaker เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประจวบเหมาะและใกล้สวรรคต ทรงให้พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (เพ็ง เพ็ญกุล ต่อมาคือ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง) ไปเรียนเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ว่า “ขอให้คุณศรีสุริยวงศ์บำรุงลูกข้าเหมือนอย่างตัวข้า ขอย่าให้มีภัยอันตรายเป็นที่คิดขวางด้วยการแผ่นดิน ถ้าจะมีความผิดสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นข้อใหญ่ ขอแต่ชีวิตไว้ให้เป็นแต่โทษเนรเทศ”^{๔๓} อีกทั้งเรื่องเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เสนอให้เลือกตั้งวังหน้าดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นการแสดงให้เห็นอำนาจและอิทธิพลของท่านและคนในตระกูลขุนนางได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การที่ตระกูลขุนนางมีอำนาจและอิทธิพลก็เพราะทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง ปฏิบัติราชการด้วยความจงรักภักดีและมีความใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรีด้วย จึงทำให้เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย

สำหรับความสำคัญของพระราชประเพณี มหาชนนิกรสโมสรสมมุติ คือ สามารถเลือกและอัญเชิญเจ้านายที่ดี เหมาะสมที่สุด ด้วยความเห็นชอบร่วมกันได้มากกว่าการตั้งพระมหากษัตริย์หรือวังหน้าเพียงพระองค์เดียว เพราะถ้าทรงมอบให้เจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งขึ้นครองราชย์ ก็อาจทำให้เกิดความริ้วฉานในหมู่พระราชวงศ์ และเกิดความไม่ชอบใจของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจนอาจทำให้เกิดเหตุร้ายได้ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

“ถ้าทรงพระกรุณาพระราชทานอิสริยยศมอบให้พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ซึ่งพอพระทัย ให้เสวยสิริราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไปแต่ตามชอบอัธยาศัยในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์เดียวนั้น เกลือกเสียความคิดริ้วฉาน ไม่ชอบใจไพร่ฟ้าประชาชน และคนมีบรรดาศักดิ์ผู้จะทำราชการทุกพนักงาน ก็จะทำให้เกิดการอุปถัมภ์อันตรายเดือดร้อนแต่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้

^{๔๑} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๔๙-๕๒.

^{๔๒} David K Wyatt, “Family Politics in Nineteenth Century Thailand” in *Studies in Thai History*. pp. 123-124.

^{๔๓} ประชุมจดหมายเหตุ เรื่องสุริยปราคาในรัชกาลที่ ๔ และเรื่องรัชกาลที่ ๔ ประจวบและสวรรคต, หน้า ๕๖.

น้อยสมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร์จะได้ความลำบากเพราะ
มิได้พร้อมใจกัน (เลือก)^{๔๔}

ดังนั้นจึงมอบหมายให้พระบรมวงศ์ ข้าราชการใหญ่น้อย “ปรึกษาพร้อมกัน เมื่อเห็นว่า พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดที่มีวัยวุฒิ ปรีชารอบรู้ราชานูวัตร เป็นศาสนูปถัมภก ยกพระบวรพุทธศาสนา และปกป้องไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์ รักษาแผ่นดินให้เป็นสุขสวัสดิ์โดยยิ่ง เป็นที่น่ายินดีแก่มหาชนทั้งปวงได้ ก็สุดแท้แต่จะเห็นดี”^{๔๕} เลือกและอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติต่อไป

ในลักษณะเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชกระแสก่อนเสด็จสวรรคตว่า “ผู้ซึ่งจะครองราชสมบัติสืบพระบรมราชวงศ์ต่อไปนั้น ให้ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ปรึกษากันแล้วแต่จะเห็นว่าเจ้านายพระองค์ใด จะเป็นพระเจ้าน้อยยาเธอก็ดี พระเจ้าลูกยาเธอก็ดี พระเจ้าหลานเธอก็ดี สมควรจะเป็นผู้ใหญ่ เมื่อเห็นพร้อมกันเห็นว่าพระองค์ใดจะปกครองรักษาแผ่นดินได้ ก็ให้ถวายราชสมบัติแก่พระองค์นั้น”^{๔๖}

ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จึงได้ขึ้นครองราชสมบัติ แม้จะเป็นพระราชโอรสที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา เมื่อพระองค์สวรรคต แทนที่พระราชโอรสของพระองค์จะได้สืบราชสมบัติก็กลับย้อนไปหาสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎ พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ ที่ประสูติแต่พระบรมราชินี สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่พระบรมราชินี ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๓ พระองค์ที่เจ้านายและข้าราชการเลือก ล้วนทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองและไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอย่างใหญ่หลวง

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตรัสได้ก่อนเสด็จสวรรคต ก็คงจะมีพระราชดำรัสในลักษณะข้างต้น เพราะการที่ไม่ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือพระมหากษัตริย์ เป็นเวลาหลายปีก่อนเสด็จสวรรคต ทั้งที่มีพระราชโอรสและพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ที่เหมาะสมจะโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งได้

^{๔๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, หน้า ๑๕๑. (ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน)

^{๔๕} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๕๑.

^{๔๖} ประชุมจดหมายเหตุ เรื่องสุริยุปราคาในรัชกาลที่ ๔ และเรื่องรัชกาลที่ ๔ ประชวรและสวรรคต, หน้า ๘๗.

ดังนั้นพระราชประเพณีมหาชนนิกรสโมสรสมมุติจึงมั่นคงและมีผลที่สำคัญ คือ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีประสบการณ์และปฏิบัติราชการสำเร็จด้วยดีมากมาย โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ จนถูกเรียกขานว่า เจ้าสัว ก่อนขึ้นครองราชย์ เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วทรงปกครองบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยได้ เช่น ปราบจีนตัวเหี้ยและการซื้อขายสุบผืน แก้ไขปัญหาหัวเมืองมลายู ให้ความช่วยเหลือเขมรจากการขยายอำนาจของเวียดนาม ให้ความสำคัญกับการขยายอำนาจของชาติตะวันตก จนมีการทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ก่อนเสด็จสวรรคตยังพระราชทานความเห็น หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า วิสัยทัศน์ที่สำคัญมาก คือ “การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ที่แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควรจะเรียนร่ำเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว”^{๔๗}

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์สมัยใหม่ ทรงรู้ภาษาอังกฤษ ละติน ดาราศาสตร์ ฯลฯ เปิดประเทศอย่างกว้างขวาง แต่ก็ทรงห่วงใยในทุกข์สุขของไพร่ฟ้า ทรงยกเลิกประเพณีที่ล้าสมัย ทรงใกล้ชิดกับทั้งพสกนิกรและชาวต่างชาติ ทรงจ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ มาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรส พระราชธิดา การปรับปรุงประเทศของพระองค์เป็นที่รับรู้และชื่นชมทั้งในจีนและญี่ปุ่นให้เอาแบบอย่างพระองค์ ทรงตระหนักและเตือนถึงอันตรายจากชาติจักรวรรดินิยม ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปประเทศอย่างกว้างขวางทุกด้านทั้งการปกครอง สังคม การศึกษา วัฒนธรรม ฯลฯ ทรงรู้ภาษาอังกฤษและเหตุการณ์ในต่างประเทศ ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง นอกเหนือจากเสด็จประพาสประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทรงรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ ซึ่งเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ ทรงมีคุณสมบัติและปฏิบัติพระราชกรณียกิจได้ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสถึงเจ้านายที่ควรยกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า พระปิยมหาราช

^{๔๗} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, หน้า ๑๕๒.

พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ทั้งสามพระองค์เป็นผลจากพระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต แต่น่าเสียดายที่พระราชประเพณีนี้มีปัญหาจากการที่เจ้าพระยาสุริยวงศ์ (ช่วง) บีบบังคับให้ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ เลือกลงและตั้งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า จนทำให้เกิดปัญหาที่ร้ายแรงเป็นวิกฤตการณ์ และเกิดความริ้วฉานระแวงกันขึ้น ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และเจ้าพระยาสุริยวงศ์ (ช่วง) ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ หลังจากพ้นจากการเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้ว โดยท่านไม่ยอมเป็นที่ปรึกษาในสภาที่ปรึกษาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๗ และความริ้วฉานระแวงกันนี้ยังมีอยู่ต่อมา จนกลุ่มเจ้านายและข้าราชการได้กราบบังคมทูลให้ “มีพระราชประเพณีที่แน่นอนที่จะสืบสันตติวงศ์”

๓.๕ การสิ้นสุด

การที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เสนอให้ที่ประชุมของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ เลือกลงแล้ว ถือได้ว่าเป็นจุดสำคัญของการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การเกิดวิกฤตการณ์วังหน้า เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๑๗ และเป็นจุดสำคัญที่นำไปสู่การสิ้นสุดของพระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต เพราะเป็นความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างวังหลวง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับวังหน้า (กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ) ถึงขั้นเตรียมกำลังเพื่อการต่อสู้กันและวังหน้า ยังแสวงหาความช่วยเหลือจากอังกฤษ ดีแต่ว่าทางอังกฤษถือว่าเป็นเรื่องภายในจึงไม่เข้าแทรกแซง ถ้าอังกฤษเข้าแทรกแซงก็จะเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เสียเอกราชได้เหมือนบางประเทศ

แม้ว่าวิกฤตการณ์วังหน้าสิ้นสุดลงโดยมีการปรองดอง และลดกำลังของวังหน้าลง แต่ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงมีอยู่ ซึ่งแสดงออกในพระราชนิพนธ์เรื่อง ราชประเพณีการตั้งมหาอุปราช ที่พระราชนิพนธ์ขึ้นทันทีหลังวิกฤตการณ์วังหน้า ทรงชี้ให้เห็นว่า ในประวัติศาสตร์พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นผู้เลือกและแต่งตั้งพระมหาอุปราชหรือวังหน้าด้วยพระองค์เอง การเลือกและแต่งตั้งวังหน้าโดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้บงการ ถือเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย^{๔๔} ซึ่งส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ที่ร้ายแรง ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยดังกล่าว ยังเห็นได้จากการที่เจ้านายที่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ

^{๔๔} พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดารกับเรื่องราชประเพณีการตั้งมหาอุปราช, หน้า ๓๖-๓๗ และ ๕๖.

บางองค์และขุนนางที่เคยเป็นกลุ่มสยามหนุ่ม เช่น กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ (ต่อมาคือ สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ, พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๖๖) เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ต่อมาคือ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี-เจิม แสง-ชูโต, พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๗๔) ได้ทำสัตย์ปฏิญาณที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ว่า “จะซื่อสัตย์สุจริต ป้องกันรักษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ (ต่อมาคือ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร)”^{๔๙}

ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าเป็นเรื่องรู้สึกภายในจิตใจ เพราะภายนอกก็ยังทรงนับถือและให้ความสำคัญต่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) อยู่ ส่วนกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญก็ไม่ได้กระทำการใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งอีก จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๒๕ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย ความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยจึงทุเลาลง และสิ้นสุดไปเมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตในวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๘ หลังจากคณะเจ้านายและข้าราชการทูลเกล้าถวายคำกราบบังคมทูลไม่กี่เดือน

ความไม่พอพระราชหฤทัยกับการเลือกและแต่งตั้งวังหน้าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมกับคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีสืบสันตติวงศ์มีผลให้ ในวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๘ หลังการทิวงคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเพียง ๗ วัน ก็มี “ประกาศในการกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต” ยกเลิกตำแหน่งพระมหาอุปราช ความตอนหนึ่งว่า

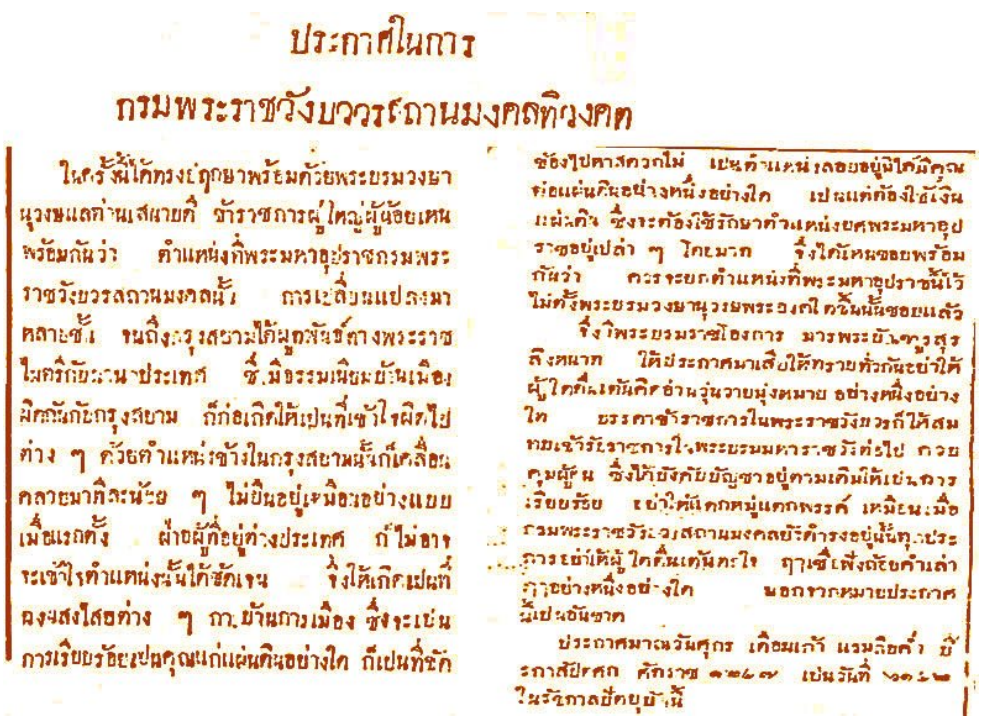
“ตำแหน่งที่พระมหาอุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล นั้น (มี) การเปลี่ยนแปลงมาหลายชั้น จนถึงกรุงสยามได้ผูกพันทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ ซึ่งมีธรรมเนียมบ้านเมืองฝิดกันกับกรุงสยาม ก็ก่อให้เกิดให้เป็นที่เข้าใจผิดไปต่าง ๆ ..เปนตำแหน่งลอยอยู่ มิได้มีคุณต่อแผ่นดินอย่างหนึ่งอย่างใด เบนแต่ต้องใช้เงิน แผ่นดิน ซึ่งจะต้องใช้รักษาตำแหน่งยศพระมหาอุปราชอยู่เปล่า ๆ โดยมาก จึงได้เห็นชอบพร้อมกันว่า ควรจะยกตำแหน่งที่พระยามหาอุปราชไว้ ไม่ตั้งพระบรมวงษานุวงศ์ใดขึ้นนั้นชอบแล้ว”^{๕๐}

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน เกษม ศิริสัมพันธ์, “แก่นนำของกลุ่มสยามหนุ่มเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕” ใน จิตต์สันสนียาจารย์, วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ, หน้า ๖๙-๑๐๓.

^{๕๐} ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๑ - ๒ จ.ศ. ๑๒๔๖ - ๑๒๔๗, หน้า ๓๓๗-๓๓๘ (ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน) ดูรายละเอียดในเอกสาร ผนวก ๑

“ประกาศในการกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต” ถือเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่งที่ยุบเลิกตำแหน่งที่มีมาถึง ๔๓๐ ปี ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแน่นอนว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงปรารถนาจะให้ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้อยู่แล้ว แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการ จ.ศ. ๑๒๔๖ (พ.ศ. ๒๔๒๗) เป็นจริงขึ้นมาด้วย เพราะในไม่ช้าจะ “มีพระราชประเพณีแน่นอน ที่จะสืบราชสันตติวงศ์” ตามคำกราบบังคมทูล

ภาพที่ ๙ : ประกาศ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลทิวงคต

และการยกเลิกตำแหน่งที่อุปราชกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (ตัดตอนมาบางส่วน)

๔. การมีพระราชประเพณีที่แน่นอน : สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร

หลังจากยกเลิกตำแหน่งพระมหาอุปราชได้ปีเศษ ได้มีการ “ประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธย” ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๙ สถาปนา “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าราชกุมารพระองค์ใหญ่ เคยมีการสรองสนานรับพระปรมาภิไธย” เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศฯ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเป็นการย้อนกลับไปใช้สมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า

* ดูรายละเอียดใน เอกสารผนวก ๒

ตามกฎมณเฑียรบาลที่ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓ สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อุทุมพร) หรือเมื่อ ๕๒๖ ปีมาแล้ว ให้เป็นตำแหน่งที่ชัดเจนที่จะสืบสันตติวงศ์ และมีศักดินา ๒๐๐,๐๐๐^{๕๑} ซึ่งมากกว่า เป็น ๒ เท่า ของตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ตามที่กำหนดไว้ในพระไอยการนาพลเรือน สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นตำแหน่งรัชทายาทที่ชัดเจน “เป็นแบบอย่างสืบไปภายหน้า แลเป็น ตำแหน่งอันถูกต้องกับนา ๆ ประเทศทั้งปวง ซึ่งจะเปนอันเข้าใจได้โดยชัดเจน” ซึ่งเป็นไปตามที่กลุ่ม เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูล พระราชประเพณีการสืบสันตติวงศ์จึงเป็นที่แน่นอนชัดเจน ถึง ปัจจุบัน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณฯ สยามมกุฎราชกุมาร นับเป็นองค์ที่ ๓ นับแต่มีการสถาปนาตำแหน่งนี้^{๕๒}

ภาพที่ ๑๐ : สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

๕. สรุปและส่งท้าย

ปลาย พ.ศ. ๒๔๒๗ เมื่อประเทศอยู่ในภาวะอันตรายอย่างน่ากลัวต่อการสูญเสียเอกราช เพราะการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งเห็นได้ชัดเจนในประเทศเพื่อนบ้าน กลุ่มเจ้านาย และข้าราชการที่เป็นราชทูตและรับราชการในทวีปยุโรป ได้ร่วมกันทำคำกราบบังคมทูลถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสภาวะของไทยที่ชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกอาจใช้เป็นข้ออ้างเพื่อคุกคามไทยได้ และหนึ่งในนั้นคือ พระราชประเพณีที่ไม่ชัดเจนในการสืบราชสมบัติ ที่เรียกว่า มหาชนนิกรสโมสรสมมุต หรือ เอนกชนนิกรสโมสรสมมุต

^{๕๑} ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๓ จ.ศ. ๑๒๔๘, หน้า ๓๖๘-๓๗๐ และมีพิมพ์ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๑ กฎหมาย จ.ศ. ๑๒๔๘, ๑๒๔๙, ๑๒๕๐, หน้า ๒๓-๒๘.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน วิษณุ เครืองาม, เล่มเดิม. หน้า ๒๖-๔๕.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

พระราชประเพณีมหานนิกรสโมสรสมมุต เป็นลักษณะพิเศษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุด โดยทรงพระราชทานอำนาจให้พระบรมวงศ์ ขุนนาง ร่วมกันเลือกเจ้านายที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด ขึ้นครองราชสมบัติได้ เป็นการเปิดกว้างกว่าการตั้งอุปราช หรือวังหน้า ที่ดำเนินมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเวลาหลายร้อยปีได้

กล่าวได้ว่าการที่ขุนนางอัญเชิญสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ด้วง) ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามต่อมาว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทำให้เกิดพระราชประเพณี มหานนิกรสโมสรสมมุต ที่พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่ และมีพระสงฆ์เป็นสักขีพยาน ประชุมเพื่อเลือกพระเจ้าแผ่นดิน ประกอบกับพระมหากษัตริย์องค์ก่อนในรัชกาลที่ ๒, ๓, และ ๔ (ยกเว้นในกรณีรัชกาลที่ ๑) และไม่มีการแต่งตั้งใหม่ โดยถือว่าเป็นตำแหน่งผู้มีความชอบยิ่งใหญ่ เมื่อไม่มีเจ้านายพระองค์ใดเหมาะสมจึงปล่อยให้ว่างไว้ ถึงเวลาใกล้สวรรคตก็ทรงมีพระราชดำรัสให้ พระบรมวงศ์ ขุนนาง เลือกพระเจ้าแผ่นดินจากเจ้านายที่ดีและเหมาะสมที่สุดขึ้นครองราชย์ต่อ

การเลือกพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และมาชัดเจนจนเป็นพระราชประเพณีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ได้พระมหากษัตริย์ที่ทรงทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองและปสกนิกรอย่างใหญ่หลวง แต่พระราชประเพณีนี้ เริ่มมีปัญหาเมื่อขุนนางที่มีอำนาจมากได้บีบบังคับให้มีการเลือกอุปราชหรือวังหน้าสมัยรัชกาลที่ ๕ จนเป็นสาเหตุทำให้เกิดความระแวงขัดแย้งระหว่างวังหลวงกับวังหน้า จนเกิดเป็นวิกฤตการณ์ที่ต่างชาติอาจเข้าแทรกแซงได้

ดังนั้น กลุ่มเจ้านายและข้าราชการดังกล่าวข้างต้น จึงได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เปลี่ยนแปลงและมีประเพณีที่แน่นอนชัดเจนในการสืบราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเห็นปัญหาเรื่องนี้อยู่แล้ว จึงทรงยุบตำแหน่งอุปราช หลังจากกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคต ๗ วัน (พ.ศ. ๒๔๒๘) และปีถัดมา (พ.ศ. ๒๔๒๙) ทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เป็นตำแหน่งรัชทายาทที่ชัดเจน คล้ายกับสมเด็จพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ เป็นการย้ายไปหารูปแบบ สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง)

พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติมีการทำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยกฤษฎีกาเรียบบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง “สมมุต” เจ้านายพระองค์ใดเป็นรัชทายาทได้ และในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๓๔ มีการกำหนดว่า ผู้สืบราชสมบัติเป็นพระราชธิดาก็ได้ โดยความเห็นชอบของรัฐสภา ซึ่งยังปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๐)

เอกสารผนวก ๑

เล่ม ๑

ราชกิจจานุเบกษา

หน้า ๓๓๗-๓๓๘

ประกาศในกร

กรมพระราชวังบวรวิฑูรสถานมณฑลทวิงศต

มีพระบรมราชโองการฯ พระอัครราชสุริเยศ
นาค ให้ประกาศแก่พระบรมวงษาฯ ว่า ราช
การผู้ใหญ่ผู้อยู่ในกรุงแลทั่วเมือง แลสมณ
พวคตมาจารีอาตมาประชาวษาฯ ให้กราบทูล
ว่า ในรัชกาลก่อนพระราชวังบวรสถานมงคลทวิง
ศตครั้งไป เช่นธรรมเนียมมาแต่เดิม ราชาราชการ
ในพระราชวังบวรต้องลงมาสทบริวารราชการลง
พระเกษพระคุณ ในพระบรมมหาราชวังเสียไป
เป็นธรรมเนียมมาดังนี้

ท่าน้ำพระมหาอุปราชฝ่ายหน้าซึ่ง เป็นราชประเพ
ณีโบราณมานั้น ในทอนเมืองขึ้นของพระราชพงษา
การก็มีได้ปรากฏว่า ได้ทั้งพระบรมวงษาหลวงพระ
องค์โต เช่นพระมหาอุปราชเป็นหลายชั่วแต่ถึง
ครั้งหน้าถึงคอนกลางพระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงตั้ง
แก่น้ำพระมหาอุปราชโดยมากที่วันยังไม่ไว้ทว
หลายแต่ถึง ครั้งมาถึงกรุงรัตนโกสินทร์
ทวาทชยนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินได้
ทรงตั้งพระมหาอุปราชฝ่ายหน้ามาทุกแต่ถึง
พระบรมวงษาฯ ซึ่งไว้รักษาคำสั่งเป็นพระมหา
ราชฝ่ายหน้ามีไว้รักษาคำสั่งไว้ด้วยโดย
ในเวลา เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไม่ไว้ทว
พระบรมวงษาหลวงองค์โต เช่นพระมหาอุป
ราชเวลาที่พระมหาอุปราชสวรรคต ทวิงศต
ไปแล้วมีไว้ทวทั้งแก่พระบรมวงษาฯ พระ
องค์อื่นซึ่ง ทวทั้งพระมหาอุปราช ที่หน้าให้
พระมหาอุปราชนี้ไว้ตั้งอยู่ถึง ๒๐ ปี ๓๐ ปี ๔๐ ปี
มีเลขช้านานยิ่งกว่านี้ก็มี เพราะฉะนั้นคำ
แห่งพระมหาอุปราชนี้ ไม่เป็นการจำเป็นที่สม
เด็จพระเจ้าแผ่นดินจะตั้งทวตั้งขึ้นไว้ไม่ให้
เทียมเคยว่างเว้น มาแต่โบราณราชประเพ
ณีดังนี้

ในครั้งนี้ให้ทวไว้รักษาพระบรมวงษา

หลวงแลท่านเสนาบดี ราชาราชการผู้ใหญ่ผู้อยู่
หรืออันนี้ว่า ท่าน้ำซึ่งก็พระมหาอุปราชกรมพระ
ราชวังบวรสถานมงคลนี้ การไว้ตั้งแต่แปลงมา
หลายชั้ว จนถึงรุ่งเสนาบดีผู้ทวซึ่งตั้งพระราช
ไมตรีกับนานาประเทศ ซึ่งมีธรรมเนียมอันเนื่อง
ลึกลึกถึงดุรงสยาม ก็ก่อเกิดให้เป็นเหตุให้
ต่าง ๆ ทั่วทั้งบ้านทั้งข้างในกรุงสยามนี้จึงเกิด
กลายมากลื่นน้อย ๆ ไม่ยืนอยู่เป็นอันอย่าง
เมื่อก่อนนี้ ฝ่ายผู้ที่อยู่ต่างประเทศ ก็ไม่
จะเข้าใจท่าน้ำนี้ไว้ซึ่งกันเอง จึงให้เกิด
ลงส่งใส่ต่าง ๆ ถ้าบ้านกรมเมือง ซึ่ง
การไว้ทวอยู่เป็นคุณแก่แผ่นดินอย่างใด ก็
ไปทวทวไม่ เช่นท่าน้ำนี้ลอบอยู่มีใคร
ทวแผ่นดินอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นแต่ทว
แผ่นดิน ซึ่งจะต้องใช้รักษาบ้าน
ราชอยู่เปล่า ๆ โดยมาก จึงได้ให้
ทวว่า ราชการบ้านที่พระมหาอุปราชไว้
ไม่ตั้งพระบรมวงษาหลวงพระ
จึงให้พระบรมวงษาหลวงพระ
ถึงนาค ให้ประกาศนาคเสียให้
ผู้ใหญ่คนใดก็ทวด้วยหมาย
ใด พระราชวังบวรในพระราชวัง
ทวเข้าวังราชการในพระบรม
คุณผู้คน ซึ่งได้ซึ่งกันด้วย
เรียบร้อย เข้าให้ไปทวทวทว
กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
การอย่าให้ผู้ใดเห็นเห็น
ทวอย่างหนึ่งอย่างใด นอกจาก
ผู้เป็นชย

ประกาศมาณวันศุกร์ เดือนเก้า แรม
เวลาสี่ศก ศักราช ๑๒๒๗
ในรัชกาลมีอยู่ดังนี้

พระยาศรีสุนทรโวหาร
เป็นผู้รับพระบรมราชโองการ

ทรงมีกำหนดว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าโสมภิม
พระราชชนนีเจ้าพระยาบรมมหาอุปราชา ทรง
ศรัทธาในสมณเพศ เปนดี ครั้นทรงพระมหาอุปราช ก็
ขึ้นแล้ว และรับเมื่อครั้งทรงอุปราช ๆ มาแล้วไว้ก็
ทรงแล้วด้วยทุกครั้นก็ดูการไม่ เว้นความอยู่
ทอดาย ๆ สืบสืบมา ครั้นถึงสมัยเมื่อประสูติฐาน
ทรงรักใคร่สนิททรมนกันทราบายทวยหาญแล้ว ครั้นหนึ่ง
ที่พระมหาอุปราช จึงเป็นท้าวหนึ่งซึ่งได้
ก็รักใคร่ซื่อสัตย์ แต่ก็มีโศกที่อยู่ที่ครั้นหนึ่งก็
อันคำแห่งที่กล่าวไว้ พระราชทานเข้าเห็นจากความ
ชอบ แต่พระบรมวงศานุวงศ์มีความชอบยิ่งใหญ
เมตตาพระองค์ ครั้นเมื่อพระมหาอุปราชผู้
มีความชอบยิ่งใหญ่นั้น ไม่มีพระบรมวงศานุวงศ์
องค์ใดซึ่งจะมีความชอบเสมอเหมือน พระมหา
อุปราชผู้ล่วงไป จึงมีโศกที่อยู่ที่ครั้นหนึ่งก็
ไปอีก เว้นส่วนอยู่ ๆ ทศพลราชกิจ
ทุก ๆ ในแผ่นดิน

แต่ก่อนนั้นพระมหาอุปราช โอรสผู้เป็น
พระยาศรีสุทโธปราชญ์องค์เจ้าอยู่หัวนั้น พระ
ราชทานนามพระยาศรีสุทโธปราชญ์ผู้เป็นท้าวหนึ่ง มีพระ
นามเป็นอันมีนามว่า ปกฉิ่งฉิ่งพระเจ้าอยู่หัว ปก
ประยูรศักดิ์ก็รักใคร่เสมอกัน ได้มีท้าวพระราชไมตรี
ถึยชาวต่างประเทศ ซึ่งมีธรรมเนียมท้าวหนึ่งยศ
พระบรมวงศานุวงศ์ แสงกลเปลี่ยนก็รักใคร่เสมอกัน
อาตมาพระเชษฐาพี่ ก็ได้อุปราชที่พระมหา
อุปราช ของกษัตริย์เจ้าแผ่นดินที่ ๗ เพื่อ
จะให้สืบไปสืบมา ๆ แต่มีนามตามเจ้าไชย
ทรงเจ้าประเทศ ก็เปลี่ยนเปลี่ยนไปคำ ๆ หากผู้
จะสืบไปสืบมาไว้ก็
ครั้นเมื่อครั้งถึง เจ้าแผ่นดิน แรมสืบคำ ยี่สิบ
สี่ปีก็ถึง ครั้นราช ๑๒๖๗ ได้ทรงพระราชดำ

ริทพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ก็นำ
แลงข้าราชบริพารผู้ใหญ่ผู้น้อยเสด็จพร้อมกันมา ทำ
แห่งที่พระมหาอุปราชนี้ ทรงพระยศให้สืบ
ก็ว่าเสด็จไปอยู่ไว้แล้วแล้วไปประกาศไว้
มีให้พระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระยาศรีสุท
โธปราชญ์ และข้าราชบริพารผู้ใหญ่ผู้น้อย
เห็นพร้อมกันมา ครั้นหนึ่งพระบรมวงศานุวงศ์
ก็ว่า ซึ่งเรียกว่าสมณภิกษุโพธิสัตว์ อโ
ภินันท์ในวันนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชก็ ๑

ในรัชกาลราช ๑๒๖๗ นั้น เมื่อท้าวหนึ่ง
สมณะ ซึ่งจะใช้ประโยชน์อย่างอื่นไปก่อนแล้ว
ไปกันหนึ่งอันนี้ อโภินันท์ ก็มีความประสงค์ที่
จะพระเชษฐาพี่ไว้ไว้ไว้ไว้ไว้

จึงไปประกาศไว้ ให้สืบสืบมาแต่ที่ พระมหา
อุปราชผู้ล่วงไป ซึ่งมีพระราชาธิราชองค์หนึ่ง
ก็มีความประสงค์สืบสืบมา ครั้นหนึ่ง
ทรงพระยศให้สืบสืบมา อโ
ภินันท์ในวันนั้น

อนึ่งราชประเพณีแต่ก่อนมา เมื่อสม
พระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระยศใหญ่
มีพระยศมาอยู่ที่ ก็นำพรราชา ก็กับเคอมีราชวงศ์
สถาน รัชพระประมาทโดยค่างพระเกียรติยศ
เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชธิราชย์ ยักการลง
สงเสียด มีแต่การพระราชพิธีและประมาทโดย
ข้าง เป็นแบบอย่างมาแต่โบราณ จนถึงกรุง
รัตนโกสินทร์นั้นทราบายทวยหาญ ในแผ่นดินพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้มีถ้อยพระ
ราชพิธีถึงตรงสถาน รัชพระประมาทโดย
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชธิราชย์

แต่เดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
มีการพระราชพิธีรับพระบรมศพโดย ในพระบาทสม
เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่ง เปนแบบ
อย่างมา

ในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าราชบุ
รณพระองค์ใหญ่ มีพระชนมายุ ได้แก่พระยา
สมศวกที่จ. ได้มีการพระราชพิธีปลงพระศพ และ
รับพระบรมศพ โดยความโอรสราชประเพณี จึงทรง
พระราชดำริที่จะรับด้วยพระบรมมหาราชวัง และ
ทำนุเสนาบดี ให้จัดการพระราชพิธีปลงพระศพ
แบบอย่างแต่ก่อน แล้วจึงมีพระบรมราชโองการ
มาพระยาศรีสุริยราชเทวี ให้สถาปนากรม
พระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้าราชบุรณพระองค์ใหญ่
ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มีพระนาม
ตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ธิบดีกรมหา
ราชวัลลภเถรณิ และกรมเทพวงกรมมณฑล
เนทรวชิรย์ อธิบดีเสนาบดีกรมมณฑล
ขัตติยวงษ์วิภาวดีบรมราชธานี ศิริวิกรมวิสุทธิ
สยามมกุฎราชกุมาร มุสิกลงนาม ความคำแห่งยศ
สมเด็จพระเทพเจ้า ซึ่งมีมา ในพระราชกฤษฎีกา
กฤษฎีกาที่ขจรมา ซึ่งได้ตั้งไว้ในจุลศักราช ๑๒๓๑
และให้ทรงตั้งที่สถิตหนึ่ง เสมอสมเด็จพระเจ้าอยู่
หัว อธิ์ให้สถิตพระบรมมหาราชวัง เปน
พระมหาอุปราชฝ่ายนี้ ซึ่งมีมา ในพระราชกฤษฎีกา
คำแห่งนพาลเถรณิ ซึ่งได้ตั้งไว้ในจุลศั
กราช ๑๒๓๑ นี้

ขออาราธนาเทพยดาผู้ มีมเหศวรศักดิ์ กอสมัน

เสวย ซึ่งเสวย ยักยงอยู่ในภูมิพุกยอากาศ
กาญจนรัศมีพินาม ที่ทุกแห่งหลั่งประสูติ
คือเทพยดาที่ทรงนามสยามเทวาธิดาร ซึ่งอยู่ใน
อธิปไตย มีวิริยบารูกรุงเทพมหาราช อมรวิกรม
โกสินทรมหานทรายุกอนาธิ แลเทพยเจ้าผู้ อภิ
บาลรักษานพปักษาสวรรค์วิกรม ศิริวิกรมวิชัย
สงวีย์ แลเทพยดาวิกรมวิกรมวิกรมวิกรมวิกรมวิกรม
บรมราชธานี ไฉนร้อย ในพระภคินีวงศ์
บรมมหาฐานทุกกษัตริย์ ทั้งเทพยเจ้าอื่น ๆ
ผู้มีวิธานูปการมหากษัตริย์ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งสถิตย์
ในภูมิลำเนาแนวพุกยบรมพุกาภาศพินาม ทุก
ฐานทั่วพระราชอาณาจักร มีนามซึ่งมีในตรี
จักรได้แก่พระวิกรมวิกรมวิกรมวิกรมวิกรมวิกรม
กาลยกันนี้ จึงได้ทำนุบำรุงรักษาสมาคมพระบรม
โอรสาธิราชพระองค์นี้ ให้ทรงพระเจริญทุก
ชนมายุ พรรณ สุข พลปัญญาศิริสวัสดิพิพัฒ
มงคล เกียรติยศเกียรติศักดิ์เกียรติคุณทุก
ประการ ขอให้พระเกียรติคุณคุณคุณคุณปรากฏไป
สืบกาลนานเทอญ

บรรณานุกรม

หลักฐานขั้นต้น

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช). เอกสาร ร.๕ บ. ๑.๔/๑ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน (๘ ม.ค. จ.ศ. ๑๒๔๖).

_____. เอกสาร ร.๕ บ. ๑.๔/๑ พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๖.

หนังสือและวารสาร

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕, ๒๕๕๖.

กรมศิลปากร สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **ราชสกุลวงศ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๔.

เกษม ศิริสัมพันธ์, “แกนนำของกลุ่มสยามหนุ่มเมื่อต้นรัชกาลที่ ๕” ใน **จัดค้นสนิยาจารย์**, วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๗.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., **โครงกระตุกในตู้**. พิมพ์แจกเป็นมิตรพลีในงานทำบุญอายุครบ ๕ รอบ ๒๐ เมษายน ๒๔๑๔.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์เรื่องพระราชพงศาวดาร กับเรื่องราชประเพณีการตั้งมหาอุปราช**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพรเพ็ญ ดาราวงษ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย : คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. ๑๐๓**, กรุงเทพฯ : พระนคร, ๒๕๑๓.

ตำราราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. **ตำนานวังหน้า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๘**. กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๕๓.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์**. ๒ เล่ม พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา. ๒๕๑๖.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๗๒

“มหานนิกรสโมสรสมมุต” : พระราชประเพณีการสืบราชสมบัติสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๒๙

ทิพากรวงศ์ฯ, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. พิมพ์ในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ๗ กันยายน ๒๕๕๒.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๗.

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

เบอร์นีย์, เฮนรี. เอกสารเฮนรี เบอร์นีย์ เล่ม ๑, สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ แปล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๕๑.

ประชุมจดหมายเหตุ เรื่องสุริยุปราคาในรัชกาลที่ ๔ และเรื่องรัชกาลที่ ๔ ประชวรและสวรรคต. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงศรีสังกร (ตาม จารุรัตน์) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ๑๙ มกราคม ๒๕๐๐.

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๙ ฉบับองค์การค้าของคุรุสภา, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๑.

ประวัติย่อนายพันเอก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเอนกนัยวาที (ม.ร.ว. นารถ ชุมสาย) ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๓.

ปิยนาด บุนนาค. บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค. กรุงเทพฯ : ดวงกมล. ๒๕๒๐.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นของพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นของพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๗.

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๕๑.

รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชานุกิจ และอธิบายว่าด้วยยศเจ้า. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรีจ้านง ผุสสรค์มาลัย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วรมหาวิหาร วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๖.

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๑ - ๒ จ.ศ. ๑๒๔๖ - ๑๒๔๗. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๔๙.

ราชกิจจานุเบกษาในรัชกาลที่ ๕ เล่มที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๔๘. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๔๙.

ลิขิต ธีรเวคิน. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. **ราชทูตแห่งกรุงสยาม : ประสบการณ์ของอดีตนักการทูตไทยในยุคบุกเบิก** พ.ศ. ๒๔๒๔ – ๒๔๒๙, กรุงเทพฯ : แสงดาว, ๒๕๔๗.

วิชณุ เครืองาม. “กฎเกณฑ์การสืบราชสมบัติของไทย” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๕, หน้า ๑๔-๒๓.

วุฒิชัย มูลศิลป์. “เจ้านายทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเพื่ออัญเชิญเสด็จประพาศยุโรป บทนำและเอกสาร” **วารสารสมาคมประวัติศาสตร์** ฉบับที่ ๓๑, ๒๕๕๒, หน้า ๑๔๘-๒๑๔.

_____. “เมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ “พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๕” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓, หน้า ๔๙๐-๖๐๕.

_____. **วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ป้อมพระจุลจอมเกล้ากับการรักษาเอกราชของชาติ**.

กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก, ๒๕๔๘. ฉบับปรับปรุงและขยาย กำลังพิมพ์.

_____. “วิกฤตการณ์วังหน้ากับผลกระทบต่อการปฏิรูปการปกครองในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๒๘)” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๐-๓๐๔.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และคณะ. **พระองค์เจ้าปฤษฎางค์และข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๒๗**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐.

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม). **ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๑ กฎหมาย จ.ศ. ๑๒๔๘, ๑๒๔๙, ๑๒๕๐**. กรุงเทพฯ : เดลิเมิร์, ๒๔๗๘.

Aung-Thwin, Michael and Aung-Thwin, Maitrii. *A History of Myanmar since Ancient Times*. London: Reaktion Books Ltd, 2012.

Dhani Nivat, Prince. “The Old Siamese Conception of the Monarchy”. In *Collected Articles*, pp. 91-104. Bangkok: The Siam Society, 1969.

Owen, Norman G. & et.al. *The Emergence of Modern Southeast Asia: A New History*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2005.

Wyatt, David K. *Studies in Thai History*. Chiang Mai: Silkworm Books, 1994.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

Abstract **“Mahachonnikorn Samosornsommut” : The Royal Custom of the Succession to the Throne in the Rattanakosin Period, 1782-1886**

Wutdichai Moolsilpa

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand.*

A remark of the succession to the throne in the Rattanakosin period was that nobility, royalty, and senior monks as witnesses, consulted and selected the best and most perfect prince to succeed the throne, called traditionally as the Mahachonnikorn Samosornsommut, “elected by the people”. The custom began in the reign of King Rama I and it was clearly seen in the selection of King Rama III, King Rama IV, and King Rama V. The custom helped to get the right person into the right seat. The kings’ hard work benefited the people and kingdom. This norm was abolished in 1886.

keywords: Mahachonnikorn Samosornsommut, Succession to the throne, the Rattanakosin period

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

การพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทย ในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ^๑

ไพฑูริย์ เอกจริยกร^๒

บทคัดย่อ

แม้ว่าในปัจจุบันเริ่มมีความคิดที่เปลี่ยนไปในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทย จากเดิมที่ควรมีการขยายจำนวนเรือหรือการขยายความสามารถในการขนส่งสินค้าของประเทศไทย มาเป็นความคิดที่ให้มีการขนส่งอย่างสะดวกรวดเร็วเพื่อลดต้นทุนการขนส่งและต้นทุนทางโลจิสติกส์เพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศของประเทศไทย และการที่คิดว่าบริษัทหรือสายการบินเรือของประเทศไทยคงไม่สามารถแข่งขันกับบริษัทหรือสายการบินเรือของต่างประเทศได้ แต่การละเลยไม่สนใจในการพัฒนากองเรือไทยให้มีความสามารถในการขนส่งควบคู่กันไปด้วยเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากการมีกองเรือพาณิชย์เป็นของตนเองมีประโยชน์มากมายหลายประการ เพียงแต่ว่าในอดีตที่ผ่านมา ประเทศไทยละเลยการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทยเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ การใช้มาตรการในการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทยมิได้หลายทาง ทางหนึ่งที่มีประโยชน์และไม่ต้องมีการลงทุนมากคือการใช้มาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นการสร้างหนทางและบรรยากาศให้มีการนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือขนส่งน้ำมันที่ประเทศไทยเป็นผู้นำเข้าน้ำมันจำนวนมาก ทำให้เห็นความเป็นไปได้ในการส่งเสริมเรือบรรทุกน้ำมันให้มีปริมาณมากขึ้นด้วยการสร้างระบบการจดทะเบียนแบบใหม่

คำสำคัญ : กองเรือพาณิชย์, ส่งเสริมพาณิชย์นาวี, เรือไทย, ชาร์เตอร์เรือ, จดทะเบียนเรือสากล

ประเทศไทย^๓ ได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งตามประวัติศาสตร์มีหลักฐานว่าประเทศไทยมีการค้าขายกับประเทศจีนมาตั้งแต่ในสมัยกรุงสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีการค้าขายกับชาว สุมาตรา ฟิลิปปินส์ เกาหลี ญี่ปุ่น และอินเดีย เป็นต้น^๔ และมีการค้าขายทางทะเลกับต่างประเทศเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

^๓ เนื่องจากในบทความนี้มีกล่าวถึงประเทศต่าง ๆ จำนวนมากรวมทั้งประเทศไทย แม้ว่าควรใช้คำว่าราชอาณาจักรไทย แต่เพื่อความสะดวกในเขียนบทความจึงขอใช้อย่างย่อว่า ประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศสิงคโปร์ เป็นต้น

^๔ ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์บรรณาคม, ๒๕๑๔), หน้า ๓๓๓.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ในแต่ละปีประเทศไทยมีการนำเข้าและส่งออกสินค้าโดยใช้การขนส่งทางทะเลมากกว่าการขนส่งทางอื่น เนื่องจากการขนส่งทางทะเลมีต้นทุนการขนส่งถูกกว่า การขนส่งทางทะเลจึงมีความสำคัญต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก และรัฐบาลที่ผ่านมาได้มีความพยายามที่จะส่งเสริมและสนับสนุนกิจการขนส่งทางทะเลและกิจการอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ได้มีการสร้างและปรับปรุงท่าเรือกรุงเทพ และต่อมาได้มีการสร้างท่าเรือในบริเวณอื่นเช่น ท่าเรือแหลมฉบัง ท่าเรือสงขลา และท่าเรือระนอง

นอกจากนี้ รัฐบาลได้มีนโยบายที่จะส่งเสริมกองเรือไทย การส่งเสริมอุตสาหกรรม การพัฒนาบุคลากรเพื่อทำงานทั้งบนเรือและบนบก โดยใน พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวีขึ้น เพื่อเข้ามาดูแลและส่งเสริมกิจการพาณิชย์นาวีของประเทศโดยตรง

อย่างไรก็ดี จวบจนทุกวันนี้ปัญหาและอุปสรรคทางด้านกิจการพาณิชย์นาวีของประเทศยังมีอยู่มาก แม้ว่าบางส่วนจะได้รับการแก้ไขไปบ้าง แต่อีกหลายส่วนยังคงเป็นปัญหาอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้กองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยมีศักยภาพในการขนส่งสินค้าเข้าและสินค้าออกของประเทศไทยมากขึ้น

ข้อเท็จจริงที่ผ่านมาเกือบ ๓๐ ปี ประเทศไทยมีเรือเดินทะเลที่เป็นเรือพาณิชย์ไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณของสินค้าเข้าและสินค้าออกของประเทศไทย และเรือไทยมีส่วนแบ่งในการขนส่งสินค้าดังกล่าวเพียงประมาณร้อยละ ๑๐ ส่วนเรือต่างชาติมีส่วนแบ่งในการขนส่งร้อยละ ๙๐ สภาพดังกล่าวเป็นเช่นนี้มาเป็นเวลานานไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณของสินค้าเข้าและสินค้าออกของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้น ทำให้ในแต่ละปี ประเทศไทยต้องสูญเสียเงินตราระหว่างประเทศในรูปของค่าระวางเรือไปให้แก่กองเรือต่างชาติเป็นจำนวนมาก

สาเหตุที่ทำให้ประเทศไทยมีกองเรือพาณิชย์ไม่มากนักมีหลายประการ เช่น การที่ประเทศไทยไม่มีเรือเดินทะเลขนาดใหญ่ เรือที่ต่อใหม่ต้องสั่งต่อจากเรือในต่างประเทศ ซึ่งค่าจ้างในการต่อเรือย่อมสูงกว่าการต่อเรือในประเทศไทย อุปสรรค ขั้นตอน และระยะเวลาในการจดทะเบียนเรือไทยและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกฎหมายไทยในเรื่องต่าง ๆ การที่เจ้าของกรรมสิทธิ์เรือไทยได้นำเรือไทยไปจดทะเบียนที่ต่างประเทศทั้ง ๆ ที่ควรจดทะเบียนเรือเหล่านั้นในประเทศไทย

จากข้อมูลที่สามารถหาได้^๕ เมื่อเปรียบเทียบกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยกับกองเรือโลก และประเทศเพื่อนบ้าน พบว่า ใน พ.ศ. ๒๕๕๑ กองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยอยู่ในลำดับที่ ๒๑

^๕ ในช่วงที่สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวียังไม่ได้ถูกยุบรวมกับกรมเจ้าท่า สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการพาณิชย์นาวีจะมีการจัดเก็บสถิติของจำนวนเรือไทยและพิมพ์เผยแพร่เป็นระยะ แต่หลังจากที่มีการยุบรวมแล้ว การหาข้อมูลสถิติจำนวนเรือไทยที่ถูกต้องเป็นเรื่องที่ทำได้ยากมากขึ้น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๔๕๒ ลำ โดยจดทะเบียนเรือที่ประเทศไทย ๓๘๒ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๔๐ ลำ เช่น จดทะเบียนที่ประเทศบาฮามาส สิงคโปร์ ปานามา และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียนในประเทศไทยจำนวน ๑๖ ลำ เช่น จากประเทศจีน ญี่ปุ่น สิงคโปร์ อังกฤษ

เมื่อเปรียบเทียบกับกองเรือพาณิชย์ของประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทยโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศอาเซียน กองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยจะอยู่ในระดับกลางโดยจะพบว่าประเทศต่าง ๆ เหล่านี้มีจำนวนกองเรือพาณิชย์และลำดับเมื่อเปรียบเทียบกับกองเรือโลก ดังนี้

๑. ประเทศอินโดนีเซีย กองเรือพาณิชย์ของประเทศอินโดนีเซีย อยู่ในลำดับที่ ๑๑ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๑,๐๔๒ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเองจำนวน ๙๒๘ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๑๑๔ ลำ เช่น จดทะเบียนที่ประเทศบาฮามาส สิงคโปร์ กัมพูชา และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียน ๔๓ ลำ เช่น จากประเทศสิงคโปร์ จีน ฝรั่งเศส (รวม ๑,๐๘๕ ลำ)

๒. ประเทศสิงคโปร์ กองเรือพาณิชย์ของประเทศสิงคโปร์อยู่ในลำดับที่ ๑๓ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๘๔๙ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเอง ๕๑๘ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๓๓๑ ลำ เช่น จดทะเบียนที่ประเทศบาฮามาส กัมพูชา ฮองกง ไทย อินโดนีเซีย และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียน ๗๗๔ ลำ เช่น จากประเทศเดนมาร์ก ไทย ญี่ปุ่น และเขตบริหารพิเศษฮ่องกง (รวม ๑,๖๒๓ ลำ)

๓. ประเทศเวียดนาม กองเรือพาณิชย์ของประเทศเวียดนามอยู่ในลำดับที่ ๑๙ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๔๔๙ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเอง ๓๘๕ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๖๔ ลำ เช่น จดทะเบียนที่ประเทศฮอนดูรัส ปานามา ไลบีเรีย และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียน ๒ ลำ คือ จากประเทศญี่ปุ่น และเขตบริหารพิเศษฮ่องกง (รวม ๔๕๑ ลำ)

๔. ประเทศมาเลเซีย กองเรือพาณิชย์ของประเทศมาเลเซียอยู่ในลำดับที่ ๒๖ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๓๙๙ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเอง ๖๘ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๓๓๑ ลำ เช่น จดทะเบียนที่ประเทศบาฮามาส ไทย สิงคโปร์ และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียน ๔๐ ลำ เช่น จากประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์ สวีเดน และเขตบริหารพิเศษฮ่องกง (รวม ๔๓๙ ลำ)

๕. ประเทศฟิลิปปินส์ กองเรือพาณิชย์ของประเทศฟิลิปปินส์อยู่ในลำดับที่ ๒๙ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๒๔๑ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเอง ๒๓๐ ลำ จดทะเบียนที่ต่างประเทศ ๑๑ ลำ เช่น ประเทศไชปรัส ปานามา เขตบริหารพิเศษฮ่องกง และมีเรือต่างชาติที่มาจดทะเบียน ๑๖๑ ลำเช่นจากประเทศญี่ปุ่น เนเธอร์แลนด์ และเบอร์มิวดา^๖ (รวม ๔๐๒ ลำ)

^๖ ดินแดนของประเทศอังกฤษ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๖. ประเทศกัมพูชา กองเรือพาณิชย์ของประเทศกัมพูชาอยู่ในลำดับที่ ๓๓ ของกองเรือโลก มีจำนวนเรือที่เป็นเจ้าของ ๑๕๙ ลำ จดทะเบียนที่ประเทศตนเอง ๑๕๙ ลำ ไม่มีเรือที่จดทะเบียนที่ต่างประเทศ มีเรือต่างชาติที่มาจากทะเบียน ๔๖๗ ลำ เช่น จากประเทศจีน รัสเซีย ตุรกี เกาหลีใต้ (รวม ๖๒๖ ลำ)

นอกจากนี้ จากข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนเรือไทยใน พ.ศ. ๒๕๕๓ พบว่าตัวเลขของจำนวนกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยแตกต่างไปจาก พ.ศ. ๒๕๕๑^๗ โดยประเทศไทยมีเรือเดินทะเลที่เป็นเรือพาณิชย์ ขนาดตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ตันกรอส (GRT) ขึ้นไป ทั้งหมด ๓๖๓ ลำ รวม ๑,๘๓๔,๘๐๙ ตันกรอส (GRT) หรือ ๒,๙๔๙,๕๕๘ เดดเวตตัน (metric tons deadweight-DWT) โดยเป็นเรือสินค้าเทกอง จำนวน ๓๑ ลำ เรือขนส่งสินค้า ๙๙ ลำ เรือขนส่งสารเคมี ๒๘ ลำ เรือคอนเทนเนอร์ ๑๘ ลำ เรือบรรทุกก๊าซเหลว ๓๖ ลำ เรือโดยสาร ๑ ลำ เรือโดยสารและสินค้า (passenger/cargo) ๑๐ ลำ เรือบรรทุกน้ำมัน ๑๑๔ ลำ เรือบรรทุกของแช่เย็น ๒๔ ลำ เรือบรรทุกรถยนต์ (roll-on/roll-off) ๑ ลำ และเรือบรรทุกผู้โดยสารพร้อมยานพาหนะ (vehicle passenger) ๑ ลำ^๘

จากข้อมูลข้างต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทยประเทศหนึ่งที่เคยประสบปัญหาสงครามทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ แต่หลังสงครามเหล่านั้นได้สงบลงมาเพียงระยะเวลาไม่กี่ปี กลับมีการส่งเสริมและมีการพัฒนากองเรือพาณิชย์ของประเทศดังกล่าวอย่างรวดเร็ว^๙ แสดงให้เห็นว่า การมีกองเรือพาณิชย์ที่แข็งแกร่งของประเทศตนเองมีความสำคัญ

ประเทศไทยนั้น ที่ผ่านมามีความคิดในการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ของไทยมาตลอด โดยพยายามมีมาตรการต่าง ๆ ที่ออกมา ไม่ว่าจะเป็นการยกเว้นภาษีเงินได้จากค่าขนส่ง การยกเว้นภาษีในการขายเรือเก่าเพื่อซื้อเรือใหม่ การให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อให้เจ้าของเรือกู้ซื้อเรือใหม่ การกำหนดให้ส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจที่นำสินค้าเข้าจากต่างประเทศในเส้นทางที่มีเรือไทยให้บริการต้องใช้เรือไทย มิฉะนั้นส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจดังกล่าวจะต้องเสียค่าปรับ ซึ่งก่อให้เกิดภาระในการจัดหางบประมาณในส่วนดังกล่าว แม้กระทั่งในท้ายที่สุดได้มีแนวคิดในการจัดตั้งสายการบินเรือแห่ง

^๗ อาจเป็นเพราะการเก็บตัวเลขจากขนาดของเรือที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะตัวเลขของกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยเก็บจากเรือที่มีขนาด ๑,๐๐๐ตันกรอส ขึ้นไป

^๘ Transport in Thailand <http://en.wikipedia.org/wiki/Transport_in_Thailand> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๖

^๙ แม้ว่าจะมีข้อสังเกตในเรื่องการควบคุมความปลอดภัยของเรือและสภาพการทำงานบนเรือของลูกเรือ ว่าเรือที่จดทะเบียนในประเทศดังกล่าวเป็นเรือจดทะเบียนแบบเปิดหรือเรือธงสะดวก (flag of convenient) ก็ตาม แต่ในปัจจุบันเรือเหล่านี้ไม่ใช่ไม่มีมาตรฐานเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาแล้วเหมือนที่ผ่านมามากกว่า ๑๐-๒๐ ปี เนื่องจากเมื่อเรือเหล่านี้เดินทางเข้าออกประเทศต่าง ๆ ประเทศเหล่านั้นจะตรวจตราเรื่องความปลอดภัย ทำให้เรือเหล่านี้ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในเรื่องความปลอดภัยสูงกว่าแต่ก่อน โดยใช้หลัก port state control

ชาติ แต่เรื่องดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จ และกลายเป็นที่มาของการต้องยกเลิกบริษัทไทยเดินเรือทะเล จำกัด ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงคมนาคมในที่สุด

ต่อมาได้เกิดแนวความคิดใหม่ซึ่งยังไม่ได้เป็นนโยบายของรัฐบาลอย่างเด่นชัดว่า ประเทศไทยไม่จำเป็นต้องส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ของไทยให้เพียงพอในการขนส่งสินค้าและสินค้าออกของประเทศต่อไป จะใช้เรือต่างชาติก็ได้ แต่ควรที่จะส่งเสริมให้การขนส่งสินค้าและสินค้าออกมีประสิทธิภาพ ให้มีการแข่งขันกันมากที่สุดเพื่อลดต้นทุนค่าขนส่งอันเป็นการลดต้นทุนของราคาสินค้าที่นำเข้าและส่งออก เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศของไทย ประเด็นดังกล่าวมานี้เป็นเรื่องที่น่านำมาพิจารณาอย่างรอบคอบและเปิดมุมมองให้กว้าง

เมื่อกลับไปทบทวนถึงความสำคัญของการมีกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทยที่ได้เคยมีการกล่าวถึงกันมาหลายปีแล้ว จะพบว่าประเทศไทยมีกองเรือพาณิชย์ของตนเองและมีจำนวนเรือหรือกองเรือที่มีความสามารถในการขนส่งเพิ่มขึ้นจากเดิม จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยหลายประการดังต่อไปนี้ คือ

ประการแรก การที่มีเรือพาณิชย์ไทยเพิ่มขึ้น จะทำให้ประเทศไทยสามารถสงวนเงินตราของประเทศ ซึ่งแต่เดิมจะต้องเสียให้แก่เรือต่างชาติในรูปค่าระวางเรือ นอกจากจะช่วยประหยัดเงินตราให้แก่ประเทศไทยแล้ว ยังช่วยรักษาดุลการค้าระหว่างประเทศของประเทศไทยในด้านค่าบริการด้วย

ประการที่ ๒ การที่มีเรือพาณิชย์ไทยเพิ่มขึ้น นอกจากจะทำให้ประเทศไทยสามารถสงวนเงินตราแล้ว การมีเรือพาณิชย์ไทยจะนำมาซึ่งรายได้ในด้านค่าบริการให้แก่ประเทศ หากมีการนำเรือพาณิชย์ไทยไปดำเนินการรับขนส่งสินค้าของประเทศอื่น ๆ มากขึ้น

ประการที่ ๓ การมีเรือพาณิชย์ไทยเพิ่มขึ้นจะช่วยให้เกิดการจ้างแรงงานคนไทยเพิ่มขึ้นทั้งคนงานบนเรือไม่ว่าจะเป็นตำแหน่ง นายเรือ ต้นหน ต้นกล และบุคลากรประจำเรือ ตลอดจนคนทำงานบนบก เนื่องจากเมื่อมีเรือ เจ้าของต้องมีสถานประกอบการอยู่บนบก และจะต้องมีการว่าจ้างพนักงาน คนงานให้ทำงาน ประสานงานกับคนที่ทำงานในเรือ ประสานงานกับผู้ส่งสินค้าและผู้รับสินค้า ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน

ประการที่ ๔ การที่ประเทศไทยมีเรือของตนเองและมีจำนวนเพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดความมั่นคงในทางเศรษฐกิจแก่ประเทศไทย เพราะมีเรือขนส่งสินค้าของตนเอง และไม่ต้องพึ่งเรือต่างชาติ ที่อาจจะเรียกค่าระวางเรือหรือค่าใช้จ่ายสูงโดยผู้ส่งสินค้าไม่สามารถต่อรองได้ ทำให้เกิดต้นทุนของสินค้าที่สูงขึ้น หรือไม่ยอมขนส่งสินค้าของไทยในบางสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศที่อาจเกิดขึ้นได้

ประกาศที่ ๕ การมีกองเรือพาณิชย์เป็นของตนเองจะเป็นการช่วยสนับสนุนความมั่นคงของประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามสงคราม อาจมีการเกณฑ์เรือพาณิชย์ไทยมาดัดแปลงเป็นเรือรบหรือเรือช่วยรบได้

หากประเทศไทยเห็นว่าการมีกองเรือพาณิชย์ของตนเองและมีจำนวนเรือหรือกองเรือที่มีความสามารถในการขนส่งเพิ่มขึ้นจากเดิม จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทย การพัฒนากองเรือพาณิชย์ไทยนั้นอาจทำได้หลายวิธี เช่น

๑. การหาแหล่งเงินทุนให้แก่เจ้าของเรือ โดยให้เงินกู้มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ และมีระยะเวลาในการชำระหนี้คั่นยาวเพื่อให้คนไทยหรือนิติบุคคลไทยสามารถเป็นเจ้าของเรือได้ง่ายขึ้น

๒. การช่วยเหลือบริษัทเรือไทยในการจัดหาเรือใหม่ โดยรัฐออกเงินช่วยเหลือเป็นค่าต่อเรือใหม่ การช่วยค่าภาระดอกเบี้ยกู้ยืมเงินในการซื้อเรือใหม่

๓. การใช้มาตรการทางภาษีชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าภาษีเงินได้นิติบุคคล ภาษีศุลกากรในการซื้อเรือ เพื่อช่วยเหลือเรือไทยและบริษัทเรือไทย เพื่อเป็นการลดต้นทุน ให้บริษัทอยู่รอดและมีผลกำไรไปลงทุนขยายกิจการเพิ่มขึ้น

๔. การจูงใจคนในชาติให้ใช้บริการเรือพาณิชย์ของไทย จูงใจให้ผู้ส่งออกสินค้าหรือผู้นำสินค้าใช้เรือไทยในการขนส่งสินค้าไปต่างประเทศ หรือจากต่างประเทศมายังประเทศไทย โดยพยายามให้ใช้เงื่อนไขในการซื้อขายระหว่างประเทศหรือที่เรียกกันว่า INCOTERMS ที่กำหนดให้ผู้ส่งออกหรือนำเข้าสินค้าจากประเทศไทยทำความตกลงให้ฝ่ายไทยเป็นผู้จัดหาเรือในการขนส่ง อันจะทำให้ฝ่ายไทยสามารถใช้เรือไทยมากขึ้น

๕. การแก้ไขกฎหมายหรือการตรากฎหมายเพื่อส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทย

กฎหมายพาณิชย์นาวีของประเทศไทยในบางเรื่องก่อให้เกิดอุปสรรคแก่ผู้ประกอบการที่เป็นเจ้าของเรือ โดยหลักเกณฑ์ของกฎหมายได้สร้างขั้นตอนและภาระตลอดจนค่าใช้จ่ายแก่ผู้ประกอบการเรือไทย กฎหมายที่เป็นอุปสรรคในการนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย

การปรับปรุงกฎหมายเก่าที่ไม่ทันสมัยและไม่เหมาะสม ทั้งในด้านสาระสำคัญ ความครบถ้วน ความสอดคล้องระหว่างบทบัญญัติต่าง ๆ ในพระราชบัญญัติ และการใช้ภาษาที่เก่า เช่น การปรับปรุงพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ และพระราชบัญญัติเรือไทย พระพุทธศักราช ๒๔๘๑ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ประกอบการเรือไทยสามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

การพัฒนากฎหมายพาณิชย์นาวีให้ครบ เช่น การร่างกฎหมายและการผลักดันกฎหมายเกี่ยวกับการจำกัดความรับผิดชอบของเจ้าของเรือเดินทะเล ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าของเรือสามารถจำกัดความรับผิดชอบของตนได้ อันเป็นหลักสากลที่ประเทศต่าง ๆ ให้การยอมรับและเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของ

อนุสัญญาระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้กฎหมายไทยมีระดับและมาตรฐานเหมือนของต่างประเทศ เพื่อลดปัญหาให้แก่เจ้าของเรือไทยเมื่อเรือไทยเดินทางไปต่างประเทศ ให้ผู้ส่งของไว้วางใจในการใช้บริการเรือไทย และผู้รับประกันภัยยอมรับประกันภัยเรือไทยโดยคิดเบี้ยประกันภัยในระดับที่เหมาะสมหรือถูกลง

นอกจากนี้ การสร้างระบบใหม่ ๆ โดยออกกฎหมายเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการต่างชาติสามารถนำเรือมาจดทะเบียนสากล (international registry) หรือให้ผู้ซาร์เตอร์เรือแบบเปล่า (bareboat charter)^{๑๐} สามารถนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย

ประเทศไทยมีระบบการจดทะเบียนเรือไทยที่ใช้มาถึงปัจจุบันมาประมาณ ๗๕ ปีนับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติเรือไทย พุทธศักราช ๒๔๘๑ ซึ่งหลักเกณฑ์ในการถือกรรมสิทธิ์เรือไทยที่เป็นเงื่อนไขในการจดทะเบียนเรือไทยในปัจจุบันมีดังนี้ คือ

ก. เรือที่ใช้ในการทำการค้าในน่านน้ำไทย

ผู้ที่ถือกรรมสิทธิ์เรือจดทะเบียนเป็นเรือไทยซึ่งทำการค้าในน่านน้ำไทยได้ ต้องมีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามมาตรา ๗ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นบุคคลธรรมดาซึ่งมีสัญชาติไทย

๒) เป็นห้างหุ้นส่วนสามัญไม่จดทะเบียนที่ผู้เป็นหุ้นส่วนทั้งหมดเป็นบุคคลธรรมดาซึ่งมีสัญชาติไทย

๓) เป็นรัฐวิสาหกิจตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณ

๔) เป็นนิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายไทยดังต่อไปนี้

๔.๑) ห้างหุ้นส่วนสามัญจดทะเบียนที่ผู้เป็นหุ้นส่วนทั้งหมดเป็นบุคคลธรรมดาซึ่งมีสัญชาติไทย

๔.๒) ห้างหุ้นส่วนจำกัดที่ผู้เป็นหุ้นส่วนจำกัดความรับผิดชอบทั้งหมดเป็นบุคคลธรรมดาซึ่งมีสัญชาติไทย และทุนไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบเป็นของบุคคลซึ่งมิใช่คนต่างด้าว

๔.๓) บริษัทจำกัดที่กรรมการไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งมีสัญชาติไทย ทุนอันเป็นทุนจดทะเบียนไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบเป็นของบุคคลซึ่งมิใช่คนต่างด้าวและไม่มีข้อบังคับอนุญาตให้ออกใบหุ้นชนิดออกให้แก่ผู้ถือ

^{๑๐} มีผู้แปลคำว่า charter นี้ว่า เขาเรือ เขาหมาเรือ หรือจ้างเหมาระวางบรรทุกของเรือ ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในกฎหมายไทย ผู้เขียนจึงเห็นว่าควรทับศัพท์คำดังกล่าว

๔.๔) บริษัทมหาชนจำกัดที่กรรมการไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งมีสัญชาติไทยและหุ้นอันเป็นทุนชำระแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละเจ็ดสิบเป็นของบุคคลซึ่งมิใช่คนต่างด้าว

ข. เรือที่ใช้ประกอบการขนส่งทางทะเลระหว่างประเทศโดยเฉพาะและไม่ทำการค้าในน่านน้ำไทย

ผู้ที่จะถือกรรมสิทธิ์เรือจดทะเบียนเป็นเรือไทยซึ่งใช้ประกอบการขนส่งทางทะเลระหว่างประเทศโดยเฉพาะ และไม่ทำการค้าในน่านน้ำไทยตามมาตรา ๔๗ ต้องเป็นนิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายไทยซึ่งกรรมการไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งมีสัญชาติไทย และมีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามมาตรา ๗ ทวิ ดังต่อไปนี้ กล่าวคือ เป็นบริษัทจำกัดที่หุ้นอันเป็นทุนจดทะเบียนไม่น้อยกว่าร้อยละห้าสิบเอ็ดเป็นของบุคคลซึ่งมิใช่คนต่างด้าว และไม่มีข้อบังคับอนุญาตให้ออกใบหุ้นชนิดออกให้แก่ผู้ถือ หรือ เป็นบริษัทมหาชนจำกัดที่หุ้นอันเป็นทุนชำระแล้วไม่น้อยกว่าร้อยละห้าสิบเอ็ดเป็นของบุคคลซึ่งมิใช่คนต่างด้าว

จากหลักเกณฑ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าระบบการจดทะเบียนเรือไทยตามพระราชบัญญัติเรือไทย พุทธศักราช ๒๔๘๑ เป็นระบบการจดทะเบียนแบบปิดที่เน้นให้ผู้ที่จะถือกรรมสิทธิ์เรือไทยได้ต้องเป็นของคนไทยหรือเป็นนิติบุคคลที่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นส่วนมากเป็นของคนไทย

แต่แม้จะมีการแก้ไขหลักเกณฑ์ของกฎหมายแล้วก็ตาม ความเข้มงวดดังกล่าวประกอบกับปัญหาอื่น ๆ ที่มีอยู่ยังคงเป็นอุปสรรคในการพัฒนาองเรือและขีดความสามารถของเรือพาณิชย์ไทยเรื่อยมาเป็นระยะเวลาอันนับสิบ ๆ ปีจนถึงทุกวันนี้ กองเรือพาณิชย์ไทยไม่เติบโตเท่าที่ควรและบางครั้งรู้สึกว่าจะถดถอยลงโดยปรากฏข้อเท็จจริงว่ามีการนำเรือไทยที่เจ้าของที่แท้จริงเป็นคนไทยไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่นแทน

ปัญหาในเรื่องนี้คงต้องมีการแก้ไขในหลายด้าน ไม่จำเพาะแต่การแก้ไขปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งแล้วจะทำให้ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาองเรือพาณิชย์ไทยหมดไป แต่หนทางประการหนึ่งที่มีการคิดและเสนอแนะกันมาเป็นเวลานานแล้วคือ การสร้างหลักเกณฑ์ใหม่ที่เอื้ออำนวยต่อการนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย^{๑๑} โดยเปิดโอกาสให้มีการนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทยได้ง่ายขึ้นภายใต้ระบบการจดทะเบียนเรือแบบสากล

ในต่างประเทศมีการอธิบายว่า การจดทะเบียนเรือทำให้เรือลำนั้นได้รับเอกสารที่เรียกว่า ใบทะเบียนเรือ ซึ่งในใบทะเบียนเรือนี้จะระบุรายการต่าง ๆ เกี่ยวกับเรือ เช่น ชื่อเรือ เมืองท่าจดทะเบียน

^{๑๑} ดู ประเสริฐศิริ สุขะวัฒนกุล, “การจัดตั้งระบบทะเบียนเรือสากลและแนวทางที่เสนอในการจัดทำร่างกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนเรือสากลของประเทศไทย”, วารสารการพาณิชย์นาวี ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (เมษายน ๒๕๔๑) : ๖๕-๘๐. และมณี รัศมีเทศ, “สรุปผลการศึกษานำเรือที่จดทะเบียนในต่างประเทศกลับมายังไทย”, วารสารการพาณิชย์นาวี ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (เมษายน ๒๕๔๓) : ๑-๒๕.

ของเรือ ขนาดและระวางบรรทุก และชื่อเจ้าของเรือ นอกจากนี้การจดทะเบียนเรือทำให้เรือได้รับสัญชาติ ในด้านกฎหมายระหว่างประเทศนั้น เรือพาณิชย์ทุกลำต้องจดทะเบียนในประเทศใดประเทศหนึ่งซึ่งจะเป็นประเทศที่เรือขึ้นชั่งธง (flag state) และทำให้เรือลำนั้นมีความผูกพันกับประเทศดังกล่าว โดยประเทศนั้นจะเป็นผู้ควบคุมความปลอดภัยของเรือ การทำงานของลูกเรือบนเรือ การป้องกันสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้ออกเอกสารต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเรือ

สำหรับรูปแบบของการจดทะเบียนเรือขึ้นนั้น หากประเทศใดรับจดทะเบียนเรือเฉพาะเรือที่เป็นเรือของคนชาติตนจะเรียกว่าประเทศนั้นมีระบบการจดทะเบียนเรือแบบปิด (traditional หรือ national registry) แต่หากประเทศนั้น ๆ ยอมรับจดทะเบียนเรือที่เป็นของคนต่างชาติ จะเรียกว่าประเทศนั้นมีระบบการจดทะเบียนแบบเปิด (open registry) ซึ่งถูกจัดไว้เป็นประเภทเดียวกับเรือชั่งธงสะดวก (flags of convenience)

การจดทะเบียนเรือแบบปิด มักจะมีข้อกำหนดให้เจ้าของเรือต้องใช้ลูกเรือทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นคนสัญชาติเดียวกับสัญชาติของเรือลำดังกล่าว

การที่เจ้าของเรือนำเรือไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่นที่รับจดทะเบียนเรือแบบเปิดหรือเรือชั่งธงสะดวกนั้น ก็ด้วยวัตถุประสงค์ในการลดต้นทุนจากการประกอบการและหลีกเลี่ยงกฏข้อบังคับของประเทศเจ้าของเรือ การหลีกเลี่ยงภาษี การหลีกเลี่ยงการต้องใช้คนเรือที่เป็นของชาติตนที่มีอัตราค่าจ้างสูง การหลีกเลี่ยงกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจ้างงานที่เข้มงวด ซึ่งหากนำเรือไปจดทะเบียนแบบนี้โดยรวมแล้วค่าใช้จ่ายของเจ้าของเรือจะลดลงไปมาก เช่น ใน ค.ศ. ๑๙๙๙ บริษัท ซีแลนด์ จำกัด นำเรือจำนวน ๒๘ ลำจากกองเรือทั้งหมดของตนจำนวน ๖๓ ลำ ไปจดทะเบียนเรือที่ต่างประเทศ ทำให้บริษัท ซีแลนด์ จำกัด ลดค่าใช้จ่ายลงต่อลำได้ ๓.๕ ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี

การนำเรือไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่นในรูปแบบที่กล่าวมานี้เริ่มเกิดขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๒๐ ที่สหรัฐอเมริกา เมื่อบรรดาเจ้าของเรือไม่พอใจที่มีการเพิ่มกฏข้อบังคับต่าง ๆ รวมทั้งการเพิ่มค่าจ้างจึงนำเรือของตนไปจดทะเบียนที่ประเทศปานามา และต่อมาก็ได้มีการนำเรือไปจดทะเบียนในรูปแบบนี้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนใน ค.ศ. ๑๙๘๖ ประเทศไลบีเรียได้กลายเป็นประเทศที่มีจำนวนเรือมาจดทะเบียนมากกว่าประเทศอังกฤษ และใน ค.ศ. ๒๐๐๙ ประมาณครึ่งหนึ่งของกองเรือพาณิชย์ของโลกได้ถูกจดทะเบียนเรือแบบเปิด โดยร้อยละ ๔๐ ของระวางบรรทุกที่เรียกว่า deadweight tonnage จะจดทะเบียนในประเทศปานามา ไลบีเรีย และหมู่เกาะมาร์แชลล์ (Marshall Islands)^{๑๒}

^{๑๒} Flag of convenience, <http://en.wikipedia.org/wiki/Flag_of_convenience>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

อย่างไรก็ตาม เรือที่จดทะเบียนเรือแบบซีกธงสะดวกนี้ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากประเทศต่าง ๆ และถูกตรวจสอบอย่างเข้มงวดจากประเทศเจ้าของท่าเรือที่เรือได้เข้าไปจอดแวะหรือจากประเทศชายฝั่งเกี่ยวกับความปลอดภัยของเรือ สภาพการทำงานบนเรือ และการป้องกันสิ่งแวดล้อม

ยิ่งไปกว่านั้น หลังจากที่เรือ *Amoco Cadiz* ซึ่งซีกธงของประเทศไลบีเรียจมลงใน ค.ศ. ๑๙๗๘ อุบัติเหตุดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก และเกิดการจัดทำความตกลงในการควบคุมตรวจสอบเรือขึ้นใหม่ โดยประเทศในยุโรปจำนวน ๑๔ ประเทศได้ลงนามใน “Paris Memorandum of Understanding on Port State Control” หรือที่เรียกอย่างย่อว่า Paris MOU ใน ค.ศ. ๑๙๘๒ ทำให้เรือที่ทำการค้าระหว่างประเทศตกอยู่ภายใต้การตรวจสอบของประเทศเจ้าของท่าเรือที่เรือนั้นได้เข้าไปจอดแวะ การตรวจสอบดังกล่าวครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความปลอดภัยของชีวิตในทะเลและการป้องกันมลพิษจากเรือ และเมื่อพบปัญหาใดปัญหาหนึ่งเกิดขึ้นจากความบกพร่องในเรื่องดังกล่าว ประเทศเจ้าของท่าเรือที่เรือเข้ามาจอดแวะอาจกักเรือหรือหน่วงเหนี่ยวเรือไว้ได้จนกว่าจะจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น โดยใน ค.ศ. ๒๐๐๘ ประเทศที่เป็นภาคี Paris MOU ได้ทำการตรวจสอบเรือจำนวน ๑๔,๓๒๒ ครั้ง และผลจากการตรวจสอบดังกล่าวทำให้มีเรือถูกกักไว้ ๑,๒๒๐ ครั้ง นอกจากนี้ใน ค.ศ. ๒๐๐๙ ประเทศที่เป็นภาคี Tokyo Memorandum of Understanding ได้ตรวจสอบเรือจำนวน ๑๓,๒๙๘ ครั้ง และทำให้มีการกักเรือจำนวน ๑,๓๓๖ ครั้ง

เมื่อระบบการจดทะเบียนเรือแบบปิดที่กำหนดเงื่อนไขที่เข้มงวดต่าง ๆ และการจดทะเบียนเรือแบบเปิดหรือการจดทะเบียนแบบซีกธงสะดวกต่างมีข้อดีและข้อเสีย จึงเกิดแนวความคิดในการสร้างระบบการจดทะเบียนแบบใหม่ที่มีลักษณะเป็นการผสมผสานระบบการจดทะเบียนเรือทั้งสองระบบดังกล่าว จนเกิดระบบการจดทะเบียนเรือที่เรียกว่า ระบบการจดทะเบียนเรือสากล (international registry) โดยรูปแบบและหลักเกณฑ์ในรายละเอียดอาจมีเงื่อนไขการจดทะเบียนและการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของเรือที่จดทะเบียนภายใต้ระบบนี้ที่อาจไม่เหมือนกันในทุกประเทศ เช่น

ก. ระบบการจดทะเบียนสากลของประเทศนอร์เวย์หรือเอ็นไอเอสอาร์ (Norwegian International Ship Register–NISR)^{๑๓}

ระบบการจดทะเบียนเรือสากลของประเทศนอร์เวย์ได้ถูกกำหนดขึ้นใน ค.ศ.๑๙๘๗ โดยมีการออกกฎหมายชื่อว่า Act of 12 June 1987 No.48 relating to a Norwegian International Register ซึ่งอธิบายว่า นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ระบบการจดทะเบียนรูปแบบนี้ได้ทำให้อุตสาหกรรม

^{๑๓} The Norwegian International Ship Register, <http://www.nis-nor.no/upload/nis_brosjyre.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

การเดินทางของประเภศนอร์เวย์มีความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้นแบบต่อเนื่องและทำให้เจ้าของเรือมีทางเลือกในการจดทะเบียนเรือ ซึ่งในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศนอร์เวย์ได้กลายเป็นหนึ่งในประเทศที่มีกองเรือใหญ่ในโลก ระบบการจดทะเบียนเรือสากลเป็นการเชื่อมระหว่างผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมการเดินทางเรือของประเทศกับกฎข้อบังคับและกฎเกณฑ์ในการจดทะเบียนเรือที่ทำให้เกิดความสามารถในการแข่งขันสูงของกองเรือพาณิชย์นอร์เวย์กับกองเรือต่างประเทศได้

เรือที่จดทะเบียนภายใต้ระบบนี้จะตกอยู่ภายใต้เขตอำนาจของประเทศนอร์เวย์ กฎหมายเกี่ยวกับการเดินเรือและกฎหมายพาณิชย์นาวีของประเทศนอร์เวย์ กฎหมายพาณิชย์นาวีของประเทศนอร์เวย์เป็นกฎหมายที่มีความลึกซึ้งและสามารถสังเกตเห็นผลลัพธ์ได้เมื่อนำกฎหมายมาบังคับใช้แก่เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเดินเรือ โดยกฎหมายได้กำหนดหลักเกณฑ์ว่าเรือที่จดทะเบียนภายใต้ระบบนี้จะเป็นเรือที่มีความปลอดภัยและมาตรฐานการทำงานบนเรือที่ยอมรับได้ในระดับสูง ทั้งนี้ เนื่องจากกฎเกณฑ์ของกฎหมายเหล่านี้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของอนุสัญญาต่าง ๆ ขององค์การทางทะเลระหว่างประเทศหรือไอเอ็มโอ (International Maritime Organization) และองค์การแรงงานระหว่างประเทศหรือไอแอลโอ (International Labour Organization) ที่ประเทศนอร์เวย์ได้เป็นภาคีสัญญา

อย่างไรก็ตาม เรือที่จดทะเบียนในระบบนี้จะไม่ได้รับอนุญาตให้ขนส่งสินค้าหรือผู้โดยสารระหว่างท่าเรือของประเทศนอร์เวย์หรือรับขนผู้โดยสารระหว่างท่าเรือของนอร์เวย์กับท่าเรือต่างประเทศแบบประจำเส้นทาง ทั้งนี้ สถานีก๊าซและน้ำมันที่ตั้งอยู่บนไหล่ทวีปถือว่าเป็นท่าเรือนอร์เวย์ด้วย ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เรือที่จดทะเบียนภายใต้ระบบนี้ไปแข่งขันกับการให้บริการของเรือที่จดทะเบียนในระบบเดิม

ข. ระบบการจดทะเบียนสากลของประเทศเดนมาร์กหรือดีไอเอส^{๑๔} (DIS)

กองเรือของประเทศเดนมาร์กมีประมาณร้อยละ ๗-๘ ของกองเรือโลก ซึ่งปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้กองเรือพาณิชย์ของประเทศเดนมาร์กมีความสามารถในการแข่งขันกันคือระบบการจดทะเบียนสากลเดนมาร์ก โดยระบบการจดทะเบียนเรือสากลทำให้เจ้าของเรือได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มีภาระภาษีเรือต่ำ และมีการยกเว้นภาษีแก่คนประจำเรือ

เรือที่สามารถนำมาจดทะเบียนเรือสากลของประเทศเดนมาร์กได้แก่ เรือขนส่งสินค้าและเรือโดยสาร หากว่าเป็นเรือที่มีขนาด ๒๐ ตันกรอสหรือกว่านั้นขึ้นไป^{๑๕} โดยผู้จดทะเบียนอาจ

^{๑๔} Danish Maritime Authority, <<http://www.dma.dk/themes/JointheDanishmerchantfleet/Sider/JointheDanishMerchantFleet.aspx>>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

จะเป็นคนเดนมาร์ก ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทที่จดทะเบียนตามกฎหมายเดนมาร์ก หรือคนสัญชาติของประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปหรือในเขตเศรษฐกิจยุโรป ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทที่จัดตั้งในกลุ่มสหภาพยุโรปหรือในเขตเศรษฐกิจยุโรป หากว่าห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเหล่านี้ได้แต่งตั้งบริษัทหรือบุคคลที่มีอำนาจควบคุม สั่งการและจัดการเรืออย่างแท้จริงจากประเทศเดนมาร์ก เรือที่จดทะเบียนภายใต้ระบบนี้ไม่ต้องมีค่าภาษีรายปีหรือตามงวดอื่นใด เว้นแต่ค่าธรรมเนียมการเปลี่ยนแปลงเจ้าของเรือ เรือที่จะนำมาจดทะเบียนต้องถูกตรวจเรือและผ่านมาตรฐานการตรวจเรือตามกฎหมายของประเทศเดนมาร์ก

ค. ระบบการจดทะเบียนเรือสากลของประเทศมาเลเซียหรือเอ็มไอเอสอาร์ (Malaysian International Ship Registry-MISR)^{๑๖}

ระบบการจดทะเบียนเรือสากลของประเทศมาเลเซีย ถูกจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมเอกชนและบริษัทเรือต่างชาตินำเรือของตนมาจดทะเบียนที่ประเทศมาเลเซียโดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในเรื่องการถือหุ้นที่ส่วนมากต้องถือโดยคนสัญชาติมาเลเซีย การเปิดให้มีการจดทะเบียนเรือแบบนี้ได้จะทำให้ประเทศมาเลเซียเป็นประเทศหนึ่งที่มีความสำคัญในการเดินเรือระหว่างประเทศของโลก

ภายใต้การจดทะเบียนเรือแบบนี้ คนต่างชาติจะได้รับอนุญาตให้ถือกรรมสิทธิ์เรือได้ร้อยละ ๑๐๐ ตามนโยบายของรัฐบาลในอันที่จะส่งเสริมการลงทุนของต่างชาติในประเทศมาเลเซีย โดยเห็นว่าการเปิดให้มีการจดทะเบียนเรือแบบนี้จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถของกองเรือในประเทศ อีกทั้งยังสามารถจัดการดูแลการค้าระหว่างประเทศของประเทศมาเลเซียได้อีกทางหนึ่ง สำหรับเมืองท่าจดทะเบียนเรือประเภทนี้คือ เมืองลาบวน โดยนายทะเบียนเรืออาจรับจดทะเบียนเรือเป็นเรือจดทะเบียนเรือสากลมาเลเซีย หากว่าเรือลำดังกล่าวเป็นของนิติบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ เป็นบริษัทที่จัดตั้งขึ้นในประเทศมาเลเซีย มีสถานประกอบการตั้งอยู่ในประเทศมาเลเซีย และหุ้นส่วนใหญ่รวมทั้งหุ้นที่มีสิทธิออกเสียงไม่ได้ของบริษัทไม่ได้ถือโดยคนสัญชาติมาเลเซีย เจ้าของเรือต้องแต่งตั้งผู้จัดการเรือก่อนยื่นคำขอจดทะเบียนเรือ โดยผู้จัดการเรือจะต้องเป็นบุคคลสัญชาติมาเลเซีย มีภูมิลำเนาถาวรในประเทศมาเลเซีย หรือเป็นบริษัทที่จัดตั้งขึ้นในประเทศมาเลเซียและมีสถานที่ทำการใหญ่ตั้งอยู่ในประเทศมาเลเซีย

^{๑๕} Ship registration and fees, <<http://www.dma.dk/themes/jointheDanishmerchantfleet/Sider/Shipregistrationandfees.aspx>>. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๑๖} Malaysian International Ship Registry, <<http://www.lfsa.gov.my/malaysian-international-shipping-registry-misr>> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในต่างประเทศมีการจัดตั้งระบบการจดทะเบียนสากลที่เอื้อต่อการพัฒนากิจการพาณิชย์มาเป็นเวลาช้านาน โดยประเทศเหล่านี้มีทั้งประเทศกำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว เมื่อกลับมาพิจารณาถึงประเทศไทย จะพบว่าประเทศไทยมีปัญหาเกี่ยวกับกองเรือพาณิชย์ไทยมาตลอดเวลา จึงมีคำถามว่าทำไมประเทศไทยจึงไม่มีการพัฒนาระบบการจดทะเบียนเรือใหม่ ชื่อเสียงแต่เดิมของกองเรือไทยเกี่ยวกับสภาพเรือและเรื่องต่าง ๆ ก็ไม่ใช่จะว่าดี ทุกวันนี้ประเทศไทยต้องพึ่งพาเรือต่างชาติอยู่ การจัดให้มีระบบการจดทะเบียนเรือขึ้นมาใหม่ไม่น่าจะมีข้อเสียอะไร หากผู้ใดมีความประสงค์จะมาจดทะเบียนภายใต้ระบบนี้ก็สามารถทำได้ โดยระบบการจดทะเบียนสากลนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและมาตรฐานสากลที่ประเทศต่าง ๆ ยอมรับและกำหนด โดยเรือแต่ละลำต้องมีความปลอดภัยในการเดินเรือ มีการทำงานบนเรือของลูกเรือที่ได้มาตรฐาน มีความปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

อนึ่ง แม้ระบบการจดทะเบียนเรือสากลจะมีการนำมาใช้ในต่างประเทศนานแล้วก็ตาม ความคิดที่จะนำระบบการจดทะเบียนเรือระบบนี้มาใช้ในประเทศไทยแม้จะล่าช้าไปบ้างเพราะมีความลังเลใจ หรือมีการให้เหตุผลต่าง ๆ ว่าไม่เหมาะสม และในที่สุดก็ไม่ทำ เป็นเรื่องที่น่าเสียดายโอกาสของประเทศไทย การที่เจ้าของเรือไทยประสบปัญหาอื่นใดนอกจากปัญหาเรื่องระบบการจดทะเบียน ผู้ที่รับผิดชอบก็ควรตามไปแก้ไข การที่มีข้อเท็จจริงว่าในประเทศไทยนี้ คนไทยไม่ยอมเข้ามาประกอบกิจการเดินเรือ ที่ยังทนทำกันอยู่ทุกวันนี้หากไม่ใช่เพราะบรรพบุรุษของตนเคยทำกันมา ไม่ใช่ นายทหารเรือเก่าที่เกษียณอายุ หรือเป็นเพราะมีเรือขนส่งสินค้าของตนเองแล้วจึงขยายการให้บริการทำตนเองเป็นผู้ขนส่งสินค้าของผู้อื่น ผู้ประกอบกิจการรับขนของทางทะเลของไทยคงจะหมดสิ้นไปนานแล้ว หากเป็นดังนี้จริง ผู้เขียนเห็นว่า ผู้ที่รับผิดชอบและเห็นความสำคัญของการมีกองเรือไทยและการพัฒนากองเรือไทยต้องหาทางส่งเสริมผู้ประกอบการสัญชาติไทยรายใหม่ ๆ และเปิดทางให้ต่างชาตินำเรือเข้ามาจดทะเบียนภายใต้ระบบเรือสากลของไทยที่หากจะจัดทำขึ้นในอนาคต คนไทยที่มีความสนใจในเรื่องนี้จะได้เรียนรู้ถึงการประกอบอาชีพในการเดินเรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมีการกำหนดเงื่อนไขข้อหนึ่งในการนำเรือมาจดทะเบียนภายใต้ระบบนี้ว่า ต้องมีการตั้งผู้จัดการเรือที่เป็นคนไทยหรือนิติบุคคลไทย เงื่อนไขข้อนี้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ๆ มีแนวคิดและวิสัยทัศน์ใหม่ ๆ และเข้าสู่วงการการเดินเรือของไทยมากขึ้น

นอกจากการสร้างระบบการจดทะเบียนเรือสากลในประเทศไทยแล้ว ยังมีระบบการจดทะเบียนอีกระบบหนึ่งที่ประเทศไทยน่าจะทำได้เพื่อเพิ่มกองเรือพาณิชย์ของไทยเช่นกัน กล่าวคือ การสร้างระบบให้มีการนำเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่ามาจดทะเบียนเป็นเรือไทย

การชาร์เตอร์เรือ (charter)^{๑๗} เป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากเรือในการขนส่งทางทะเล ซึ่งในทางปฏิบัติและในทางกฎหมายมีความแตกต่างไปจากการรับขนของทางทะเลภายใต้สัญญารับขนของทางทะเล (contract of carriage of goods by sea)

การชาร์เตอร์เรือแบ่งออกได้หลายประเภท แต่ประเภทใหญ่ ๆ ของการชาร์เตอร์เรื่อนั้น แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ การชาร์เตอร์เรือแบบรายเที่ยว การชาร์เตอร์เรือแบบตามกำหนดเวลา และการชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า ความแตกต่างระหว่างการชาร์เตอร์เรือทั้ง ๓ ประเภทในหลักใหญ่อยู่ที่ว่า ในการชาร์เตอร์เรือแบบรายเที่ยวหรือแบบตามกำหนดเวลา ผู้ชาร์เตอร์เรือ (charterer) สามารถกำหนดให้เรือเดินทางไปยังที่ใดตามที่ตกลงกันหรือตามที่ต้องการได้ แต่เจ้าของเรือยังคงครอบครองเรือผ่านทางนายเรือและลูกเรือที่ตนว่าจ้าง แต่ในการชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านั้น เจ้าของเรือส่งมอบการครอบครองเรือให้แก่ผู้ชาร์เตอร์เรือ และผู้ชาร์เตอร์เรือเป็นผู้ครอบครองเรือโดยเป็นผู้ว่าจ้างนายเรือและลูกเรือ ในบางครั้งจึงมีการเรียกผู้ชาร์เตอร์เรือแบบนี้ว่าเป็น disponent owner^{๑๘} เมื่อการชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านี้มีการส่งมอบการครอบครองเรือให้แก่ผู้ชาร์เตอร์เรือ จึงเกิดการนำเรือที่ชาร์เตอร์แบบนี้ไปจดทะเบียนเป็นสัญชาติเดียวกับผู้ชาร์เตอร์เรือ

การนำเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่ามาจดทะเบียน คือ การอนุญาตชั่วคราวให้ผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านำเรือที่ซักรงของประเทศอื่นหรืออีกนัยหนึ่งเรือที่จดทะเบียนในประเทศที่ตนชาร์เตอร์มาจดทะเบียนหรือซักรงของอีกประเทศหนึ่งที่เป็นประเทศของผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า (bareboat charterer's state หรือที่เรียกว่า flagging in states) ซึ่งระยะเวลาที่ยอมให้มีการนำเรือมาจดทะเบียนนั้นมักจะจำกัดไว้ตามระยะเวลาของการชาร์เตอร์เรือ^{๑๙}

การจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่าเป็นที่ยอมรับกันในกฎหมายระหว่างประเทศ ดังที่ปรากฏในอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยบุริมสิทธิทางทะเลและการจำนองเรือ ค.ศ. ๑๙๙๓ และอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒

ในการอนุญาตให้มีการจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่าได้นั้น โดยปรกติกฎหมายของประเทศเจ้าของเรือและกฎหมายของประเทศผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าจะต้องมีบทบัญญัติที่รับรู้ถึงการจำนองเรือที่ได้ทำขึ้นในประเทศเจ้าของเรือในระหว่างที่มีการจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่า

^{๑๗} การที่ผู้เขียนทับศัพท์คำนี้ เนื่องจากในสมัยก่อนมีการเปล่า “เช่าเรือ” ทำให้เมื่อมีคดีเกิดขึ้น ศาลฎีกาได้นำบทบัญญัติเรื่องเช่าทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม ในขณะที่พระราชบัญญัติการรับขนของทางทะเล พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้ใช้คำว่าสัญญาจ้างเหมาระวางบรรทุกของเรือ ซึ่งทำให้อาจเข้าใจผิดว่าเป็นสัญญาจ้างทำของตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เช่นกัน

^{๑๘} Bareboat charter, <http://en.wikipedia.org/wiki/Bareboat_charter> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๑๙} Liberian registration, Question Listing for Vessel Bareboat Registration, <<http://www.liscr.com/liscr/ Maritime/ MaritimeFAQ/VesselBareboatRegistration/tabid/113/Default.aspx>> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

และกฎหมายของทั้ง ๒ ประเทศต้องยอมรับสิทธิเหนือเรือเพียงผู้เดียวในการบังคับใช้และเขตอำนาจของประเทศที่เรือนั้นได้นำมาจดทะเบียนชาร์เตอร์แบบเปล่า ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์และการบังคับใช้มาตรฐานความปลอดภัยของเรือในทะเล การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม การอนุญาตและหน้าที่อื่น ๆ ของเรือที่มีต่อประเทศที่เรือนั้นมาจดทะเบียน

การจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า ก่อให้เกิดประโยชน์แก่เจ้าของเรือในด้านที่เจ้าของเรือสามารถได้รับประโยชน์จากข้อดีของกฎเกณฑ์ทางกฎหมายของแต่ละประเทศ โดยประเทศหนึ่งอาจจะมีกฎหมายที่น่าสนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการจำนองเรือและบุริมสิทธิทางทะเล ส่วนกฎเกณฑ์ของกฎหมายในอีกประเทศหนึ่งอาจมีความน่าสนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดบุคลากรประจำเรือ โดยหากไม่มีหนทางดังกล่าว แม้เจ้าของเรือจะได้รับประโยชน์จากกฎเกณฑ์ของกฎหมายในประเทศหนึ่ง แต่ต้องจ่ายอมรับกฎเกณฑ์ของกฎหมายอีกส่วนหนึ่งที่ตนเห็นว่าไม่ได้รับประโยชน์^{๒๐}

การจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่าในยุคปัจจุบันนั้นมีที่มาจากกฎหมายเยอรมันที่ชื่อว่า law of the flag act 1951^{๒๑} และในปัจจุบันนี้มีประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่มีกฎหมายยอมรับการจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า เช่น ประเทศอังกฤษ ออสเตรเลีย ออสเตรีย เบลเยียม แคนาดา เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ฝรั่งเศส เยอรมนี กรีซ ไอร์แลนด์ อิตาลี ญี่ปุ่น ลักเซมเบิร์ก เนเธอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ นอร์เวย์ โปรตุเกส สเปน สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ สหรัฐอเมริกา บาฮามาส บาร์เบโดส คอสตาริกา ไลบีเรีย เม็กซิโก ปานามา กัมพูชา จีน เอธิโอเปีย เคนยา ตุรกี เลบานอน ศรีลังกา มอลตา สิงคโปร์^{๒๒}

ตัวอย่างของหลักเกณฑ์และข้อกำหนดในการจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่า เช่น หลักเกณฑ์และข้อกำหนดของประเทศสิงคโปร์ กัมพูชา ไลบีเรีย

การจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าในประเทศสิงคโปร์

ประเทศสิงคโปร์กำหนดว่า เรือสัญชาติสิงคโปร์อาจถูกชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าออกไป (bareboat chartered out) และนำไปจดทะเบียนเรือนอกประเทศสิงคโปร์ในนามของผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า^{๒๓} โดยในระหว่างนั้นจะมีการพักหรือหยุดใช้ (suspension) สัญชาติสิงคโปร์ของเรือ

^{๒๐} Isle of Man government , Demise Charter Register, <<http://www.gov.im/ded/shipregistry/registration/part4.xml>> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๒๑} Ademuni-Odeke - 1998 – Law, <<http://books.google.co.th/books?id=rVWmznNEGYC&pg=PA57&lpg=PA57&dq=bareboat+charter+party+registration&source.p.57>> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๒๒} Ibid

^{๒๓} MPA, Bareboat charter-out, <http://www.mpa.gov.sg/sites/port_and_shipping/shipping/registering_a_ship_in_singapore/bareboat_charter-out.page> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

เมื่อได้มีการพักหรือดใช้สัญชาติสิงคโปร์ของเรือเพื่อระยะเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว ระยะเวลาดังกล่าวสามารถขยายได้ด้วยคำขอร้องใหม่ และชำระค่าธรรมเนียม ๑,๒๕๐ ดอลลาร์สิงคโปร์

ส่วนการกลับมาใช้สัญชาติสิงคโปร์ของเรือที่ถูกพักหรือดใช้นั้น ทำได้โดยการยื่นขอพร้อมแนบเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ ใบรับรองหรือเอกสารเกี่ยวกับการถอนการจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าที่มีการรับรองความถูกต้อง บันทึกของสถาบันจัดชั้นเรือที่ยืนยันถึงชั้นเรือลำนั้น สำเนาความสมบูรณ์ของใบรับรองตามกฎหมาย (copies of the valid statutory certificates) และชำระค่าธรรมเนียม ๑,๒๕๐ ดอลลาร์สิงคโปร์

การจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าในประเทศกัมพูชา

ประเทศกัมพูชามีระบบการจดทะเบียนเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่าทั้งการชาร์เตอร์เรือขาเข้าและการชาร์เตอร์เรือขาออก (BBC In/Out)^{๒๔} โดยกำหนดว่า เรือต่างชาติสามารถนำมาจดทะเบียนเป็นเรือชกธงกัมพูชาได้ในฐานะเป็นธงเรือที่สอง (second flag) ด้วยการจดทะเบียนกับ International Ship Registry of Cambodia (ISROC) ตามระยะเวลาของสัญญาชาร์เตอร์เรือแบบเปล่า หากว่าประเทศที่เรือนั้นชกธงอยู่มีหนังสือยินยอมให้นำเรือมาจดทะเบียนที่ประเทศกัมพูชาได้ โดยการยื่นความตกลงของการชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าที่รับรองโดยโนตารีพับลิกและหนังสือยินยอมต้นฉบับของประเทศที่เรือนั้นชกธงอยู่ พร้อมชำระค่าธรรมเนียมและค่าภาษีเรือจำนวน ๒ ปี

ในทางตรงกันข้าม เรือสัญชาติกัมพูชาสามารถนำไปจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าในประเทศอื่นได้ (charter out) โดยการยื่นคำร้องที่แนบรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับการชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านั้น หากมีเอกสารครบถ้วนพร้อมทั้งการชำระค่าภาษีเรือจำนวน ๒ ปี International Ship Registry of Cambodia (ISROC) ก็จะออกหนังสือยินยอมให้มีการนำเรือสัญชาติกัมพูชาดังกล่าวไปจดทะเบียนที่ประเทศอื่นได้

การจดทะเบียนชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าในประเทศไลบีเรีย

ประเทศไลบีเรียได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่าไว้ว่า การนำเรือมาจดทะเบียนทั้งแบบชาร์เตอร์เรือขาเข้าหรือชาร์เตอร์เรือขาออกในประเทศไลบีเรียไม่สามารถทำได้ หากว่าตามกฎหมายของประเทศที่มีการชาร์เตอร์เรือทั้งแบบชาร์เตอร์เรือขาเข้าหรือชาร์เตอร์เรือขาออกของประเทศนั้นโดยทั่วไปไม่เหมือนกับบทบัญญัติมาตรา ๘๕-๘๔ ของกฎหมายพาณิชย์นาวีของประเทศไลบีเรีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายของทั้ง ๒ ประเทศต้องยอมรับโดย

^{๒๔} International Ship Registry of Cambodia, Bareboat Charter Registration, isroc <<http://www.isrocam.com/regi/regi05.php>> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๖

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ชัดแจ้งว่า กฎหมายของประเทศที่เรือซ้กตรงแต่แรก (underlying registry) เพียงกฎหมายเดียวที่ใช้บังคับแก่การจํานองเรือและเกี่ยวกับตราสารที่บันทึกการจํานอง

ในทำนองเดียวกัน เรือที่จดทะเบียนในประเทศอื่นสามารถนำมาจดทะเบียนเรือซาร์เตอร์แบบเปล่าในประเทศไลบีเรียได้เมื่อกฎหมายของทั้ง ๒ ประเทศอนุญาตให้ทำได้ และเมื่อมีการจดทะเบียนเรือเช่นนั้นแล้ว เรือลำดังกล่าวสามารถซ้กตรงไลบีเรียได้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๘๕-๘๙ ของกฎหมายพาณิชย์นาวี ในช่วงระหว่างเวลาของการซาร์เตอร์เรือ กฎหมายไลบีเรียจะใช้บังคับแก่เรือลำดังกล่าวในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปฏิบัติการของเรือ การเดินเรือ และการจัดการเรือ ส่วนกฎหมายของประเทศที่เรือซ้กตรงแต่แรกนั้นจะใช้บังคับแก่การจํานองเรือและเกี่ยวกับตราสารที่บันทึกการจํานอง (mortgages and related instruments recorded)

เรือที่เข้ามาจดทะเบียนเพื่อซ้กตรงไลบีเรียตามสัญญาซาร์เตอร์เรือแบบเปล่าต้องเป็นไปตามเงื่อนไขในการออกใบทะเบียนเรือชั่วคราว และการจดทะเบียนใหม่นี้จะทำในนามของผู้ซาร์เตอร์เรือแบบเปล่า

ในการจดทะเบียนซาร์เตอร์เรือแบบเปล่าในประเทศไลบีเรีย จะต้องมีการชำระค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียน ค่าภาษีประจำปี โดยการชำระเงินดังกล่าวทำด้วยเช็คหรือตัวเงินของธนาคารเป็นเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกา ส่งจ่าย Liberian International Ship and Corporate Registry, LLC และส่งไปที่ LISCR New York office.

ใบทะเบียนเรือชั่วคราวและใบอนุญาตใช้วิทยุสื่อสารชั่วคราว (a temporary radio authority) จะออกให้แก่ผู้ซาร์เตอร์เรือแบบเปล่าเมื่อทุกอย่างเป็นไปตามเงื่อนไขที่กำหนด โดยใบทะเบียนเรือชั่วคราวจะระบุถึงชื่อและหมายเลขของเรือ

แม้ว่าจะมีการออกใบทะเบียนเรือชั่วคราวในการจดทะเบียนเรือซาร์เตอร์แบบเปล่าตั้งแต่แรกมีกำหนดระยะเวลา ๒ ปี ก็สามารถมีการออกใบทะเบียนใหม่ได้อีกมีกำหนดระยะเวลา ๒ ปี เป็นคราว ๆ ไปตามคำร้องขอของผู้ซาร์เตอร์เรือแบบเปล่าแต่ใบทะเบียนเรือชั่วคราวในการจดทะเบียนเรือซาร์เตอร์แบบเปล่าจะออกให้ใหม่เกินกว่าวันสิ้นสุดของการซาร์เตอร์เรือไม่ได้ เว้นแต่ว่าจะมีการขยายระยะเวลาการซาร์เตอร์เรือ

ในส่วนของประเทศไทยนั้น มีระบบการจดทะเบียนเรือแบบปิด โดยกำหนดถึงความเป็นเจ้าของเรือที่จะนำเรือที่ต่อสร้างหรือซื้อมาจากต่างประเทศมาจดทะเบียนเป็นเรือไทยไว้เข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัดส่วนของคนไทยหรือนิติบุคคลไทยที่จะถือกรรมสิทธิ์เรือไทย ไม่ว่าจะเรือลำดังกล่าวจะเป็นเรือที่ใช้ในการค้าในน่านน้ำไทยโดยเฉพาะหรือทำการขนส่งระหว่างประเทศ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ในเรื่องการจดทะเบียนเรือสากล โดยไม่ปรากฏว่ามีบทบัญญัติของกฎหมายไทยที่อนุญาตให้มีการนำเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่านั้นมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย ดังนั้นจึงมีคำถามว่าประเทศไทยควรจะมีการอนุญาตให้มีการนำเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่านั้นมาจดทะเบียนเป็นเรือไทยหรือไม่ และจะได้ประโยชน์อะไรหากมีการแก้ไขกฎหมายไทยให้สามารถรับจดทะเบียนเรือที่ถูกชาร์เตอร์แบบเปล่า รวมทั้งการอนุญาตให้เรือที่จดทะเบียนเป็นเรือไทยที่ถูกชาร์เตอร์แบบเปล่า อาจถูกนำไปจดทะเบียนเรือเพื่อมีสัญชาติของประเทศที่ผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านั้นมีสัญชาติ

ในการพิจารณาถึงประโยชน์ในการที่ประเทศไทยจะยอมรับและสร้างระบบให้มีการจดทะเบียนเรือที่ชาร์เตอร์แบบเปล่านั้น จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

๑) ผลประโยชน์ที่ผู้ส่งสินค้าจะได้รับจากการยอมรับให้มีการจดทะเบียนเรือชาร์เตอร์แบบเปล่า คือ เมื่อมีเรือชกธงไทยในเส้นทางต่าง ๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะในเส้นทางที่มีเรือไทยวิ่งให้บริการอยู่แล้วเป็นประจำ หรือในเส้นทางที่ไม่ค่อยจะมีเรือไทยให้บริการเช่นแถบทวีปยุโรป ทวีปอเมริกา ทวีปแอฟริกา ก็ทำให้เกิดทางเลือกในการว่าจ้างผู้ขนส่งมากขึ้น มีความสามารถในการต่อรองเรื่องอัตราค่าบริการได้

๒) ผลประโยชน์ของเจ้าของเรือไทยที่จะได้รับนั้น จะทำให้เจ้าของเรือไทยสามารถชาร์เตอร์เรือแบบเปล่าจากต่างประเทศโดยไม่ต้องซื้อเรือหรือจ้างต่อเรือซึ่งต้องมีการลงทุนสูงมากเพื่อจัดหาเรือและนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย อันจะทำให้สามารถทำการค้าในน่านน้ำไทยหรือขนส่งสินค้าที่สงวนไว้ให้แก่อเรือไทยได้

๓) ผลประโยชน์ของผู้ชาร์เตอร์เรือแบบเปล่านั้นนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย จะทำให้สามารถนำเรือมาทำการค้าในน่านน้ำไทยได้ สามารถขนส่งสินค้าของทางราชการหรือของรัฐวิสาหกิจที่สงวนไว้ให้แก่อเรือไทยในเส้นทางที่มีเรือไทยให้บริการ และได้รับสิทธิประโยชน์อื่น ๆ ดังเช่นเจ้าของเรือไทย เช่น ประโยชน์ทางภาษี (หากมี)

๔) ผลประโยชน์แก่บุคลากรประจำเรือ การที่เรือดังกล่าวได้จดทะเบียนเป็นเรือไทยแล้ว ในระหว่างเวลาดังกล่าว เรือลำนั้นต้องใช้ลูกเรือที่เป็นบุคคลสัญชาติไทยตามที่พระราชบัญญัติเรือไทย พุทธศักราช ๒๔๘๑ กำหนดไว้ในมาตรา ๕๐

๕) ผลประโยชน์แก่ผู้รับประกันภัย อาจเป็นไปได้ว่าจะมีการนำตัวเรือมาประกันภัยไว้ในประเทศไทยมากขึ้น แม้จะมีการนำไปประกันภัยต่อในต่างประเทศอีกทอดหนึ่งก็ตาม แต่จะทำให้ผู้รับประกันภัยไทยมีรายได้มากขึ้น และจะทำให้ธุรกิจประกันภัยเติบโตขึ้น

๖) ผลประโยชน์แก่ประเทศไทยอาจจะมากที่สุดเมื่อพิจารณาโดยรวม กล่าวคือ การที่ประเทศไทยมีกองเรือพาณิชย์เพิ่มขึ้นจะทำมีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจมากขึ้น เพราะเรือลำ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ดังกล่าวน่าจะเข้ามาจอดแวะในประเทศไทย จะมีการทำธุรกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับเรือมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการว่าจ้างเรือให้ทำการขนส่ง ค่าขนส่งจะตกได้แก่ผู้ซาร์เตอร์เรือที่เป็นผู้ประกอบการขนส่งของทางทะเลของไทย เงินก็จะตกได้แก่ประเทศไทย การใช้บริการท่าเรือในประเทศไทย ประเทศไทยจะได้รับค่านำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทย หรือเมื่อมีการนำเรือไทยไปจดทะเบียนในต่างประเทศ ตามสัญญาของผู้ซาร์เตอร์เรือแบบเปล่า เมื่อมีการนำเรือกลับมาจดทะเบียนกลับเป็นเรือไทย ประเทศไทยก็จะได้ค่าจดทะเบียนซากกลับมาเป็นเรือสัญชาติไทย มีการว่าจ้างคนไทยทำงานบนเรือและบนบกมากขึ้น นอกจากนี้ ประเทศไทยจะได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีกองเรือไทยเพิ่มมากขึ้นในสายตาของต่างประเทศอื่นจะทำให้ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลกมากขึ้น

เมื่อมีการยอมรับว่าสมควรที่จะมีการยอมรับเรื่องการจดทะเบียนเรือซาร์เตอร์แบบเปล่าแล้ว หลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการยินยอมให้มีการจดทะเบียนดังกล่าวจะเป็นอย่างไรนั้น การควบคุมดูแลเรือในเรื่องความปลอดภัยของเรือ สภาพการทำงานของบุคคลกรประจำเรือ สิทธิและหน้าที่ต่อประเทศไทย และการสิ้นความเป็นเรือไทยเมื่อหมดระยะเวลาการซาร์เตอร์เรือแบบเปล่า จะเป็นอย่างไรเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาและกำหนดรายละเอียดกันต่อไป โดยอาจดูตัวอย่างจากหลักเกณฑ์ของประเทศอื่น ๆ ที่มีการยอมรับให้มีการจดทะเบียนเรือซาร์เตอร์เรือแบบเปล่า และข้อสำคัญที่รายละเอียดเฉพาะของหลักเกณฑ์ในกฎหมายไทยต้องมี คือ การยอมรับรู้ถึงการจ้างเรือที่ทำไว้กับประเทศที่เจ้าของเรือจดทะเบียน

บทสรุป

แม้ว่าในปัจจุบันเริ่มมีความคิดที่เปลี่ยนไปในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ของประเทศไทย จากเดิมที่ควรมีการขยายจำนวนเรือหรือการขยายความสามารถในการขนส่งสินค้าของประเทศไทย มาเป็นความคิดที่ให้มีการขนส่งอย่างสะดวกรวดเร็วเพื่อลดต้นทุนการขนส่งและต้นทุนทางโลจิสติกส์ เพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศของประเทศไทย และการที่คิดว่าบริษัทหรือสายการบินเรือของประเทศไทยคงไม่สามารถแข่งขันกับบริษัทหรือสายการบินเรือของต่างประเทศได้ เพราะธุรกิจการบินเรือได้เปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเทียบกับในอดีต โดยบริษัทหรือสายการบินเรือต่างประเทศจะมีบริษัทลูกหรือบริษัทในเครือที่ให้บริการครบวงจร ไม่ใช่แค่การให้บริการขนส่งทางทะเลเท่านั้น เช่น การมีบริษัทรถหัวลาก (ICD) มีรถบรรทุกเป็นของตนเองกระจายไปยังสถานที่ต่าง ๆ ในโลก การทำเช่นนี้ได้ต้องมีเงินลงทุนสูงมาก ซึ่งผู้ประกอบการขนส่งของไทยคงทำไม่ได้ แต่การละเลยไม่สนใจในการพัฒนากองเรือไทยให้มีความสามารถในการขนส่งควบคู่กันไปด้วยไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ถูกต้อง เนื่องจากการมีกองเรือพาณิชย์เป็นของตนเองมีประโยชน์มากมายหลายประการ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ดังที่ได้อธิบายไปแล้ว เพียงแต่ว่าในอดีตที่ผ่านมา ประเทศไทยละเลยการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทย เป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ แม้แต่ประเทศเพื่อนบ้านของประเทศไทย การใช้มาตรการในการส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทยมิได้หลายทาง ทางหนึ่งซึ่งผู้เขียนเห็นว่ามีประโยชน์และ ไม่ต้องการลงทุนมากนักคือการใช้มาตรการทางกฎหมายต่าง ๆ ดังที่กล่าวไปแล้วเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นการสร้างหนทางและบรรยากาศให้มีการนำเรือมาจดทะเบียนเป็นเรือไทยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือขนส่งน้ำมันที่ประเทศไทยเป็นผู้นำเข้าน้ำมันจำนวนมาก ทำให้เห็นความเป็นไปได้ ในการส่งเสริมเรือบรรทุกน้ำมันให้มีปริมาณมากขึ้นด้วยการสร้างระบบการจดทะเบียนแบบใหม่ดัง ที่กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้ แม้ประเทศไทยจะมีท่าเรือที่ทันสมัยทัดเทียมกับต่างประเทศ เช่น ท่าเรือ แหลมฉบัง แต่หากวันหนึ่งไม่มีเรือต่างชาติเดินทางเข้ามาขนส่งสินค้าในประเทศไทย ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุ ทางการเมืองภายในประเทศ หรือสาเหตุทางการเมืองระหว่างประเทศ หรือด้วยเหตุอื่นใดก็ตาม เรือ ไทยที่เป็นแต่เรือลำเลียงและเรือที่แล่นตามแม่น้ำคงไม่สามารถขนส่งสินค้าเข้าหรือออกของไทยได้ ปัญหาย่อมเกิดแก่ประเทศไทย ดังนั้น การพัฒนาและส่งเสริมเรือไทยจึงยังมีความจำเป็นอยู่

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ขุนวิจิตรมาตรา. **ประวัติการค้าไทย**. พระนคร : โรงพิมพ์บรรณาคม, ๒๕๑๔.

ประเสริฐศิริ สุขะวัฒนกุล. การจัดตั้งระบบทะเบียนเรือสากลและแนวทางที่เสนอในการจัดทำร่างกฎหมายว่าด้วยการจดทะเบียนเรือสากลของประเทศไทย. **วารสารการพาณิชย์นาวี**. ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (เมษายน ๒๕๔๑).

ไพฑูริย์ เอกจริยกร. **กฎหมายพาณิชย์นาวี**. (ตอนที่ ๑), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๓. มณี รัตมีเทศ. สรุปผลการศึกษานำเรือที่จดทะเบียนในต่างประเทศกลับมาซั้งกชงไทย. **วารสารการพาณิชย์นาวี**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (เมษายน ๒๕๕๓).

ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

Ademuni-Odeke - 1998 – Law, <<http://books.google.co.th/books?id=rVWmznNEGYC&pg=PA57&lpg=PA57&dq=bareboat+charter+party+registration&source...>>

Danish Maritime Authority, <<http://www.dma.dk/themes/jointheDanishmerchantfleet/Sider/JointheDanishMerchantFleet.aspx>>

International Ship Registry of Cambodia, Bareboat Charter Registration, isroc <<http://www.isrocam.com/regi/regi05.php>>

Isle of Man government, Demise Charter Register, <<http://www.gov.im/ded/shipregistry/registration/part4.xml>>

Liberian registration, Question Listing for Vessel Bareboat Registration, <<http://www.liscr.com/liscr/Maritime/MaritimeFAQ/VesselBareboatRegistration/tabid/113/Default.aspx>>

Malaysian international ship registry, <<http://www.lfsa.gov.my/malaysian-international-shipping-registry-misr>>

MPA, Bareboat charter-out, <http://www.mpa.gov.sg/sites/port_and_shipping/shipping/registering_a_ship_in_singapore/bareboat_charter-out.page>

Norwegian International Ship Register, <<http://www.nis-nor.no/NIS.aspx>>

The Norwegian International Ship Register, <http://www.nis-nor.no/upload/nis_brosjyre.pdf>

Ship registration and fees, <<http://www.dma.dk/themes/jointheDanishmerchantfleet/Sider/Shipregistrationandfees.aspx>>

Transport in Thailand, <http://en.wikipedia.org/wiki/Transport_in_Thailand> สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๖

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

Abstract The Development of Law to Promote the Merchant Fleet of Thailand for International Transport

Pathaichit Eagjariyakorn

Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,

The Royal Institute, Thailand

Although today there is a change of idea in regards to the promotion of the merchant fleet of Thailand, The aim to increase the number of vessels or the vessel's capacity is replaced by the aim to provide fast transport to reduce the cost of transport and logistics because Thai shipping companies cannot compete with the foreign shipping lines. But negligence to develop Thai merchant fleet's ability to transport its own exported or imported goods is not plausible. Having its merchant fleet has several benefits. In the past, Thailand neglected to promote the merchant fleet in comparison to other countries. There are several measures to promote Thai merchant fleet. One helpful way that does not require high investments is to take legal measures to resolve problems and create a new ship's registration system to increase the volumes of ship's registration, especially oil tankers, because Thailand imports a large quantity of oil.

keywords: merchant fleet, promoting of marine merchant, Thai ship, bareboat charter, international registry

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

การปราบปรามโจรสลัด : ปัญหากฎหมายและ แนวทางแก้ไขในปัจจุบัน^๑

จตุรนต์ ธีระวัฒน์^๒

บทคัดย่อ

โจรสลัดเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งต่อความมั่นคงระหว่างประเทศในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นภัยคุกคามต่อการขนส่งระหว่างประเทศทางเรือ จึงถือเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศมาช้านานแล้ว แต่การกระทำผิดประเภทนี้ในปัจจุบันมีลักษณะที่รุนแรงและใช้วิธีการแตกต่างกับในอดีตเป็นอย่างมาก ดังนั้นการจัดการและแก้ไขปัญหายังมีประสิทธิภาพจึงต้องอาศัยการปรับปรุงและพัฒนากฎหมายทั้งในระดับระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศ เพื่อให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การศึกษาในบทความนี้เน้นการพิจารณาปัญหา และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหากฎหมาย แล้วจึงพิจารณาแนวทางแก้ไขต่อไป โดยแนวทางที่เสนอถูกนำไปใช้แล้วสำหรับบางบริเวณพื้นที่ที่อาจนำไปใช้ในบริเวณอื่นอีกได้ ทั้งนี้โดยไม่ปฏิเสธแนวทางการแก้ไขปัญหาก็รากฐานโดยอาศัยมาตรการอื่น ๆ ที่จำเป็นร่วมกันทั้งในด้านการเมืองและนโยบาย กล่าวคือในรัฐชายฝั่งที่เป็นปัญหาด้วย

คำสำคัญ : โจรสลัด, เขตอำนาจสากลของรัฐ, อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล, การไล่ ตามติดพัน, การส่งผู้ร้ายข้ามแดน

บทนำ

โจรสลัดเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งต่อความมั่นคงระหว่างประเทศในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นภัยคุกคามต่อการขนส่งระหว่างประเทศทางเรือ จึงถือเป็นอาชญากรรมระหว่างประเทศมาช้านานแล้ว โดยส่งผลเสียทั้งต่อสังคมและเศรษฐกิจระหว่างประเทศและกระทบต่อผลประโยชน์ของประเทศไทยทั้งทางตรงและทางอ้อมในฐานะที่ต้องใช้การขนส่งสินค้าทางทะเล

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชานิติศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

เพื่อการนำเข้าและส่งออกสินค้ามากกว่าการขนส่งทางอื่นเนื่องจากมีต้นทุนการขนส่งถูกกว่า^๓ ในปัจจุบันการกระทำการเป็นโจรสลัดและการปล้นเรือยังมีแนวโน้มสูงขึ้นนับจาก ค.ศ. ๒๐๐๐ กล่าวคือ จากสถิติ ค.ศ. ๒๐๑๑ มีจำนวนมากกว่า ๕๐๐ ครั้ง มูลค่าความเสียหายสูงถึงราวกว่า ๓๖๐,๐๐๐ ล้านบาท^๔

อย่างไรก็ตาม การกระทำผิดในปัจจุบันมีลักษณะที่รุนแรงและแตกต่างกับในอดีต โดยมีการใช้อุปกรณ์ทันสมัยและอาวุธร้ายแรง อีกทั้งมีการใช้เรือเล็กที่มีความเร็วสูงเข้าโจมตีเรือสินค้าและเรือโดยสารซึ่งมิได้แล่นอยู่เฉพาะในทะเลหลวงเท่านั้นแต่อยู่ในบริเวณทะเลอาณาเขตของรัฐชายฝั่งด้วย และในบางครั้งยังอ้างวัตถุประสงค์ทางการเมือง แต่มิใช่เพื่อมุ่งประสงค์ทรัพย์สินบนเรือ อันทำให้มีปัญหามิทางปฏิบัติว่าเป็นการกระทำการเป็นโจรสลัดตามความหมายดั้งเดิมของกฎหมายระหว่างประเทศหรือไม่ ดังนั้นจึงต้องอาศัยการพัฒนาปรับปรุงทั้งกฎหมายและมาตรการในการปราบปรามให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในเชิงนิติศาสตร์แล้ว การกระทำการเป็นโจรสลัดเป็นการกระทำความผิดที่มีลักษณะระหว่างประเทศในตัวเองเพราะโดยหลักการแล้วเกิดขึ้นในทะเลหลวงซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ซึ่งอยู่นอกเขตอำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง ดังนั้น กฎหมายระหว่างประเทศจึงให้สิทธิแก่รัฐทั้งปวงที่จะดำเนินการปราบปรามได้ตามหลักเขตอำนาจสากล (Universal Jurisdiction) ของรัฐโดยไม่จำกัดเขตอำนาจไว้เฉพาะสำหรับรัฐที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงเท่านั้น เช่น รัฐสัญชาติของผู้กระทำผิดหรือรัฐสัญชาติของผู้เสียหาย ซึ่งอาจมีหลายรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องได้ เช่น รัฐสัญชาติของเรือ รัฐสัญชาติของลูกเรือ ฯลฯ เพราะฉะนั้นการจัดการและแก้ไขปัญหายังมีประสิทธิภาพจึงต้องอาศัยการพัฒนากฎหมายทั้งในระดับระหว่างประเทศและกฎหมายภายในประเทศเพื่อให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

การศึกษาเรื่องการปราบปรามโจรสลัดในปัจจุบันจำต้องเริ่มจากการพิจารณาปัญหาและวิเคราะห์สาเหตุหรือรากฐานของปัญหากฎหมาย แล้วจึงพิจารณาแนวทางแก้ไขต่อไป โดยอาจแบ่งออกได้เป็นปัญหาจากเงื่อนไขและข้อจำกัดของนิยามทางกฎหมาย และปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติ ดังจะได้อธิบายตามลำดับ

^๓ ไผทชิต เอกจริยกร. “การพัฒนากฎหมายเพื่อส่งเสริมกองเรือพาณิชย์ไทยในการขนส่งสินค้าระหว่างประเทศ”, บทความเสนอที่ประชุมราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, วันพุธที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖, หน้า ๑-๒.

^๔ ไกรวุฒิ จริยากาญจน. “ปัญหาในการปราบปรามโจรสลัดภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ” วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๖, หน้า ๑.

๑. ปัญหาจากเงื่อนไขและข้อจำกัดของนิยามและแนวทางในการแก้ไข

กฎหมายได้นิยามการกระทำการเป็นโจรสลัดไว้ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากในการปรับใช้กับสถานการณ์ปัจจุบัน จึงควรวิเคราะห์ก่อนที่จะพิจารณาแนวทางในการแก้ไขตามลำดับ

๑.๑ ปัญหาเกี่ยวกับนิยามของการกระทำการเป็นโจรสลัด

การปราบปรามโจรสลัดถูกกำหนดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในมาตรา ๑๔-๒๑ ของอนุสัญญากรุงเจนีวา ค.ศ. ๑๙๕๘ ว่าด้วยทะเลหลวง และถูกยืนยันไว้อีกในอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล (United Nations Convention on the Law of the Sea-UNCLOS) ค.ศ. ๑๙๘๒ ในมาตรา ๑๐๐-๑๐๗

มาตรา ๑๐๑ ของ UNCLOS นิยามการกระทำการเป็นโจรสลัด โดยมาตรา ๑๐๐ กำหนดหน้าที่สำหรับรัฐทั้งปวงที่จะร่วมมือในขอบเขตที่กว้างขวางที่สุดในการลงโทษโจรสลัดในทะเลหลวงหรือในสถานที่อื่นใดที่อยู่นอกเหนือบริเวณที่อยู่ภายใต้เขตอำนาจของรัฐ ในขณะที่มาตรา ๑๐๕ อนุญาตเป็นการเฉพาะให้รัฐทั้งหลายยึดเรือหรืออากาศยานของโจรสลัด หรือเรือ หรืออากาศยานที่ถูกยึดมาโดยโจรสลัดและอยู่ภายใต้การควบคุมของโจรสลัด และจับกุมบุคคลและยึดทรัพย์สินบนยานเหล่านั้น ที่พบอยู่ในทะเลหลวงหรือสถานที่อื่นใดนอกเขตอำนาจของรัฐใด นอกจากนี้ ศาลของรัฐที่ดำเนินการยึดเรืออาจกำหนดโทษปรับและกำหนดมาตรการสำหรับเรือ อากาศยาน และทรัพย์สิน มาตรา ๑๑๐ ของอนุสัญญาฯ ระบุข้อยกเว้นต่าง ๆ ของหลักการเรื่องเขตอำนาจจำเพาะของรัฐเจ้าของสัญชาติเรือเหนือเรือของตนในทะเลหลวงและอนุญาตให้เรือรบขึ้นตรวจเรือต่างชาติในทะเลหลวงเมื่อมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าเรือดังกล่าวกระทำการเป็นโจรสลัด

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาว่าการกระทำใดเข้าข่ายความผิดฐานโจรสลัดมีข้อจำกัดทำให้มีปัญหาในการนำมาปรับใช้ในสถานการณ์ปัจจุบัน กล่าวคือ นิยามการกระทำการเป็นโจรสลัดตามความเห็นของนักนิติศาสตร์และตามกฎหมายภายในของรัฐต่าง ๆ จะสอดคล้องกันคือ เป็นการกระทำด้วยความรุนแรงใด ๆ โดยมีขอบข่ายกฎหมายระหว่างเรือลำหนึ่งซึ่งกระทำต่อเรืออีกลำหนึ่งในทะเลหลวง ซึ่งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศได้ใช้เป็นแนวทางในการร่างอนุสัญญากรุงเจนีวาว่าด้วยทะเลหลวง ค.ศ. ๑๙๕๘ ซึ่งต่อมาได้ถูกนำมาบัญญัติไว้ในอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ ในส่วนที่เกี่ยวกับการกระทำอันเป็นโจรสลัด กล่าวคือในมาตรา ๑๔-๒๒ ของอนุสัญญาฯ ค.ศ. ๑๙๕๘ นิยามการกระทำไว้ซึ่งอาจสรุปองค์ประกอบได้ดังนี้

๑) เป็นการกระทำอันมิชอบด้วยกฎหมายโดยการใช้กำลัง การกักขังหรือการกระทำใดอันเป็นการปล้นสดมภ์

๒) เป็นการกระทำในทะเลหลวงหรือในที่ซึ่งอยู่นอกเขตอำนาจของรัฐหนึ่งรัฐใด

๓) เป็นการกระทำระหว่างเรือ ๒ ลำ กล่าวคือ ระหว่างเรือโจรสลัดซึ่งกระทำต่อเรืออีกลำหนึ่งและเป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตัว

โดยอนุสัญญาฉบับนี้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๓๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๖๖

ส่วนอนุสัญญาฯ ค.ศ. ๑๙๘๒ ได้บัญญัติเกี่ยวกับนิยามของโจรสลัดไว้ในมาตรา ๑๐๑ ซึ่งมีความแตกต่างกับอนุสัญญา ค.ศ. ๑๙๕๘ เพราะเป็นการทำประมวลกฎหมายในเรื่องนี้ โดยมีแต่การกำหนดเพิ่มเติมให้ชัดเจนว่า ให้ถือว่าการกระทำในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ (ซึ่งเป็นเขตทางทะเลซึ่งเกิดขึ้นใหม่ตามอนุสัญญาฯ ค.ศ. ๑๙๘๒ แต่ในแง่การเดินเรือแล้วอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายเดียวกันกับทะเลหลวง) เป็นการกระทำอันเป็นโจรสลัดเช่นกัน^๕

องค์ประกอบเหล่านี้ตามนิยามที่กล่าวมาทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติสำหรับการบังคับใช้กฎหมายเพื่อปราบปรามโจรสลัด^๖ ซึ่งสมควรวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางแก้ไขตามลำดับต่อไปนี้

ประการแรก วัตถุประสงค์ส่วนตัว ก่อให้เกิดปัญหาในกรณีการอ้างวัตถุประสงค์ทางการเมือง เช่น การที่โจรสลัดโซมาเลียต่อสู้ว่าเป็นการกระทำเพื่อปกป้องทะเลอาณาเขตและเขตเศรษฐกิจจำเพาะจากการทำประมงและการ تهขยอะลิเก้ทรอนิกส์ของรัฐอื่น ๆ^๗ หรือกรณีเรือ *Achille Lauro* ที่กลุ่มสมาชิกปลดปล่อยปาเลสไตน์ซึ่งเป็นผู้โดยสารในเรือได้เข้ายึดเรือสัญชาติอิตาลีลำนี้เพื่อเรียกร้องให้อิสราเอลปล่อยตัวชาวปาเลสไตน์ที่ถูกอิสราเอลคุมขัง หรือกรณีเรือ *The Labrea* สัญชาติโบลิเวียซึ่งกบฏชาวบราซิลยึดไว้ จากความขัดแย้งระหว่างบราซิลกับโบลิเวีย ซึ่งเรือของโบลิเวียได้ทำประกันภัยกรณีโจรสลัดไว้กับบริษัทประกันภัยของอังกฤษและยื่นฟ้องบริษัทผู้รับประกันภัยต่อศาลอังกฤษ ซึ่งชี้ขาดว่าการกระทำการเป็นโจรสลัดต้องเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวเท่านั้นมิใช่เพื่อส่วนรวม ตัวอย่างของคดีเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าเป็นเรื่องค่อนข้างยุ่งยากในการประเมินเพราะอาจมีการคาบเกี่ยวกันของวัตถุประสงค์เหล่านี้

^๕ Yoshifumi Tanaka. *The International Law of the Sea*. Cambridge University Press: Cambridge, 2012, pp. 354-357.

^๖ Efthymios Papastavridis. *The Interception of Vessels on the High Seas*. Contemporary Challenges to the Legal Order of the Oceans, Hart Publishing, Oxford and Portland: Oregon, 2013, pp. 163-166.

^๗ Omer Elagab. "Somali Piracy and International Law: Some Aspects". Vol. 24, No. 2, *Australian & New Zealand and Maritime Law Journal*. 2010, pp. 60-61

ประการที่ ๒ ข้อกำหนดในมาตรา ๑๐๑ (๑) (เอ) ที่ระบุให้เรือลำหนึ่งกระทำการต่อเรืออีก ลำหนึ่งทำให้การกระทำเป็นการเป็นโจรสลัดต้องประกอบด้วยยานพาหนะตั้งแต่ ๒ ลำขึ้นไป ทำให้การก่อกบฏเข้ายึดเรือหรือการก่อจลาจลบนเรือไม่เข้าองค์ประกอบของการกระทำเป็นการเป็นโจรสลัด ดังนั้น อำนาจในการดำเนินคดีจึงตกอยู่ภายใต้เขตอำนาจของรัฐที่มีส่วนได้ส่วนเสียเท่านั้น โดยรัฐอื่นไม่สามารถดำเนินการได้

ประการที่ ๓ พื้นที่ซึ่งเกิดการกระทำผิดต้องเกิดขึ้นในทะเลหลวงหรือนอกเขตอำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง เพื่อมิให้การใช้เขตอำนาจสากลของรัฐไปแทรกแซงอำนาจอธิปไตยของรัฐอื่น ซึ่งทำให้ไม่อาจปรับใช้กับกรณีโจรสลัดในปัจจุบันได้เพราะมักเกิดขึ้นในบริเวณทะเลอาณาเขตของรัฐชายฝั่งที่ขาดความสามารถในการปราบปรามโจรสลัดอย่างมีประสิทธิภาพ^๔ ดังเช่นกรณีโจรสลัดโซมาเลียในช่องแคบมะละกา หรือการปล้นเรือสินค้า *Penang Glory* ในทะเลอาณาเขตของอินโดนีเซีย รวมทั้งการปล้นเรือบรรทุกก๊าซ *Sun Gas* ในทะเลอาณาเขตของมาเลเซีย^๕

๑.๒ ความพยายามในการแก้ไขปัญหา

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาอาจแบ่งออกได้ ๒ ระดับทั้งในระดับระหว่างประเทศและระดับภายในประเทศดังต่อไปนี้

๑.๒.๑ ความพยายามในการแก้ไขปัญหาในระดับระหว่างประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องความปลอดภัยในการเดินเรือทางทะเลจึงมีความพยายามในการวางกฎเกณฑ์ให้ชัดเจนและครอบคลุมการกระทำผิดต่าง ๆ ยิ่งขึ้น ระบบการปราบปรามโจรสลัดในอนุสัญญาฯ ได้ถูกเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้นโดยสนธิสัญญาต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการใช้ทะเลและที่มีเกี่ยวข้องโดยตรงแต่มุ่งเน้นการปราบปรามการกระทำผิดซึ่งรวมโจรสลัดไว้ด้วย กล่าวคือ

อนุสัญญาว่าด้วยการปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายต่อความปลอดภัยในการเดินเรือในทะเลหรือเอสยูเอ (Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation-SUA) ค.ศ. ๑๙๘๘^๖ ซึ่งครอบคลุมอาชญากรรมที่เกี่ยวข้องกับการกระทำเป็นการเป็นโจรสลัดด้วย เช่น การยึดหรือใช้อำนาจควบคุมเรือโดยการใช้กำลังหรือคุกคาม

^๔ Robin Geib and Anna Petrig. *Piracy and Armed Robbery at Sea*. Oxford University Press, 2011, p. 62

^๕ Advisory Council on International Affairs. *Combating Piracy at Sea: A Reassessment of Public and Private Responsibilities*. No. 72, Advisory Council on International Affairs. December 2010, p. 15.

^{๖๐} อนิรัตน์ จินดา. ปัญหากฎหมายและความร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามโจรสลัดและการปล้นเรือโดยใช้อาวุธในช่องแคบมะละกา, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๑, น. ๕๗.

^{๖๑} Yoshifumi Tanaka. *op.cit.*, pp. 361-364.

ด้วยรูปแบบต่าง ๆ อินโดหรือใช้ความรุนแรงต่อบุคคลบนเรือ ในกรณีที่เป็นกรกระทำที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อความปลอดภัยของการเดินเรือ [มาตรา ๓ (๑) (เอ), (บี)] อนุสัญญาฉบับนี้มีได้วางเงื่อนไขเรื่องการกระทำต่อเรือต้องเกิดขึ้นในทะเลหลวง ตลอดจนในเขตเศรษฐกิจจำเพาะซึ่งอยู่ในระบบกฎหมายของทะเลหลวงด้านการเดินเรือ หรือเรื่องที่ต้องเป็นการโจมตีเรืออีกลำหนึ่ง โดยอนุสัญญาใช้กับเรือซึ่งเดินเรือหรือมีแผนที่จะเดินเรือผ่านหรือเข้าไปในหรือจากน่านน่านอกทะเลอาณาเขตของรัฐหนึ่งหรือรัฐที่อยู่ประชิดกัน (มาตรา ๔) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อนุสัญญาฯ ปรับใช้ตราบทที่เรือไม่แล่นอยู่เฉพาะในทะเลอาณาเขตของรัฐหนึ่งรัฐเดียว นอกจากนี้อนุสัญญาฯ ยังไม่ระบุเรื่องวัตถุประสงค์ของการกระทำไว้ อย่างไรก็ตามอนุสัญญาฯ มิได้อนุญาตให้มีการขึ้นตรวจเยี่ยมเรือในทะเลหลวงและจับตัวผู้กระทำความผิดโดยปราศจากความยินยอมของรัฐเจ้าของธงเรือโดยใช้ได้เฉพาะเมื่อผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดปรากฏตัวอยู่ในดินแดนหรือในทะเลอาณาเขตของรัฐภาคีของอนุสัญญาเท่านั้น (มาตรา ๗-๙) โดยมีหน้าที่ต้องดำเนินคดีหรือมีขณะนั้นก็ต้องส่งผู้ร้ายข้ามแดนไปให้รัฐอื่นที่ร้องขอซึ่งมีเขตอำนาจเหนือตัวผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดนั้น (มาตรา ๖, ๑๐)

อย่างไรก็ตาม อนุสัญญาฯ ยังมีข้อจำกัดในลักษณะที่ไม่สามารถใช้ได้ในกรณีการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายเกิดขึ้นกับเรือรบ รวมทั้งเรือของรัฐที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการสนับสนุนการดำเนินการของกองทัพเรือ ศาลากร หรือตำรวจ

นอกจากนี้ พิธีสารต่อทำอนุสัญญาว่าด้วยการปราบปรามการกระทำความผิดกฎหมายต่อความปลอดภัยในการเดินเรือในทะเล (SUA Protocol) ค.ศ. ๒๐๐๕ ได้ขยายรายการของฐานความผิดของอนุสัญญาให้กว้างขึ้นโดยให้รวมถึงการก่อการร้ายทางทะเล เช่น การใช้เรือเป็นวิธีการในการโจมตีเพื่อก่อการร้าย (มาตรา ๓) และการขนส่งทางทะเลอันเกี่ยวข้องกับบุคคลที่กระทำความผิดในรายการของอนุสัญญาหรือความผิดอื่นในสนธิสัญญาต่าง ๆ ของสหประชาชาติเกี่ยวกับการต่อต้านการก่อการร้าย [มาตรา ๓ ตรี, ๓ ทวิ (๑) (บี) (i)] ให้ถือเป็นความผิดทางอาญา กรณีการขนส่งระเบิดหรือวัสดุที่มีอันตรายสูงไว้บนเรือ โดยล่วงรู้ว่ามุ่งจะนำไปใช้ก่อให้เกิดหรือคุกคามที่จะก่อให้เกิดความตายหรือความเสียหายอย่างร้ายแรงโดยมีวัตถุประสงค์ทำให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวหรือบังคับให้รัฐบาลหรือองค์การระหว่างประเทศทำหรืองดเว้นจากการกระทำใด ๆ โดยมาตรา ๓ จตุ กำหนดชุดของความรับผิดชอบทางอาญาสำหรับความผิดต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการพยายามและการเข้าร่วมในฐานะผู้สมรู้ร่วมคิดและอื่น ๆ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มาตรา ๘ ทวิ เปลี่ยนแปลงระบบการตรวจเยี่ยมเรือโดยเพิ่มเติมแนวทางเพื่อความร่วมมือและกระบวนการที่ต้องทำ หากต้องการตรวจเยี่ยมเรือซึ่งชักรงของรัฐภาคีอื่นนอกทะเลอาณาเขตของรัฐอื่นใดเนื่องจากมีเหตุอันควรสงสัยว่า เรือหรือบุคคลบนเรือได้เกี่ยวข้องกับหรือกำลังจะเกี่ยวข้องกับ การกระทำความผิดตามพิธีสารฯ รัฐภาคีเจ้าของสัญชาติเรือมีเวลา ๔ ชั่วโมงหลังจากได้รับคำเตือนเกี่ยวกับ ความประสงค์ที่จะตรวจเยี่ยมเรือ ว่าจะปฏิเสธหรือยินยอมอย่างชัดแจ้ง หากปราศจากคำตอบใด ๆ รัฐที่ร้องขอจะได้รับอนุญาตให้ตรวจเยี่ยมเรือได้ ยิ่งกว่านั้นรัฐอาจให้ความยินยอมโดยปริยายโดยการ แจ้งเลขาธิการขององค์การทางทะเลระหว่างประเทศหรือไอเอ็มโอ (International Maritime Organization-IMO)

นอกจากนี้ ยังมีสนธิสัญญาอื่น ๆ อีกหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการปราบปรามโจรสลัดในปัจจุบัน กล่าวคือ

อนุสัญญาระหว่างประเทศเกี่ยวกับการต่อต้านการจับตัวประกัน (International Convention Against the Taking of Hostages) ค.ศ. ๑๙๗๙ ซึ่งทำให้โจรสลัดที่ยึดเรือและจับ ลูกเรือเป็นตัวประกันเพื่อเรียกค่าไถ่เป็นอาชญากรภายใต้สนธิสัญญานี้ ดังนั้น ผู้ใดซึ่งกระทำหรือ พยายามกระทำการดังกล่าว หรือเข้าร่วมในฐานะผู้สมรู้ร่วมคิดของบุคคลใดซึ่งกระทำหรือพยายาม กระทำการจับตัวประกันจะต้องถูกดำเนินคดีหรือส่งผู้ร้ายข้ามแดนโดยรัฐภาคีของอนุสัญญาฯ เมื่อผู้ ถูกกล่าวหาอยู่ในดินแดนหรือทะเลอาณาเขตของรัฐภาคี

สำหรับอนุสัญญาระหว่างประเทศเพื่อการปราบปรามการสนับสนุนทางการเงินสำหรับการก่อการร้าย (International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism) ค.ศ. ๑๙๙๙ ถือว่าเป็นการกระทำความผิดในกรณีที่คุณคนไม่ว่าโดยวิธีการใดทั้งทางอ้อมและ ทางตรงอย่างผิดกฎหมายและเจตนาร้าย จัดหาหรือรวบรวมกองทุนโดยมีเจตนาให้นำไปใช้ไม่ว่า ทั้งหมดหรือบางส่วนเพื่อกระทำความผิดตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ปรากฏในรายการภาคผนวกของ อนุสัญญานี้ ซึ่งรวมถึงการจับเป็นตัวประกันด้วย ดังนั้น บุคคลเหล่านี้ต้องถูกดำเนินคดีหรือ มิฉะนั้นก็ต้องถูกส่งเป็นผู้ร้ายข้ามแดน ส่วนกองทุนที่เกี่ยวข้องรวมทั้งรายได้ทั้งหลายของกองทุนก็ ต้องถูกยึดและริบโดยรัฐภาคีของอนุสัญญาฯ เว้นแต่จะไม่ได้เป็นภาคีในอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องฉบับใด ฉบับหนึ่ง

ส่วนอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยอาชญากรรมที่จัดตั้งขึ้นอันมีลักษณะข้ามชาติ (United Nations Convention on Transnational Organized Crime-UNTOC) ค.ศ. ๒๐๐๐ ก็ให้ถือเป็นอาชญากรรมสำหรับการเข้าร่วมในกลุ่มอาชญากรรมที่จัดตั้งเป็นองค์กรหรือการพอก

เงินจากรายได้ของอาชญากรรมเหล่านี้ เมื่อการกระทำผิดมีลักษณะข้ามชาติและเกี่ยวข้องกับกลุ่มอาชญากรรมที่จัดตั้งขึ้นอย่างน้อย ๓ คน และเมื่อโจรสลัดเป็นอาชญากรรมที่ร้ายแรงซึ่งถูกกระทำโดยบุคคลที่เข้าร่วมในกลุ่มอาชญากรรมที่ถูกจัดตั้งขึ้น หรือเมื่อโจรสลัดพอกเงินจากรายได้ของอาชญากรรมเหล่านี้ รัฐภาคีมีสิทธิดำเนินคดี ยึดทรัพย์และรายได้จากการกระทำผิด รวมถึงทรัพย์สิน อุปกรณ์หรือเครื่องมืออื่น ที่ใช้หรือมุ่งไว้ใช้สำหรับการกระทำผิดเช่นนี้ โดยรัฐภาคีมีพันธกรณีต้องส่งผู้ร้ายข้ามแดนหรือดำเนินคดี

อย่างไรก็ตาม แม้พัฒนาการอย่างต่อเนื่องของกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศตามสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นอาจนำมาใช้อุดช่องว่างในการปราบปรามโจรสลัดได้ แต่ข้อจำกัดทั่วไปที่สำคัญยิ่งคือการกระทำผิดที่อ้างถึงในสนธิสัญญาเหล่านี้ ซึ่งอาจปรับใช้ได้ในกรณีโจรสลัดไม่ถึงเป็นการกระทำผิดที่อยู่มองภายใต้เขตอำนาจรัฐสากล เนื่องจากเป็นผลจากสนธิสัญญาซึ่งตามหลักการแล้วจะผูกพันเฉพาะระหว่างรัฐภาคีฝ่ายต่าง ๆ ในสนธิสัญญาเท่านั้น ดังนั้น แม้รัฐส่วนใหญ่จะเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญา เช่น SUA กล่าวคือ ๑๕๖ รัฐ แต่หากรัฐที่เกี่ยวข้องไม่ได้เข้าร่วมเป็นภาคีก็ย่อมปราศจากพันธกรณีที่ต้องดำเนินการแต่อย่างใด เพราะฉะนั้นในระดับระหว่างประเทศแล้วต้องอาศัยเจตนาารมณ์ทางการเมืองในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหามีลักษณะระหว่างประเทศเช่นเรื่องนี้จึงจะสัมฤทธิ์ผลได้

๑.๒.๒ ปัญหาในกฎหมายไทยและแนวทางแก้ไข ไทยได้ร่วมลงนามใน UNCLOS 1982 ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ และได้ให้สัตยาบันเข้าเป็นภาคีฝ่ายในอนุสัญญาฯ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นประเทศภาคีลำดับที่ ๑๖๒ ทำให้ในอาเซียนมีเพียงกัมพูชาเท่านั้นที่ยังไม่ได้เข้าเป็นภาคี^{๑๒} ทั้งนี้องค์ประกอบของนิยามการกระทำการเป็นโจรสลัดตาม พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการกระทำการเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ มีเนื้อหาใกล้เคียงกับที่บัญญัติไว้ใน UNCLOS 1982 ทำให้การปรับใช้เกิดปัญหาในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ

การที่มาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำการเป็นโจรสลัดกำหนดให้ในแง่ของวัตถุประสงค์ของการกระทำผิด การกระทำต้องมีขอบด้วยกฎหมายเพื่อวัตถุประสงค์ส่วนตัวของผู้กระทำมิใช่ด้านการเมือง ทำให้ในบางครั้งไม่อาจปรับใช้กับการกระทำในปัจจุบันได้เพราะมีการอ้างการดำเนินการเพื่อเป้าหมายทางการเมือง

^{๑๒} ภูษงค์ ประดิษฐ์ธีระ. “การเข้าเป็นภาคี UNCLOS 1982 ของไทย”, นววิศาสตร์. ปีที่ ๙๕ ฉบับที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, หน้า ๒๒.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

นอกจากนี้ ในมาตรา ๔ ยังระบุให้ต้องเป็นการกระทำโดยผู้อยู่บนเรือลำหนึ่งต่อเรืออีกลำหนึ่ง โดยมีใช้บุคคลซึ่งอยู่บนเรือเป็นผู้กระทำการยึดเรือหรือควบคุมเรือ อันทำให้ความผิดซึ่งเกี่ยวข้องกับเรือลำเดียวกัน เช่น การกบฏโดยพนักงานหรือผู้โดยสารบนเรือไม่เข้าองค์ประกอบของการกระทำ เป็นโจรสลัดตามกฎหมายนี้

ยิ่งกว่านั้นมาตราเดียวกันนี้กำหนดให้การกระทำผิดต้องเกิดขึ้นในทะเลหลวงหรือเขตเศรษฐกิจจำเพาะเท่านั้นซึ่งไม่ครอบคลุมการกระทำผิดในปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่นอกเหนือจากเขตเหล่านี้ กล่าวคือบางครั้งยังกระทำในทะเลอาณาเขตด้วยซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวาง เช่น กรณีชายฝั่งของโซมาเลีย ทำให้การกระทำอาจไม่เข้าองค์ประกอบของกฎหมาย

แนวทางแก้ไขสำหรับประเทศไทย ควรกระทำควบคู่กันไปใน ๒ แนวทาง ทั้งการปรับใช้บทบัญญัติของกฎหมายต่าง ๆ ที่มีอยู่ และการปรับปรุงกฎหมายให้รองรับตามแนวทางของต่างประเทศ^{๑๓} ดังนี้คือ

ในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับใช้กฎหมายต่าง ๆ นั้น มาตรา ๗ (๓) ของประมวลกฎหมายอาญา ได้บัญญัติความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ซึ่งกระทำในทะเลหลวงมีลักษณะใกล้เคียงกับการกระทำการเป็นโจรสลัด กล่าวคือ ความผิดฐานชิงทรัพย์ (มาตรา ๓๙๙ ประมวลกฎหมายอาญา), ความผิดฐานปล้นทรัพย์ (มาตรา ๓๔๐ ประมวลกฎหมายอาญา) ดังนั้น จึงเป็นบทบัญญัติที่ใช้หลักอำนาจสากลของรัฐซึ่งทำให้รัฐอาจลงโทษผู้กระทำความผิดนอกอาณาจักรซึ่งครอบคลุมในทะเลหลวงได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงสัญชาติของผู้กระทำผิดหรือของผู้เสียหาย

นอกจากนี้ ยังอาจใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๓๕/๑-๑๓๕/๔ เกี่ยวกับการก่อการร้ายและการจับตัวประกัน โดยมาตรา ๑๓๕/๑ กล่าวถึงการใช้กำลังประทุษร้ายหรือที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อชีวิต ร่างกายหรือเสรีภาพของบุคคล และการกระทำการให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงต่อระบบขนส่งสาธารณะ ระบบโทรคมนาคมหรือโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ ตลอดจนการทำ ความเสียหายต่อทรัพย์สินของรัฐใดรัฐหนึ่งหรือต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมอันน่าจะหรือก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญ เมื่อการกระทำเหล่านี้มีความมุ่งหมายเพื่อขู่เข็ญหรือบังคับรัฐบาลไทย รัฐบาลต่างประเทศ องค์การระหว่างประเทศ หรือเพื่อสร้างความปั่นป่วนให้เกิดความหวาดกลัวในหมู่ประชาชน

^{๑๓} ไกรวุฒิ จริยาภาณุจนา, อ้างแล้ว, น. ๔๓-๔๕.

มาตรา ๑๓๕/๓ กำหนดความผิดของผู้สนับสนุนการกระทำต่าง ๆ ที่ได้ระบุไว้ ส่วนมาตรา ๑๓๕/๔ กำหนดความผิดให้ครอบคลุมบุคคลซึ่งอยู่ในรายการของประกาศคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ

บทบัญญัติเหล่านี้อาจนำมาปรับใช้กับเรื่องโจรสลัดได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์ส่วนตัวหรือจำนวนเรือที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิด

สำหรับการปรับปรุงนิยามตามแนวปฏิบัติของต่างประเทศ ควรยึดแนวทางของประเทศอังกฤษหรือสหรัฐอเมริกาซึ่งไม่กำหนดให้ต้องมีเรือเข้าเกี่ยวข้องอย่างน้อย ๒ ลำ อันจะทำให้ปรับใช้ได้ในการกบฏในเรือ การยึดหรือควบคุมเรือโดยบุคคลที่อยู่บนเรือนั่นเอง

๒. ปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติเพื่อปราบปรามโจรสลัด

ตามหลักการแล้ว ทะเลหลวงเป็นบริเวณพื้นที่ซึ่งไม่ตกอยู่ภายใต้อธิปไตยของรัฐหนึ่งรัฐใด เรือจะอยู่ภายใต้เขตอำนาจของรัฐเจ้าของธงเรือหรือรัฐเจ้าของสัญชาติเรือ ซึ่งสามารถปรับใช้กฎหมายของตนกับบุคคล เหตุการณ์ รวมทั้งทรัพย์สิน เพื่อนำตัวบุคคลบนเรือมาดำเนินคดีในศาลของตน ตลอดจนมีอำนาจบังคับใช้กฎหมายของตนเพื่อลงโทษการฝ่าฝืนกฎหมายของตน อย่างไรก็ตาม ข้อยกเว้นที่สำคัญคือ ในกรณีการกระทำการเป็นโจรสลัดซึ่งถือว่าเป็นอาชญากรรมร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและประชาคมระหว่างประเทศ ดังนั้น กฎหมายระหว่างประเทศจึงให้อำนาจแก่รัฐต่าง ๆ ไม่เพียงเฉพาะรัฐเจ้าของธงเรือที่จะจับกุมตัวผู้กระทำผิดเพื่อดำเนินคดีและลงโทษปราบปรามได้แม้รัฐที่ดำเนินการจะไม่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการกระทำผิดนั้นก็ตามตามหลักเขตอำนาจสากล (Universal Jurisdiction) ของรัฐ^{๑๔} การดำเนินการตามหลักนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้การปราบปรามโจรสลัดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการปราบปรามโจรสลัด รัฐผู้ปฏิบัติต้องกระทำโดยสอดคล้องกับหลักกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งกำหนดขอบเขตของการใช้มาตรการบังคับให้สมเหตุสมผลแต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติได้หลายประการซึ่งสมควรศึกษาก่อนที่จะพิจารณาปัญหาที่เกิดจากการที่รัฐไม่ประสงค์จะใช้อำนาจปราบปรามและแนวทางในการแก้ไขตามลำดับ

^{๑๔} Yoshifumi Tanaka, *op.cit.*, pp. 358; M.D.Evans (ed.), *International Law*, 2nd edition, Oxford University Press, 2006, p. 637; P.-M. Dupuy, *Droit International Public*, 8th edition, Paris, Dalloz, 2006, pp. 782-783.

๒.๑ ปัญหาในทางปฏิบัติสำหรับการใช้มาตรการปราบปรามต่าง ๆ

อนุสัญญากฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ ได้ระบุมาตรการที่ให้สิทธิเรือรบหรือเรือซึ่งมีเครื่องหมายชัดเจนและบ่งบอกว่าปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลเพื่อขึ้นตรวจเรือ ค้นเรือ จับกุมรวมทั้งยึดเรือ และไล่ตามติดพันเรือที่กระทำผิดดังนี้

การขึ้นตรวจเรือและการค้นเรือ (Boarding and Searching)

ตามหลักเสรีภาพ ในทะเลหลวงซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่เสรีซึ่งเรือของทุกรัฐสามารถเดินทางได้อย่างอิสระ เรือรบของรัฐใดรัฐหนึ่งจึงไม่อาจใช้สิทธิขึ้นตรวจและค้นเรือของอีกรัฐได้

อย่างไรก็ตาม ในกรณียกเว้น อนุสัญญากฎหมายทะเล ค.ศ. ๑๙๘๒ มาตรา ๑๑๐ (๑) เอ ได้ให้อำนาจแก่เรือรบของรัฐหรือเรือที่มีเครื่องหมายแสดงชัดเจนว่าใช้ในงานของรัฐบาลให้หยุดเรือเพื่อตรวจค้นหากมีเหตุอันควรสงสัยว่าเรือนั้นกระทำการเป็นโจรสลัด หรือกระทำการค้าทาส หรือเรือนั้นปราศจากสัญชาติ หรือเมื่อไม่ยอมแสดงธงเรือของตน การตรวจสอบครอบคลุมเอกสารรายละเอียดของเรือรวมทั้งสัญชาติเรือตลอดจนสินค้าบนเรือ

ในทางปฏิบัติ โจรสลัดในปัจจุบัน เช่น กรณีของโซมาเลีย ใช้เรือเล็กซึ่งมีความเร็วสูงแต่ติดอาวุธเบาซึ่งมีลักษณะคล้ายเรือประมงในบริเวณดังกล่าว ทำให้ยุ่งยากต่อการประเมินว่าเมื่อใดจึงจะมีเหตุอันควรสงสัย

การจับกุมและยึดเรือ (Arrest and Seizing)

มาตรา ๑๐๕ ของ UNCLOS 1982 ให้อำนาจแก่รัฐทั้งปวงในการจับกุมและยึดเรือโจรสลัดได้ รวมถึงเรือซึ่งถูกยึดไปเพื่อกระทำการเป็นโจรสลัดและอยู่ภายใต้การควบคุมของโจรสลัดที่พบอยู่ในทะเลหลวงหรือนอกเขตอำนาจของรัฐใดรัฐหนึ่ง และยังมีอำนาจจับกุมบุคคลและยึดทรัพย์สินบนเรือนั้นได้ด้วยในบริเวณดังกล่าว

การไล่ตามติดพัน (Hot Pursuit)

มาตรา ๑๑๑ ของ UNCLOS 1982 วางหลักการไว้ให้รัฐชายฝั่งมีอำนาจเหนือคดีหรือการกระทำผิดที่เกิดขึ้นในทะเลอาณาเขตของตน แต่หากเป็นการกระทำผิดทางอาญาบนเรือต่างชาติ รัฐเจ้าของสัญชาติเรือจะมีเขตอำนาจทางอาญาเหนือการกระทำผิดนั้น โดยรัฐชายฝั่งไม่อาจใช้อำนาจทางอาญาเพื่อดำเนินคดีสำหรับการกระทำบนเรือต่างชาติในขณะที่ใช้สิทธิผ่านทะเลอาณาเขตของตน เว้นแต่กรณีที่

๑) ผลของการกระทำความผิดอาญานั้นขยายไปถึงรัฐชายฝั่ง หรือกระทบต่อความสงบสุขหรือความสงบเรียบร้อยของทะเลอาณาเขต

๒) นายเรือหรือเจ้าหน้าที่ทางการทูตหรือเจ้าหน้าที่กงสุลของรัฐเจ้าของธงเรือได้ร้องขอจากรัฐชายฝั่งและเมื่อเป็นกรณีจำเป็นเพื่อปกป้องการลักลอบค้ายาเสพติดให้โทษหรือวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตประสาท^{๑๕}

ทั้งนี้ รัฐชายฝั่งไม่อาจดำเนินการได้ หากการกระทำผิดเกิดขึ้นก่อนที่เรือใช้สิทธิผ่านเข้ามาในทะเลอาณาเขตหรือรัฐชายฝั่งและเรือมิได้เข้าไปในท่าเรือหรือน่านน้ำภายใน เว้นแต่ การกระทำผิดนอกทะเลอาณาเขตเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายของรัฐชายฝั่งเกี่ยวกับการคุ้มครองสภาพแวดล้อมหรือการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ

ในกรณีที่เรือซึ่งกระทำผิดพยายามหลบหนีจากทะเลอาณาเขต ตามหลักของการไล่ตามติดพัน UNCLOS 1982 ให้สิทธิแก่รัฐชายฝั่งที่จะไล่ติดตามเรือนั้นเมื่อมีเหตุอันสมควรที่จะเชื่อได้ว่าเรือนั้นได้ละเมิดกฎหมายและข้อบังคับของรัฐชายฝั่ง การไล่ติดตามต้องเริ่มต้นเมื่อเรือต่างชาติอยู่ภายในน่านน้ำภายใน น่านน้ำหมู่เกาะ ทะเลอาณาเขตหรือเขตต่อเนื่องของรัฐผู้ไล่ติดตามและกระทำต่อได้นอกทะเลอาณาเขตหรือเขตต่อเนื่อง หากการไล่ติดตามมิได้ขาดตอนลง โดยสิทธิไล่ติดตามปรับใช้ได้เช่นเดียวกับในกรณีการกระทำผิดของเรือต่างชาติที่อยู่ในเขตเศรษฐกิจจำเพาะ เขตไหล่ทวีปของรัฐชายฝั่ง

สิทธิดังกล่าวจะสิ้นสุดลงเมื่อเรือที่ถูกไล่ตามได้เข้าไปในทะเลอาณาเขตของรัฐเจ้าของธงเรือ นั้นหรือเข้าไปในทะเลอาณาเขตของรัฐที่สาม เนื่องจากการไล่ตามในเขตดังกล่าวย่อมละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐชายฝั่งอื่น

๒.๑.๑ สภาพปัญหา ในทางปฏิบัติ การใช้มาตรการเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

๑) ปัญหาในทางปฏิบัติในการไล่ตามติดพันย้อนกลับ (Reverse Hot Pursuit) การใช้สิทธิไล่ตามติดพันเรือโจรสลัดจากทะเลอาณาเขตของรัฐชายฝั่งเข้าไปในทะเลหลวงเพื่อปราบปรามผู้กระทำผิดเป็นสิ่งที่ทำได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ เนื่องจากในทะเลหลวงทุกรัฐมีเขตอำนาจในการไล่ตามและจับกุมโจรสลัด^{๑๖} แต่การไล่ตามติดพันจากทะเลหลวง เขตเศรษฐกิจจำเพาะ เขตต่อเนื่องหรือจากบริเวณที่อยู่นอกเขตอำนาจของรัฐอื่นใดเพื่อหลบหนีเข้าไปในทะเลอาณาเขตของรัฐอื่นซึ่งเรียก

^{๑๕} จตุรงค์ ถิระวัฒน์. อาณาเขตทางทะเลของประเทศไทย : ปัญหากฎหมายในทางปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านและประชาคมระหว่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขเพิ่มเติม, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑, หน้า ๒๑.

^{๑๖} Douglas Guilfoyle. *Shipping Interdiction and the Law of the Sea*. Cambridge University Press, 2009, p. 19.

กรณีนี้ว่า การไล่ตามติดพันย้อนกลับจะทำให้สิทธิไล่ตามติดพันสิ้นสุดลง^{๑๗} เพราะรัฐผู้ใช้สิทธิไม่อาจละเมิดอำนาจอธิปไตยของรัฐชายฝั่งอื่นได้ หากไม่ได้รับอนุญาต กรณีนี้สภาพภูมิศาสตร์ในบริเวณที่เกิดปัญหาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในทางปฏิบัติสำหรับการปราบปราม เช่น โจรสลัดในช่องแคบมะละกาซึ่งมีความแคบมากทำให้เรือโจรสลัดอาจเข้าสู่ทะเลอาณาเขตของรัฐที่สามได้ง่าย ทำให้การใช้สิทธิไล่ตามติดพันต้องระงับลง หรือกรณีโจรสลัดโซมาเลีย ซึ่งชายฝั่งของประเทศโซมาเลียมีความยาวถึงสามพันกิโลเมตร ทำให้โจรสลัดมีโอกาสมากที่จะแล่นเรือหนีเข้าทะเลอาณาเขตได้ง่ายเช่นกัน ประกอบกับการที่โซมาเลียขาดกองกำลังที่จะดูแลความสงบเรียบร้อยในทะเลอาณาเขตของตนจึงทำให้บริเวณเขตทางทะเลของโซมาเลียกลายเป็นที่หลบภัยของเรือโจรสลัดไปโดยปริยาย อันทำให้การติดตามปราบปรามโจรสลัดไม่ประสบผลเท่าที่ควร

๒) ปัญหาการใช้กำลังใน UNCLOS 1982 มิได้กำหนดมาตรการในการใช้กำลังเข้าปราบปรามโจรสลัดไว้อย่างชัดเจนทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับรูปแบบของมาตรการที่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ

แม้มาตรา ๑๐๕ ของ UNCLOS 1982 อนุญาตให้รัฐยึดเรือโจรสลัดหรือเรือที่ถูกโจรสลัดควบคุมได้ แต่การขาดรายละเอียดเกี่ยวกับมาตรการและขอบเขตในการใช้ทำให้มีการดำเนินการที่แตกต่างกันไป เช่น เรือรบไอเอ็นเอส ทาบาร์ ของอินเดียซึ่งลาดตระเวนอยู่แถวชายฝั่งโอมานเข้าใจว่าเรือประมง “เอกวิวัฒน์ นาวา ๕” ของไทยซึ่งซักธงประเทศคีรีบาติ เป็นเรือโจรสลัดเพราะเมื่อเรียกตรวจกลับถูกยิงปืนเข้าใส่ จึงทำการยิงตอบโต้จนเรือดังกล่าวจมลงทำให้ลูกเรือไทยตายและหายสาบสูญ ๑๔ คน โดยมีลูกเรือสัญชาติกัมพูชารอดตายเพียงคนเดียว^{๑๘} ทั้งนี้ตามความเป็นจริงเป็นเรือประมงที่ถูกโจรสลัดควบคุมและจับลูกเรือเป็นตัวประกัน เพราะฉะนั้นในกรณีนี้อินเดียย่อมไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบระหว่างประเทศสำหรับความเสียหายดังกล่าวได้ ตามมาตรา ๑๐๖ และ ๑๑๐ (๓) ของอนุสัญญากฎหมายทะเลแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. ๑๙๘๒ รวมทั้งตามกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไป^{๑๙} ในขณะที่เรือ *KNM Fridtjof Nansen* ของกองทัพเรือนอร์เวย์ ซึ่งถูกเรือประมงยิงได้ตอบโต้ตามแนวปฏิบัติของสหภาพยุโรปโดยได้ใช้อาวุธเบาป้องกันตัวและถอนตัวไปเท่านั้น^{๒๐}

^{๑๗} Lucas Bento, “Toward an International Law of Piracy sui generis; How the Dual Nature of Maritime Piracy Law enables Piracy to flourish”, Vol. 29 No. 2, *Berkeley Journal of International Law*, 2011, p. 420.

^{๑๘} ไทยรัฐ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๑.

^{๑๙} Efthymios Papastavridis, *op.cit.*, p. 181.

^{๒๐} ยุทธนา พิภพงาม. “ปัญหาของโลก...ต้องตำรวจโลก”. *นาวิกศาสตร์*, ปีที่ ๙๔ ฉบับที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๔, หน้า ๑๔.

ปัญหาโจรสลัดบริเวณอ่าวเอเดนและน่านน้ำนอกชายฝั่งโซมาเลียซึ่งมีบริเวณพื้นที่กว้างขวางทำให้การลาดตระเวนของกองกำลังเพื่อป้องกันและคุ้มครองเรือสินค้าไม่อาจกระทำได้อย่างทั่วถึงในทางปฏิบัติ ดังนั้นเรือเดินทะเลเอกชนจึงต้องหาทางป้องกันตนเองด้วยการใช้ชุดคุ้มครองเรือติดอาวุธ (armed guard) ซึ่งแม้ว่าจะอ้างสิทธิตามหลักการอนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยความปลอดภัยของชีวิตในทะเล (International Convention for the Safety of Life at Sea-SOLAS) และประมวลกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยความปลอดภัยของเรือและท่าเรือ (International Ship and Port Security Code) ซึ่งให้เจ้าของเรือใช้ดุลพินิจในการรักษาความปลอดภัยของเรือเมื่อมีภัยคุกคามที่มีอันตรายถึงชีวิต ซึ่งทำให้อาจดำเนินการใช้สิทธิป้องกันตัวตามหลักกฎหมายอาญาของรัฐเจ้าของเรือนั้นได้ แต่เนื่องจากกฎหมายภายในของแต่ละรัฐในเรื่องนี้แตกต่างกันออกไป ประเด็นเรื่องการจัดชุดคุ้มครองเรือติดอาวุธจึงยังปราศจากข้อยุติที่ชัดเจน ซึ่งหลายประเทศสนับสนุนแนวทางนี้ เช่น ฝรั่งเศส เซเชลส์^{๒๑} ในขณะที่สเปนเห็นว่าการใช้มาตรการนี้อาจกระตุ้นให้การใช้กำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ยิ่งกว่านั้นเรือที่มีอาวุธจะเสียสิทธิการผ่านโดยสุจริตตามมาตรา ๑๙.๒ ของ UNCLOS 1982 ไปด้วย

๒.๑.๒ แนวทางแก้ไข แบ่งออกได้เป็นระดับระหว่างประเทศและระดับภายในประเทศ

๑) แนวทางแก้ไขปัญหาในระดับระหว่างประเทศ สำหรับปัญหาการไล่ตามติดพันย้อนกลับต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศ กล่าวคือ เมื่อรัฐไม่อาจใช้สิทธิไล่ตามติดพันเข้าไปในทะเลอาณาเขตของรัฐอื่นได้ ในขณะที่รัฐชายฝั่งก็ไม่สามารถดูแลปราบปรามโจรสลัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงต้องอาศัยความร่วมมือในระดับต่าง ๆ โดยระดับสากลองค์การสหประชาชาติได้ออกมติที่มีค่าบังคับรัฐสมาชิกตามมาตรา ๒๕ ของกฎบัตร กล่าวคือ ตามข้อมติที่ ๑๘๑๖ ให้รัฐสมาชิกร่วมมือกับรัฐบาลชั่วคราวของโซมาเลียในการปราบปรามโจรสลัดโดยอนุญาตให้กองกำลังของรัฐสมาชิกเข้าปฏิบัติการในน่านน้ำของโซมาเลียได้ โดยต้องดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศและ UNCLOS 1982 เมื่อมีการแจ้งล่วงหน้าไปยังเลขาธิการสหประชาชาติและด้วยความเห็นชอบของโซมาเลีย อันทำให้การใช้สิทธิไล่ตามติดพันเข้าไปในทะเลอาณาเขตของโซมาเลียมิเป็นการล่วงละเมิดอธิปไตยของโซมาเลีย แต่กรณีนี้ปรับใช้เฉพาะกับโซมาเลียเท่านั้น เพราะฉะนั้นหากเป็นบริเวณอื่นก็ต้องใช้กระบวนการของสหประชาชาติในทำนองเดียวกันเพื่อให้เกิด

^{๒๑} วัลย์ลดา ลิมศิลา. “ปัญหาและแนวทางการป้องกันปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัดและการปล้นเรือโดยใช้อาวุธบริเวณอ่าวเอเดนและน่านน้ำนอกชายฝั่งประเทศโซมาเลีย.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๗.

ความชอบด้วยกฎหมาย หรืออาจใช้วิธีการทำความตกลงในระดับภูมิภาค หรือทวิภาคีระหว่างรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่ออนุญาตให้มีการขยายขอบเขตการใช้สิทธิไล่ตามติดพันเพื่อปราบปรามโจรสลัด พร้อมกำหนดเงื่อนไขของการปฏิบัติการอย่างชัดเจนเช่นการส่งสัญญาณเตือนรัฐชายฝั่งให้ทราบล่วงหน้าเพื่อขออนุญาต ตลอดจนการส่งมอบตัวผู้กระทำความผิดให้แก่รัฐชายฝั่งเป็นผู้ดำเนินคดีโดยทันทีเพื่อมิให้กระทบต่อเขตอำนาจของรัฐชายฝั่งในทางอาญา

สำหรับปัญหาการใช้กำลัง แม้ปราศจากรายละเอียดใน UNCLOS 1982 แต่แนวปฏิบัติระหว่างประเทศกำหนดขอบเขตให้ใช้กำลังในกรณีจำเป็นและในขอบเขตที่จำกัดเท่านั้น กล่าวคือจากแนวทางคำวินิจฉัยของศาลกฎหมายทะเลซึ่งจัดตั้งขึ้นโดย UNCLOS 1982 ในคดี M/V “Saiga” (no. 2) กำหนดให้หลีกเลี่ยงการใช้กำลังเท่าที่จะเป็นไปได้ และหากจำเป็นก็ต้องใช้อย่างสมเหตุสมผล^{๒๒} รวมทั้งคดี “I’m Alone and Red Crusader” ซึ่งศาลวินิจฉัยให้ต้องเริ่มจากการส่งสัญญาณหากไม่ยอมหยุดให้เริ่มยิงข้ามตัวเรือเพื่อเตือน แล้วจึงจะใช้กำลังเป็นทางเลือกสุดท้ายเพื่อเข้าจับกุมและยึดเรือ นอกจากนี้ ตามหลักการพื้นฐานของสหประชาชาติว่าด้วยการใช้กำลังและอาวุธปืนโดยเจ้าหน้าที่บังคับการตามกฎหมาย (Basic Principle on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials) ค.ศ. ๑๙๙๐ ข้อ ๕ ของหลักการนี้ระบุให้ใช้อาวุธปืนได้เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้และต้องใช้เพื่อการป้องกันตัวเท่านั้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับชุดคุ้มครองความปลอดภัยติดอาวุธบนเรือสินค้า คณะทำงานเกี่ยวกับการดำเนินการด้านกฎหมายและหลักปฏิบัติอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติเพื่อประสานงานเรื่องการปราบปรามโจรสลัดในโซมาเลีย ได้กำหนดแนวทางที่ชัดเจนขึ้นให้มีรูปแบบและวิธีการที่เป็นไปในทางเดียวกันซึ่งเกี่ยวกับขั้นตอนการใช้อาวุธให้ เป็นไปตามเงื่อนไขการป้องกันตนเองตามกฎหมายระหว่างประเทศ สอดคล้องกับหลักความจำเป็นและการใช้กำลังตามหลักสัดส่วนที่เหมาะสม

๒) แนวทางแก้ไขปัญหาระดับภายในประเทศ สำหรับปัญหาการไล่ตามติดพันย้อนกลับ พ.ร.บ. เกี่ยวกับการปราบปรามโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ มิได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิการไล่ตามติดพันย้อนกลับ ดังนั้นการดำเนินการจะกระทำได้อีกต่อเมื่อมีความร่วมมือระหว่างประเทศในระดับต่าง ๆ ในรูปของความตกลงระหว่างประเทศซึ่งให้สิทธิในการดำเนินการ

สำหรับการใช้กำลังในการบังคับใช้กฎหมาย ตามมาตรา ๕ ของ พ.ร.บ. เกี่ยวกับการปราบปรามโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ กำหนดให้เจ้าหน้าที่ทหารเรือมีอำนาจดำเนินการตามความจำเป็นเพื่อป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด แต่มิได้ระบุนโยบายในการใช้กำลังไว้ อันทำให้เกิดปัญหาโต้แย้งเรื่องความชอบด้วยกฎหมายของมาตรการต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อปราบปรามได้ ดังนั้นจึงควรยึดแนวปฏิบัติของนานาชาติข้างต้นเป็นกรอบในการปฏิบัติการ

ส่วนปัญหาเรื่องซุทธรักษาความปลอดภัยติดอาวุธบนเรือสินค้า ตาม พ.ร.บ. เรือไทย พ.ศ. ๒๔๘๑ ไม่นุญาตให้เรือสินค้าว่าจ้างซุทธรักษาความปลอดภัยติดอาวุธประจำบนเรือสินค้า ทำให้เรือสินค้าไทยไม่อาจใช้มาตรการนี้เพื่อปกป้องตนเองได้โดยชอบ ซึ่งแตกต่างกับกฎหมายภายในของประเทศอื่นจำนวนมาก เช่น เดนมาร์ก ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ดังนั้น จึงควรปรับปรุงกฎหมายให้อนุญาตให้เรือสินค้าไทยจัดซุทธรักษาความปลอดภัยติดอาวุธบนเรือได้ โดยอาศัยแนวทางของต่างประเทศ เช่น เดนมาร์กที่อนุญาตให้ดำเนินการได้ โดยมีเงื่อนไขให้ต้องระบุนโยบายละเอียดเกี่ยวกับเรือเจ้าของเรือ ซุทธรักษาความปลอดภัย เส้นทางเดินเรือ รวมถึงมาตรการที่อาจใช้เพื่อตอบโต้โจรสลัด

๒.๒ ปัญหาในการปรับใช้เขตอำนาจรัฐสากลเหนือการกระทำอันเป็นโจรสลัดอันทำให้รัฐไม่ประสงค์ที่จะใช้อำนาจปราบปรามโจรสลัด

ตามที่หลักอำนาจรัฐสากลให้สิทธิแก่รัฐทั้งปวงในการนำตัวโจรสลัดมาดำเนินคดีและลงโทษได้ตามกฎหมายภายในของรัฐผู้ดำเนินการ รัฐจึงมีดุลพินิจที่จะดำเนินการหรือไม่ แต่มิใช่พันธกรณีซึ่งรัฐต้องกระทำ^{๒๓} ประกอบกับในทางปฏิบัติ การใช้เขตอำนาจรัฐสากลเพื่อดำเนินคดีและลงโทษผู้กระทำผิดประสบปัญหาหลายประการจนอาจทำให้รัฐเลือกที่จะไม่ดำเนินการ^{๒๔} อันส่งกระทบโดยตรงต่อประสิทธิภาพในการปราบปรามโจรสลัดเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบัน ดังนั้นจึงสมควรพิจารณาสาเหตุของปัญหาและแนวทางในการแก้ไขตามลำดับต่อไป

๒.๒.๑ สาเหตุของปัญหาอันทำให้รัฐมิใช้อำนาจรัฐสากลเพื่อดำเนินการกับโจรสลัด

๑) การขาดผลประโยชน์โดยตรงหรือความเกี่ยวโยงกับการกระทำผิด รัฐอาจปราศจากความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการกระทำผิดจึงไม่มีผลประโยชน์ที่ต้องดำเนินการซึ่งสร้างภาระให้กับรัฐเองโดยไม่จำเป็น กล่าวคือ หากผู้กระทำผิดหรือเหยื่อผู้เสียหายหรือทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องมิได้มีส่วน

^{๒๓} Efthymios Papastavridis, *op.cit.*, pp. 167-168.

^{๒๔} *Ibid.*, p. 169.

เกี่ยวข้องโดยตรงใด ๆ กับรัฐ รัฐก็อาจเพียงปลดอาวุธและปล่อยตัวผู้ต้องสงสัยไปแทนที่จะจับกุมตัวมาดำเนินคดีต่อไป^{๒๕}

๒) ความไม่เพียงพอและการขาดประสิทธิภาพตามกลไกของกฎหมายภายใน^{๒๖}

รัฐอาจไม่ดำเนินการเนื่องจากปราศจากกฎหมายภายในเพื่อรองรับปฏิบัติการ อีกทั้งยังขาดแคลนงบประมาณรวมทั้งกระบวนการที่เหมาะสมทางกฎหมายเพื่อปรับใช้เขตอำนาจรัฐสากลในการปราบปรามโจรสลัดอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ การดำเนินคดีต้องอาศัยการนำตัวผู้กระทำความผิดกลับมาয়รัฐผู้ปฏิบัติการซึ่งอยู่ห่างไกลอันสร้างภาระค่าใช้จ่ายสูงกว่าการดำเนินคดีอาญาภายในประเทศ เพราะครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการนำตัวกลับ ในการรวบรวมพยานหลักฐานที่ต้องใช้ในการพิจารณาคดีซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศ อันรวมถึงค่าใช้จ่ายในการเดินทางของพยานเพื่อมาให้การจากต่างประเทศ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างล่ามให้แก่ผู้ต้องหา ดังนั้นรัฐที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่ที่ขาดแคลนงบประมาณจึงมักเลือกที่จะไม่ผลักดันให้มีการดำเนินคดีให้ถึงที่สุด^{๒๗}

นอกจากนี้ แม้แต่รัฐผู้มีส่วนได้เสีย เช่น รัฐสัญชาติของเรือที่ถูกโจมตี รัฐสัญชาติของเจ้าของเรือ หรือรัฐเจ้าของทรัพย์สินบนเรือ และรัฐเจ้าของสัญชาติลูกเรือหรือรัฐเจ้าของสัญชาติของโจรสลัดเอง บางครั้งก็ยังไม่สมัครใจที่จะอ้างเขตอำนาจรัฐเพื่อดำเนินการปราบปรามโจรสลัด ดังตัวอย่างกรณีโจรสลัดโซมาเลีย^{๒๘} เนื่องจากปัญหาในการดำเนินคดีและการลงโทษผู้กระทำความผิด โดยต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างประเทศในการนำตัวพยานบุคคลมาเบิกความในศาลที่มีการพิจารณาคดี ซึ่งพยานมักเป็นลูกเรือที่ต้องออกเดินทางไปกับเรือเป็นระยะเวลาอันยาวนานจึงทำให้ยากต่อการติดต่อให้มาเป็นพยานในศาล

^{๒๕} Bary Hart Dubner and Karen Greene, “On the Creation of a New Legal Regime to Try Sea Pirates”, *Journal of Maritime Law & Commerce*. Vol. 41, No. 3, July 2010, p. 449.

^{๒๖} Efthymios Papastavridis, *op.cit.*, p. 183; E.Kontorovich, “A Guantanamo on the Sea: The Difficulty of Prosecuting Pirates and Terrorists”, *California Law Review*, 2010, pp. 243-276; J. Ademun-Okede, “Jurisdiction over Foreign Pirates in Domestic Courts and Third States under International Law”, *Journal of International Maritime Law*, 2011, pp. 124-126; S. Hodgkinson, “International Law in Crisis: Seeking the Best Prosecution Model for Somali Pirates”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2011, pp. 303-316; J. Landside, “Enhancing International Efforts to Prosecute Suspected Pirates”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2011, pp. 317-323.

^{๒๗} กิตติ โอสภเจริญผล, เขตอำนาจรัฐสากลเหนืออาชญากรรมระหว่างประเทศ. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๘๘.

^{๒๘} Caroline Charlier, *Somali-Piracy: Unsuccessful Governance and Definition Deficiency bring about Practical Solutions*, Master’s Program in Human Rights and Humanitarian Law, Lund University, Spring 2011, p. 39.

๒.๒.๒ แนวทางแก้ไข แบ่งออกได้เป็นระดับระหว่างประเทศและระดับภายในประเทศ

๑) แนวทางแก้ไขปัญหาในระดับระหว่างประเทศ อาจแก้ไขได้โดยความร่วมมือระหว่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยการจัดตั้งศาลระหว่างประเทศเพื่อดำเนินคดีกับโจรสลัดโดยอาจมีรูปแบบซึ่งแตกต่างกันได้และการส่งผู้ร้ายข้ามแดนดังจะได้อธิบายตามลำดับต่อไปนี้

ก) การจัดตั้งศาลระหว่างประเทศ

- ศาลภูมิภาค ตามตัวอย่างการแก้ไขปัญหาโจรสลัดโซมาเลีย ซึ่งจัดให้มีการตั้งศาลภูมิภาคขึ้นมารองรับการแก้ไขปัญหาเพื่อดำเนินคดีและคุมขังโจรสลัดโซมาเลีย ทั้งนี้ศาลตั้งอยู่ในประเทศเคนยาและประเทศเซเชลส์^{๒๙}

- การดำเนินคดีโดยศาลพิเศษ

แนวทางนี้ถูกเสนอโดยเลขาธิการสหประชาชาติเพื่อแก้ไขปัญหาโจรสลัดโซมาเลีย โดยมีรูปแบบหลายประการ ดังนี้คือ

การจัดตั้งศาลโซมาเลียในอาณาเขตของรัฐที่สามในภูมิภาค เช่นที่เมืองอารูซา ประเทศแทนซาเนีย ซึ่งเมื่อมีคำตัดสินแล้วอาจส่งตัวนักโทษไปคุมขังที่กรุงโมกาดิชูของโซมาเลียต่อไป

การจัดตั้งศาลภูมิภาคตามความตกลงของฝ่ายต่าง ๆ โดยการสนับสนุนของสหประชาชาติ

การจัดตั้งศาลระหว่างประเทศโดยความตกลงของรัฐในภูมิภาคกับสหประชาชาติ

การจัดตั้งศาลระหว่างประเทศโดยมติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ

แม้จะยังไม่มี การจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นในปัจจุบัน แต่การจัดตั้งศาลนี้ย่อมทำให้การบังคับใช้กฎหมายในการดำเนินคดีและลงโทษผู้กระทำผิดฐานโจรสลัดเป็นไปตามมาตรฐานสากล และเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่ดีที่สุดสำหรับการจับกุมตัวผู้กระทำผิดในทะเลหลวงเพื่อส่งตัวไปขึ้นศาลพิเศษโดยไม่ต้องนำตัวผู้กระทำผิดกลับไปขึ้นศาลภายในของประเทศของตนซึ่งสร้างภาระยุ่งยากมากกว่า^{๓๐}

ข) การส่งผู้ร้ายข้ามแดน

การส่งผู้ร้ายข้ามแดนก็เป็นอีกกลไกหนึ่งที่ใช้แก้ไขปัญหากการที่รัฐไม่ประสงค์จะใช้อำนาจรัฐสากลเพื่อปราบปรามโจรสลัด จากการที่ UNCLOS 1982 มิได้บัญญัติเรื่องการส่งผู้ร้ายข้ามแดนฐานการกระทำการเป็นโจรสลัดไว้ ทำให้เกิดปัญหาว่ารัฐผู้ยึดเรือและจับกุมผู้กระทำการเป็นโจรสลัดเป็น

^{๒๙} Advisory Council on International Affairs. อ้างแล้ว p. 49-50.

^{๓๐} Tullio Treves, "Piracy, Law of the Sea and Use of Force: Developments off the Coast of Somalia", Vol. 20, No. 20, *European Journal of International Law*, 2009, pp. 412-414; B. Vam Schaak, "crimen sine lege: Judicial Lawmaking at the Intersection of Law and Moral," *Georgetown Law Journal*, 2008, p. 136.

ผู้เดียวเท่านั้นที่มีอำนาจดำเนินคดี โดยไม่สามารถส่งผู้ร้ายข้ามแดนไปดำเนินคดีในศาลอื่นซึ่งรวมศาล ภูมิภาคหรือศาลพิเศษด้วยได้หรือไม่ อย่างไรก็ตาม มติของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เกี่ยวกับโจรสลัดโซมาเลียได้กำหนดให้รัฐผู้ยึดเรือและจับกุมโจรสลัดสามารถส่งตัวผู้กระทำความผิดข้ามแดนไปดำเนินคดีในศาลอื่นได้

แต่ถึงกระนั้นบางรัฐก็อาจประสบปัญหาในทางปฏิบัติในการดำเนินการ อีกทั้งบางรัฐยังขาดกฎหมายภายในซึ่งให้อำนาจในการส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดนฐานโจรสลัดไปยังศาลของรัฐอื่นได้^{๓๑}

ทั้งนี้ การเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชน^{๓๒} ทำให้รัฐที่ทำการจับกุมล้างเลและเลือกที่จะปล่อยโจรสลัดไปหลังจากการปลดอาวุธ โดยเฉพาะในกรณีที่มีการกระทำการเป็นโจรสลัดมิได้ส่งผลกระทบต่อรัฐที่ทำการจับกุม ทั้งนี้เนื่องจากสถานที่เกิดเหตุอยู่ห่างไกลจากบริเวณที่รัฐที่จับกุมมีเขตอำนาจรัฐทำให้การจับกุมเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานบางประการได้ โดยเฉพาะสิทธิในชีวิตและทรัพย์สิน สิทธิที่จะได้รับการเคารพต่อความเป็นส่วนตัว เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการยึดถือและศรัทธาในศาสนา ตลอดจนการห้ามการลงโทษประหารชีวิต การห้ามการทรมาน การห้ามการเลือกปฏิบัติ โดยสิทธิพื้นฐานประการหนึ่งคือ เรื่องการควบคุมตัวผู้ต้องสงสัยได้ไม่เกิน ๒ สัปดาห์ ก่อนที่จะต้องส่งตัวไปให้ศาลพิจารณาคดี ซึ่งทำให้ในทางปฏิบัติ การควบคุมตัวเกินกรอบเวลาดังกล่าวอาจถูกพิจารณาว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้ ดังตัวอย่างคดี Rigopoulos and Medveyev ซึ่งคำตัดสินวันที่ ๑๒ มกราคม ค.ศ. ๑๙๙๙ และ ๑๐ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๐๘ ศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรปชี้ว่า การดำเนินการเช่นนั้นเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของอนุสัญญาแห่งยุโรปว่าด้วยสิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ ยังมีเรื่องสิทธิที่จะไม่ถูกผลักดันกลับ (Non Refoulement) กล่าวคือ การห้ามส่งบุคคลกลับไปยังประเทศที่มีความเสี่ยงที่จะก่อให้เกิดอันตรายถึงชีวิต เพราะฉะนั้นการส่งผู้ร้ายข้ามแดนไปยังรัฐผู้ขออำนาจทำให้ผู้ถูกส่งตัวได้รับอันตรายต่อชีวิตรวมทั้งต้องทุกข์ทรมานจากการทรมานจึงย่อมขัดต่อหลักการของสิทธิมนุษยชน และได้ถูกโจรสลัดโซมาเลียยกเป็นข้อต่อสู้โดยอ้างว่าศาลโซมาเลียไม่มีการพิจารณาคดีที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรม และบทลงโทษรุนแรงกว่าของประเทศที่พัฒนาแล้ว^{๓๓}

^{๓๑} Barry Hart Dubner and Karen Greene, อ้างแล้ว, p. 450.

^{๓๒} Efthymios Papastavridis, *op.cit.*, pp. 190-196; S. Piedimonte Bodini, "Fighting Maritime Piracy under the European Convention on Human Rights", *European Journal of International Law*, 2011, p. 829; D. Guilfoyle, "Counter-piracy Law Enforcement and Human Rights", *International Comparative Law Quarterly*, 2010, p. 141; C. Laly-Chevalier, "Lutte contre la Piraterie Maritime et Droits de l' Homme", *Revue Belge de Droit International*, 2009, p. 5.

^{๓๓} Caroline Charlier, อ้างแล้ว, p. 40.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ดังนั้น เพื่อให้สามารถส่งผู้ร้ายข้ามแดนได้โดยไม่ขัดกับกฎหมายระหว่างประเทศ ควรต้องทำความเข้าใจความตกลงระหว่างประเทศทั้งในรูปของสนธิสัญญาหรือหนังสือแลกเปลี่ยน กล่าวคือ ในกรณีตัวอย่างของโจรสลัดโซมาเลีย รัฐต่าง ๆ ได้ทำสนธิสัญญากับเคนยาซึ่งมีผลจนถึง ค.ศ. ๒๐๐๙ เพื่ออำนวยความสะดวกในการส่งตัวโจรสลัดข้ามแดนไปยังเคนยา อันทำให้สามารถดำเนินคดีกับโจรสลัดได้ในเคนยา โดยมีจำต้องนำตัวกลับไปดำเนินคดีในศาลของรัฐผู้จับกุม นอกจากนี้ สหภาพยุโรปและประเทศเซเชลส์ก็ได้ทำความตกลงในรูปหนังสือแลกเปลี่ยน ซึ่งทำให้กองกำลังต่าง ๆ ของรัฐภาคีสมาชิกของสหภาพยุโรปสามารถส่งตัวผู้ต้องหามาดำเนินคดีในประเทศเซเชลส์ได้ทันที โดยมีต้องมีหนังสือแจ้งจากฝ่ายสหภาพยุโรปซึ่งแตกต่างกับกรณีสนธิสัญญาของเคนยาซึ่งจำต้องทำหนังสือแจ้งล่วงหน้าก่อน

๒) แนวทางแก้ไขปัญหาระดับภายในประเทศ สำหรับประเทศไทยมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการใช้เขตอำนาจรัฐสากลในการดำเนินคดีและลงโทษผู้กระทำการเป็นโจรสลัด ดังนี้

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๗ (๓) ให้รัฐสามารถลงโทษผู้กระทำความผิดนอกราชอาณาจักรได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงสัญชาติของผู้กระทำความผิดหรือของผู้เสียหายแต่เฉพาะบางกรณีซึ่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของรัฐเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงครอบคลุมการกระทำของโจรสลัดในทะเลหลวง

พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๔ (ง) ให้อำนาจรัฐในการลงโทษผู้ที่กระทำการชิงทรัพย์หรือปล้นทรัพย์ในทะเลหลวงหรือในเขตเศรษฐกิจจำเพาะไม่ว่าจะเป็นของประเทศใด โดยบุคคลในเรือเอกชนหรืออากาศยานเอกชนลำหนึ่งต่อเรือบุคคลหรือทรัพย์สินในเรืออีกลำหนึ่ง และได้กระทำไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้กระทำนั้น แต่การดำเนินการในทางปฏิบัติประสบปัญหาดังนี้คือ พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ ไม่เอื้อต่อการปฏิบัติการของกองทัพเรือ เนื่องจากมาตรา ๑๔ บัญญัติให้ให้ชำระความผิดนี้ที่ศาลอาญา แต่ถ้การสอบสวนได้กระทำในท้องที่ที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลใด ก็ให้ชำระที่ศาลนั้นได้ด้วย ถ้าคดีอยู่ในเขตอำนาจศาลทหารตามกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลทหารให้ชำระที่ศาลทหารกรุงเทพฯ แต่ถ้าสอบสวนในท้องที่ที่อยู่ในเขตอำนาจศาลทหารใดก็ให้ชำระที่ศาลทหารนั้นได้ด้วย ดังนั้นหากสถานที่เกิดเหตุอยู่ห่างไกลจากดินแดนของไทยมากก็ย่อมทำให้ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีสูงมากด้วย กล่าวคือ ค่าใช้จ่ายในการนำตัวผู้กระทำความผิดกลับไปดำเนินคดียังศาลของรัฐที่จับกุม ในการรวบรวมพยานหลักฐาน ค่าใช้จ่ายในการเดินทางของพยาน และการจำจำลุ่ม

ดังนั้น แนวทางแก้ไขคือการปรับปรุง พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ ดังเช่นตัวอย่างของประเทศเบลเยียมซึ่งแก้ไขนิยามการกระทำการเป็นโจรสลัด

สลัดโดยให้ครอบคลุมนอกจากการกระทำกรมิชอบด้วยกฎหมายให้รวมการใช้กำลัง หรือการกักขัง หรือการกระทำใด ๆ อันเป็นการปล้น ตลอดจนการกระทำที่เป็นการคุกคามและอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อการเดินเรือเพื่อให้ครอบคลุมลักษณะการกระทำผิดในปัจจุบัน และทำให้สามารถปรับใช้หลักเขตอำนาจสากลของรัฐได้อย่างยืดหยุ่นมากขึ้น และอีกทางหนึ่งคือการปรับแก้กฎหมายเพื่ออนุวัติการตามความตกลงให้ส่งตัวผู้กระทำผิดไปดำเนินคดีที่ศาลภูมิภาคหรือศาลพิเศษที่จะจัดตั้งขึ้นได้

ปัญหาการส่งผู้ร้ายข้ามแดน

จากการที่ พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ ปรากฏบทบัญญัติเกี่ยวกับการส่งผู้ร้ายข้ามแดนฐานการกระทำอันเป็นโจรสลัด ทำให้ในทางปฏิบัติเกิดปัญหาแก่เจ้าหน้าที่ในการดำเนินการ กล่าวคือ มาตรา ๑๘ ของกฎหมายดังกล่าวกำหนดให้ศาลอาญาเป็นศาลที่มีเขตอำนาจในการพิจารณาคดี แต่หากการสอบสวนได้กระทำในท้องที่ซึ่งอยู่ในเขตอำนาจของศาลใดก็ให้ชำระที่ศาลนั้นได้ด้วย จึงทำให้เจ้าหน้าที่ทหารเรือไทยเมื่อจับกุมผู้กระทำผิดฐานโจรสลัดไม่อาจส่งตัวผู้กระทำผิดไปดำเนินคดียังศาลของรัฐอื่นได้ตามหลักการทั่วไป

แต่ในกรณีที่สามารถดำเนินการส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ร.บ. ส่งผู้ร้ายข้ามแดน พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งให้อำนาจในการส่งผู้ร้ายข้ามแดน ตามมาตรา ๗ โดยกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ และกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการว่าต้องผ่านการพิจารณาโดยศาล ซึ่งทำให้เรือรบไทยที่จับกุมโจรสลัดได้ ไม่อาจส่งตัวให้แก่รัฐอื่นได้ โดยต้องนำตัวโจรสลัดกลับมายังประเทศไทยเพื่อให้ศาลไต่สวนก่อนที่จะพิจารณาส่งผู้ร้ายข้ามแดนต่อไปได้

แนวทางในการแก้ไขเพื่อให้สามารถส่งโจรสลัดในฐานะผู้ร้ายข้ามแดนได้ โดยไม่ฝ่าฝืนบทบัญญัติของ พ.ร.บ. ส่งผู้ร้ายข้ามแดนซึ่งระบุให้ต้องผ่านการพิจารณาคดีโดยศาลก่อน จึงควรปรับปรุงแก้ไขมาตรา ๖ ของ พ.ร.บ. ป้องกันและปราบปรามการกระทำอันเป็นโจรสลัด พ.ศ. ๒๕๓๔ ให้สามารถส่งผู้ร้ายข้ามแดนได้หากเจ้าหน้าที่ทหารเรือตรวจสอบสิทธิในการชกธงของเรือ และตรวจพิสูจน์สัญชาติตลอดจนสอบสวนแล้วปรากฏว่ามีการกระทำเป็นโจรสลัดก็ให้มีอำนาจส่งตัวผู้กระทำความผิดไปดำเนินคดีในศาลของรัฐอื่นที่ประเทศไทยมีสนธิสัญญาว่าด้วยการส่งผู้ร้ายข้ามแดนระหว่างกัน โดยมีต้องนำตัวกลับมาไต่สวนยังศาลที่มีเขตอำนาจในราชอาณาจักรไทย อันเป็นทางปฏิบัติที่หลายประเทศใช้อยู่เช่นตามกฎหมายอังกฤษ เยอรมนี สหรัฐอเมริกา และเนเธอร์แลนด์^{๓๔} เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน และลดภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่าง ๆ

^{๓๔} Advisory Council on International Affairs, อ้างแล้ว, p. 45.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

บทสรุป

พัฒนาการทางกฎหมายแสดงให้เห็นความพยายามของประชาคมระหว่างประเทศในการหาทางแก้ไขปัญหาโจรสลัด แนวทางที่ใช้ก็ยังมีลักษณะที่จำกัด กล่าวคือมีขอบเขตเฉพาะสำหรับบางบริเวณพื้นที่ซึ่งเกิดปัญหารุนแรง โดยเฉพาะในอ่าวอีเดนและชายฝั่งของประเทศโซมาเลีย ยังไม่ครอบคลุมในลักษณะทั่วไปสำหรับทุกบริเวณพื้นที่ อย่างไรก็ตาม มาตรการและแนวทางในการดำเนินการต่าง ๆ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาในบริเวณอื่นได้ นอกจากนี้ การแก้ไขทางกฎหมายเป็นเพียงปัจจัยหลักประการหนึ่ง แต่การแก้ไขปัญหายังต้องอาศัยมาตรการอื่น ๆ ร่วมกันทั้งในด้านการเมืองและนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาที่รากฐาน กล่าวคือในรัฐชายฝั่งที่เป็นปัญหาด้วย

***Abstract* Suppression of Piracy: Legal Problems and Possible Solutions at the Present Time**

Jaturon Thirawat

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Piracy is one of the most crucial problems for international security because it is a threat to the international maritime transport. Hence, it has already been regarded as an international crime since the olden days. Yet the commission of this type of crime nowadays is by far much different from in the past in terms of ferocity and methods. Therefore, the ways to efficaciously handle and cope with its problems require the reform and development of the laws both at the international and national levels so as to ensure the effectiveness and efficiency of their enforcement. The reflections in this article on the suppression of piracy at present underscore legal problems and expound their causes, then mull over the potential ways and means to resolve them. The proposed solutions have already been utilized in some areas and may also be put into practice in other areas without excluding other necessary political and policy measures to resolve such problems at their root causes, especially in the involved coastal States.

keywords: piracy, universal jurisdiction, United Nations Convention on the Law of the Sea–UNCLOS, hot pursuit, extradition

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายใน ของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน^๑

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์^๒

บทคัดย่อ

การประกันคุณภาพภายในเป็นหัวใจของการประกันคุณภาพสถานศึกษา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการและดำเนินการตามภารกิจปรกติของสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ระบบประกันคุณภาพการศึกษาประกอบด้วย การควบคุมคุณภาพ การตรวจสอบคุณภาพ และการประเมินคุณภาพ

การประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานร่วมกันปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาโดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ

บทความนี้ นำเสนอความหมาย หลักการ ระบบ กระบวนการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และศึกษาวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติที่ดีของกระบวนการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา คัดสรรและประมวลผลวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คำสำคัญ: แนวทางสู่ความสำเร็จ, การประกันคุณภาพภายใน, สถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

เหตุผลและความจำเป็นในการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา

โดยทั่วไป กิจกรรมใดก็ตามที่เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิตหรือการให้บริการต้องมีมาตรฐานที่กำหนดและต้องมีการประเมินว่า ทำแล้วได้คุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดหรือไม่ ถ้ายังไม่ได้มาตรฐานจะพัฒนาสู่มาตรฐานได้อย่างไร ถ้าได้มาตรฐานแล้ว จะทำอย่างไรจึงจะยกคุณภาพและมาตรฐานที่สูงยิ่งขึ้น ในการศึกษา ก็เช่นเดียวกัน เราจำเป็นต้องมีการกำหนดมาตรฐานการ

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

๑๒๑

ศึกษาของชาติ ดังที่คณะรัฐมนตรีอนุมัติมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒๗ มาตรฐาน ๙๑ ตัวบ่งชี้ สำหรับมาตรฐานขั้นต่ำในการประเมินคุณภาพภายนอกรอบแรกเป็น ๑๔ มาตรฐาน ด้านผู้บริหาร ๕ มาตรฐาน เป็นต้น และเมื่อจัดการศึกษาแล้ว ก็ต้องการศึกษาว่า สามารถจัดการศึกษาได้มีคุณภาพ ตามมาตรฐานที่กำหนดหรือไม่ ถ้าต้องการให้การศึกษากลายเป็นปัจจัยของการพัฒนาทั้งปวงแล้ว เรื่อง คุณภาพและมาตรฐานการศึกษานับเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งทีเดียว

ในการปฏิรูปการศึกษา มุ่งให้การบริหารจัดการได้มาตรฐานโดยยึดเอกภาพเชิงนโยบาย แต่ หลากหลายการปฏิบัติ กระจายอำนาจสู่สถานศึกษาและเขตพื้นที่การศึกษาและองค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่นโดยมุ่งหวังให้สถานศึกษาเข้มแข็งเพื่อก่อให้เกิดคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา โดยเฉพาะคุณภาพของผู้เรียนทั้งความรู้คู่คุณธรรม ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาจะช่วยให้สถาน ศึกษาพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง เป็นหลักประกันเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษา และคุณภาพ การศึกษาตามมาตรา ๔๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่กำหนดให้รัฐ จะต้องจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า ๑๒ ปีอย่างกว้างขวางทั่วถึง และมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่า ใช้จ่าย อีกทั้งระบบประกันคุณภาพการศึกษาโดยเฉพาะระบบประกันคุณภาพภายนอกจะเป็นการ ระดมสรรพกำลังจากภายนอกมาช่วยพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา อันจะ นำไปสู่การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการแข่งขัน และนำไปสู่การพัฒนาทั้ง ปวงได้อย่างแท้จริง

ด้วยเหตุผลและความจำเป็นในการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาดังกล่าว ในมาตรา ๑๙ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดหลักการจัดระบบโครงสร้างและ กระบวนการจัดการศึกษาไว้ประการหนึ่ง คือ “ได้มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบ ประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และทุกประเภทการศึกษา” อีกทั้งได้มีสาระบัญญัติกำหนดไว้ใน หมวด ๖ ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา มาตรา ๔๗-๕๑ เจตนารมณ์ของหมวด ๖ ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

เจตนารมณ์ของหมวด ๖ ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

แม้เจตนารมณ์จะมีได้ถือว่าเป็นกฎหมาย แต่เจตนารมณ์ก็เป็นที่มาของกฎหมาย คือ มาตรา ๔๗-๕๑ ของหมวด ๖ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ถ้าได้ทราบถึงเจตนารมณ์ ที่แท้จริงย่อมจะช่วยให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทั้งหน่วยงานต้นสังกัด สถานศึกษา และสำนักงาน

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

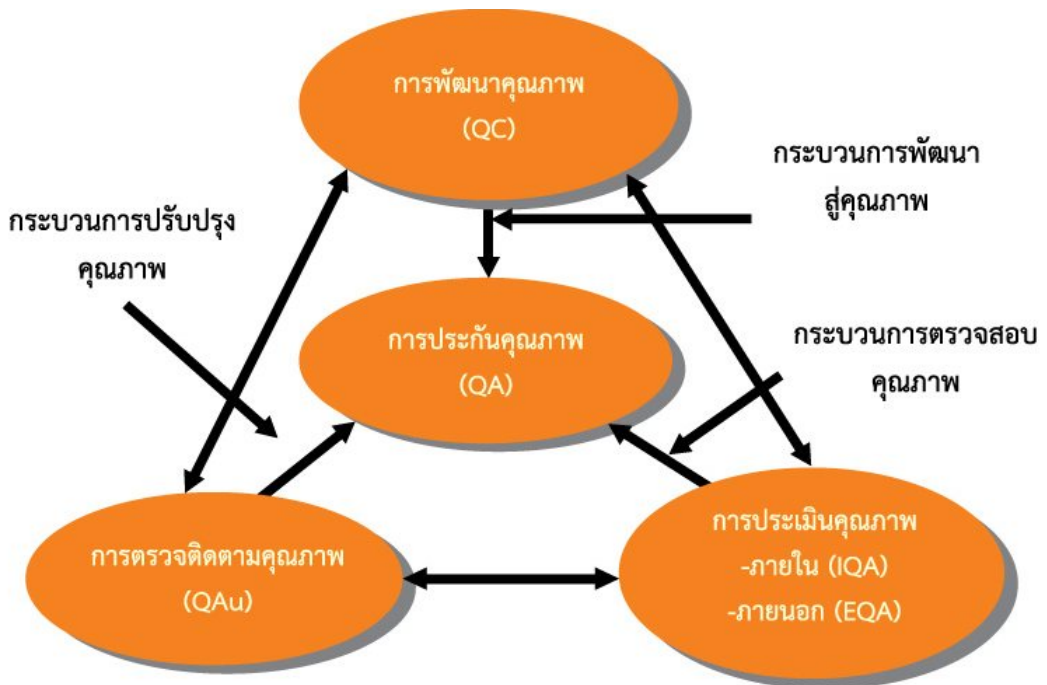
รับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาจะได้ดำเนินการได้ครบถ้วนและถูกต้อง ทั้งนี้ เพราะสาระบัญญัติที่บัญญัติไว้ ๕ มาตรา คือ มาตรา ๔๗-๕๑ อาจจะไม่สะท้อนเจตนารมณ์ได้ทั้งหมด ด้วยความจำกัดของการเขียนกฎหมาย (วิจิตร ศรีสอาน, ๒๕๔๕) จากการศึกษาวิเคราะห์ของคณะกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร พบว่า โดยเจตนารมณ์แล้วต้องการให้ระบบประกันคุณภาพการศึกษาเข้าไปส่งเสริมการปฏิรูปการศึกษาให้เกิดประสิทธิผลตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ สำหรับเจตนารมณ์เฉพาะเจาะจงสามารถสรุปได้ ๖ ประการ คือ (๑) ระบบประกันคุณภาพการศึกษาเป็นเครื่องมือเข้าไปช่วยส่งเสริมการกระจายอำนาจการศึกษาสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ความเชื่อมั่นและเชื่อถือได้ว่าสถานศึกษาจะจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและได้มาตรฐานใกล้เคียงกัน โดยสรุประบบประกันคุณภาพการศึกษาเป็นเครื่องมือของการบริหารและการกระจายอำนาจให้ได้ผล และการปฏิรูปการศึกษาเกิดประสิทธิผล คือ พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีความรู้คู่คุณธรรมสมตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒) เป้าประสงค์ของการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นการติดตามตรวจสอบเพื่อนำผลไปใช้พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารมิได้มีวัตถุประสงค์ที่จะให้เป็นการลงโทษ ตัดสินได้ตก และที่สำคัญคือ เป็นการประกันคุณภาพการศึกษา เพื่อผู้เรียน (๓) การประกันคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษาที่มุ่งให้ทำอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบ และมีวิธีการที่เหมาะสม เชื่อถือได้ สะท้อนความเป็นจริง และนำผลไปใช้ได้จริง (๔) มาตรฐานการศึกษาต้องสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวคือ มุ่งพัฒนาคนไทยให้พัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งความรู้ คุณธรรม เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุขสนุกกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษาถือหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ในการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และหลักเกณฑ์ของการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นหน้าที่ของหน่วยงานระดับชาติ โดยพึงรับฟังความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง (๕) การประกันคุณภาพการศึกษาทั้งในการพัฒนาคุณภาพ การตรวจติดตามคุณภาพ และการประเมินคุณภาพภายใน เป็นหน้าที่ของสถานศึกษา โดยความร่วมมือจากชุมชน และการสนับสนุนจากต้นสังกัด ส่วนการประกันคุณภาพภายนอก โดยการประเมินคุณภาพภายนอก เป็นหน้าที่ขององค์กรอิสระที่ไม่เป็นส่วนราชการ เพื่อมีความเป็นกลางในการประเมินสถานศึกษาของทั้งรัฐและเอกชน (๖) การประเมินคุณภาพเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาการประเมินเพื่อประกันคุณภาพการศึกษาจึงเป็นการประเมินเพื่อการปรับปรุงการบริหารให้ได้มาตรฐาน ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายบริหารที่จะนำผลประเมินไปใช้ในการปรับปรุงการบริหารให้

มีคุณภาพและได้มาตรฐาน เพื่อให้แน่ใจว่าผู้เรียนจะได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพจากการบริหารที่ได้มาตรฐาน

สาระบัญญัติตามมาตรา ๔๗ ถึงมาตรา ๕๑

มาตรา ๔๗ ให้มีระบบประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานการศึกษา ระบบประกันคุณภาพการศึกษาประกอบด้วย ระบบประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอก ระบบประกันคุณภาพภายในประกอบด้วย การพัฒนาคุณภาพ การตรวจติดตามคุณภาพ และการประเมินคุณภาพภายใน ส่วนระบบประกันคุณภาพภายนอกก็คือ การประเมินคุณภาพภายนอก แสดงดังแผนภาพที่ ๑

แผนภาพที่ ๑ ระบบประกันคุณภาพการศึกษา

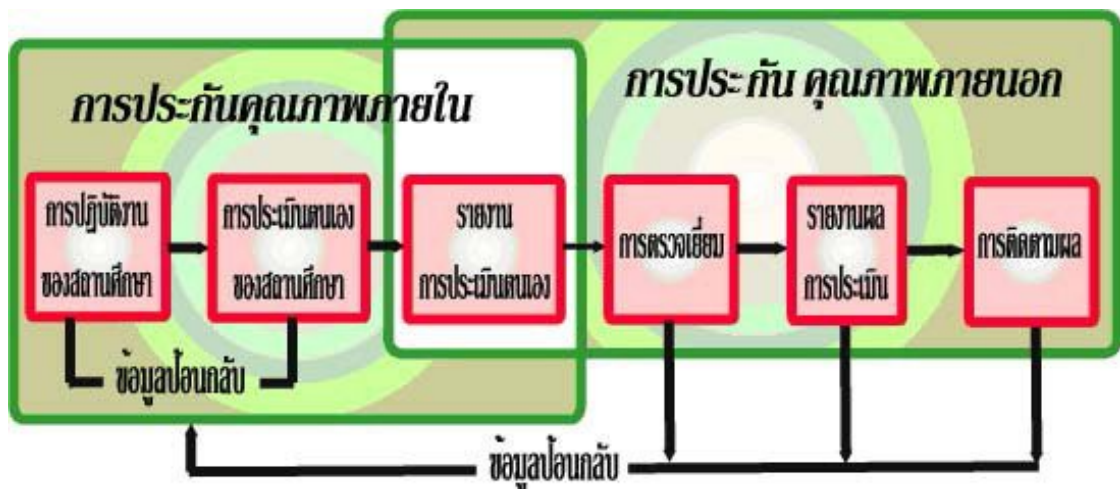
เป็นที่น่าสังเกตว่า ระบบประกันคุณภาพทั้งระบบประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอกมุ่งพัฒนามาตรฐานการศึกษา

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มาตรฐานการศึกษา หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะคุณภาพที่พึงประสงค์ และ มาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง และเพื่อใช้เป็นหลักในการเทียบเคียง สำหรับการส่งเสริมและกำกับดูแลการตรวจสอบ การประเมินผล และประกันคุณภาพการศึกษา มาตรฐาน การศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วย ๒๗ มาตรฐาน ๙๑ ตัวบ่งชี้ ในรอบแรกของการประเมินคุณภาพ ภายนอก คณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ใช้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานขั้นต่ำ ๑๔ มาตรฐาน (๕๓ ตัวบ่งชี้) ประกอบด้วย มาตรฐานด้านผู้เรียน ๗ มาตรฐาน มาตรฐานด้านครู ๒ มาตรฐาน และมาตรฐานด้าน ผู้บริหาร ๕ มาตรฐาน ดังนั้น สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทุกแห่ง ควรเริ่มต้นการกำหนดมาตรฐานการ ศึกษาของสถานศึกษาเป็น ๑๔++ คือ เริ่ม ๑๔ มาตรฐาน สำหรับการประเมินคุณภาพภายนอกและ เพิ่มมาตรฐานที่ต้นสังกัดต้องการ และมาตรฐานการศึกษาตามเอกลักษณ์ของสถานศึกษา และความ ต้องการของชุมชน การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาเช่นนี้เป็นการเชื่อมโยงระหว่าง ระบบประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอก โดยถือว่าเป็นระบบประกันคุณภาพ เดียวกันซึ่งมีความชัดเจน เมื่อมีกฎกระทรวงออกตามวรรค ๒ ของมาตรา ๔๗ นอกจากนี้ ระบบ ประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอกสัมพันธ์กันโดยตัวร่วมคือรายงานประเมิน ตนเองซึ่งเป็นรายงานประจำปีของสถานศึกษา ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างการประกันคุณภาพภายในกับการประกันคุณภาพภายนอก

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

โดยสรุป มาตรา ๔๗ กำหนดให้มีระบบประกันคุณภาพการศึกษาแบบเดียวมี ๒ ประเภท คือ ระบบประกันคุณภาพภายในและระบบประกันคุณภาพภายนอก ระบบประกันคุณภาพทั้ง ๒ ประเภทมุ่งพัฒนามาตรฐานการศึกษาตามเจตนารมณ์ของหมวด ๖ การที่ต้องมีการประเมินคุณภาพภายนอก เป็นการสอบทาน (validation) คือ การเข้าไปประเมินตรวจสอบเพื่อยืนยันผลประเมินคุณภาพ ทำให้ผลประเมินน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ การประเมินคุณภาพภายนอกยังเป็นกระบวนการรวมพลังจากภายนอกมาช่วยพัฒนามาตรฐานการศึกษา และใช้เป็นกระบวนการรับรองคุณภาพด้วย

มาตรา ๔๘ ให้นำหน่วยงานต้นสังกัดและสถานศึกษาจัดให้มีระบบประกันคุณภาพภายในโดยถือว่าการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยจัดทำรายงานประเมินตนเองเป็นรายงานประจำปี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการศึกษา และรองรับการประเมินภายนอก ในกรณีเช่นนี้การประเมินคุณภาพภายในต้องพิจารณาการประเมินคุณภาพภายนอก ในขณะเดียวกัน การประเมินคุณภาพภายนอกก็ต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับการประเมินภายใน การประเมินคุณภาพภายในเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการประเมินคุณภาพภายนอก เพราะถ้ามีแต่การประเมินคุณภาพภายนอก โดยไม่มีการประเมินคุณภาพภายใน จะทำให้สถานศึกษาขาดอิสระได้ และถ้ามีแต่การประเมินคุณภาพภายในโดยไม่มีการประเมินคุณภาพภายนอก ก็อาจเกิดการลู่หน้าปะจุมุก เป็นการประเมินเข้าข้างตนเอง ผลประเมินไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ ทำให้สังคมไม่ศรัทธาเชื่อมั่นต่อสถานศึกษา

มาตรา ๔๙ ให้มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา มีฐานะเป็นองค์การมหาชนทำหน้าที่พัฒนาเกณฑ์และวิธีการประเมินคุณภาพภายนอก ทำการประเมินผลการจัดการศึกษาเพื่อให้มีการตรวจสอบคุณภาพสถานศึกษาโดยคำนึงถึงความมุ่งหมาย หลักการ และแนวทางการจัดการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และให้มีการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษาทุกแห่งอย่างน้อย ๑ ครั้ง ในทุก ๕ ปี ตั้งแต่การประเมินครั้งสุดท้าย และเสนอผลต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสาธารณชนในบทเฉพาะกาล มาตรา ๗๒ วรรค ๓ ได้ระบุให้กระทรวงโดยองค์การอิสระทำการประเมินคุณภาพภายนอกครั้งแรกให้ครบทุกสถานศึกษาภายใน ๖ ปี (๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๘)

มาตรา ๕๐ สถานศึกษาทุกแห่งต้องให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษา ตลอดจนบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา รวมทั้งผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่พิจารณาเห็นว่าเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการกิจของสถานศึกษาตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มาตรา ๕๑ ในกรณีที่ผลประเมินภายนอกของสถานศึกษาได้ไม่ได้ตามมาตรฐานที่กำหนดให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาจัดทำข้อเสนอแนะการปรับปรุงแก้ไขต่อหน่วยงานต้นสังกัด คือ เขตพื้นที่การศึกษา เพื่อให้สถานศึกษาโดยฝ่ายบริหารปรับปรุงแก้ไขภายในระยะเวลาที่กำหนด หากมิได้ดำเนินการดังกล่าวให้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษารายงานต่อคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน หรือคณะกรรมการการอุดมศึกษา หรือคณะกรรมการอาชีวศึกษาแห่งชาติ เพื่อดำเนินการให้มีการปรับปรุงแก้ไข เป็นที่น่าสังเกตว่ากฎหมายได้บัญญัติไว้ชัดเจนไม่ให้อำนาจสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษามีอำนาจสั่งการสถานศึกษา การสั่งการต้องเป็นไปตามอำนาจของต้นสังกัด สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษาจะต้องรายงานให้ต้นสังกัดเป็นผู้ดำเนินการตามสายบริหารเท่านั้น

การประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษาภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ราชบัณฑิตยสถาน : ๒๕๕๕; กฎกระทรวงว่าด้วยระบบหลักเกณฑ์และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓)

๑) ความหมาย

การประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา หมายความว่า ระบบและกลไกที่กำหนดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานทุกระดับตามที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศกำหนด และกฎกระทรวงว่าด้วย ระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพ และเพื่อรองรับการประเมินคุณภาพภายนอก ประกอบด้วย การควบคุมหรือพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาจากภายใน การติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา และการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษาโดยบุคลากรของสถานศึกษานั้น หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น ทั้งนี้ ให้สถานศึกษาดำเนินการประกันคุณภาพภายในทุกปี โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัดและการมีส่วนร่วมของชุมชน

การควบคุมหรือการพัฒนาคุณภาพการศึกษา หมายความว่า กระบวนการพัฒนาการศึกษาเข้าสู่คุณภาพที่สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาของชาติและมาตรฐานการศึกษาในแต่ละระดับการศึกษา โดยมีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่ไม่ต่ำกว่ามาตรฐานการศึกษาของชาติและมาตรฐานการศึกษาของระดับการศึกษานั้น ๆ พร้อมทั้งแสดงถึงอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานศึกษาและมาตรฐานการศึกษาของต้นสังกัดเพื่อแสดงความเป็นเลิศของสถานศึกษา

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

การจัดระบบและโครงสร้างการวางแผน และการดำเนินงานตามแผน รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกให้ เห็นว่า การพัฒนาคุณภาพการศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน ของทุกคนภายใต้การนำพัฒนาคุณภาพการศึกษาโดยผู้บริหาร

การติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา หมายความว่า กระบวนการติดตามตรวจสอบ ความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานตามแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และจัดทำรายงานการติดตาม ตรวจสอบคุณภาพการศึกษา พร้อมทั้งเสนอแนะมาตรการเร่งรัดพัฒนาคุณภาพการศึกษา

การประเมินคุณภาพภายใน หมายความว่า การประเมินคุณภาพการจัดการศึกษา การติดตาม และการตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศ กำหนดสำหรับการประกันคุณภาพภายใน ซึ่งกระทำโดยบุคลากรของสถานศึกษานั้น หรือโดยหน่วย งานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษา

๒) สารบัญญัตินี้คิดสรรเกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้น พื้นฐานตามกฎหมายกระทรวง

กฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓ หมวดที่ ๒ การประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ส่วนที่ ๑ การศึกษาขั้นพื้นฐาน

ข้อ ๑๔ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานจัดให้มีระบบประกันคุณภาพภายในตามหลักเกณฑ์และ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) กำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

(๒) จัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษา ของสถานศึกษา

(๓) จัดระบบบริหารและสารนิเทศ

(๔) ดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

(๕) จัดให้มีการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา

(๖) จัดให้มีการประเมินคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา

(๗) จัดทำรายงานประจำปีที่เป็นรายงานการประเมินคุณภาพภายใน

(๘) จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ข้อ ๑๕ การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาในข้อ ๑๔ (๑) ต้องสอดคล้องกับ มาตรฐานการศึกษาของชาติ เอกลักษณ์ของสถานศึกษา และมาตรฐานศึกษาระดับการศึกษาขั้น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๑๒๘

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

พื้นฐานที่กระทรวงศึกษาธิการประกาศกำหนดและต้องครอบคลุมสาระการเรียนรู้ รวมทั้งคำนึงถึงศักยภาพของผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่นด้วย

ข้อ ๑๖ การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาตามข้อ ๑๔ (๒) ให้ดำเนินการดังต่อไปนี้

(๑) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการที่จำเป็นของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

(๒) กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และความสำเร็จของการพัฒนาไว้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม

(๓) กำหนดวิธีดำเนินงานที่มีหลักวิชา ผลการวิจัย หรือหาข้อมูลเชิงประจักษ์ที่อ้างอิงได้ให้ครอบคลุมการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาด้านการจัดประสบการณ์เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล การพัฒนาบุคลากร และการบริหารจัดการ เพื่อนำไปสู่มาตรฐานการศึกษาที่กำหนดไว้

(๔) กำหนดแหล่งวิทยากรภายนอกที่ให้การสนับสนุนทางวิชาการ

(๕) กำหนดบทบาทหน้าที่ให้บุคลากรของสถานศึกษาและผู้เรียนรับผิดชอบและดำเนินงานตามที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๖) กำหนดบทบาทหน้าที่และแนวทางการมีส่วนร่วมของบิดา มารดา ผู้ปกครอง และองค์กรชุมชน

(๗) กำหนดการใช้งบประมาณและทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

(๘) จัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี

ข้อ ๑๗ ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาวิเคราะห์ วิจัย และเผยแพร่ นวัตกรรมเกี่ยวกับรูปแบบและเทคนิควิธีการประกันคุณภาพภายในอย่างต่อเนื่อง รวมทั้ง ส่งเสริม สนับสนุน และร่วมพัฒนา ระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา

ข้อ ๑๘ ให้หน่วยงานต้นสังกัดของสถานศึกษาชั้นพื้นฐานจัดให้มีการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษาอย่างน้อยหนึ่งครั้งในทุกสามปี และแจ้งผลให้สถานศึกษาชั้นพื้นฐานทราบ รวมทั้ง ให้เปิดเผยผลการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษาต่อสาธารณชน

ตัวอย่าง หลักการสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษาและระบบประกันคุณภาพภายในของวิชาวุฒวิद्याลัย

การประกันคุณภาพการศึกษาวุฒวิद्याลัย มีหลักสำคัญคือ ๑) การที่ทุกภาคส่วนทั้งในและนอกรวมกันประเมิน พัฒนาปรับปรุงคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานการ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

๑๒๙

ศึกษาชิราวุธวิทยาลัย มิใช่เป็นการตรวจสอบจับผิด โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒) การทำให้การประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการและการทำงานของบุคลากรทุกคนในวชิราวุธวิทยาลัย มิใช่เป็นกระบวนการที่แยกส่วนมาจากการดำเนินงานปกติ โดยวชิราวุธวิทยาลัยได้กำหนดมาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย แล้วใช้เป็นเป้าหมายของแผนกลยุทธ์และแผนงานประจำปีของวชิราวุธวิทยาลัยและของหน่วยงานรวมทั้งการทำงานของบุคลากรทุกคนของวชิราวุธวิทยาลัย ทำตามแผน ตรวจสอบประเมินผล และปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบที่มีส่วนร่วม มีความโปร่งใส และมีจิตสำนึกในการพัฒนาคุณภาพการทำงานเพื่อคุณภาพของนักเรียน กล่าวคือ การประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยเป็นเรื่องของ “ฉันทะ” มิใช่ “ภาระ” และจะนำไปสู่มาตรฐานการศึกษาที่มุ่งหวังร่วมกัน และ ๓) การประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยเป็นหน้าที่ของบุคลากรทุกคนในวชิราวุธวิทยาลัยไม่ว่าเป็นผู้บริหาร ครู และบุคลากรอื่น ๆ ในวชิราวุธวิทยาลัย โดยการดำเนินงานการประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยจะต้องให้ผู้เกี่ยวข้อง เช่น นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรฐานการศึกษาซึ่งเป็นเป้าหมายการจัดการศึกษา วางแผน ตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผล เพื่อปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันขับเคลื่อนให้วชิราวุธวิทยาลัยเป็นโรงเรียนประจำมาตรฐานโลกชั้นนำ เป็นไปตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และความต้องการของผู้ปกครอง สังคม และประเทศชาติ

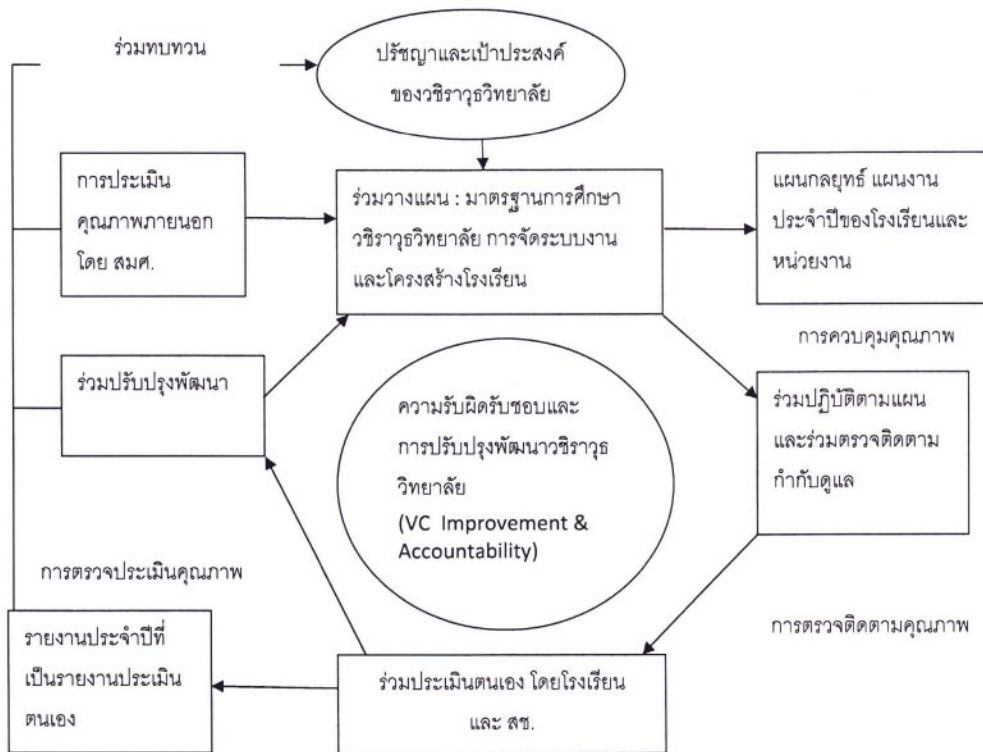
ระบบและกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยประกอบด้วย ๓ ระบบ ๔ กระบวนการ ตามแนวคิดของการประกันคุณภาพจำแนกเป็น ๓ ระบบคือ ๑) ระบบการควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยเพื่อพัฒนาวชิราวุธวิทยาลัยให้เข้าสู่มาตรฐานสากล ๒) ระบบการตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบและติดตามผลการดำเนินงานของวชิราวุธวิทยาลัยให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด และ ๓) ระบบการประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยโดยบุคลากรของวชิราวุธวิทยาลัยและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน รวมทั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย เพื่อปรับปรุงพัฒนาวชิราวุธวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพยิ่งขึ้น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ในด้านกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยตามหลักการบริหารเป็นระบบครบวงจรของเดมมิง (PDCA) ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) การร่วมกันวางแผน (planning) ๒) การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (doing) ๓) การร่วมตรวจสอบประเมิน (checking) และการร่วมกันปรับปรุงพัฒนา (action) ระบบและกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยประกอบด้วย ๓ ระบบ ๔ กระบวนการ ดังแผนภาพที่ ๓ (*ปรับปรุงจาก <http://www.ed.gov.hk/qai/qai-c.htm>)

แผนภาพที่ ๓ ระบบการประกันคุณภาพการศึกษาในระบบการบริหารจัดการของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

จากแผนภาพที่ ๓ การที่วชิราวุธวิทยาลัยร่วมกันกำหนดเป้าหมายในรูปมาตรฐานการศึกษา วชิราวุธวิทยาลัยและร่วมกันวางแผนและดำเนินงานตามแผน เพื่อพัฒนา วชิราวุธวิทยาลัยให้มีคุณภาพ และได้มาตรฐานตามมาตรฐานการศึกษา วชิราวุธวิทยาลัยก็คือ ระบบการควบคุมหรือการพัฒนาคุณภาพ และการตรวจสอบติดตามและประเมินคุณภาพ เพื่อปรับปรุงพัฒนาคุณภาพให้เป็นที่ไปตามเป้าหมายของมาตรฐานการศึกษา วชิราวุธวิทยาลัย ดังนั้น การควบคุมคุณภาพและการตรวจสอบคุณภาพก็คือ กระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาคุณภาพตามหลักการบริหารนั่นเอง นอกจากนี้ ใน

แผนภาพที่ ๓ ยังแสดงถึงการประเมินคุณภาพภายนอก โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) ซึ่งวุฒิราชวิทยาลัยจะได้รับการประเมินจากภายนอกอย่างน้อย ๑ ครั้งในทุก ๕ ปี การประเมินจากภายนอกจะช่วยให้ข้อเสนอแนะสำคัญในการปรับปรุงพัฒนาวุฒิราชวิทยาลัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการจัดระบบการประกันคุณภาพภายในของวุฒิราชวิทยาลัยให้มีความเข้มแข็งและเป็นมาตรฐานยิ่งขึ้นในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของวุฒิราชวิทยาลัย ในการพัฒนาระบบและกล่าวในการประกันคุณภาพของวุฒิราชวิทยาลัยในแผนภาพที่ ๓ นอกจากนี้เป็นระบบประกันคุณภาพเพื่อพัฒนานักเรียนตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พึงจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาของวุฒิราชวิทยาลัยที่รองรับการประเมินคุณภาพภายนอกด้วย โดยการนำมาตรฐานการประเมินคุณภาพภายนอกมาเป็นส่วนหนึ่งของมาตรฐานการศึกษาวุฒิราชวิทยาลัย พร้อมรายงานการประเมินตนเองเชิงประจักษ์ที่แสดงข้อมูลและหลักฐานประกอบการประเมินรอบด้าน ผลจากการนำผลประเมินตนเองไปปรับปรุงการบริหารจัดการศึกษา ปรับการเรียนและเปลี่ยนการสอน ตลอดจนการจัดสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ

สาระสำคัญของระบบและกระบวนการประกันคุณภาพของวุฒิราชวิทยาลัย ๓ ระบบ ๔ กระบวนการนั้น รุ่ง แก้วแดง (๒๕๔๕) ได้สรุปความหมายสำคัญเกี่ยวกับระบบและกระบวนการประกันคุณภาพของการประกันคุณภาพภายใน ไว้ดังนี้

“การประกันคุณภาพภายใน คือ กระบวนการบริหารจัดการที่มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ ซึ่งเป็นภารกิจที่สถานศึกษาจะต้องทำอยู่แล้ว การประกันคุณภาพจึงไม่ใช่เรื่องใหม่หรือเป็นเรื่องแปลกแยกไปจากงานปกติ ไม่ใช่การประเมินเพื่อประเมิน ไม่เน้นการสร้างเอกสาร แบบวัดหรือแบบประเมินมากมายที่จะกลายเป็นกระดาษกองโต แต่เป็นการประเมินเพื่อพัฒนาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”

ในการประเมินตนเองซึ่งเป็นระบบและกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการประกันคุณภาพของวุฒิราชวิทยาลัย สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๔๕) ได้สรุปไว้ดังนี้

“...การประเมินตนเองก็เหมือนกับการส่องกระจกดูตนเอง...
สถานศึกษาใช้การประเมินเป็นกระจก ส่องตน ส่องงาน ส่องศิษย์
แล้ววินิจฉัยเคราะห์ หากจุดอ่อน จุดแข็ง ที่เกิดกับตน กับงาน และกับ
ศิษย์ จะช่วยทำให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น”

โปรดระลึกเสมอว่า หัวใจของการประกันคุณภาพคือ การประกันคุณภาพภายใน

๓) มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องให้ใช้มาตรฐานขั้นพื้นฐานเพื่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ลงวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ ประกอบด้วย

มาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียน (ร้อยละ ๓๐) มี ๖ มาตรฐานคือ ๑) ผู้เรียนมีสุขภาพที่ดี และมีสุนทรียภาพ ๒) ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ ๓) ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ๔) ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ คิดสร้างสรรค์ ตัดสินใจแก้ปัญหาได้อย่างมีสติสมเหตุผล ๕) ผู้เรียนมีความรู้ และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร และ ๖) ผู้เรียนมีทักษะในการทำงาน รักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

มาตรฐานด้านการจัดการศึกษา (ร้อยละ ๕๐) มี ๖ มาตรฐาน คือ ๗) ครูปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๘) ผู้บริหารปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๙) คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน ปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๑๐) สถานศึกษาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ๑๑) สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อมและการบริการส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาเต็มศักยภาพ และ ๑๒) สถานศึกษามีการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรฐานด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (ร้อยละ ๑๐) มี ๑ มาตรฐาน คือ มาตรฐานที่ ๑๓ สถานศึกษามีการสร้าง ส่งเสริม สนับสนุน ให้สถานศึกษาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

มาตรฐานด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา (ร้อยละ ๕) ได้แก่ มาตรฐานที่ ๑๔ การพัฒนาสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายตามวิสัยทัศน์ ปรัชญา และจุดเน้นที่กำหนดขึ้น และ

มาตรฐานด้านมาตรการส่งเสริม (ร้อยละ ๕) ได้แก่ มาตรฐานที่ ๑๕ การจัดกิจกรรมตามนโยบาย จุดเน้นแนวทางการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาและส่งเสริมสถานศึกษาให้ยกระดับคุณภาพสูงขึ้น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ตัวอย่างมาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย ๓ ด้าน ๘ มาตรฐาน ๒๘ ตัวบ่งชี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ มาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยมี ๓ ด้าน ๘ มาตรฐาน ๒๘ ตัวบ่งชี้ ดังนี้

มาตรฐาน	ตัวบ่งชี้	ความสอดคล้อง				ที่มาของมาตรฐาน
		ระดับชาติ	สข.	ภายใน	ภายนอก	
มาตรฐานด้านนักเรียน						
มาตรฐานที่ ๑ นักเรียน วชิราวุธ วิทยาลัยเป็น คนดีและเป็น ผู้ดี	๑.๑ นักเรียนวชิราวุธเป็นสุภาพบุรุษ ชื่อตรง มีความสัตย์ มีนิสัยและ ความคิดบริสุทธิ์สะอาด และมีความ กตัญญู	ม. ๒	ม. ๑, ม. ๒	ม. ๒	ม. ๒, ม. ๙, ม. ๑๐	พระบรมราโชบาย, วิสัยทัศน์, Barber: 2010
	๑.๒ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมี ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์	ม. ๒	ม. ๑	ม. ๒	ม. ๒, ม. ๙, ม. ๑๐	
	๑.๓ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมี ภาวะผู้นำ มีบุคลิกภาพดี และมี มนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น	ม. ๒	ม. ๓	ม. ๖	ม. ๒, ม. ๙, ม. ๑๐	
	๑.๔ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ทำ ความดี รู้จักเสียสละ มีจิตสาธารณะ	ม. ๒	ม. ๒	ม. ๒	ม. ๙, ม. ๑๐	
	๑.๕ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ทำงานเป็นหมู่คณะ มีความ ภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของ หมู่คณะ	ม. ๒	ม. ๓	ม. ๖	ม. ๙, ม. ๑๐	
มาตรฐานที่ ๒ นักเรียน วชิราวุธมี ความรู้ความ สามารถรอบ ด้าน	๒.๑ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมี ความรู้ความสามารถด้านวิชาการ	ม. ๒	ม. ๔, ม. ๕, ม. ๖	ม. ๓, ๔, ๕	ม. ๓, ม. ๔, ม. ๕, ม. ๙, ม. ๑๐	พระบรมราโชบาย, วิสัยทัศน์
	๒.๒ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมี ความรู้ความสามารถด้านดนตรี ศิลปะ กีฬา	ม. ๒	ม. ๘	ม. ๑	ม. ๑, ม. ๙, ม. ๑๐	

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มาตรฐาน	ตัวบ่งชี้	ความสอดคล้อง				ที่มาของมาตรฐาน
		ระดับชาติ	สข.	ภายใน	ภายนอก	
	๒.๓ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีความสามารถในการคิดเป็นทำเป็นและแก้ปัญหาได้	ม. ๒	ม. ๔	ม. ๔	ม. ๔'	
	๒.๔ นักเรียนวชิราวุธมีบุคลิกภาพดีและมีภาวะผู้นำ	ม. ๒	ม. ๕	ม. ๖	ม. ๙, ม. ๑๐	
มาตรฐานที่ ๓ นักเรียน วชิราวุธ วิทยาลัยมี ทักษะระดับ สากล	๓.๑ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยสื่อสารได้อย่างน้อย ๒ ภาษาคือภาษาไทยและภาษาอังกฤษ	ม. ๒	ม. ๕	ม. ๕	ม. ๕, ม. ๙, ม. ๑๐	พระบรมราชโบาย, วิสัยทัศน์, Barber: 2010 , Trilling & Fadel: 2009 , Cogan and Derricott (editors): 1998.
	๓.๒ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม	ม. ๒	ม. ๔, ม. ๕, ม. ๖	ม. ๓	ม. ๓, ม. ๔, ม. ๕, ม. ๙, ม. ๑๐	
	๓.๓ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี	ม. ๒	ม. ๕	ม. ๕	ม. ๓, ม. ๕, ม. ๑๐	
	๓.๔ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีทักษะชีวิตและการทำงาน	ม. ๒	ม. ๖	ม. ๓	ม. ๓, ม. ๑๐	
	๓.๕ นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัยมีสำนึกพลเมืองและพลโลก ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม	ม. ๒	ม. ๒	ม. ๑๓, ม. ๑๕	ม. ๑๐, ม. ๑๕	
มาตรฐานด้านครู						
มาตรฐานที่ ๔ ครูมืออาชีพ มีจิตวิญญาณ ของความเป็น ครู เป็นแบบ อย่างที่ดี และมีความ สามารถใน	๔.๑ ครูมีจิตวิญญาณความเป็นครูและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน	ม. ๓	ม. ๙	ม. ๗	ม. ๖	พระบรมราชโบาย, วิสัยทัศน์
	๔.๒ ครูสามารถจัดการเรียนการสอนตามวิถีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๐	ม. ๗	ม. ๖	
	๔.๓ ครูสามารถสื่อสารและใช้เทคโนโลยี สื่อ และนวัตกรรม ในการจัดการเรียนการสอนตามวิถีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๐	ม. ๗	ม. ๖	
	๔.๔ ครูปฏิบัติงานตามบทบาท	ม. ๓	ม. ๑๐	ม. ๗	ม. ๖	

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

๑๓๕

มาตรฐาน	ตัวบ่งชี้	ความสอดคล้อง				ที่มาของมาตรฐาน
		ระดับชาติ	สช.	ภายใน	ภายนอก	
การจัดการเรียนการสอนตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	หน้าที่ที่รับมอบหมายในการบริการวิชาการ และ/หรือสนับสนุนการพัฒนาผู้เรียนตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย					
มาตรฐานด้านการบริหาร						
มาตรฐานที่ ๕ ผู้บริหารมีอาชีพมีวิสัยทัศน์ มีภาวะผู้นำ และมีความสามารถในการบริหารจัดการตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	๕.๑ ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ การเรียนรู้ และสามารถขับเคลื่อนระบบการบริหารงานให้บรรลุเป้าหมายตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๑	ม. ๘	ม. ๗	พระบรมราโชบาย, วิสัยทัศน์
	๕.๒ ผู้กำกับคณะมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ การเรียนรู้ และสามารถขับเคลื่อนระบบการกำกับคณะในการบริหารจัดการคณะตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๑	ม. ๘	ม. ๗	
	๕.๓ หัวหน้าหมวดมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ การเรียนรู้ และสามารถขับเคลื่อนการบริหารการจัดการเรียนการสอนในหมวดให้บรรลุเป้าหมายตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๑	ม. ๘	ม. ๗	
	๕.๔ หัวหน้างานมีวิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ การเรียนรู้ และสามารถขับเคลื่อนการบริหารงานที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุเป้าหมายตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๑	ม. ๘	ม. ๗	
มาตรฐานที่ ๖ บุคลากรทางการศึกษามีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานตาม	๖.๑ บุคลากรทางการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยมีความรู้ความสามารถในงานที่รับผิดชอบ	ม. ๓	ม. ๑๖	ม. ๑๑	ม. ๙	พระบรมราโชบาย, วิสัยทัศน์
	๖.๒ บุคลากรทางการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัยมีพฤติกรรมการทำงานให้บรรลุเป้าหมายตามวิธีวชิราวุธวิทยาลัย	ม. ๓	ม. ๑๖	ม. ๑๑, ม. ๑๓	ม. ๙	

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๑๓๖

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

มาตรฐาน	ตัวบ่งชี้	ความสอดคล้อง				ที่มาของมาตรฐาน
		ระดับชาติ	สข.	ภายใน	ภายนอก	
วิถีวิตราวุธ						
มาตรฐานที่ ๗ วชิราวุธ วิทยาลัยมีการ จัดองค์กร โครงสร้างแบบ	๗.๑ วชิราวุธวิทยาลัยมีการจัด องค์กรเพื่อดำเนินการอบรมมนิสัย และจัดการศึกษาเยาวชนตามแบบ โรงเรียนของรัฐ (Public School) ที่ได้มาตรฐานสากล	ม. ๓	ม. ๑๒	ม. ๑๔	ม. ๗	พระบรมราโชบาย, วิสัยทัศน์
พับลิกสกูล (Public School) และ บริหารงาน อย่างเป็น ระบบครบ	๗.๒ วชิราวุธวิทยาลัยมีการบริหาร โดยใช้หลักการมีส่วนร่วมส่งเสริม ความสัมพันธ์และความร่วมมือกับ หน่วยงานต่าง ๆ ในการพัฒนา นักเรียนและคุณภาพการศึกษา	ม. ๓	ม. ๑๘	ม. ๙	ม. ๗	
วงจรให้บรรลุ เป้าหมายตาม วิถีวิตราวุธ วิทยาลัย	๗.๓ วชิราวุธวิทยาลัยมีระบบและ ดำเนินการประกันคุณภาพภายใน ทั้งระดับบุคคลและหน่วยงาน	ม. ๔	ม. ๑๘	ม. ๑๒	ม. ๘	
มาตรฐานที่ ๘ วชิราวุธ วิทยาลัยมี ระบบหลักสูตร และการเรียน	๘.๑ วชิราวุธวิทยาลัยมีระบบ หลักสูตรที่เน้นผู้เรียนสำคัญ สอดคล้องกับพระบรมราโชบายและ มาตรฐานสากล	ม. ๓	ม. ๑๔	ม. ๑๐	ม. ๙, ม. ๑๐	
การสอนที่ เหมาะสมใน การพัฒนา นักเรียนเป็น “คนดี ผู้ดี และ สุภาพบุรุษใน ศตวรรษที่ ๒๑”	๘.๒ วชิราวุธวิทยาลัยมีการจัด กิจกรรมนักเรียนตามวิถีวิตราวุธ	ม. ๔	ม. ๑๕	ม. ๑๐, ม. ๑๕	ม. ๑๑, ม. ๑๒	

ข้อสังเกตเกี่ยวกับความสอดคล้องของมาตรฐานการศึกษาในการประกันคุณภาพภายในกับภายนอก พบว่า มีความสอดคล้องมากเมื่อพิจารณาเฉพาะสาระที่ปรากฏ แต่ถ้าพิจารณาเกณฑ์การประเมินในแต่ละตัวบ่งชี้พบว่า มีความสอดคล้องกันน้อย อันเนื่องจากขาดเอกภาพของการกำหนดมาตรฐานผู้เรียนขั้นต่ำที่สอดคล้องกันทั้งสาระ นิยาม และเกณฑ์การประเมินในระดับมาตรฐานและตัวบ่งชี้ระหว่างการประกันคุณภาพภายนอกและภายในสถานศึกษา

ความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาคนให้เต็มตามศักยภาพตามปณิญาจอมเทียน คือ “การศึกษาเพื่อทุกคน และทุกคนเพื่อการศึกษา เพื่อให้คนทุกคนเป็นคนซื่อสัตย์ สุจริต รู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง มีจริยธรรมคุณธรรม รู้จักพึ่งตนเอง มีจิตสาธารณะ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข”

ถึงแม้ในระยะเวลาที่ผ่านมา ในการปฏิรูปการศึกษาระยะที่ ๑ และต่อเนื่องในระยะที่ ๒ มีการทุ่มงบประมาณถึงร้อยละ ๓.๘ ของผลผลิตมวลรวมในประเทศหรือจีดีพี (gross domestic product-GDP) ในการจัดการศึกษา ร้อยละ ๗๐ เป็นงบประมาณสำหรับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานฟรี ๑๕ ปี มีการปฏิรูปวิชาชีพครู มีการกระจายความรับผิดชอบสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และท้องถิ่น มากขึ้น เพื่อหวังจะพัฒนาคุณภาพการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่จากการทดสอบทางการศึกษาระดับชาติขั้นพื้นฐานหรือโอเน็ต (Ordinary National Test-O-Net) ซึ่งเป็นการสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานนักเรียนชั้น ป. ๖, ม. ๓ และ ม. ๖ พบว่านักเรียนมีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในระดับต่ำ ดังแสดงในตารางที่ ๒

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ตารางที่ ๒ ค่าสถิติผลการทดสอบระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-NET) ปีการศึกษา ๒๕๕๒-๒๕๕๕ ของนักเรียนชั้น ม. ๖, ม. ๓ และ ม. ๖ จำแนกตามกลุ่มสาระการเรียนรู้

กลุ่มสาระการเรียนรู้/ค่าสถิติ	ภาษาไทย	สังคมศึกษา	ภาษาอังกฤษ	คณิตศาสตร์	วิทยาศาสตร์	สุขศึกษา	ศิลปะ	การทำงานอาชีพ
ป. ๖								
คะแนนต่ำสุด	๓๑.๒๒	๓๓.๙๐	๒๐.๙๙	๓๔.๘๕	๓๗.๔๖	๕๔.๓๑	๔๑.๑๐	๕๑.๖๙
คะแนนสูงสุด	๕๐.๐๔	๕๒.๔๐	๔๐.๘๒	๕๒.๒๒	๔๑.๕๖	๖๔.๗๖	๕๒.๒๗	๕๕.๓๘
คะแนนเฉลี่ย	๔๑.๓๘	๔๔.๓๘	๓๒.๖๔	๓๙.๖๘	๓๙.๐๒	๕๘.๒๐	๔๕.๖๕	๕๓.๓๖
สปส. การกระจาย	๓๒.๙๘	๓๔.๓๓	๕๘.๒๕	๔๐.๔๒	๓๙.๗๐	๒๗.๑๑	๓๗.๘๖	๓๑.๙๑
ม. ๓								
คะแนนต่ำสุด	๓๕.๓๕	๓๙.๗๐	๑๖.๑๙	๒๔.๑๘	๒๙.๑๖	๕๐.๘๗	๒๘.๔๘	๓๓.๘๖
คะแนนสูงสุด	๕๔.๔๘	๔๗.๑๒	๓๐.๔๙	๓๒.๐๘	๓๕.๓๗	๗๑.๙๗	๔๓.๕๐	๔๗.๓๙
คะแนนเฉลี่ย	๔๕.๑๘	๔๓.๖๐	๒๔.๔๘	๒๗.๓๒	๓๑.๔๗	๕๙.๐๕	๓๗.๐๖	๔๓.๙๐
สปส. การกระจาย	๒๗.๗๒	๓๐.๑๖	๕๕.๐๗	๔๒.๗๒	๓๘.๓๓	๒๐.๖๒	๔๑.๑๔	๓๒.๕๔
ม. ๖								
คะแนนต่ำสุด	๔๑.๘๘	๓๓.๓๙	๑๙.๒๒	๑๔.๙๙	๒๗.๙๐	๔๕.๓๗	๒๘.๕๔	๓๒.๙๘
คะแนนสูงสุด	๔๗.๑๙	๔๖.๕๑	๒๓.๙๘	๒๘.๕๖	๓๓.๑๐	๖๒.๘๖	๓๗.๗๕	๔๘.๗๒
คะแนนเฉลี่ย	๔๔.๕๔	๓๘.๐๔	๒๑.๗๘	๒๒.๒๕	๓๐.๒๔	๕๔.๑๔	๓๒.๙๑	๔๒.๗๙
สปส. การกระจาย	๒๙.๘๒	๒๒.๖๐	๕๓.๒๗	๖๔.๙๘	๓๐.๘๘	๑๖.๔๙	๒๕.๑๔	๒๔.๙๓

ที่มา : สถาบันทดสอบการศึกษาแห่งชาติ

จากตารางที่ ๒ แสดงว่า มีนักเรียนมีผลการทดสอบค่าร้อยละเฉลี่ยในเกือบทุกวิชาต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ยกเว้นกลุ่มสาระสุขศึกษา พลศึกษา และสันตนาการ สำหรับนักเรียนชั้น ป. ๖, ม. ๓ และ ม. ๖ ที่มีร้อยละเกินร้อยละ ๕๐ และกลุ่มสาระการทำงานพื้นฐานอาชีพสำหรับนักเรียน ป. ๖ เท่านั้นที่มีค่าร้อยละเกินร้อยละ ๕๐ โดยเฉพาะกลุ่มสาระภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ค่าร้อยละเฉลี่ยค่อนข้างต่ำมากในกลุ่มนักเรียนทุกช่วงชั้น โดยมีพิสัยของคะแนนอยู่ในช่วงร้อยละ ๒๑.๗๕-๓๒.๖๔, ๒๒.๗๕-๓๙.๖๘ และ ๓๐.๒๔-๓๙.๐๒ ตามลำดับ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ผลการทดสอบโครงการประเมินผลนักเรียนนานาชาติ หรือทีไอเอ็มเอสเอส (Trends in International Mathematics Science Study-TIMSS) พบว่า นักเรียนไทยชั้น ม. ๒ (อายุ ๑๕ ปี) วิชาคณิตศาสตร์ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้คะแนน ๔๔๑ ซึ่งต่ำกว่าค่ากลาง (๕๐๐ คะแนน) ลดลงจาก พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งได้ ๔๖๗ คะแนน และ พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้ ๕๐๖ คะแนน ซึ่งสูงกว่าค่ากลาง ทำนองเดียวกันกับคะแนนวิทยาศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ ๔๗๑ คะแนน ในขณะที่ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ ๔๘๒ คะแนน และ พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้เกินค่ากลาง (๕๐๐ คะแนน) คือได้ ๕๑๐ คะแนน

ส่วนโปรแกรมการประเมินผู้เรียนนานาชาติ หรือปชา (Program for International Student Assessment-PISA) ทดสอบนักเรียนอายุ ๑๕ ปีในวิชา คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และความสามารถในการอ่าน ซึ่งคะแนนแสดงในตารางที่ ๓

ตารางที่ ๓ คะแนนปชาของนักเรียนไทย

วิชา/ พ.ศ.	๒๕๔๓	๒๕๔๖	๒๕๔๙	๒๕๕๒
การอ่าน	๔๓๑	๔๒๐	๔๑๗	๔๒๑
คณิตศาสตร์	๔๓๒	๔๑๗	๔๔๗	๔๑๙
วิทยาศาสตร์	๔๓๖	๔๒๙	๔๒๑	๔๒๕

จากตารางที่ ๓ สรุปได้ว่า มาตรฐานของนักเรียนไทยจากคะแนนปชา ทั้ง ๓ วิชาต่ำกว่าค่ากลาง และมีแนวโน้มลดลงอย่างน่าเป็นห่วงทั้ง ๆ ประเทศไทยได้มีความพยายามปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะการประกันคุณภาพการศึกษาโดยหวังว่าสถานศึกษาจะมีการบริหารและการจัดการที่ได้มาตรฐานเป็นระบบครบวงจร (PDCA) มีการประกันคุณภาพเพื่อผู้เรียนและมีการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง แต่ผลจากการทดสอบทั้งระดับชาติคือโอเน็ต และระดับนานาชาติคือโครงการประเมินผลนักเรียนนานาชาติ และโปรแกรมประเมินผู้เรียนนานาชาติ แสดงว่าการปฏิรูปการศึกษาของไทยยังไม่ประสบความสำเร็จโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกันคุณภาพในสถานศึกษายังมิได้ส่งผลต่อมาตรฐานของผู้เรียนเท่าที่ควร

ผลการศึกษาศักยภาพและความพร้อมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการทำการประเมินภายในโดย สุวิมล ว่องวาณิช (๒๕๕๓) พบว่า สถานศึกษามากกว่าครึ่งมิได้มีการประเมินผลภายในตามมาตรฐานการศึกษา ครूर้อยละ ๘๘ รับรู้เรื่องมาตรฐานการศึกษา และมีร้อยละ ๕๓ ที่เคยผ่าน

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๑๔๐

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การฝึกอบรมด้านการประเมิน จากผลการประเมินคุณภาพภายนอกระยะครึ่งวงจรถวายการประเมิน รอบ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๑) พบว่า สถานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้บูรณาการประกันคุณภาพกับการทำงานปกติและทำการประเมินภายในสถานศึกษาตามมาตรฐาน การประเมินคุณภาพภายนอกมิได้ประเมินเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานทำให้มีการประเมินภายในเพื่อรับการประเมินคุณภาพภายนอกเท่านั้น ซึ่งทำให้การประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษาที่มีการปฏิบัติบางส่วนไม่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการบริหารและการจัดการศึกษา และไม่เกิดผลต่อการพัฒนามาตรฐานของผู้เรียน ดังข้อเสนอแนะของสำนักงานรับรองมาตรฐานและการประเมินคุณภาพการศึกษาที่สนับสนุนให้เขตพื้นที่การศึกษาและศึกษานิเทศก์ทำงานร่วมกับโรงเรียนในเรื่องของการประเมินคุณภาพภายในอย่างจริงจังตามกฎกระทรวงที่ให้นำผลไปปรับปรุงการเรียนการสอนและการบริหารของสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องแสวงหาแนวทางทั้งกลยุทธ์และกลวิธีสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

ในบทความวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษาสังเคราะห์ประมวลเพื่อนำเสนอแนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพการศึกษาภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและเพื่อนำไปดำเนินการและพัฒนาให้เป็นวิธีการปฏิบัติที่ดีในการประกันคุณภาพการศึกษาภายในของสถานศึกษาต่อไป

วิธีการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเอกสารซึ่งเป็นเอกสารคู่มือการประกันคุณภาพการศึกษา และงานวิจัยเกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วยเอกสารคัดสรร ดังรายชื่อเอกสารคัดสรรในบรรณานุกรม และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานของผู้ศึกษาวิจัย

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน หมายถึง กลยุทธ์สำคัญที่เป็นเงื่อนไขสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยวิธีวิจัยเอกสารคัดสรรทั้ง ๖ เรื่องดังกล่าวด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ที่เป็นกลยุทธ์หรือกลวิธีสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสรุปแสดงในตารางที่ ๔

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ตารางที่ ๔ แนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

แนวทาง (กลยุทธ์/กลวิธี)	ปรัชญาคัมภีร์ เจริญวงศ์คัมภีร์ (๒๕๔๓)	สุวิมล ว่องวานิช (๒๕๔๓)	สำนักงาน เลขาธิการ สภาการ ศึกษา (๒๕๔๔)	สถาบันวิจัยฯ (๒๕๔๗)	ประวิต เอราวรรณ (๒๕๕๑)	วชิราวุธ วิทยาลัย (๒๕๕๖)
๑. ภาวะผู้นำของผู้บริหารและ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง		✓	✓	✓	✓	✓
๒. การทำงานเป็นทีมและการ เรียนรู้ โดยการทำงานเป็นทีม		✓	✓	✓	✓	✓
๓. การกำหนดเจ้าภาพ/ผู้รับผิดชอบ			✓	✓	✓	✓
๔. การมีส่วนร่วมและการปรึกษา หารือผู้เกี่ยวข้อง			✓	✓	✓	✓
๕. การสร้างความตระหนักและ ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการ การทำงานประกันคุณภาพ		✓	✓	✓	✓	✓
๖. การบูรณาการการประกัน คุณภาพกับการบริหารจัดการ ศึกษา และการปฏิบัติงานปกติ		✓	✓	✓	✓	✓
๗. การวางแผนการกำกับดูแลและ นิเทศระบบประกันคุณภาพ การศึกษา		✓	✓	✓	✓	✓
๘. การพัฒนาทรัพยากรบุคคล มืออาชีพและการสร้างขวัญ และกำลังใจในการปฏิบัติงาน		✓		✓	✓	✓
๙. การวิจัยพัฒนาและประเมิน เชิงระบบ		✓		✓	✓	✓
๑๐. การจัดการเครือข่าย	✓			✓	✓	✓
๑๑. มีแนวคิดเชิงระบบและเชิง กลยุทธ์				✓	✓	

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

แนวทาง (กลยุทธ์/กลวิธี)	เหรียญศักดิ์ เสริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๔๓)	สุวิมล ว่องวาณิช (๒๕๔๓)	สำนักงาน เลขาธิการ สภาการ ศึกษา (๒๕๔๔)	สถาบันวิจัยฯ (๒๕๔๗)	ประวิต เอราวรรณ (๒๕๕๑)	วชิราวุธ วิทยาลัย (๒๕๕๖)
๑๒. ยึดหลักการเสริมพลังอำนาจ				✓	✓	
๑๓. ยึดหลักการสื่อสารทางบวก				✓	✓	
๑๔. การจัดการความรู้และการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียน				✓	✓	
๑๕. การสนับสนุนจากชุมชน ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้อง				✓	✓	

จากตารางที่ ๔ สามารถสรุปเป็นแนวทางหรือกลยุทธ์สำคัญ (๔ ใน ๖ แหล่ง) ในการพัฒนาและขับเคลื่อนสู่ความสำเร็จของการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ ดังนี้

แนวทางที่ ๑ “ภาวะผู้นำของผู้บริหารและผู้นำการเปลี่ยนแปลง” เป็นที่ประจักษ์ชัดเจน ผู้บริหารเป็นปัจจัยที่สำคัญของการพัฒนาคุณภาพสู่ความสำเร็จ (สุวิมล ว่องวาณิช: ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ : ๒๕๕๑ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๔; Hattie, J: 2009; Barber, M: 2009; Cheng, K.M.: 2011; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖) ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาคุณภาพในสถานศึกษาเป็นส่วนของการบริหารและการจัดการศึกษาของผู้บริหาร อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพ การประกันคุณภาพจึงเป็นหน้าที่ของทุก ๆ คนในสถานศึกษาโดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำในการมีส่วนร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน และร่วมกันติดตามประเมิน ผู้บริหารมีภาวะผู้นำการเรียนรู้ ผู้นำคุณภาพและผู้นำเปลี่ยนแปลง ย่อมจะส่งเสริมสนับสนุนให้ระบบการประกันคุณภาพของสถานศึกษาสู่ความสำเร็จในการสร้างวัฒนธรรมคุณภาพในสถานศึกษา

แนวทางที่ ๒ “การทำงานเป็นทีมและการเรียนรู้โดยการทำงานเป็นทีม” ทั้งนี้ เพราะการประกันคุณภาพในของสถานศึกษาเป็นภารกิจของบุคลากรทุกคนภายใต้การนำของผู้บริหารที่ต้องทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การทำงานทำให้เกิดการเรียนรู้และเป็นทีมที่เข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้การประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษามีความต่อเนื่องและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๔; สุวิมล ว่องวาณิช: ๒๕๔๓ Hattie, J: 2009; Barber, M: 2009; Cheng, K.M.: 2011; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๓ “การกำหนดเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบ” ในการดำเนินการประกันคุณภาพ ในของสถานศึกษาโดยบุคลากรของสถานศึกษาที่ร่วมกันทำงานเป็นทีม จำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ รับผิดชอบประสานบริหารจัดการ กำกับติดตามดำเนินงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มีความมั่นใจใน ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่องและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๔ ; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๔ “การมีส่วนร่วม และการปรึกษาหารือกับผู้ที่เกี่ยวข้อง” การประกันคุณภาพ ภายใน นอกจากต้องทำงานกันเป็นทีมระหว่างบุคลากรภายในสถานศึกษาแล้ว ยังต้องทำงานร่วมกับ บุคคลและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจากภายนอก จากการวิจัยพบว่า โอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากโรงเรียนอื่น ๆ และการมีผู้นำพาการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกโรงเรียน เป็นปัจจัยของความ สำเร็จในการพัฒนาโรงเรียน ดังนั้น การระดมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอก สถานศึกษา จึงมีความสำคัญและเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการนำระบบประกันคุณภาพ การศึกษาสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่ง ชาติ : ๒๕๕๕ ; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑, วชิราวุธวิทยาลัย: ๒๕๕๖: Hattie, J: 2009; Barber, M: 2009)

แนวทางที่ ๕ “การสร้างตระหนักรู้และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกัน คุณภาพ” ความตระหนักรู้และความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการประกันคุณภาพภายในว่า เป็นภารกิจการทำงานปกติของทุกคน เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการทำงานเป็นทีมที่เข้มแข็ง และ ต่อความสำเร็จของระบบการประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๕; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗ และ วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๖ “การบูรณาการการประกันคุณภาพกับการบริหารจัดการศึกษา และการ ปฏิบัติงานปกติ” เพื่อให้เป็นไปตามหลักวิชาการและสาระบัญญัติตามที่กฎหมายกำหนดให้การ ประกันคุณภาพการศึกษาภายในเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการศึกษา และการปฏิบัติงาน ปกติของทุกคนโดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา จึงจำเป็นต้องมีแนวทางหรือ กลยุทธ์สำคัญในการบูรณาการการประกันคุณภาพการศึกษากับการบริหารจัดการศึกษาและการ ปฏิบัติงานปกติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของความสำเร็จในการประกันคุณภาพการศึกษาภายในของ

สถานศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๔; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้ เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๗ “การวางแผน การกำกับดูแล และนิเทศระบบประกันคุณภาพการศึกษา”
การพัฒนาระบบประกันคุณภาพการศึกษาจำเป็นต้องมีการวางแผน การดำเนินงาน และการนำเสนอที่เป็นระบบเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการขับเคลื่อนและพัฒนาคุณภาพสถานศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ : ๒๕๔๔; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๘ “การพัฒนาทรัพยากรบุคคลมืออาชีพและการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน” ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่จะขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพการศึกษา และก่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนานักเรียน ทุกคนควรได้รับการพัฒนาแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ การคิดเชิงระบบ การจัดระบบงาน และการทำงานเป็นทีม รวมทั้งระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในของสถานศึกษา ถ้าสถานศึกษามีการพัฒนาบุคลากรตามแนวคิดเช่นนี้ก็สามารถเชื่อถือว่า บุคลากรทุกคนจะเป็นผู้ทำงานประกันคุณภาพและเป็นผู้ขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จร่วมกัน (สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑; Hattie, J: 2009; Barber, M: 2009; วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๙ “การวิจัยและประเมินเชิงระบบ” ระบบประกันคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ควรได้รับการศึกษาวิจัย พัฒนา และประเมินเชิงระบบ เมื่อนำผลที่ได้มาพัฒนาปรับปรุงระบบประกันคุณภาพการศึกษาให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานอยู่เสมอ การวิจัยพัฒนาและประเมินเชิงระบบจะช่วยให้การขับเคลื่อนระบบประกันคุณภาพสู่ความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพสู่ความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพนักเรียนและโรงเรียนและสถานศึกษา (สุวิมล ว่องวาณิช : ๒๕๔๓; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑, วชิราวุธวิทยาลัย : ๒๕๕๖)

แนวทางที่ ๑๐ “การจัดการเครือข่าย” การจัดการเครือข่ายประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาหมายถึง การที่บุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ๆ ได้ตกลงที่จะสนับสนุนเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ เช่น การดำเนินการขับเคลื่อนการประกันคุณภาพภายในสู่ความสำเร็จ กลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออก

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์

๑๔๕

เป็นการลงมือทำกิจกรรมการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาร่วมกัน ซึ่งเป็นการนำส่วนดีหรือจุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาสนับสนุนกันและกัน เพื่อความสำเร็จของการประเมินคุณภาพภายในของสถานศึกษา การจัดการเครือข่ายกลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ประกอบด้วย การก่อรูปเครือข่าย การจัดระบบบริหารเครือข่าย การใช้ประโยชน์เครือข่าย และการดำรงรักษาเครือข่าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ : ๒๕๕๓; สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา : ๒๕๔๗; ประวิต เอราวรรณ์ : ๒๕๕๑; วชิราวุธวิทยาลัย: ๒๕๕๖)

โดยสรุป บทความศึกษาวิจัยเอกสารและประสบการณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบัญญัติ ๑๐ ประการของแนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รายละเอียดของบทความวิจัยประกอบด้วย เหตุผลและความจำเป็นในการจัดระบบประกันคุณภาพสถานศึกษา เจตนารมณ์ของหมวด ๖ ว่าด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา สาระบัญญัติตามมาตรา ๔๗-๕๑ การประกันคุณภาพภายใน และมาตรฐานการศึกษาภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การยกตัวอย่างระบบประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษาของวชิราวุธวิทยาลัย ความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย วิธีการศึกษาวิจัยเอกสาร และผลการวิจัยเอกสารคือ แนวทางหรือกลยุทธ์สำคัญ ๑๐ ประการในการขับเคลื่อนการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสู่ความสำเร็จในการสร้างคุณภาพและมาตรฐานในการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษา ทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง บัญญัติ ๑๐ ประการของแนวทางสู่ความสำเร็จในการประกันคุณภาพในสถานศึกษา ได้แก่ (๑) ภาวะผู้นำของผู้บริหารและการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (๒) การทำงานเป็นทีมและการเรียนรู้โดยการทำงานเป็นทีม (๓) การกำหนดเจ้าภาพหรือผู้รับผิดชอบ (๔) การมีส่วนร่วมและการปรึกษาหารือผู้เกี่ยวข้อง (๕) การสร้างความตระหนักและความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงานประกันคุณภาพ (๖) การบูรณาการการประกันคุณภาพกับการบริหารจัดการศึกษาและการปฏิบัติงานปกติ (๗) การวางแผน การกำกับดูแล และนิเทศระบบประกันคุณภาพ (๘) การพัฒนาทรัพยากรบุคคลมืออาชีพ และการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน (๙) การวิจัย พัฒนา และประเมินเชิงระบบ และ (๑๐) การจัดการเครือข่าย ส่วนอีก ๕ ประการ คือ เป็นกลวิธีในแนวทางหรือกลยุทธ์สำคัญใน ๑๐ ประการ ดังกล่าวแล้ว

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๑๕๖

แนวทางการส่งเสริมคุณภาพภายในของสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ : ชัคเซส มีเดีย, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการศึกษา, สภาผู้แทนราษฎร. รายงานการประชุมการวิเคราะห์เจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ว่าด้วยการประกันคุณภาพการศึกษาของคณะกรรมการพัฒนาสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (๒๕๕๔). แนวทางการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา : เพื่อพร้อมรับการประเมินคุณภาพภายนอก. กรุงเทพฯ : สกศ. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

ประวิต เอราวรรณ์. การวิจัยและการพัฒนาองค์กรในโรงเรียน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๕.

วิจิตร ศรีสอ้าน. คำบรรยายเรื่อง “เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ เกี่ยวกับมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา.” ณ อิมแพ็ค เมืองทองธานี ๗ กันยายน ๒๕๕๕.

วิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา, สถาบัน. รายงานวิจัยโครงการวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา. ๒๕๕๗. (อัดสำเนาเย็บเล่ม).

วชิราวุธวิทยาลัย. คู่มือการประกันคุณภาพการศึกษา วชิราวุธวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙), กรุงเทพฯ : วชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุวิมล ว่องวาณิช. (๒๕๕๓). “การวิจัยและพัฒนาระบบประเมินผลภายในของสถานศึกษา.” วารสารวิธีวิทยาการวิจัย, ๑๓(๑), ๔๗-๘๐.

กฎกระทรวงว่าด้วยระบบหลักเกณฑ์และวิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓. เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๒๓ ก.ราชกิจจานุเบกษา ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓, หน้า ๒๒-๓๕.

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องให้ใช้มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษา ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔.

Barber, M., *Challenge of Achieving World Class Performance : Education in the 21st Century*, Minneapolis August, 2009.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

Barber, M. *School Leadership and Whole School System Reform EU Education Ministers Event*, Sweden 25 September 2009.

Cheng, K. M., “Learning Process Reform: Whole School Approach to Develop Learners Power Points” ประกอบคำบรรยาย ณ โรงแรมพูลแมน กรุงเทพมหานคร, ๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๔

Hattie, J. *Visible Learning: A Syntheses of Over 800 Meta-Analysis Relating to Achievement*. London and New York: Routledge, 2009.

<http://www.ed.gov-hk/qai/qai-c.htm>

Abstract **Approaches of Achieving School Internal Quality Assurance at the Basic Education Level**

Somwung Pitiyanuwat

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Internal quality assurance is the heart of school quality assurance, and as part of school management for developing students continuously. The internal quality assurance system consists of quality control, quality auditing and quality assessment.

The internal quality assurance aims at improving the quality standard, and developing students upto their full potential.

In this article, the meaning principles, system and process of school internal quality assurance were presented. Good practices and literature review of school internal quality assurance were analyzed and synthesized. Finally, approaches of achieving school internal quality assurance at the basic education level were proposed.

keywords: Approaches of Achieving, Internal Quality Assurance, school at the basic education level

วาระสาราษบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ดอยอินทนนท์ : ความเปราะบาง ต่อการสูญเสียมความหลากหลายทางชีวภาพ^๑

มนัส สุวรรณ^๒

บทคัดย่อ

ดอยอินทนนท์ เป็นดอยที่สูงที่สุดในประเทศไทย อยู่ในทิวเขาดนงชัยตะวันตก ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ด้วยความเป็นดอยที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งเชิงพันธุกรรม (genetic) เชิงชนิด (species) และเชิงระบบนิเวศ (ecosystem) ทำให้ดอยอินทนนท์มีคุณค่าและความสำคัญในฐานะแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการและแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดอยอินทนนท์หลากหลายลักษณะที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีความท้าทายอย่างมากต่อการสูญเสียมความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์เอง

บทความนี้เป็นการนำเสนอบริบทของความเปราะบางต่อการสูญเสียมความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ว่ามีโอกาสเกิดขึ้นได้จากเหตุปัจจัยอะไรบ้าง และเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด จากนั้น เป็นการเสนอแนวคิดและหลักการในการอนุรักษ์ และสืบสานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพให้คงอยู่กับดอยอินทนนท์สืบไปอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ดอยอินทนนท์, ความหลากหลายทางชีวภาพ, เหตุปัจจัย, กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา

บทนำ

กำเนิดดอยอินทนนท์

ดอยอินทนนท์มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาตามหลักภูมิศาสตร์ ที่ตั้งของดอยอินทนนท์อยู่ในทิวเขาดนงชัยตะวันตกซึ่งเป็นทิวเขาที่เชื่อมโยงมาจากเทือกเขาหิมาลัย และเทือกเขาในมณฑลยูนนานของสาธารณรัฐประชาชนจีน พิจารณาในเชิงธรณีวิทยา สันนิษฐานว่าเทือกเขาดังกล่าวเกิดจากการแทรกดันตัวของหินหนืด (magma) ประกอบกับแรงบีบอัดตัวในแนวตะวันตก-ตะวันออกของเปลือกโลก (plate tectonics) ตั้งแต่ยุคพรีแคมเบรียน (Precambrian) หรือกว่า ๗๕๐ ล้าน

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมชาติและการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาชีววิทยา สำนักธรรมชาติและการเมือง

ปีมาแล้ว ทำให้ผิวโลกโค้งงอกลายเป็นภูเขาและที่สูงสลับซับซ้อน^๓ ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยาดังกล่าวทำให้เกิดทิวเขาจำนวนมากหลายทิวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ทิวเขาแดนลาว ทิวเขาถนนธงชัยตะวันตก ทิวเขาถนนธงชัยตะวันออก และทิวเขาผีปันน้ำ ทิวเขาแต่ละทิวมีความสูง-ต่ำ มีความสั้น-ยาว และมีความเรียบ-ขรุขระที่แตกต่างกันไป กรณีของดอยอินทนนท์มียอดดอยสูง ๒,๕๘๐ เมตรจากระดับทะเลปานกลางและเป็นยอดดอยที่สูงที่สุดของประเทศไทย

ภาพที่ ๑ ทักษณียภาพของทิวเขาถนนธงชัย

ดอยอินทนนท์ เดิมมีชื่อเรียกว่า ดอยหลวง หรือ ดอยอ่างกา ที่เรียกว่าดอยหลวงเนื่องจากเป็นคำเมืองในภาคเหนือซึ่งหมายถึงภูเขาที่มีขนาดใหญ่ สำหรับชื่อที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าดอยอ่างกานั้นมีข้อสันนิษฐานอยู่ ๒ กรณี กรณีแรก สันนิษฐานว่าเป็นการเรียกตามลักษณะภูมิประเทศในภาษาชาวไทยภูเขาว่า อ่างกา ซึ่งแปลว่าภูเขาขนาดใหญ่ อีกกรณีหนึ่งที่เรียกว่าดอยอ่างกาเพราะบริเวณยอดดอยอินทนนท์มีหนองน้ำขนาดใหญ่เป็นที่รวมของสัตว์นานาชนิดที่มาดื่มกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีฝูงกาจำนวนมากที่มาเล่นและกินน้ำอยู่เป็นประจำ สำหรับชื่อ ดอยอินทนนท์ ที่เรียกขานกันในปัจจุบันเป็นการเรียกตามพระนามของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย พระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับป่าไม้บริเวณดอยหลวงหรือดอยอ่างกาเป็นอย่างมาก พระองค์เคยเสด็จไปสำรวจพื้นที่ป่าดอยหลวงด้วยพระองค์เองและตรัสกับข้าราชการบริพารให้ช่วยกันรักษาดูแล นอกจากนี้ พระองค์ยังมีรับสั่งว่าเมื่อพระองค์ถึงแก่พิราลัยให้แบ่งพระอัฐิของพระองค์ส่วนหนึ่งมาประดิษฐานไว้บนยอดดอยหลวงเพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ทราบว่าเป็นพระองค์ได้เคยเสด็จมา ณ ที่แห่งนี้แล้ว หลังจากถึงแก่พิราลัย พระราชชายาเจ้าดารารัศมีในพระบาทสมเด็จพระ

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๐ และ กรมทรัพยากรธรณี, ม.ป.ป.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชธิดาทรงเชิญพระอัฐิของพระองค์มาประดิษฐานไว้ในสถูปบนยอดดอยหลวงเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ดอยหลวงหรือดอยอ่างกาเดิมจึงถูกเปลี่ยนชื่อเป็น **ดอยอินทนนท์** ตามพระนามเดิมของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

คุณค่าและความสำคัญของดอยอินทนนท์

คุณค่าและความสำคัญของดอยอินทนนท์มิใช่อยู่ที่เพียงเพราะเป็นดอยที่มียอดสูงที่สุดในประเทศ แต่ดอยอินทนนท์ยังมีคุณค่าและความสำคัญอีกหลายประการที่ประชาชนคนไทยทั้งมวลควรที่จะได้มีส่วนภาคภูมิใจและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ดูแล คุณค่าและความสำคัญของดอยอินทนนท์สามารถกล่าวโดยสังเขปเป็นรายประเด็นได้ดังต่อไปนี้

๑. คุณค่าและความสำคัญด้านกายภาพ ดอยอินทนนท์เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของน้ำแม่แจ่มและแม่น้ำปิง นอกจากจะหล่อเลี้ยงชุมชนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด และอำเภอแม่วาง ของจังหวัดเชียงใหม่แล้ว แม่น้ำปิงยังเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนในภาคเหนืออีกหลายชุมชน และยังเป็นแคว (tributary) ๑ ใน ๔ แควของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่นำความอุดมสมบูรณ์สู่ชุมชนต่าง ๆ ในที่ราบลุ่มภาคกลาง

๒. คุณค่าและความสำคัญด้านชีวภาพ ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงและอยู่ในเขตอากาศร้อน ทำให้ดอยอินทนนท์เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตที่หลากหลาย ดอยอินทนนท์มีระบบนิเวศของป่าไม้ที่แตกต่างกันไปตามลักษณะอากาศและความสูงของพื้นที่ ความหลากหลายในระบบนิเวศ (ecological diversity) ของดอยอินทนนท์ส่งผลให้เกิดความหลากหลายในชนิดของพืชและสัตว์ (species diversity) ซึ่งมีผลเชื่อมโยงต่อไปถึงความยั่งยืนของพื้นที่นั่นเองตามหลักนิเวศวิทยา

๓. คุณค่าและความสำคัญด้านการศึกษา ดอยอินทนนท์คือห้องเรียนธรรมชาติที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ความรู้ด้านนิเวศวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการปรากฏของพืชและสัตว์ ความรู้ด้านกายภาพที่เกี่ยวข้องกับลักษณะภูมิประเทศ การเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิตามความสูง และการถูกกัดเซาะพังทลายของดิน รวมตลอดจนความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ สามารถแสวงหาได้บนดอยอินทนนท์

^๔ สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๒ และนิตยสารแคมป์บิงท์ท่องเที่ยว, ม.ป.ป.

๔. คุณค่าและความสำคัญด้านนันทนาการและการท่องเที่ยว ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่หลากหลายของดอยอินทนนท์ที่มีทั้งยอดดอย หน้าผา หุบเขา ลำห้วย ถ้ำ และน้ำตก ประกอบกับลักษณะทางชีวภาพที่เต็มไปด้วยพืชและสัตว์นานาพรรณ รวมทั้งอากาศที่หนาวเย็นบริเวณยอดดอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูหนาวจนเกิดเป็นน้ำค้างแข็งหรือแม่คะนึ่งในคำเมืองที่เกาะอยู่ตามใบไม้ใบหญ้า เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวชมถึงปีละ ๖๐๐,๐๐๐-๘๐๐,๐๐๐ คน ความจริงแล้วสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมิได้มีเพียงธรรมชาติดังที่กล่าวแล้วเท่านั้น ยังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นที่องค์กรและ/หรือหน่วยงานสร้างไว้ด้วยเช่นกัน ที่สำคัญคือ พระมหาธาตุุนภเมทนีดล พระมหาธาตุุนภพลภูมิสิริ โครงการหลวงอินทนนท์ และศูนย์วิจัยเกษตรหลวงขุนวาง (ข)

(ก)

(ข)

ภาพที่ ๒ ดอยอินทนนท์เป็นแหล่งต้นน้ำ (ก) และเป็นแหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการ (ข)

ที่มา : www.dnp.go.th

๕. คุณค่าและความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในด้านประวัติศาสตร์ ณ จุดสูงสุดบนยอดดอยอินทนนท์ เป็นที่ตั้งของสถูปบรรจุพระอัฐิของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พระองค์เคยเสด็จสำรวจดอยอินทนนท์ด้วยพระองค์เองเมื่อครั้งยังปกครองนครเชียงใหม่ ในด้านวัฒนธรรม พบว่าพื้นที่หลายแห่งบนดอยอินทนนท์เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไทยภูเขาที่สำคัญ ๒ ชนเผ่าคือ ม้งและกะเหรี่ยง

ดอยอินทนนท์ : สู่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

อาจเป็นเพราะคุณค่าและความสำคัญของดอยอินทนนท์ดังกล่าวแล้วข้างต้น รัฐบาลได้มอบหมายให้หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ กรมป่าไม้ทำการสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ เพื่อจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๘ ดอยอินทนนท์ได้รับการประกาศในกฎกระทรวงตามพระ

ราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. ๒๔๘๑ ให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ การสำรวจดอยอินทนนท์ ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนได้ข้อสรุปว่า พื้นที่ภูเขาสูงแห่งนี้เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าต้นน้ำลำธาร มีสภาพพิพาทศันและธรรมชาติที่สวยงาม และที่สำคัญเป็นพื้นที่ที่มีการอยู่อาศัยของพืชและสัตว์หลากหลายชนิด จากข้อสรุปดังกล่าว ทำให้ฝ่ายรักษาความมั่นคงแห่งชาติ กระทรวงกลาโหมทำหนังสือถึงจอมพลถนอม กิตติขจร ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลในขณะนั้น เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๑๕ ให้กำหนดพื้นที่ป่าดอยอินทนนท์เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ

ดอยอินทนนท์ได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ตามประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๒๒๓ ลงวันที่ ๒ ตุลาคม ๒๕๑๕ นับเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ ๖ ของประเทศไทยต่จากอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ภูกระดึง ห่งแสงหลวง เขาสามร้อยยอด และน้ำหนาว ตามลำดับ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ตามประกาศดังกล่าว มีพื้นที่ครอบคลุมบางส่วนของอำเภอจอมทอง อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่วาง ของจังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันดอยอินทนนท์อยู่ภายใต้การดูแลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหลากหลายทางชีวภาพ : นิยาม ธรรมชาติ และความสำคัญ

นิยามของความหลากหลายทางชีวภาพ

ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือตรงกับคำในภาษาอังกฤษ biodiversity (ย่อมาจาก biological diversity) เป็นคำทางวิชาการด้านชีววิทยาที่มีการกล่าวอ้างถึงกันอย่างกว้างขวาง มิใช่เฉพาะในวงของนักวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่รวมไปถึงกลุ่มของนักสิ่งแวดล้อม นักอนุรักษ์นิยม นักเศรษฐศาสตร์ นักอุตสาหกรรม และสาธารณชนทั่วไป ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังหาคำนิยามที่ชัดเจนแน่นอนไม่ได้ นักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชาต่างก็พยายามให้ความหมายของคำ ๆ นี้ บางคำนิยามก็สั้นในขณะที่บางคำนิยามก็ยาว ทำนองคล้ายกันบางคำนิยามอ่านแล้วเข้าใจง่าย ในขณะที่บางคำนิยามอ่านแล้วเข้าใจยาก แม้แต่พจนานุกรมศัพท์ด้านสิ่งแวดล้อมเองก็ให้ความหมายของคำว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ ไว้อย่างหลวม ๆ ว่า หมายถึง “คำอธิบายโดยภาพรวมถึงจำนวนและความแตกต่างของสิ่งมีชีวิต”^๕ เป็นที่น่าสังเกตว่าจากคำนิยามที่ได้ทบทวนมาทั้งหมด มีลักษณะร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งที่สามารถสรุปได้ คือ “ความหลากหลายของชีวิตทุกรูปลักษณ์ (All forms of life) ที่อาศัยอยู่ในชีวลัย (biosphere)”^๖

^๕ Krishnamurthy, 2003

^๖ Gilpin, 1996

^๗ Hunter, 2002

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้นสำหรับบทความนี้ ผู้เขียนขอกำหนดยานิยามของ ความหลากหลายทางชีวภาพ ว่า หมายถึง “การปรากฏของสิ่งมีชีวิตในพื้นที่หนึ่ง ๆ” พื้นที่ใดมีพืช และสัตว์ปรากฏอยู่หลายชนิดและเป็นจำนวนมาก แสดงว่า พื้นที่นั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ใดก็ตามที่มีการปรากฏของพืชและสัตว์อยู่น้อยชนิด แสดงว่าพื้นที่นั้นมีความหลากหลายทางชีวภาพต่ำ

สิ่งที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจอย่างหนึ่งคือ พื้นที่ที่มีความกว้างขวางหรือมีขนาดใหญ่โต ไม่จำเป็นต้องมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และพื้นที่ที่มีขนาดเล็กก็ไม่จำเป็นต้องมีความหลากหลายทางชีวภาพต่ำเสมอไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพที่เป็นปัจจัยกำหนดความสามารถในการปรากฏ (limiting factors) ของสิ่งมีชีวิตในพื้นที่นั้นเป็นสำคัญ ไม่ต้องแปลกใจเลยว่าทำไมในทะเลทรายซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางใหญ่โตนับเป็นแสนเป็นล้านไร่ แต่พบว่ามีพืชและสัตว์ปรากฏอยู่เพียง ๔-๕ ชนิด การที่พื้นที่ขนาดใหญ่ดังกล่าวมีความหลากหลายทางชีวภาพต่ำเป็นเพราะมีปริมาณความชื้นจากน้ำฝนที่ตกลงมาน้อยมากเป็นปัจจัยกำหนด ในทางกลับกัน บางพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอากาศแบบป่าร้อนชื้น (tropical rain forest) แม้มีขนาดเล็กเพียง ๑-๒ ไร่ แต่เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก กล่าวคือมีการปรากฏของพืชและสัตว์มากมายหลายชนิด นี่เป็นเพราะมีอุณหภูมิและปริมาณน้ำฝนที่ค่อนข้างสูงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการเจริญเติบโตของพืชและการดำรงชีวิตของสัตว์

(ก)

(ข)

ภาพที่ ๓ พื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพต่ำ (ก) และพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง (ข)

ธรรมชาติของความหลากหลายทางชีวภาพ

โดยธรรมชาติหรือความเป็นจริงเชิงสาระทางชีววิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพมิได้พิจารณาเพียงว่าในแต่ละพื้นที่ แต่ละระบบนิเวศมีพืชและสัตว์อย่างละกี่ชนิดที่ปรากฏอยู่เท่านั้น แต่ยังพิจารณาลึกลงไปถึงการจัดลำดับของสาร (organization of matters) ตั้งแต่ส่วนที่เล็กที่สุด (ส่วนย่อยของอะตอม : sub-atom) ไปจนถึงส่วนที่ใหญ่ที่สุด (จักรวาล : universe) และความซับซ้อนเชิงนิเวศวิทยา (ecological complexity) ซึ่งหมายรวมถึงการถ่ายโอนพลังงานและสารวัตุในระบบนิเวศ การทำหน้าที่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบนิเวศ และความอุดมสมบูรณ์ของแต่ละชุมชนเชิงนิเวศวิทยา^๔

ด้วยธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น นักนิเวศวิทยาได้แบ่งความหลากหลายทางชีวภาพออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ความหลากหลายทางพันธุกรรม (genetic diversity) ความหลากหลายในชนิด (species diversity) และความหลากหลายเชิงระบบนิเวศ (ecosystem diversity)

- ความหลากหลายทางพันธุกรรม หมายถึง ความแตกต่างในสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในชนิดหรือประเภทเดียวกัน เช่น ความหลากหลายสายพันธุ์ของมะม่วง หรือลำไย ความหลากหลายสายพันธุ์ในชนเผ่าของมนุษย์

- ความหลากหลายในชนิด หมายถึง จำนวนชนิดหรือประเภทของสิ่งมีชีวิตที่มีความแตกต่างกันภายในชุมชน หรือในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ เช่น พรรณไม้หลายหลากชนิดในป่าเบญจพรรณ ความหลากหลายของสัตว์น้ำทั้งกุ้ง หอย ปู และปลา ในระบบนิเวศแบบชะวากทะเล (estuary)

- ความหลากหลายเชิงระบบนิเวศ หมายถึง การปรากฏของชุมชนของสิ่งมีชีวิตหรือระบบนิเวศที่แตกต่างกันในพื้นที่หนึ่ง ๆ บนดอยอินทนนท์ เช่น การปรากฏของชุมชนสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศแบบป่าเต็งรัง ในระบบนิเวศแบบป่าเบญจพรรณ ในระบบนิเวศแบบป่าดิบแล้ง และในระบบนิเวศแบบป่าดิบชื้น

ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ

ถ้านิยามของคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึงสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์แล้ว ความหลากหลายทางชีวภาพก็คือ ทรัพยากรประเภทหนึ่งที่มีศักยภาพที่จะสร้างเสริมขึ้นมาใหม่ได้หากมีการจัดการอย่างเหมาะสม^๕ มิใช่เฉพาะแต่เพียงประโยชน์ต่อชีวิตของมนุษย์เท่านั้น ความหลากหลายทางชีวภาพยังมีความสำคัญในเชิงนิเวศวิทยาและในเชิงกายภาพต่อโลกของเราในวันนี้

^๔ Cunningham, 1999

^๕ Miller, 1998

อย่างมากมายมหาศาล ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพสามารถกล่าวโดยสรุปเป็นรายประเด็นได้ ดังนี้

๑. ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความหลากหลายทางชีวภาพคือแหล่งของปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ ๔ อย่างของมนุษย์ ไม่ผิดที่คนจำนวนมากกล่าวว่าพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงเปรียบเสมือนมีซูเปอร์มาร์เก็ต (supermarket) ขนาดใหญ่ที่เป็นทั้งแหล่งอาหารและสมุนไพร มีใช้เพียงเท่านั้น ความหลากหลายทางชีวภาพสูงของพื้นที่ยังเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับแปรรูปเป็นเครื่องนุ่งห่ม และที่พักอาศัยอีกด้วยเช่นกัน

๒. ความสำคัญด้านนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับความซับซ้อนเชิงนิเวศวิทยา (ecological complexity) ยังมีพืชและสัตว์มากชนิดเท่าไรก็ตามในพื้นที่ ย่อมหมายถึงโซ่อาหาร (food chain) ที่มีจำนวนมากจนทำให้เกิดเป็นสายใยอาหาร (food web) ที่ยุ่งเหยิงและซับซ้อน ยิ่งซับซ้อนมากเท่าไร ก็ยิ่งมีผลโดยตรงต่อความยั่งยืนเชิงนิเวศวิทยา (ecological sustainability) มากขึ้นเท่านั้น

๓. ความสำคัญทางกายภาพ ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์โดยอ้อมกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่หลายประการ พื้นที่ที่มีพืชและสัตว์ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ พืชที่มีหลายหลากชนิดและมีเป็นจำนวนมาก จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายโอนพลังงานและสารวัตถุให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในระบบนิเวศ พืชที่มีเป็นจำนวนมากในพื้นที่จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการควบคุมอุณหภูมิของอากาศให้เป็นปกติ ในทำนองเดียวกัน พืชพรรณที่มีอย่างหนาแน่นในพื้นที่ยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดฝน นอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว การมีความหลากหลายทางชีวภาพสูงของพื้นที่ ยังสามารถลดการสูญเสียหน้าดินจากการชะล้างพังทลาย ช่วยป้องกันและบรรเทาผลกระทบจากการเกิดพิบัติภัย เช่น น้ำท่วมฉับพลัน ภัยแล้ง

ความหลากหลายทางชีวภาพกรณีของดอยอินทนนท์

พื้นที่ดอยอินทนนท์ที่ได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติลำดับที่ ๖ ของประเทศไทยมีพื้นที่ประมาณ ๔๘๑.๘๙๔๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓๐๑,๑๘๔.๐๕ ไร่ ซึ่งถือว่ามีขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะทำการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ทั้งหมดให้มีความละเอียดถูกต้องและแม่นยำอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาและการสำรวจตามหลักวิชาการของนักวิชาการป่าไม้ นักนิเวศวิทยา นักชีววิทยา และนักธรรมชาติวิทยาที่เกี่ยวข้องกับพืชและสัตว์สามารถสรุปเชิงอนุมานได้ว่า ดอยอินทนนท์เป็นพื้นที่แห่งหนึ่งของโลกที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ในระดับความหลากหลายเชิงระบบนิเวศ ดอยอินทนนท์มีระบบนิเวศที่มีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัดถึง ๕ ระบบนิเวศ ประกอบด้วย (๑) ระบบนิเวศแบบป่าเต็งรัง (dry dipterocarp forest) (๒) ระบบนิเวศแบบป่าเบญจพรรณ (mixed deciduous forest) (๓) ระบบนิเวศแบบป่าดิบแล้ง (dry evergreen forest) (๔) ระบบนิเวศแบบป่าดิบเขาตอนล่าง (lower montane rain forest) และ (๕) ระบบนิเวศแบบป่าดิบเขาตอนบน (upper montane rain forest)^{๑๐}

ความหลากหลายในชนิดของพืชและสัตว์ในแต่ละระบบนิเวศดังกล่าวข้างต้นมีจำนวน (number of species) และความมั่งคั่ง (species richness) แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพ เช่น ความลาดชัน อุณหภูมิ และความชื้นของพื้นที่เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวโดยรวมได้ว่าบนดอยอินทนนท์พบการปรากฏของพรรณไม้เฉพาะถิ่น ๑,๒๗๔ ชนิด ในจำนวนนี้เป็นพรรณไม้ที่พบครั้งแรกในโลกจำนวน ๓๗ ชนิด และพบครั้งแรกในประเทศไทยจำนวน ๓๑ ชนิด ที่พบว่าเป็นความพิเศษและเพิ่มสุนทรียภาพให้แก่ดอยอินทนนท์อีกอย่างหนึ่งคือ กล้วยไม้ ซึ่งพบมากกว่า ๙๐ ชนิด^{๑๑}

กรณีความหลากหลายในชนิดของสัตว์ซึ่งแยกเป็น ๔ ประเภท ที่สำคัญคือ นก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ พบว่ามีสัตว์ดังกล่าวทั้งหมดปรากฏรวมกันบนดอยอินทนนท์จำนวน ๔๖๔ ชนิด นกคือสัตว์ที่มีความหลากหลายในชนิดมากที่สุดถึง ๓๘๒ ชนิด รองลงมาคือ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมซึ่งพบจำนวน ๓๙ ชนิด สำหรับสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำพบในจำนวนลดหลั่นลงมาคือ ๒๙ ชนิดและ ๑๔ ชนิดตามลำดับ ที่น่าสนใจมากไปกว่านี้คือ มีการคาดประมาณว่ามีผีเสื้ออีกไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ชนิดอาศัยอยู่บนดอยอินทนนท์^{๑๒}

^{๑๐} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๓

^{๑๑} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๓

ความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

ในจำนวนทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายชนิด แต่ละคนอาจมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของแต่ละชนิดแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และภูมิหลังของพวกเขาเหล่านั้น คนบางกลุ่มเห็นว่าทรัพยากรเชื้อเพลิงมีประโยชน์และมีความสำคัญมากที่สุด ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งอาจมองว่าทรัพยากรแร่ธาตุต่างหากที่มีประโยชน์และมีความสำคัญมากที่สุด สำหรับนักภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมและนักนิเวศวิทยา ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพถูกมองและถูกจัดว่ามีความสำคัญมากที่สุดเหนือทรัพยากรธรรมชาติอื่นทั้งหมด มิใช่เพียงเพราะว่าทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพคือรากเหง้าของทรัพยากรอย่างอื่นทั้งหมดเท่านั้น แต่เพราะทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพคือสิ่งเดียวที่สามารถสร้างความยั่งยืนให้แก่โลกของเรา (To sustain the planet earth) ความเสื่อมโทรม และ/หรือ ความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นในสายตาของนักภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อมและนักนิเวศวิทยา แม้จะมีความน่าวิตกมาก แต่ก็ไม่น่าวิตกเท่ากับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ ที่น่าวิตกมากไปกว่านั้นคือ โอกาสและความเปราะบางต่อการถูกทำลายของทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นมีค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับโอกาสและความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

เหตุปัจจัยของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

เหตุปัจจัยที่สามารถส่งผลต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ เหตุปัจจัยทางธรรมชาติ และเหตุปัจจัยที่มนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้อง

๑. เหตุปัจจัยทางธรรมชาติ ที่สำคัญประกอบด้วย

พิบัติภัยธรรมชาติ พบัติภัยธรรมชาติหลายลักษณะ เช่น อุทกภัย วาตภัย คลื่นสึนามิ (Tsunami) ภูเขาไฟระเบิด สามารถทำให้พืชและสัตว์จำนวนมากในพื้นที่ค่อนข้างกว้างล้มตาย

การเปลี่ยนแปลงลักษณะอากาศ (climate change) การเปลี่ยนแปลงลักษณะอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิมีผลกระทบต่อทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในวงกว้าง ภาวะโลกร้อนมีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ ทั้งต่อการอยู่อาศัยและการขยายพันธุ์ พืชจำนวนมากชนิดตายเพราะอุณหภูมิของอากาศที่ร้อนขึ้น สัตว์น้ำจำนวนมากไม่น้อยเช่นกันที่ต้องตายเนื่องจากอุณหภูมิของน้ำที่เพิ่มสูงขึ้น^{๑๓}

^{๑๓} Miller, 1998

๒. เหตุปัจจัยที่มนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่สำคัญประกอบด้วย

การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้นี้ไม่ว่าด้วยวัตถุประสงค์เพื่อต้องการผลผลิตจากป่าหรือเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกคือ การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร และแหล่งขยายพันธุ์ของพืชและสัตว์

การเกษตรเชิงอุตสาหกรรม (industrial agriculture) การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร จำเป็นต้องนำเทคโนโลยีหลายลักษณะ เช่น การใช้เครื่องจักรกล การใช้สารเคมี การปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบฟาร์มขนาดใหญ่ (mono-cropping) มาใช้ เทคโนโลยีดังกล่าวมีความทำลายสูงมากต่อการสูญเสียพันธุ์ของพืชและสัตว์ประจำถิ่นที่มีขีดความอดทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมต่ำ

การพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสิ่งก่อสร้าง ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อความอยู่ดีและกินดีของประชาชน กิจกรรมอย่างหนึ่งที่ต้องมีการดำเนินการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย เช่น ระบบไฟฟ้า น้ำประปา ระบบเครือข่ายการคมนาคม-ขนส่ง การสร้างเขื่อน การสร้างโรงงาน เหล่านี้ล้วนมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศเดิม ซึ่งแน่นอนว่าจะมีผลเชื่อมโยงไปถึงการดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ที่เป็นโครงสร้างสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพ

การนำพืชและ/หรือสัตว์ต่างถิ่น (exotic species) เข้าไปในพื้นที่ การนำพืชหรือสัตว์จากต่างถิ่นเข้าไปในชุมชนหรือระบบนิเวศอื่นใดก็ตามคือ เหตุปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ พืชและสัตว์จากต่างถิ่นโดยธรรมชาติจะมีความสามารถในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดสูง พืชและสัตว์เหล่านี้จะมีการขยายพันธุ์อย่างรวดเร็ว ด้วยความสามารถในการแข่งขันเพื่อความจำเป็นสำหรับชีวิตที่สูงกว่าพืชและสัตว์ประจำถิ่น สิ่งมีชีวิตเหล่านี้สามารถทำให้สิ่งมีชีวิตพื้นถิ่นสูญพันธุ์ได้^{๑๔}

การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากเกินไปของมนุษย์ (over exploitation)

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากเกินไปกว่าความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) เช่น กรณีของการท่องเที่ยว การประมง และ/หรือ การเหมืองแร่ คือ การทำลายสมดุลทางธรรมชาติทางหนึ่ง ผลที่ตามมาจากการกระทำดังกล่าวคือ พืชและสัตว์ที่ได้รับผลกระทบไม่สามารถฟื้นสภาพได้ทันตามธรรมชาติซึ่งอาจนำไปสู่การสูญพันธุ์ในที่สุด

^{๑๔} Cunningham, 1999

ประเด็นที่ควรแก่การพิจารณา ณ จุดนี้ คือ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่เกิดจากเหตุปัจจัยทางธรรมชาติไม่ว่าวิตกเท่ากับการสูญเสียที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ การสูญเสียที่เกิดจากเหตุปัจจัยทางธรรมชาติ แม้จะมีความรุนแรงมากเพียงไรก็ตาม ไม่ช้าไม่นานก็กลับฟื้นคืนสภาพได้เอง ตรงกันข้าม หากการสูญเสียนั้นเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ โอกาสกลับฟื้นคืนสภาพสู่ความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมอาจใช้เวลานาน บางกรณีอาจเป็นการทำลายให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพโดยสิ้นเชิงก็เป็นได้

ความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพกรณีของดอยอินทนนท์

พิจารณาจากปัจจัยที่อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ทำให้สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงเข้ากับบริบทด้านกายภาพ ชีวภาพ สังคมและเศรษฐกิจ ของดอยอินทนนท์ที่เป็นอยู่ และสามารถสรุปเชิงอุปมานได้ว่า มีหลายเหตุปัจจัยที่ทำลายต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์เอง เหตุปัจจัยดังกล่าวสามารถอธิบายชี้แจงโดยสังเขปได้ดังนี้

๑. เหตุปัจจัยทางธรรมชาติ

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของดอยอินทนนท์ที่อยู่ในทิวเขาถนนธงชัยตะวันออก มีทิวเขาแดนลาวคลุมอยู่ด้านทิศเหนือ ทิวเขาถนนธงชัยตะวันตกอยู่ด้านตะวันตก และด้านตะวันออกเป็นทิวเขาผีปันน้ำ ทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์มีความเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบจากพิบัติภัยธรรมชาติในรูปของอุทกภัยและวาตภัยน้อยมาก อีกทั้งบริเวณที่ตั้งของดอยอินทนนท์ก็ไม่ปรากฏว่ามีรอยเลื่อนของเปลือกโลก (fault) ที่จะทำให้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ด้วยเหตุดังกล่าว ความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์จากปัจจัยทางธรรมชาติจึงมีเพียงปัจจัยเดียวที่นำวิตกมากที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุณหภูมิที่เพิ่มสูงขึ้น

สิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือแม้แต่มนุษย์ ล้วนมีขีดจำกัดความอดทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม (tolerance limits) อยู่ต้นละ ต่ำละ หรือคนละ ๒ ระดับ คือ ระดับสูงสุด (upper limit) และระดับต่ำสุด (lower limit) การเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของอากาศที่เพิ่มสูงขึ้นหรือลดต่ำลงจนเกินหรือต่ำกว่าขีดความอดทนดังกล่าว สามารถส่งผลให้พืช สัตว์ และ/หรือมนุษย์ตายได้ ทั้งนี้สามารถยืนยันได้จากประสบการณ์ตรง ณ บริเวณยอดดอยอินทนนท์ของผู้เขียนที่พบว่า มีพืชหลายชนิด เช่น ข้าวตอกฤๅษี มอส กล้วยไม้ป่า เหี่ยวเฉา และลดจำนวนลงเนื่องจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป

๒. เหตุปัจจัยที่มนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้อง

ความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ที่มีความล่อแหลมและเปราะบางมากจากการถูกทำลายจากกิจกรรมของมนุษย์ หลายคนยังมีความคิดและความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง กล่าวคือหลายคนคิดและเข้าใจว่าพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เช่นดอยอินทนนท์ คงมีโอกาสถูกทำลายให้เสียความเป็นระบบนิเวศได้น้อยมาก ความจริงตามหลักนิเวศวิทยาและศาสตร์ทางสิ่งแวดล้อมคือ พื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถถูกทำลายให้เสียสมดุลและสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพได้เช่นกันแม้จะไม่ง่ายนัก ทั้งนี้ หากองค์ประกอบเชิงนิเวศวิทยาของระบบนิเวศ ซึ่งหมายถึงองค์ประกอบทางชีววิทยา ได้แก่ พืชและสัตว์ องค์ประกอบทางกายภาพ เช่น อุณหภูมิ ความชื้น และองค์ประกอบทางเคมี เช่น ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม ถูกทำให้เปลี่ยนแปลง การตัดต้นไม้ในป่าใหญ่เพียงต้นเดียวสามารถทำให้เกิดการเสียสมดุลของระบบนิเวศของผืนป่านั้นได้ ถ้าต้นไม้ต้นนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของสารพันแมลงและนกที่ทำหน้าที่ทั้งในฐานะผู้บริโภคและผู้ช่วยในการขยายพันธุ์พืช กิจกรรมของมนุษย์หลาย ๆ อย่างในพื้นที่ดอยอินทนนท์มีโอกาสและมีความท้าทายต่อการเกิดเหตุการณ์ดังที่กล่าว อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพและเกิดความเข้าใจง่ายขึ้น เหตุปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ที่มนุษย์มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้อง สามารถวิเคราะห์และอธิบายโดยสังเขปได้ดังต่อไปนี้

การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ ในพื้นที่ดอยอินทนนท์ยังมีการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยภูเขาอยู่หลายบริเวณ ชาวไทยภูเขาเหล่านี้ดำรงชีวิตด้วยการทำไร่เลื่อนลอยในลักษณะของการตัดแล้วเผา (slash & burn) และการเก็บของป่าและล่าสัตว์ การที่ต้องตัดต้นไม้แล้วเผาเพื่อนำพื้นที่มาใช้เพื่อการเพาะปลูก มิใช่มีผลโดยตรงต่อการทำลายพืชและถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิดเท่านั้น แต่ังก่อให้เกิดการทำลายระบบนิเวศอย่างรุนแรงจากการเกิดไฟไหม้ป่า และมลภาวะทางอากาศ

กิจกรรมการเพาะปลูก เมื่อได้พื้นที่จากการตัดต้นไม้และเผาแล้ว ชาวไทยภูเขาจะใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ปลูกพืชไร่เป็นพืชหลักเพื่อการบริโภค โดยมีการปลูกผัก ไม้ดอก และผลไม้เมืองหนาวเพื่อขาย ด้วยกายภาพของพื้นที่ที่เป็นภูเขาและมีความลาดชันค่อนข้างมาก ธาตุอาหารในดินโดยธรรมชาติจึงมีน้อย การใช้สารเคมีทั้งในรูปของปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชในการเพาะปลูกของชาวไทยภูเขาบนดอยจึงเป็นไปอย่างเข้มข้นและกว้างขวางเพื่อให้ได้ผลผลิตมาก และดูสวยงาม การใช้สารเคมีจากกิจกรรมการเพาะปลูกดังกล่าวคือ ความท้าทายอีกอย่างหนึ่งต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์

การใช้ที่ดินผิดประเภท การใช้ที่ดินผิดประเภท หมายถึง การนำที่ดินที่เหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างหนึ่งไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นที่ไม่มีความเหมาะสมกับกายภาพของพื้นที่ เช่น การนำ

เอาที่ดินในที่ราบลุ่มที่เหมาะสมเพื่อการปลูกข้าวไปใช้ประโยชน์เพื่อการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม กรณีของดอยอินทนนท์ซึ่งเป็นภูเขาและที่สูง เหมาะแก่การใช้เป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แต่ด้วยความที่มีสมบัติพิเศษโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นดอยสูงที่มีอากาศหนาวเย็น ทำให้มีการขอใช้ประโยชน์จากที่ดินบนดอยอินทนนท์เพื่อก่อสร้างอาคารและถาวรวัตถุหลาย ๆ อย่าง กิจกรรมการใช้ที่ดินผิดประเภทเช่นนี้หากไม่มีมาตรการที่เข้มงวดในการบริหารจัดการเชิงอนุรักษ์ อาจส่งผลกระทบต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ได้เช่นกัน

กิจกรรมการท่องเที่ยวและนันทนาการ ความเป็นดอยที่สูงที่สุดในประเทศและมีอากาศหนาวเย็น ทำให้ดอยอินทนนท์เป็นจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เป็นที่นิยมมากที่สุดแห่งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ลอยกระทง และฤดูหนาว จะมีนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากเดินทางขึ้นไปเที่ยวชม ประสบการณ์ที่พบที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงเวลาดังกล่าวคือ มีนักท่องเที่ยวขึ้นไปเที่ยวชมดอยอินทนนท์มากเกินกว่าความสามารถที่พื้นที่จะรองรับได้ มิใช่เพียงพืชและสัตว์ที่ถูกเหยียบย่ำทำลายจากนักท่องเที่ยวจำนวนมากเท่านั้น แต่ยังพบว่าเกิดปัญหาลมภาวะทางสิ่งแวดล้อมจากยานพาหนะที่นักท่องเที่ยวนำขึ้นไปและจากขยะปฏิกูลที่ถูกปล่อยทิ้งไว้

(ก)

(ข)

ภาพที่ ๔ การทำลายป่าไม้ด้วยการตัดแล้วเผา (ก) และการพักผ่อนดอยอินทนนท์ (ข)

การนำพืชและสัตว์ต่างถิ่นเข้าไปในพื้นที่ และการนำพืชและสัตว์พื้นถิ่นออกจากพื้นที่

แม้จะยังไม่ปรากฏอย่างเด่นชัดว่ามีการนำพืชและสัตว์เข้าไปหรือออกจากพื้นที่ดอยอินทนนท์หรือไม่และอย่างไร แต่กิจกรรมลักษณะนี้มีความทำลายสูงต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ ด้วยความเป็นระบบนิเวศแบบป่าไม้ที่มีอายุยาวนาน ทำให้พืชและสัตว์บนดอยอินทนนท์คุ้นเคยและเคยชินกับสภาพแวดล้อมแล้วทุกลักษณะ ไม่ต้องดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด ไม่จำเป็นต้องอาศัยความสามารถในการปรับตัวและการแข่งขันใด ๆ การนำพืชและ/หรือสัตว์ต่างถิ่นซึ่งโดยธรรมชาติจะมีความสามารถในการแข่งขันเพื่อการอยู่รอดสูงกว่าพืชและสัตว์พื้นถิ่น อาจทำให้เกิดการลดจำนวนหรืออาจถึงขั้นสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์พื้นถิ่นได้จากการพ่ายแพ้คู่แข่งจากภายนอก

การนำพืชและ/หรือสัตว์พื้นถิ่นออกจากพื้นที่ดอยอินทนนท์ก็อาจมีส่วนทำลายสมดุลทางธรรมชาติของระบบนิเวศของดอยได้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าพืชนั้นหรือสัตว์นั้นเป็นผู้ทำหน้าที่หลักในระบบนิเวศ ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิต (producer) ผู้บริโภค (consumer) หรือตัวย่อยสลาย (decomposer) ก็ตาม

แนวทางการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ : บทวิเคราะห์

ด้วยพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของผู้เขียน ผนวกเข้ากับสาระที่ได้จากการศึกษา ทบทวนดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ ทำให้สามารถวิเคราะห์เชิงอุปมานได้ว่า อาจมีหลายแนวทางที่สามารถช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์ อย่างไรก็ตาม แนวทางที่น่าจะดีที่สุดและเกิดประสิทธิผลมากที่สุดคือ การจัดการที่ต้นเหตุของปัญหาคือ มนุษย์ เมื่อความเปราะบางต่อการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์มีแนวโน้มว่าจะเกิดจากการกระทำของมนุษย์เป็นหลัก การแก้ไขจึงควรเน้นที่การจัดการมนุษย์เป็นหลักเช่นเดียวกัน

การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้วยวิธีการจัดการที่ต้นเหตุคือตัวมนุษย์ สามารถดำเนินการได้โดยอาศัยหลักการของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา หลักการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์และหลักการดำเนินการดังนี้

วัตถุประสงค์ กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษามีเป้าประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) สร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม (environmental awareness) ในประเด็นนี้ เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้และซาบซึ้งในธรรมชาติและความสำเร็จของความหลากหลายทางชีวภาพ

(๒) สร้างจิตสำนึกที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity conscience) ในประเด็นนี้เน้นการสร้างความรู้สีกผูกพัน ความหวงแหน และความวิตกห่วงใยต่อการถูกทำลายของความหลากหลายทางชีวภาพ

(๓) สร้างทักษะและความรู้สีกมีส่วนร่วมรับผิดชอบ (skills and sense of participation) ในประเด็นนี้เน้นการสร้างเสริมทักษะในการแก้ไขและ/หรือบรรเทาผลกระทบจากการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ โดยพยายามเชื่อมโยงความตระหนักตามข้อที่ (๑) และจิตสำนึกรับผิดชอบตามข้อที่ (๒) ด้วยความคิดและความเชื่อที่ว่าเมื่อคนมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพอย่างลึกซึ้งแล้ว ความผูกพัน หวงแหน และวิตกห่วงใย จะทำให้คนมีความประสงค์ที่จะมีส่วนร่วมในการปกป้องดูแล หน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องคือ การสร้างเสริมทักษะและความสามารถในการอนุรักษ์ให้กับพวกเขาเหล่านี้

หลักการดำเนินการ การดำเนินการให้ประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์ทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้วข้างต้น กระบวนการสิ่งแวดล้อมเสนอให้ปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนที่สำคัญ ๓ ขั้นตอนดังนี้

(๑) ส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (study *ABOUT* the environment) โดยเน้นการสร้างความรู้สีกเข้าใจอย่างเป็นระบบในเรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพ ตั้งแต่นิยาม ธรรมชาติ ความสำคัญ และผลกระทบที่อาจมีต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

(๒) สนับสนุนให้มีการศึกษาในสิ่งแวดล้อมจริง (study *IN* the environment) โดยการสร้างเสริมความรู้สีกเข้าใจจากภาคทฤษฎีที่ศึกษามาตามขั้นตอนที่ (๑) เพื่อให้เกิดความรู้สีกเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากห้องเรียนธรรมชาติหรือจากพื้นที่จริง

(๓) มุ่งเน้นเป้าหมายสำคัญคือสิ่งแวดล้อม (study *FOR* the environment) โดยการสร้างเสริมทักษะและความรู้สีกมีส่วนร่วมในการปกป้องดูแลความหลากหลายทางชีวภาพมิให้ถูกทำลายจากปัจจัยทั้งหมด

บทสรุป

ดอยอินทนนท์เป็นดอยที่มียอดสูงที่สุดในประเทศไทย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาและที่สูง มีคุณค่าและความสำคัญหลายประการต่อจังหวัดเชียงใหม่เป็นการเฉพะและต่อประเทศโดยภาพรวม คุณค่าและความสำคัญที่หลากหลายทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ การศึกษา นันทนาการ และประวัติศาสตร์-วัฒนธรรม รวมถึงลดจนความเป็นหน้าเป็นตาของประเทศในฐานะจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ล้วนถูกสนับสนุนด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์เองทั้งสิ้น ด้วยสภาพของดอยที่อุดมไปด้วยพืชและสัตว์นานาพรรณ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

นี่ คือตัวการสำคัญในการอนุรักษ์คุณค่าและความสำคัญดังกล่าวข้างต้นให้คงอยู่กับดอยอินทนนท์ ธรรมชาติที่ยังมีพืชและมีสัตว์หลากหลายสายพันธุ์และหลากหลายชนิดปรากฏอยู่บนดอยอินทนนท์ ทรานนั้น ความสมดุลและความยั่งยืนตามธรรมชาติของดอยอินทนนท์ก็จะยังปรากฏอยู่ต่อไปเช่นกัน ในทางกลับกัน หากความหลากหลายทางชีวภาพบนดอยอินทนนท์ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง เมื่อนั้นคุณค่าและความสำคัญทั้งหมดของดอยอินทนนท์ย่อมสิ้นสลายตามไปด้วย

ในบรรดาทรัพยากรที่มีคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ หรือแร่ธาตุ ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพถูกจัดว่าเป็นทรัพยากรที่มีความเปราะบางมากที่สุดต่อการถูกทำลาย ที่สำคัญที่ต้องตระหนักมากไปกว่านี้คือ การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพมิใช่เฉพาะทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้นที่ถูกทำลาย แต่จะมีทรัพยากรอื่น เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ รวมตลอดจนลักษณะทางกายภาพ เช่น ปริมาณน้ำ (ในฐานะแหล่งต้นน้ำลำธาร) อุณหภูมิ ความชื้นของอากาศ จะพลอยได้รับผลกระทบตามไปด้วย สถานการณ์การใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพบนดอยอินทนนท์ของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อการก่อสร้าง การท่องเที่ยว และ/หรือ การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่า เมื่อผนวกเข้ากับความเปราะบางของระบบนิเวศต่าง ๆ ด้วยแล้ว ทำให้มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะเกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพขึ้นกับดอยอินทนนท์

ทางหนึ่งที่จะช่วยป้องกัน และ/หรือ บรรเทาผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพของดอยอินทนนท์จากกิจกรรมของมนุษย์คือ การจัดการที่ตัวมนุษย์ในฐานะ ต้นเหตุที่สำคัญของปัญหา หลักการโดยสาระคือจะอย่างไรเพื่อให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจอย่าง ถ่องแท้ในธรรมชาติและสำคัญเชิงนิเวศวิทยาของดอยอินทนนท์ เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้งแล้ว ทำอย่างไรจึงจะให้คนเหล่านี้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ มีความรัก ความผูกพัน และ ความหวงแหนต่อทรัพยากรที่จะถูกทำลาย ถ้าสามารถทำสิ่งดังกล่าวให้เกิดขึ้นได้แล้ว ความรู้สึก ออยางจะมีส่วนร่วมในการปกป้องดูแลและการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรดังกล่าวจะเกิดตามมา สิ่ง ที่ควรแก่การขบคิดสำหรับพวกเราทั้งหลายคือ จะช่วยกันอย่างไรเพื่อทำให้คนรู้ เข้าใจ และสำนึกได้ ว่า...

“ไม่มีมนุษย์ ธรรมชาติอยู่ได้ แต่ถ้าไม่มีธรรมชาติ มนุษย์อยู่ไม่ได้”.

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. ดอยอินทนนท์ ต้นสายธารหิมพานต์เมืองไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๓.
- ทรัพยากรธรณี, กรม. ธรณีวิทยาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่. (ม.ป.ป.) (ม.ป.พ.)
- นิตยสารแคมป์ท่องเที่ยว. ดอยอินทนนท์. กรุงเทพฯ : บริษัท อินสไพร์ เอนเตอร์เทนเมนท์ จำกัด, (ม.ป.ป.)
- มนัส สุวรรณ. การจัดการสิ่งแวดล้อม : หลักการและแนวคิด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๒๐.
- สำนักพิมพ์สารคดี. อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๕๔๒.
- อภิชาติ ขาวสอาด และคณะ. ประมวลความรู้เรื่องอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๔๐.
- Gilpin, Alan. *Dictionary of environment and sustainable development*. New York: John Wiley & Sons. 1996.
- Hunter, Malcolm L. *Fundamentals of Conservation Biology*. Malden: Blackwell Science, Inc., 2002.
- Khamyong, S., et al. "Species Composition and Vegetation Structure of an Upper Montane Forest at the Summit of Mt. Doi Inthanon, Thailand". 2001. *Nordic Journal of Botany*. Nord. J. Bot. (2004) 23 : 83-97.
- Khamyong, S., et al. *Biodiversity and Ecology: Quantitative Flora Diversity of the Doi Inthanon Forest*. Chiang Mai: Faculty of Agriculture, Chiang Mai University. 2001.
- Krishnamurthy, K.V. *Textbook of Biodiversity*. Enfield: Science Publishings, Inc. 2003.
- Miller, G. Tyler. *Living in the environment: principles, connections, and solutions*. New York: Wadsworth Publishing Company. 1998.

Abstract **Doi Inthanon: Vulnerability to the Loss of Biodiversity**

Manat Suwan

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Doi Inthanon, the peak of the Thanon Thong Chai Range, is located in Amphoe Mae Chaem, Chiang Mai Province. Doi Inthanon has not been known only as the highest point in the country, but also its various significant functions namely: the water catchment area of Mae Chaem River; the site for natural, cultural and historical studies; and the area with biodiversity richness. With the various forms of land utilization in the area nowadays, however, Doi Inthanon has been challenging to the destruction of its own uniqueness especially the loss of biodiversity.

This article is an attempt to explain how the vulnerability to the biodiversity loss would be. What are the causal factors? Lastly, the analytical guidelines for the conservation of biodiversity in Doi Inthanon is recommended.

keywords: Doi Inthanon, biodiversity, causal factors, environmental education

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

กระแสความคิดจริยศาสตร์สุขภาพ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑^๑

สิวลี ศิริไล^๒

บทคัดย่อ

คำว่าจริยศาสตร์สุขภาพเกิดขึ้นในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นผลมาจากความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ ด้านหนึ่งความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลแก่สุขภาพและชีวิตมนุษย์ ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาจริยธรรมที่เป็นสถานการณ์ขัดแย้งระหว่างหลักจริยธรรมหลายประการ นักปรัชญาตะวันตกทบทวนทฤษฎีจริยศาสตร์หรือจริยศาสตร์เชิงกฎเกณฑ์ซึ่งเป็นหลักการและมาตรฐานของการตัดสินใจในจริยธรรมว่าสามารถนำมาใช้ช่วยในการเผชิญประเด็นจริยธรรมที่ยากลำบากในการตัดสินใจในระบบบริการสุขภาพซึ่งเป็นลักษณะของจริยศาสตร์ประยุกต์หรือจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติที่ใช้กันทั่วไปในปัจจุบัน

คำสำคัญ : จริยศาสตร์, จริยศาสตร์สุขภาพ, ปัญหาจริยธรรม

คำว่า “จริยศาสตร์สุขภาพ” (health care ethics) เกิดขึ้นและเป็นที่รู้จักในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ช่วงระยะเวลาดังกล่าว ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในวงการสุขภาพทั้งในด้านของประโยชน์ที่เกิดแก่สุขภาพและชีวิตมนุษย์ และในด้านของประเด็นคำถามทางจริยธรรม(ethical issues)หลายประการที่เกิดขึ้นตามมา^๓

^๑ บรรยายในการประชุมสัณนิษฐานธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

^๓ Edge, Raymond S., Grove, John Randall., *Ethics of Health Care: A Guide for Clinical Practice*. 2 nd. ed. (Albany: Delmar Publishers, 1999) pp. 1-2.

ใน ค.ศ. ๑๙๖๐ มีการใช้เครื่องล้างไต (kidney analysis) แก่ผู้ป่วยที่เป็นโรคไตวายครั้งแรกที่เมืองซีแอตเทิล (Seattle) รัฐวอชิงตัน การใช้เครื่องมือดังกล่าวช่วยให้ผู้ป่วยโรคไตมีชีวิตรอดอยู่ได้นานขึ้น ขณะเดียวกันก็เกิดคำถามขึ้นว่า เครื่องล้างไตมีราคาแพง จำนวนผู้ป่วยโรคไตมีมากกว่าจำนวนเครื่องมือ การให้บริการด้านนี้แก่ผู้ป่วยจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์มาพิจารณาคัดเลือกผู้ป่วยตามลำดับก่อนหลัง ศูนย์ไตเทียมแห่งซีแอตเทิลได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อคัดเลือกผู้ป่วยเข้ารับการรักษาไต แต่คำถามก็ยังคงเกิดขึ้นว่าจะแน่ใจได้อย่างไรว่าอคติเรื่องสีผิวของผู้ป่วยจะไม่เกิดขึ้น^๔

ใน ค.ศ. ๑๙๖๗ มีการผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจเป็นครั้งแรกโดยศัลยแพทย์ชื่อ คริสเตียน บาร์นาร์ด (Christian Barnard) ผู้ป่วยเสียชีวิต ๑๘ วันหลังการผ่าตัด แต่การผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้ายุคใหม่ของวงการแพทย์นำไปสู่การพัฒนาเครื่องช่วยหายใจ (respirator/ventilator) ที่เริ่มใช้ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๐^๕ โรงพยาบาลต่าง ๆ มีการใช้เครื่องช่วยหายใจกันอย่างแพร่หลาย ถือเป็นประโยชน์ในการช่วยชีวิตผู้ป่วย แต่ก็เกิดคำถามขึ้นว่า กรณีผู้ป่วยที่อยู่ในภาวะสมองตาย (brain death) ตามเกณฑ์ทางการแพทย์ไม่อาจฟื้นคืนสู่สภาพปกติได้แล้ว อวัยวะของผู้ป่วยในสภาพเช่นนี้ควรนำไปปลูกถ่าย (transplant) แก่ผู้ป่วยรายอื่นที่ต้องการและรออยู่เพื่อการรักษาหรือไม่ เนื่องจากการเคลื่อนย้ายอวัยวะ (remove) จะต้องกระทำในขณะที่หัวใจยังเต้นอยู่เพื่อคุณภาพของอวัยวะที่จะนำไปใช้ ประเด็นนี้ เป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าควรทำหรือไม่ และใครควรเป็นผู้ตัดสินใจ เช่นเดียวกัน ค.ศ. ๑๙๗๓ *The New England Journal of Medicine* ซึ่งเป็นวารสารทางการแพทย์ที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกาแห่งรัฐนิวยอร์ก ได้ตีพิมพ์ผลงานของกุมารแพทย์ ๒ คน เรย์มอนด์ ดัฟฟ์ (Rayman Duff) และ เอ. จี. เอ็ม. แคมป์เบลล์ (A.G.M. Campbell) ที่เสนอความเห็นว่าการทากรกเกิดที่มีอาการของความพิการอย่างรุนแรงหรือรูปร่างผิดปกติ (deformed) ควรได้รับการพยายามรักษาเพื่อยืดชีวิตหรือไม่ โดยระบุตัวเลขจากการศึกษาพบว่า ทากรกเกิดในหน่วยดูแลพิเศษ จำนวน ๒๙๙ คน เสียชีวิตไปโดยการตัดสินใจไม่รักษาถึง ๔๓ คน คำถามเรื่องนี้เกิดขึ้นว่าการตัดสินใจไม่รักษาทารกเหล่านี้ถูกต้องตามหลักจริยธรรมและกฎหมายหรือไม่ เหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ ประเทศออสเตรเลีย ซึ่งมีการพิมพ์ผลงานเรื่องการเลือกที่จะไม่รักษาทารกที่เกิดมาด้วยความพิการแต่กำเนิดของกระดูกสันหลังที่ปิดไม่สนิท เกิดช่องโหว่ ทำให้เยื่อหุ้มสันหลังปูดออกมา (spine bifida) ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับคุณภาพของชีวิตทารก^๖

^๔ Kuhse Helga, Singer Peter. *A Companion to Bioethics* 2 nd. ed. (West Sussex: Wiley-Blackwell, 2012) p. 8.

^๕ Loc. Cit.

^๖ Ibid., pp 8-9.

ใน ค.ศ. ๑๙๗๖^๗ เกิดกรณีผู้ป่วยชื่อ คาเรน แอนน์ ควินแลน (Karen Ann Quinlan) ใน รัฐนิวเจอร์ซีย์ ซึ่งมีอาการโคม่าถาวรอยู่ในสภาพของพืชผัก (vegetative state) ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๗๕ บิดามารดาของคาเรนเป็นคริสต์ศาสนิกชนคาทอลิกที่ศรัทธาได้ปรึกษากับฝ่ายศาสนจักร (บาทหลวงบิชอป) ในที่สุดมีความเห็นว่าควรนบอบต่อพระประสงค์ของพระเป็นเจ้า การใช้เครื่องช่วยหายใจเหนี่ยวนำเธอไว้ถือเป็นวิธีการที่ไม่ปรกติ (extraordinary mean) จึงขอร้องให้แพทย์ถอดเครื่องช่วยหายใจออก แต่ฝ่ายแพทย์ปฏิเสธด้วยเหตุผลว่าการถอดเครื่องช่วยหายใจจะทำให้คาเรนเสียชีวิตเป็นการกระทำที่ฆ่าชีวิตผู้อื่น บิดามารดาของคาเรนนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการศาล ศาลชั้นต้นของรัฐนิวเจอร์ซีย์พิพากษาให้คงเครื่องช่วยหายใจไว้ บิดามารดาคาเรนยื่นอุทธรณ์ศาล อุทธรณ์พิพากษากลับคำพิพากษาของศาลชั้นต้น โดยยอมให้แพทย์ถอดเครื่องช่วยหายใจได้ก็ต่อเมื่อคณะแพทย์มีข้อมูลหลักฐานทางวิชาการและแน่ใจว่าผู้ป่วยจะไม่สามารถคืนสู่สภาพของการหายใจได้ด้วยตัวเอง การวินิจฉัยดังกล่าวจะต้องผ่านการรับรองของคณะกรรมการจริยธรรมหรืออีซี (Ethics Committee-EC) ของโรงพยาบาลซึ่งประกอบด้วยสหุคคลากรหลายวิชาชีพได้แก่ แพทย์ พยาบาล นักกฎหมาย นักจริยศาสตร์ นักสังคมสงเคราะห์ สาธุคุณ/บาทหลวง รวมทั้งผู้บริหารโรงพยาบาล บิดามารดาของคาเรนยังคงขอร้องแพทย์ให้ถอดเครื่องช่วยหายใจ แต่ฝ่ายแพทย์ยังคงปฏิเสธตามที่คำพิพากษาให้โอกาส อีก ๖ สัปดาห์ต่อมาหลังคำพิพากษา แพทย์คนหนึ่งของทีมรักษาพยาบาลได้ตัดสินใจลองถอดเครื่องช่วยหายใจเพื่อให้คาเรนหายใจด้วยตนเอง ซึ่งได้เคยลองทำมาแล้วหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ ผลปรากฏว่าการลองครั้งหลังนี้เป็นที่ประหลาดใจแก่ทีมรักษาพยาบาลเพราะคาเรนหายใจได้ด้วยตนเอง ในที่สุดวันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๗๖ คณะแพทย์ได้ย้ายคาเรนออกจากหออภิบาลผู้ป่วยหนักของโรงพยาบาลไปอยู่ยังสถานดูแลผู้ป่วย (nursing home) ได้รับการดูแลรักษาตามอาการอย่างดีทุกขั้นตอน การให้ยา ให้อาหารทางสายยาง การดูแลแผลกดทับ การได้รับการเยี่ยมเยียนจากบิดามารดา คาเรนมีชีวิตอยู่ในสภาพไม่รู้สึกรู้สีกตัวเช่นนี้ ต่อมาอีก ๑๐ ปี ๒ เดือน เสียชีวิตลงเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๘๕ ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาเฉลี่ยวันละ ๑๐๐ ดอลลาร์สหรัฐ และยังมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการต้องมีทีมตำรวจเฝ้าระวังตลอดเวลาเนื่องจากฝ่ายสถานพยาบาลเกรงว่าจะมีผู้มาแอบถอดสายยางที่ให้ยาและอาหาร ขณะที่ฝ่ายบิดามารดาเกรงว่าจะมีผู้มาแอบถ่ายภาพของเธอซึ่งถือเป็นการละเมิดสิทธิความเป็นส่วนตัว ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่กองทุนสวัสดิการเป็น

^๗ Fulton, Gere B., Metress K. Eileen., *Perspicives on Death and Dying*. (Boston: Jones and Bartlett Publishers, 1995) pp. 72-77.

ผู้รับผิดชอบ กรณีของคาเรนเป็นตัวอย่งให้ถกเถียงกันมาจนถึงปัจจุบันว่าผู้ป่วยที่อยู่ในสภาพพืชผักอาจสามารถหายใจได้เอง การตัดสินใจให้ยุติการใช้เครื่องช่วยหายใจอาจผิดทั้งกฎหมายและขัดต่อหลักศีลธรรม

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการที่เรียกว่าเทคโนโลยีการเจริญพันธุ์ (reproductive technologies) เพื่อช่วยให้คู่สมรสที่ไม่สามารถมีบุตรได้ตามธรรมชาติ สามารถมีบุตรได้ด้วยการปฏิสนธิทางวิทยาศาสตร์ วิธีการที่รู้จักกันทั่วไปในสังคมคือการปฏิสนธิในหลอดแก้วหรือไอวีเอฟ (In Vitro Fertilization-IVF) โดยแพทย์นำไข่จากหญิงผู้เป็นภรรยาแล้วนำเชื้ออสุจิจากฝ่ายสามีมาผสมในจานแก้ว (petri-dish) หลังจากนั้นนำไปไว้ในหลอดแก้วใช้กระบวนการทางเคมีช่วยจนเกิดเป็นตัวอ่อน (embryo) แพทย์จะเลือกตัวอ่อนที่แข็งแรงฉีดกลับเข้าไปในมดลูกของฝ่ายภรรยาเพื่อให้ตัวอ่อนเจริญเติบโตตามธรรมชาติจนคลอดได้บุตรตามความต้องการ ประเด็นจริยธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ ตัวอ่อนที่เหลือจากการปฏิสนธิในหลอดแก้วจะอย่างไร นำไปใช้ในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความรู้ใหม่ได้หรือไม่ หรือถ้าจะทำลายทิ้งจะถือว่าเป็นการทำลายชีวิตมนุษย์หรือไม่^๘ ประเด็นเหล่านี้เป็นที่ถกเถียงกันมาตลอด ยิ่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง ประเด็นปัญหาใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นท้าทายความคิดทางจริยศาสตร์ ศาสนา และกฎหมาย

การทบทวนความคิดทางจริยศาสตร์

ใน ค.ศ. ๑๙๕๔ โจเซฟ ฟรานซิส เฟลตเซอร์ (Joseph Francis Fletcher ค.ศ. ๑๙๐๕-๑๙๙๑) อดีตนักเทววิทยาอเมริกันในกลุ่มอพิสโคพอล (Episcopalian theologian) แห่งนิกายแองกลิคัน (Church of Anglican) ในสหรัฐอเมริกา ได้เขียนหนังสือ *Moral and Medicine* เนื้อหากล่าวถึงประเด็นจริยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยใช้วิธีการพิจารณาประเด็นเหล่านี้ จากแนวความคิดทางทฤษฎีจริยศาสตร์แทนการใช้ความเชื่อและหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ เฟลตเซอร์นำทฤษฎีประโยชน์นิยม (utilitarianism) ซึ่งถือเอาผลของการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลแก่คนจำนวนมากมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำในการให้บริการทางการแพทย์ ความคิดของเฟลตเซอร์ถือเป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างจริยศาสตร์กับปัญหาจริยธรรมในบริการทางการแพทย์^๙ ภายหลังเมื่อเกิดคำว่าชีวจริยศาสตร์ (Bioethics) เฟลตเซอร์ได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในผู้นำของชีวจริยศาสตร์

^๘ Arras D. John, Steinbock. *Ethical Issues in Modern Medicine*. 4 th. ed. (Mountain View, California: Mayfield Publishing Company, 1995,) pp. 436-437.

^๙ Kuhse Helga, Singer Peter. op.cit. p. 7.

นอกจากเฟลตเซอร์แล้ว นักปรัชญาตะวันตกจำนวนหนึ่งมีความเห็นว่า ผลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความเจริญทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นักปรัชญาจำเป็นต้องทบทวนความคิดเรื่องจริยศาสตร์ แต่เดิมมาจริยศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาของปรัชญาจะศึกษาเรื่องความประพฤติ การกระทำของมนุษย์ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ โดยมีทฤษฎีจริยศาสตร์เป็นหลักของการพิจารณา ได้แก่ ทฤษฎีประโยชน์ที่นิยมหรือทฤษฎีที่ถือผลการกระทำเป็นเกณฑ์ (utilitarianism/consequentialism) ทฤษฎีกรณียธรรมหรือทฤษฎีที่ถือหน้าที่เป็นเกณฑ์ (deontological/duty-based theory) และทฤษฎีจริยศาสตร์ คุณธรรม (virtue ethics) ทฤษฎีจริยศาสตร์ดังกล่าวนี้จะให้แนวความคิดที่เป็นมาตรฐานในเรื่องของเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรม (ethical judgment) นักปรัชญาตะวันตกมีความเห็นว่า ทฤษฎีจริยศาสตร์เหล่านี้มีความสำคัญที่จะต้องนำมาประกอบการพิจารณาประเด็นจริยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในบริการสุขภาพ ทั้งนี้เพราะการตัดสินใจของบุคลากรสุขภาพโดยเฉพาะแพทย์ไม่ใช่เป็นเพียงการตัดสินทางเทคนิค แต่เป็นการตัดสินใจเชิงจริยศาสตร์ (ethical decision) ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม นักปรัชญาทั้งในอเมริกาและในยุโรปมีความเห็นว่า จริยศาสตร์จำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับในฐานะที่เป็นจริยศาสตร์เชิงปฏิบัติ^{๑๐} (practical ethics) หลักสูตรการเรียนการสอนในสถาบันสุขภาพจึงมีการสอนจริยศาสตร์ควบคู่กับศาสนาและกฎหมาย โดยมุ่งการนำไปพิจารณาประเด็นจริยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การเกิดขึ้นของคำว่า “ชีวจริยศาสตร์” (bioethics)

ใน ค.ศ. ๑๙๗๐ นักวิจัยโรคมะเร็งชื่อ ฟาน เรนส์เซอแลร์ พอตเตอร์ (van Renselaer Potter) เป็นคนแรกที่ใช้คำว่า ชีวจริยศาสตร์ในหนังสือชื่อ *Bioethics: Bridge to the Future* พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๗๐^{๑๑} เนื้อหากล่าวถึงการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศวิทยา ทำให้คำว่า ชีวจริยศาสตร์แพร่หลายไปทั่วสหรัฐอเมริกา รวมถึงประเทศอื่น ๆ เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของประเด็นจริยธรรม (ethical issues) ที่เกิดขึ้นในวงการสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการแพทย์ได้เกิดคำว่า ชีวเวชจริยศาสตร์ (biomedical ethics) ซึ่งเจาะจงประเด็นจริยธรรมที่เกี่ยวกับชีวิต ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และทฤษฎีจริยศาสตร์ที่นำมาพิจารณาที่เกิดขึ้นในทางการแพทย์โดยตรง

การอธิบายขอบเขตเนื้อหาของชีวจริยศาสตร์ ได้มีการอธิบายขอบเขตเนื้อหาของชีวจริยศาสตร์ออกเป็น ๓ แนวทาง ได้แก่

^{๑๐} Borchert M. Donald. Editor in chief. *Encyclopedia of Philosophy*. 2 nd. Ed. (New York: Thomson Gale, 2006) p. 599.

^{๑๑} Kuhse Helga, Singer Peter. Op.cit. p. 3.

แนวทางแรก เป็นการอธิบายขอบเขตเนื้อหาชีวจริยศาสตร์ที่จำกัดเฉพาะในด้านของระบบบริการสุขภาพ (health care services system) หรือชีวเวชจริยศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วยประเด็นจริยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งด้านหนึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อสุขภาพของมนุษย์ การดำรงชีวิตของมนุษย์ อีกด้านหนึ่งคือการเกิดขึ้นของประเด็นจริยธรรมที่ต้องไตร่ตรองทั้งในเชิงจริยศาสตร์ ศาสนา และกฎหมาย

แนวทางที่ ๒ เป็นการอธิบายเรื่องของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตพืช สัตว์ ระบบนิเวศวิทยา เช่น การปรับเปลี่ยนพันธุกรรมพืช สัตว์ การถ่ายสำเนาพันธุกรรมพืชและสัตว์ใน ค.ศ. ๑๙๗๕ ปีเตอร์ ซิงเกอร์ (Peter Singer ค.ศ. ๑๙๔๖) เขียนหนังสือชื่อ *Animal Liberation* กล่าวถึงสิทธิของสัตว์โดยใช้แนวความคิดทฤษฎีประโยชน์นิยมเป็นพื้นฐานในการคำนึงถึงประโยชน์ที่มนุษย์จะได้รับกับความทุกข์ความเจ็บปวดและประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่สัตว์ เช่น กรณีที่นำสัตว์มาใช้ในการทดลองเนื้อหาความรู้

แนวทางที่ ๓ เป็นการอธิบายขอบเขตชีวจริยศาสตร์ที่กว้างที่สุด ไม่ได้เน้นที่ตัวมนุษย์ สัตว์ หรือพืชโดยตรง แต่เป็นการศึกษาในวงกว้างของเรื่องที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตมนุษย์ สัตว์และพืช เช่น การศึกษาของมังสวิวัตเกี่ยวกับผลกระทบของความร้อนที่ส่งผลต่อพืชพรรณธัญญาหารการผลิตอาวุธนิวเคลียร์ การทำสงคราม ฯลฯ

เนื้อหาของชีวจริยศาสตร์ทั้ง ๓ แนวทางยังคงแสดงให้เห็นถึงประเด็นจริยธรรมต่าง ๆ ที่ต้องการคำตอบเพื่อให้ได้แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม นักปรัชญามีความเห็นว่า การใช้ทฤษฎีจริยศาสตร์เข้ามามีส่วนพิจารณาประเด็นจริยธรรมเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้แนวทางตอบปัญหาได้

ทฤษฎีจริยศาสตร์ที่นำมาใช้ในบริการสุขภาพ

ทฤษฎีจริยศาสตร์ที่เป็นจริยศาสตร์เชิงกฎเกณฑ์ (normative ethics) ใช้เป็นมาตรฐานในการพิจารณาใช้เป็นมาตรฐานในการพิจารณาการกระทำที่ใช้กันอยู่ได้แก่ ทฤษฎีประโยชน์นิยม ทฤษฎีกรรมนิยมหรือถือหน้าที่เป็นฐาน และทฤษฎีจริยศาสตร์คุณธรรม มีสาระสำคัญพอสังเขปดังนี้

ทฤษฎีประโยชน์นิยม เป็นทฤษฎีที่มาจากความคิดของเจเรมี เบนทัม (Jeremy Bentham ค.ศ. ๑๗๔๘-๑๘๓๒) และจอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill ค.ศ. ๑๘๐๖-๑๘๗๓) ที่ถือหลักการว่าการกระทำอย่างไรจะถือว่า “ถูก” อย่างไร “ผิด” ให้คำนึงถึงผลการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสิน ถ้าผลของการกระทำนำมาซึ่งประโยชน์สุขหรือก่อให้เกิดความสุข ความพึงพอใจมากกว่าโทษหรือผลเสีย ก็ถือว่าการกระทำที่ถูกต้องและยอมรับได้ในทางจริยศาสตร์ (ethical acceptance) ตัวอย่าง

กรณีการยุติการตั้งครรภ์หรือการทำแท้งแก่เด็กหญิงอายุ ๑๔ ปี ซึ่งบกพร่องทางสมอง ถ้าบิดามารดา ยินยอมทางกฎหมายให้กระทำได้ และข้อบ่งชี้ทางการแพทย์อายุครรภ์เพียงแค่ ๘ สัปดาห์ ผลของการ ทำแท้งอาจนำมาซึ่งประโยชน์ของตัวเด็กหญิงเองที่อยู่ในสภาพไม่พร้อมของการเป็นมารดาและภาวะ สุขภาพ การไม่เป็นภาระแก่บิดามารดาของเด็กหญิงที่จะต้องเป็นผู้ดูแลทารกที่เกิดมา สถานการณ์ เช่นนี้ ตามแนวความคิดของทฤษฎีประโยชน์นิยมก็เป็นสิ่งที่สมควรกระทำได้ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับความ คิดนี้และโต้แย้งมีจำนวนมาก

ทฤษฎีกรณีธรรมหรือถือน้ำที่เป็นฐาน เป็นทฤษฎีที่มาจากแนวความคิดของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant ค.ศ. ๑๗๒๔-๑๘๐๔) ซึ่งถือว่า มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ (deon = duty) ที่ จะต้องกระทำตามหลักศีลธรรมอย่างไม่มีข้อแม้ มนุษย์มีปรัชญาญาณ คือ ปัญญาและเหตุผลที่จะรู้หลัก ศีลธรรมว่า อะไร คือ “ดี” “ชั่ว” “ถูก” “ผิด” ดังนั้น มนุษย์จะต้องกระทำตามหลักศีลธรรมเสมอ นอกจากนี้ มนุษย์ยังมี “ศักดิ์ศรี” (dignity) มีคุณค่าในตัวเอง (intrinsic value) ไม่สมควรที่จะนำ มนุษย์ไปใช้เป็นเครื่องมือใด ๆ ทั้งสิ้น กรณีของการยุติการตั้งครรภ์หรือการทำแท้งจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจ ยอมรับได้เพราะการทำลายชีวิตทารกในครรภ์หรือการทำแท้งจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ เพราะ การทำลายชีวิตทารกในครรภ์ถือเป็นการฆ่าชีวิต ขณะเดียวกันก็อาจมองได้ว่าเป็นการใช้ชีวิตทารกแก้ ปัญหาของมารดา ทฤษฎีถือน้ำที่เป็นฐานถือ “หลักศีลธรรม” เป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำอย่างเข้มงวด เป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมของศาสนาที่ตายตัว มั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลง ความ คิดของทฤษฎีนี้มีผู้โต้แย้งเช่นกัน

ทฤษฎีจริยศาสตร์คุณธรรม (virtue ethics) หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ทฤษฎีที่ถือคุณธรรม เป็นฐาน (virtue based) ทฤษฎีนี้มีความแตกต่างกับทฤษฎีประโยชน์นิยมและทฤษฎีที่ถือน้ำที่เป็น ฐานตรงที่ไม่ได้ถือผลการกระทำเป็นเกณฑ์ และไม่ได้ยึดถือหลักศีลธรรมเป็นเกณฑ์ แต่เน้นที่ตัว บุคคลที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้มีจริยธรรม (virtuous person) โดยมีหลักการว่าผู้มีคุณธรรม ย่อมกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง สอดคล้องกับการคิดที่ถูกต้อง เลือกอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับเวลาและ สถานการณ์รวมถึงตัวบุคคลที่จะปฏิบัติด้วย ความคิดของทฤษฎีจริยศาสตร์คุณธรรมสืบเนื่องมาจาก ความคิดของอาริสโตเติล (Aristotle ๓๘๔-๓๒๒ ปีก่อนคริสต์ศักราช) ที่ถือว่าคนดีคือคนที่กระทำ ในสิ่งที่สอดคล้องกับคุณธรรม มีบุคลิกภาพของผู้มีคุณธรรมแสดงออกถึงความเป็นผู้เจริญทางปัญญา (flourishing) และเป็นผู้ที่เกิดความสุขในใจโดยไม่คำนึงถึงผลตอบแทนใด การกระทำในสิ่งที่ดีเป็น ความดีในตัวเองและเป็นรางวัลสำหรับผู้กระทำความดี ความคิดนี้เมื่อนำมาใช้ในบริการสุขภาพหรือ เวชจริยศาสตร์หมายถึง แพทย์ผู้มีคุณธรรม ความคิดตามทฤษฎีนี้ก็เป็นที่โต้แย้งเช่นกัน

นอกจากทั้ง ๓ ทฤษฎีนี้แล้วยังมีนักปรัชญาให้ความเห็นว่า ในความเป็นจริงหลักจริยธรรมในการปฏิบัติของมนุษย์เรามีหลายประการ เช่น ความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ ความมีเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ฯลฯ บางครั้งก็ยากที่จะตัดสินใจว่าหลักจริยธรรมไหนควรมาก่อนในบางสถานการณ์ เจมส์ ราเชล (James Rachel) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยแอละบามา เสนอให้ใช้หลักจริยธรรมที่เป็นกลางหรือระดับกลาง (mid-level) ซึ่งคนทั่วไปจะเข้าใจได้ว่าในบรรดาหลักจริยธรรมเหล่านั้น หลักจริยธรรมใดที่ถือว่าเป็นกลาง ความคิดเช่นนี้คล้ายกับความคิดของเดวิด วิลเลียม รอสส์ (David William Ross ค.ศ. ๑๘๗๗-๑๙๗๑) ที่มีความเห็นว่าในความเป็นจริงเมื่อเราต้องเผชิญการตัดสินใจว่าจะเลือกกระทำตามหลักจริยธรรมใดระหว่างหลักจริยธรรมที่หลากหลาย รอสส์มีความเห็นว่าในบรรดาหลักจริยธรรมเหล่านั้นจะต้องพิจารณาเลือกหลักจริยธรรมที่มาก่อนหลักจริยธรรมอื่น ๆ หลักการของรอสส์เรียกว่า “Prima Facie duties” ซึ่งความคิดของรอสส์ก็เป็นที่ได้แย้งเช่นกัน

โดยสรุปแล้วทฤษฎีจริยศาสตร์แต่ละทฤษฎีก็เป็นที่ได้แย้งกันอยู่ แต่ก็มี การนำไปเป็นหลักในการพิจารณาปัญหาจริยธรรมในบริการสุขภาพที่เป็นสถานการณ์ขัดแย้งระหว่างหลักจริยธรรม (moral dilemma) ที่ต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

ตารางที่ ๑ ตารางเปรียบเทียบทฤษฎีจริยศาสตร์ที่นำไปใช้ในบริการสุขภาพ^{๑๒}

ทฤษฎีถือหน้าที่เป็นฐาน	ทฤษฎีประโยชน์นิยม	ทฤษฎีจริยศาสตร์คุณธรรม
การกระทำที่ถูกถือว่าการกระทำที่สอดคล้องกันหลักศีลธรรม	การกระทำที่ถูกถือว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุข	การกระทำที่ถูกถือว่าการกระทำที่มีผู้มีความดีแสดงออก
กฎศีลธรรม-จริยธรรมมีที่มาจาก * พระเจ้า * เหตุผลของมนุษย์ * มนุษย์ทุกคนผู้เป็นสัตว์ ประเสริฐที่มีเหตุผลเลือกปฏิบัติตาม	ผลจากการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขมากที่สุดคือเกณฑ์ตัดสิน	การปฏิบัติของผู้มีความดีที่แสดงออกคุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีแสดงออกถึงความเป็นผู้ที่พัฒนาตน
ข้อโต้แย้งของทฤษฎีนี้คือ “ความเป็นผู้มีเหตุผล” กับแนวคิดเรื่องพระเจ้า	ข้อโต้แย้งของทฤษฎีนี้คือแนวคิดเรื่องประโยชน์สุข	ข้อโต้แย้งของทฤษฎีนี้คือ คำว่า “ผู้ที่พัฒนาตน”

^{๑๒} Hope Tony, Savulescu Julian, Julian, Hendrick Judith. *Medical Ethics and Law*. The core Curriculum. (London: Churchill Livingstone, 2005) p. 5.

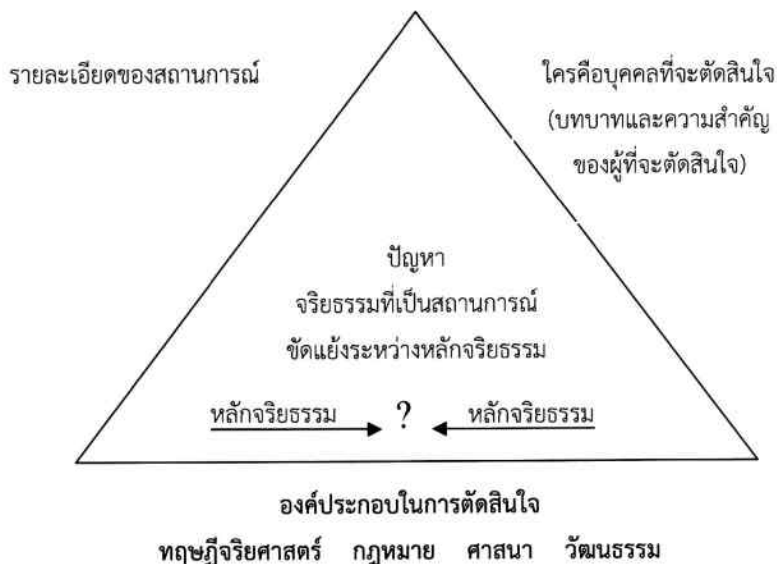
ลักษณะของปัญหาจริยธรรมที่เป็นสถานการณ์ขัดแย้งระหว่างหลักจริยธรรม

ปัญหาจริยธรรมที่เป็นสถานการณ์ขัดแย้งระหว่างหลักจริยธรรมหรือ moral dilemma เป็นทางสองแพร่งที่ผู้เผชิญปัญหาจะต้องเลือกตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างประเด็นที่อยู่ในขอบข่ายของบริการสุขภาพประการหนึ่ง คือ การยอมทำตามความประสงค์ของผู้ป่วยที่ปฏิเสธวิธีการรักษาที่ไม่เกิดประโยชน์และขอให้การรักษาเป็นไปในแบบของการรักษาตามอาการ (symptomatic treatment) แต่ขัดกับความประสงค์ของบุตรผู้ป่วยที่ต้องการให้รักษาต่อไปด้วยความหวังที่อาจมีอาการดีขึ้น หรือกรณีที่แพทย์ปฏิบัติตามหลักจริยธรรมสากลพื้นฐานเรื่องการพูดความจริงแก่ผู้ป่วย (veracity) ก็อาจขัดกับหลักจริยธรรมการไม่ทำในสิ่งที่มีผลกระทบเป็นผลร้ายต่อผู้ป่วย (do no harm) ในสถานการณ์เช่นนี้แพทย์จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องนี้ มองปัญหาจริยธรรมออก มีแนวทางในการคิดการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ โดยไม่ใช้ความรู้สึกความคิดเห็นส่วนตัว โดยหลักการปฏิบัติสากลในปัจจุบันการพิจารณาปัญหาจริยธรรมจะต้องคำนึงถึงทฤษฎีจริยศาสตร์ หลักกฎหมาย วัฒนธรรมความเชื่อของผู้ป่วยรวมถึงศาสนาเป็นส่วนประกอบ คำตอบที่ได้คือ “ควรทำอย่างไร” ในแต่ละกรณี และใช้วิธีการออกความเห็น (consensus) ร่วมกันมากกว่า การถือความเห็นของเสียงข้างมาก ข้อสรุปที่ได้อาจไม่ใช่ความเห็นของฝ่ายเสียงข้างมาก แต่เป็นความเห็นที่มีพื้นฐานอยู่บนเหตุผลหลักการที่เหมาะสมกับความเป็นจริงของสถานการณ์นั้น^{๑๓} ในต่างประเทศจะมีคณะกรรมการจริยธรรมของโรงพยาบาลช่วยพิจารณา ตัวอย่างผู้ป่วยหญิงอายุ ๘๔ ปีป่วยด้วยระบบทางเดินหายใจ อาการทรุดลงตามลำดับ ไม่สามารถหายใจได้ด้วยตนเอง ต้องใส่ท่อช่วยหายใจตามมาด้วยการเจาะคอ ผู้ป่วยมีภาวะแทรกซ้อนหลายประการ แพทย์แจ้งแก่บรรดาบุตรธิดาจำนวน ๘ คน ของผู้ป่วยให้ทราบถึงความเป็นจริงของอาการ และถามความสมัครใจของบุตรธิดาทุกคนว่า เมื่อวาระสุดท้ายมาถึงจะให้ทำการกู้ชีพหรือไม่ ในบรรดาบุตรธิดาของผู้ป่วย ๕ คนมีความประสงค์จะให้กู้ชีพ แต่อีก ๓ คนเห็นว่าไม่ควรทำเช่นนั้น อาการของมารดาชัดเจนด้วยข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ว่าไม่อาจฟื้นคืนสภาพดังเดิมได้ การทำงานของอวัยวะต่าง ๆ เริ่มลดลงแต่ยังคงรับรู้ได้ แพทย์และพยาบาลให้ข้อมูลแก่บุตรทุกคนว่าเวลาของการมีชีวิตอยู่เหลืออีกไม่นานนัก อาการของวาระสุดท้ายเกิดขึ้นแล้ว ฝ่ายบุตร ๓ คนเป็นฝ่ายตัดสินใจบอกกับพี่น้องอีก ๕ คนว่า ช่วยกันทำสิ่งที่ดีให้แม่ไปอย่างสงบจะดีกว่าการพยายามกู้ชีพซึ่งทำได้ชั่วคราวและในที่สุดแม่ก็ต้องจากไป

^{๑๓} Mc Connell Terrance. *Moral Issues in Health Care*. 2 nd. ed. (Blmont, CA: Wadsworth Publishing Company, 1997) pp. 26-27.

เนื่องจากการพิจารณาปัญหาจริยธรรมที่เป็นสถานการณ์โต้แย้งระหว่างหลักจริยธรรมไม่สามารถสรุปได้อย่างเป็นข้อยุติที่เป็นมาตรฐาน นักวิชาการฝ่ายสุขภาพได้เสนอโครงสร้างของการพิจารณาดังนี้^{๑๔}

หลักจริยธรรมสากลพื้นฐานของบริการสุขภาพ

แต่เดิมจากอดีตหลักจริยธรรมที่แพทย์พึงถือปฏิบัติมาจากคำปฏิญาณของฮิปโปคราติส (the Hippocratic Oath) ซึ่งมีสาระสำคัญได้แก่ ความเมตตาสงสาร การทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ป่วย การไม่ทำในสิ่งที่เกิดโทษแก่ผู้ป่วย การรักษาความลับ การเข้าใจผู้ป่วยโดยองค์รวม การไม่ทำแท้ง การรักษาภาพลักษณ์และมารยาทขณะปฏิบัติต่อผู้ป่วย ฯลฯ หลักจริยธรรมดังกล่าวนี้ ยังคงถือปฏิบัติอยู่ของแพทย์ แม้ว่าบางเรื่องอาจมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเป็นจริง เช่น ปัจจุบันการทำแท้งหรือยุติการทำแท้งที่เป็นไปเพื่อสุขภาพของมารดาตามข้อบ่งชี้ทางการแพทย์ ซึ่งถือว่าเป็นไปเพื่อการรักษา (therapeutic abortion) ก็เป็นสิ่งที่ปฏิบัติในทางการแพทย์

ช่วงระยะเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา มีการศึกษาวิจัยทางการแพทย์ที่กระทำในมนุษย์เพื่อองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการรักษาประชาชนผู้เจ็บป่วย แต่ขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาที่ขัดต่อหลักจริยธรรม เช่น มีการใช้ผู้ป่วยในโรงพยาบาลโรคจิตมาทดลองทางการแพทย์ มี

^{๑๔}. Aroska A. Mila. "Anatomy of an Ethical Dilemma: The Theory". *American Journal of Nursing* (April, 1980) p. 658.

การนำผู้ป่วยที่เป็นมาลาเรียแล้วมาทดสอบยา ฯลฯ ทำให้มีการวางกฎเกณฑ์การวิจัยในคนขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๕๓ เรียกว่า กฎนูเรมเบิร์ก (Nuremberg Code) ประกอบด้วยกฎรวม ๑๐ ข้อ โดยข้อที่ ๑ กำหนดว่า “ความยินยอมโดยสมัครใจของอาสาสมัครมีความสำคัญขั้นสมบูรณ์” (The voluntary consent of the human subject is absolutely essential) อย่างไรก็ตามกฎกรนูเรมเบิร์กซึ่งเขียนโดยนักกฎหมายซึ่งวางกรอบเพื่อการวิจัยในมนุษย์เป็นกรอบที่ค่อนข้างแคบจึงไม่เป็นที่ยอมรับมากเท่าที่ควร ได้มีการพยายามศึกษาหาหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมเพื่อใช้ในการวิจัยในมนุษย์และในการรักษาที่ไม่ใช่การวิจัย โดยสถาบันชั้นนำทางการแพทย์หลายแห่ง เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ค.ศ. ๑๙๗๙ คณะกรรมการแห่งชาติเพื่อคุ้มครองอาสาสมัครในการวิจัยทางชีวเวชศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ สหรัฐอเมริกา ได้เสนอรายงานเบลมอนต์ (The Belmont Report) ซึ่งวางหลักจริยธรรมของการวิจัยในมนุษย์ พร้อมวิธีการประยุกต์ใช้หลักการดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล^{๑๕}

หลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ตามรายงานของเบลมอนต์ประกอบด้วย

๑. หลักการเคารพในความเป็นบุคคล (respect for person)

๒. หลักการมุ่งประโยชน์และไม่ก่อให้เกิดอันตราย (Beneficence and Non maleficence หรือ Do good and Do no harm)

๓. หลักความยุติธรรม (Justice)

หลักจริยธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหลักจริยธรรมของการประกอบวิชาชีพแพทย์ (Ethical principles for medical practice) แต่การตีความการนำไปประยุกต์ใช้ต้องพิจารณาตามความเหมาะสมแต่ละวัตถุประสงค์ ต่อมา แพทยสมาคมโลกหรือดับเบิลยูเอ็มเอ (World Medical Association-WMA) ได้ประกาศปฏิญญาเฮลซิงกิ (Declaration of Helsinki) ค.ศ. ๑๙๖๔ และได้มีการประชุมปรับปรุงเรื่อยมาใน ค.ศ. ๑๙๘๓, ๑๙๙๙, ๑๙๙๖ และ ค.ศ. ๒๐๐๐ สภาองค์การสากลด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์หรือซีไอโอเอ็มเอส (Council for International Organizations of Medical Sciences-CIOMS) องค์การอนามัยโลกหรือดับเบิลยูเอชโอ (World Health Organization-WHO) ให้การสนับสนุนหลักจริยธรรมดังกล่าวรวมถึงสถาบันชั้นนำทางการแพทย์ในยุโรป และไม่ได้จำกัดขอบเขตเฉพาะการทำวิจัยในมนุษย์เท่านั้น แต่ได้ใช้ปฏิบัติในการให้บริการทางการแพทย์เป็นสากล^{๑๖} ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๕} วิชัย โชควิวัฒน์. จริยธรรมในการวิจัยทางคลินิก ความรู้เกี่ยวกับการทำวิจัย (ในคน) สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการพิจารณาการศึกษาวิจัยในคน : กระทรวงสาธารณสุข หน้า ๕.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๔.

หลักการเคารพในความเป็นบุคคล หมายถึง การรู้ตระหนักถึงความเป็นอิสระเป็นตัวเอเองของบุคคล (autonomy) ที่ตัดสินใจเรื่องของตนเอง นักวิชาการทางกฎหมายใช้คำว่า ความเป็นเอกสิทธิ์ของบุคคล การตัดสินใจอย่างอิสระจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับการพูดอธิบาย บอกความเป็นจริงอย่างละเอียดไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น (veracity: truth telling) ได้มีโอกาสซักถามและได้รับคำตอบจนเป็นที่พอใจ จึงตัดสินใจรับการรักษาโดยเรียกว่า เป็นการยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว (informed consent) ซึ่งผู้ป่วยจะต้องลงนามเป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากนี้ การรักษาความลับของผู้ป่วย (confidentiality) หมายถึงข้อมูลของผู้ป่วยทั้งหมด วิธีการรักษาในเวชระเบียนเป็นสิ่งที่ได้รับการปกปิด รักษาไม่ให้ผู้อื่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าถึงหรือรับรู้ การปกป้องคุ้มครองผู้ป่วยและการพิทักษ์สิทธิผู้ป่วย (advocacy) เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญและฝ่ายผู้ให้บริการทางการแพทย์พึงปฏิบัติ

หลักการมุ่งประโยชน์และไม่ก่อให้เกิดอันตราย หลักจริยธรรมข้อนี้มีความสำคัญที่จะปกป้องทั้งตัวผู้ป่วย ผู้รับบริการ และตัวแพทย์ซึ่งเป็นบุคลากรทางสุขภาพ การตัดสินใจของแพทย์และบุคลากรทางสุขภาพที่กระทำต่อผู้ป่วยต้องมีพื้นฐานมาจากหลักจริยธรรมที่มุ่งประโยชน์ของผู้ป่วยเป็นที่ตั้ง แม้การกระทำบางอย่างที่อาจก่อให้เกิดทั้งประโยชน์และโทษ (เช่น การใช้เคมีบำบัดรักษามะเร็ง) แต่ประโยชน์ต้องมากกว่า การทำวิจัยในมนุษย์ต้องชัดเจนว่าก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่าโทษ จึงสมควรได้รับการอนุมัติให้ทำ

หลักความยุติธรรม หลักจริยธรรมข้อนี้แต่เดิมในอดีตจะเข้าใจในความหมายของการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน ปราศจากอคติประการทั้งปวงด้านเชื้อชาติ ศาสนา สถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม ปัจจุบันได้เพิ่มความหมายของความยุติธรรมที่เหมาะสมตามสัดส่วนความเป็นจริง (distributive justice) ซึ่งจะต้องพิจารณารายละเอียดของแต่ละเรื่องทั้งระดับประเทศ หมายถึง นโยบายด้านสุขภาพลงมาถึงรายละเอียดระดับบุคคล ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การจ่ายค่าชดเชยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดที่ไม่คาดคิดและผู้ป่วยได้รับผลกระทบ การจ่ายค่าชดเชยกรณีนี้ถือเป็นการให้ด้วยหลักมนุษยธรรม แต่ไม่ใช่การชี้ขาดว่าฝ่ายผู้ให้บริการได้กระทำผิด ถ้าการชดเชยไม่เป็นที่พึงพอใจจะนำไปสู่กระบวนการทางศาลเพื่อขอค่าชี้ขาดต่อไป

หลักจริยธรรมทั้ง ๓ ประการ รวมถึงหลักจริยธรรมย่อยที่เป็นองค์ประกอบต่าง ๆ จะสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างบรรลุผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละสังคมที่มีความแตกต่างกันในด้านของวัฒนธรรมและกระบวนทัศน์ของประชาชน ในประเทศตะวันตก เช่น สหรัฐอเมริกาและในยุโรปจะมีกฎหมายที่รองรับและบังคับใช้ตามหลักจริยธรรม ประชาชนในสังคมมีความรู้ความเข้าใจในหลักการดังกล่าว แต่ประเทศในทวีปแอฟริกา ทวีปเอเชีย วิถีชีวิต สภาพสังคม วัฒนธรรมความเชื่อต่างกับ

ตะวันตก การนำหลักการทางจริยธรรมดังกล่าวไปใช้ก็มีข้อแตกต่างกันและเป็นประเด็นโต้แย้งกันอยู่
บทวิพากษ์ :

แนวความคิดเรื่องการเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และหลักจริยธรรมสากลของการให้บริการทางการแพทย์ รวมถึงการจำแนกประเภทปัญหาจริยธรรม วิธีการพิจารณาปัญหาจริยธรรมซึ่งเริ่มขึ้นในประเทศตะวันตก เมื่อนำไปใช้ในประเทศอื่นจะพบข้อแตกต่างทางความเชื่อ วัฒนธรรม และการปฏิบัติหลายประการ ประการแรกรูปแบบของการให้บริการแบบผู้ปกครอง (Paternalism) หรือเยี่ยงบิดาและบุตร ซึ่งหมายถึงอำนาจในการตัดสินใจ การปฏิบัติจะอยู่ที่ฝ่ายแพทย์โดยมีพื้นฐานจากการคำนึงถึงการก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ป่วย และมีความรู้ที่ดีกว่า ฝ่ายผู้รับบริการหรือผู้ป่วยจึงเป็นฝ่ายรับรู้และปฏิบัติตาม การซักถาม การตัดสินใจด้วยตนเองค่อนข้างน้อย ปัจจุบันถึงแม้ผู้ป่วยในสังคมจะมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บมากขึ้น มีความตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพ แต่ประชาชนในระดับพื้นฐานของสังคมก็ยังคงเชื่อฟังและปฏิบัติตามฝ่ายให้บริการโดยเฉพาะแพทย์ ประการที่ ๒ วิธีการคิดและความเชื่อบางอย่างก็อาจไม่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล เช่น ในสังคมไทยการพูดความจริงที่เป็นข่าวร้ายแก่ตัวผู้ป่วย แพทย์มักไม่กระทำเพราะเกรงผลกระทบต่อจิตใจและอาการของผู้ป่วย ส่วนใหญ่จะพูดกับญาติครอบครัวผู้ป่วย ประการที่ ๓ แนวความคิดเรื่องการจ่ายค่าชดเชยตามหลักของคามยุติธรรมที่เป็นหลักมนุษยธรรม ในสังคมไทยจะเข้าใจความหมายในขั้นสุดท้าย คือ การจ่ายหลังจากเป็นคดีความและมีคำพิพากษาจากศาล เรื่องนี้ทางฝ่ายองค์การสุขภาพโดยกระทรวงสาธารณสุขเป็นหลักเสนอให้มีการไกล่เกลี่ยทำความเข้าใจก่อนที่จะเกิดเป็นคดีความ และมีสถานพยาบาลหลายแห่งที่ได้ปฏิบัติตามหลักการนี้ คือเจรจากับฝ่ายผู้ป่วยและญาติและจ่ายค่าชดเชยไปตามความเหมาะสมปรากฏตามสื่อมวลชนอยู่เสมอ ประการที่ ๔ รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยจากอดีตจะมีลักษณะของการเคารพ เชื่อถือตระหนักในบุญคุณของเมตตาธรรมและความช่วยเหลือที่ได้รับจากแพทย์ เมื่อเกิดผลเสียจากการรักษา การฟ้องร้องเป็นคดีความจึงไม่ค่อยปรากฏ แต่ปัจจุบันรูปแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าว ได้รับผลกระทบจากกระแสสังคม และกระบวนการทัศนของบุคคล การฟ้องร้องเป็นคดีความปรากฏให้เห็นเพิ่มขึ้น ประการสุดท้าย ในสังคมไทยมีพระราชบัญญัติสุขภาพ พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่มีเนื้อหาบางส่วนสอดคล้องกับกระแสความคิดจริยศาสตร์สุขภาพในศตวรรษที่ ๒๑ เช่น “มาตรา ๑๒ กล่าวถึงการแสดงเจตนาไม่ประสงค์รับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วยได้ (advance directive หรือ living will) เมื่อผู้ประกอบวิชาชีพด้านสาธารณสุขได้ปฏิบัติตามเจตนาของบุคคลตามวรรคหนึ่งแล้ว มิให้ถือว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดและพ้นจากความผิดทั้งปวง เรื่องนี้ในสังคม

ไทยมีผู้เข้าใจว่าเป็นเรื่องเดียวกับกฎหมายการุณฆาต (euthanasia หรือ mercy killing) ที่ออกในประเทศเนเธอร์แลนด์หรือบางรัฐในสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นความเข้าใจผิดเพราะความหมายและวิธีการต่างกัน การแสดงเจตนาไม่ประสงค์รับบริการสาธารณสุขตามที่กล่าวหมายถึงการที่ผู้ป่วยรับรู้มีความเข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับอาการของตน ไม่ได้ปฏิเสธการรักษาอย่างสิ้นเชิง การรักษาบรรเทาความทุกข์ตามอาการ (symptomatic treatment) ยังคงปฏิบัติอยู่ เช่น การใช้เครื่องช่วยหายใจ การบรรเทาอาการเจ็บปวด ไม่ได้เรียกร้องให้ยุติชีวิตแต่ขอปฏิเสธวิธีการเทคโนโลยีที่ไม่เกิดประโยชน์ อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ในทางปฏิบัติก็ยังคงมีปัญหาในสังคมไทย บางกรณีฝ่ายครอบครัวเป็นฝ่ายตัดสินใจและรู้สึกผิดถ้าไม่พยายามช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ทางฝ่ายสถานพยาบาลเองบางแห่งบุคลากรก็ยังขาดความเข้าใจและให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้เท่าที่ควร ยังคงปฏิบัติตามเกณฑ์เดิมซึ่งบางครั้งก็ขัดแย้งกับผู้ป่วยและญาติ

การปกป้องคุ้มครองผู้ป่วยและการพิทักษ์สิทธิผู้ป่วยในสังคมไทยก็ยังคงเข้าใจเฉพาะประเด็นกฎหมาย แต่ประเด็นจริยธรรมยังคงไม่ได้ปฏิบัติอย่างจริงจัง เช่น การถ่ายภาพผู้ป่วยที่อยู่ในภาวะวิกฤต ผู้ป่วยด้วยโรคบางอย่างโดยไม่พรางหน้า การนำผู้ป่วยเด็กมาออกรายการโทรทัศน์ ผู้ป่วยในหออภิบาลผู้ป่วยหนัก การเปิดเผยชื่อผู้ป่วย ชื่อโรคที่เป็น เรื่องดังกล่าวนี้ไม่สอดคล้องกับหลักจริยธรรมการเคารพในความเป็นบุคคลของผู้ป่วย และในสังคมไทยก็ไม่เคยมีคดีความในลักษณะของการละเมิดความเป็นส่วนตัว

โดยสรุปแล้วกระแสความคิดจริยศาสตร์สุขภาพในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งแพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ก่อให้เกิดการทบทวนและปรับปรุงนโยบายสุขภาพ การปฏิบัติบริการทางการแพทย์ รวมถึงเนื้อหาหลักสูตรในสายวิชาชีพสุขภาพ วิชาจริยศาสตร์และกฎหมาย (Ethics and Law) เป็นวิชาที่แพทย์ พยาบาล รวมถึงบุคลากร สุขภาพด้านอื่น ๆ ต้องเรียน การศึกษาทฤษฎีจริยศาสตร์และการนำมาประยุกต์ใช้ในการเผชิญปัญหาจริยธรรมที่เกิดขึ้นเป็นอีกหัวข้อหนึ่งที่หลักสูตรด้านสุขภาพทั้งปริญญาตรี ปริญญาโทต้องเรียน นอกจากนี้ ยังมีการอบรมบางเรื่องอย่างจริงจัง ได้แก่ การดูแลแบบประคับประคอง (palliative care) อย่างเป็นทางการ โดยมีสำนักงานอยู่ที่โรงพยาบาลศรีนครินทร์ คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่นเป็นศูนย์กลางทั้งด้านวิชาการ และการร่วมปรึกษาหารือ การปฏิบัติ แก่สถานพยาบาล สถาบันการศึกษา และผู้ที่สนใจ

***Abstract* Trend of Health care ethics in the 21st century**

Sivalee Sirilai

Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,

The Royal Institute, Thailand

The word health care ethics has come in to existence since the late of 20th century. It is the result of sciences and medical technologies advancement. on the one hand this growth and development brings great benefit to health and human life, on the other hand various moral dilemmas arise. Western philosophers reflect that ethical theories or normative ethics deal with the standard and principles of moral judgment, can be helpful when face with difficult ethical issues in health care system. It is applied ethics or practical ethics which is widely used at the present time.

keywords: ethics, health care ethics, moral dilemma

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มัชฌิมนิยาม^๑

สิทธิ บุตรอินทร์^๒

บทคัดย่อ

มัชฌิมนิยาม คือ ปรัชญาสายกลาง สู่สิ่งมุ่งหวังของมนุษย์ มีทั้งในโลกตะวันออกคือ อินเดียกับจีน และตะวันตก คือ กรีก หมายถึง วิถีชีวิตสายกลาง ไม่สุดโต่ง เทียงธรรม ยุติธรรม ไร้อคติ พอดีพอควร พอประมาณ ได้ปกติภาพ ดุลยภาพ บุรณภาพ สมเหตุสมผล อาศัยแนวเปรียบเทียบ มัชฌิมนิยามทั้งสองสายแม้มีลักษณะแตกต่างกันบ้าง ก็เฉพาะระดับสิ่งมุ่งหวังกำหนดขึ้นในปรัชญาแต่ละสาย แต่ลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ละเว้นปรัชญาสุดโต่ง ๒ ระบบที่ขัดแย้งกันระหว่าง จิตนิยม-เทวนิยม กับวัตถุนิยม-กามสุขนิยม และอาศัยแนววิเคราะห์ คัดสรร กลับกรอง และสังเคราะห์จนได้ข้อสรุปสุดท้ายเป็นทางสายกลาง มีเนื้อหาเน้นภววิทยา จริยศาสตร์ คุณวิทยาและตรรกศาสตร์ ในกาลต่อมา เหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิตได้ประยุกต์ ติความ และขยายความ นำมาเป็นหลักการและแนวทางปรัชญาสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ในกรีก อาริสโตเติลได้วิเคราะห์แนวคิดและคัดสรรเอาเฉพาะที่สอดคล้องกันระหว่างวัตถุนิยมของเดมอคริตุส กับจิตนิยมของเพลโต มาสังเคราะห์เข้าด้วยกันให้เป็นมัชฌิมนิยาม เรียกว่า อารยวิถี โดยยกตัวอย่างแนวเทียบ ความพอดีพอประมาณในการรับประทานอาหารที่ได้พอดี เพื่อความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ผู้ได้ดุลยภาพชีวิตแห่งสุขภาพ ภายกับสุขภาพจิตแม้ไม่เหมือนกันทุกคนก็ตามเกิด ในจีน ลัทธิเต๋าของเล่าจื้อ สอนการดำเนินชีวิตวิถีสายกลาง เป็นปรกติสุขสง่างาม ตามดุลยภาพแห่งหยิน-หยาง ที่มาแห่งสัมพันธภาพของสรรพสิ่งในธรรมชาติ ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ภายกับจิต มนุษย์กับมนุษย์ มัชฌิมนิยามนี้ตรงกับจางจื๊อเต๋าจากคัมภีร์จางจื๊อของจื่อ หมายถึง วิถีชีวิตสายกลางแห่งสามัคคีธรรม ยุติธรรม พอดีพองาม มัธยัสถ์ สมเหตุสมผล ใจเขาใจเรา ส่วนตัวส่วนรวม พระเดชพระคุณ เพื่อความเป็นอารยชนที่แท้จริงคือมุนี พุทธปรัชญาคือมัชฌิมนิยามโดยแท้และหนึ่งเดียวในปรัชญาอินเดีย ละเว้นและข้ามพ้นวิถีชีวิตสุดโต่งคู่ขนานกันและขัดแย้งกัน ระหว่างจิตนิยม-เทวนิยมสายพระเวท กับวัตถุนิยม-กามสุขนิยมสายจรวากะ มัชฌิมนิยามนี้คือ มัชฌิมาปฏิบัติ-อริยสัจสี่ข้อสุดท้าย ประกอบขึ้นเป็นทางปฏิบัติสายกลางอันประเสริฐทั้งระดับคติโลกและศีลธรรม ในการดำเนินชีวิตสู่คุณประโยชน์ปัจจุบัน อนาคต และสูงสุดคือ ความสิ้นทุกข์ทั้งปวง

คำสำคัญ : มัชฌิมนิยาม จิตนิยม เทวนิยม วัตถุนิยม กามสุขนิยม

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖
^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

ความนำ

สมบัติล้ำค่าอันเป็นมรดกทางปัญญาของมนุษยชาติ เกิดจากแหล่งอารยธรรมทั้งตะวันออกและตะวันตก ในตะวันออก อินเดียและจีนประมาณ ๖๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ได้สร้างมรดกอันล้ำค่าทางปัญญามีลักษณะเป็นทั้งปรัชญาและลัทธิศาสนา ยิ่งกว่านี้ ปรัชญาบางระบบของอินเดีย คือพุทธ-ปรัชญา มีคุณลักษณะพิเศษเป็นมัชฌิมนิยาม-มัชฌิมาปฏิบัติมาเต็มรูปแบบ ในข้อสุดท้ายของอริยสัจธรรม ๔ : ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค ที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงค้นพบ จึงทรงประกาศเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในจีน ขงจื้อได้ประกาศปรัชญามัชฌิมนิยามตรงกับ “จงยังจื่อเต๋า” อธิบายไว้ในคัมภีร์ “จงย้ง” อันเป็นปรัชญาอันพินธ์ของท่านเอง ขยายความโดยศิษยานุศิษย์มาเป็นปรัชญาวัฒนธรรมสังคม และการเมืองในลำดับต่อมา ขณะที่ในตะวันตก คือ กรีก ประมาณ ๕๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช แม้ไม่ถึงกับถือเป็นที่แรกแห่งศาสนาที่ได้คุณลักษณะครบตามหลักศาสนศาสตร์ แต่กรีกเป็นแหล่งปรัชญาของมนุษยชาติอันยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ที่นำทางสู่ปรัชญาศาสนาของฝ่ายเทวนิยม และสู่การพัฒนาความรักในความรู้และใฝ่ใจใคร่รู้ของมนุษย์ให้เกิดมีปรัชญาวิทยาศาสตร์หลากหลายสาขาตามมาจนปัจจุบัน คุณลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของปรัชญากรีก คือมัชฌิมนิยามของอาริสโตเติลหนึ่งในบรรดาจอมปราชญ์ของกรีกนั่นเอง

แม้มนุษย์เป็นสัตว์นานาชาติตั้งต่างจิตต่างใจตามพลังปรัชญาที่ตนเชื่อถือ แต่ที่เหมือนกันและตรงกันคือ มุ่งหวังความอยู่ดีมีสุข อันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่พึงเข้าถึงได้ด้วยทางสายกลางในการศึกษามัชฌิมนิยามเปรียบเทียบ ควรต้องรู้ซึ่งและคำนึงถึงรากฐานทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตทั้งคติธรรมและวัตรธรรมของมนุษย์ รวมถึงพัฒนาการความคิด ความเห็น ความเชื่อ ปฏิบัติชีวิต และสิ่งมุ่งหมายของมนุษย์ด้วย เป็นหลักการและจุดเริ่มต้น โดยไม่พยายามตีความและอธิบายความให้เหมือนกันหรือให้แตกต่างกันตามทรรศนะและความพึงพอใจของผู้ศึกษาเอง จึงได้ละเว้นการวิพากษ์วิจารณ์ในการเปรียบเทียบมัชฌิมนิยามนี้เพื่อไม่ก้าวล่วงมัชฌิมนิยามของผู้เขียนเอง ยิ่งกว่านี้ ผู้เขียนยังเห็นว่า มัชฌิมนิยามเป็นวิถีชีวิตทั้งคติธรรมและวัตรธรรมเชื่อมโลกสองฟากฝั่งให้ค่อย ๆ ผสมผสานกลมกลืนกลายเป็นโลกไร้พรมแดนแห่งเอกภาพ สมภาพ และภราดรภาพ ข้ามพันวาทกรรมที่ว่า “ตะวันออกก็คือตะวันออก ตะวันตกก็คือตะวันตก ไม่เคยเลยและเป็นไปไม่ได้ที่ทั้งคู่จะพบกันได้และอยู่ร่วมกันได้”^๓

^๓ ดูเพิ่มเติมใน สิทธิ บุตรอินทร์. ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก. บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๔. หน้า ๒๗-๒๘.

ในงานวิชาการทางปรัชญา ผู้เขียนถือเอาความ “มัชฌิมนิยม” ให้หมายรวมถึง อารยวิถีทางสายกลาง ความเป็นกลาง ความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ความพอดี พอเพียงไม่ขาดไม่เกิน ไม่สุดโต่งไม่สุดขั้วไม่ตกขอบ สมเหตุสมผล ดุลยภาพ ความพอประมาณ ลงตัว เหมาะสม ปรกติภาพของสรรพสิ่งในความเป็นธรรมชาติของตัวเองแต่ละประเภทแต่ละชนิด ทั้งวัตรธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นสิ่งธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ปรุงแต่งขึ้นให้เป็นวิถีชีวิต ทั้งในเรื่องกิจกรรมและกฎเกณฑ์แห่งกิจกรรม ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งในความสัมพันธ์อันกลมกลืนเป็นเอกภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ประการสุดท้ายคือ บูรณาการแห่งวิชาเป็นมนุษย์ ทั้งวิชาชีวิตและวิชาชีพ มัชฌิมนิยมทั้งแนวตะวันออกและตะวันตกจึงรวมเนื้อหาด้านภววิทยา จริยศาสตร์ ตรรกศาสตร์ และคุณวิทยาไว้ด้วยกัน

๑. มัชฌิมนิยมกรีก

๑.๑ ปรัชญา ๒ สายหลัก : วัฒนธรรมคติธรรมทางความคิด ความเห็นและความเชื่อของกรีกแต่โบราณกาลเป็นลำดับมา^๔ ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นระบบปรัชญา ๒ สายหลักคู่ขนานกัน ตรงกันข้าม และขัดแย้งกันมาตลอด ขยายกระจายออกเป็นปรัชญาหลากหลายสาขา ทั้งปรัชญาบริสุทธิ์และปรัชญาประยุกต์ ปรัชญา ๒ สายหลักนี้ได้แก่ วัตถุนิยมกับจิตนิยม

ปรัชญาวัตถุนิยม (Materialism) เริ่มโดย เดมอคริตุส (Democritus ๔๖๐–๓๗๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) รับมรดกทางปัญญาที่มาจากความ ขยายความ และอธิบายความ เป็นปรัชญาสุขาภิบาลนิยมหรือกามสุขนิยม (Hedonism) โดยเอปิคุรุส (Epicurus: ๓๔๑–๒๗๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) เน้นพรรณนาทางจริยศาสตร์และคุณวิทยาได้ใจความสรุปว่า ชีวิตมนุษย์ปรุงแต่งขึ้นด้วยร่างกายและสิ่งที่เรียกกันว่าจิตใจก็จริง แต่อย่างหลังเป็นผลผลิตของอย่างแรก ในชีวิตความเป็นมนุษย์นี้ สุขารมณ์ (pleasure) คือ ความดีสูงสุดและทรงคุณค่าสูงสุดที่มวลมนุษย์พึงต้องแสวงหา สัมผัส ครอบครอง และเสวยให้ได้มากที่สุดและอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เป็นความผาสุก สนุกสนาน และสะดวกสบายสุขภาพทางกามารมณ์รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ระดับโลกีย์สุขในชีวิตความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีเฉพาะปัจจุบันนี้ชาติเดิวนั้น การประเมินตัดสินคุณค่าความดีหรือความชั่ว ผิดหรือถูก กำหนดวัดด้วยผลกิจกรรมที่ก่อให้เกิดสุขารมณ์หรือทุกขารมณ์เป็นสำคัญ กิจกรรมที่ดีที่สุดคือ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสุขได้มากที่สุดและยาวนานที่สุด ชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญา คือ ชีวิตที่ฉลาดในการแสวงหาและเสวยความสุข หลีกเลี่ยงความทุกข์ เพราะความสุขคือสิ่งมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์

^๔ Jaeger, W. *Aristotle*, Oxford University Press 1934, pp. 251-267.

ปรัชญาจิตนิยม (Idealism) เริ่มโดยเพลโต (Plato ๔๒๙-๓๔๗ ปีก่อนคริสต์ศักราช) ด้วยพรรณนาเน้นอภิปรัชญาโน้มไปทางจิตนิยมบุกเบิกทางให้ปรัชญาเทวนิยมในยุคต่อมา^๕ ระยะเวลาหลังท่านได้อธิบายขยายความโยงสู่เหตุผลนิยม (Rationalism) โดยเสนอทฤษฎีมีโนคติแม่พิมพ์หรือแม่แบบ (Eidos-Idea-Form) ใจความว่า เหนือโลกที่ปรากฏต่อประสบการณ์นี้ ยังมีโลกแห่งมีโนคติหรือแม่พิมพ์หรือแม่แบบที่มีความสมบูรณ์และนิรันดร เป็นแม่แบบของทุกสิ่ง และของแต่ละสิ่งในโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ ซึ่งเป็นเพียงสิ่งสะท้อนแทนโลกแม่พิมพ์นั้น โลกนี้จึงเป็นเพียงจำลองแบบจึงมีอยู่ไม่จริงตามที่มนุษย์เข้าใจกัน มนุษย์รวมถึงคุณค่าแห่งความรู้ความจริงและความถูกต้องดีงาม ล้วนลือแบบได้จากโลกแห่งแม่พิมพ์ทั้งสิ้น^๖ จิตวิญญาณที่สมบูรณ์ของมนุษย์ปรุงแต่งขึ้นด้วยองค์ประกอบ ๓ ส่วน ทำงานประสานกัน ได้คล้ายภาพกันในกำกับของส่วนเหตุผล^๗ คือ ๑) ส่วนเหตุผล (The Rational) : เป็นส่วนสูงสุดและทรงคุณลักษณะสำคัญสูงสุดในความเป็นมนุษย์ มนุษย์จึงได้ชื่อว่า สัตว์มีเหตุผล ๒) ส่วนคุณธรรม (The Spirited) : เป็นแหล่งกำเนิดและสร้างสมคุณธรรม ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์มีคุณธรรม อาทิ ความกล้าหาญทางจริยธรรม ความเข้มแข็งอดทน ความสุภาพ มนุษย์จึงได้ชื่อว่า สัตว์มีคุณธรรม และ ๓) ส่วนความอยาก (The Appetitive) : เป็นส่วนแห่งอารมณ์ความรู้สึกเพทนาการและความอยากต่าง ๆ อาทิ ทางเพศ โลก โกรธ หิวกระหาย กิเลสตัณหา

๑.๒ มัชฌิมนิยม : อาริสโตเติล (Aristotle ๓๘๔-๓๒๒ ปีก่อนคริสต์ศักราช) ได้วิเคราะห์และเลือกเฟ้นเอาเฉพาะส่วนสอดคล้องกันได้ ระหว่างปรัชญาสองสายหลักดังกล่าวข้างต้น มาสังเคราะห์เข้ากันกับแนวคิดตนเองให้กลมกลืนกันแนวปฏิบัติพัฒนาการ (Dialectics) กลายเป็นมัชฌิมนิยมตามปรัชญาสายนี้ความอยู่ดีมีสุขมีลักษณะเทียบได้กับความอิ่มพอดีในอาหาร มนุษย์ย่อมรู้ประมาณดีว่าตนควรต้องรับประทานอาหารขนาดไหน อย่างไร จึงอิ่มพอดี แต่ความอิ่มพอดีของคนย่อมมีขนาดและปริมาณไม่เท่ากัน เพราะเป็นเรื่องของบุคคลที่ไม่เหมือนกัน และไม่เท่าเทียมกันไปทุกอย่างในความต้องการและความจำเป็นทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ความพอดีพอประมาณจึงกำหนดได้ไม่เท่ากันและเหมือนกัน ถ้าเรารับประทานอาหารขนาดเท่ากับคนอื่นแล้วรู้สึกไม่เพียงพอให้เกิดความอึด เราจำเป็นต้องบริโภคอาหารนั้นเพิ่มจนอึด หรือบริโภคปริมาณมากเกินไป ทำให้เกิดความอึดอดไม่สบาย ก็ต้องลดการบริโภคอาหารนั้นให้น้อยลงจนได้ระดับอิ่มพอดีปริมาณหรือประมาณที่ถูกต้องโดยเหตุโดยผลนั่นเอง คือวิถีทางถูกต้องพอดีระหว่างการบริโภคมากเกินไปกับการบริโภคน้อยเกินไป คำสอนแนวเทียบทางจริยศาสตร์ คุณวิทยา และตรรกศาสตร์นี้ มี

^๕ ศึกษาเพิ่มเติมใน กิริติ บุญเจือ : แก่นปรัชญากรีก บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๐. หน้า ๖๓-๖๔.

^๖ Friedlander, P. : *Plato*, Princeton University Press, 1958, pp. 155-167.

^๗ Comford, F.M. (Trans.) : *The Republic of Plato*, Oxford University Press 1941 chap.xiii

ประเด็นหลักสำคัญคือ วิธีการครองชีวิตและดำเนินชีวิตที่อยู่ดีมีสุขถูกต้องดีงามและเหมาะสมนั้น มีหลากหลายสำหรับมนุษย์หลากหลาย และต่างกันหลายสถานภาพ ลักษณะ และระดับ จะให้เหมือนกัน เท่ากัน และตรงกันทุกอย่างสำหรับความเป็นมนุษย์ย่อมเป็นไปได้ กระนั้นก็ตาม ยังมีคุณลักษณะบางประการที่ทุกคนมีเหมือนกันและตรงกันคือ ธรรมชาติความเป็นมนุษย์

ยังมีคุณธรรมเพื่อความถูกต้องเหมาะสมดีงามและคุณประโยชน์สำหรับมนุษย์ที่ควรต้อง ดำรงและดำเนินชีวิตให้อยู่ดีมีสุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อาทิ ความฉลาดหลักแหลม มีเหตุผล กล้าหาญทางจริยธรรม เป็นอิสระ ควบคุมตนเอง ความภาคภูมิใจ รู้จักประมาณ ดุลยภาพพึงพอใจใน ความเป็นและควมมีแห่งตน และคุณธรรมอื่น ๆ ลักษณะเดียวกัน คุณธรรมเพื่อชีวิตแห่งความสุข ความประเสริฐเหล่านี้ทั้งหมด ประมวลเข้าเป็นหลักการและปฏิบัติการแนวอารยวิถี : ทางสายกลาง อยู่ตรงกลางวิถีชีวิตสุดโต่งสองฟากฝั่ง (Two Extremes) ระหว่างจิตนิยมกับวัตถุนิยม-สุขาภิบาลนิยม^๔ เพื่อให้บรรลุสิ่งมุ่งประสงค์ระดับต่าง ๆ จนถึงสูงสุด (Summum Bonum) มนุษย์ควรต้อง อาศัยการศึกษาอบรมที่ถูกต้องดีพอเป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิตให้ได้ความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยอาศัยการเรียนรู้กับการปลูกฝังคุณธรรมและประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมเท่านั้น เพราะจุดหมายของความรู้คือ ความดี และความดีคือความสุข อริสโตเติลแบ่งคุณธรรมออกเป็น ๔ องค์ประกอบ คือ ปรีชาญาณ (wisdom) ความยุติธรรม (justice) ความกล้าหาญ (courage) และความรู้จักประมาณ-ความพอดี (moderation) นำคุณธรรมเหล่านี้มาขยายความและอธิบายความอุดมรัฐของเพลโต และพัฒนาให้เป็นอารยวิถีทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของอริสโตเติลเอง คุณธรรมเหล่านี้เฉพาะอย่างยิ่งความรู้จักประมาณ-อารยวิถีได้จากการวิเคราะห์ เลือก เว้น ทรศนะสองฝ่ายสุดโต่งและขัดแย้งกัน ระหว่างจิตนิยมกับวัตถุนิยม-สุขาภิบาลนิยม วิเคราะห์เลือกเอาส่วนที่ดีงามและสมเหตุสมผลมาคัดสรรกลั่นกรอง ผสมผสานกับแนวคิดความเห็นของท่านเอง บูรณาการเข้าด้วยกันให้เป็นมรรควิถีการพัฒนาชีวิตที่ถูกต้องดีงามและมีเหตุผลทั้งส่วนตัวและส่วนรวม อริสโตเติลให้ชื่อวิถีชีวิตสายกลางนี้ว่า The Golden Mean ในที่นี้ ผู้เขียนถือเอาความอารยวิถี ให้เป็นตัวแทนปรัชญามัชฌิมนิยมตะวันตก บนรากฐานแห่งคุณวิทยา-คุณค่าทางคุณธรรมจริยธรรมด้านจริยศาสตร์และด้านสติปัญญาอันทรงเหตุผลทางตรรกศาสตร์

^๔ Ross, Sir D. (Ed.) : *The Works of Aristotle* Vol. I chap. V, Oxford University Press, 1937.

เหตุผลดีพอช่วยให้มนุษย์มีวิถีชีวิตสายกลาง การประกอบกรรมใด ๆ แต่พอดีไม่เกินเหตุเกินผล ได้ดุลยภาพละเว้นแนวทางสุดโต่งยอมให้เกิดความถูกต้องดีงามและความสุขโดยแท้ ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อที่เกินหรือหย่อนเหตุผลข้างใดข้างหนึ่ง ถือว่าไม่ได้เกิดจากความสุ่มรอบคอบและความเฉลียวฉลาด ที่นำสู่การพัฒนาเจตจำนงเสรี (Free Will) ความเป็นไท มนุษย์ตามอารยวิถีควรต้องมีอิสระในการเลือกหรือไม่เลือกพฤติกรรมใด ๆ ที่ควรค่าแก่ความถูกต้องดีงามและเป็นคุณ พฤติกรรมนั้น ๆ ย่อมเนื่องมาจากใจสมัครด้วยเจตจำนงเสรีมากกว่าการถูกบังคับขู่เข็ญขึ้นใจ อย่างไรก็ตาม ชีวิตไม่อาจทำอะไรได้ด้วยใจสมัครใจเสมอ จึงควรต้องพิจารณาถึงความแตกต่างระหว่างความไม่เป็นไปได้ตั้งใจกับความไม่เต็มใจให้รอบคอบถี่ถ้วนและแม่นยำก่อน การพูดไม่เห็นเป็นไรก็ดี ช่วยไม่ได้ก็ดี ถือเป็นคำพูดที่ไร้คุณค่าทางเหตุผลคุณธรรมและไม่รับผิดชอบทางศีลธรรม ความดีให้ได้ความสุขเกิดจากพฤติกรรมจนกลายเป็นอุปนิสัยและนิสัย ควรต้องช่วยพัฒนาด้วยความสมัครใจ แต่ไม่ใช่เป็นไปตั้งใจ เพื่อความถูกต้องดีงาม ความเที่ยงธรรม ยุติธรรม ในหมู่มนุษย์ตามแนวอารยวิถีนี้^๙

อาริสโตเติลได้แสดงทรรศนะแนวมัชฌิมนิยม โดยถือคุณธรรมและจริยธรรมแสดงออกทางพฤติกรรมและกิจกรรมในวิถีชีวิตมนุษย์หากพิจารณาด้านคุณค่าแห่งความถูกต้องดีงามสูงสุดตามอารยวิถี คุณธรรมก็เป็นคุณค่าสูงสุดของความเป็นมนุษย์ผู้เป็นสัตว์มีเหตุผล^{๑๐} คุณธรรมกับเหตุผลคือพลังกำหนดวิถีชีวิตมนุษย์สู่จุดหมายระดับต่าง ๆ ที่สูงสุดคือ ความสุข อาริสโตเติลถือว่าตนเองก็เป็นมนุษย์เท่าเทียมผู้อื่น จึงไม่ได้กำหนดรูปแบบ ลักษณะ และกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวให้มนุษย์ถือตาม เพราะเห็นว่า ชีวิตมนุษย์มีธรรมชาติลุ่มลึก ละเอียดอ่อนซ่อนเร้นหลายด้าน หลายมิติ หลายองค์ประกอบ ต่างกับวิถีชีวิตสัตว์อื่น จึงเกินกว่าที่จะสร้างกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวและถูกต้องสมบูรณ์เป็นสากล หรือเหมาะสมแท้ ๆ เพียงพอสำหรับทุกคนถือปฏิบัติและดำเนินตาม แต่ละคนจึงควรต้องอาศัยอำนาจเหตุผล ทั้งทั่วไป (General) และเฉพาะตัว (Particular) ตามหลักจริยตรรกศาสตร์ มาประเมินคุณค่าและตัดสินสิ่งที่เหมาะสมสำหรับตนเอง^{๑๑} เพื่อสร้างความสมดุล ความพอดี พอประมาณและเหมาะสมในการดำเนินชีวิตมนุษย์แต่ละคนโดยปราศจากการบังคับ ทั้งในฐานะเป็นปัจเจกชน ชุมชน และสังคม วิถีสู่การมีชีวิตที่ดีจึงเป็นวิถีแห่งการปรับสภาพการดำรงชีวิตอย่างสมเหตุสมผล การปฏิบัติอย่างเหมาะสมพอดีพอควรต่อบุคคล ชุมชน กาลเวลา และสถานที่

^๙ Jaeger, W. : Aristotle, *op.cit.*, pp. 322-342.

^{๑๐} ศึกษาความละเอียดใน Rssell, B. : *History of Western Philosophy*, George Allen & Union, London 1967, p. 190-191.

^{๑๑} Stephen, R.L.Clark: *Aristotle's Speculation*, Oxford University Press 1975; p. 145.

ความเป็น “กลาง” ตามวิถี “สายกลาง” ในมัชฌิมนิยามนี้ มิได้หมายถึง “กึ่งกลาง” (medium) แนวค่าเฉลี่ยทางคณิตศาสตร์ เช่น ถ้า ๒ น้อยเกินไป และ ๑๐ มากเกินไป ก็ต้องเลือก กึ่งกลางคือเลือก ๖ เป็นต้น แต่ความเป็นกลางในอารยวิถีแนวมัชฌิมนิยามกรีก คือ Moderationism -ความพอประมาณ พอดี ดุลยภาพ ลงตัว สมเหตุสมผล พอเหมาะพอควร บูรณภาพ ไม่ขาดไม่เกินไป และอื่น ๆ ลักษณะเดียวกันนี้ ดังนั้น วิถีปฏิบัติพอดีพอเหมาะพอประมาณสำหรับการมีชีวิตอยู่ดีมีสุข จึงได้ ๒ ลักษณะ คือ ไม่ขาด (Deficiency) กับไม่เกินไป (Excess) ซึ่งเป็นวิธีการดำรงและดำเนินชีวิตให้ มีความพอดีมีความสมดุลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญาของบุคคล และสัมพันธภาพทางสังคม

วิถีชีวิตที่ดีแนวมัชฌิมนิยามของอาริสโตเติล คือวิถีชีวิตในโลกแห่งความเป็นจริงปัจจุบันที่เรา ไม่ต้องหันหลังให้เพื่อแสวงหาความหลุดพ้นและอยู่เพียงลำพัง ถือการเอาตัวรอดเป็นยอดดีเหมือน พวกวิมุตินิยมและจิตนิยมบางกลุ่ม ขณะเดียวกันอาริสโตเติลก็ไม่ได้แนะนำให้เราต้องมุ่งแสวงหาและ เสวยความสุขสำราญ หรือลุ่มหลงเสพติดในชื่อเสียง เกียรติยศ อำนาจ และผลประโยชน์ เหมือน พวกวัตถุนิยม-กามสุขนิยม แต่ที่อาริสโตเติลแนะนำเป็นวิถีชีวิตชี้ชวนให้เห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริงอย่างสามัญชน เข้าใจความต้องการและสิ่งมุ่งหมายแท้จริงของตนกับผู้อื่นในมิติแห่งมิตรภาพ และรับผิดชอบในหน้าที่ความเป็นมนุษย์อย่างมีคุณภาพเพื่อชีวิตที่ดีในฐานะปัจเจกชน และสมาชิก สังคม สอดคล้องกับคุณลักษณะชีวิต ทั้งที่เป็นแบบเฉพาะและแบบทั่วไปเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วย บูรณาการแห่งปัญญาภาคทฤษฎีกับปัญญาภาคปฏิบัติแนวอารยวิถี

สิ่งที่ดีเป็นผลสำเร็จสูงสุดของกิจกรรมนั้น ๆ เช่น ของการรักษาทางการแพทย์คือการมี สุขภาพดี ของยุทธศาสตร์คือการมีชัยชนะ ของการปกครองบริหารบ้านเมืองคือความอยู่ดีกินดีและ สันติสุขของประชาชน โดยปรกติสิ่งมุ่งหมายของกิจกรรมหนึ่งมักเป็นวิถีสู่กิจกรรมอื่นต่อเนื่องกันไป เช่น การเรียนเพื่อความรู้ เพื่อทำงาน เพื่อมีรายได้ ฯลฯ กิจกรรมทุกอย่างทุกระดับของมนุษย์จึงอยู่ในระบบความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกันระหว่าง วิถีกับจุดหมายต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ไปเรื่อย ๆ ยิ่ง กว่านี้ อาริสโตเติลยังเห็นต่อไปว่าสิ่งมุ่งหมายที่ดีของทุก ๆ กิจกรรมจะต้องสิ้นสุดลงที่สิ่งมุ่งหมายใด สิ่งมุ่งหมายหนึ่ง รวมเป็นสิ่งมุ่งหมายเดียวที่ถือได้ว่าเป็นสิ่งมุ่งหมายสูงสุด (ultimate aim) หรือสิ่ง มุ่งหมายสุดท้าย (final goal) ของวิถีชีวิตมนุษย์ ที่กิจกรรมที่ดีทุกอย่างมุ่งไป สิ่งมุ่งหมายสูงสุดนี้จึง เป็นความดีสูงสุด มนุษย์ประกอบกิจกรรมที่ดีทุกอย่างเพื่อบรรลุสิ่งมุ่งหมายสูงสุดนี้ เพราะเป็นคุณค่า สูงสุดเหนือคุณค่าอื่น ๆ ทั้งหมด และเป็นสิ่งมุ่งหมายมีคุณค่าในตัว คือ ความเป็นเลิศของมนุษย์ ผู้ ดำรงและดำเนินชีวิตพร้อมด้วยคุณภาพและสุขภาพแห่งกายกับจิตที่ได้บูรณาการและดุลยภาพ

๑.๓ มัชฌิมนิยมทางสังคมและการเมือง : แม้มนุษย์ดำเนินวิถีชีวิตตามมิติปัจเจกบุคคล ประกอบกิจกรรมทั้ง ๓ ลักษณะดังกล่าว อาริสโตเติลยังเห็นว่าอีกมิติหนึ่ง มนุษย์เป็นสัตว์สังคม และการเมือง (Social and Political Animal)^{๑๒} แต่ละบุคคลมีชีวิตอยู่ได้อย่างมีความหมายและคุณค่าก็ด้วยกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อยู่รวมและร่วมกันในสังคมโดยสภาพและภาระหน้าที่ต่าง ๆ ความสัมพันธ์และความรู้ความสามารถของมนุษย์จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อได้ปรากฏผลดีออกมาให้เกิดคุณประโยชน์แก่สังคม หากเพื่อตัวคนเดียว ถึงมนุษย์จะมีความรู้ความสามารถเฉพาะตัวเพียงใดก็ไร้คุณค่า เพราะไม่ใช่ให้เกิดคุณประโยชน์สาธารณะแก่เพื่อนมนุษย์ สิ่งที่ดีมีคุณประโยชน์สำหรับปัจเจกบุคคลกับสังคม ย่อมเป็นเหตุเป็นผลอิงอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นและดำเนินไป โดยปราศจากข้อยกเว้นใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น การมีชีวิตแนววิถีอารยะ จึงเป็นการมีชีวิตปัจเจกบุคคลร่วมกับมนุษย์อื่นในสังคมแต่เกิดจนตาย มีมิตรภาพที่ดีที่เหมาะสมระหว่างกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้และคุณประโยชน์ร่วมกัน มีสำนึกที่ดีต่อกัน มีความเข้มแข็งทางจริยธรรม เข้าใจและเข้าถึงสิ่งดีงามสำหรับตนเองและเพื่อนมนุษย์ ร่วมกันพัฒนาปัญญาเพื่อนำพาสู่ความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยจิตสำนึกอันแน่วแน่ มั่นคง สม่าเสมอ และพอเหมาะพอควรที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชีวิตและสังคม ให้บรรลุความดีสูงสุดแห่งชีวิตที่ถึงพร้อมด้วยความรู้อันเป็นเลิศและประเสริฐทางพฤติกรรม สมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์สังคมและการเมืองแนวอารยวิถี

ครั้นไม่เห็นด้วยกับทรรศนะทางสังคมและการเมืองบางมิติของเพลโต อาริสโตเติล^{๑๓} จึงเสนออารยวิถีดังกล่าวข้างต้นในมิติปรัชญาประยุกต์ให้เป็นรูปแบบ ระบบ และเนื้อหาของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยวิเคราะห์วิถีสังคมของรัฐออกเป็น ๓ กลุ่ม ๖ แบบ กลุ่มที่ ๑ อภิชนานิยมราชาธิปไตย มี ๒ แบบ แบบดีคือระบอบปกครองบริหารโดยคน ๆ เดียว เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติพิเศษคือ ความเป็นปราชญ์ เรียกว่า ราชาปราชญ์ ยังความชอบธรรมและสันติสุขให้แก่ประชาชนพลเมือง และแบบเลวคือระบอบปกครองบริหารโดยคน ๆ เดียว ทรงไว้ซึ่งอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอันผู้ใดแตะต้องมิได้ ทั้งยังมีปัญญาและคุณธรรมทราม ไร้ความสามารถ ใฝ่ใช้อำนาจนิยม ถือเป็นการปกครองที่เลว เรียกอีกอย่างว่า ราชาธิปไตยทรราช กลุ่มที่ ๒ อภิชนานิยมคณาธิปไตย มี ๒ แบบ แบบดีคือการปกครองบริหารโดยคณะอภิชนผู้มีปัญญาและคุณธรรม และแบบเลวคือการปกครองบริหารโดยกลุ่มอภิชนที่ใช้ความมั่งคั่งร่ำรวยและกำลังพล เป็นทั้งอำนาจและเป้าหมายของอำนาจ

^{๑๒} Jaeger, W. : Aristotle, *op. cit.*, p. 351-362.

^{๑๓} ศึกษาความพิสดารใน Jowett, B. (Trans) : Aristotle's Politics, Modern Library Edition 1943, pp. 216-217 ; Cornford, F.M. (Trans) : The Public of Plato, Oxford University Press 1941, pp. 209-214.

กลุ่มที่ ๓ สาธารณรัฐมีรัฐธรรมนูญ มี ๒ แบบ แบบดีจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อประชาชนพลเมืองมีการศึกษาดี มีคุณธรรมจริยธรรมและเหตุผล เคารพระเบียบกฎหมาย มีความสามารถด้านต่าง ๆ ไม่มีอภิสิทธิ์ชนสำคัญตนเหนือคนอื่น ๆ ประชาชนมีเจตจำนงอิสระเสรีในการร่วมกันกำหนดรัฐบาล วิธีสังคมการเมืองและการเศรษฐกิจ แบบเลวเป็นระบอบปกครองบริหารโดยคนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมก็จริง แต่ด้วยการศึกษา หย่อนสมรรถภาพ ปัญญาทรมาน คุณธรรมต่ำ และอ่อนแอไม่เป็นตัวของตัวเอง พึ่งพาตนเองไม่ได้

อาริสโตเติลจึงได้เสนอแนะมัชฌิมนิยม-อารยวิถีทางสังคมและการเมือง สรุปได้ความว่า^{๑๔} สำหรับมนุษย์ไม่มีสังคมและรัฐในระบอบใดดีที่สุด มีได้ก็แต่ดีกว่าที่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางมนุษย์กับสภาพแวดล้อม สำคัญและจำเป็นเหนืออื่นใด คือ คุณภาพประชาชนพลเมือง ผ่านการศึกษาอบรมอันเป็นภาระหน้าที่ในความรับผิดชอบแท้ ๆ ของรัฐ การจินตนาการหารัฐในอุดมคติหรืออุดมรัฐเป็นเรื่องไร้ประโยชน์และเป็นไปไม่ได้ มนุษย์ควรมาใส่ใจสร้างสังคมและรัฐที่ทำให้เป็นจริงขึ้นมาได้ตามเหตุตามผลแห่งความพอดีพอประมาณ โดยปัญญา คุณธรรม ความสามารถ ศักยภาพ และความพยายามตามเจตจำนงเสรีของมนุษย์เท่านั้น ในรัฐที่ดีกว่าคือสาธารณรัฐมีรัฐธรรมนูญ (Constitutional Republic) ในกรอบกฎหมายภายใต้คุณธรรมจริยธรรมและเหตุผล ดำเนินกิจกรรมแนวอารยวิถี

๒. มัชฌิมนิยมจีน

มรดกล้ำค่าทางปัญญาของจีนได้ปลูกฝัง กำหนด และนำพาความรู้สึกรู้จักคิด จิตใจ โลกทัศน์ ชีวทัศน์ และความเชื่อ หลอมรวมเข้าเป็นวิถีชีวิตแบบจีนมานานประมาณ ๔,๐๐๐ ปี แต่อดีตจนปัจจุบัน สืบเนื่องเป็นหนึ่งเดียวกันแห่งความเป็นจีนในวิถีชีวิตแบบจีนที่ไม่เคยถูกอารยธรรมวัฒนธรรมอื่นใดครอบงำและคุกกลืนจนสิ้นสลาย แม้ในพุทธศตวรรษที่ ๕ พุทธปรัชญาจากอินเดียเข้ามามีอิทธิพลไม่น้อยกว่าปรัชญาของจีน และต่อมายุคใหม่ภายใต้อิทธิพลปรัชญาตะวันตก ได้แก่ ลัทธิมากซ์ ลัทธิเหมา และปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญา ๓ ระบบหลังนี้ให้เกิดความเปลี่ยนแปลงบ้างในวิถีชีวิตจีน ส่วนใหญ่เป็นเพียงด้านวัฒนธรรมวัตถุธรรม แต่จีนได้ประยุกต์เอาปรัชญาเหล่านั้นมาคัดสรรกลั่นกรอง และผสมผสานให้กลมกลืนกับปรัชญาของตน หลอมรวมให้กลายเป็นปรัชญาจีนและเพื่อจีน วิถีชีวิตจีนโดยปรัชญามัชฌิมนิยมของจีนก็ยังคงความเป็นจีนอยู่อย่างนั้นไม่เคยเป็นอื่นจนสูญสิ้น ปรัชญาเมธีจีนสอนให้ฉลาดรับ เลือกรับ วิเคราะห์และสังเคราะห์ ก่อนถือเอาปรัชญาอื่นเข้ามาผสมกับ

^{๑๔} Jowett, B. (Trans) : Aristotle's Politics, *op.cit.*, pp. 26-29.

ปรัชญาจีนที่ปรับแล้วให้เป็นของจีน ดังข้อแนะนำของขงจื้อใจความตอนหนึ่งว่า “...พึงสังวรให้จงดี เอาไว้เสมอ สิ่งเก่าใช้ว่าจะดีทั้งหมด และสิ่งใหม่ก็ใช้ว่าจะเลวทั้งหมด ผู้มีปรัชญาณยอมรู้จักเลือกเฟ้น คัดสรร กลั่นกรอง ด้วยเหตุผล ถือเอาแต่ส่วนดีมีคุณประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งเก่าหรือสิ่งใหม่ ต่อเมื่อได้ทดลองชิมดูดีแล้ว ที่สำคัญยิ่งคือ ต้องรู้เรา รู้เรา ใจเขาใจเรา...” ปรัชญาจีนทุกลัทธิและทุกสำนักถือสูตรปรัชญารวมร่วมกัน บรรจงใน ๘ คำคือ ชิวก็-อบรมฝึกฝนตนเอง อังนึ่ง-ยังความสงบสุขให้ตนและผู้อื่น ไหลเสีย-ทำภายในตนให้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ และวังอ้วง-ทำภายนอกตนให้เป็นกษัตริย์นักปกครอง อารยะปรัชญาจีนมิได้หมายเอาเพียงความรู้ความฉลาดปราดเปรื่องระดับความคิดเห็นหรือระดับทฤษฎีเสนอท้าทายให้เกิดการวิเคราะห์ ครุ่นคิด ถกเถียงเอาแพ้อาชนะกัน ตามหลักการและวิธีการตรรกภาษาหรือวาทกรรมดังเช่นนิยมกันแบบตะวันตกยุคแรก ๆ แต่ปรัชญาจีนหมายถึง วิชาชีวิตมนุษย์ อันเป็นองค์รวมแห่งความรู้สึกนึกคิดจิตใจ สติปัญญา ความฉลาดความเชื่อ และแนวทางประพฤติปฏิบัติผ่านกระบวนการสะสม รวบรวมประสบการณ์ นำมาครุ่นคิด ไตร่ตรอง กลั่นกรอง เป็นองค์ความรู้คู่คุณธรรมโดยผู้เปี่ยมด้วยประสบการณ์ รู้จักโลกมานานผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก^{๑๕}

๑. เป็นสัมฤทธิ์ผลการตรวจสอบ วิเคราะห์ ไตร่ตรอง และประมวลประสบการณ์ตามเหตุตามผล รongรับโดยคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม และมนุษยธรรม

๒. เป็นพลังรักษาความดีเดิม ชัดเกล้า และละเว้นความชั่วเก่า ปลูกฝัง หล่อหลอม เลี้ยงดู และเพิ่มพูนความดีใหม่

๓. ประกันความจริง ความถูกต้องดีงาม ประโยชน์สุข และปฏิบัติได้ผลในชีวิตนี้ ชาตินี้ และสังคมนี้ของมนุษย์

๔. เป็นวิถีสายกลางหรือทางสายกลาง เน้นด้านภววิทยา จริยศาสตร์ คุณวิทยา ตรรกศาสตร์ และ สุนทรียศาสตร์

ดังนั้น ปรัชญาจีนจึงมิใช่เรื่องการคาดคิด คาดการณ์ และแก้งความจริงบนสมมติฐานและมิใช่สิ่งมุ่งหมายของชีวิต แต่เป็นมรรควิถีสายกลางนำพามนุษย์สู่สิ่งมุ่งหมายระดับต่าง ๆ ของชีวิต นักปรัชญาจีนไม่นิยมแสวงหาความรู้เพียงเพื่อความรู้ แต่องค์ความรู้ความฉลาดนั้น จะต้องนำมาซึ่งประโยชน์สุข ความจริง ความถูกต้อง และคุณงามความดีแก่ชีวิตปัจจุบันนี้ได้ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและทุกชีวิตในโลก อนึ่ง ชีวิตนี้หมายถึงชีวิตมนุษย์ผู้กำหนดและรับผิดชอบชะตาชีวิตของมนุษย์เอง

^{๑๕} Lin Yutang (Ed.) : *The Wisdom of China*, Jaicob Publishing House, Bombay 1964, pp. 13-18 และ Nakamura, H. : *Ways of Thinking of Eastern Peoples*, The University of Hawaii 1974, pp. 22-38.

๒.๑ ปรัชญา ๒ สายหลัก : จีนมีปรัชญาหลัก ๒ สำนักคือ ลัทธิเต๋าของเล่าจื๊อหรือเหลาจื๊อ และมนุษยนิยมของขงจื๊อ ในสำนักปรัชญาเต๋า เล่าจื๊อถือเต๋าเป็นความจริงสูงสุด สิ่งมุ่งหวังสูงสุด และวิถีอันประเสริฐสุดของมนุษย์ เต๋าเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง คอยหล่อเลี้ยงสรรพสิ่งให้ดำรงชีวิต อยู่จนกว่าจะกลับคืนสู่เต๋าก็ดี มนุษย์เคยมีความสงบสุขตามวิถีสายกลางแห่งดุลยภาพระหว่างมนุษย์ กับธรรมชาติ แต่เพราะขาดปัญญาให้ต้องละเมิดวิถีเต๋า จึงเห็นผิดเป็นชอบ มุ่งแสวงหาแต่สิ่งสนองกิเลสตัณหา หันหลังให้วิถีสายกลางแห่งความสมดุลของธรรมชาติสำหรับทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วสร้างอารยธรรมและวัฒนธรรมไร้ดุลยภาพผิดเพี้ยนบิดเบี้ยวออกนอกวิถีสายกลางของเต๋า ผลคือทุกคนล้วนมีความทุกข์ สังคมแตกแยกวุ่นวาย มีปัญหาหลากหลายให้ต้องแก้ไขไม่จบสิ้น การป้องกันและแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ก็แต่โดยดำเนินตามวิถีสายกลางแห่งเต๋าท่านั้น เต๋าจึงเป็นวิถีแห่งความสมดุลในสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติ ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

ขณะที่ปรัชญาเต๋าของเล่าจื๊อ^{๑๖} เน้นเนื้อหาด้านภววิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ มีลักษณะเด่นเป็นธรรมชาตินิยม และมีขั้วนิยม ปรัชญาสายขงจื๊อ แม้อุบลอมบางระดับตามลัทธิเต๋าในเรื่องหยินหยาง แต่เน้นเนื้อหาวิถีสายกลางด้านจริยศาสตร์ คุณวิทยา และตรรกศาสตร์ มีลักษณะเด่นเป็นมนุษยนิยม สัมพัทธนิยม มัชฌิมนิยม และนิติธรรมนิยม มนุษย์โลกโยงถึงจักรวาลเกิดขึ้นและเคลื่อนไหวเปลี่ยนไปในระบบวัฏจักร (Cyclic) ภายใต้กฎธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์มีดีมีเลวแต่เดิมมา เพราะวัฒนธรรมทางการศึกษาอบรมในสังคมนั้น ๆ ที่ครอบครั้ว สถานศึกษา และรัฐต้องรับผิดชอบร่วมกัน แต่เดิมดีอาจเปลี่ยนแปลงให้เป็นเลวก็ได้ แต่เดิมเลวอาจปรับปรุงแก้ไขให้เป็นดีได้ ไม่มีอะไรตายตัวและคงตัวแน่นอนเป็นนิรันดร เพื่อความสงบสุขความเจริญ ทุกอย่างต้องดำเนินตามวิถีสายกลาง ที่สอนความพอดีพอประมาณ ดุลยภาพ สมเหตุสมผล คุณธรรม มนุษยธรรม ใจเขาใจเรา สามัคคีและกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ปรัชญาทั้ง ๒ สายได้พัฒนาแนวคิด ความเชื่อและแนวประพฤติปฏิบัติในวิชาเป็นมนุษย์-วิชาชีวิตกับวิชาชีพ ให้สอดคล้องกันเคียงคู่กันเป็นวิถีชีวิตจีน ขงจื๊อกล่าวได้ใจความตอนหนึ่งว่า “เกิดมามีชีวิตเป็นแบบมนุษย์ได้ทั้งที่ ขอให้ได้ศึกษาเล่าเรียนสมอยาก ขอให้ได้ใช้วิชาที่เรียนมาประกอบสัมมาชีพ ขอให้พึ่งตนเองเป็นตัวของตัวเองได้ ขอให้ได้บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์ ขอให้เพื่อนพ้องยอมรับให้เกียรติและเชื่อถือ ขอให้ฟ้าดินและบรรพชนภูมิใจ ขอให้อนุชนระลึกถึงด้วยความชื่นชมบูชาและหมายถึงเอาเป็นแบบอย่างได้บ้าง และขอดำรงตนจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิตด้วยความสงบสุขสง่างาม”^{๑๗}

^{๑๖} Fung Yu Tang : *the Spirit of Chinese Philosophy*, Green Wood Press Westport 1970, p. 142-151.

^{๑๗} Lin Yutang (Ed.) : *The Wisdom of China*, Jaico Publishing House, Bombay 1964, pp. 313-314.

มัชฌิมนิยามของขงจื้อสอนเน้นการประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องดีงามในความสัมพันธ์ทางครอบครัวและสังคมด้วยหลักความพอดีพอประมาณ ไม่ขาดไม่เกิน ประองตองนำหนึ่งใจเดียวกัน ใจเขาใจเรา ผ่อนสั้นผ่อนยาว พึ่งพาอาศัยกันให้ได้ดุลยภาพและยุติธรรม ทั้งหมดคือคุณค่าอันประเสริฐที่มนุษย์พึงต้องมีต่อกัน เป็นกัลยาณมิตรกัน จึงจักบรรลุลลาภ ยศ เกียรติศักดิ์ สันติสุข และเจริญรุ่งเรือง ร่วมกันสร้างสรรค์สังคมประเทศ ด้วยสมานฉันท์ สามัคคีธรรม มโนธรรมและมนุษยธรรม คนดำเนินชีวิตวิถีสายกลาง ย่อมต้องอาศัยความพอดี เป็นมาตรฐานในการพึ่งตัวเองและพึ่งพากันและกัน ยืนหยัดในเหตุผล ลดอหังการมมังการ ฝึกตนเป็นคนสุภาพอ่อนน้อมแข็งใน ไม่ยอมจำนนต่อปัญหาชีวิต ถือชนบธรรมนิยมประเพณี รู้จักเลือกสรรไม่ทิ้งของเก่าไม่มัวเมาของใหม่ไม่ทอดทิ้งในการแสวงหาความเจริญก้าวหน้า พึ่งพอใจในสัมฤทธิ์ผลที่ได้ประสพ ฝึกใจให้รู้จักพอ “...การไม่ทำตัวต่ำต้อยด้อยศักดิ์ศรี และไม่หยิ่งยะโสโอหังเหยียบย่ำเหยียดหยามคนอื่น ก็คือ การปฏิบัติต่อกันเสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ เมื่อเผชิญกับผู้เหนือกว่า ต้องไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึง เสแสร้งแก่งัดพินอบพิเทา ประจบสอพลอ ไม่แสดงอาการยะโสเหยียดหยามดูแคลนข่มเหงฝ่ายต่ำกว่า อันฐานะตำแหน่งย่อมมีสูงมีต่ำแตกต่างกัน วิชาความรู้ก็อาจตื่นลึกกว้างแคบไม่เท่ากัน เป็นเรื่องธรรมดา ทว่าคุณค่าและความหมายของความเป็นคนล้วนเสมอภาคเท่าเทียมกัน...”^{๑๘}

๒.๒ มัชฌิมนิยาม : ตรงกับ “จงยั้งจื้อเต๋า” จากคัมภีร์จงยั้งของขงจื้อ ตีความขยายความแนวคิดและความเชื่อเรื่องหยินหยาง พลังคู่แห่งวิถีเต๋าเป็นพลังคู่แห่งดุลยภาพในการสร้างสรรค์สรรพชีวิตให้กลมกลืนกัน แยกออกจากกันไม่ได้ ในสรรพสิ่งมีฝ่ายหนึ่งย่อมต้องมีอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งคู่หาได้เป็นพลังขัดแย้งกันไม่ ไม่มีหยินย่อมไม่มีหยาง มีแต่หยินหรือหยางข้างใดข้างหนึ่งย่อมไม่มีสิ่งมีชีวิต รวมถึงมนุษย์ด้วยในการแสวงหา สะสม และเสวยผลประโยชน์เพื่อความสุขดังหมายนั้น มนุษย์ควรต้องปฏิบัติตามปรกติแห่งธรรมชาติและแห่งมนุษยชาติในกรอบกติกา กฎหมาย และขนบธรรมเนียมบนพื้นฐานมโนธรรม มนุษยธรรม และยุติธรรม ความคิดเห็นและความเชื่อที่ทรงคุณค่าก็เฉพาะเท่าที่ช่วยให้มนุษย์บรรลุประโยชน์สุขอันชอบธรรมตามวิถีสายกลางเท่านั้น จงยั้งจื้อเต๋ออันหมายถึง วิถีสายกลางด้วยสามัคคีธรรม ความพอดี ดุลยภาพไม่ขาดไม่เกิน นอบน้อมถ่อมตน มัธยัสถ์ ซื่อตรง ยุติธรรม ใจเขาใจเรา เหมาะสม ประองตอง ลงตัว ใฝ่ประนีประนอม ผ่อนสั้นผ่อนยาว กลมเกลียว เว้นห่างการเหยียดหยามลบหลู่ผู้อื่น บัวไม่ขำน้ำไม่ขุ่น หากสุคติวิสัยทำอะไรไม่ได้ ก็ให้ตั้งอยู่ในอุเบกขาธรรม-ทำใจให้สงบนิ่งเป็นปรกติสุข

^{๑๘} Fung YuLan : *The Spirit of Chinese Philosophy* op.cit., pp. 279-287.

มนุษย์เป็นหนึ่งเดียวกันและเสมอเหมือนกันภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกัน แม้ได้ชีวิตจากธรรมชาติ อยู่ได้โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และการดัดแปลงล้อเลียนธรรมชาติ แต่มนุษย์ยังมีคุณสมบัติเฉพาะของตนเองตามธรรมชาติมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์อาศัยความรู้และคุณธรรมสร้างเสริมเติมแต่งธรรมชาติให้เป็นวิถีสายกลาง ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ดังนั้น ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์เป็นกลาง ๆ ได้ดุลยภาพสงบและปรกติสุข หู-เว่ย (Wu Wei) ซึ่งหมายถึง ความเคลื่อนไหววงจรชีวิตไปตามบรรทัดฐานแห่งธรรมดา ปรกติ และดุลยภาพ ไม่ฝืนความเป็นจริงตามปรกติธรรมชาตินั้น ๆ เพราะทุกสิ่งและทุกเรื่องย่อมมีความพอดีของตัวเองสอดคล้องกับปรกติภาพของธรรมชาติที่ดำเนินไปตามวิถีสายกลาง ไร้อคติ การดิ้นรนหวังเอาชนะธรรมชาติฝืนความจริงธรรมชาติอาจทำได้ในระดับที่ไม่เกินความจริงตามธรรมชาติ เปรียบได้กับพยายามตัดขาหนีงกับต่อขาเปิด ด้วยหวังให้สัตว์ ๒ ชนิดนี้มีความเหมือนกันและเท่าเทียมกันตามใจมนุษย์ อาศัยสูตรมัชฌิมนิยามแห่งความพอดีพอประมาณ สมดุลไม่ขาดไม่เกินนี้ มนุษย์ควรต้องมีชีวิตอยู่ตามความจำเป็นความเป็นปรกติและสันโดษ ที่ไม่ลดและไม่เกินตัวและเกินธรรมชาติ ควรต้องมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย สงบสุข สง่างาม ด้วยความพึงพอใจ ในเรื่องมนุษย์ การพยายามเขย่งเท้าเพื่อจะให้ตนโดดเด่นอยู่เหนือคนอื่น ย่อมอยู่ได้ไม่นาน คนแสดงตนมีพระเดชพระคุณเหลือหลาย กลับจะกลายเป็นคนถูกเนรคุณและเกลียดชัง ไม่มีผู้ใดนับถืออย่างจริงจัง ไม่ต้องทำตัวเกินปรกติตนให้เด่นดังหรือคนทั้งหลายย่อมรู้และมองท่านออกอยู่ดี ดังนั้น ในการครองชีวิตอยู่ตามวิถีสายกลาง มนุษย์พึงรู้จักพอเสียบ้าง ควรพึงพอใจในความเป็นและความมีของตน ท่านโลภหลงตัวมามากและมานานเกินพอดีพองามแล้วมิใช่หรือ คนที่รู้จักพอดีพอประมาณ ย่อมไม่ได้รับความอับอายขายหน้าเสียผู้เสียคนภายหลัง ผู้ใดรู้จักพอและปล่อยวางเสียบ้าง ย่อมไม่ตกระกำลำบากนำสมเพชเวทนาภายหลัง ผู้นั้นย่อมมีชีวิตอยู่ยาวนานอย่างปกติสุขสง่างาม^{๑๙}

๒.๓ คนดีในอุดมคติ : คนดีย่อมถือความเป็นมนุษย์^{๒๐} เท่าเทียมกัน และพัฒนาให้บรรลุความเป็นเลิศได้ด้วยกันทั้งนั้น โดยต้องผ่านการศึกษเล่าเรียนและฝึกอบรมคุณธรรมในการดำเนินชีวิตตามวิถีสายกลางแห่งความพอดีและจารีตประเพณีรวม ๒ มิติเป็น หลี : หลักการและวิถีสายกลาง ในการประพฤติปฏิบัติส่วนบุคคลตามหลักศีลธรรม ระเบียบกติกาสังคมและกฎแห่งจักรวาล หลีทำสิ่งที่ยาวเกินไปให้สั้น และทำสิ่งที่สั้นเกินไปให้ยาว จึงได้ขนาดพอดี ทำสิ่งมีมากเกินไปให้ลดลง และทำสิ่งมีน้อยเกินไปให้เพิ่มขึ้น จึงได้สิ่งพอดี แสดงออกซึ่งความงามของความรักและความเคารพ

^{๑๙} ประยงค์ สุวรรณบุปผา (เรียบเรียง) : คัมภีร์เต๋าเต้จิง, สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ กรุงเทพฯ ๒๕๓๙ บทที่ ๓ และ ๔๔.

^{๒๐} จ้านจ้ง ท่องประเสริฐ (แปล) : บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน, หน้า ๓๘, ๑๕๕-๑๕๘.

ให้พอดีพองาม หนังสือเรื่องวิถีสายกลางของขงจื๊อมีเนื้อหาหลายตอนเกี่ยวกับคุณลักษณะและการ
หน้าที่ของคนดีในอุดมคติ ความรับผิดชอบของผู้ปกครองในอุดมคติ และการปฏิบัติภาระหน้าที่ของ
ราชาปราชญ์ผู้ปกครองบริหารประเทศให้ประชาชนดำเนินชีวิตเป็นปรกติสุข มีระเบียบกติกา^{๒๑}

๑. วิธีการทำธรรมชาตินุษย์ให้สมบูรณ์เรียกว่า เต๋า การปลุกฝังเต๋าเรียกว่า วัฒนธรรม
ของมนุษย์ความเป็นกลาง-อุเบกขา สถานะความเป็นกลางและเป็นปรกติ คือ รากฐานสำคัญยิ่งของ
ธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ที่ดี

๒. ชีวิตของคนดีย่อมดำเนินตามวิถีสายกลางได้เป็นอย่างดีเพราะเขายึดมั่นอยู่ในความเป็น
กลางตลอดชีวิต ชีวิตของคนชั่วเป็นชีวิตตรงข้ามชีวิตของคนดี เพราะเขาไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจและ
อ่อนแอที่จะละเว้นความพอดี

๓. ทางสายกลาง เป็นวิถีอันประเสริฐสมบูรณ์เพื่อมนุษย์ แต่คนทั่วไปเดินหลงทางแห่งเหตุ
กับผล ความพอดีพองาม ความเป็นปรกติ และความสมดุลระหว่างกายกับใจตน ระหว่างตนกับผู้อื่น
และระหว่างคนกับธรรมชาติ

๔. คนดีต้องปฏิบัติตนตามสถานภาพที่เขาเป็นอยู่มีอยู่ ต้องไม่ทรมานทรมายให้ได้สิ่งที่อยู่ภาย
นอกเกินสถานการณ์นั้น ๆ คนดีจึงต้องดำเนินชีวิตตามวิถีสายกลาง ไม่มีสถานการณ์ใด ๆ ที่คนดี
เข้าไปสู่แล้วจะไม่เป็นตัวของตัวเอง เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งที่เหนือกว่า ก็จะไม่กล่าวร้ายทำลายผู้อยู่ใต้
อำนาจบังคับบัญชา เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งลูกน้อง ก็จะไม่เอาชีวิตไปแขวนไว้กับผู้ีอำนาจเหนือกว่า
เขาจะประพฤติตนเป็นตัวของตัวเองให้ถูกต้องดงามด้วยตนเอง และไม่มุ่งแต่แสวงหาสิ่งใด ๆ จาก
ผู้อื่น เขาจะไม่มี ความขุ่นเคืองใจเดือดร้อนใจใด ๆ เลย เขาจะไม่วิงวอนฟ้า ทั้งจะไม่กล่าวโทษมนุษย์
ดังนั้น คนดีตามวิถีสายกลางก็จะมีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัยสงบสุขและสง่างาม

๕. ถ้ามีคนดีคนสุจริตและยุติธรรมเป็นผู้นำแล้ว การปกครองก็จะเจริญรุ่งเรืองไม่พาบ้าน
เมืองสู่หายนะ ให้คนทั้งหลายมีการศึกษาดีเพียงพอและเฉลี่ยฉลาด โดยการปฏิบัติตามวิถีสายกลาง
แห่งเต๋า แหล่งที่มาแห่งมนุษยธรรม ที่ทำให้เป็นมนุษย์จริง ๆ ความยุติธรรมก็คือการทำสิ่งที่ถูกต้อง
ปราศจากอคติตามหลักมนุษยธรรม

๖. ตามวิถีสายกลางความสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างมนุษย์ด้วยกันมี ๕ สถานภาพ คือ
๑) ผู้ปกครองกับประชาราษฎร์ ๒) บิดามารดากับบุตรธิดา ๓) สามีกับภรรยา ๔) พี่กับน้อง ๕) มิตร
สหาย ความสัมพันธ์ทั้ง ๕ นี้ เกี่ยวกับคนทั้งปวง คุณธรรม ๗ ประการย่อมใช้ให้เป็นคุณประโยชน์
แก่คนดีทั้งปวงคือ ๑) ความรู้ ๒) มนุษยธรรม ๓) ความกล้าหาญ ๔) ความสุภาพอ่อนโยน

^{๒๑} จันงค์ ทองประเสริฐ : เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙-๑๗๓.

๕) ความไม่เห็นแก่ตัว ๖) ความขยันหมั่นเพียรไม่ท้อแท้ และ ๗) ความเมตตากรุณา

๒.๔ มัชฌิมนิยามทางสังคมและการเมือง : การสังคมของมนุษย์สืบเนื่องมาจากธรรมชาติวิถีที่ได้รับการดัดแปลงปรุงแต่งเพิ่มเติมให้เป็นมนุษย์วิถีในการอยู่รวมและร่วมกัน ส่วนการเมืองเป็นมนุษย์วิถี สร้างสรรค์ขึ้นเฉพาะโดยมนุษย์เพื่อความสงบสุข มั่นคงและยุติธรรมในสังคม การประกอบ การทั้ง ๒ ของมนุษย์จะต้องไม่ฝ่าฝืนและละเมิดวิถีสายกลางธรรมชาติและที่มนุษย์ร่วมกันกำหนด ขึ้นตามวิถีสายกลางแห่งคุณธรรม มนุษยธรรม และยุติธรรม ดังนั้น มนุษย์นอกจากเป็นผู้สร้างสังคม และการเมืองที่ไม่ฝ่าฝืนวิถีสายกลางธรรมชาติแล้ว ยังต้องถูกสร้างและกำหนดโดยธรรมชาติ สังคม และการเมืองให้เป็นไปตามที่ปรัชญาระบบนั้น ๆ กำหนดขึ้นนำอีกด้วย

๒.๔.๑ ตามทรรศนะสายเล่าจื้อ สังคมและการเมืองเป็นความพยายามของมนุษย์ในการลอกเลียนธรรมชาติและพยายามดำเนินวิถีชีวิตออกห่างธรรมชาติ ยิ่งฝ่าฝืนและละเมิดระเบียบ แบบแผนธรรมชาติออกไปไกลวิถีสายกลางของธรรมชาติเท่าไร มนุษย์ยิ่งประสบปัญหายุ่งยากและความหายนะเพิ่มขึ้นเท่านั้น รัฐในอุดมคติคือรัฐที่ปกครองบริหารโดยมุณี (Sage) ผู้เป็นปราชญ์ภายใน เป็นราชาธิปไตยภายนอก รัฐบาลในอุดมคติคือรัฐบาลที่ยังประชาชนพลเมืองให้บรรลूसันติสุขตามปรกติ ธรรมชาติของประชาชาติแต่ละชีวิตไม่ใช่ตามใจรัฐบาล การปกครองในอุดมคติคือการปกครองที่ไม่ ต้องปกครองใคร ให้ประชาชนปกครองกันเองตามวุฒิภาวะที่พัฒนาขึ้นด้วยวัฒนธรรมทางการศึกษา อบรมที่ถูกต้องเพียงพอ ดังนั้น รัฐบาลที่ดีที่สุดคือรัฐบาลที่ปกครองบริหารประเทศชาติโดยประชาชน พลเมืองไม่รู้สึกลัวตนถูกปกครอง เพราะมีวุฒิภาวะพึ่งตนเอง เป็นตัวของตัวเองและปกครองตนเอง ได้ ส่วนรัฐบาลที่เลวที่สุดคือ รัฐบาลที่ถือตามวิถีอำนาจนิยม-พระเดชเหนือพระคุณ ใช้อำนาจฝ่าย ต่าง ๆ มีทหารตำรวจและกฎหมาย เป็นต้น กดขี่ข่มเหง ทำร้ายทำลายประชาชน คอยเพ่งโทษจำผิด และลงโทษประชาชน “อันว่ากฎหมายและข้อบังคับ ยิ่งมีมาก ประชาชนก็ยิ่งไร้วุฒิภาวะ ฝ่าฝืน อยู่ กันลำบากยากแค้น และไร้ระเบียบวินัย เหยียบย่ำกฏกติกา อาวุธยุทธโศปกรณ์เพิ่มขึ้น ความยุ่งยากใน สังคมเพิ่มขึ้น ยิ่งกฏข้อบังคับแพร่ไปในทุกเรื่อง ผู้คนเจ้าปัญหาเพิ่มขึ้น ผู้ประกอบมิจฉาชีพยิ่งชุกชุม ดังนั้น ราชาปราชญ์จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าปกครองโดยมิได้ทำอะไรเลย ประชากรราษฎรก็รู้จักปรับปรุง ตนเอง ข้าพเจ้าไฝ่สันติ สันโดษ รู้จักพอ ดำรงชีวิตพอดีพอประมาณ ประชากรราษฎรก็ไฝ่ธรรมและสงบ สุข ข้าพเจ้าละเว้นการหาประโยชน์ใส่ตนและคนแวดล้อมตน ประชากรราษฎรก็มั่งคั่งร่ำรวย ข้าพเจ้าไม่ ทะยานอยากเกินพอดีพองาม ประชากรราษฎรก็อยู่กันเรียบง่าย มั่นคง และบริสุทธิ์”^{๒๒}

^{๒๒} ดูความละเอียดใน สิทธิ์ บุตรอินทร์ : ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษย์นิยมตะวันออกกับตะวันตก. อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๒-๒๐๙.

๒.๔.๒ ตามทฤษฎีสายขงจื้อ^{๒๓} การสังคมของมนุษย์เป็นเรื่องธรรมชาติกับวัฒนธรรม ผิดจากสังคมสัตว์อื่นที่เป็นไปตามธรรมชาติของสัตว์ล้วน ๆ แต่การเมืองเป็นเรื่องสำหรับมนุษย์เท่านั้น กระนั้น การสังคมและการเมืองของมนุษย์มีขึ้นเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและสลับซับซ้อนหลายชั้นหลายลักษณะเพิ่มขึ้นไม่สิ้นสุด เพราะการเรียนรู้และเจตจำนงเสรีของมนุษย์ที่ต้องอยู่ในกรอบปัญญาธรรม คุณธรรม จริยธรรม มนุษยธรรม กฎกติกา นิติธรรม และเหนืออื่นใด ต้องไม่ออกนอกวิถีสายกลางการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวมแยกออกจากกันเด็ดขาดไม่ได้

สังคมในอุดมคติคือ สังคมหนึ่งเดียวกันแห่งมนุษยชาติ ทุกคนอยู่รวมและร่วมกันด้วยอาศัยคุณธรรมดังกล่าว มนุษย์เกิดคนเดียว อยู่คนเดียว และตายไปคนเดียวย่อมเป็นไปไม่ได้ โดยไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นสิ่งอื่นเลย ชีวิตที่สมบูรณ์ต้องสัมพันธ์กันและพึ่งพาอาศัยกัน เป็นอยู่ มีอยู่ มนุษย์ให้กำเนิดสังคมกับรัฐ และรัฐกับสังคม เสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์กันเช่นนี้ตลอดไป มนุษย์ควรต้องไม่เอาตัวรอดเป็นยอดดี ตัวใครตัวมัน แม้เป็นถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิตพึงใจอยู่อย่างสงบสัจสันโดษ แต่ไม่พึงผลต่นอกจากความเป็นธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม トラบเท่าที่มนุษย์ยังสัมพันธ์กันอยู่ตามสภาพพร้อมภาระหน้าที่หลากหลาย ยังมีปัญหายุ่งยากนานัปการและอยู่อย่างสงบสุขยังไม่ได้

การเมืองในอุดมคติไม่ถือเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ชั้นวรรณะ และลัทธิศาสนา ไม่ทำให้มนุษย์แบ่งแยกกัน มนุษย์มีเชื้อชาติเดียวเท่านั้น คือ มนุษยชาติ ประชาชนมีชีวิตเสมอภาคกัน ประกอบสัมมาชีพเป็นหลักเป็นฐานมั่นคงตามสภาพและปกติภาพ การได้มาซึ่งผู้ปกครองบริหารใช้วิธีที่ไร้อคติสรรหาเอาคนที่เชื่อได้ว่าดีที่สุดสามารถที่สุดในหมู่มวลประชาชน มอบหมายให้เป็นรัฐบาลปกครองบริหารประเทศชาติ การเมืองระบบนี้จึงเรียกว่า ไต่ทัง หมายถึง “วิถีเสมอภาคอันใหญ่ยิ่ง” ทุกคนคือเพื่อนมนุษย์เหมือนกันหมด เพื่อสร้างสันติสุขและมั่นคงแท้จริงขึ้นในโลกมนุษย์ การเมืองจะต้องเลิกความรู้สึกรังเกียด นโยบายความเชื่อและวิธีการให้เกิดการแบ่งแยกแตกต่างถือเอาถือเราโดยสิ้นเชิง หลอมรวมให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยจิตสำนึกในการเดินตามวิถีสายกลางแห่งใจเขาใจเรา รู้เขารู้เรา การเมืองในอุดมคติจึงต้องให้ทุกคนได้รับโอกาสเสมอภาคกันในการพัฒนาชีวิตได้ประสบความสำเร็จ สุขทุกถ้วนหน้า ขงจื้อและสานุศิษย์เรียกการเมืองการปกครองระบอบสูงสุดนี้ว่า ไท่เพ็ง-มหาสันติสุขนิยม “...การใช้พระเดชหรือเดชานุภาพเหนือพระคุณ ย่อมทำให้ประชาชนเกรงกลัวและเสแสร้งจ่ายยอมได้บ้างก็จริง แต่รัฐบาลย่อมต้องได้รับความเกลียดชัง นำพาสู่หายนะแน่นอน...สิ่งใดที่ประชาชนพอใจ เรา (รัฐบาล) จึงพอใจ สิ่งใดที่ประชาชนเกลียดชัง เราก็จึงเกลียดชัง ผู้ใดทำได้เช่น

^{๒๓} Shils-lieu, H.L. : *The Political Philosophy of Confucious*, New York, 1932, pp. 247-259.

นี่เชื่อว่าเป็นผู้ครองใจประชาชน เสมือนบิดามารดาของประชาชน...เพราะเสียงประชาชนคือเสียงสวรรค์ ประชาชนจึงสำคัญที่สุด ประเทศชาติสำคัญรองลงมา ส่วนผู้ปกครองนั้นสำคัญน้อยที่สุด...”^{๒๔}

๓. มัชฌิมนิยามอินเดีย

อินเดียเป็นบ่อเกิดลัทธิศาสนาและปรัชญาหลายระบบมากกว่าดินแดนใด ๆ ในโลก ประมวลได้ ๙ กลุ่ม ๑) กลุ่มถือพระเวท-พราหมณ์-ฮินดู (Āstika) มี ๖ สำนัก และ ๒) กลุ่มปฏิเสธพระเวท (Nāstika) มี ๓ สำนัก เมื่อถือตามการแบ่งปรัชญา ได้ ๓ ระบบหลักคือ ๑) จิตนิยม-เทวนิยม ตามสายคัมภีร์พระเวท ๒) วัตถุนิยม-บริโภคนิยม-กามสุขนิยม ตามสายจารวากะ และ ๓) มนุษยนิยม-มัชฌิมนิยม-เหตุผลนิยม ตามสายพุทธ

๓.๑ พุทธมัชฌิมนิยม : ในบรรดาลัทธิศาสนาและปรัชญาเหล่านั้น มัชฌิมนิยม-ปรัชญาสายกลาง นี้หมายเอาพุทธปรัชญาโดยตรงและหนึ่งเดียวเท่านั้นของปรัชญาอินเดียที่เน้นด้านภววิทยา จริยศาสตร์ ญาณวิทยา ตรรกศาสตร์ และคุณวิทยา มัชฌิมนิยมนี้ ผู้เขียนตีความ อธิบายความ และประยุกต์ความหมายจาก “มัชฌิมาปฏิบัติ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ” แห่งอริยสัจ ๔ ข้อสุดท้ายในพระปฐมเทศนา-ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๒๕} ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้หลีกเลี่ยง ละเว้นปฏิเสธ และข้ามพ้นวิถีชีวิตสุดโต่ง สุดขั้วและตกขอบ (อนตา-Extremisms) ๒ สายคู่ขนานกันและขัดแย้งกันที่เหล่ามนุษย์พากันหลงเชื่อและดำเนินชีวิตตามแต่อดีต เพื่อหวังเข้าสู่พรหมโลกอยู่กับพระพรหม (พรหมสหพยตา) แต่พุทธปรัชญาไม่ได้เกิดจากการสังเคราะห์ (Synthesized) เอาปรัชญาสุดโต่ง ๒ ระบบทั้งหมด หรือบางส่วนบางลักษณะมาปรุงแต่งขึ้นเป็นมัชฌิมนิยม ในลักษณะมัชฌิมนิยมกรีกและมัชฌิมนิยมจีน ดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น จึงถือได้ว่าพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นการปฏิวัติและปฏิรูปทางวัฒนธรรมคตินิยมของมนุษย์ในโลกตะวันออกที่ข้ามพ้นวิถีชีวิตสุดโต่ง ๒ สาย คือ

๑. สายวัตถุนิยม : ปรัชญาจารวากะ (Cāravāka) มีทรรศนะว่าสรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์เกิดจากปฐมธาตุแห่งสสารวัตถุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ แม้สิ่งที่เรียกว่า จิตใจหรือดวงวิญญาณ ก็ได้จากคุณสมบัติของสสารวัตถุเหล่านั้น มีสมอเป็นศูนย์บัญชาการอยู่ “เกิดมามีชีวิตเป็นแบบมนุษย์ได้ทั้งที่ จงพยายามเต็มกำลังในทุกโอกาสและทุกวิถีทางเพื่อแสวงหา สะสม และเสพเสวยสุขในผลประโยชน์ รวมถึงที่การหมกมุ่นและมัวเมาในกามารมณ์-รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ลาก ยศ สรรเสริญ สุข ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้และให้ได้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้” ความตายคือความสูญสิ้นชีวิต

^{๒๔} Moore, C.A. (Ed.) : *The Chinese Mind*, East-West Center Press, Honolulu 1967, p. 316.

^{๒๕} ศึกษาความพิสดารใน วินย.๔/๑๓/๑๘; ทีฆ.มท.๔/๑๒; สัม.๑๙/๑๖๖๔/๕๒๘; สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : พุทธประวัติ เล่ม ๑ หน้า ๔๗-๖๔ ; และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) : พุทธธรรม บทที่ ๑๑

และทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต จากนั้นไม่มีอะไรเหลืออีกเลยในความเป็นมนุษย์ ความหวังเพื่อชีวิตโลกหน้า สรวงสวรรค์และพรหมโลกเป็นความเพ้อฝันและโง่เขลาของมนุษย์ “นกพิราบในกำมือพร้อมปรุงเป็นอาหารได้ ยิ่งดีกว่าจินตนาการหวังได้นกยูงในป่าเขา ซึ่งก็ไม่ว่าจะได้มาหรือไม่ เมื่อใด...จึงเป็นเรื่องธรรมดาในโลกมนุษย์ที่ผู้แข็งแรงกว่าจะพึงถือเอาผลประโยชน์เหนือคนอื่นอ่อนแอกว่า ดุจปลาใหญ่ย่อมกินปลาเล็กเป็นอาหาร ฉันทิดก็ฉันทันนั้น เช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดา”^{๒๖} แต่พุทธปรัชญาถือว่า ความเป็นมนุษย์ปรุงแต่งขึ้นด้วยองค์ประกอบทางกายภาพแห่งวัตถุธรรมกับจิตภาพแห่งนามธรรม ทั้งสองอิงอาศัยกันบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นชีวิตมนุษย์ตามธรรมชาติในกฎธรรมชาติและตามเหตุผลในกฎแห่งกรรม กายกับจิตมิใช่สิ่งเดียวกัน สิ่งมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์คือ ความสิ้นทุกข์ มิใช่เพียงเพื่อสะดวกสบายและสนุกจากความหมกมุ่นมัวเมา และลุ่มหลงในการเสพเสวยกามารมณ์ที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสวัตถุ

๒. สายจิตนิยม : ปรัชญาสายพระเวท สอนให้เชื่อเรื่องพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ โดยชื่อหลากหลายมีพระพรหมเป็นต้นเค้า ทำหน้าที่ผู้สร้าง พิทักษ์รักษา และทำลายโลกพร้อมสรรพสิ่ง ชะตาชีวิตมนุษย์เป็นไปตามพรหมลิขิตที่ดูถูกวางแผนและกำหนดไว้ล่วงหน้าเรียบร้อยแล้ว มนุษย์จึงไม่มีเจตจำนงอิสระใด ๆ ในความรับผิดชอบชะตาชีวิตตนเอง ความจริงสูงสุดคือพรหมัน-ปรมาตมันสิ่งมุ่งหวังสูงสุดของมนุษย์คือ พรหมโลกที่อาตมันของมนุษย์แต่ละชีวิตหวังกลับคืนเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน มรรควิธีให้มนุษย์บรรลุสิ่งมุ่งหวังสูงสุดนั้นคือ บำเพ็ญตบะทรมานตัวเองลักษณะต่าง ๆ บูชายัญ ไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง นำมนตร์ นำศักดิ์สิทธิ์ วิงวอนขอพรพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของด้วยความจงรักภักดีสุดชีวิตหวังให้โปรดปราน เอ็นดู สงสาร และช่วยเหลือนันทนาการ มนุษย์ช่วยตัวเองไม่ได้ ถ้าปราศจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลจากเทพการุณ-การโปรดปรานจากสวรรค์ สังคมมนุษย์เป็นระบบแบ่งแยกชนชั้นวรรณะสืบทอดทางสายเลือด กำหนดล่วงหน้าจากสวรรค์ การเมืองการปกครองเป็นระบบอภิชนานิยมราชาธิปไตย การเศรษฐกิจเป็นระบบอภิชนานิยมธนาธิปไตย

พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธรวิถีสีวิตสุดโต่งแนวจิตนิยม รวมศูนย์กลางอยู่ที่เรื่องพระพรหม “...ที่ท่านทั้งหลายควรเชื่อถือได้ก็แต่เรื่องที่เป็นจริง ถูกต้องดีงาม มีเหตุผลและให้ประโยชน์สุข ปฏิบัติได้โดยประสบการณ์จริงและด้วยความพยายามของท่านเอง ในฐานะเป็นมนุษย์ (มนุษย์สุญโต) เท่านั้น พวกพราหมณ์พากันอิงจินตนาการเรื่องพระพรหมและที่เนื่องด้วยพระพรหม โดยไม่อาศัยประสบการณ์จริงและพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยเหตุด้วยผล ก็เปรียบได้กับคนหลงไหลคลั่งไคล้และ

^{๒๖} ศึกษาความละเอียดใน Radhakrishnan : Indian Philosophy Vol. I. Chap. V., George Allen & Unwin LTD, New York 1966, Potter, K.H.(Ed.) : Encyclopedia of Indian Philosophy Vol. I. part I, pp. 49-60.

คร่ำครวญรอกแตงงานกับนางฟ้าที่แม่ตนเองและใคร ๆ ก็ไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นว่า นางฟ้าที่ไฝฝืนถึงนั้น มีอยู่จริงที่ไหนและเป็นอย่างไร... และอุปมาเหมือนกับที่พวกท่านพากันกระตือรือร้นสร้างบันไดเพื่อ พาดป็นปายหมายขึ้นสู่วิมานสวรรค์ชั้นฟ้า (สร้างวิมานในอากาศ) ซึ่งตนเองและใคร ๆ ก็ไม่รู้ไม่เคย ประสบพบเห็นว่า วิมานนั้นเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน อีกประการหนึ่ง เปรียบเหมือนคนจะข้ามแม่น้ำ ได้อย่างไร เพียงงวักมือเรียกร่องวิงวอนให้ฝั่งตรงข้ามเลื่อนขยับเข้ามารับตนโดยไม่อาศัยการช่วย ตนเอง ต่อเรือหรือแพพายข้ามไปยังฝั่งโน้น ในความเป็นจริงในโลกและของชีวิตแห่งประสบการณ์ และปฏิบัติการตามแนวทางแห่งความถูกต้องพอดีพอควร เพียงอุทิศตน ทรมานสวดมนต์อ้อนวอน วิงวอนขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อ้างว่าเป็นพระพรหมให้ช่วย ตามคำสอนผิด ๆ ของลัทธิศาสนาเดิม ๆ ด้วย ความหลงใหลมกมายไร้เหตุผลนั้น ไม่ใช่แนวทางนำพาสู่ความแท้จริง ถูกต้องดีงาม ประโยชน์สุข และความสิ้นทุกข์ของมวลมนุษยย์ได้เลย...”^{๒๗} “...ดังนั้น ตถาคตจึงอาศัยเมตตาธรรมกล่าวสอนเฉพาะเรื่อง ที่เป็นจริง ถูกต้องดีงาม ให้ประโยชน์สุขและเพื่อความสิ้นทุกข์ แม้ไม่เป็นที่รักที่ชอบอกชอบใจของ ผู้เกี่ยวข้องก็ตาม ทั้งนี้ ควรต้องคำนึงถึงเหตุผลความพอดี ความพอเหมาะพอควร ด้านกาลเทศะ บุคคล ชุมชนและประโยชน์สุขที่ผู้เกี่ยวข้องพึงได้รับประกอบอีกด้วย...”^{๒๘}

๓.๒ มัชฌิมาปฏิปทา : พระพุทธองค์ทรงแสดงอริยสัจ ๔ ในอัมมจักกัปปวัตนสูตร ได้แก่ ความทุกข์ (ทุกข์) มีอยู่จริงเหตุให้เกิดทุกข์ (ทุกข์สมุทโย) มีอยู่จริง ความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) เป็น ไปได้จริง และแนวทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา) ปฏิบัติได้ผลจริง ทรงตรัส เรียกอริยสัจข้อที่ ๔ นี้ว่า “มัชฌิมาปฏิปทา-ทางสายกลาง” สู่ความดับทุกข์มี ๘ องค์ประกอบคือ เห็น ชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ ทาง สายกลางนี้มีความหมายโยงถึงดุลยภาพในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตมนุษย์กับธรรมชาติ เข้าใจได้ ๒ มิติ คือ ทางปรวิสัย หมายถึงโลกแห่งธรรมชาติ และ ทางอัตวิสัย หมายถึงโลกแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้ง ๒ มิติเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มนุษย์ได้รับการปรุงแต่งขึ้นด้วยองค์ประกอบทางวัตถุธรรม-กายภาพ กับ นามธรรม- จิตภาพ ทั้ง ๒ องค์ประกอบต้องได้สมดุลกัน-ความพอดีไม่ขาดไม่เกิน จึงถือได้ว่าเป็นชีวิตมนุษย์ครบ ถ้วน

โลกธรรมชาติพร้อมมนุษย์ย่อมเกิดขึ้นไหลเลื่อนเคลื่อนไหวและแปรเปลี่ยนไปไม่หยุดยั้งแนว วัฏจักรตามกระบวนการพัฒนาการและวิวัฒนาการ “...เมื่อกาลผ่านไปประมาธมิได้ โลกจึงค่อยวิวัฒน์ (วิวัตตติ) ขึ้นมาใหม่ตามลำดับ จนกระทั่งถึงวาระสิ่งมีชีวิตรวมถึงมนุษย์ได้เกิดขึ้นใหม่ตามมา สิ่งมี

^{๒๗} สุต. ทีฆ. ๙/๑๓/๒๗๑-๒๗๖

^{๒๘} สุต.ม.มช.๙๔/๙๑๑๔๓, MN II 173-174.

ชีวิตเหล่านั้นมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ในหมู่สัตว์ที่เรียกว่า มนุษย์ มีวิวัฒนาการมาจนกระทั่งปรากฏเพศ เกิดครอบครัว ชุมชน บ้านเมือง สังคม และการปกครองบริหารตามลำดับจนมาถึงมนุษย์โลกอยู่เวลานี้ ทั้งโลกธรรมชาติและโลกมนุษย์ (ความเป็นอยู่มีอยู่ของมนุษย์) ก็จักวิวัฒน์หมุนเวียนเปลี่ยนไป วาระรอบต่อไปจะเป็นอย่างไรนั้นยังไม่พึงพยากรณ์ แต่ทุกอย่างย่อมเป็นไปตามเหตุและผลแห่งความพอดีลงตัวในกฎไตรลักษณ์-กฎธรรมชาติ..^{๒๙} ธรรมชาติแท้ ๆ ของจิตมนุษย์มีสภาวะผ่องใส-กลาง ๆ ปรกติ (ปกสุสมิทฺติ จิตฺตํ) ต้องมาเศร้าหมอง ขุ่นมัว เพราะอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ครอบงำจิตมนุษย์ให้ค่อย ๆ หย่อนคุณภาพ ปรกติภาพ และ ประกอบทุจริตกรรมตามวัฏจักรชีวิตมนุษย์ในภพชาติต่าง ๆ โดยพลังกรรมด้วยเจตนาของมนุษย์ แม้องค์ประกอบทางร่างกายสลายไป องค์ประกอบทางจิตก็ยังคงเกิดดับ ๆ สืบเนื่องต่อไปเรียกว่า สันตติในภพชาติใหม่ จิตมนุษย์นี้ไหลเลื่อนเคลื่อนไหวและแปรเปลี่ยนทุกขณะ รวดเร็วยิ่งกว่าร่างกายเปลี่ยนแปลงถึง ๑๗ เท่า ร่างกายกับจิตเป็นสิ่งคู่กันและอิงอาศัยกันได้ดุลยภาพกัน ให้เกิดเป็นชีวิตมนุษย์ ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ทั้งคู่ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน จิตมนุษย์จะสิ้นสุดโดยสิ้นเชิงเมื่อเป็นพระอรหันต์เข้าสู่ปรินิพพาน เพราะสิ้นอำนาจกรรมเกิดจากอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน^{๓๐}

๓.๓ มนุษย์ในอุดมคติ : มนุษย์ย่อมครองชีวิตและดำเนินวิถีชีวิตตามผลกรรมภายใต้ผลกระทบของโลกรวม (โลกธมม) อันเป็นสมมติสัจจะประจำโลกมนุษย์ และโดยมนุษย์บัญญัติคือ ลาก-เสื่อมลาก ยศ-เสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา และ สุข-ทุกข์ แม้รับผลกระทบไม่เท่าเทียมกันก็ตาม มนุษย์เหล่านี้มี ๒ จำพวก ๒ มิติ กำหนดจากระดับ คุณลักษณะ และ คุณสมบัติในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามทางสายกลางของ “ผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ชอบกับความประพฤติชอบ”: มีวิชาอันเป็นเลิศกับความประเสริฐทางความประพฤติ (วิชาจรณสมปนโน) เข้าถึงความจริงและความถูกต้องดั้งเดิมของโลกและชีวิตประกอบกับถือเอาคุณค่าและปริมาณในการอุทิศตนบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ตนเองและเพื่อนมนุษย์เป็นเกณฑ์วัด ไม่ได้แบ่งมนุษย์ออกเป็นชั้นวรรณะสืบทอดทางสายเลือดตามวิถีชีวิตแนวปรัชญาพราหมณ์ หรือแบ่งตามพลังและปริมาณการครองและเสพเสวยกามสุขจากผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแนววัตถุนิยม-บริโภคนิยม-กามสุขนิยม มนุษย์ ๒ จำพวกได้แก่ สามัญชนและอริยบุคคลทั้ง ๒ ครองชีวิตและดำเนินวิถีชีวิตสายกลางทั้งมิติส่วนตนและมิติส่วนรวม^{๓๑}

^{๒๙} Vin.๔/๑๓/๑๘ ;สุตฺ. ทีฆ.๔/๓๕๓-๓๕๕.

^{๓๐} ศึกษาความละเอียดใน สุนทร ฌ รังษี : พุทธปรัชญาเถรวาท หน้า ๕๐-๕๕ และ อติศักดิ์ ทองบุญ : วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา หน้า ๒๖-๓๔ และ ๑๒๘-๑๓๓.

^{๓๑} สุตฺ.ทีฆ.มหา ๑๐/๔/๓๕๕-๓๕๘ และ ๑๐/๑๒/๒๕๘-๓๖๐

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

มิติส่วนตัว : หมายถึงสัตบุรุษ (สปปุริส) หรือ สัตมนุษย์ทั้งสามัญชนและอริยบุคคล ที่ครองชีวิตและดำเนินวิถีชีวิตตามสูตรสปปุริสธรรม ๗ ประการ^{๓๒} คือ ธัมมัญญตา : รู้จักสังขารและจริยธรรม เหตุผล กฎเกณฑ์แห่งความจริง ความถูกต้องดีงาม กฎธรรมดาทัวไปและกฎเฉพาะ อัตถัญญตา : รู้จักสิ่งมุ่งหมายหรือผลพึงได้รับรวมถึงอรรถประโยชน์พึงประสงค์ที่ควรแก่เหตุและแนวปฏิบัติพอดี สู้การบรรลุผล-ไม่เกินเหตุเกินผล อตตัญญตา : รู้จักตัวเอง กำลัง ศักยภาพ ความสามารถ คุณสมบัติประจำตัว ตนเป็นใคร เป็นคนแบบไหน สถานภาพและภาระหน้าที่อย่างไร มุ่งเอาดีอะไรทางไหนในชีวิต และทำอะไรจึงจะบรรลุความมุ่งหวังนั้น ๆ ไม่เกินตัวเกินเหตุ กาลัญญตา : รู้จักกาลเวลา โอกาสและจังหวะอันเหมาะสมอันควรในการประกอบกิจและภาระหน้าที่นั้น ๆ ตรงเวลา รู้จักกำลังและคุณค่าเวลา ฉลาดวางแผนการใช้และบริหารเวลาในเรื่องนั้น ๆ กิจการนั้น ๆ ตามข้อมูลที่เพียงพอ เวลาหาราคามีได้แต่มีคุณค่าเทียบได้กับชีวิต จึงควรต้องมียัสส์เวลาของชีวิต มัตตัญญตา : รู้จักประมาณการเรื่องต่าง ๆ อย่างพอดีพอเพียงพอประมาณ ไม่ขาดไม่เกิน ไม่สูงไม่ต่ำ พอเหมาะพอควร สมเหตุสมผล ละเว้นความไม่พอดีกับเกินพอดี ไม่ถึงดีกับเกินดี ไม่พออยู่พอกินกับมีอยู่มีกินเหลือเพื่อล้นฟ้า ปริสัญญตา : รู้จักคนรอบตัว ชุมชน สังคม วางตัวถูกต้องเหมาะสมมีมารยาทดีงามต่อบุคคล ชุมชนนั้น ๆ ระดับนั้น ๆ ด้านนั้น ๆ บุคคลโลปรัญญตา : รู้เขารู้เรา บุคคลแต่ละคน ใครเป็นใคร เป็นคนแบบไหน อาชีพอะไร ตำแหน่งหน้าที่อะไร ระดับไหน แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไร อุปนิสัยใจคอเป็นอย่างไร คุณนอก เลือคนเป็น พึ่งปฏิบัติต่อคนนั้น ๆ อย่างไรตามฐานานุกรป

มิติส่วนรวม : หมายถึงผู้บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ยึดมั่นในคุณธรรม มนุษยธรรม และสังคหธรรมเทียบชีวิตเขากับชีวิตเราในความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ปฏิบัติต่อกัน “แบบใจเขาใจเรา” ถือคุณค่าผลงานชีวิตที่ให้ประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นเกณฑ์วินิจฉัย ในมิตินี้แบ่งมนุษย์เป็น ๔ ประเภทคือ มนุษย์เกิดมาไม่พัฒนาชีวิตและไม่ทำชีวิตให้เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อื่นใด ๆ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซ้ำยังชีวิตตนให้เป็นภาระหนักอกหนักใจผู้อื่น มนุษย์เช่นนี้ถือเป็นโมฆบุรุษ-คนเกิดมาเปล่าประโยชน์รกโลก หนักแผ่นดิน มนุษย์เกิดมาเพียงเพื่อทำชีวิตให้เป็นคุณประโยชน์เฉพาะแก่ตนเองเท่านั้น ไม่เพื่อผู้อื่นเลย ซ้ำยังให้โทษเบียดเบียนเอาประโยชน์จากผู้อื่นให้ต้องเดือดร้อนอีก มนุษย์เกิดมาทำชีวิตให้เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อื่นอยู่รำไป ไม่เอาคุณประโยชน์ให้ตนเอง ซ้ำยังทำตนเองและผู้เกี่ยวข้องให้เดือดร้อน มนุษย์เกิดมาเพื่ออุทิศตนให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งสองฝ่ายพร้อม ๆ กัน ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน “เอาใจเขามาใส่ใจเรา เอาใจเราไปใส่ใจเขา” เป็นกัลยาณมิตรกันถ้วนหน้า

^{๓๒} ที่ปา.๑๑/๓๓๑/๒๖๔ และ อง.สศตถ.๒๓/๖๕/๑๑๔

ดำรงและดำเนินวิถีชีวิตสายกลางร่วมกัน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญบุคคลประเภทที่ ๔ นี้ว่าเป็น มนุษย์ในอุดมคติ ทั้งในด้านคติโลกและศีลธรรม ระดับสามัญชนและอริยบุคคล “...บุคคลผู้เกิดมา มีชีวิตเป็นแบบมนุษย์ได้แล้ว พัฒนาชีวิตผ่านการศึกษาอบรมดีพอทำตนให้เป็นประโยชน์แก่กุลทั้งแก่ ตนเองและผู้อื่นได้ ย่อมถือได้ว่าเป็นมนุษย์พิเศษและประเสริฐสุด(อริยะ-อารยะ) ในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย...”^{๓๓}

๓.๔ มัชฌิมนิยามทางสังคมและการเมือง

๓.๔.๑ การสังคม : มนุษย์เกิดคนเดียว อยู่คนเดียว และตายไปคนเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับ และอาศัยผู้อื่นสิ่งอื่นเลย ย่อมเป็นไปไม่ได้ มนุษย์เป็นพี่น้องและเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในชาติพันธุ์ เดียวกัน คือ มนุษยชาติ เสมอเหมือนเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ภายใต้กฎแห่งกรรมและในกฎ ธรรมชาติดียวกัน แม้ภายหลังมีความแตกต่างหลากหลาย เหตุเพราะ “มนุษย์บัญญัติ” มนุษย์ควร ต้องละเว้นการดูหมิ่นเหยียดหยาม เอารัดเอาเปรียบ เบียดเบียนทำลายทำร้ายกัน เห็นผิดเสพติดใน อำนาจชาติตระกูล อำนาจเงินและอื่น ๆ ให้มนุษย์ต้องแบ่งแยกแตกต่างเหลื่อมล้ำกันยิ่งขึ้น มนุษย์ ผู้ได้ชื่อว่า เวนยัสัตว์จึงควรต้องมาร่วมกันดำเนินวิถีชีวิตสายกลาง สังคมมนุษย์เริ่มจากส่วนเล็กขยาย สู่องค์กรรวมใหญ่ แต่ละคนเป็นศูนย์กลางขยายกระจายความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ สังคมมนุษย์มีชีวิต จิตใจ มีรูปลักษณ์และสายสัมพันธ์เดียวกันบนรากฐานแห่งธรรมาธิปไตย สายสัมพันธ์พื้นฐานในสังคม มนุษย์มี ๖ สาย พร้อมสิทธิหน้าที่ต่อกัน คือ ^{๓๔} ๑. มารดาบิดากับบุตรธิดา ๒. ครูอาจารย์กับลูก ๓. สามีกับภรรยา ๔. บุคคลกับมิตรสหาย ๕. นายจ้างกับลูกจ้าง ๖. พระสงฆ์กับคฤหัสถ์

๓.๔.๒ การเมืองการปกครอง : การเมืองไม่ใช่เรื่องสัญญาตญาณและทั้งไม่ใช่เรื่อง การแสวงหา สะสม และใช้อำนาจของบุคคล หรือคณะบุคคลเพียงเพื่อผลประโยชน์ อาทิ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข แต่เป็นเรื่องการใช้เหตุผลและคุณธรรมแนวมัชฌิมนิยาม เพื่อสนองความประสงค์ อันชอบธรรม ทั้งจริยธรรมและนิติธรรมให้มนุษย์ ได้อยู่รวมและร่วมกันในสังคมด้วยความราบรื่น เรียบร้อย สงบสุข มั่นคง และบรรลุคุณประโยชน์ดังนั้นคุณประโยชน์ ความมั่นคงปลอดภัย ยุติธรรม และสันติสุขของมวลประชาชน คือสิ่งมุ่งหมายสูงสุดของการประกอบกรรมทางการเมืองการปกครอง แนวมัชฌิมนิยามโดยละเว้นทั้งระบอบอัตตาธิปไตย (อัตตาธิปไตย) ที่ยึดติดในตัวบุคคลให้ครองและ ใช้อำนาจสูงสุด และระบอบโลกาธิปไตย (โลกาธิปไตย) ปัจจุบันนิยมเรียกระบอบประชาธิปไตย ยึดติดและถือชาวโลกเป็นใหญ่สุด แต่ถือตามระบอบธรรมาธิปไตย (ธมมาธิปไตย) ที่ต้องอาศัยธรรม

^{๓๓} AN. II. pp. 103-107.

^{๓๔} ศึกษาความละเอียดใน สุต.ที่.ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖; DN.III. 189-192.

เป็นอำนาจสูงสุดและพลังสูงสุดคัมภีร์ครองโลก ศาสตราจารย์ ดร.แบร์รี่ กล่าวย้าข้อนี้ความตอนหนึ่งว่า “...ในบรรดาปรัชญาสังคมและการเมืองแต่อดีตจนปัจจุบัน เท่าที่เรารู้จักกันมานั้น อาจถือได้ว่าพุทธปรัชญาได้เสนอแนะแนวคิดเรื่อง ทางสายกลางแห่งสัญญาประชาคม โดยถือธรรมเป็นอำนาจสูงสุด นำพาสู่รากเหง้าและแก่นแท้ของระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ให้แก่ดวงความคิดทางการเมืองของมนุษย์เป็นครั้งแรกในโลก...”^{๓๕}

ตามระบอบธรรมาธิปไตยนี้^{๓๖} ผู้ให้ทำหน้าที่รับผิดชอบปกครองบริหารคนแรกในสังคมมนุษย์ได้มาด้วยวิธีสัญญาประชาคมที่มหาประชาชนสมัครใจร่วมกันทำขึ้น ให้ถือเป็นแบบฉบับความสัมพันธ์ตามสิทธิหน้าที่ระหว่างมหาประชาชนด้วยกันกับผู้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำ ทำหน้าที่ปกครองบริหารโดยฉันทามติมหาประชาชนภายใต้หลักธรรมาธิปไตย ได้แก่ มนุษยธรรม สังคหธรรม การวรรณะ สามัคคีธรรม ขันติธรรม สันติธรรม อหิงสาธรรม ยุติธรรม และปัญญาธรรม บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ได้รับการคัดเลือกตามสัญญาประชาคมนี้ จึงได้สมมติกันนามว่า มหาชนสัมมตปะนัระหน้าที่แม่บทและแนวปฏิบัติ ในการปกครองบริหารระบอบนี้ สรุปได้ ๒ ลักษณะได้ดูลักษณะกันคือ นิคคหะ : การชม กำราบ ปราบบราม และลงโทษโดยธรรม เฉพาะผู้สมควรได้รับเพราะประกอบทุจริตกรรม ผิดศีลธรรมและนิติธรรม เช่นนี้คือ ลักษณะพระเดช-เดชาานุภาพ และปัคคหะ : การชมเชยยกย่อง เชิดชูเกียรติคุณ สนับสนุนส่งเสริมและปูนบำเหน็จรางวัลความดีความชอบโดยธรรม ให้แก่ผู้สมควรได้รับ เช่นนี้คือ ลักษณะพระคุณ-คุณานุภาพ ถืออำนาจธรรมเป็นอำนาจสูงสุดเหนืออื่นใดแต่ไม่ใช่สิ่งมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์ เป็นเพียงหลักการและมรรควิธีสายกลางทางการเมืองการปกครองเท่านั้น เพื่อให้มหาประชาชนบรรลุสิ่งมุ่งหมายชีวิต

บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ได้รับฉันทามติให้เป็นรัฐบาลปกครองบริหารประเทศจึงต้องพร้อมด้วยคุณสมบัติพิเศษ ๑๐ ประการตามระบอบธรรมาธิปไตย เรียกว่า ทศพิธราชธรรม (ทศราชธมมา) เป็นแก่นคุณสมบัติของผู้นำประเทศ “ผู้ยิ่งใหญ่ประชาชนพึงพอใจด้วยน้ำใสใจจริง เหตุดำรงชีวิตมั่นคงสงบสุขสมหวังจึงได้เนมิตกันนามว่า ธัมมิกราชา” คือ^{๓๗} ทาน : ต้องเป็นฝ่ายให้ ไม่ใช่เอาแต่รับ ใจกว้างใจถึง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัวแก่ได้ ไม่ตกเป็นทาสละโมภโภมาก ไม่มุ่งแต่แสวงหาสะสมสิ่งปรนเปรอความสุขารมณแห่งตนและคนของตน แต่มุ่งพัฒนาสิ่งช่วยเหลือเกื้อกูลประชาราษฎร์ให้ได้รับประโยชน์สุขถ้วนหน้า ศีล : ต้องครองตนอยู่ในศีลธรรมโดยเคร่งครัดเหนือประชาราษฎร์ ผู้

^{๓๕} Prasad, B. “Theory of Government in Ancient India”, p. 208, *Political Theory and Administrative System*, Vol. II, p. 304 ff, London 1942.

^{๓๖} DN. III, p. 83 ff.

^{๓๗} DN. II, p. 252 ff.; JK. II., p. 367-375, 400-409 ; III, p. 320 ff., AN. II. p. 174; JK. IV, p. 402 ff.

ละเมิดศีลธรรมได้ย่อมละเมิดกฎหมายและธรรมเนียมประเพณีได้แน่นอน ผู้นำต้องทรงศีลเป็นแบบอย่างของมหาชน บริจาค : ต้องเป็นนักเสียสละตัวอย่าง สละกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญา จนถึงสละได้แม้กระทั่งชีวิต เพื่อประชาชน ถือเสมอว่า ความสุขสมหวังของประชาชนคือของตนด้วย ไม่ใช่ความสุขสมหวังของตนคือของประชาชน “แม้ว่าถูกขอให้เสียสละซึ่งชีวิต ก็ยินดีอุทิศให้ แม้รู้ว่าถูกขอให้สละซึ่งศีรษะหรือแขนขาหรืออวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายนี้ ก็ยินดีเสียสละให้หากการสละเช่นนั้นจักบังเกิดคุณประโยชน์และสันติสุขอันค้ำค่าแก่ประชาชนได้...” อาชวะ : ต้องเป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริต เทียงธรรมยุติธรรม และจริงใจ ไม่เป็นทาสอคติ มือถือสากปากถือศีล หน้าเนื้อใจเสือ มัทวะ : ต้องสุภาพอ่อนโยน นอบน้อมถ่อมตน เจียมตัว ไม่เย่อหยิ่งจองหอง เอาดีเอาเด่น เป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่ทำตัวเป็นผู้อันใคร ๆ แตะต้องมิได้ เอาดีใส่ตัวเอาชั่วใส่คนอื่น มัวเมาลุ่มหลงและหลงในอำนาจ ตบะ : ต้องมีจิตใจเข้มแข็งไม่ตามใจตน อดทนอดกลั้นหาญทางจริยธรรม ใช้พระเดชเสมอพระคุณเผาผลาญความชั่วร้ายในวงการต่าง ๆ ของรัฐ อักโกธะ : ต้องไม่ผูกโกรธอาฆาตพยาบาทและแค้นเคือง แสดงพระเดชข่มเหงผู้อื่น เป็นคนสุขุมเยือกเย็น ลุ่มลึก สงบ ละเว้นอิจฉาริชยาอาฆาตมาดร้าย อวิหิงสา : ต้องไม่ประกอบกรรมหรือให้ผู้อื่นทำกรรมใด ๆ ในทางเบียดเบียนให้ทุกข์ผู้อื่น แต่ต้องทำทุกอย่างทุกทางและทุกโอกาสเพื่อสันติสุขภายในภายนอกประเทศ ขันติ : ต้องหนักแน่นมั่นคง อดทนอดกลั้นไม่ลุแก่อำนาจความทะยานอยาก ต้องมีน้ำอดน้ำทนกว่าคนอื่น ต่อความยากลำบากทุกขเวทนา ความเจ็บใจไม่พอใจ และเหนื่ออื่นใดต้องทนต่อสู้กับอำนาจใฝ่ต่ำ อวิโรธะ : ต้องละเว้นการประกอบกรรมผิดในเรื่องใด ๆ ทั้งสิ้น เฉพาะอย่างยิ่ง ผิดความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และจิตใจประชาชนทุกหมู่เหล่า

เหนื่ออื่นใด บุคคลหรือคณะบุคคลผู้ทำหน้าที่รัฐบาลย่อมต้องยึดหลักธรรมมาธิปไตยเป็นรากฐานแห่งนิติธรรม และเป็นธรรมมาภิบาลสู่นิติรัฐ ประชาชนจึงแข่งชิงสรรเสริญและเชิดชู และนั่นย่อมหมายถึง เสี่ยงประชาชนคือเสี่ยงสวรรค์ แต่ถ้าเป็นไปตรงข้าม ประชาชนย่อมโกรธแค้นชิงชังตำหนิ ประท้วงทั้งที่ลับและที่แจ้ง ก่อความกระด้างกระเดื่อง เช่นนี้เสี่ยงประชาชนคือเสี่ยงนรกแท้ ๆ นำสู่ความพินาศลุ่มจมแก่สังคมและสันชาติ “...ในยุคโตสมัยใด ผู้นำทำหน้าที่ปกครองบริหาร ประชาอาณาจักรด้วยธรรม เป็นทรราชย์และเผด็จการ ในยุคนั้นสมัยนั้นและประเทศนั้น ประชาชนย่อมเกิดความรู้สึกนึกคิดฝังจิตฝังใจและสาปแช่งว่า น้ำก็กลายเป็นเปลวเพลิง ความปลอดภัยก็กลับกลายเป็นความหวาดกลัว รอยยิ้มก็กลับกลายเป็นรอยน้ำตา ปวงมหาประชาชนเป็นศัตรูกับมหาประชาชนด้วยกัน และเป็นศัตรูกับผู้นำผู้นำมุ่งแต่จะใช้กำลังปราบปรามประชาชน และแล้วทั้งหมดย่อมถึงกลียุคประสพหายนะถ้วนหน้ากัน...”^{๓๘}

^{๓๘} MN. II, p. 367 ff. , AN. II, p. 179 ff. , JK. III, p. 513 ff.

บรรณานุกรม

มัชฌิมนิยมกรีก

Copleston, F.S.J. *A History of Philosophy Vols.I-III*, New York 1964.

Conford, F.M.(Ed.) *The Public of Plato*, Oxford University Press 1941.

Sir Ross, D. (Trans and Ed.) *The Works of Aristotle Vols.I-IX*, Oxford University Press 1937.

วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทั่วไป**. สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๐.

กীরติ บุญเจือ. **แก่นปรัชญากรีก**. บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๐.

มัชฌิมนิยมจีน

Fung Tu Lan. "The Spirit of Chinese Philosophy", Greenwood Press 1970 ; *A History of Chinese Thought 2 Vols.*, Princeton University Press 1973

Lin Yutang (Ed.). *The Wisdom of China*, Jaico Publishing House, Bombay 1955

Moor,C.A. (Ed.). *The Chinese Mind*, East-West Center Press, Honolulu 1967

มัชฌิมนิยมอินเดีย

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (แปล) **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๕** ราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๘.

เพ็ชรี สุมิตร. **ประวัติอารยธรรมจีน**. สำนักพิมพ์สยาม ; กรุงเทพมหานคร, ๒๕๑๘.

พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ (สยามมรฎฐสส เตปิตก). สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ; กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๓.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. ราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๖.

สิทธิ บุตรอินทร์. **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก**. บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๔.

Muller, F.M. and Rys Davids.T.W. &C.A.F.(Trans and Ed.). *Sacred Books of The Buddhists*, PTS, London 1910, and Tripitaka and English Transtation, PTS, London 1948-1954.

Potter, K.H. (Ed.). *Encyclopedia of Indian Philosophies and Ethics Vols.II-V.*, Motilal, Banarsidas, Delhi 1948-52.

Poussin, L.. *Bouddhisme*, Paris 1922.

Butr-Indr, S.. *The Social Philosophy of Buddhism*, Mahamakutarajavidyalaya Press, Bangkok 6th ed. 1983.

Abstract

Moderationism

Siddhi Butr-Indr

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Moderationism indicates Philosophy of the Middle Way to human objects, originated in India and China of the East and in Greece of the West. It signifies a middle course of living non-extreme, upright, justice, impartiality, reasonability, normal-good and fair, balancedness, integrity, harmony. Comparatively, such two philosophical lines may be different only in their objects, while their analogical aspects characterize prevention of two contradictory extremisms of Idealism-Theism and Materialism-Hedonism. They used similar methods of analyzing, scrutinizing and finally synthesizing all propositions into their Moderationism with emphasis on ontology, ethics, axiology and logic. Later on the wise and learned have interpreted and modified this into their philosophies of socio-culture, politics and economics, education, and environment. Aristotle in Greece has analysed and scrutinized Demoritus' Materialism and Plato's Idealism, and then synthesized their arguable views to initiate his Moderationism called 'the Golden Mean'. He explained it by citing analogical example of 'moderation in food satiation' for human balanced livelihood of integrated, good health of 'Sound Mind in Sound Body', though no same measure for everyone. In China Taoism of Lao-Tze has regulated the middle way for man the natural balance, normality, propriety, peace and satisfaction, following the natural course of Yin Yang as in all things as into their interrelations of the nature and man, body and mind,

man and man. Chinese Moderationism refers ‘Chong-Yong-Chue-Tao in Confucious’ Scripture ‘Chong-Yong’, which announced the middle way of life, of harmony and unity, justice, economical, mutual respect, brotherhood and equality, authority and kindness, to become a real noble man of the Sage. Buddhism, as the authentic and only one Moderationism in India, avoiding and transcending two extremisms of Vedic Idialism-Theism and Cārvāka Materialism-Hedonism. This is ‘Majjhimāpatipadā’, the last of Four NobleTruths, that constitutes the middle way of secular life as well as spiritual one, for the human good to be obtained at present, in future and then the highest of salvation.

keywords: Moderationism, Idealism, Theism, Materialism, Hedonism.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

การแพทย์แผนไทย : คุณค่าและ ความสำคัญทางพุทธปรัชญา และลัทธิหลังนวยุค^๑

ภัทรพร สิริกาญจน^๒

บทคัดย่อ

การแพทย์แผนไทยเป็นการแพทย์แผนโบราณซึ่งอาศัยความรู้ทางสมุนไพรเป็นหลัก ได้แนวคิดและแนวปฏิบัติพื้นฐานมาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาซึ่งอ้างอิงผลงานของแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา คือ หมอชีวกโกมารภัจจ์ ผู้รอบรู้ในการใช้ยาสมุนไพร การแพทย์แผนไทยมีแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมและการรักษาพยาบาลแบบองค์รวมที่เป็นธรรมชาตินิยมเพราะมองเห็นมนุษย์เป็นสิ่งธรรมชาติและอิงอาศัยธรรมชาติ ส่วนที่ใช้การรักษาพยาบาลแบบองค์รวมเพราะถือว่ากายกับใจมีความสัมพันธ์กัน การรักษาพยาบาลจึงต้องรักษาทั้งกายและใจไปพร้อม ๆ กัน ในปัจจุบัน การแพทย์แผนไทยได้รับการยอมรับและเห็นคุณค่ามากขึ้นจากอิทธิพลของปรัชญาหลังนวยุคหรือสังคมนิยมเชิงสร้างซึ่งถือว่าความจริงคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความจริงที่ตายตัวร่วมกันสำหรับทุกคน นอกจากนี้ ปรัชญาดังกล่าวก็ส่งเสริมการทำให้เห็นความต่างเพื่อทำความเข้าใจและยอมรับสิ่งที่แตกต่างจากความคิดของตน การแพทย์แผนไทยจึงมีความสำคัญต่อโลกปัจจุบันไม่น้อยกว่าการแพทย์แผนตะวันตก และมีบทบาทในการดูแลสุขภาพและรักษาพยาบาลมนุษยชาติเพิ่มขึ้นตามลำดับ

คำสำคัญ : การแพทย์แผนไทย, ธรรมชาตินิยม, การรักษาพยาบาลแบบองค์รวม, ลัทธิหลังนวยุค

๑. ความนำ

พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดความหมายของ “การแพทย์แผนไทย” ว่าเป็นกระบวนการทางการแพทย์ที่เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค รวมถึงการฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์หรือสัตว์ การผดุงครรภ์ การนวดไทย การเตรียมและการผลิตยาแผนไทย ตลอดจนการประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือทางการแพทย์ โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา (กรมพัฒนาการ

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

แพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, ม.ป.ป. : ๔) การแพทย์แผนไทย (Thai Traditional medicine) อาศัยหลักวิชาการทั้งที่ได้บันทึกไว้ในสมุดไทย ไบลาณ ศิลลาจารึก เป็นต้น และไม่มี การบันทึกแต่อาศัยการถ่ายทอดกันต่อมาด้วยวิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ ก็ใช้สมุนไพรเป็นหลักในการดูแลสุขภาพและรักษาโรค การแพทย์แผนไทยแตกต่างกับการแพทย์พื้นบ้านไทย (folk medicine) ตรงที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยความเชื่อตามประเพณีและพิธีกรรม และแตกต่างกับการแพทย์ทางเลือก (alternative medicine) ตรงที่การแพทย์ทางเลือกสามารถนำไปใช้ทดแทนการแพทย์แผนปัจจุบันได้ ส่วนการแพทย์แผนไทยอาจใช้ควบคู่ไปกับการแพทย์แผนปัจจุบันเพื่อให้การรักษาพยาบาลได้ผลดียิ่งขึ้น แต่ไม่สามารถใช้แทนที่การแพทย์แผนปัจจุบันได้โดยลำพัง

เค้าโครงการใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาพยาบาลมีปรากฏในสังคัมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังจะเห็นได้ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๒) ได้บันทึกว่า พระองค์ทรงสร้างสวนสมุนไพรขนาดใหญ่ไว้บนเขาหลวงหรือเขาสรรพยาเพื่อให้ราษฎรได้เก็บสมุนไพรไว้ใช้รักษาโรค ปัจจุบันภูเขานี้ตั้งอยู่ที่อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย เนื่องจากศูนย์กลางทางการศึกษาและวัฒนธรรมอยู่ที่วัดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จึงสันนิษฐานได้ว่า พระสงฆ์ในสมัยดังกล่าว ซึ่งเป็นฝ่ายนิกายเถรวาทน่าจะมีความรู้อย่างดีในเรื่องสมุนไพรและสามารถช่วยตนเองและชาวบ้านให้หายเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรได้ (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๘ : ๑๓)

คัมภีร์หรือตำราการแพทย์แผนไทยที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันเป็นคัมภีร์ที่จารึกขึ้นโดยแพทย์ผู้รู้ต่าง ๆ ผู้ได้รับพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๐๐-๒๒๓๑) ในสมัยอยุธยา ต้นฉบับเป็นข้อความเขียนด้วยลายมือลงบนใบลาน สลักบนแผ่นหิน และจารึกบนแผ่นเงินแผ่นทอง ต้นฉบับที่ยังคงอยู่ในปัจจุบันคือ **คัมภีร์มหาโชตรัต คัมภีร์โรคนิทาน และตำราพระโอสถพระนารายณ์** (Ratanasarn, 1989 : 29)

คัมภีร์มหาโชตรัต เป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่เชื่อกันว่า ผู้แต่งคือ ท้าวสหมันบดีพรหม มีเนื้อหาจำแนกความแตกต่างระหว่างหญิงชาย การเกิดระดู ความผิดปกติของระดู และตำรับยาที่ใช้แก้ และ **คัมภีร์โรคนิทาน** มีเนื้อหาเกี่ยวกับธาตุ ๔ ความผิดปกติของธาตุ ๔ ตามฤดูกาลและยาที่ใช้แก้ความผิดปกติดังกล่าว เชื่อกันว่า หมอซึกโกมารภักจ์เป็นผู้แต่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒ : ๑๐๖) ส่วน **ตำราพระโอสถพระนารายณ์** มีข้อมูลชื่อและสรรพคุณของยา รายชื่อหมอหลวงผู้ปรุงยา และกรรมวิธีในการรักษาพยาบาล เช่น การนวด การจัดกระดูกและการกดจุด (Ratanasarn, 1989 : 251) **ตำราพระโอสถพระนารายณ์** จารึกขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๒-๒๒๐๔ ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเรียบเรียงขึ้นเพื่อจัดพิมพ์พระราชทานในงานศพพระยาแพทยพงษา (นาก โรจนแพทย์) มีความยาวรวม ๔๔ แผ่น (Ratanasarn, 1989 : 305) ถือได้ว่า ตำราพระโอสถพระนารายณ์ เป็นตำราที่รวบรวมขึ้นมาเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย แสดงให้

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๒๑๒

การแพทย์แผนไทย : คุณค่าและความสำคัญทางพุทธปรัชญา และลัทธิหลังนวยุค

เห็นระบบการจัดยาที่ชัดเจน แหล่งจำหน่ายยาและสมุนไพรหลายแห่งสำหรับประชาชนทั่วไป

เมื่อเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธาราม (วัดโพธิ์) ขึ้นเป็นพระอารามหลวง และให้นำนามว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทรงให้รวบรวมและจารึกตำรายา ตำราการนวดไทยไว้ตามศาลาราย ตลอดจนจัดทำรูปปั้นฤๅษีตัดตนเพื่อให้ความรู้พื้นฐานด้านการบริหารร่างกายไว้เผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปด้วย ในรัชสมัยของพระองค์ได้จัดตั้งกรมหมอหรือโรงพระโอสถในพระบรมมหาราชวัง คล้ายกับที่มีอยู่ในสมัยอยุธยา ผู้ที่รับราชการอยู่ในกรมหมอ เรียกว่า หมอหลวง ส่วนหมอที่รักษาประชาชนทั่วไปเรียกว่า หมอราษฎรหรือหมอเฉลยศักดิ์ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) ทรงมีพระประสงค์ที่จะฟื้นฟูคัมภีร์แพทย์ที่สูญหายไปจากโรงพระโอสถสมัยอยุธยา จึงทรงรวบรวมตำรายาจากผู้รู้ทั้งปวงและโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมอหลวงคัดเลือกและจดเป็นตำราหลวง สำหรับโรงพระโอสถ นอกจากนั้น ใน พ.ศ. ๒๓๕๙ ก็ทรงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายชื่อ **กฎหมายพนักงานพระโอสถถวาย** เพื่อควบคุมบทบาทหน้าที่ของเจ้าพนักงานผู้ปรุงยาและจ่ายยา (เพ็ญญา ทรรศัยเจริญ, ๒๕๓๘ : ๑๙-๒๑)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๓) พระองค์ทรงให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ อีกครั้งและโปรดเกล้าฯ ให้จารึกตำรายาไว้บนแผ่นหินอ่อนประดับตามผนังโบสถ์และศาลารายรอบวัด แสดงข้อมูลเกี่ยวกับสมุฏฐานของโรคและวิธีรักษา ทั้งยังจัดหาต้นสมุนไพรที่ใช้ปรุงยาและหายากมาปลูกไว้ในวัดเป็นจำนวนมากเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ ยังทรงให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดราชโอรสารามและจารึกตำรายาไว้บนแผ่นศิลาตามเสาระเบียงพระวิหารเช่นกัน เหตุการณ์สำคัญประการหนึ่งในรัชสมัยของพระองค์คือการเข้ามาของการแพทย์แผนตะวันตกโดยการนำของคณะมิชชันนารีชาวอเมริกัน มีนายแพทย์ แดน บี. แบริดลีย์ (Dr. Dan B. Bradley) เป็นหัวหน้าคณะ เริ่มการรักษาและป้องกันโรค เช่น การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษและการใช้ยาเม็ดควินินรักษาโรคไข้จับสั่น แม้การแพทย์แผนตะวันตกจะให้ผลสำเร็จในการรักษาพยาบาลอย่างรวดเร็ว แต่คนไทยโดยทั่วไปก็ยังนิยมการแพทย์แผนไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทยอย่างไม่มีเสื่อมคลาย ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ได้ทรงส่งเสริมการแพทย์แผนตะวันตกในเรื่องการสูติกรรม (การทำคลอด) สมัยใหม่ แต่ก็ไม่สามารถทำให้ประชาชนเลิกใช้บริการจากหมอตำแยได้

นับตั้งแต่การแพทย์แผนตะวันตกได้เข้าสู่ประเทศไทยและมีบทบาทในชีวิตของประชาชนควบคู่ไปกับการแพทย์แผนไทย ทำให้เกิดความขัดแย้งในแนวคิดและวิธีการรักษาพยาบาลอย่างกว้างขวาง ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ได้จัดตั้งศิริราชพยาบาลเพื่อจัดการเรียนการสอนและการรักษาพยาบาลแบบ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

แพทย์แผนไทยร่วมกับแพทย์แผนตะวันตก มีหลักสูตร ๓ ปีและจัดพิมพ์ตำราแพทย์เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๘ คือ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๑-๔ พ.ศ. ๒๔๕๐ ถือเป็นตำราของชาติฉบับแรก ต่อมาพระยาพิชณุประสาทเวช (หมอคง) เห็นว่าตำราดังกล่าวอ่านเข้าใจได้ยาก จึงเรียบเรียงตำราขึ้นใหม่ คือ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวง ๒ เล่ม และ ตำราแพทย์ศาสตร์สังเขป ๓ เล่ม ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขยังใช้มาจนถึงปัจจุบัน (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๘ : ๒๗)

วิชาการแพทย์แผนไทยได้ถูกรัฐบาลยกเลิกใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) โดยรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติ การแพทย์เพื่อควบคุมการประกอบโรคศิลปะซึ่งป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับประชาชนจากการ รักษาพยาบาลของแพทย์และพยาบาลที่ขาดคุณภาพ ทำให้หมอพื้นบ้านจำนวนมากเลิกประกอบ อาชีพและเผาตำราทิ้งเพราะกลัวถูกจับ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) การแพทย์แผนไทยกับการแพทย์แผนตะวันตกได้ปรากฏวิธีการ รักษาผู้ป่วยและผลจากการรักษาผู้ป่วยที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นทุกที พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีกฎหมายเสนาบดีเพื่อแบ่งประเภทของแพทย์ออกเป็น ๒ ประเภท และจัดแบ่งการประกอบโรค ศิลปะเป็น ๒ ประเภท กล่าวคือ

๑) ประเภทแผนปัจจุบัน หมายถึง แพทย์ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยใช้ความรู้ที่เป็นหลักวิชา สากลที่พัฒนาขึ้นโดยอาศัยการศึกษา ค้นคว้า และทดลองทางวิทยาศาสตร์

๒) ประเภทแผนโบราณ หมายถึง แพทย์ผู้ประกอบโรคศิลปะโดยอาศัยการสังเกต ความ ชำนาญที่เกิดจากการฝึกฝนมายาวนาน หรือความรู้จากตำราที่สืบทอดมาแต่โบราณ โดยไม่อิงอาศัย วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๘ : ๓๑)

ความสำคัญของการแพทย์แผนไทยได้ปรากฏชัดเจนมากขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๕- ๒๔๘๖ ซึ่งเป็นช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้แผ่ขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดการ ขาดแคลนยารักษาโรค ขณะนั้น ศาสตราจารย์นายแพทย์ อวย เกตุสิงห์ กำลังศึกษาวิจัยสมุนไพรที่ ใช้รักษาไข้มาลาเรียอยู่ที่โรงพยาบาลสัตว์หีบ เมื่อสงครามสงบลง รัฐบาลจึงส่งเสริมให้โรงงาน เภสัชกรรม กระทรวงสาธารณสุข ผลิตยาสมุนไพรเป็นยารักษาโรค หลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ผู้ เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าและทำการรักษาด้วยการแพทย์แผนโบราณได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมของ โรงเรียนแพทย์แผนโบราณขึ้นที่วัดโพธิ์ กรุงเทพมหานคร จากนั้น โรงเรียนแพทย์แผนโบราณและสมาคมที่ เกี่ยวข้องก็เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากทั่วประเทศ ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ศาสตราจารย์นายแพทย์ อวย เกตุ- สิงห์ ได้ก่อตั้งมูลนิธิฟื้นฟูการแพทย์ไทยเดิมขึ้น ทำให้เกิดอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจจ์) ในเวลา ต่อมา (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๘ : ๓๓)

“อายุรเวท” มาจากคำว่า “อายุส” แปลว่า “ชีวิต” และ คำว่า “เวท” แปลว่า “ความรู้”

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๒๑๔

การแพทย์แผนไทย : คุณค่าและความสำคัญทางพุทธปรัชญา และลัทธิหลังนวยุค

อายุรเวท คือศาสตร์เก่าแก่ดั้งเดิมศาสตร์หนึ่งที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียก่อนยุคพระเวท มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ การป้องกันและรักษาโรคแบบองค์รวมโดยอิงอาศัยความสัมพันธ์กันระหว่างกาย จิต วิญญาณ และสังคัม (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒ : ๒๗๘) วิชาอายุรเวทได้รับการยอมรับเชื่อถือว่าเป็นวิชาศักดิ์สิทธิ์และเป็นส่วนหนึ่งของอภรรพเวท (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖ : ๑๔๐๘)

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำว่า “อายุรเวท” ที่หมายถึงวิชาแพทย์แผนโบราณ อาจเป็นเพราะคำนี้เกิดขึ้นภายหลังประมาณพุทธศตวรรษที่ ๘ ในวรรณคดีของศาสนาพราหมณ์และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเคารพบูชาพระเป็นเจ้าซึ่งไม่มีอยู่ในความเชื่อทางพระพุทธศาสนา (สถาบันการแพทย์แผนไทยฯ, ๒๕๓๗ : ๑๕) อย่างไรก็ตาม ความรู้ด้านอายุรเวทเข้ามาสู่การแพทย์แผนไทยได้ก็โดยอาศัยความรู้จากทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา (ซึ่งมีบางตอนกล่าวถึงการแพทย์แผนโบราณของอินเดียและบทบาทของหมอชีวกโกมารภักจ)

แนวคิดที่สำคัญของอายุรเวทที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาและแตกต่างไปจากการแพทย์แผนตะวันตกหรือแผนปัจจุบันโดยทั่วไปก็คือ

๑) การให้ความสำคัญต่อการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการแปลความหมายของจิต กระบวนการรับรู้ทำให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ต่อผู้รับรู้ ตลอดจนความมีสุขภาพดีหรือเลว เช่น การได้ยินคำนิทาว่าร้ายอาจทำให้ใจขุ่นมัวและเป็นเหตุให้กินไม่ได้ นอนไม่หลับ จนมีสุขภาพเสื่อมโทรมได้ การหลีกเลี่ยงงินทาหรือการไม่ใส่ใจคำนิทาจึงเป็นประโยชน์ในการรักษาสุขภาพทั้งกายและใจ ซึ่งการแพทย์แผนตะวันตกจะให้ความสำคัญเฉพาะการรักษาอาการเฉพาะที่ เฉพาะหน้า และอาการทางร่างกาย มากกว่าที่จะคำนึงถึงการปรับกระบวนการทางจิต เช่น ถ้านอนไม่หลับก็ให้ยาระงับประสาทหรือยานอนหลับ หรือถ้าอาหารไม่ย่อยก็ให้รับประทานยาช่วยย่อย (สถาบันการแพทย์แผนไทยฯ, ๒๕๓๗ : ๒๗-๒๘)

๒) อายุรเวทและพระพุทธศาสนายอมรับว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยและความตายของบุคคลมีความเชื่อมโยงกับกฎแห่งกรรม คนบางคนเกิดมามีสุขภาพดี เจ็บป่วยน้อย บางคนกลับเจ็บป่วยบ่อยตลอดชีวิต บางคนอายุยืน บางคนอายุสั้น สิ่งเหล่านี้ถูกกำหนดด้วยกฎแห่งกรรม แต่อายุรเวทมีพระเป็นเจ้าอยู่เบื้องหลัง กฎแห่งกรรมและกฎธรรมชาติโดยรวม ส่วนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อกรรมที่เป็นการกระทำของมนุษย์เอง

๓) อายุรเวทและพระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มนุษย์มีชีวิตอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ทำตัวให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติและรักษาความสมดุลทางกาย ทางจิต และทางความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิตเพื่อให้มีสุขภาพดี ปลอดภัยโรคภัยไข้เจ็บ และมีอายุยืนยาวเท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น การ

รับประทานอาหารก็ต้องให้เหมาะสมกับธรรมชาติทางกายและจิตของบุคคล อายุรเวทและพระพุทธศาสนา มีทรรศนะเช่นเดียวกันว่า ร่างกายของมนุษย์ประกอบไปด้วยธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า มหาภูตรูปหรือมหาภูตะ ส่วนอายุรเวทเรียกว่า ปัญจมหาภูตะ โดยเพิ่มอากาศ (ช่องว่าง) เข้าไปอีก ๑ สิ่งหรือภูตะ การรับประทานอาหารจึงต้องปรับให้เหมาะสมกับภูตะหรือธาตุของบุคคล เช่น บุคคลผู้มีปัญหาด้านธาตุไฟหรือธาตุน้ำในร่างกายมากเกินไป ควรดื่มน้ำ อาหารที่มีรสเผ็ดและเครื่องต้มที่ร้อน (สถาบันการแพทย์แผนไทยฯ, ๒๕๓๗ : ๑๐๖-๑๐๗) ส่วนในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งแสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่มีข้อความแนะนำเรื่องอาหารที่เหมาะสมกับธาตุในชีวิตประจำวัน แต่กล่าวถึงอาหารในแง่ที่เป็นยารักษาโรคหรือมีผลดีต่อสุขภาพของพระภิกษุ เช่น ตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงประโยชน์ของข้าวต้มที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พราหมณ์ผู้ถวายข้าวต้มว่า

ทายก (ผู้ให้) ผู้ตั้งใจถวายข้าวต้มแก่ปฎิกาคห (ผู้รับ) ผู้
สำรวมแล้ว ผู้ฉันอาหารที่ผู้อื่นถวายตามกาลสมควร เขาได้ชื่อว่าตาม
เพิ่มประโยชน์ ๑๐ ประการแก่ปฎิกาคห คือ อายุ วรรณะ สุข พละ
ปฏิภาณ นอกจากนั้นข้าวต้มย่อมบรรเทาความหิว ความกระหายให้
ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร พระสุคตตรัสว่า ข้าวต้ม
เป็นยา

ดังนั้น ผู้ที่ต้องการความสุขอันเป็นของมนุษย์ตลอดกาลนาน
และปรารถนาความสุขอันเป็นทิพย์หรือปรารถนาความงามอันเป็น
ของมนุษย์ จึงควรถวายข้าวต้ม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม
๕, ๒๕๓๙ : ๘๙)

การแพทย์แผนไทยได้แนวคิดและความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรมะพร้าวที่ใช้ในการบำรุงร่างกายและรักษาโรคมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนที่เป็นพระวินัยและวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ของพระภิกษุ ตลอดจนคัมภีร์และตำราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในชั้นหลัง แต่ก็มีบางส่วนที่ได้ความรู้จากอายุรเวท เช่น การปฏิบัติโยคะ ซึ่งแสดงโยคะอาสนะหรือการดัดตนท่าต่าง ๆ ที่เห็นได้จากท่าฤๅษีดัดตน การปฏิบัติโยคะเป็นการป้องกันและรักษาสุขภาพให้มีจิตที่ตื่นรู้อย่างมีสมาธิและมีสติ แก่ความเครียด และสร้างความสมดุลทั้งทางกายและจิต นอกจากนี้ พุทธปรัชญายังส่งเสริมให้การแพทย์แผนไทยใส่ใจกับหลัก การปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและอิงอาศัยธรรมชาติในการจรดโลงสุขภาพ ตำราการแพทย์แผนไทย เน้นความสำคัญของการป้องกันโรคและรักษาสุขภาพให้แข็งแรงมากกว่าการหวังพึ่งยาในการรักษา

พยาบาล ตลอดจนส่งเสริมการเลือกที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพของร่างกายและจิตใจ การดำรงรักษาร่างกายและจิตใจให้สมดุลจึงเป็นหลักที่สำคัญในการมีสุขภาพดีของทุกคน

๒. แนวคิดเรื่องสุขภาพของมนุษย์แบบธรรมชาตินิยม

คำว่า “ธรรมชาตินิยม” มีความหมายกว้างขวางตามแง่มุมในการนิยามและอธิบายขยายความของนักคิดและนักปรัชญาแต่ละคน ความหมายในส่วนที่สอดคล้องกับทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาอาจจะนับได้เป็น ๒ ทฤษฎีดังนี้

๑) ทฤษฎีที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ (anti-super naturalistic view) มีแนวคิดที่ว่า ปรากฏการณ์แต่ละอย่างเกิดขึ้นและเป็นไปตามความสัมพันธ์กันทางธรรมชาติ ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อมีปัจจัยที่เหมาะสมตามกาลเทศะ กระบวนการธรรมชาติดังกล่าวก็อุบัติขึ้นและเป็นไปด้วยตนเอง ไม่ถูกบงการโดยสิ่งอื่นใด

๒) ทฤษฎีที่นิยมวิทยาศาสตร์ (proscientific view) มีแนวคิดที่ว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติได้อย่างสมเหตุสมผล เพราะวิธีการทางวิทยาศาสตร์ศึกษาข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ (empirical facts) ที่สามารถอ้างอิงได้ในประสบการณ์ของมนุษย์ (ภัทรพรสิริกาญจน, ๒๕๕๔ : ๗๗)

ในเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพของมนุษย์ แนวคิดแบบธรรมชาตินิยมทำให้เรามองเห็นว่า มนุษย์คือสิ่งธรรมชาติและเป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ มีการพัฒนาไปตั้งแต่เกิดจนตายตามกระบวนการตามธรรมชาติ ดังนั้น ความเจ็บไข้ได้ป่วยหรือความมีสุขภาพแข็งแรงดีของมนุษย์จึงเป็นไปตามเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติ ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นไปจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติแต่อย่างใด การรักษาพยาบาลจึงมุ่งที่การรักษาความสมดุลในตัวมนุษย์และความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม อาหารและยาที่ใช้ส่งเสริมสุขภาพและรักษาความเจ็บป่วยของมนุษย์ก็เป็นสิ่งธรรมชาติ เช่น สมุนไพรและพืชผัก ไม่ใช่สารสังเคราะห์จากกระบวนการทางเคมี

ทฤษฎีแบบธรรมชาตินิยมที่เกี่ยวกับมนุษย์และสุขภาพของมนุษย์ อาจพิจารณาได้ในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑) องค์ประกอบตามธรรมชาติของมนุษย์

มนุษย์แต่ละคนประกอบขึ้นด้วยกายและจิตเรียกว่า ชั้น ๕ ซึ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และสิ้นสลายไปตามเหตุปัจจัยของมัน ส่วนประกอบที่เป็นร่างกายเรียกว่า “มหาภูตรูป” จำแนกเป็นปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๙, ๒๕๓๙ : ๒๒๐) ธาตุดิน ทำหน้าที่ค้ำจุนร่างกายให้คงสภาพ ถ้าปรากฏในสิ่งใดมากเกินไปก็ทำให้แข็ง เช่น กระดุกฟัน ถ้าปรากฏอยู่น้อยก็ทำให้อ่อน เช่น เนื้อ ปอด มันสมอง ธาตุน้ำทำหน้าที่เชื่อมประสานระบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันและมีคุณสมบัติเคลื่อนไหล เช่น เลือด น้ำ

ย่อย และนำเหลืออง ธาตุลมทำหน้าที่ผลักดัน มีคุณสมบัติขยายตัวหรือหดตัว เช่น ลมในกระเพาะและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และธาตุไฟมีหน้าที่ปรับอุณหภูมิร่างกาย ถ้ามีพอดี จะทำให้ร่างกายอบอุ่นสบาย ถ้ามีน้อยเกินไปก็ทำให้รู้สึกหนาว แต่ถ้ามีมากเกินไปก็ทำให้รู้สึกร้อนรุ่ม [พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๑ : ๗๑] เมื่อธาตุทั้ง ๔ ประเภท มีความสมดุลกัน ไม่มีธาตุใดธาตุหนึ่งมากหรือน้อยกว่ากันจนเกินพอดี ร่างกายของเราก็เป็นปกติสุข แต่ถ้าธาตุใดธาตุหนึ่งมากหรือน้อยเกินไป เช่น ถ้าธาตุไฟมากเกินไป เราก็เป็นไข้ ถ้าธาตุดินน้อยเกินไป กระดูกก็ไม่แข็งแรง ธาตุ ๔ เป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา สรรพสิ่งทั้งหลาย เช่น มนุษย์ สัตว์ สิ่งธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ปรากฏขึ้นก็เพราะการประกอบกันของธาตุ ๔ และสิ้นสลายไปก็เพราะการแยกออกจากกันของธาตุ ๔ จึงไม่มีสิ่งใดเป็นอมตะในโลกและจักรวาล แม้แต่ธาตุ ๔ ก็มีอยู่ตามเหตุปัจจัยของมันและสิ้นสูญไปตามเหตุปัจจัยเช่นกัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเกิดขึ้นและเป็นไปของธาตุ ๔ ขึ้นอยู่กับกฎธรรมชาติ ไม่มีเทพเจ้าหรือพระเป็นเจ้ากำหนดและดลบันดาลให้เป็นไปแต่อย่างใด เรื่องธรรมชาติของธาตุ ๔ มีอยู่ใน **มหาสติปิฎกฐานสูตร** แห่งพระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นว่าร่างกายของมนุษย์มีเพียงธาตุ ๔ เท่านั้น เมื่อมีชีวิตอยู่ก็ยังมีธาตุ ๔ ประกอบรวมกันอยู่ แต่เมื่อสิ้นชีวิต ธาตุ ๔ ก็แยกแตกสลายไป เราจึงไม่ควรยึดมั่นอาลัยในร่างกายและควรพิจารณาให้เห็นความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของร่างกาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๒, ๒๕๓๙ : ๑๐๗-๑๐๙) นอกจากกายแล้วมนุษย์ก็ยังประกอบด้วยใจ ใจเป็นส่วนหนึ่งของความคิดและความรู้สึก ใจหรือจิตใจกับร่างกายมีความสัมพันธ์กัน ถ้าจิตใจสบายดี ร่างกายก็สดชื่นกระฉับกระเฉง แต่ถ้าจิตใจเศร้าหมองวิตกกังวล ร่างกายก็พลอยเศร้าซึมไม่กระตือรือร้นในการทำกิจกรรมใด ๆ คนเราจึงควรรักษาจิตใจให้เป็นปกติและมีความสมดุลกันอยู่เสมอโดยใช้ชีวิตที่เหมาะสม รับประทานอาหารที่ย่อยง่ายและเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ตลอดจนนอนหลับพักผ่อนให้เพียงพอและไม่ปล่อยให้หมกมุ่นในอารมณ์ต่าง ๆ จนเกิดความเครียด

ความเชื่อในเรื่องธาตุ ๔ ของชาวพุทธมีความเป็นธรรมชาตินิยมเช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องธาตุและหยิน-หยางของจีน ทฤษฎีการแพทย์แผนจีนถือว่า ร่างกายมนุษย์เป็นโลกส่วนย่อยหรือเอกภพย่อย (microcosm) ทางธรรมชาติและทางสังคม กระบวนการต่าง ๆ ของร่างกายดำเนินไปโดยสอดคล้องกับกฎธรรมชาติและระบบการพัฒนาของเอกภพ (cosmos) การแพทย์แผนจีนเป็นการแพทย์แผนโบราณที่สืบทอดความคิดมาจากคัมภีร์การแพทย์ของพระเจ้าจักรพรรดิเหลือง (The Yellow Emperor) ประมาณ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ การป้องกันและการรักษาโรค โดยนำเสนอทฤษฎีเรื่องหยิน (สารัตถะที่เป็นตัวแทนเพศหญิง) และหยาง (สารัตถะที่เป็นตัวแทนเพศชาย) ธาตุ ๕ ซึ่งได้แก่ โลหะ ไม้ น้ำ ไฟ และดิน และซี่ (พลังลมปราณหรือพลังชีวิต) การวินิจฉัยโรคคือการพิจารณาดูหยิน หยาง และพลังซี่ ว่ามีความสมดุลหรือไม่

หยินซึ่งเป็นตัวแทนของสตรีเพศปรากฏให้เห็นเป็นกลางคืน เงาม หุบเหว และความเยือกเย็น เป็นต้น ส่วนหยางซึ่งเป็นตัวแทนของบุรุษเพศ ปรากฏเป็นกลางวัน แสงสว่าง ภูเขา ท้องฟ้า และความอบอุ่น เป็นต้น ความสมดุลของ หยิน-หยาง คือความสมดุลของธรรมชาติทั้งระบบในจักรวาล ทั้งในร่างกายของมนุษย์และโลกภายนอก ส่วนพลังซึ่งเป็นพลังที่ทำให้ร่างกายดำเนินไปอย่างปรกติ ทำให้คนเรามีสุขภาพแข็งแรง การรักษาพลังซึ่งให้เป็นปรกติหรือพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น เป็นไปได้โดยใช้วิธีต่าง ๆ เช่น การจำกัดอาหาร การออกกำลังกาย การฝังเข็มการฝึกฝนสมาธิจิต การแพทย์แผนจีนมีวิธีการรักษาที่นุ่มนวลสอดคล้องกับธรรมชาติของแต่ละบุคคลและใช้ตัวยาสมุนไพรเป็นหลักจึงให้ผลช้ามากกว่าการรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันหรือแบบตะวันตก (Qizhi, 2004 : 216-218)

ศาสตราจารย์หลิว หยาง (Prof. Liu Yang) จากสถาบันจีนแห่งวิทยาศาสตร์การแพทย์จีน (China Academy of Chinese Medical Sciences) กรุงปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้กล่าวไว้ใน “การประชุมนานาชาติว่าด้วยแนวคิดเรื่องสุขภาพและโรคร้ายไข้เจ็บจากทฤษฎีของวัฒนธรรมทั้งสี่” (The International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures) ที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ว่า วัฒนธรรมจีนยอมรับว่าจักรวาลดำเนินไปตามหลักการของหยินกับหยางซึ่งระบุไว้ในคัมภีร์สำคัญของลัทธิเต๋า (Taoism) คือคัมภีร์เต๋าเต็กเก็ง (Yang, 2013) นอกจากนี้ ปรัชญาว่าด้วยหยิน-หยาง ยังมีความสอดคล้องกับเรื่องธาตุทั้งห้าซึ่งได้แก่ โลหะ ไม้ น้ำ ไฟ และดิน กล่าวคือ ธาตุทั้งห้าประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งธรรมชาติในจักรวาลซึ่งมีสภาวะเปลี่ยนแปลงไปตามหลักการของหยิน-หยาง มนุษย์ก็เช่นกัน เมื่อเจ็บป่วยแพทย์จะพิจารณาทั้งธาตุของบุคคลนั้น จึงเป็นการคำนึงถึงทั้งร่างกายและจิตใจ ตลอดจนจนสภาพความสมดุลระหว่างกายและใจ ในขณะที่การแพทย์แผนตะวันตกใส่ใจเฉพาะความเป็นไปทางร่างกายประการเดียว ศาสตราจารย์ลี่ หงเจียว (Prof. Li Hongjiao) จากสถาบันเดียวกันแสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า การแพทย์แผนจีนส่งเสริมให้มนุษย์เป็นอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ถ้าเรารักษาจิตใจของเราให้สงบเย็นอยู่เสมอ เราก็จะสามารถหายป่วยได้เร็วขึ้น และน่าสังเกตว่า หลักการของการแพทย์แผนตะวันตกคือการรักษาโรคเมื่อเกิดอาการขึ้นแล้วหรือพยาธิวิทยา (pathology) ส่วนการแพทย์แผนจีนให้ความสำคัญต่อกระบวนการป้องกันโรค (Hongjiao, 2013) เมื่อพิจารณาหลักการของการแพทย์แผนจีนโดยรวม จะเห็นได้ว่ามีความเป็นธรรมชาตินิยมเช่นเดียวกับการแพทย์แผนไทยที่อิงหลักการทางพระพุทธศาสนา

๒) มนุษย์ในฐานะส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองอื่น ๆ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอนเกี่ยวกับมนุษย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ สิ่งธรรมชาติทุกสิ่งทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็มีสภาวะเช่น

นั้น เช่น สัตว์ ต้นไม้ และภูเขาต่างก็มีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และเสื่อมสลายไปในกาลเวลา ไม่มีสิ่งใดที่เป็นนิรันดร ดังที่พระไตรปิฎกได้บันทึกคำตรัสสอนของพระพุทธเจ้าที่มีต่อพระสาวกทั้งหลายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา (มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, เล่ม ๒๐, ๒๕๓๙ : ๓๘๕) ซึ่งแสดงกฎธรรมชาติที่ประกอบหลักไตรลักษณ์และกฎอิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์คือลักษณะ ๓ ประการที่เป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องกำหนดหมายให้เราารู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายว่าล้วนมีสภาพเป็นอนิจจตา (ความเป็นของไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา) ทุกขตา (ความเป็นทุกข์ ความเป็นของคงทนอยู่ไม่ได้) และ อนัตตตา (ความไม่มีตัวตน) ทั้ง ๓ คำนี้ เรามักเรียกกันสั้น ๆ ว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” แปลว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้ เป็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่ตามธรรมดา จึงเรียกกันว่า “ธรรมนิยาม” มีข้อสังเกตว่า คำว่า “ธรรมนิยาม” (ความเป็นไปตามธรรมดา) มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก (มหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๖, ๒๕๓๙ : ๓๔) ส่วนคำว่า “ไตรลักษณ์” เป็นคำที่เกิดขึ้นในยุคอรรถกถา (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐) [พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๑ : ๑๑๙-๑๒๐] ส่วนกฎอิทัปปัจจยตาคือกฎที่แสดงกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เป็นกฎธรรมชาติ คำว่า “อิทัปปัจจยตา” เป็นภาษาบาลี แปลว่า “ภาวะที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย” หมายถึง ความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ตามเหตุปัจจัยของมัน เช่น เมื่อมองเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เกิดความรู้สึกต่อสิ่งนั้น กฎอิทัปปัจจยตา เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า กฎปฏิจางสมุพบาท (กฎที่แสดงการเกิดขึ้นโดยอิงอาศัยกันของเหตุและผล) มนุษย์ก็เช่นกัน กล่าวคือ เป็นสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา และเป็นเพียงสิ่งธรรมชาติอย่างหนึ่งในระบบธรรมชาติแห่งเหตุและผล มนุษย์มีเพื่อนร่วมโลกเป็นสัตว์และสิ่งอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติเดียวกัน มีการเกิดและการดับสลายเหมือนกัน มนุษย์ควรเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ทำตัวเป็นนายของธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของตนเอง ไม่ว่าธรรมชาติจะสัมพันธ์กับมนุษย์ในด้านใดก็ตาม มนุษย์ก็ยังคงต้องพึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ มนุษย์จึงควรปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความรู้ความเข้าใจในเหตุปัจจัยของมัน (ภัทรพร สิริกาญจน, ๒๕๕๔ : ๘๒)

ในเมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และต้องเปลี่ยนแปลงโดยเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปตามกฎธรรมชาติ มนุษย์จึงควรระคองจิตของตนเองด้วยความมั่นคง ไม่หวั่นไหว เมื่อต้องประสบกับความเจ็บและความตาย

๓) ความเชื่อในเรื่องกฎธรรมชาติ

ความมีสุขภาพดีและความเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันตามกฎธรรมชาติ ความมีสุขภาพดีก็คือความปลอดภัยจากโรค เป็นความสุขของมนุษย์ทุกคน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่มาคณติยปริพาชกกว่า “ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๓, ๒๕๓๙ : ๒๕๕) โดยแสดงความหมายว่า ความไม่มีโรค

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ยอมให้ความสุขอย่างยิ่งแก่มนุษย์ และความสงบทางใจอันเกิดจากความปลอดกิเลสย่อมทำให้บรรลุนิพพานอันเป็นสุขยิ่ง

พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงโรค อาการของโรค ความเจ็บป่วย และสาเหตุของความเจ็บป่วยไว้หลายประการ เช่น โรคปาก โรคหู ไข้หวัด โรคเรื้อน โรคไอ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดี ความเจ็บป่วยที่เกิดจากกรรม และความเจ็บป่วยที่เกิดจากความร้อน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๒๙, ๒๕๓๙ : ๒๙๕) โรคและความเจ็บป่วยดังกล่าวบ่งบอกถึงเหตุและผลทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติและส่วนที่เป็นการกระทำของมนุษย์เอง

โรคที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เรียกว่า โรคที่เกิดจากกรรม กฎแห่งกรรมเป็นความหมายหนึ่งของกฎธรรมชาติดีที่เข้ากับมนุษย์โดยเฉพาะ กล่าวคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และโรคบางโรคก็เกิดจากกรรมชั่วของมนุษย์เอง ดังคำตรัสสอนของพระพุทธเจ้าต่อสุภมาณพโตเทยยบุตร ณ พระเชตะวันว่า

มามพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศาสตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๔, ๒๕๓๙ : ๓๕๑)

และทรงสรุปคำตรัสสอนว่า

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๔, ๒๕๓๙ : ๓๕๖)

กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งเหตุและผล (cause and effect) ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากเจตจำนงของตนเองในการกระทำต่าง ๆ และกลายเป็นกฎสากลที่ควบคุมตลอดจนให้ผลตอบสนองแก่มนุษย์เอง ชีวิตของมนุษย์ทุกมิติตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ล้วนแต่อธิบายได้ตามกฎแห่งกรรม หรือกฎ

ธรรมชาติดังกล่าวนี้ โรคภัยไข้เจ็บเกิดจากกฎแห่งกรรม ในทำนองเดียวกัน การหายจากโรคก็เป็นไปได้จากกรรมของมนุษย์เช่นกัน เช่น การรับประทานอาหารที่มีคุณภาพและการรับประทานยาที่ดีก็ทำให้หายจากโรคได้ และการทำจิตใจให้แจ่มใสก็ทำให้ผ่อนคลายจากโรคบางโรคได้เช่นกัน

๔) กระบวนการชีวิตตามธรรมชาติตั้งแต่เกิดจนตาย

พระไตรปิฎกได้บันทึกเรื่องกำเนิดของมนุษย์ไว้ใน มหาตัตถมหาสังขยสูตร ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระสาวกทั้งหลาย ณ พระเชตวันว่า สิ่งมีชีวิตเช่นมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยปัจจัย ๓ ประการ คือ (๑) มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน (มีความสัมพันธ์ทางเพศกัน) (๒) มารดามีระดู (๓) มีคันทัฬหะ (ปฏิสนธิวิญญาณ) มาถือกำเนิดในครรภ์ จากนั้นชีวิตในครรภ์จะใช้เวลา ๙-๑๐ เดือนจึงจะคลอดออกมาเป็นทารก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๒, ๒๕๓๙ : ๔๔๓-๔๔๔) กำเนิดของมนุษย์เป็นกระบวนการชีวิตตามธรรมชาติ ตามเหตุปัจจัย โดยปราศจากการแทรกแซงของสิ่งเหนือธรรมชาติ และพระเป็นเจ้า หลังจากที่มีมนุษย์เกิดแล้ว มนุษย์ก็ต้องเผชิญกับความทุกข์อันเนื่องมาจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความทุกข์เกิดขึ้นทั้งทางกายและทางจิต คำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงแสดงความจริงดังกล่าวและแสดงแนวทางเพื่อแก้ไขความทุกข์นั้นในเรื่องเกี่ยวกับการแพทย์ ความทุกข์แสดงออกให้ปรากฏเป็นความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางจิต เรียกว่า โรคทางกายและโรคทางจิต กระบวนการรักษาพยาบาลต้องอาศัยความร่วมมือกันระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย ด้วยเหตุนี้ คุณธรรมของแพทย์และการปฏิบัติตนของผู้ป่วยจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในส่วนของแพทย์ นอกจากความรู้ความเชี่ยวชาญในการประกอบวิชาชีพแล้ว คุณธรรมความเมตตากรุณายังเป็นสิ่งขาดไม่ได้ ประโยชน์ของความเมตตากรุณาของแพทย์คือ (๑) ทำให้ผู้ป่วยมีความอบอุ่นใจ มีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ และเต็มใจให้ความร่วมมือกับแพทย์ในกระบวนการรักษาพยาบาล ทำให้การรักษาพยาบาลได้ผล (๒) ทำให้แพทย์ประสบความสำเร็จในการรักษาพยาบาลผู้ป่วย

ในส่วนของผู้ป่วย การปฏิบัติตนเพื่อให้หายป่วยและพ้นทุกข์จากโรคภัยไข้เจ็บต้องอาศัยหลักคิดและหลักปฏิบัติที่ถูกต้องซึ่งพระไตรปิฎกได้แสดงไว้ใน **คิริมานันตสูตร** ว่า พระอานนที่ไถ่กราบทูลพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ถึงเรื่องที่พระคิริมานนที่อาพาธเป็นไข้หนักและเกิดทุกข์ทรมานอย่างมาก พระพุทธเจ้าจึงตรัสให้พระอานนที่ไปเยี่ยมและแสดง **สัตถุญา** (การกำหนดพิจารณาในใจ) ๑๐ ประการ สรุปคือ

(๑) **อนิจจสัตถุญา** พิจารณาว่า ชั้น ๕ ที่เป็นองค์ประกอบของมนุษย์นั้นไม่ยั่งยืน เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

(๒) **อนัตตสัตถุญา** พิจารณาว่า อายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) และอายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือกายสัมผัส และธรรมารมณ์ หรือสิ่งที่รับรู้ทางใจ) เป็นสิ่ง

ไม่มีตัวตนให้ยึดถือได้

(๓) **อสุภสังขยา** พิจารณาว่า ร่างกายที่ประกอบด้วยอวัยวะและเลือดเนื้อต่าง ๆ เป็นสิ่งไม่
งาม

(๔) **อาทินวตสังขยา** พิจารณาว่า ร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บมากและมีเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยหลาย
ประการ รวมทั้งเหตุจากวิบากกรรม จึงมีแต่ทุกข์และเป็นโทษ

(๕) **ปหานสังขยา** พิจารณาว่า การคิดเรื่องอกุศลบาปต่าง ๆ ไม่ดี ควรละเลิกเสีย

(๖) **วิราตสังขยา** พิจารณาความสงบทางกายและทางใจทำให้สิ้นกิเลสตัณหา

(๗) **นิโรธสังขยา** พิจารณาให้เห็นความดับทุกข์ คือนิพพาน

(๘) **สัพพโลเก อนภิตรตสังขยา** พิจารณาให้เห็นความไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง

(๙) **สัพพสังขารesu อนิฏฐสังขยา** พิจารณาให้เห็นความไม่น่าปรารถนาในสังขาร (สิ่งที่เกิด
จากเหตุปัจจัย) ทั้งปวง

(๑๐) **อานาปานสติ** พิจารณาลมหายใจเข้าออกอย่างมีสติ

เมื่อพระอานนทได้นำพระดำรัสเรื่องสังขยา ๑๐ ไปแจ้งแก่พระศิริมานนท อากาการเจ็บป่วย
ของพระศิริมานนทก็สงบระงับและพระศิริมานนทก็หายจากความเจ็บป่วยได้เด็ดขาด (มหาจุฬา-
ลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๒๔, ๒๕๓๙ : ๑๒๘-๑๓๓) เรื่องราวของพระศิริมานนทให้แง่คิดว่า ชีวิต
ของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายเต็มไปด้วยความทุกข์ เมื่อร่างกายมีทุกข์ก็ไม่ควรให้จิตใจทุกข์ไปด้วย การ
พิจารณาปรากฏการณ์ทั้งปวงของชีวิตด้วยปัญญาจะทำให้เรามองเห็นความจริงของชีวิตและโลกตาม
ธรรมชาติและมีสุขภาพจิตดี แม้ร่างกายจะเจ็บป่วย การมีสุขภาพจิตแข็งแรงและเข้าใจความจริงของ
ปรากฏการณ์ทั้งปวงก็จะสามารถก้าวข้ามร่างกายให้หายจากความเจ็บป่วยได้ และหากจะต้องเสียชีวิต
ผู้ที่มีสุขภาพจิตดีและเข้าใจธรรมชาติของชีวิตอย่างถ่องแท้ ก็จะสามารถยอมรับความตายได้อย่าง
สงบและเป็นสุข

๕) การดูแลสุขภาพและการรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร

การแพทย์แผนไทยได้แนวคิดในการรักษาพยาบาลมาจากเรื่องราวในคัมภีร์พระไตรปิฎก
และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง คัมภีร์หรือตำราการแพทย์แผนไทยหลายเรื่องอ้างอิงผลงานของแพทย์ประจำ
พระองค์ของพระพุทธเจ้าคือ หมอชีวกโกมารภัจจ์ เช่น **คัมภีร์ธาตubrจพบ** ที่ระบุว่า ผู้แต่งคือหมอ
ชีวกโกมารภัจจ์ มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงโรคเกี่ยวกับอจุจาระ และมหาภูตรูป สาเหตุของโรค ลักษณะ
ของอจุจาระ และตำรับยาที่ใช้รักษาโรค **คัมภีร์ธาตुวิภังค์** ที่ระบุว่า ผู้แต่งคือหมอชีวกโกมารภัจจ์ มี
เนื้อหาสำคัญกล่าวถึงโรคที่เกิดจากความผิดปกติของธาตุ ๔ ที่เป็นไปตามฤดูต่าง ๆ รวมทั้งตำรับยา
ในการแก้ไข **คัมภีร์ประณจินดา** ที่อ้างว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นผู้แต่ง กล่าวถึงกำเนิดของโลกและ
มนุษย์ การตั้งครุภคและการคลอตบุตร เป็นต้น นอกจากนี้ ก็กล่าวถึงโรคที่เกิดกับแม่และทารก ตลอด

จนตำรับยาที่ใช้รักษาโรค เป็นต้น และ**คัมภีร์โรคนิทาน** มีข้อความว่า หมอชีวกโกมารภัจจ์ เป็นผู้แต่ง มีเนื้อหากล่าวถึงสาเหตุของการเกิดโรคซึ่งได้แก่ความผิดปกติของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อิทธิพลของฤดูกาลและการใช้ยารักษาโรค (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒ : ๑๐๓-๑๐๗)

หมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นบุตรของหญิงโสเภณี นามว่าสาลาวดี เมื่อตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจและมีบุตร จึงให้หญิงรับใช้นำทารกไปทิ้งไว้ที่กองขยะ ต่อมาเจ้าชายอภัย พระราชบุตรของพระเจ้าพิมพิสารได้ไปพบเข้า จึงเก็บมาเลี้ยงดูและตั้งชื่อว่า “ชีวก” (ยังมีชีวิตอยู่) และตามด้วยคำว่า “โกมารภัจจ์/โกมารภัจจ์” (กุมาร/เจ้าชายเลี้ยงไว้) เมื่อเติบโตขึ้น ชีวกโกมารภัจจ์ได้ลอบเดินทางไปกรุงตักกสิลา เพื่อศึกษาศิลปวิทยาการจากอาจารย์แพทย์ หลังจากศึกษาได้ ๗ ปีก็ยังไม่จบ จึงไปถามอาจารย์ว่า เหตุใดยังไม่เรียนไม่จบ อาจารย์จึงให้ชีวกโกมารภัจจ์ เอาเสียมไปขุดหาพืชที่ไม่ใช่ยาที่ขึ้นอยู่รอบกรุงตักกสิลาในรัศมี ๑ โยชน์ (ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร) มาให้อาจารย์ ปรากฏว่าท่านหาไม่ได้เพราะพืชทุกชนิดเป็นยาได้หมด อาจารย์จึงกล่าวว่า ท่านจบการศึกษาแล้ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๑๘๐ - ๑๘๒)

ในชีวิตการทำงานของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ท่านมีความสามารถในการรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคหลายราย เช่น การรักษาภรรยาเศรษฐีในกรุงสาเกตที่เป็นโรคปวดศีรษะอยู่ ๗ ปี ด้วยการผสมเนยใสกับตัวยาสุมุไพรแล้วให้มันต์ยาเพียงครั้งเดียวก็หาย การรักษาพระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนีผู้ป่วยเป็นโรคผอมเหลืองด้วยเนยใส และการรักษาอาการท้องผูกของพระพุทธเจ้าด้วยการอบกำนบ্বด้วยตัวยาต่าง ๆ แล้วให้พระองค์สูดดม นอกจากนี้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนที่เป็นพระวินัย ยังมีข้อความกล่าวถึงบทบาทการผ่าตัดผู้ป่วยของหมอชีวกโกมารภัจจ์ เช่น กรณีการรักษาเศรษฐีของชาวกรุงราชคฤห์ผู้ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะ หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ทำการรักษาโดยให้มัดเศรษฐีไว้บนเตียงแล้วถลกหนังศีรษะเปิดรอยประสานกะโหลกเพื่อนำสัตว์ที่มีชีวิตออกมา ๒ ตัว ให้ชาวบ้านดู พร้อมทั้งแจ้งว่าสัตว์ทั้ง ๒ ตัวนี้กำลังกัดกินสมองของเศรษฐีซึ่งจะมีผลให้เศรษฐีเสียชีวิตได้ในเร็ววัน จากนั้นหมอชีวกโกมารภัจจ์ก็ได้ปิดแนวประสานกะโหลก เย็บหนังศีรษะปิดตามเดิม และทายาสมาณแผลให้ ส่วนอีกกรณีหนึ่งท่านได้รักษาบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี ผู้ป่วยเป็นโรคลำไส้บิด ทำให้อาหารไม่ย่อยและขับถ่ายไม่สะดวกโดยการผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ออก ทำให้บุตรเศรษฐีหายป่วยเป็นปกติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๑๘๒-๑๘๗)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าข้อความในคัมภีร์พุทธศาสนาจะกล่าวถึงการแพทย์ที่ใช้การผ่าตัดในการรักษาโรค แต่การแพทย์แผนไทยที่อิงอาศัยแนวคิดหลักจากพระพุทธศาสนาและถือว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นบรมครูของการแพทย์แผนไทยก็ไม่ให้บริการด้านการผ่าตัด อาจเป็นเพราะการผ่าตัดที่กล่าวถึงในคัมภีร์พุทธศาสนายังไม่มีความชัดเจนในด้านเทคนิควิธีเพียงพอและการผ่าตัดเป็น

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

๒๒๔

การแพทย์แผนไทย : คุณค่าและความสำคัญทางพุทธปรัชญา และลัทธิหลังนวยุค

ศาสตร์ที่ไม่มีการสืบทอดกันในการแพทย์แผนโบราณตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนถึงอาศัยความสามารถพิเศษเฉพาะบุคคล ในการให้บริการการแพทย์แผนไทยค้ำประกันถึงธรรมชาติแวดล้อมและตัวยาจากธรรมชาติในการรักษาพยาบาลผู้ป่วย กล่าวคือ มนุษย์มีธรรมชาติอันประกอบไปด้วยธาตุ ๔ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล อายุ ภูมิประเทศในการอยู่อาศัย เป็นต้น ในฤดูร้อน (ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘) คนทั่วไปจะป่วยเพราะความร้อนและความชื้น ฤดูฝน (ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) คนทั่วไปจะป่วยเพราะความเย็นและความชื้น และฤดูหนาว (ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔) คนทั่วไปจะป่วยเพราะความหนาวและความแห้งของอากาศ นอกจากนี้ บุคคลในวัยต่าง ๆ ก็มีโรคที่เกิดประจำธาตุของตน ในวัยเด็ก (อายุแรกเกิด ถึง ๑๖ ปี) มักเจ็บป่วยเพราะธาตุน้ำเป็นเหตุ เนื่องจากความหนาว ทำให้มีเสมหะมาก ในวัยกลางคน (อายุ ๑๖ ปี ถึง ๓๒ ปี) มักป่วยเพราะธาตุไฟผิดปกติ เนื่องจากความร้อน และในวัยชรา (อายุ ๓๓ ปี จนถึงชีวิต) มักป่วยด้วยธาตุลมผิดปกติเพราะความเย็น ส่วนผู้ที่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศต่าง ๆ ก็มีโรคประจำธาตุของตน กล่าวคือ ผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในที่สูง เช่น ชาวเขา ถือว่าอยู่ในที่ร้อน จึงมักเป็นโรคที่ธาตุไฟของตน เช่น อาหารไม่ย่อยและเป็นไข้ ผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในที่อบอุ่น ใกล้เคียงแม่น้ำลำธาร มักเป็นโรคที่ธาตุน้ำ เช่น โรคเลือดและโรคหวัด ส่วนผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในที่เย็น ที่มีฝนตกชื้นแฉะ ก็มักเป็นโรคเกี่ยวกับธาตุลม เช่น โรคท้องอืด ท้องเฟ้อและโรคความดัน คนกลุ่มสุดท้ายที่เกิดและอาศัยอยู่ในที่ชื้นแฉะชายทะเล ถือว่าอยู่ในเขตหนาวมักเป็นโรคที่ธาตุดิน เช่น โรคหัวใจและโรคกระดูก (มาโนช วามานนท์ และแพทย์หญิงเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๗ : ๔-๖) การรักษาพยาบาลโรคภัยไข้เจ็บดังกล่าวก็ใช้สิ่งธรรมชาติ เช่น สมุนไพร และไสตว์ ซึ่งมีปรากฏอยู่แล้วในพระไตรปิฎก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระสงฆ์สาวกว่า “เภสัช ๕ นี้ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาหารและไม่เป็นอาหารหยาบ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๔๔) นอกจากนี้ ก็ทรงระบุยาที่เป็นไสตว์หรือมันเหลวจากสัตว์ ได้แก่ หมู ปลา หมู และลา เครื่องยาที่เป็นสมุนไพรที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ มีทั้งรากไม้ น้ำฝาด (น้ำที่ได้จากการต้มเครื่องยา) ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ และเกลือ รากไม้ที่กล่าวถึง เช่น ขมิ้น ขิง ข่า และแห้วหมู น้ำฝาด เช่น น้ำฝาดสะเดาและน้ำฝาดบอระเพ็ด ใบไม้ เช่น ใบสะเดาและใบแมงลัก ผลไม้ เช่น สมอไทยและมะขามป้อม ยางไม้ เช่น กำยานและเกลือ เช่น เกลือสมุทรและเกลือสินเธาว์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๔๖-๔๘) ตำรับยาสมุนไพรไทยก็ใช้สมุนไพรหลายชนิดตามที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎกเช่น ขิงช่วยขับลม บำรุงลำไส้ สมอไทยใช้เป็นยาระบาย บอระเพ็ดและเกลือสินเธาว์ช่วยลดไข้ (มาโนช วามานนท์ และแพทย์หญิงเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, ๒๕๓๗ : ๔๑-๔๓)

ในการรักษาพยาบาลบางกรณี อาจใช้การบำบัดวิธีอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการใช้สมุนไพรด้วย เช่น การนวด การใช้จิตบำบัด และการอาศัยความเชื่อศรัทธา การแพทย์แผนไทยไม่นิยมใช้การผ่าตัด เพราะไม่ใช่วิถีธรรมชาติ

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต

การแพทย์แผนไทยมีหลักการอย่างหนึ่งว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจเป็นสาเหตุของความมีสุขภาพดีและความเจ็บป่วยของบุคคล หลักการดังกล่าวมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระสงฆ์สาวกว่า

ภิกษุทั้งหลายไม่เศร้าโศกถึงอดีต
ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน
เพราะเหตุนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส
เพราะคิดถึงอนาคต เศร้าโศกถึงอดีต
ด้วยเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายผู้เขลาจึงซุบซิด
เหมือนต้นอ้อสดที่ถูกถอนขึ้นแล้ว ฉะนั้น
(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๑๕, ๒๕๓๙ : ๑๐)

ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจมีลักษณะแปรตามกัน กล่าวคือ ถ้าสบายใจ กายก็แจ่มใส ถ้ากายแข็งแรง จิตใจก็สดชื่น ไม่เคร่งเครียด ถ้ากายและใจไม่สบาย ผลที่เกิดขึ้นก็เป็นไปในทางลบต่อกัน และกัน อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อใจเป็นหลักและกายเป็นรอง จึงเน้นเรื่องการรักษาใจให้มีปรกติสุขและแข็งแรงเพื่อประกอบร่างกายให้แปรตาม ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวยืนยันว่า “โรคกายหลายอย่าง เป็นเรื่องของกายจิตสัมพันธ์ เกิดจากความแปรปรวนทางจิตใจ เช่น ความมักโกรธบ้าง ความกลุ้มกังวลบ้าง ทำให้เกิดโรคปวดศีรษะบางอย่าง หรือโรคแผลในกระเพาะอาหารอาจเกิดได้ เมื่อทำจิตใจให้ดีด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งก็ช่วยแก้ไขโรคเหล่านั้นได้” [พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๕ : ๗๘๙]

การทำจิตใจให้ดีเพื่อให้หายหรือทุเลาจากโรคทางกายนั้น อาจสรุปได้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ๒ วิธี คือ (๑) การพิจารณาด้วยปัญญาให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางกายเป็นเรื่องธรรมดาเพื่อให้เกิดความเข้าใจและไม่ทุกข์ใจจนเกินเหตุ (๒) การทำอานาปานสติภาวนาหรือการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อให้จิตสงบ ไม่ทวนทुरาย และมีสติ ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระคิริมานนท์ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และในปัจจุบัน มหาวิทยาลัยบางแห่งของไทยที่มีการเรียนการสอนด้านการแพทย์ได้ประยุกต์ความรู้จากพระพุทธศาสนากับการบริการทางการแพทย์ เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-

ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้จัดบริการทางการแพทย์ออกเยี่ยมไข้ผู้ป่วยในจังหวัดขอนแก่น โดยร่วมมือกับวัดและพระภิกษุเพื่อบรรยายธรรมและสอนการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อให้ผู้ป่วยมีสุขภาพจิตแข็งแรงและเพิ่มภูมิคุ้มกันโรค อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า แม้หลักการทางพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจะเน้นการใช้ปัญญาเป็นหลักในการเข้าใจและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่ชาวบ้านทั่วไปยังอาศัยความศรัทธาเป็นสำคัญ ความเลื่อมใสศรัทธาในอำนาจเหนือธรรมชาติและความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ที่ประพรมน้ำมนต์หรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในการรักษาพยาบาลผู้ป่วย จึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่า สามารถรักษาโรคของตนให้หายได้ ไม่ใช่ความสามารถของพระสงฆ์ในการชี้ข้อธรรมะหรือการปฏิบัติตนเพื่อให้หายจากความเจ็บป่วยตามหลักพระพุทธศาสนา

๔. การรักษาสุขภาพและการบำบัดโรคแบบองค์รวม

การแพทย์แผนไทยส่งเสริมแนวคิดที่ว่า การรักษาสุขภาพให้แข็งแรงย่อมดีกว่าการได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดี การรักษาสุขภาพให้แข็งแรงเป็นไปได้จากการรักษาธาตุ ๔ ให้สมดุลโดยการกินอยู่ให้ถูกต้องเหมาะสม เช่น ถ้าระบบการย่อยอาหารบกพร่อง แสดงว่า ธาตุ ๔ ไม่สมดุล ธาตุไฟอ่อนต้องแก้ด้วยการปรับธาตุไฟโดยการรับประทานอาหารร้อนหรือพืชผักที่มีรสเผ็ด ได้แก่ ขิง พริก และใบโหระพา หรือถ้าเป็นไข้ก็แสดงว่าธาตุไฟแรงเกินไป ต้องงดเว้นอาหารบางประเภท เช่น ข้าวเหนียว ทูเรียน (Ratanasarn, 1989 : 261-265)

นอกจากการปรับธาตุ ๔ ให้สมดุลแล้ว เราควรรักษาความสมดุลทางจิตด้วย ทั้งแพทย์พยาบาล และผู้ป่วย จำเป็นต้องร่วมมือกันทำให้จิตใจของผู้ป่วยมีความปรกติและมีความสมดุลกับร่างกายเพื่อให้เกิดการรักษาสุขภาพแบบองค์รวม (holistic) กล่าวคือ รักษากายและใจไปพร้อม ๆ กันและให้เกิดความสมดุลกัน การรักษาสุขภาพแบบองค์รวมนี้ต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่พอดีระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งทางกายและทางใจ ต้องอาศัยหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ ความพอดีในการคิด การพูด และการกระทำ เป็นทางสายกลางที่จะรู้ได้ เข้าใจได้ ด้วยการใช้ปัญญา [พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๐ : ๒๘-๓๑] นอกจากนี้ ยังต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแพทย์หรือผู้รักษาพยาบาลกับผู้ป่วยอีกด้วย

ในพระวินัยแห่งพระไตรปิฎก มีข้อความที่แสดงให้เห็นการรักษาสุขภาพและการบำบัดโรคแบบองค์รวม ผู้รักษาพยาบาลต้องดูแลเอาใจใส่ทั้งกายและใจของผู้ป่วย และผู้ป่วยเองก็ต้องให้ความร่วมมือในกระบวนการรักษาพยาบาลอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากพระดำรัสของพระพุทธเจ้าต่อพระสงฆ์สาวกว่า ผู้ที่รักษาพยาบาลให้หายป่วยได้ยากคือผู้ที่มีลักษณะดังนี้ ๑) ไม่ทำกายใจให้สบาย ๒) ไม่รู้จักประมาณในการทำตนให้สบาย ๓) ไม่รับประทานยา ๔) ไม่บอกอาการเจ็บไข้ได้ป่วยแก่ผู้รักษาพยาบาลตามความเป็นจริง ๕) ไม่อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วยของตนและรู้สึกเดือดร้อนต่อความเจ็บ

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ป่วยเกินเหตุ ส่วนผู้ป่วยที่ดี และรักษาให้หายป่วยได้ง่ายจะมีลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๒๔๑-๒๔๒) สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่รักษาพยาบาลผู้ป่วยหรือแพทย์ก็ต้องมีคุณสมบัติอันพึงประสงค์ ได้แก่ ๑) สามารถจัดยาให้ได้เหมาะสม ๒) รู้จักของแสดงและไม่แสดงต่อความเจ็บป่วย จึงสามารถจัดของที่ไม่แสดงให้ผู้ป่วยได้และนำของแสดงออกไป ๓) รักษาพยาบาลผู้ป่วยด้วยจิตเมตตา ไม่ใช่เพราะเห็นแก่สิ่งที่ได้รับเป็นสินจ้างรางวัล ๔) ไม่รังเกียจสิ่งปฏิกูลของผู้ป่วยและสามารถนำสิ่งปฏิกูลไปทิ้งได้ ๕) สามารถพูดชักชวนผู้ป่วยให้เข้าใจ ปฏิบัติตาม มีกำลังใจ และสบายใจได้ด้วยข้อคิดการสอนเป็นครั้งคราว ส่วนผู้ที่ไม่เหมาะที่จะรักษาพยาบาลผู้อื่นจะมีลักษณะตรงข้ามกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เล่ม ๕, ๒๕๓๙ : ๒๔๒-๒๔๓) คำตรัสสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับผู้ป่วยและผู้รักษาพยาบาลเป็นคำตรัสสอนพระสงฆ์สาวกที่ต้องมาอยู่ร่วมกัน โดยจากญาติมิตรที่คอยดูแล จึงต้องดูแลรักษาพยาบาลกันเองด้วยคุณธรรมและหลักปฏิบัติดังกล่าว มิฉะนั้นก็จะปฏิบัติธรรมและกิจของสงฆ์ได้อย่างยากลำบาก นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติที่ดีของผู้รักษาพยาบาลและผู้ป่วย ต้องอาศัยคุณธรรมหลายประการ เช่น ความเมตตา กรุณา ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเสียสละ ความอดทน และความเชื่อมั่นศรัทธา

การรักษาสุขภาพและการบำบัดโรคจะได้ผลอย่างสมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มองเห็นตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและต้องอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ ความสำนึกดังกล่าวทำให้มนุษย์ต้องปรับตัวตามธรรมชาติ เช่น ตามฤดูกาล ตามธาตุ ๔ และตามสิ่งแวดล้อมของตน การแพทย์แผนไทย การแพทย์แผนจีน และการแพทย์แผนอายุรเวทของอินเดียมีความเป็นธรรมชาตินิยมและให้ความสำคัญต่อการรักษาความเจ็บป่วยแบบองค์รวมเช่นเดียวกัน ทฤษฎีการแพทย์แผนจีนถือว่าร่างกายมนุษย์คือหน่วยย่อย (microcosm) ของโลกธรรมชาติและโลกทางสังคมซึ่งเป็นหน่วยใหญ่ (macrocosm) สุขภาพขึ้นอยู่กับความกลมกลืนกันในร่างกายมนุษย์ ความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และความกลมกลืนกับระเบียบทางกฎศีลธรรม การรักษาสุขภาพให้แข็งแรงจึงต้องทำตัวให้กลมกลืนกับสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวและแพทย์ก็ต้องมีความรู้ทั้งเรื่องปรัชญาเกี่ยวกับธรรมชาติและเทคนิคในการรักษาพยาบาล การแพทย์แผนจีนนิยมใช้ยาและสมุนไพรต่าง ๆ ในการรักษาโรคมามากที่สุด ในยุคแรก ๆ สมุนไพรและยาเป็นสิ่งนำเข้ามาจากดินแดนภายนอก เช่น โสมมาจากเกาหลี ชะมดเซ็ด (musk) มาจากทิเบต การบูรมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยางไม้หอมมาจากเปอร์เซีย (อิหร่าน) การรักษาพยาบาลอาศัยสิ่งธรรมชาติเป็นหลักและรักษาจิตใจไปพร้อม ๆ กัน เพราะเห็นว่ามีธรรมชาติเชื่อมโยงกัน ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ มีคณะมิชชันนารีนำคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีน จึงทำให้จีนเริ่มรู้จักการแพทย์แผนตะวันตกและนิยมการแพทย์แผนดังกล่าวควบคู่กับการแพทย์แผนจีนเป็นต้นมา (Bray, 1997 : 728-745) ส่วนคัมภีร์อายุรเวทซึ่งเป็นที่มาของการแพทย์แผนอินเดียก็มีข้อมูลเรื่องสมุนไพรและยารักษาโรคต่าง ๆ คล้ายกับคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา มีเนื้อหา

ทางการแพทย์ครอบคลุมหลายเรื่อง เช่น เรื่องการทำความสะอาดฟัน การควบคุมอาหาร การล้างพิษ และการบริหารร่างกาย โดยใช้วิธีการที่เน้นเรื่องความพอดีและทางสายกลาง ทั้งการแพทย์แผนจีน และการแพทย์แผนอายุรเวทได้มีส่วนเข้ามาผสมผสานอยู่ในการแพทย์แผนไทย เช่น การฝังเข็มและการบริหารร่างกายแบบโยคะ (Wujastyk, 1997 : 756-758)

การแพทย์แผนจีนและการแพทย์แผนอายุรเวทมีอิทธิพลอย่างสูงต่อประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย เช่นในประเทศกัมพูชา กระทรวงสาธารณสุขมีแผนกการแพทย์แผนโบราณซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ แต่ก็มีบทบาทเพียงทำงานวิจัยเท่านั้น ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในกระทรวงที่ควบคุมนโยบายยังคงเป็นพวกนิยมการแพทย์แผนตะวันตก ประเทศกัมพูชาเริ่มรับความเจริญทางการแพทย์แผนตะวันตกเมื่อตกเป็นอาณานิคมของประเทศฝรั่งเศส ประมาณ ค.ศ. ๑๙๐๕ โดยแพทย์ชุดแรกเป็นทหาร หลังจากนั้น จึงเริ่มรับสมัครแพทย์ที่เป็นพลเรือนเข้าทำงานในโรงพยาบาลของรัฐตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๗ เป็นต้นมา นักเรียนรุ่นแรก ๆ ของกัมพูชาที่ศึกษาทางการแพทย์ การพยาบาลและเภสัชกรรมก็สำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยและประเทศกัมพูชาจะเป็นประเทศในกลุ่มอาเซียน (ASEAN) ด้วยกัน แต่สถานภาพและบทบาททางการแพทย์แผนโบราณ (traditional medicine) ก็แตกต่างกัน ในขณะที่ประเทศไทยส่งเสริมการแพทย์แผนไทยให้บริการประชาชนได้อย่างกว้างขวางและเป็นการแพทย์ทางเลือกของสังคมไทย ตลอดจนมีการเปิดหลักสูตรการแพทย์แผนไทยในระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น การแพทย์แผนโบราณของประเทศกัมพูชายังมีบทบาทเพียงหน่วยงานวิจัย นอกจากนี้ การแพทย์ที่แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไปยังมีลักษณะเป็นการแพทย์พื้นบ้าน เนื่องจากชาวกัมพูชาส่วนใหญ่เชื่อโชคลางและอำนาจของภูตผี เมื่อเกิดเจ็บป่วย ก็เข้าใจว่า ภูตผีปีศาจและวิญญาณบรรพบุรุษดลบันดาลให้เป็นไปเพราะไม่พอใจที่ตนล่วงละเมิดจารีตทางสังคมและทางจริยธรรม ในการรักษาผู้ป่วย หมอพื้นบ้านจะทำหน้าที่เป็นคนทรงติดต่อกับภูตหรือวิญญาณที่เป็นต้นเหตุเพื่อหาสาเหตุที่ทำร้ายผู้ป่วย “หมอ” หรือ “ครูเขมร” และผู้ป่วยจะต้องร่วมมือกันต่อรองกับภูตโดย “ครูเขมร” ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการต่อรองและทำตามความต้องการของภูตเพื่อให้ผู้ป่วยหายเป็นปกติ “ครูเขมร” อาจเป็นฆราวาสหรือพระภิกษุก็ได้ วิธีที่ใช้ในการรักษาพยาบาลอาจเป็นวิธีเข้าทรง บวงสรวง หรือประพรมน้ำมันต์ก็ได้ ความแตกต่างระหว่างหมอพื้นบ้านกับแพทย์แผนตะวันตก เห็นได้จากคำว่า “ครู” และ “แพทย์” ที่ใช้ในประเทศกัมพูชา “ครู” มีความหมายในเชิงศีลธรรมว่า เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกที่ดี เป็นหมอที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาผู้ป่วยและได้รับการเคารพนับถือทางสังคม ในขณะที่ “แพทย์” เป็นเพียงอาชีพหนึ่งที่หวังประโยชน์จากวิชาชีพเท่านั้น ในประเทศกัมพูชา แพทย์แผนตะวันตกใส่ใจและรักษาผู้ป่วยทางร่างกายเป็นหลัก ในขณะที่แพทย์แผนโบราณและหมอพื้นบ้าน (ครูเขมร) รักษาผู้ป่วย

ทั้งทางกายและใจแบบองค์รวม ที่น่าสังเกตก็คือ แพทย์ทั้ง ๒ แนวนี้ ส่วนมากไม่ร่วมมือกันทำงาน ในปัจจุบัน แม้ชาวกัมพูชาส่วนมากจะรู้ว่ามิบริการทางการแพทย์แผนตะวันตก แต่ก็ยังพอใจในการใช้บริการจากหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนโบราณเพราะได้รับการดูแลทางจิตใจด้วย เช่น ให้คำปรึกษา เรื่องครอบครัว แก้ปัญหาทางใจ และให้คำแนะนำเรื่องชีวิตประจำวันของชาวบ้าน (Ovesen and Trankell, 2011 : 1-15)

๕. การแพทย์แผนไทยกับลัทธิหลังนวยุค

การที่แพทย์แผนตะวันตกให้ความสำคัญต่ออาการเจ็บป่วยเฉพาะที่ เช่น ป่วยที่กายก็รักษาเฉพาะกาย ไม่สนใจเรื่องความคิดจิตใจของผู้ป่วยอาจเป็นเพราะอิทธิพลของความคิดทางปรัชญาและทางวิทยาศาสตร์ในช่วงสมัยใหม่ที่แยกกายและจิตออกจากกัน และส่งเสริมให้มนุษย์เป็นนายของธรรมชาติ นักปรัชญาตะวันตกบางคนที่มีส่วนนำเสนอแนวคิดดังกล่าว เช่น เรอเน เดการ์ต (René Descartes, ค.ศ. ๑๕๙๖-๑๖๕๐) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเชื้อสายขุนนาง มีทรรศนะว่าจิตและกายเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ร่างกายเป็นเครื่องมือของจิต และจิตหรือวิญญาณเป็นแบบ (Form) ของกาย กายจึงทำหน้าที่ไปตามกำกับของจิต (French, 1997 : 95) เดการ์ตเขียนไว้ในงานเขียน *De Homine* (ค.ศ. ๑๖๖๒) ว่าร่างกายก็เหมือนกลไกการทำงานของนาฬิกาที่ทำงานไปตามกฎเกณฑ์ทางจักรกลของมัน (Tansey, 1997 : 124) จะเห็นได้ว่า การที่เรารีบชักเท้าออกจากเปลวไฟตามสัญชาตญาณนั้น บ่งบอกถึงกลไกตามธรรมชาติของร่างกายซึ่งเมื่อความร้อนกระทบผิว ทำให้เกิดสัญญาณความเจ็บปวดทางร่างกายส่งไปยังสมอง เราจึงปกป้องตนเองได้ แนวคิดดังกล่าวได้สร้างแรงบันดาลใจให้เซอร์ไอแซก นิวตัน (Sir Isaac Newton ค.ศ. ๑๖๔๒-๑๗๑๖) และนักคิดอื่น ๆ เกิดแนวคิดทางการแพทย์ที่มองเห็นร่างกายเป็นเพียงเครื่องจักร (Porter, 1997 : 1462) นอกจากนี้ นักคิดนักปรัชญาบางท่านก็ยังมองเห็นสภาวะทางรูปธรรมแบบจักรกลของธรรมชาติที่มนุษย์สามารถควบคุมได้ถ้าเข้าใจระบบจักรกลของมัน เช่น ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๖๒๖) นักปรัชญา นักเขียน และนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้ให้ความสำคัญต่อความรู้และการทดลองทางวิทยาศาสตร์ เบคอนมองเห็นธรรมชาติในเชิงรูปธรรมและปราศจากความเร้นลับ มนุษย์สามารถเข้าใจกฎธรรมชาติซึ่งเป็นกฎควบคุมการเกิดขึ้นและดำเนินไปของวัตถุต่าง ๆ ได้ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อมนุษย์เข้าใจกฎธรรมชาติ มนุษย์ก็จะสามารถควบคุมธรรมชาติได้และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ เช่น เมื่อมนุษย์รู้ว่าน้ำที่ถูกความร้อนจะระเหยกลายเป็นไอ มนุษย์ก็จะสามารถสร้างเครื่องใช้ที่ขับเคลื่อนด้วยพลังของไอน้ำได้ เช่น เครื่องจักรไอน้ำในรถและในโรงงานอุตสาหกรรม (Gutting, 2009: 68) ความเจริญทางวิทยาศาสตร์ในยุคใหม่ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา ได้ส่งผลให้การแพทย์แผนตะวันตกแยกกายกับจิตออกจากกันและรักษาความเจ็บป่วยที่ร่างกายเฉพาะที่เกิดอาการเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ในสมัยปัจจุบัน นักคิดนักวิชาการหลายรายมีความคิดที่พัฒนาแตกต่างไปจากนักคิดก่อนหน้านั้นโดยไม่ยึดกรอบความคิดตามจารีตและตามนักคิดชั้นครูที่เคยเสนอไว้ แต่แสวงหาแนวทางของตนเองและคิดนอกกรอบแนวคิดปรัชญาปัจจุบันที่กำลังเป็นที่นิยมกันในโลกตะวันตก มีลักษณะเป็นปรัชญาหลังนวยุค (postmodern philosophy) มีลักษณะปฏิเสธปรัชญายุคโบราณจนถึงยุคใหม่ ปฏิเสธความแน่นอนตายตัวของระบบความรู้และปฏิเสธข้อมูลตามคัมภีร์ นอกจากนี้แนวคิดหลังนวยุคยังถือว่า เหตุผล (reason) ไม่สามารถหยั่งรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ จึงไม่มีคุณค่า (value) และความหมาย (meaning) ใดที่ทุกคนจะต้องยอมรับร่วมกัน คนแต่ละคนมีคุณค่าและความหมายของตนเองและไม่ถูกกำหนดคุณค่าจากผู้อื่น (Magnus, 2009: 725)

แนวคิดปรัชญาหลังนวยุคเป็นประโยชน์ต่อท่าทีของชาวตะวันตกในการเข้าใจและยอมรับคุณค่าของการแพทย์แผนไทย ศาสตราจารย์ฟรีดริช วอลล์เนอร์ (Prof.Friedrich Wallner) แห่งมหาวิทยาลัยเวียนนา ประเทศออสเตรีย และนักวิจัยด้านการแพทย์แผนจีน มหาวิทยาลัยเซี่ยงไฮ้ สาธารณรัฐประชาชนจีน ได้แสดงปาฐกถาในการประชุมสัมมนาที่สถาบันซิกมันด์ ฟรอยด์ ออสเตรีย เมื่อกลาง พ.ศ. ๒๕๕๖ นี้ว่าตนเองไม่ไว้ใจวิธีคิดแบบเพเลโตที่มองเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ มีแก่นแท้ร่วมกันหมดหรือเป็นสิ่งเฉพาะที่มีนามธรรมร่วมกัน เขาคิดว่าคนแต่ละคน สิ่งแต่ละสิ่งมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน การแพทย์แนวพุทธที่วางพื้นฐานอยู่บนความเชื่อและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องมีสถานะด้อยกว่าการแพทย์แผนตะวันตก การเข้าใจวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การยอมรับเอกลักษณ์ของผู้อื่น ทำให้การรักษาพยาบาลผู้ป่วยได้ผลสำเร็จมากขึ้น เมื่อการแพทย์แผนตะวันตกไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นได้ ผู้ป่วยก็สามารถเลือกใช้บริการจากการแพทย์แผนอื่น (Wallner, 2013)

ศาสตราจารย์วอลล์เนอร์ได้สร้างคำใหม่ขึ้นมา ๒ คำ คือ สัจนิยมเชิงสร้าง (constructive realism) และการทำให้เห็นความต่าง (strangification) ซึ่งผู้เข้าร่วมสัมมนานานาชาติเรื่อง “แนวคิดเรื่องสุขภาพและโรคจากมุมมองของวัฒนธรรมทั้งสี่” (The Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures) ได้อภิปรายกันในความหมายดังกล่าว ศาสตราจารย์โคจินากาโตกาวา (Prof.Koji Nakatogawa) จากมหาวิทยาลัยฮอกไกโด ประเทศญี่ปุ่น ได้อธิบายว่า “การทำให้เห็นความต่าง” จะทำให้ความหมายของทุกสิ่งขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละบุคคล คนแต่ละคนสามารถสร้างแบบแผนของทฤษฎีขึ้นมาเองได้ เมื่อเอาความคิดของคนอื่น ๆ มาปะติดปะต่อกันก็จะกลายเป็นความจริงของทุกคน การสร้างความจริงขึ้นมาเช่นนี้ เรียกว่า สัจนิยมเชิงสร้าง (Nakatogawa, 2013) ผู้อภิปรายอีกท่านหนึ่งคือ อันเดรียส ชูลซ์ (Andreas Schulz) ซึ่งเป็นนักศึกษาระดับปริญญาเอกทางปรัชญาของมหาวิทยาลัยเวียนนา ก็กล่าวยืนยันว่า ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าความจริงสูงสุด (absolute truth) ความจริง (truth) ขึ้นอยู่กับบริบททางวัฒนธรรมและสามารถเข้าใจได้โดยวิธีการของสัจนิยมเชิงสร้างและการทำให้เห็นความต่าง (Schulz, 2013)

๖. สรุป

การแพทย์แผนไทยเป็นการแพทย์ที่ปรับวิธีการรักษาพยาบาลไปตามปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและตามสภาวะที่เป็นจริงในขณะนั้น ๆ ของผู้ป่วย จึงมีความแตกต่างกับการแพทย์แผนตะวันตกซึ่งเทคนิควิธีการแพทย์ใช้กับผู้ป่วยทุกคนเหมือนกันหมด ในขณะที่การแพทย์แผนไทยจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับส่วนย่อยแต่ละส่วนของชีวิตมนุษย์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามการใช้ชีวิตของมนุษย์แต่ละคนตลอดเวลา การแพทย์แผนไทยซึ่งอาศัยวัฒนธรรมและความรู้ทางพระพุทธศาสนาจึงไม่จำเป็นต้องพิสูจน์คุณค่าของตนเองโดยอ้างอิงความเป็นวิทยาศาสตร์แบบตะวันตก และสามารถยืนยันคุณค่าและความหมายของตนเองในการเอื้อประโยชน์ให้ผู้ป่วยทุกชนชาติได้ในบริบทของโลกหลังนวยุคเช่นในปัจจุบัน.

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (ม.ป.ป). **คู่มือการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก**. ม.ป.ท.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ดุจภาพ สาระแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.

เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, พญ. **ประวัติและวิวัฒนาการ การแพทย์แผนไทย**. กรุงเทพฯ : สถาบันการแพทย์แผนไทย, ๒๕๓๘.

ภัทรพร สิริกาญจน. **การศึกษาแนวคิดทางจริยศาสตร์ในงานเขียนของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)**. กรุงเทพฯ : มิสเตอร์ก๊อปปี (ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๕๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. เล่ม ๕, ๙, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๒๐ และ ๒๔, ๒๕๓๙.

มานิช วามานนท์ และแพทย์หญิงเพ็ญญา ทรัพย์เจริญ. บรรณาธิการ. **ยาไทยสำหรับงานสาธารณสุขมูลฐาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสโครงการทศวรรษการแพทย์แผนไทย ๒๕๓๗-๒๕๔๗, ๒๕๓๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมแผนไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ให้ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

เฉลียว ปิยะชน, ศาสตราจารย์ นายแพทย์. **อายุรเวท : ศาสตร์แห่งชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สถาบันการแพทย์แผนไทย, ๒๕๓๗.

Bray, Francesca. Chinese Medicine. In : Bynum, W.F. and Porter, Roy (eds.) *Companion Encyclopedia of the History of Medicine*. London: Routledge. 1997. pp. 728–745.

French, Roger. *The Anatomical Tradition*. In: Bynum, W.F. and Porter, Roy (eds.). 1997. P. 95.

- Guthing, Gang. *Francis Bacon*. In: *Dictionary of Philosophy*. Second Edition. New York: Cambridge University Press. 2004. P. 68.
- Hongjiao, Prof. Li. “*Prevention in TCM-Medico-Philosophical Aspect*.” Paper presented at the International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures, Vienna University and Sigmund Freud Privat Universitat, Vienna, Austria, 31 May 2013.
- Lishan, Prof. Zhang. “*The Whole—the Starting Point of Understanding Disease in TCM*.” Paper presented at the International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures.
- Magnus, Bernd. *Postmodern*. In: Audi, Robert (gen. ed.). *The Cambridge Dictionary of Philosophy* Second Edition. 2009.
- Nagatogawa, Prof. Koji. “*Zheng and Qu Xian, Pre-Sheaf and Manifold: Remarks to the Research on Chinese Medicine*.” Paper presented at the International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures.
- Ovensen, Jan and Trankell, Ing-Britt. *Cambodians and Their Doctors: A Medical Anthropology of Colonial and Postcolonial Cambodia*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies Press. 2011.
- Porter, Roy. *Religion and Medicine*. In: Audi, Robert (Gen. ed.). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition. 1997.
- Qizhi, Zhang, ed. *Traditional Chinese Culture*. Beijing: Foreign Language Press. 2004.
- Ratanasarn, Somchintana Thongthew. *The Principles and Concepts of Thai Classical Medicine Bangkok*, Thammasat University Press. 1989.
- Schulz, Andreas. “*Popper, Feyerabend and Constructive Realism*.” Paper presented at the International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures.
- Tansey, E.M. *The Physiological Tradition*. In: Audi, Robert (gen. ed.). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition. 1997.
- Wallner, Fridrich G. *The Philosophical Foundation of a Comparison between Western Medicine and Chinese Medicine*. Beijing: Higher Education Press. 2011.
- Wallner, Friedrich. “*Introduction to the Conference*.” The International Conference of the Concept of Health and Disease from the Viewpoint of Four Cultures.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

Abstract Thai Traditional Medicine: Value and Significance in Buddhist Philosophy and Postmodernism

Pataraporn Sirikanchana

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Thai traditional medicine is an ancient medicine mainly based on herbal knowledge. Its principle and practice come from the Buddhist Scriptures which refer to the work of Jivaka-komarabhacca, the Buddha's personal physician, who was knowledgeable about herbal medicine. Thai traditional medicine holds to naturalistic approach and holistic medication. It asserts the relationship of body and mind which need to be cured simultaneously. Nowadays, Thai traditional medicine is more accepted and valued by postmodern perspectives which promote constructive realism and strangification. Thus, it is as important as Western medicine in health care and medication of humankind today.

keywords: Thai traditional medicine, naturalism, holistic medication, postmodernism

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ความเหลื่อมล้ำและผลกระทบทางสังคม^๑

ชาย โพรสิตา^๒

บทคัดย่อ

ความเหลื่อมล้ำอาจถือว่าเป็นพยาธิสภาพทางสังคม (social pathology) ชนิดหนึ่ง ที่บั่นทอนศักยภาพของบุคคลและสังคม ความไม่เท่าเทียมกันของคนในด้านรายได้ สิทธิ โอกาส อำนาจและศักดิ์ศรี เป็นที่มาสำคัญของความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานของการดำรงชีวิตในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การยุติธรรม หรือ สุขภาพ ก็ตาม ในบทความนี้ผู้เขียนแสดงหลักฐานที่บอกว่าในสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำสำคัญ ในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานของการดำรงชีวิตแทบทุกด้าน ขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะในด้านรายได้ มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับปัญหาทางสังคม และสุขภาพ โดยอ้างอิงข้อมูลจากการศึกษาที่เผยแพร่เมื่อไม่นานมานี้ ในตอนท้ายของบทความผู้เขียนได้เสนอว่า ความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้างซึ่งมีระบบการรวมศูนย์อำนาจค้ำจุนอยู่ในปัจจุบัน คือสิ่งสำคัญที่ควรได้รับการแก้ไข เพื่อลดความเหลื่อมล้ำอื่น ๆ ในสังคมไทย

คำสำคัญ : ความเหลื่อมล้ำ, ความเหลื่อมล้ำทางโครงสร้าง, ผลกระทบทางสังคม, สังคมไทย

คงไม่มีใครปฏิเสธว่า การทุ่มเทพัฒนาประเทศตลอดเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมาได้ทำให้ประเทศไทยมีความก้าวหน้าขึ้นในหลายด้าน กล่าวได้ว่า ถ้าเทียบกับทศวรรษแรก ๆ ที่เริ่มยุคแห่งการพัฒนา ประเทศไทยวันนี้ได้เดินทางมาไกลพอสมควรแล้ว สังคมมี “ความเจริญ” มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพ การสื่อสาร การขนส่ง และเทคโนโลยีที่มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของผู้คน กระนั้นก็ตาม ปัญหาสังคมทั้งหลายก็ยังมีอยู่ หนึ่งในจำนวนนั้นคือความเหลื่อมล้ำ ซึ่งเป็นปัญหาที่สะสมพอกพูนมายาวนาน

ความเหลื่อมล้ำนั้น มักจะมาพร้อมกับความไม่เท่าเทียมซึ่งเป็นที่มาของความไม่เป็นธรรมในสังคม ทั้ง ๒ อย่างนี้เปรียบเสมือน ๒ ด้านของสิ่งเดียวกัน และเป็นโรคร้ายชนิดหนึ่งที่บั่นทอนศักยภาพของปัจเจกชนและสังคม ทำให้อ่อนแอ ขาดพลังที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน ความเหลื่อมล้ำนั้นเป็น “พยาธิสภาพทางสังคม” (social pathology) อย่างหนึ่ง สังคมที่มีความเหลื่อม

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

ถ้าเป็นสังคมที่เสียดุลยภาพ ส่วนต่าง ๆ จะทำหน้าที่ได้ไม่เต็มศักยภาพ เปรียบเหมือนความเจ็บป่วยที่เกิดกับอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งในร่างกายคน นอกจากจะมีผลให้การทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนนั้นผิดปกติไปแล้ว ยังส่งผลให้ร่างกายทั้งหมดพลอยเสียดุลยภาพไปด้วย

แม้ว่าที่ผ่านมา รัฐจะหาทางลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม แต่ก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลอย่างยั่งยืน มาตรการบางอย่างอาจบรรเทาความเหลื่อมล้ำลงได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ไม่นานก็กลับมาได้ อีก และที่กลับมารุนแรงมากขึ้นกว่าเดิมก็มี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการแก้ปัญหาที่แล้วมานั้นส่วนใหญ่เป็นการแก้ที่ไม่เบ็ดเสร็จ โดยอาศัยแต่กลไกของภาครัฐเป็นหลัก ขณะที่โครงสร้างหลายอย่างที่เอื้อต่อความไม่เป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง

บทความนี้ต้องการเสนอภาพความเหลื่อมล้ำที่เป็นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ในเบื้องต้นจะกำหนดให้ชัดก่อนว่า ความเหลื่อมล้ำที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้หมายถึงอะไร และความเหลื่อมล้ำที่สำคัญมีอยู่ในมิติใดของสังคมบ้าง จากนั้นจะชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำในสังคมมีรากเหง้ามาจากอะไร โดยอิงแนวคิดที่คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) ให้ไว้เป็นหลัก ถัดจากนั้นจะเสนอภาพของความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยบางมิติ ก่อนที่จะกล่าวถึงผลกระทบของความเหลื่อมล้ำที่มีต่อสังคมในด้านต่าง ๆ ในตอนท้ายจะเสนอแนวคิดว่า สังคมน่าจะทำอะไรบ้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ แต่ด้วยเหตุที่เรื่องความเหลื่อมล้ำเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคมหลายด้าน อีกทั้งเป็นปัญหาที่สะสมมานาน บทความนี้คงจะไม่สามารถครอบคลุมได้ทุกมิติ

ความเหลื่อมล้ำ

ความแตกต่างกันของคนเราเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ว่าจะในสังคมไหนก็ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งนั้น ที่กล่าวนี้รวมถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มด้วย ความแตกต่างที่เป็นเรื่องธรรมชาติเช่นนั้นมีอยู่ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็ในครอบครัว ชุมชน องค์กรหรือสถาบันเดียวกันก็ตาม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงความแตกต่างที่มีอยู่ในระหว่างชุมชน หรือระหว่างวัฒนธรรม แต่ความแตกต่างเช่นนั้นไม่จัดว่าเป็นความเหลื่อมล้ำ และไม่ใช่อันเป็นประเด็นที่เป็นปัญหารุนแรงในทางสังคม トラบเท่าที่ไม่มีปัจจัยอื่นจากภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง อันจะทำให้คน กลุ่ม หรือชุมชน ที่แตกต่างกันอยู่แล้วนั้น มีความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานของการดำรงชีวิต ซึ่งในที่นี้หมายถึงบรรดาทรัพยากรที่ทำให้บุคคลดำรงอยู่ได้อย่างเต็มศักยภาพของเขา นับตั้งแต่ทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต การศึกษา สุขภาพ ไปจนถึงเรื่องการมีส่วนร่วมในทางการเมือง การบริหารจัดการชุมชนท้องถิ่น การนับถือศาสนา และการดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ชาย โพธิ์สิตา

๒๓๗

ที่กล่าวมาข้างต้นหมายความว่า ความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ถ้าตราบใดที่คนหรือกลุ่มที่แตกต่างกันเหล่านั้นยังมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกัน ในการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตได้อย่างเต็มศักยภาพของเขา ก็ยังไม่ถือว่าเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม จึงสรุปว่า ความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานของการดำรงชีวิตนั้น แหะละคือแก่นแท้ของความเหลื่อมล้ำ

ความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานในการดำรงชีวิตนั้น นำมาซึ่งความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจ “อำนาจ” ที่ว่านี้หมายรวมถึงอำนาจในทุกด้าน ไม่จำเป็นจะต้องเป็นอำนาจทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอำนาจที่จะต่อรองทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมด้วย และสำคัญที่สุดคืออำนาจที่บุคคลจะสามารถจัดการหรือกำหนดชีวิตของตนเองได้โดยอิสระอย่างเท่าเทียมกับผู้อื่นภายในสังคมเดียวกัน ในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจนั้น คนจำนวนหนึ่งมีสิทธิและมีโอกาสมากกว่า ไม่เพียงแต่ในการกำหนดชีวิตตนเองเท่านั้น แต่ยังสามารถกำหนดและครอบงำชีวิตของคนอื่นได้ด้วย ขณะที่คนอีกจำนวนหนึ่งขาดสิทธิและโอกาสที่จะจัดการตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ต้องอยู่ใต้อำนาจของผู้อื่น

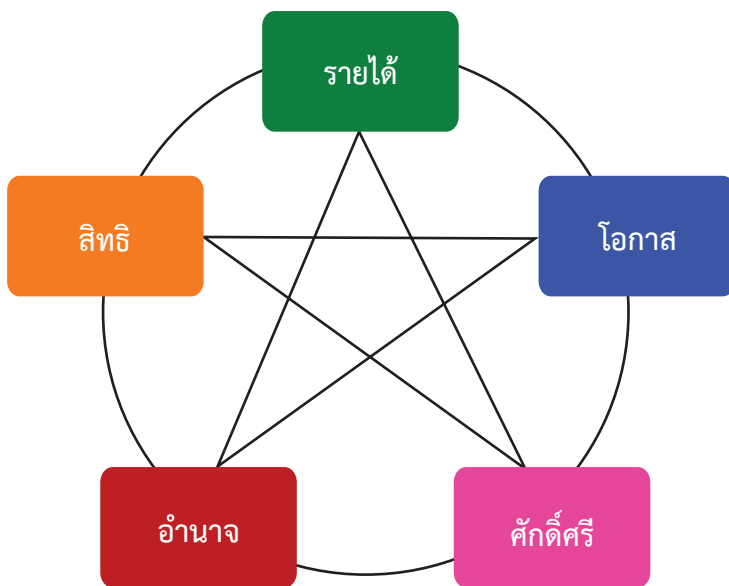
ความเหลื่อมล้ำในสังคมที่มองเห็นได้ชัดเจนและสามารถวัดเป็นเชิงปริมาณได้ คือความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ แต่นั่นเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นประจักษ์ในระดับผิวพื้นเท่านั้น ลึกลงไปกว่านั้นความเหลื่อมล้ำมีหลายมิติ เอกสารของคณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) สรุปเป็นวลีสั้น ๆ ให้เห็นภาพที่ครอบคลุมได้ค่อนข้างชัดว่า มิติของความเหลื่อมล้ำที่สำคัญมี ๕ ด้าน คือด้านรายได้ สิทธิ โอกาส อำนาจ และ ศักดิ์ศรี (คณะกรรมการปฏิรูป, ๒๕๕๔ ก.)

ความเหลื่อมล้ำทั้ง ๕ ด้านนี้ไม่ได้แยกขาดจากกัน แต่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกันทั้งหมด ยกตัวอย่างเช่น เพราะด้อยในด้านสิทธิ บุคคลจึงมีโอกาสด้อยกว่าผู้อื่นในการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน การศึกษา หรืออาชีพการงาน การด้อยทั้งในด้านสิทธิและโอกาสย่อมส่งผลโดยตรงต่อรายได้ของเขา ในสถานะเช่นนั้นบุคคลมักจะมีอำนาจต่อรองน้อยหรืออาจจะไม่มีเลย และในสังคมที่ให้ความสำคัญอย่างสูงแก่ความสำเร็จในด้านอาชีพและรายได้ อย่างเช่นในปัจจุบัน ศักดิ์ศรีในสังคมของเขาก็มักจะด้อยกว่า เพราะศักดิ์ศรีมักผูกติดอยู่กับการมีรายได้และการมีอำนาจต่อรอง ทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง ในทางกลับกันผู้ที่มีโอกาสมากกว่ามักจะมีสิทธิในการเข้าถึงเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ได้มากกว่า ซึ่งนำไปสู่การมีรายได้สูงกว่าและมีอำนาจมากกว่า (ทั้งอำนาจที่จะต่อรองกับผู้อื่น/กลุ่มอื่น และอำนาจในการจัดการชีวิตของตนเอง) คนที่ประสบความสำเร็จเช่นนั้นสามารถจะจัดการตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี (อย่างน้อย

ค่านิยมในสังคมทุกวันนี้ก็ตีค่าเช่นนั้น) อีกทั้งมักจะได้รับการยอมรับในสังคมว่ามีหน้ามีตาด้วย ความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดของมิติทั้ง ๕ ของความเหลื่อมล้ำดังที่กล่าวมาอาจสรุปเพื่อความเข้าใจง่ายได้ดังภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ มิติทั้ง ๕ ของความเหลื่อมล้ำส่งผลเชื่อมโยงกันทั้งหมด

รากเหง้าของความเหลื่อมล้ำ

การวิเคราะห์ที่มาของความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ สิทธิ โอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรี ของคนในสังคม จำเป็นต้องวิเคราะห์หลังไปถึงระดับโครงสร้าง เพราะแม้ว่าอาจจะมีที่มาได้หลายทาง แต่ที่สุดแล้วความเหลื่อมล้ำนั้นก็ถูกค้ำจุนไว้ด้วยโครงสร้างต่าง ๆ ในสังคมนั่นเอง โครงสร้างในที่นี้รวมถึงโครงสร้างที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ เช่น โครงสร้างของระบบบริหารหน่วยงาน องค์กร และรัฐ ซึ่งในขั้นสูงสุดแล้วมีรัฐธรรมนูญและกฎหมาย รวมทั้งกฎระเบียบต่าง ๆ รองรับ โครงสร้างอีกแบบหนึ่งเป็นโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ แต่คนในสังคมได้ถือปฏิบัติต่อเนื่องมานาน จนกลายเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นเสมือนกฎกติกา มารยาท สามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้เกี่ยวข้องได้ เช่น การเลือกปฏิบัติระหว่างเพศชายกับเพศหญิง ที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมด้านสิทธิและโอกาสระหว่างชายหญิงในสังคม หรือการเลือกปฏิบัติต่อคนที่ด้อยโอกาสหรือคนชายขอบในรูปแบบต่าง ๆ โครงสร้างที่ไม่เป็นทางการเช่นนี้ อาจเรียกว่า โครงสร้างทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่โครงสร้างทางสังคมทั้งหมดจะนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ โครงสร้างที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำนั้น คือโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมเพราะเปิดโอกาสให้คนบางคน บางกลุ่ม โดยเฉพาะที่อยู่ในสถานะได้เปรียบอยู่แล้ว สามารถเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นฐานของการดำรงชีวิตได้มากกว่าคนที่อยู่ในสถานะอื่น ๆ ในสังคม นักวิชาการทางสังคมหลายคนลงความเห็นว่า ที่สุดของโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมนั้นคือ โครงสร้างที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง การรวมศูนย์อำนาจเช่นนี้อาจเกิดขึ้นในระดับใดก็ได้ นับแต่ระดับสถาบันทางสังคม องค์กร ชุมชน ท้องถิ่น ไปจนถึงระดับรัฐ การรวมศูนย์อำนาจของรัฐนั้นสำคัญกว่าอื่นใด เพราะมีพลังสูงสุดและสามารถส่งผลกระทบต่ออำนาจในระดับอื่น ๆ ได้ทั้งหมด (คณะกรรมการปฏิรูป, ๒๕๕๔ ข.)

คำถามตรงนี้คือ โครงสร้างอำนาจที่รวมศูนย์ (ไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม) นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำได้อย่างไร ประการแรก การที่อำนาจถูกรวมไว้ที่ศูนย์กลางนั้น มีผลโดยตรงคือทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจในหมู่คนที่อยู่ในเขตอำนาจเดียวกัน (เช่น ในชุมชน องค์กร ท้องถิ่น รัฐ) อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันนั้นมักจะตามมาด้วยการที่คนมีสิทธิและโอกาสในด้านต่าง ๆ ไม่เท่าเทียมกันด้วย นั่นหมายความว่าคนจำนวนหนึ่งจะมีโอกาสและมีสิทธิมากกว่าคนที่เหลือ ในการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายและกติกา สำหรับการบริหารจัดการกิจการสาธารณะในระดับต่าง ๆ ผลโดยรวมที่ตามมาคือ กลุ่มคนที่มีอำนาจรวมศูนย์อยู่ในมือ (รวมถึงกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางนั้นด้วย) จะสามารถเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ฯลฯ ได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น

เรื่องนี้เป็นความจริงในทุกระดับ แต่ที่ชัดเจนที่สุดคือในระดับรัฐ ซึ่งอำนาจกระจุกตัวอยู่ที่รัฐบาลกลาง โดยมีกระทรวงและกรมต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางของการกำหนดนโยบาย และกำกับกิจการสาธารณะทุกด้าน ในระดับต่ำลงไป เช่น จังหวัด ท้องถิ่น หรือชุมชน อำนาจที่รวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลาง ก็ก่อให้เกิดผลทำนองเดียวกัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในสถานการณ์ที่มีการรวมศูนย์อำนาจเช่นนั้นเป็นไปได้ในของเขตที่จำกัด แม้ว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐) จะกำหนดให้มีการกระจายอำนาจการบริหารราชการจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น โดยมีเจตนารมณ์ให้ประชาชนในระดับต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการดำเนินกิจการสาธารณะมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติก็ยังไม่เกิดผลเท่าที่ควร

ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

เมื่อพูดถึงความเหลื่อมล้ำ คนส่วนมากจะคิดถึงความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในด้านรายได้ เพราะเป็นสิ่งที่เห็นได้ง่ายและวัดได้ชัดเจนกว่าด้านอื่น ๆ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้จึงมักถูกใช้เป็นตัวชี้วัดความเหลื่อมล้ำด้านอื่น ๆ เช่น ด้านสังคม ด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันใน

วงการศึกษาวิจัยทั่วไป ความเหลื่อมล้ำทางรายได้เป็นมาตรวัดที่ได้จากการเอารายได้ของคนทั้งหมดในเศรษฐกิจฐานะต่าง ๆ ตั้งแต่จนที่สุดถึงรวยที่สุดมาเปรียบเทียบกันเพื่อจะบอกว่าประชากรกลุ่มไหนได้ส่วนแบ่งรายได้มาก-น้อยอย่างไร มาตรวัดนี้จึงบอกความไม่เท่าเทียมทางรายได้โดยตรง^๓

ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นความเหลื่อมล้ำด้านต่าง ๆ ในสังคมไทย ข้อมูลความเหลื่อมล้ำส่วนใหญ่ที่นำมาเสนอในที่นี้ได้มาจากรายงาน เรื่อง ความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา (สถณี อาชวานันทกุล, ๒๕๕๔) ซึ่งเสนอต่อคณะกรรมการปฏิรูป ข้อมูลมาจากแหล่งอื่นก็มีบ้าง ซึ่งได้ระบุไว้เป็นการเฉพาะในที่นั้น ๆ แล้ว ความเหลื่อมล้ำที่นำเสนอทั้งหมดนี้สะท้อนความไม่เป็นธรรมในระดับโครงสร้างซึ่งเปิดโอกาสให้คนที่อยู่ในสถานะได้เปรียบอยู่แล้วสามารถเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ไม่สามารถจะกล่าวได้ว่าความเหลื่อมล้ำที่เสนอต่อไปนี้ครอบคลุมหมดทุกด้านอย่างสมบูรณ์ ที่เลือกนำเสนอในที่นี้เป็นบางด้านเพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างเท่านั้น ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ การกระจายงบประมาณเพื่อการพัฒนาการศึกษา สุขภาพ และกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อแสดงให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำเหล่านี้สะท้อนความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง ซึ่งมีอยู่ในแทบทุกมิติของสังคมไทยปัจจุบัน

(๑) ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และทรัพย์สิน

แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาจะทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้น โดยมีสัดส่วนคนที่มีรายได้ต่ำกว่า “เส้นความยากจน” ลดลงมาตลอด (สัดส่วนคนยากจนลดจากร้อยละ ๖๕.๓ ของประชากรทั้งหมดใน พ.ศ. ๒๕๓๑ เหลือร้อยละ ๑๓.๒ ใน พ.ศ. ๒๕๕๔) แต่ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างกลุ่มคนรวยกับคนจนกลับแทบไม่เปลี่ยนแปลงเลย จะเห็นได้จากค่าสัมประสิทธิ์ Gini Coefficient^๔ ที่บอกว่าการกระจายรายได้ในสังคมมีความไม่เสมอภาค หรือมีความเหลื่อมล้ำเพียงใด ค่าสัมประสิทธิ์นี้ของไทยในรอบ ๒๕ ปีที่ผ่านมาอยู่ระหว่าง ๐.๔๘-๐.๕๔ (สุพัฒน์ดา เลหาชัย, ๒๕๑๓) ซึ่งนับว่าอยู่ในระดับสูง

^๓ ความเหลื่อมล้ำทางรายได้เป็นมาตรวัดที่ไม่เกี่ยวข้องกับรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากร ซึ่งเกิดจากการเอารายได้ทั้งหมดของคนในประเทศมาหารด้วยจำนวนประชากรเท่านั้น รายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรในประเทศจะมากหรือน้อยจึงไม่ใช่ตัวที่บ่งบอกระดับความเหลื่อมล้ำ ตัวอย่างเช่น ตามข้อมูลของธนาคารโลก พ.ศ. ๒๕๕๕ สหรัฐอเมริกามีรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรเท่ากับ ๔๙,๙๖๕ ดอลลาร์สหรัฐ สูงกว่าญี่ปุ่นซึ่งมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรเท่ากับ ๓๕,๑๗๘ ดอลลาร์สหรัฐ แต่สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูงที่สุดในบรรดาประเทศที่ร่ำรวยทั้งหมด ขณะที่ญี่ปุ่นมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้ต่ำที่สุด

^๔ คือค่าทางสถิติที่บอกว่าการกระจายรายได้มีความเหลื่อมล้ำอยู่ในระดับใด Gini Coefficient มีค่าระหว่าง ๐ ถึง ๑ โดยที่ค่าในระดับต่ำหรืออ่อนมาทาง ๐ แสดงว่ามีความเหลื่อมล้ำน้อย และค่าที่สูงออกไปทาง ๑ แสดงว่ามีความเหลื่อมล้ำทางรายได้มาก โดยปรกติค่าสัมประสิทธิ์การกระจายรายได้ไม่เกิน ๐.๓ ถือว่ามีความเหลื่อมล้ำน้อยมากกว่านั้นแสดงว่าเหลื่อมล้ำมาก

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ชาย โพธิ์สิตา

๒๔๑

ช่วงห่างของรายได้ระหว่างกลุ่มคนที่รวยที่สุดร้อยละ ๑๐ ของทั้งประเทศ เทียบกับของกลุ่มที่จนที่สุดร้อยละ ๑๐ เพิ่มขึ้นจาก ๒๐.๙ เท่า ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็น ๒๕.๑ เท่า ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๖) (ในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำน้อยอย่างเช่นญี่ปุ่นและนอร์เวย์ ที่ช่วงห่างของรายได้ครัวเรือนกลุ่มรวยที่สุดกับกลุ่มจนที่สุดห่างกันประมาณ ๓-๔ เท่าเท่านั้น)

ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ กลุ่มครัวเรือนร้อยละ ๒๐ ที่รวยที่สุดมีส่วนแบ่งรายได้มากกว่าร้อยละ ๕๐ ของทั้งประเทศ ขณะที่กลุ่มครัวเรือนร้อยละ ๒๐ ที่จนที่สุดมีส่วนแบ่งรายได้ไม่ถึงร้อยละ ๕

ตามข้อมูลจากรายงานของธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๓ มีบัญชีเงินฝากธนาคารของบุคคลธรรมดาที่มีเงินอยู่ในบัญชีตั้งแต่ ๑๐ ล้านบาทขึ้นไปรวมทั้งสิ้นมี ๗๐,๑๘๑ บัญชี แต่คนที่เป็นเจ้าของบัญชีเหล่านี้มีราว ๓๕,๐๐๐ คนเท่านั้น (หรือเฉลี่ยคนละ ๒ บัญชี) เงินในบัญชีของคนเหล่านี้รวมกันแล้วมีประมาณ ๒.๙ ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ ๔๐ ของเงินฝากธนาคารทั้งหมด ขณะที่บัญชีเงินฝากที่มีเงินไม่เกิน ๕๐,๐๐๐ บาทมี ๗๐.๑ ล้านบัญชี แต่มีเงินรวมกัน ๓๐๐,๙๗๓ ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ ๔ ของเงินฝากทั้งระบบเท่านั้น

ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ คนไทย ๕๐๐ คนแรกที่มีหุ้นในตลาดหลักทรัพย์มากที่สุด มาจากตระกูลคนรวย ๒๐๐ ตระกูลเท่านั้น

สถิติจากการสำรวจสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. ๒๕๔๙ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แสดงว่า ครัวเรือนร้อยละ ๒๐ ที่รวยที่สุดครอบครองทรัพย์สินที่ไม่ใช่เงิน (เช่น ที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง ฯลฯ) เกือบร้อยละ ๗๐ ของทั้งประเทศ ขณะที่ครัวเรือนร้อยละ ๒๐ ที่จนที่สุดครอบครองทรัพย์สินคิดเป็นสัดส่วนเพียงร้อยละ ๑ เท่านั้น นั่นคือต่างกันเกือบ ๗๐ เท่า

จังหวัดระยองมีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวเฉลี่ย ๑,๐๓๕,๕๓๖ บาท/ปี แต่จังหวัดศรีสะเกษมีผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวเฉลี่ย ๒๙,๑๗๔ บาท/ปี

(๒) ที่ดิน

เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย มูลนิธิสถาบันที่ดินแห่งประเทศไทย ประเมินว่า คนไทยประมาณร้อยละ ๙๐ ถือครองที่ดินไม่เกิน ๑ ไร่ ในขณะที่คนอีกร้อยละ ๑๐ ที่เหลือถือครองที่ดินคนละมากกว่า ๑๐๐ ไร่

ในช่วงปลาย พ.ศ. ๒๕๔๗ รัฐบาลเปิดให้ประชาชนลงทะเบียนเพื่อขอรับความช่วยเหลือผ่านศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) ปรากฏว่า มีคนที่มาลงทะเบียนเพราะประสบปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินรวมทั้งสิ้น ๒,๒๑๗,๕๖๔ ราย แบ่งเป็นกรณีไม่มีที่ดิน

ทำกินจำนวน ๘๘๘,๐๒๒ ไร่ กรณีมีที่ดินทำกินแต่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ๕๑๗,๒๖๓ ไร่ และกรณีมีที่ดินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิอีก ๘๑๑,๒๗๙ ไร่ ขณะที่ร้อยละ ๓๐ ของที่ดินที่มีการถือครองทั้งหมดอยู่ในมือของคนรวย แต่ปล่อยให้รกร้าง ไม่ได้ทำประโยชน์ หรือทำไม่เต็มที่

การศึกษาการถือครองที่ดินใน ๘ จังหวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยใช้ข้อมูลจากกรมที่ดิน พบว่า ใน ๔ จังหวัดจากจำนวนทั้งหมด ๘ จังหวัดที่ศึกษา เจ้าของที่ดินรายใหญ่ที่สุด ๕๐ รายแรกถือครองที่ดินรวมกันแล้วเกินร้อยละ ๑๐ ของที่ดินที่สามารถถือครองได้ทั้งหมดในจังหวัดนั้น ๆ ได้แก่ ภูเก็ต เจ้าของที่ดินรายใหญ่ที่สุด ๕๐ รายแรก ถือครองที่ดินร้อยละ ๑๔.๒ ของทั้งจังหวัด ปทุมธานีร้อยละ ๑๒.๔ สมุทรปราการร้อยละ ๑๑.๗ และกรุงเทพมหานครร้อยละ ๑๐.๑ (ดวงมณี เลาวกุล, ๒๕๕๑)

(๓) น้ำ พลังงาน และทรัพยากรชายฝั่ง

พ.ศ. ๒๕๕๒ มีพื้นที่การเกษตรทั่วประเทศ ๑๓๑ ล้านไร่ ในจำนวนนี้เป็นที่ดินที่ได้รับน้ำจากระบบชลประทานประมาณเพียง ๓๖ ล้านไร่ (ร้อยละ ๒๗) อยู่ในภาคกลาง ๑๗ ล้านไร่ ภาคเหนือ ๙ ล้านไร่ ภาคอีสาน ๖ ล้านไร่ และภาคใต้ ๔ ล้านไร่

วิธีการจัดการน้ำท่วมโดยผันน้ำออกเพื่อไม่ให้ท่วมเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร นิคมอุตสาหกรรม แต่ปล่อยให้ท่วมพื้นที่รอบนอกและพื้นที่เกษตรกรรม ดังที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในรอบหลายปีที่ผ่านมา ที่เห็นได้ชัดก็คือในกรณีน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. ๒๕๕๔ มองในแง่หนึ่ง เรื่องนี้ไม่ได้เป็นปัญหาในด้านความเหลื่อมล้ำเท่านั้น แต่เป็นการละเมิดสิทธิของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบด้วย

ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ ห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๓ แห่งในใจกลางกรุงเทพมหานครใช้ไฟฟ้า ๒๗๙ ล้านหน่วย มากกว่าปริมาณไฟฟ้าที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้ในปีเดียวกันกว่า ๔ เท่า (พ.ศ. ๒๕๔๙ จังหวัดแม่ฮ่องสอนใช้ไฟ ๖๕ ล้านหน่วย)

พ.ศ. ๒๕๕๒ ปริมาณสัตว์น้ำในอ่าวไทยที่จับโดยใช้วนลากได้ประมาณ ๒๓ กก./ชม. ลดลงจากเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ซึ่งเคยได้ประมาณ ๑๓๒ กก./ชม. ร้อยละ ๙๑ ของสัตว์น้ำที่จับได้ใน พ.ศ. ๒๕๕๒ นั้น เป็นการจับโดยเรือประมงเชิงพาณิชย์ซึ่งคิดเป็นเพียงร้อยละ ๑๒ ของเรือประมงทั้งหมดเท่านั้น ขณะที่ชุมชนประมงตามแนวชายฝั่งทั้งหมดจับสัตว์น้ำคิดเป็นร้อยละ ๙ เท่านั้น

(๔) การเข้าถึงสินเชื่อในระบบ

เกือบ ๓ ใน ๔ ของสินเชื่อจากธนาคารพาณิชย์กระจุกตัวอยู่ในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ซึ่งก็กระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ขณะที่ภาคการเกษตร (ชนบท) ซึ่งมีการจ้างงานราวร้อยละ ๓๘ ของแรงงานทั้งหมดกลับมีมูลค่าสินเชื่อเพียงร้อยละ ๑ เท่านั้น ทำให้ภาคเศรษฐกิจในระบบซึ่งได้เปรียบอยู่แล้ว ยิ่งได้เปรียบมากขึ้น

(๕) การกระจายงบประมาณของรัฐเพื่อการพัฒนา

๑๕ จังหวัดที่มีระดับการพัฒนาสูงสุด (วัดจากดัชนีความก้าวหน้าของคน หรือ Human Achievement Index) ได้รับงบประมาณลงทุนจากรัฐบาลสูงสุด คือ ๗,๕๐๙.๕๒ บาทต่อประชากร ๑ คน ขณะที่ ๑๘ จังหวัดที่ระดับการพัฒนาต่ำสุดได้รับงบลงทุนต่อหัวน้อยที่สุด คือ ๒,๗๙๖.๓๐ บาท ทั้ง ๆ ที่ความจริงควรจะกลับกัน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ (ข้อมูลประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๑)

(๖) การแข่งขันในภาคธุรกิจ

ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ บริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ที่ใหญ่ที่สุด ๒๐ แห่ง มีมูลค่าหลักทรัพย์ในตลาดรวมกันแล้วมากกว่าร้อยละ ๗๐ ของมูลค่าหลักทรัพย์ทั้งหมด บริษัททั้ง ๒๐ แห่งนี้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มบริษัทเดียวกันหรืออยู่ในเครือเดียวกัน จึงมีความได้เปรียบสูงในเชิงการแข่งขัน

บริษัทที่ใหญ่ที่สุดในตลาดหลักทรัพย์ส่วนใหญ่แล้วคือบริษัทที่ทำธุรกิจเชื่อมโยงอยู่กับนโยบายของรัฐ เช่น ธุรกิจธนาคาร ธุรกิจโทรคมนาคม ธุรกิจก่อสร้างขนาดใหญ่ รัฐวิสาหกิจกึ่งผูกขาด บางประเภท

(๗) การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๙ รัฐให้งบอุดหนุนการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ๓๐,๑๕๐ บาทต่อคนต่อปี แต่ให้แก่ระดับปฐมวัย ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา เท่ากับ ๑๓,๓๘๗, ๑๕,๗๘๓ และ ๑๗,๒๙๕ บาทต่อคนต่อปี การจัดสรรงบประมาณที่เน้นระดับอุดมศึกษามากกว่าระดับอื่นเช่นนี้ ทำให้กลุ่มผู้เรียนที่มาจากครอบครัวฐานะดีซึ่งมีแต้มต่อทางการศึกษาอยู่แล้ว ได้เปรียบมากขึ้น เพราะกลุ่มที่มาจากครอบครัวฐานะดีมีโอกาสเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษามากกว่ากลุ่มอื่น

โดยรวมแล้ว กลุ่มผู้มีรายได้สูงสุด (ร้อยละ ๑๐ ที่รวยที่สุด) ได้รับส่วนแบ่งเงินอุดหนุนต่อหัวสำหรับการศึกษาทุกระดับขึ้นมากกว่ากลุ่มผู้มีรายได้ต่ำสุด (ร้อยละ ๑๐ ที่จนที่สุด) ถึง ๒ เท่าตัว

(๘) สุขภาพ

แม้ว่าอัตราส่วนประชากรต่อแพทย์ในภาพรวมทั้งประเทศจะลดลง ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังมี ความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคอยู่มาก เช่น ใน พ.ศ. ๒๕๔๘ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราส่วนประชากรต่อแพทย์สูงกว่าภาคกลาง ๒.๓ เท่า สูงกว่าภาคเหนือ ๑.๙ เท่า สูงกว่าภาคใต้ ๑.๗ เท่า และสูงกว่ากรุงเทพมหานคร ๘ เท่า (วิชัย โชควิวัฒน์, ๒๕๕๔)

ในประเทศไทย ประชากรทุกคนได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลภายใต้ระบบประกันสุขภาพระบบใดระบบหนึ่งใน ๓ ระบบหลักที่มีอยู่ คือ (๑) สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลสำหรับข้าราชการและครอบครัว (๒) ระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) และ (๓) ระบบประกันสังคม แต่ใน ๓ ระบบนี้มีความเหลื่อมล้ำและลักลั่นกันมาก (วิชัย โชควิวัฒน์, ๒๕๕๔) ตัวเลขเมื่อ

พ.ศ. ๒๕๕๓ แสดงให้เห็นว่า :

- ระบบสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลสำหรับข้าราชการและครอบครัว ซึ่งดูแลคนประมาณ ๕ ล้านคน ใช้งบประมาณเฉลี่ยต่อหัว ๑๒,๐๐๐ บาทต่อปี
- ระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง) ซึ่งดูแลคนราว ๔๘ ล้านคน ใช้ค่าใช้จ่ายต่อหัวใน พ.ศ. ๒๕๕๒ เท่ากับ ๑,๙๕๘.๔๖ บาท (ต่างกันกว่า ๖ เท่า)
- ระบบประกันสังคม ซึ่งดูแลแรงงานนอกระบบประมาณ ๑๐ ล้านคน เป็นระบบที่ผู้ประกันตนต้องจ่ายเงินสมทบในอัตราร้อยละ ๑.๕ ของเงินเดือน ค่าใช้จ่ายต่อหัวที่รัฐจัดให้จึงไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับฐานเงินเดือนของแต่ละคน ในระบบประกันสังคมนี้ผู้เอาประกันเสียเปรียบกลุ่มอื่น ๆ เพราะต้องจ่ายเงินสมทบ แต่ระบบอื่นผู้ได้รับประโยชน์ไม่ต้องจ่ายเงินสมทบโดยตรง

(๙) กระบวนการยุติธรรม

แม้ว่าการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมจะเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีสถิติที่แสดงว่ามีคนไทยจำนวนมากที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกับคนอื่น เช่นในกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

ในปัจจุบันมีผู้ต้องขังทั่วประเทศอยู่ประมาณกว่า ๒๔๐,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่ที่สุดของผู้ต้องขังเหล่านี้เป็นคนจน คำอธิบายที่ว่าคนจนละเมิดกฎหมายมากกว่าคนรายนั้นไม่มีน้ำหนักมากเท่ากับคำอธิบายที่ว่า เพราะคนจนกับคนรวยที่ทำผิดกฎหมายมีความสามารถและมี “อำนาจ” ในการ “หลบหลีก” การถูกจับกุมคุมขังต่างกัน

ในจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด มีผู้ที่ถูกคุมขังก่อนที่คดีจะถึงที่สุดประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน ส่วนใหญ่เป็นคนจนที่ไม่มีหลักทรัพย์ประกันตน อีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่คดีถึงที่สุดแล้วแต่ไม่มีเงินเสียค่าปรับตามคำพิพากษาของศาล จึงถูกคุมขังแทน

พ.ศ. ๒๕๕๓ มีคดีเกี่ยวกับที่ดิน ป่าไม้ และที่สาธารณประโยชน์รวมทั้งสิ้น ๑๓๑ คดี มีผู้ถูกฟ้องเกือบ ๕๐๐ ราย ในจำนวนนี้มี ๓๘ รายที่ถูกฟ้องทางแพ่งตามมาตรา ๙๗ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๕ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า “คดีโลกร้อน” หากศาลตัดสินให้แพ้คดี ชาวบ้านผู้ยากจนที่ถูกฟ้องจะต้องจ่ายค่าเสียหายเป็นเงิน ๓๒,๘๔๑,๖๐๘ บาท ข้อน่าสังเกตคือ ขณะที่มีโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากปล่อยมลพิษ และนายทุนจำนวนมากลักลอบถางป่าสงวนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างผิดกฎหมาย ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นต้นเหตุโดยตรงที่ทำให้โลกร้อนแต่ก็ไม่เคยถูกดำเนินคดี นี่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของการมี “สองมาตรฐาน” หรือความไม่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม

ข้อมูลที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยปัจจุบันไม่ได้มีเฉพาะในด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีอยู่ในทุกด้าน และหากไม่มีมาตรการที่เหมาะสมมาบรรเทาปัญหาในบางด้านจะยิ่งทวีความรุนแรงและแหลมคมยิ่งขึ้น

ผลกระทบทางสังคมของความเหลื่อมล้ำ

ความเหลื่อมล้ำเป็นที่มาของปัญหาสังคม ยิ่งมีความเหลื่อมล้ำมากยิ่งมีปัญหาสังคมมาก แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงปัญหาสำคัญบางด้านที่มีผลการศึกษาที่เชื่อถือได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับความเหลื่อมล้ำในสังคม คือ ปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรม และปัญหาสุขภาพ ทั้งหมดนี้อาจเรียกรวม ๆ กันว่าปัญหาที่มีผลกระทบต่อความผาสุกของคนในสังคม

(๑) ความขัดแย้ง

ในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำสูง ความขัดแย้งและความรุนแรงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ประเด็นที่น่าถกเถียง คือ ความเหลื่อมล้ำในสังคมนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงได้อย่างไร คำตอบเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ไม่ยาก ถ้าโครงสร้างในสังคมที่เป็นอยู่ทำให้คนจำนวนมากเห็นว่าตนด้อยกว่าคนอื่นส่วนหนึ่งซึ่งบังเอิญเป็นส่วนน้อย ในด้านสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีในการเข้าถึงทรัพยากรอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต (ทรัพยากร เศรษฐกิจ การศึกษา สุขภาพ ฯลฯ) สภาพเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดการเปรียบเทียบ และในที่สุดก็จะเกิดความไม่พอใจ บางครั้งก็ทำให้เกิดการประท้วง หรืออย่างน้อยก็เรียกร้องสิทธิและโอกาสในรูปแบบต่าง ๆ หากไม่ได้รับการจัดการที่ดี ความขัดแย้งก็อาจเกิดขึ้นได้ ดังเช่นที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนที่ทำกินอยู่ในพื้นที่ที่ถูกกำหนดว่าเป็นเขตป่าสงวน ทั้งที่ความจริงแล้ว ในหลายกรณีเขตป่าสงวนหลายแห่งถูกกำหนดขึ้นหลังจากที่ประชาชนได้เข้าครอบครองทำกินในเขตนั้นมาก่อนแล้วเป็นเวลานาน ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณสมบัติของตนไม่ได้รับความเป็นธรรม เพราะเห็นอยู่ว่า นายทุนและผู้มีอิทธิพลจำนวนมากเข้าครอบครองพื้นที่ป่าสงวนเพื่อทำประโยชน์ได้ โดยที่ไม่มีอำนาจจากรัฐหรือกฎหมายเข้าไปจัดการแต่อย่างใด ความไม่พอใจเช่นนี้เมื่อสะสมพอกพูนนานเข้าก็นำไปสู่ความขัดแย้ง เบื้องต้นอาจเป็นความขัดแย้งที่ยืดเยื้ออยู่กับผลประโยชน์ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ดีในตัวของมันเองอยู่แล้ว แต่ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ที่มีสาเหตุมาจากโครงสร้างอันไม่เป็นธรรมนั้นสามารถตกผลึกและนำไปสู่ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ ซึ่งพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งทางชนชั้นได้ ถึงขั้นนั้นความไม่พอใจก็จะยกระดับขึ้นสู่การเป็นความขัดแย้งทางสังคมและการเมืองที่หาทางออกได้ยาก

ความขัดแย้งทำนองนี้เกิดขึ้นในสังคมไทยมานานและหลายด้าน บางครั้งก็เป็นความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ระหว่างประชาชนในท้องถิ่นด้วยกันเอง หรือระหว่างประชาชนกับกลุ่มทุนผู้มีอิทธิพลจากภายนอก กรณีหลังนี้จะเห็นได้จากความขัดแย้งที่หिनกรูด-บ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเป็นความขัดแย้งรุนแรงระหว่างประชาชนที่ต้องการปกป้องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนกับกลุ่มทุนที่ต้องการสร้างโรงไฟฟ้าเพื่อป้อนให้ภาคอุตสาหกรรม จนนำไปสู่ความรุนแรงถึงขั้นทำร้ายต่อร่างกายและชีวิต อีกกรณีหนึ่งที่ละเอียดอ่อนมากกว่านั้นก็คือความขัดแย้งระหว่างเมืองกับชนบท มีผู้วิเคราะห์ว่าการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างคนเมืองกับคนในชนบท หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดคือระหว่างกลุ่มทุนในเมืองกับชาวบ้านในท้องถิ่นชนบทที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น นอกจากนี้ ยังมีความไม่เสมอภาคอย่างมากระหว่างเมืองกับชนบทในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สุขภาพ หรืออำนาจต่อรองทางการเมือง คนในชนบทเริ่มตระหนักในสิทธิของตนมากขึ้น ทำให้ภาคชนบทเริ่มเรียกร้องด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ คือการชุมนุมประท้วงที่บางครั้งส่งผลกระทบรุนแรง ดังที่เกิดในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา

(๒) อาชญากรรมและความรุนแรง

อาชญากรรมและความรุนแรงในสังคมมีความสัมพันธ์ชัดเจนกับความเหลื่อมล้ำ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ที่ใดมีความเหลื่อมล้ำในระดับสูง ที่นั่นก็จะมีอัตราอาชญากรรมและความรุนแรงสูงด้วย ดังผลการศึกษาของนักอาชญาวิทยา ๒ คน คือ Hsieh and Pugh (ค.ศ. ๑๙๙๓) ซึ่งได้ประมวลข้อค้นพบจากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำและอาชญากรรมรุนแรงจำนวน ๓๕ ชิ้น และพบว่า งานวิจัยเกือบทั้งหมด (ยกเว้นเพียงเรื่องเดียว) ได้ข้อค้นพบเหมือนกันว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างความเหลื่อมล้ำในสังคมกับอาชญากรรมรุนแรง ยิ่งความเหลื่อมล้ำสูงขึ้น อาชญากรรมรุนแรงก็ยิ่งสูงตามไปด้วย อาชญากรรมรุนแรงในที่นี้รวมถึงการทำร้ายร่างกายกัน ฆาตกรรม โจรกรรม และการข่มขืน โดยปรกติอาชญากรรมเกิดในเขตเมืองมากกว่าในเขตชนบท แต่ในเมืองที่มีความเหลื่อมล้ำมากกว่า อาชญากรรมรุนแรงก็ยิ่งมากกว่าด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้อย่างมั่นใจว่า อาชญากรรมและความรุนแรงสัมพันธ์เชิงบวกกับความเหลื่อมล้ำในสังคม

ริชาร์ด วิลคินสัน (Richard Wilkinson) และ เคต พิกเคตต์ (Kate Pickett) นักวิทยาการระบาด ผู้เขียนหนังสือ *The Spirit Level* (Wilkinson & Pickett, 2009, แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล, ๒๕๕๕) นำข้อมูลจาก การสำรวจแนวโน้มอาชญากรรมและปฏิบัติการของระบบยุติธรรมทางอาญา (Surveys on Crime Trends and the Operation of the Criminal Justice Systems) ซึ่งดำเนิน

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

ชาย โพธิ์ลีตา

๒๕๗

การโดยเครือข่ายข้อมูลอาชญากรรมและความยุติธรรมของสหประชาชาติ (ค.ศ. ๒๐๐๐) มาวิเคราะห์ เพื่อจะดูว่าในประเทศที่ความเหลื่อมล้ำสูง อาชญากรรมรุนแรงจะสูงด้วยหรือไม่ ผลปรากฏว่า ในประเทศที่ร่ำรวย ๒๐ กว่าประเทศที่มีข้อมูลและถูกนำมาเปรียบเทียบกันในเรื่องนี้ อัตราอาชญากรรมรุนแรงจะสูงมากกว่าในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูงที่สุดนั้น มีอัตราฆาตกรรมสูงมากกว่าประเทศอื่น ๆ ทั้งหมด คือ มากกว่า ๖๐ คนต่อประชากร ๑ ล้านคน ตรงกันข้ามกับประเทศญี่ปุ่นที่มีความเหลื่อมล้ำน้อยที่สุดในบรรดาประเทศที่ร่ำรวย แต่มีอัตราการฆาตกรรมประมาณ ๕ รายต่อประชากร ๑ ล้านคน (ต่างกันถึง ๑๒ เท่า) นอกจากนี้ ในสหรัฐอเมริกา รัฐที่มีความเหลื่อมล้ำทางรายได้สูงก็มีอัตราฆาตกรรมสูงด้วย ในประชากรวัยเด็กก็เช่นกัน ข้อมูลความรุนแรงที่เด็กในประเทศที่ร่ำรวยได้รับก็ยืนยันว่า ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำสูง สัดส่วนของเด็กที่ได้รับความรุนแรงก็จะสูงด้วย ประสบการณ์ความรุนแรงในทีนี้วัดจากจำนวนรอยละของเด็กที่มีการชกต่อย เป็นเหยื่อของการถูกล้อเลียน หรือคิดว่าถูกเพื่อน ๆ ทอดทิ้ง ไม่ช่วยเหลือ (เด็กคือบุคคลที่อายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ตามนิยามขององค์การยูนิเซฟ)

ยิ่งกว่านั้น ความเหลื่อมล้ำในสังคมยังมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับพฤติกรรมไม่พึงปรารถนา บางอย่างของเยาวชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ยาเสพติด และการตั้งครรภ์ของเด็กวัยรุ่น เช่น ในสหรัฐอเมริกา ช่วงเวลาระหว่างทศวรรษ ๑๙๘๐-๒๐๐๐ ความเหลื่อมล้ำในสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ขึ้น-ลงหลายครั้ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วงใดที่ความเหลื่อมล้ำในสังคมสูง พฤติกรรมไม่พึงปรารถนา ดังกล่าวนี้นั้นหมู่เยาวชนก็สูงด้วย ช่วงใดที่ความเหลื่อมล้ำลดลง อัตราเยาวชนที่มีพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาดังกล่าวก็นลดลงด้วย ทำให้นักวิจัยสรุปว่า ปัญหาการใช้สารเสพติดและการตั้งครรภ์ที่ไม่ประสงค์ของวัยรุ่นมีความสัมพันธ์กันเชิงบวก และความสัมพันธ์นี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ (สฤณี อา-ชวนันทกุล, ๒๕๕๕)

ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ ความเหลื่อมล้ำนั้นสัมพันธ์กับการที่คนเราจะรู้สึกว่าคุณค่าคนทั่วไปในสังคมไว้ใจได้มากน้อยเพียงใด ข้อมูลจากประเทศที่ร่ำรวยกว่า ๒๐ ประเทศ ชี้ให้เห็นว่าสัดส่วนของคน ที่บอกว่าคนส่วนมากในสังคมไว้ใจได้นั้นจะสูงในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำอยู่ในระดับต่ำ กล่าวในทางกลับกันก็คือ ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำในสังคมสูง คนจะไม่ค่อยรู้สึกว่าคุณค่าคนส่วนมากได้

ถ้าเรายอมรับว่า ความเหลื่อมล้ำก็คือความรุนแรงทางโครงสร้างชนิดหนึ่ง ก็คงไม่ต้องมีคำอธิบายอะไรมากกว่า ทำไมในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำสูงจึงมีความรุนแรงและอาชญากรรมมากกว่าในสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำ ทั้งนี้ก็เพราะว่า ความรุนแรงทั้งหมดถูกค้ำจุนไว้ด้วยความรุนแรงในระดับโครงสร้างนั่นเอง

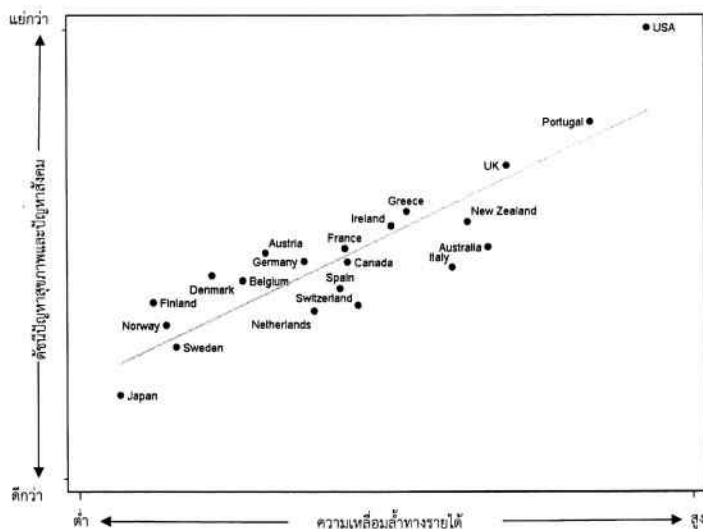
(๓) สุขภาพและปัญหาสังคมอื่น ๆ

ผลกระทบของความเหลื่อมล้ำต่อสุขภาพของคนในสังคมไม่ค่อยมีการศึกษามากนัก จนกระทั่งเมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๙ วิลคินสันและพิทเคตต์ได้เผยแพร่ผลการศึกษาในหนังสือ *The Spirit Level* ซึ่งเสนอแนวคิดที่ว่าสุขภาพของคนและความผาสุกของสังคม ขึ้นอยู่กับความเท่าเทียมในสังคม ข้อเสนอดังกล่าวนี้ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลประมาณ ๒๐๐ ชุด ของประเทศที่ร่ำรวยทางเศรษฐกิจกว่า ๒๐ ประเทศ ข้อมูลเหล่านี้ถูกรวบรวมทั้งโดยนักวิจัยอิสระและโดยหน่วยงานที่ได้รับความเชื่อถือระดับนานาชาติ เช่น องค์การสหประชาชาติ องค์การอนามัยโลก ธนาคารโลก และสำนักสำมะโนประชากรสหรัฐอเมริกา เหตุที่ใช้เฉพาะข้อมูลของประเทศที่ร่ำรวยทางเศรษฐกิจเพราะข้อมูลในประเทศเหล่านี้มีความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ผลการวิเคราะห์ที่น่าเชื่อถือได้มากกว่า

ในการวิเคราะห์ ผู้ศึกษาได้สร้างดัชนีสุขภาพและปัญหาของสังคมจากตัวชี้วัดสำคัญ ๆ หลายตัว ได้แก่ อายุคาดเฉลี่ยของคนในสังคม อัตราการตายของทารก อัตราการฆาตกรรม ร้อยละของวัยรุ่นหญิงที่ตั้งครรภ์โดยไม่พร้อม อัตราคนที่เป็นโรคอ้วน ความเจ็บป่วยทางจิตประเภทต่าง ๆ การใช้สารเสพติด การใช้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การถูกจองจำ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็ก (โดยเฉพาะในด้านคณิตศาสตร์และด้านการอ่าน)

ผลการวิเคราะห์ในภาพรวมชี้ให้เห็นว่า ระดับปัญหาสุขภาพและปัญหาอื่น ๆ ที่มีผลต่อความผาสุกของคนในสังคม มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเหลื่อมล้ำ กล่าวคือ ยิ่งระดับความเหลื่อมล้ำสูงขึ้น ระดับความรุนแรงของปัญหาที่สูงขึ้นตามไปด้วย ที่สำคัญคือความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ไม่ได้เกิดโดยบังเอิญ แต่เป็นความสัมพันธ์ที่มีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำ ดัชนีปัญหาทางสุขภาพและปัญหาอื่น ๆ ที่กระทบความผาสุกของคนในสังคมก็ต่ำ (ซึ่งหมายความว่าดี) ขณะที่ในประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำสูง ปัญหาทางสุขภาพและปัญหาอื่น ๆ ที่กระทบความผาสุกของคนในสังคมก็สูง (ซึ่งหมายความว่าไม่ดี) ดังแสดงในภาพที่ ๒

จากข้อมูลในภาพที่ ๒ จะเห็นว่า ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาที่มีระดับความเหลื่อมล้ำต่างกันมากนั้น อยู่ในตำแหน่งต่างกันคนละขั้ว ญี่ปุ่นซึ่งมีความเหลื่อมล้ำในระดับต่ำสุด (ตามแกนแนวนอน) นั้น มีดัชนีปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคม (ตามแกนแนวตั้ง) ในระดับต่ำสุด (คือดีที่สุด) ตรงข้ามกับสหรัฐอเมริกาซึ่งมีความเหลื่อมล้ำในระดับสูงสุด มีดัชนีปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมที่สูงสุด (คือแย่มากที่สุด) เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ นอกจากญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาแล้ว ประเทศที่เหลือก็มีดัชนีบอกระดับปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมมาก-น้อยแตกต่างกันไปตามระดับความเหลื่อมล้ำในสังคมของตน

ภาพที่ ๒ ปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมในประเทศร่ำรวยสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับความเหลื่อมล้ำทางรายได้

ที่กล่าวข้างต้นเป็นผลที่แสดงความสัมพันธ์ในภาพรวมระหว่างดัชนีชี้วัดปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคมอื่น ๆ กับความเหลื่อมล้ำในสังคม แต่เมื่อแยกพิจารณาเป็นรายดัชนีชี้วัดปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคม เพื่อจะดูว่ารูปแบบของความสัมพันธ์จะต่างออกไปจากการวิเคราะห์ในภาพรวมข้างต้นนั้นหรือไม่ ผลที่วิไลคินสันและพิกเคตต์วิเคราะห์ก็ได้ก็ไม่ต่างกัน กล่าวคือ ความรุนแรงของแต่ละปัญหาเพิ่มขึ้นตามระดับความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มขึ้น ในทุกเรื่อง แทบไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องอายุคาดเฉลี่ย อัตราการตายของทารก อัตราการมีท้องที่ไม่ต้องการในวัยรุ่น อัตราการป่วยด้วยโรคทางจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ร้อยละของผู้ใหญ่ที่เป็นโรคอ้วน ร้อยละของเด็กที่น้ำหนักเกิน ร้อยละของผู้ที่บอกว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมสามารถไว้วางใจได้ ฯลฯ เมื่อแยกวิเคราะห์เป็นรายปัญหาแล้ว ทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำในสังคมสูงอยู่ในสภาพที่แยกว่กว่าในแต่ละเรื่องเหล่านี้

การได้พบความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างความเหลื่อมล้ำทางรายได้กับมิติสำคัญด้านต่าง ๆ ของปัญหาที่ส่งผลต่อความผาสุกของคนในสังคม ชนิดที่แทบไม่มีข้อยกเว้นดังกล่าวมา ทำให้วิไลคินสันและพิกเคตต์ กล่าวสรุปอย่างหนักแน่นว่า “มาตรฐานสุขภาพระดับชาติและผลลัพธ์สำคัญอื่น ๆ ส่วนใหญ่ถูกกำหนดโดยขนาดของความเหลื่อมล้ำในสังคม ถ้าคุณอยากรู้ว่าทำไมสังคมใดสังคมหนึ่งจึงดีกว่าสังคมอื่น สิ่งแรกที่คุณควรดูคือระดับความเหลื่อมล้ำ” (หน้า ๕๗)

บทสรุป : จะลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้อย่างไร

ที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้สั้น ๆ ว่า ความเหลื่อมล้ำคือสาเหตุสำคัญของปัญหาที่คุกคามความสุขของมนุษย์ทุกด้าน เพราะฉะนั้นต้องลดความเหลื่อมล้ำลงให้มีอยู่น้อยที่สุด ประเด็นคือ แล้วเราจะลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้อย่างไร

ปัญหานี้ใหญ่โตเกินกว่าจะตอบโดยละเอียดด้วยบทความสั้น ๆ เพียงเรื่องเดียวนี้ ในตอนต้นของบทความนี้ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า รากเหง้าที่แท้จริงของความเหลื่อมล้ำซึ่งแสดงออกมาในรูปของการที่ประชาชนมีสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตไม่เท่าเทียมกันนั้น อยู่ที่โครงสร้างต่าง ๆ ในสังคม ทั้งโครงสร้างที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และที่สำคัญกว่าอื่นใดคือโครงสร้างอำนาจที่รวมศูนย์ เพราะอำนาจที่รวมศูนย์คือสิ่งที่ค้ำจุนระบบที่ไม่ส่งเสริมการกระจายสิทธิและโอกาสอย่างทั่วถึง ถ้าเช่นนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องแก้ไขก็ควรจะเป็นการกระจายอำนาจ ข้อนี้น่าฟังดูใหญ่หลวงจนอาจทำให้รู้สึกท้อแท้

การแก้ไขในระดับโครงสร้างไม่ใช่สิ่งที่จะทำได้ในเวลาอันสั้น แบบข้ามคืนเหมือนการปฏิวัติ แต่เป็นงานแบบปฏิรูปมากกว่า เช่น ในเรื่องรายได้ ซึ่งเป็นมิติสำคัญมากของความเหลื่อมล้ำนั้น รัฐอาจต้องเอาใจจริงเอาใจมากขึ้นในการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ให้ประชาชนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางสามารถมีส่วนแบ่งในโอกาสทางรายได้มากขึ้น ในด้านการศึกษาก็ควรกระจายโอกาสและงบประมาณลงไปในระดับพื้นฐานให้มากขึ้น เพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่ที่อยู่ในระดับล่างสามารถมีส่วนแบ่งที่เป็นธรรมมากขึ้น ในด้านแรงงาน ความเหลื่อมล้ำอาจลดลงได้ด้วยการประกันสิทธิและโอกาสของคนงานทั้งในด้านค่าจ้างที่เหมาะสมและสิทธิประโยชน์ที่พึงได้ ส่วนในด้านสุขภาพ แม้ว่าประเทศไทยจะมีระบบที่ทำให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงบริการได้เกือบทั้งหมด (ประชากรไทยประมาณร้อยละ ๙๗ มีระบบประกันสุขภาพอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถได้รับการเมื่อเจ็บป่วย) แต่ก็ยังมีความเหลื่อมล้ำระหว่างบริการในระบบที่แตกต่างกันอยู่ไม่น้อย ทั้งหมดนี้ควรได้รับการปฏิรูปเพื่อลดช่องว่างของความเหลื่อมล้ำในคุณภาพของบริการ

สุดท้าย การพัฒนาที่เน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจจนเกินไปก็อาจเป็นการเพิ่มระดับความเหลื่อมล้ำในสังคมให้สูงขึ้นโดยไม่ตั้งใจ ประสบการณ์ที่ผ่านมาของประเทศไทยและของหลายประเทศในโลกก็ดูเหมือนจะบอกเช่นนั้น ดังนั้น นโยบายการพัฒนาที่ให้ความสำคัญแก่ยุทธศาสตร์ที่จะให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนแบ่งในความเติบโตมากขึ้น ก็อาจช่วยลดความเหลื่อมล้ำลงได้

ความแตกต่างของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องธรรมดา แต่ความเหลื่อมล้ำในด้านสิทธิและโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรสำหรับการดำรงชีวิตนั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องที่โครงสร้างและระบบทำให้เกิดขึ้น ดังนั้นการปฏิรูปโครงสร้างและปฏิรูประบบสังคมอย่างรอบครอบจึงเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่จะลดความเหลื่อมล้ำ.

บรรณานุกรม

Hsieh, C-C. & Pugh, M. D. 1993. "Poverty, income inequality and violence crime." *Journal of Law and Economics*, 2002. 45:1.40.

คณะกรรมการปฏิรูป, ๒๕๕๔ก. **แนวทางปฏิรูปประเทศไทย : ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง**. นนทบุรี : สำนักงานปฏิรูป (สปร.).

คณะกรรมการปฏิรูป, ๒๕๕๔ข. **ข้อเสนอการปฏิรูปโครงสร้างอำนาจ**. นนทบุรี : สำนักงานปฏิรูป (สปร.).

ดวงมณี เลาวกุล, รายงานความก้าวหน้า ครั้งที่ ๓ โครงการวิจัยเรื่อง "การกระจุกตัวของความมั่งคั่งในสังคมไทย" (The Concentration of Wealth in Thai Society) (รายงานยังไม่ตีพิมพ์).

วิชัย โชควิวัฒน์, นพ. (ร่าง) ข้อเสนอการปฏิรูปความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมด้านสาธารณสุขในประเทศไทย. ในคณะกรรมการปฏิรูป, **แนวทางปฏิรูปประเทศไทย : ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง**. นนทบุรี : สำนักงานปฏิรูป (สปร.), ๒๕๕๔. หน้า ๓๖๗-๔๐๘.

สฤณี อาชวานันทกุล (แปล). **ความ (ไม่) เท่าเทียม**. (แปลจาก The Spirit Level โดย Richard Wilkinson and Kate Pickett). กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕.

สฤณี อาชวานันทกุล. **ความเหลื่อมล้ำ ฉบับพกพา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูป. ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำของประเทศไทยปี ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

สุวัฒน์ดา เลาหชัย. **พลวัตความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างจังหวัดของไทย**. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการสายงานเศรษฐกิจ ประจำปี ๒๕๕๖ เรื่อง การบริหารเศรษฐกิจมหภาค: นัยจากพลวัตความยากจน. วันศุกร์ที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๕๖ ณ ห้อง เอล กรองด์ บอลรูม โรงแรมโซฟิเทล สุขุมวิทกรุงเทพฯ.

Abstract **Inequality and Its Social Consequences**

Chai Podhisita

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand.*

Inequality may be viewed as a form of social pathology which hampers potentials of individuals and society. Inequality in income, rights, opportunities, power and dignity is the main source of unequal access to resources necessary for making a living of the people in all aspects including economy, politics, education, justice and health. In this article the author first presents some evidences of inequality in key aspects of Thai society, and then points out, based on evidences from recent studies, that inequality – especially in income – is significantly related with indices of health and social problems. The article ends with suggestion that structural inequality which is based on the system of power centralization needs to be tackled in order to bring down other inequality in Thai society.

keywords: inequality, structural inequality, social impact, Thai society

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

สวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย^๑

ปฐมภรณ์ บุษปารัง^๒

บทคัดย่อ

สังคมไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและการจัดสวัสดิการสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย โดยครอบคลุมหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้ ๑) บทนำ ๒) ความหมายของสวัสดิการสังคม ๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กในสังคมไทยในอดีต ในกรณีของแผ่นดิน-จันในสมัยรัชกาลที่ ๒ และการจัดตั้งโรงเรียนเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๔) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย ๕) สวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก และ ๖) บทสรุปในภาพรวม สวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทยได้รับความสำคัญจากภาครัฐ เอกชน ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชน โดยมุ่งเน้นที่การ ปกป้องคุ้มครอง สงเคราะห์ และฟื้นฟูเด็ก เพื่อคืนสู่สังคม

สังคมไทยตระหนักถึงคุณค่าของเด็กและสิทธิเด็กซึ่งภาครัฐ เอกชน ครอบครัวยุคใหม่ ศาสนา ระบบความเชื่อ ชุมชน มีบทบาทในการพัฒนาสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย ในปัจจุบันนับจากช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ซึ่งเน้นคน เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา สะท้อนถึงการดำเนินงานต่าง ๆ เกี่ยวกับเด็ก ได้เน้นความสำคัญของเด็กมากยิ่งขึ้น การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘-๑๐ โดยยังคงยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา รวมทั้งการสร้างสมดุลการพัฒนาในทุกมิติซึ่งในกรณีของสวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก รวมถึงการพัฒนาสถาบันทางสังคม การเตรียมระบบภูมิคุ้มกันในชนบทและเมือง โดยกำหนดว่าต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ ทั้งนี้ มีการให้ความสำคัญของการพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็งและพอเพียงเพื่อให้สามารถเลี้ยงดูเด็กได้อย่างมีคุณภาพ บทบาทรัฐ เอกชน ครอบครัวยุคใหม่ ศาสนา และชุมชน ยังคงสนับสนุนในการปกป้อง คุ้มครองพิทักษ์ สงเคราะห์ ฟื้นฟูเด็ก เพื่อคืนสู่สังคม อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศมาเป็นมุ่งเน้น “การพัฒนาคน” เป็นหลัก โดยน้อมนำพระราชดำรัสหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนในสังคมและเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอีกด้วย

คำสำคัญ : สวัสดิการสังคม, เด็ก, สังคมไทย, แผ่นดิน-จัน, โรงเรียนเด็ก, การปกป้อง, คุ้มครอง, ฟื้นฟู

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๗

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

บทนำ

เด็กคืออนาคตของชาติ สังคมไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและการจัดสวัสดิการสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน สถานการณ์เกี่ยวกับเด็กในสังคมไทยปัจจุบันสะท้อนถึงสภาพปัญหาบางประการในด้านต่าง ๆ อาทิ การศึกษา ความปลอดภัย การได้รับการดูแลด้านสุขภาพและอนามัย สภาพแวดล้อมทางสังคมเกี่ยวกับเด็กในปัจจุบันทำให้มีความจำเป็นในการศึกษาและการพัฒนาการป้องกัน ปกป้องคุ้มครอง และดูแลเด็กในด้านต่าง ๆ ในภาพรวมสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทยได้รับความสำคัญจากภาครัฐ เอกชน ครอบครัวยุ และชุมชน โดยมุ่งเน้นที่การปกป้อง คุ้มครอง สงเคราะห์และฟื้นฟูเด็กเพื่อคืนสู่สังคม บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทยโดยครอบคลุม ๕ ประเด็นดังนี้ ๑) ความหมายของสวัสดิการสังคม ๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กในสังคมไทยในอดีต ในกรณีของแผ่นดิน-จีนในสมัยรัชกาลที่ ๒ และการจัดตั้งโรงเรียนเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ ๓) ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย ๔) สวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก และ ๕) บทสรุป

ความหมายของสวัสดิการสังคม

ความหมายของสวัสดิการสังคมอาจจำแนกเป็นหลายประเภท ในที่นี้จำแนกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. สวัสดิการสังคมในฐานะที่เป็นระบบการบริการสังคม

พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ให้ความหมาย “สวัสดิการสังคม” ว่า ระบบการจัดบริการสังคม ซึ่งเกี่ยวกับการป้องกัน การแก้ไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคมเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสม เป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐานทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงานและการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการทางสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมทุกระดับ การจัดสวัสดิการสังคมจะต้องอาศัยสถาบันทางสังคม โครงสร้างสังคมที่มีอยู่จริง เช่น ครอบครัวยุ โบสถ์ วัด ชุมชน เผ่า รัฐ ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอยู่จริง มักทำหน้าที่ให้การช่วยเหลือกลุ่มที่เดือดร้อนและจำเป็นอยู่แล้ว หากสถาบันสังคมเหล่านี้สามารถทำหน้าที่สร้างสวัสดิการที่ดีให้แก่สมาชิกของตนเอง

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยให้ความหมายของสวัสดิการสังคมว่าประกอบไปด้วย ๔ เสาหลัก คือ

๑) ด้านการให้บริการสังคม หมายถึง การที่รัฐให้บริการขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนทุกคน เช่น การให้การศึกษาฟรี ๑๕ ปี การให้ประกันสุขภาพกับทุกคน การให้บริการฝึกออาชีพ

๒) ระบบประกันสังคม หมายถึง ระบบที่ช่วยเหลือประชาชนในกรณีที่ประสบปัญหาเป็นครั้งคราว

๓) ระบบการช่วยเหลือทางสังคม คือระบบที่มุ่งดูแลผู้ด้อยโอกาสและมีการให้เปล่า เช่น การสงเคราะห์บุตรสำหรับผู้มีรายได้น้อย

๔) ระบบการส่งเสริมสนับสนุนหุ้นส่วนทางสังคม (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ๒๕๕๔ : ๑-๕) ระบบดังกล่าวหมายรวมถึงภาครัฐ เอกชน ครอบครัวยุวมชน และกลุ่มองค์กรที่มีส่วนทางสังคม เช่น กลุ่มแม่บ้าน สหกรณ์ (Evers, 2010: 20)

๒. สวัสดิการสังคมในฐานะที่เป็นสถาบัน

สถาบันสวัสดิการสังคมเป็นสถาบันที่มีบทบาทในการรองรับสถาบันทางสังคมหลัก ๆ คือ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน ดังนั้น เมื่อสมาชิกในสังคมประสบปัญหาในชีวิต เช่น การขาดรายได้ ปัญหาสุขภาพ ปัญหาครอบครัว สถาบันสวัสดิการสังคมมีบทบาทในการสนับสนุนและช่วยเหลือแก่สมาชิกในสังคม (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, ๒๕๕๖ : ๑๒)

จากความหมายที่กล่าวข้างต้น พัฒนาการของสวัสดิการสังคมในฐานะที่เป็นระบบและสถาบันได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการ คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การมีงานทำ การสร้างรายได้ ปัจจัยทางการเมือง คือเสถียรภาพทางการเมือง ปัจจัยด้านกฎหมาย เช่น การประกาศพระราชบัญญัติด้านสังคมซึ่งเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มเป้าหมาย ปัจจัยด้านครอบครัว เช่น ความเป็นปึกแผ่นในระบบครอบครัว เครือข่ายทางครอบครัวและสังคม (Evers, 2010 : 15; สมพงษ์ ประดับชีวิน ๒๕๕๖ : ๒๒ - ๓๒)

นอกจากนี้ การพัฒนาของสวัสดิการสังคมเป็นผลจากเจตจำนงในมิติของสถาบันเพื่อตอบสนองต่อผู้รับบริการ ตัวอย่างของเจตจำนงเชิงสถาบันในบทความนี้ คือ การจัดตั้งโรงเรียนเด็กในรัชกาลที่ ๕ (Faatz, 1985)

การช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กในสังคมไทยอดีต

ในอดีต เมื่อเด็กประสบปัญหา สถาบันหลักที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือเกื้อกูล คือ สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นเสาหลักของความมั่นคงในการหล่อหลอมเด็ก หากครอบครัวมีความปรองดองและกลมเกลียว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดในวงจรชีวิตครอบครัว อาจได้รับการเยียวยาอย่างเหมาะสม ในสังคมไทย การศึกษาเกี่ยวกับเด็กและสวัสดิการสังคมไทยมีเอกสารไม่น้อยที่กล่าวถึงบทบาทรัฐ เอกชน และครัวเรือนในการหล่อหลอมและช่วยเหลือเด็ก ในที่นี้อ้างถึงกรณีของแฝดอิน-จันในสมัยรัชกาลที่ ๒ และการจัดตั้งโรงเรียนเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อเป็นการศึกษาการช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก

๑. แฝดอิน-จันในสมัยรัชกาลที่ ๒

อิน-จันแฝดสยามมีตัวหน้าอกติดกันซึ่งในขณะนั้นถือได้ว่าเป็นบุคคลประหลาดที่ยังไม่เคยมีมาก่อน เพราะส่วนใหญ่เด็กที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้มักเสียชีวิตหรืออยู่ได้ไม่นาน แฝดอิน-จัน เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ที่บ้านเรือนแพริมน้ำปากคลองแม่กลอง ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม บิดาของแฝดอิน-จันชื่อนายท้อาย เป็นชาวจีนแต่จิวที่อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ซึ่งเกิดที่เมืองจิน ในสมัยราชวงศ์ชิงราชวงศ์สุดท้ายของจีน แล้วอพยพเข้ามาดินแดนสยามในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ เมื่อราว พ.ศ. ๒๓๓๓ โดยแรกเริ่มมาลงหลักปักฐานประกอบอาชีพประมงและค้าขายที่ปากคลอง (แม่น้ำ) แม่กลอง ส่วนมารดาชื่อนางนก มีเชื้อสายจีน-มาเลย์ อิน-จัน มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกันรวม ๙ คน โดยแฝดอิน-จันเป็นลูกคนที่ ๕ และ ๖ ของพ่อ กับแม่ เมื่อแรกเกิดอิน-จันมีร่างกายสมบูรณ์ทุกอย่าง เพียงแต่ที่หน้าอกมีแผ่นหนังเชื่อมยึดติดกันเป็นแถบกว้างประมาณ ๖ นิ้ว โดยอินจะเป็นคนที่อยู่ทางซ้ายของสายตาคมนอง ส่วนจันจะเป็นคนขวาของสายตาคมนอง การเกิดมาอย่างผิดปกติของเด็กทั้งคู่ในสมัยนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีนัก เพราะเชื่อกันว่าเด็กแฝดตัวติดกันเป็นกาลกิณี และอาจนำปัญหามาสู่บ้านเมืองได้ (กนกวรรณ ดำรงค์กุล ๒๕๕๕ : ๕-๖)

ภาพที่ ๑ ภาพวาดฝาแฝด
อิน-จัน บังเกอร์ หรือ
เอ็ง-ซาง บังเกอร์

ภาพที่ ๒ ภาพแฝดอิน-จัน
ในวัยสูงอายุ

มีเรื่องเล่าบางเรื่องกล่าวว่าควรจะแยกเด็กทั้งคู่ออกจากกันเสียเพื่อให้ล้างร้ายนั้นหมดไป หากพิจารณาวิธีการที่หมอในสมัยนั้นจะทำการล้วนเป็นเรื่องที่มีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรงและ ฟังดูแล้วเป็นภัยต่อเด็ก เช่น การนำลวดไปเผาไฟให้ร้อน แล้วใช้ลวดตัดเด็กสองคนให้แยกออกจาก กัน หรือหมอบางคนแนะนำให้เอาเลื่อยมาเลื่อยเด็กทั้ง ๒ คนนี้ออกจากกันไปเลย อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นวิธีการใด บิดาและมารดาของแฝดอิน-จันปฏิเสธโดยตลอด พร้อมทั้งยืนยันว่าครอบครัว ของตนมีความประสงค์จะเลี้ยงเด็กแฝดตัวติดกันคู่นี้อย่างคนปรกติทั่วไป ในด้านครอบครัว ก็เพื่อให้ ลูกที่เกิดมาใช้ชีวิตเหมือนเด็กปรกติธรรมดา นางนงแม่ของอิน-จันจึงพยายามดึงเส้นเอ็นที่เชื่อมหน้าอก ของลูกทั้งสองให้ยืดยาวออกให้ได้มากที่สุดเพื่อให้ทั้งคู่เคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างสะดวก อีกทั้งยังฝึก ให้เด็กทั้งสองทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเช่นการเดิน วิ่ง ว่ายน้ำ พายเรือ เพื่อให้เด็กทั้งคู่จะสามารถทำ สิ่งต่าง ๆ ได้เหมือนเด็กคนอื่น ๆ และสามารถใช้ชีวิตตามปรกติ (วิจิต ศุภฤกษ์ ๒๕๕๕ : ๓-๔)

ทางด้านการพัฒนาของแฝดอิน-จัน เด็กแฝดได้เริ่มหัดเดินก็พบความยุ่งยากที่มีมากกว่าเด็ก ธรรมดาคนอื่น ๆ เพราะขณะที่คนหนึ่งก้าวเท้าหากอีกคนหนึ่งอยู่เฉย ๆ ก็จะหกล้มหัวคะมำไปทั้งคู่ แต่ไม่นานนักปัญหานี้ก็หมดไปเมื่อทั้งคู่รู้จักการโอบไหล่กันเข้าหากัน ก้าวเท้าประสานกัน เหมือนเป็น คน ๆ เดียวกันจนสามารถเดินและวิ่งได้อย่างคล่องแคล่ว สิ่งที่น่าแปลกก็คือทั้งคู่จะรู้ว่าอีกคนจะ เดินไปทางไหน จะหยุดเมื่อไหร่ และลุกขึ้นยืนตอนไหน อินกับจันจะทำอะไรพร้อมกันอยู่เสมอ รวม

ไปถึงป่วยพร้อมกัน มีอาการป่วยเหมือนกันและหายป่วยในวันเดียวกัน ลักษณะนิสัยของทั้งคู่จะทำอะไรประสานกลมกลืนกันไปหมดไม่ค่อยเถียงกัน แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นคนคนเดียวกัน เพราะเขาสามารถสนทนาโดยต่างคนต่างคุยกับอีกคนหนึ่งในเวลาเดียวกันได้ในหัวข้อเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกัน ด้านอุปนิสัยนั้น อินค่อนข้างจะเป็นคนเงียบ ใจเย็น เจ้าความคิด ส่วนจันมีนิสัยใจร้อน เจ้าอารมณ์ ฉุนเฉียวง่าย แต่ทั้งคู่เป็นเด็กที่ซน จะชอบไต่ขึ้นไปบนเนินเตี้ย ๆ แล้วกอดกันกลิ้งลงมาแล้วพากันหัวเราะอย่างสนุกสนาน อีกทั้งยังชอบวิ่งข้ามรั้ว พอเมื่อตอนที่ทั้งคู่อายุได้ ๘ ขวบ พ่อก็เสียชีวิตไปเนื่องจากอุบัติเหตุโรคเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ อิน-จันจึงต้องมีหน้าที่ช่วยงานแม่เลี้ยงเปิดขายไข่ ขายน้ำมัน มะพร้าว ทำไข่เค็มขาย และหาปลา ทั้งสองฉายแววฉลาดให้เห็นตั้งแต่เด็ก ๆ (กนกวรรณ ดำรงค์กุล, ๒๕๕๕ : ๑๐)

ครั้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ เสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้า ตอนเดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร หลังจากที่ได้อ่านแล้ว ใน พ.ศ. ๒๓๗๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชานุญาตให้อิน-จันร่วมเดินทางไปกับคณะทูตสยาม ในการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเวียดนามในปัจจุบัน อิน-จันได้รับการต้อนรับอย่างยิ่งใหญ่ มีชาวตะวันตก ๒ คน คือ นายอาเบล คอฟฟิน (Abel Coffin) และพ่อค้าชาวสก๊อตชื่อ นายร็อบเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) ได้ตั้งห้างอยู่หน้าวัดประยุรวงศ์ ได้ทราบเรื่องฝาแฝดอิน-จันจึงเดินทางมาหา เมื่อเห็นแฝดอิน-จันว่ายน้ำไปขึ้นเรือและพายเรืออย่างคล่องแคล่วจึงสนใจขอนำแฝดออกเดินทางไปยังต่างประเทศทางการสยามได้อนุญาตให้แฝดอิน-จันเดินทางออกนอกราชอาณาจักร และในเวลาต่อมาแฝดอิน-จันถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ เมื่ออายุได้ ๖๓ ปี (กนกวรรณ ดำรงค์กุล, ๒๕๕๕ : ๑๑; วิจิต ศุภฤกษ์, ๒๕๕๕ : ๖)

ในกรณีของแฝดอิน-จัน ทางเลือกในชีวิตของเด็กแฝดได้รับอิทธิพลจากระบบความเชื่อของของคน ๔ กลุ่ม คือ ชาวบ้าน หมอ ครอบครัว และชาวตะวันตกที่รับอุปการะ ตามความเชื่อชาวบ้านว่าเด็กแฝดเป็นกาลกิณีของบ้านเมืองควรแยกเด็กทางสิทธิ์ สำหรับพ่อแม่เด็กยืนยันว่าจะเลี้ยงดูเด็กสำหรับหมอเป็นการตัดเด็กสองคนให้แยกออกจากกัน สำหรับชาวตะวันตกเป็นการให้การอุปการะไม่ว่าจะเป็นทางเลือกใด เป็นการสะท้อนเจตจำนงของผู้ที่เกี่ยวข้องในการให้เด็กแฝดดำรงชีวิตตามปกติและคืนสังคม หากแต่วิทยาการทางการแพทย์ในสมัยก่อนอาจไม่มีความทัดเทียมกับในปัจจุบัน^๓

^๓ อ่านเพิ่มเติมแนวคิดเกี่ยวกับทางเลือกและการให้ความช่วยเหลือแก่ลูกใน Anita Faatz, "The Movement of the Self in Choice" in *The Nature of Choice and Other Selected Writings*, New York: AMS Press, INC, 1985: 139 - 149.

๒. การจัดตั้งโรงเรียนเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕

ตรอกโรงเรียนเด็กเป็นชื่อตรอกเล็ก ๆ ตรอกหนึ่งที่ตำบลสวนมะลิ ถนนบำรุงเมือง ชื่อตรอกนี้เองมาแต่บริเวณตรอกเคยเป็นที่ตั้งโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ เป็นพระอัครชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าหญิงสาย เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรศฤงคาร (พระองค์เจ้าลาดาวลัย) ต้นราชสกุลลาดาวลัย ทรงมีพระราชโอรส พระราชธิดา ๔ พระองค์ พระราชธิดาพระองค์ที่ ๒ พระนามว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจารัสศรี ประชวรพระโรคไข้รากสาดน้อย และสิ้นพระชนม์เมื่อพระชนมายุเพียง ๕ พรรษา พระอัครชายาเธอทรงโศรกเศร้าอาลัยรักพระราชธิดายิ่งนักจึงทรงมีพระดำริถึงเด็กอื่นที่ขาดการเลี้ยงดู เอาใจใส่รักษาพยาบาล อันอาจเนื่องมาจากความยากจนของบิดามารดา ประกอบกับทรงมีพระประสงค์จะสร้างพระกุศลอุทิศแด่พระราชธิดาผู้ล่วงลับ จึงโปรดให้ตั้งโรงเรียนเด็กสำหรับช่วยเหลือและรับเลี้ยงเด็กที่ยากจนไม่มีผู้ดูแลเอาใจใส่ขึ้น ณ ตำบลสวนมะลิ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ โรงเรียนเด็กแห่งนี้นับเป็นโรงเรียนเด็กแห่งแรกในประเทศไทยและนับเป็นต้นแบบการดำเนินการของงานประชาสงเคราะห์ในปัจจุบัน มีเด็กชายหญิงเข้ามาอยู่ในความดูแลของโรงเรียนเด็กแห่งนี้เป็นจำนวนมาก โปรดประทานนามเด็กทุกคนให้มีคำนำหน้าว่า “บุญ” นำหน้า เช่น บุญนำ บุญชวน เด็กเหล่านี้ได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี ทั้งร่างกายและจิตใจ ตลอดจนความรู้ความสามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ ปัจจุบันคงเหลือแต่อนุสรณ์ที่แสดงว่าในอดีต ณ สถานที่นี้เคยเป็นที่ตั้งโรงเรียนเด็กแห่งแรกของประเทศไทย คือชื่อ “ตรอกโรงเรียนเด็ก” (คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, ๒๕๓๘; Faatz, 1985: 250-260)

การจัดตั้งโรงเรียนเด็กมีความเชื่อมโยงกับการศึกษาไทยในระดับอนุบาล

๑. การศึกษาก่อนมีโรงเรียนเกิดขึ้นที่วัด มีพระสงฆ์เป็นครู ไม่มีหลักสูตรการสอน ไม่มีกำหนดเวลาเรียน การศึกษาในยุคนี้จัดให้แก่เด็กผู้ชายเท่านั้น เด็กผู้หญิงอยู่ในรั้วในวัง นอกจากนี้เด็กนักเรียนจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ พระ สามเณร นักเรียนที่มีฐานะเป็นศิษย์วัดจะเดินทางไปกลับ อายุของนักเรียนรับตั้งแต่ ๗-๘ ปีเป็นต้นไป วิธีการเรียนเป็นแบบท่องจำ ไม่มีตำราเรียน ไม่มีการบันทึกวิชาที่เรียนไว้เป็นหลักฐานหนังสือ (บอกเล่าปากต่อปาก) การจัดการศึกษาปฐมวัยก่อนมีระบบโรงเรียนเป็นดังนี้ มีการจัดการศึกษาให้กับบุตรของเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ จัดการศึกษาสำหรับผู้มีฐานะดี (ข้าราชการบริพาร) สำหรับบุคคลธรรมดาทั่วไปที่มีฐานะ เรียนที่วัดสำหรับเด็กผู้ชาย (บุษมาศ ไกรสร, ๒๕๕๕ : ๓๐-๓๒)

๒. การปฐมวัยศึกษาในโรงเรียนเริ่มมีขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๓๖ จัดตั้งในรูปแบบของโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนราชกุมารและโรงเรียนราชกุมารี โดยมุ่งเน้นที่ ๑) ส่งเสริมให้เด็กอยากเรียนรู้ ๒) สอนแบบเรียนปนเล่น ๓) สนับสนุนให้เด็กทำกิจกรรมด้วยตนเองวิชาที่สอน-อ่าน-เขียน-คิดเลข จัดตั้งในรูปแบบของสถานเลี้ยงเด็กโรงเลี้ยงเด็ก ซึ่งพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ พระอัครชายาใน รัชกาลที่ ๕ เป็นผู้จัดตั้งโดยมีจุดประสงค์ในการจัดตั้งดังนี้

๒.๑ เพื่อให้การดูแลเรื่องอาหาร การหลับนอน สุขภาพ และการศึกษาสำหรับเด็ก กำพรว้า ยาจน เด็กจรจัด

๒.๒ ฝึกอบรมมารยาท^๕ และการเรียนหนังสือ การเล่น การร้องรำทำเพลง สำหรับเกณฑ์การรับเด็กประกอบด้วย การรับเลี้ยงเด็กชายเด็กหญิงที่พ่อแม่ยากจน เด็กหญิงอายุไม่เกิน ๑๑ ปี เด็กชายอายุไม่เกิน ๑๓ ปี การอบรมเลี้ยงดูเกี่ยวกับเรื่องอาหารการกิน การสอนสุขภาพเรียนหนังสือ ฝึกอาชีพและหางานให้ทำ บิดามารดาต้องทำสัญญาแยกเด็กให้เป็นสิทธิของโรงเรียน เด็กจนกว่าเด็กจะประกอบอาชีพได้ เว้นเสียแต่ผู้เลี้ยงจะเห็นสมควรอนุญาตให้กลับไปได้ (บุศมาศ ไกรสร, ๒๕๕๕ : ๔๐-๔๒)

๓. การปฐมวัยศึกษาสมัยมีระบบโรงเรียน โครงการศึกษาชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ชั้นมูลศึกษาเป็นการศึกษาเบื้องต้น เทียบได้กับปฐมวัยศึกษา แบ่งออกเป็น ๑) โรงเรียนบูรพบท (อายุ ๗ ปี) จุดมุ่งหมายเพื่อฝึกหัดให้มีมารยาท เมื่อเข้าเรียนโรงเรียนประถม ๒) โรงเรียน กชน.โม รับผู้เรียนไม่จำกัดอายุ ให้เรียนการเขียน ๓) โรงเรียนอนุบาลที่เรียน อ่าน คัด คำนวน ใช้วัด บ้านในการเรียนการสอน ไม่มีหลักสูตร (หลักการเหมือนโรงเรียนนโม)

๔. การปฐมวัยศึกษาสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการปฐมวัยศึกษาตรงกับสมัยของรัชกาลที่ ๕ การจัดการศึกษาในรูปของอนุบาล โรงเรียนราษฎร์ที่เปิดแผนกอนุบาล คือ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย (๒๔๕๔) พระราชบัญญัติฉบับแรกกับการศึกษาปฐมวัยศึกษา

๔.๑ กำหนดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ประกาศใช้วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ (รัชกาลที่ ๖) มุ่งประสงค์การเลี้ยงดูเด็กก่อนเป็นสำคัญ และสอนให้เด็กรู้อ่านรู้เขียนได้

^๕ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูด้านมารยาทและความสงบเสถียรในตัวใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. “ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์: ประวัติศาสตร์ความรู้”. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์*. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด (๒๕๕๖), หน้า ๑๕๖ - ๑๕๘.

๔.๒ ตั้งโรงเรียนอนุบาลแห่งแรกของรัฐ

- เตรียมการจัดตั้งโรงเรียนอนุบาลศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๒)
- การเปิดโรงเรียนอนุบาล พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้ง “โรงเรียนอนุบาลละอออุทิศ” วัตถุประสงค์ คือ ใช้เป็นโรงเรียนทดลองเป็นโรงเรียนอนุบาลแห่งแรกของประเทศไทย เป็นโรงเรียนที่รับเด็กการศึกษาพิเศษ (เด็กที่มีความพิการทางหู ตา และสมอง) ในระดับอนุบาล เพื่อให้ได้เรียนร่วมกับเด็กปกติทั่วไป ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความสนใจ ความเข้าใจของประชาชนในชั้นอนุบาลศึกษา

๕) การศึกษาปฐมวัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ การจัดการศึกษามุ่งให้เด็กอ่านออกเขียนได้ พ.ศ. ๒๔๙๔ การอนุบาลศึกษารับเด็กอายุ ๓-๗ ขวบ พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๒๑ ถึงการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน (ชลธิชา แม่นประภา, ๒๕๕๔ : ๒๐-๒๑)

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในสังคมไทย

ตามที่กล่าวข้างต้น ความหมายของสวัสดิการสังคมกรณีของแผ่นดิน-จันและการจัดตั้งโรงเรียนเลี้ยงเด็กมีข้อคิดบางประการด้านสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับบทบาทรัฐ เอกชน ศาสนา ระบบความเชื่อ ครอบครัวยุคนิยมในสังคมไทย ซึ่งส่งผลให้มีการพัฒนาด้านสิทธิเด็กในปัจจุบัน

๑. บทบาทรัฐ เอกชน ศาสนา ระบบความเชื่อ ครอบครัวยุคนิยมในสังคมไทย

จากอดีตถึงปัจจุบัน ภาครัฐ เอกชน วัด ครอบครัวยุคนิยมในสังคมไทย มีบทบาทในการพัฒนาสวัสดิการสังคมโดยมีรากฐานจากการสงเคราะห์ การให้ความคุ้มครองและค่านิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลตั้งศึกษาจากกรณีของแผ่นดิน-จันในสมัยรัชกาลที่ ๒ และการจัดตั้งโรงเรียนเลี้ยงเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ และการพัฒนาปฐมวัยศึกษา ๕ ยุค ได้สะท้อนถึงการดูแลและการให้ความคุ้มครองเด็กซึ่งนำมาสู่การพัฒนาด้านสิทธิเด็กในปัจจุบัน

๒. สิทธิเด็ก

เด็กทุกคนที่เกิดมาต้องการความรักและความเอาใจใส่จากพ่อแม่และผู้ใหญ่ในสังคม นอกจากนี้ พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ก็ต้องปฏิบัติต่อเด็กในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน ต้องไม่ดูถูกเหยียดหยามเด็กที่มีเชื้อชาติหรือสีผิวหรือมีฐานะแตกต่างไปจากตน ไม่ว่าจะใช้ความรุนแรงรูปแบบต่าง ๆ ต่อเด็ก พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ต้องทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีและกระทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อเด็ก ทั้งนี้เพื่อให้เด็กอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและเติบโตเป็นคนดีของสังคม สิทธิขั้นพื้นฐานของเด็ก เด็กทุกคนไม่ว่าจะเป็นเด็กที่ด้อยโอกาสในลักษณะใดก็ตาม เช่น เด็กพิการ เด็กที่ถูกทอดทิ้ง เด็กเร่ร่อน เด็กถูกทารุณกรรม เด็กที่ถูกใช้แรงงานอย่างผิดกฎหมาย และโสเภณีเด็ก จะต้องได้รับสิทธิพื้นฐาน

๔ ประการ ดังนี้

๑) สิทธิในการมีชีวิต เด็กทุกคนเมื่อเกิดมาแล้วจะมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ไม่ว่าจะเกิดมามีร่างกายที่สมบูรณ์หรือไม่ก็ตาม โดยเด็กที่เกิดมาต้องได้รับการจดทะเบียนการเกิด มีสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีที่สุด ทั้งด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ ที่พักอาศัย โภชนาการ และการบริการทางการแพทย์เมื่อป่วยไข้ โดยบิดามารดา ญาติพี่น้อง หรือรัฐ เพื่อให้อยู่รอดและเจริญเติบโต สิทธิในการมีชีวิต เช่น สิทธิรับวัคซีนป้องกันโรคต่าง ๆ สิทธิที่จะได้รับอาหารในปริมาณที่เพียงพอและสะอาด สิทธิที่จะได้รับปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค

๒) สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย เป็นสิทธิที่เด็กได้รับปกป้องคุ้มครองจากการทารุณกรรมทุกรูปแบบ

๓) สิทธิในด้านพัฒนาเด็กทุกคนจะได้รับสิทธิให้มีสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ สังคม

๔) สิทธิในการมีส่วนร่วม เป็นสิทธิที่ให้ความสำคัญต่อการแสดงออกทั้งในด้านความคิด และการกระทำของเด็กในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่อาศัยอยู่ รวมทั้งสิทธิในการปกป้องเรียกร้องผลกระทบที่เกิดกับชีวิตความเป็นอยู่ของเด็ก ด้วยการอนุญาตให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเองและสามารถแสดงความคิดเห็นโดยไม่กระทบสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น

แนวทางการแก้ไขการละเมิดสิทธิเด็ก

ในปัจจุบันมีหลายหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือเด็ก ในที่นี้ขอยกตัวอย่างมูลนิธิศุภนิพนธ์พิทักษ์สิทธิเด็ก ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งของมูลนิธิเด็กจนกระทั่งได้ก่อตั้งเป็นมูลนิธิศุภนิพนธ์พิทักษ์เด็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือ ปกป้อง คุ้มครอง เด็กที่ถูกละเมิดสิทธิตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ ๑๘ ปี เช่น การถูกทำร้ายร่างกาย การถูกละเมิดล่วงเกินทางเพศ การล่อลวงบังคับให้ค้าประเวณี การใช้แรงงานเด็กอย่างไม่เป็นธรรม

๓. บทบัญญัติที่เกี่ยวข้อง

๑) บทบัญญัติเกี่ยวกับการพิทักษ์คุ้มครองสิทธิเด็ก บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีการกำหนดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเด็กไว้หลายประเด็น ซึ่งรวมทั้งเด็กปรกติ เด็กพิการ ทูพพลภาพ และเด็กด้อยโอกาสในสังคม

๒) อนุสัญญาสิทธิเด็กซึ่งประเทศไทยให้การรับรองไว้ใน พ.ศ. ๒๕๕๓

๓) กฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิเด็กโดยทั่วไป เช่น กฎหมายแรงงาน และพระราชบัญญัติการปราบปรามการค้าประเวณี มีบทบัญญัติไม่ให้นำบริการต่อเด็กหรือผู้เยาว์

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

โดยมีโทษตามกฎหมาย กฎหมายสิทธิเด็กมีที่มาจากอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่ได้กำหนดสิทธิพื้นฐานของเด็กไว้ ๔ ประการ คือ

๑. สิทธิที่จะมีชีวิตรอด เป็นสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูทั้งทางร่างกายและจิตใจตลอดจนที่อยู่อาศัยให้เกิดความปลอดภัยและต้องได้รับการดูแลด้านสุขภาพจากบริการทางการแพทย์

๒. สิทธิที่จะได้รับการพัฒนา เด็กทุกคนต้องได้รับสิทธิรับการศึกษาที่ดี ได้รับโภชนาการที่เหมาะสม

๓. สิทธิที่จะได้รับความคุ้มครอง เป็นสิทธิที่เด็กทุกคนจะได้รับความคุ้มครองให้รอดพ้นจากการทารุณทุกรูปแบบ

๔. สิทธิที่ในการมีส่วนร่วมมีสิทธิที่จะแสดงออกและแสดงความคิดเห็นต่อสังคมในเรื่องที่มีผลกระทบต่อเด็ก ประเทศไทยได้รับหลักการดังกล่าวมาบัญญัติเป็นกฎหมายภายในชื่อว่า พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. ๒๕๔๖ บัญญัติหลักเกณฑ์ในการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพและป้องกันการละเมิดสิทธิเด็กไว้หลายประการ ครอบคลุมสิทธิเด็กตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กข้างต้น โดยสรุปประเด็นสำคัญดังนี้

๑. คณะกรรมการคุ้มครองเด็ก กฎหมายกำหนดให้มีคณะกรรมการทำหน้าที่ดำเนินการและให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพและส่งเสริมความประพฤติเด็กเพื่อดำเนินการให้การคุ้มครองสิทธิเด็ก เกิดเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง

๒. การปกป้องคุ้มครองเด็ก กฎหมายได้กำหนดหน้าที่ของผู้ปกครองและบุคคลผู้เกี่ยวข้องให้ต้องปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมไว้อย่างชัดเจน และผู้ฝ่าฝืนย่อมมีโทษทั้งทางปกครองและทางอาญา เช่น ผู้ปกครอง กฎหมายกำหนดหน้าที่ต้องให้การอุปการะเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนและพัฒนาเด็กที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนตามสมควรแก่ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่น และต้องคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่อยู่ในความปกครองดูแลของตนมิให้ตกอยู่ในภาวะอันน่าจะเกิดอันตรายแก่ร่างกายหรือจิตใจ ผู้ปกครองต้องไม่กระทำการดังต่อไปนี้

๒.๑ ทอดทิ้งเด็กไว้ในสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือสถานพยาบาล หรือไว้กับบุคคลที่รับจ้างเลี้ยงเด็ก หรือที่สาธารณะ หรือสถานที่ใด โดยเจตนาที่จะไม่รับเด็กกลับคืน

๒.๒ ละทิ้งเด็กไว้ ณ สถานที่ใด ๆ โดยไม่จัดให้มีการป้องกันดูแลสวัสดิภาพ หรือให้การเลี้ยงดูที่เหมาะสม

๒.๓ จงใจหรือละเลยไม่ให้อะไรที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตหรือสุขภาพอนามัยจนน่าจะเกิด

อันตรายแก่ร่างกายหรือจิตใจของเด็ก

๒.๔ ปฏิบัติต่อเด็กในลักษณะที่เป็นการขัดขวางการเจริญเติบโต หรือพัฒนาการของเด็ก

๒.๕ ปฏิบัติต่อเด็กในลักษณะที่เป็นการเลี้ยงดูโดยมิชอบ บุคคลทั่วไปกฎหมายบัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการดังต่อไปนี้ ไม่ว่าเด็กจะยินยอมหรือไม่ก็ตาม คือ

๒.๕.๑ กระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นการทารุณกรรมต่อร่างกายหรือจิตใจของเด็ก

๒.๕.๒ จงใจหรือละเลยไม่ทำให้สิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิตหรือการรักษาพยาบาลแก่เด็ก ที่อยู่ในความดูแลของตน จนน่าจะเกิดอันตรายแก่ร่างกายหรือจิตใจของเด็ก

๒.๕.๓ บังคับ ชูเชื้อ ชักจูง ส่งเสริม หรือยินยอมให้เด็กประพฤติตนไม่สมควร หรือนำจะทำให้เด็กมีความประพฤติดีเสี่ยงต่อการกระทำผิด

๒.๕.๔ โฆษณาทางสื่อมวลชนหรือเผยแพร่ด้วยประการใดเพื่อรับเด็กหรือยกเด็กให้แก่บุคคลอื่นที่มีอายุของเด็ก เว้นแต่เป็นการกระทำของทางราชการ หรือได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้ว

๒.๕.๕ บังคับ ชูเชื้อ ชักจูง ส่งเสริม ยินยอม หรือกระทำด้วยประการใดให้เด็กไปเป็นขอทาน เด็กเร่ร่อน หรือใช้เด็กเป็นเครื่องมือในการขอทาน หรือการกระทำผิด หรือกระทำด้วยประการใดอันเป็นการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบจากเด็ก

๒.๕.๖ ใช้ จ้าง หรือวานเด็กให้ทำงาน หรือกระทำการอันอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกายหรือจิตใจ มีผลกระทบต่อเจริญเติบโต หรือขัดขวางต่อพัฒนาการของเด็ก

๒.๕.๗ บังคับ ชูเชื้อ ใช้ ชักจูง ยุยง ส่งเสริม หรือยินยอมให้เด็กเล่นกีฬา หรือให้กระทำการใด เพื่อแสวงหาประโยชน์ทางการค้าอันมีลักษณะเป็นการขัดขวางต่อการเจริญเติบโตหรือพัฒนาการของเด็ก หรือมีลักษณะเป็นการทารุณกรรมต่อเด็ก

๒.๕.๘ ใช้หรือยินยอมให้เด็กเล่นการพนันไม่ว่าชนิดใด หรือเข้าไปในสถานที่เล่นการพนัน สถานค้าประเวณี หรือสถานที่ที่ห้ามมิให้เด็กเข้า

๒.๕.๙ บังคับ ชูเชื้อ ใช้ ชักจูง ยุยง ส่งเสริม หรือยินยอมให้เด็กแสดงหรือกระทำการอันมีลักษณะลามกอนาจาร ไม่ว่าจะ เป็นไป เพื่อให้ได้มาซึ่งค่าตอบแทนหรือเพื่อการใด

๒.๕.๑๐ จำหน่าย แลกเปลี่ยน หรือให้สุราหรือบุหรี่แก่เด็ก เว้นแต่การปฏิบัติทางการแพทย์

๒.๕.๑๑ ห้ามโฆษณาหรือเผยแพร่ทางสื่อมวลชนหรือสื่อสารสนเทศประเภทใด

สวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในปัจจุบัน

๑. บทบาทรัฐในการปกป้องคุ้มครองส่งเสริมและพัฒนาเด็ก

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดบริการสวัสดิการสังคมแก่เด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาในช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง ๑๘ ปี ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีพัฒนาการเหมาะสมตามวัย และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในครอบครัวและสังคมได้อย่างปรกติสุข โดยมีการดำเนินงานในรูปแบบของการสงเคราะห์คุ้มครองและพัฒนาเด็ก ในสถานสงเคราะห์ ศูนย์ฝึกอาชีพ สถานแรกรับ สถานคุ้มครอง และบ้านพักเด็กและครอบครัว เป็นรูปแบบการให้บริการเชิงรับที่คำนึงถึงการดูแลคุ้มครองฟื้นฟูและพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย ให้สอดคล้องตามสภาพปัญหาที่แตกต่างกัน (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์ ๒๕๕๖, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ๒๕๕๔ : ๔ - ๑๙)

๒. ตัวอย่างของการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับเด็กในภาครัฐ

๒.๑ สถานสงเคราะห์เด็ก ให้การอุปการะเด็กชาย-หญิง อายุแรกเกิดถึง ๑๘ ปี ที่กำพร้าถูกทอดทิ้ง ไร้ที่พึ่ง โดยให้บริการปัจจัย ๔ การดูแลรักษาพยาบาล พัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ การศึกษา การฝึกอาชีพ นันทนาการ การติดตามสืบหาครอบครัว การจัดหาครอบครัวทดแทน ตลอดจนการอบรมขัดเกลาด้านจริยธรรม เพื่อเตรียมความพร้อมของเด็กในการกลับสู่ครอบครัว และสังคม

๒.๒ ศูนย์สงเคราะห์และฝึกอาชีพ ให้การศึกษาและฝึกทักษะอาชีพแก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ต่อไป

๒.๓ บ้านพักเด็กและครอบครัว เป็นโครงการที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๗ ให้บริการตลอด ๒๔ ชั่วโมง เพื่อช่วยเหลือเด็ก เยาวชน และครอบครัวที่ประสบปัญหาให้ได้มีที่พักพิงชั่วคราว โดยจัดบริการปัจจัย ๔ การฟื้นฟูปรับสภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ

๒.๔ การสงเคราะห์เด็กในครอบครัว เสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว เพื่อให้สามารถเลี้ยงดูเด็กได้อย่างเหมาะสมตามควรแก่สภาพ โดยให้คำปรึกษาแก่บิดามารดา ผู้ปกครอง ในการเลี้ยงดูบุตร การช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษา ทุนประกอบอาชีพ เครื่องอุปโภคบริโภค ชุดเครื่องแบบนักเรียน เป็นต้น

๒.๕ การสนับสนุนและจัดหาครอบครัวทดแทนให้แก่เด็ก โดยจัดให้เด็กที่ไม่สามารถอยู่กับครอบครัวเดิมและเด็กในความอุปการะของสถานสงเคราะห์ได้อยู่ในครอบครัวใหม่ที่เหมาะสม ซึ่งอาจเป็นครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเด็ก หรือเป็นครอบครัวที่ประสงค์จะรับเด็กไปอุปการะ โดยต้องผ่านการพิจารณาจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการว่ามีความพร้อมและเหมาะสม

สมในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยรับเด็กไปเลี้ยงดูชั่วคราวในรูปครอบครัวอุปการะ และครอบครัวอุปถัมภ์ ซึ่งกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการให้การสนับสนุนเงินค่าเลี้ยงดูเด็ก รวมทั้งการรับเด็กไปอุปการะถาวรโดยการจดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม ดำเนินการตามพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ. ๒๕๒๒ และฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๓

๒.๖ ส่งเสริมและพัฒนาเด็กปฐมวัย โดยให้การส่งเสริมการจัดตั้งและกำกับดูแลการดำเนินงานของสถานรับเลี้ยงเด็กและสถานสงเคราะห์เด็กเอกชน

๒.๗ ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กได้รับการดูแลที่เหมาะสมตามวัย โดยการส่งเสริมความรู้และทักษะในการอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาเด็กปฐมวัยแก่เจ้าของ ผู้ทำการ และผู้ปฏิบัติงานสถานรับเลี้ยงและสถานสงเคราะห์เด็กเอกชน ตลอดจนการส่งเสริมให้สถานรับเลี้ยงและสถานสงเคราะห์เด็กเอกชนพัฒนาคุณภาพการให้บริการ

๒.๘ การส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานตามโครงการปาฏิหาริย์แห่งชีวิต (Miracle of life) ในพระดำริของทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญาสิริโสภาพระบรมวิ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสและมีพื้นที่ในการแสดงออกตามความสามารถและความสนใจภายใต้กรอบวัฒนธรรมอันดีงามของไทย^๕

๒.๙ การสนับสนุนให้ชุมชนจัดแหล่งเรียนรู้ และนันทนาการที่เหมาะสมกับเด็ก ตลอดจนสนับสนุนการจัดกิจกรรมเสริมสร้างพัฒนาการเด็กในแหล่งเรียนรู้ เช่น การจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ ดนตรี กีฬา ฯลฯ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีพื้นที่และกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้นอกห้องเรียนที่เป็นประโยชน์ต่อพัฒนาการของเด็ก

บทสรุป

สังคมไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กและการจัดสวัสดิการสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวถึงในกรณีของแฝดอิน-จัน การก่อตั้งโรงเลี้ยงเด็กในสมัยรัชกาลที่ ๕ การตระหนักถึงคุณค่าและสิทธิเด็กซึ่งภาครัฐ เอกชน ครอบครัว ศาสนา ระบบความเชื่อ ชุมชนและปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาสวัสดิการสังคมในสังคมไทย ในปัจจุบันนับจากช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ซึ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสะท้อนถึงการดำเนินงานต่าง ๆ เกี่ยวกับเด็กได้เน้นความสำคัญของเด็กมากยิ่งขึ้น การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

^๕ คุรยละเอียดเพิ่มเติมใน <<http://www.molittv.com/intro.php>> มุลนิธิมิราเคิลออฟไลฟ์ “โครงการหนึ่งใจ...สร้างอาคารให้ห้องเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก”

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘-๑๐ โดยยังคงยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนารวมทั้งการสร้างสมดุลการพัฒนาในทุกมิติซึ่งในกรณีของสวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก รวมถึงการพัฒนาสถาบันทางสังคม การเตรียมระบบภูมิคุ้มกันในชนบทและเมือง โดยกำหนดว่าต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็กเป็นสำคัญ ทั้งนี้ มีการให้ความสำคัญของการพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็งและพอเพียงเพื่อให้สามารถเลี้ยงดูเด็กได้อย่างมีคุณภาพ บทบาทรัฐ เอกชน ครอบครัว ศาสนา และชุมชน ยังคงสนับสนุนการปกป้อง คุ้มครองพิทักษ์ สงเคราะห์ พื้นฟูเด็ก เพื่อคืนสู่สังคม อาจกล่าวได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศมาเป็นมุ่งเน้น “การพัฒนาคน” เป็นหลัก โดยมีการน้อมนำพระราชดำริหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนในสังคมและเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอีกด้วย.

บรรณานุกรม

กนกวรรณ ดำรงค์กุล. “เรื่องเก่ากรุงสยาม”. เอกสารประกอบการเสวนาเรื่องเด็กในสังคมไทย.

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๕.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. รายงานประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๖. กรุงเทพฯ : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. ๒๕๕๖.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. สวัสดิการสังคม. กรุงเทพฯ : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. ๒๕๕๖.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. รายงานประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๕. กรุงเทพฯ : กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. ๒๕๕๕.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. บรรณาธิการ. ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์. หนังสือชุดด้วยรัก เล่มที่ ๑ จาก ๙ เล่ม.รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ ๗๒ ปี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด. ๒๕๕๖.

ชลธิชา แหม่นประภา. การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองทัศน์. ๒๕๕๔.

บุษมาศ ไกรสร. เล่าเรื่องปฐมวัยศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฉัตรชัย. ๒๕๕๔.

วิจิต ศุภฤกษ์. “เด็กในสังคมไทย” เอกสารประกอบการเสวนาเรื่องเด็กในสังคมไทย. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๕.

คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. ชื่อบ้านนามเมืองในกรุงเทพ. สำนักพิมพ์มติชน. ๒๕๓๘.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยเรื่องสู่ระบบสวัสดิการสังคมถ้วนหน้าภายในปี ๒๕๖๐. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. มีนาคม ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙). กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. ๒๕๕๕.

Evers, George, *Social Welfare*. New York: Abalis Press. 2010.

Faatz, Anita J., *The Nature of Choice and Other Selected Writings*. New York: AMS Press Inc.1985.

***Abstract* Social Welfare for Children in Thai Society**

Pattamaporn Busapathumrong

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Thai society has played a key role in focusing on developing children and social welfare. This paper aims at studying social welfare for children in Thailand. The paper will be divided into the following parts: 1) Introduction, 2) The meaning of social welfare, 3) Assistance for children in Thai society in the past with the focuses on the case of the Siamese twins (Eng and Chan and the establishment of child care center in the period of King Rama V, 4) Relevant issues on social welfare in Thai society, 5) Social welfare for children and 6) Conclusion.

Thai society realize the values of children and child rights which the state and private sectors, family, religion and belief systems, and communities play role in developing social welfare for children in Thai society. At present, the importance of children has been the focus of the state after the Eight National Economic and Social Development Plan with people centered approach reflecting the implementations of plans concerning children. Continuously, the Eleventh National Economic and Social Development Plan follows along the same line as the Eight, the Ninth and the Tenth Plan. These plans refer to the philosophy of sustainable development and people centered approach for development including the balancing construction in development in all dimensions. The case of social welfare for children covers development of social institution preparation of immune in rural and urban areas based on the best interest of the child. In addition, the development of family to strengthen and to be self sustainable in order to provide quality

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

care of children. The state and private sectors, families, religions and communities still support children in terms of preventing, protecting, advocating, providing assistance, recovering them for reintegration to society. Overall, the National Economic and Social Development Plans in contemporary society have shifted from the development paradigm to people centered paradigm in reference to His Majesty King Bhumibol Adulyadej's philosophy of sustainable economy for living in our society and for national development.

keywords: social welfare, children, Thai society, Siamese twins (Eng and Chang) , child care center, prevention, protection, recovering

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

จิตวิทยาครอบครัว^๑

พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์^๒

บทคัดย่อ

จิตวิทยาครอบครัวพัฒนามาจากศาสตร์หลายแขนงของจิตวิทยา ครอบครัวทุกครอบครัวทุกลักษณะจะมีรูปแบบเช่นใดก็ตาม มีประวัติความเป็นมาที่เหมือนกัน ครอบครัวมีวิวัฒนาการก็เพื่อแสวงหารูปแบบที่เหมาะสมกับสมาชิกของครอบครัว ที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างอบอุ่น

ครอบครัวมีวงจรที่เรียกว่า วัฏจักรของครอบครัวที่หมุนเวียนเปลี่ยนไปตามพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาสภาพแวดล้อมในสังคม มนุษย์ทุกคนต้องเป็นสมาชิกของครอบครัว แม้ว่าจะแตกต่างกันในระยะเวลา แต่เมื่อออกจากครอบครัวหนึ่งก็จะไปสู่อีกครอบครัวหนึ่งเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะอยู่แต่ผู้เดียวได้ สถาบันครอบครัวมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศชาติ เพราะประชากรที่มีประสิทธิภาพจะเกิดขึ้นได้จากการปลูกฝังและพัฒนาจากสถาบันครอบครัวนี้เอง ฉะนั้น จิตวิทยาครอบครัวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาครอบครัวให้มีประสิทธิภาพ

นักจิตวิทยาครอบครัวได้นำเสนอตัวชี้วัดความสุขของครอบครัวไว้ดังนี้ ๑. รู้จักคนในครอบครัว ๒. ฟังพาทักทายและกัน ๓. ลูกขยันใหม่ได้ และ ๔. ให้ลมหายใจต่อกัน

คำสำคัญ : จิตวิทยาครอบครัว, วัฏจักรของครอบครัว, ตัวชี้วัดความสุขของครอบครัว

พัฒนาการของมนุษย์นั้นสังคมมีบทบาทในการถ่ายทอดคุณลักษณะ ค่านิยม เจตคติ และความเชื่อ สังคมจะหล่อหลอมบุคลิกภาพของมนุษย์โดยการที่มนุษย์จะรับและถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ จากสังคมมาโดยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (socialization process) ครอบครัว คือหน่วยแรกของสังคมที่เป็นตัวแทนสถาบันสังคมในการถ่ายทอดค่านิยม เจตคติ ความเชื่อ และคุณลักษณะต่าง ๆ ของสังคมให้แก่สมาชิก ฉะนั้น ครอบครัวจึงเป็นหน่วยของสังคมหรือองค์กรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างและพัฒนาประชากรของประเทศชาติ

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

จิตวิทยา คือ ศาสตร์ที่ศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ ฉะนั้น จิตวิทยาครอบครัว คือ ศาสตร์ที่นำความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์มาประยุกต์ในการอยู่ร่วมกันในครอบครัว

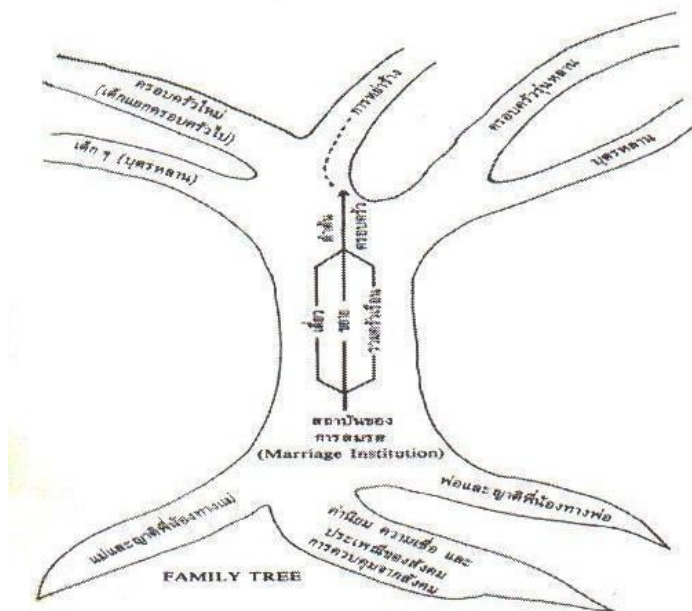
ความหมาย

ครอบครัว ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายความรวมถึงลูกด้วย นอกจากนี้ นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา ต่างก็ให้ความหมายของครอบครัวในลักษณะที่แตกต่างกัน ในความหมายทางสังคมวิทยา ครอบครัวคือรูปแบบของการที่บุคคล ๒ คน หรือกลุ่มบุคคล สร้างรูปแบบ (pattern) หรือโครงสร้าง (structure) ของการอยู่ร่วมกัน ในความหมายของนักจิตวิทยา ครอบครัวคือ สถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน เพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันสังคมภายนอกที่จะปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และเจตคติ แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมที่มีชีวิตอุบัติขึ้นในครอบครัว

ครอบครัวมีวิวัฒนาการตามยุคและสมัย เริ่มจากการที่ครอบครัวพัฒนาจากคน ๒ คน มีความสัมพันธ์อยู่ร่วมชายคาเดียวกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน พัฒนาเป็นครอบครัวขยาย (extended family) และแตกแขนงแยกออกเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ใหม่ นอกจากครอบครัวมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานแล้ว ครอบครัวยังมีวิวัฒนาการที่กว้างไกลและไม่หยุดยั้งการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ กัน จากครอบครัวเดี่ยว อาจพัฒนาเป็นครอบครัวขยาย เป็นครอบครัวกลุ่มร่วมมือ (cooperative living pattern) ในลักษณะของคิบบุตซ์ (Kibbutz) ไปจนถึงครอบครัวการสมรสหมู่ (group marriage) ซึ่งการพัฒนา รูปแบบของครอบครัวนี้ก็เพื่อแสวงหารูปแบบครอบครัวที่อบอุ่นและผูกพันกันมากที่สุดเพื่อให้เกิดผลดีแก่สมาชิกใหม่ของครอบครัวนั่นเอง

ประวัติความเป็นมา

สถาบันครอบครัวนั้นมีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แต่การศึกษาสถาบันครอบครัวเริ่มขึ้นเมื่อ ชาลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) ได้พัฒนาทฤษฎีวิวัฒนาการ (theory of evolution) จากการศึกษาประวัติของครอบครัว พบว่าแม้ครอบครัวจะมีวิวัฒนาการในรูปแบบต่าง ๆ แต่ความแตกต่างของลักษณะครอบครัวนั้นมีไม่มากนัก ความแตกต่างดังกล่าวมักจะมีอยู่ในรูปลักษณะของการจัดรูปแบบต่าง ๆ มากกว่า และรูปแบบของครอบครัวนั้นแม้ในวัฒนธรรมเดียวกันก็ยังมีหลากหลายของการพัฒนา (Queen, 1969)

ภาพที่ ๑ ต้นไม้อครอบครัว

ต้นไม้อครอบครัว (Family Tree) แสดงถึงรากของครอบครัวมาจากบรรพบุรุษของฝ่ายชาย และหญิง เติบโตเป็นต้นไม้อโดยการแต่งงาน เป็นสถาบันครอบครัวและแตกแขนงเป็นครอบครัวลูก หลานเติบโตต่อไป แต่หากจบด้วยการหย่าร้าง สถาบันครอบครัวก็จะเหมือนต้นไม้อยอดด้วน

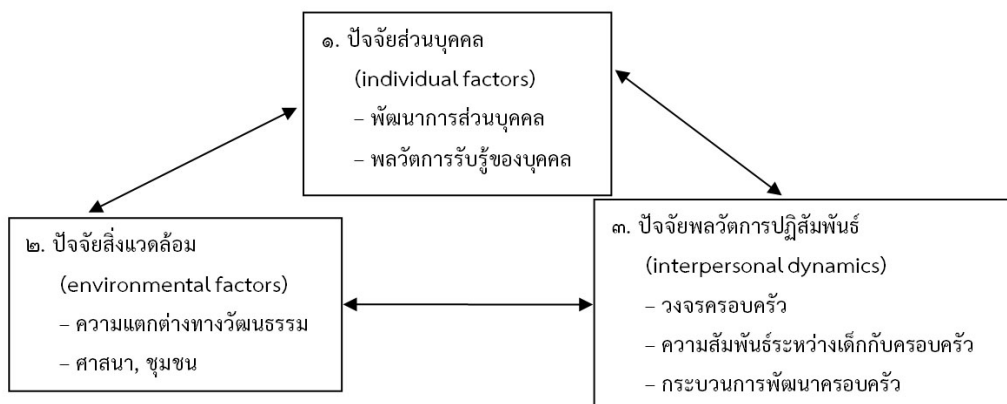
ในอดีต มนุษย์สร้างครอบครัวขึ้นเป็นสถาบันเพื่อเป็นตัวแทนสังคมในการปลูกฝังค่านิยมแก่ สมาชิกของสังคม แต่ในปัจจุบัน สถาบันครอบครัวได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุดหลายรูปแบบ จึงเป็นเวลา เหมาะสมที่จะตรวจสอบพิจารณาสถาบันสังคมหน่วยแรกในชีวิตของมนุษย์ หลังจาก ๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ในประวัติศาสตร์มนุษย์เริ่มคุ้นเคยกับสถาบันครอบครัวจนสามารถทราบได้ว่าสถาบันครอบครัว และคู่สมรสประเภทใดจึงจะเหมาะสมแก่ตนเองตามเวลาและสภาพการณ์ในจังหวะชีวิตของตน ในขณะที่โลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มนุษย์ต้องสามารถเปลี่ยนแปลงและปรับตัวให้อยู่ในระบบสังคมได้ ในปัจจุบัน เราสามารถแบ่งลักษณะของครอบครัวออกได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ครอบครัวขยาย และครอบครัวเดี่ยว ซึ่งอาจอธิบายได้ดังนี้

๑. ครอบครัวขยาย ส่วนมากได้แก่ครอบครัวในประเทศตะวันออก โดยเป็นครอบครัวที่มี กลุ่มญาติพี่น้องอยู่ร่วมกัน ตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติของทั้ง ๒ ฝ่ายหรือญาติของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด มีผู้อาวุโสเป็นหัวหน้าครอบครัว

๒. ครอบครัวเดี่ยว คือ ครอบครัวที่อยู่อาศัยตามลำพังของคู่สมรส หาเลี้ยงครอบครัวด้วยตนเอง ครอบครัวประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก อาจมีผู้อาศัยหรือลูกจ้างอยู่ด้วย อาจมีชายหรือหญิงเป็นหัวหน้าครอบครัว

จิตวิทยาครอบครัว เป็นการศึกษาศาสตร์ที่รวมมาจากทฤษฎีต่าง ๆ ทางจิตวิทยาภายใต้พื้นฐานของทฤษฎีระบบ (systems theory) สาขาวิชาจิตวิทยาครอบครัวศึกษารูปแบบจิตวิทยาที่รวมปัจจัยส่วนบุคคล (Individual factors) พลวัตของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal dynamics) และปัจจัยของสิ่งแวดล้อม (environmental factors) ดังภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ แนวคิดทางจิตวิทยาครอบครัว

แนวคิดทางจิตวิทยาครอบครัวอาจอธิบายได้ดังนี้

๑. ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย

- ๑.๑ พัฒนาการส่วนบุคคล บุคลิกภาพ ความรู้สึก การรู้คิด หลักพัฒนาการมนุษย์
- ๑.๒ พลวัตการรับรู้ของบุคคล การรับรู้สิ่งแวดล้อมของบุคคล

๒. ปัจจัยสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

- ๒.๑ ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของแต่ละครอบครัวทั้งวัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- ๒.๒ ค่านิยม ความเชื่อทางศาสนา และค่านิยมของชุมชนที่ครอบครัวถ่ายทอดให้แก่สมาชิกของครอบครัว

๓. ปัจจัยพลวัตการปฏิสัมพันธ์ ประกอบด้วย

- ๓.๑ วงจรหรือวัฏจักรของครอบครัว ซึ่งมีวงจรที่ชัดเจนตามขั้นตอนการพัฒนาครอบครัว
- ๓.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับครอบครัว

๓.๓ กระบวนการพัฒนาครอบครัวตั้งแต่เริ่มแรกของการสร้างครอบครัว
การศึกษาวิจัยในสาขาวิชาจิตวิทยาครอบครัว ครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑. การเลือกคู่ครองและรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคู่ครอง (couple interaction)
๒. บทบาทการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีในการจัดการคุณภาพของสุขภาพสมาชิกครอบครัว (the role of relational quality in managing physical illness)
๓. การทำร้ายเด็ก (child abuse) ผลต่อสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเด็ก
๔. การสื่อสารในครอบครัว (family communication) การสื่อสารที่ดีนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว
๕. ผลจากการหย่าร้างและการแต่งงานใหม่ (effects of divorce and remarriage)
๖. การเผชิญความเครียดที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีปัญหา (coping with stress after relationship)
๗. บุคลิกภาพกับรูปแบบการอบรมเลี้ยงดู (personalities and parenting styles) บทบาทของนักจิตวิทยาครอบครัว โดยทั่วไปได้แก่
 ๑. ช่วยคู่สมรสเตรียมตัวเข้าสู่ชีวิตสมรส
 ๒. ช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีของคู่สมรส
 ๓. พัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพ่อแม่กับลูก
 ๔. ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับจิตวิทยาครอบครัว เช่น แสวงหา รูปแบบใหม่ของครอบครัวยุคปัจจุบัน

ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือลักษณะใดก็ตาม ครอบครัวมีวงจรการหมุนเวียนที่เปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา เราเรียกกวงจรมันว่า วงจรของครอบครัว ดังจะอธิบายต่อไปนี้

วัฏจักรของครอบครัว

ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีประวัติการพัฒนาและอาจทำนายได้ล่วงหน้าถึงวิวัฒนาการของครอบครัวว่าระยะเวลาใดจะเป็นเช่นไร ไม่ว่าจะครอบครัวนั้นจะมีชีวิตอะไร หรือเชื้อชาติใด

ในครอบครัวหนึ่ง เมื่อสร้างขึ้นแล้วและคู่สมรสตั้งใจพัฒนาให้เจริญงอกงามต่อไปจะต้องมีกระบวนการดังนี้ การปฏิสนธิการเกิดของทารก การขยายครอบครัว ทารกจะเจริญตามวุฒิภาวะและเติบโตเต็มที่ ในขณะที่บิดามารดาเข้าสู่ปัจฉิมวัยเหมือนกันทุกครอบครัวไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด

การศึกษาวัฏจักรของครอบครัว เป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับการศึกษาชีวิตครอบครัวและอธิบายพฤติกรรมของครอบครัว ทำให้สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า ในขั้นตอนใดของวัฏจักรครอบครัว พัฒนาการของครอบครัวจะเป็นอย่างไร

ในการศึกษาครอบครัว การแบ่งวัฏจักรของครอบครัวออกเป็นช่วงเวลานั้นแตกต่างกันตามลักษณะของผู้ศึกษา บางกลุ่มแบ่งวัฏจักรออกเป็น ๓ ขั้น คือ ครอบครัวเริ่มต้น ขยาย และหดตัว บางกลุ่มแบ่งออกเป็น ๗ ขั้น คือ เริ่มครอบครัว มีลูกวัยทารก วัยก่อนเข้าเรียน ปีที่ลูกอยู่ในโรงเรียน ประถม วัยรุ่นตอนต้น วัยรุ่นตอนปลาย ผู้ใหญ่ในวัยหนุ่มสาว และปีหลัง ๆ ของชีวิตสมรส ส่วนฟิลลิส เจ. ไมเคิลจอห์น (Phyllis J. Meiklejohn) แบ่งวัฏจักรของครอบครัวออกเป็น ๙ ขั้นตอน ตามลักษณะของการพัฒนาครอบครัวแต่ละขั้น ซึ่งจะแตกต่างกันออกไปดังต่อไปนี้

๑. **ระยะเริ่มการสมรส** เมื่อเลือกคู่ครองได้ ระยะนี้สิ่งสำคัญคือการปรับตัวระหว่างบุคคล บุคคลที่มีความแตกต่างระหว่างบุคคลและปรับตัวเข้าสู่การเป็นสมาชิกของครอบครัว ๒ ฝ่าย

๒. **ระยะแรกตั้งครุฑ** เป็นระยะที่ฝ่ายหญิงมีการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เพื่อเตรียมการเป็นแม่จะต้องการการสนับสนุนทางอารมณ์มาก

๓. **ระยะเริ่มเป็นพ่อแม่** เป็นระยะที่ต้องปรับตัวกันทั้ง ๒ ฝ่ายเพื่อเตรียมตัวเป็นพ่อและแม่

๔. **ระยะปีที่ว้าวุ่น** เป็นระยะเวลาที่แม่ต้องใช้เวลาแก่ลูกเต็มที่ พ่อก็ต้องเรียนรู้บทบาทของพ่อและต้องทำงานนอกบ้านทั้ง ๒ คน การหาบุคคลที่ต้องเลี้ยงลูกจึงเป็นสิ่งที่ยากที่สุด

๕. **ระยะบุตรเริ่มเข้าโรงเรียน** ในสมัยปัจจุบันการหาโรงเรียนที่ดีเป็นเรื่องยุ่งยาก และยากยิ่งกว่าคือ การให้เด็กไปโรงเรียน การสอนการบ้าน การให้เวลาดูแลเรื่องการเรียนของลูก

๖. **ระยะบุตรเข้าวัยรุ่น** เป็นระยะเวลาที่พ่อแม่ต้องปรับตัวให้เข้าใจวัยรุ่น เรียนรู้การลดช่องว่างระหว่างวัย

๗. **ระยะบุตรแยกครอบครัว** ในระยะเวลานี้พ่อแม่ต้องปรับตัวยอมรับการเลือกคู่ครองของลูก การแยกครัวเรือนของลูก ยอมรับสมาชิกใหม่ของครอบครัว

๘. **ระยะบ้านว่างเปล่า** เป็นระยะที่คน ๒ คนต้องปรับตัวเข้าหากันอีกครั้งหนึ่ง ทำกิจกรรมร่วมกันขณะที่สมาชิกรุ่นใหม่แยกไปสร้างครอบครัวใหม่

๙. **ระยะปัจฉิมวัย** เป็นระยะที่สามีภรรยาต้องปรับตนเอง ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน

เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่าเป็นการแบ่งที่เหมาะสม เพราะโครงสร้างของครอบครัวแต่ละขั้นตอนจะต่างกันไป ทั้งการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไป หรือความสัมพันธ์ของสมาชิก ตลอดจนลักษณะความเจริญเติบโตของสมาชิกในครอบครัว และความเป็นอยู่ในครอบครัวของแต่ละขั้นของวัฏจักรก็ไม่เหมือนกัน

ความสำคัญของครอบครัวต่อสมาชิกครอบครัว

ดังที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นถึงความสำคัญของครอบครัวที่มีต่อสมาชิกของครอบครัวแต่ละบุคคล การปฏิสัมพันธ์ในครอบครัวมีผลต่อพัฒนาการทุกด้านของบุคคลทุกระยะของวัฏจักรครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันแรกของมนุษย์ แม้ครอบครัวจะมีวิวัฒนาการมาหลายรูปแบบ แต่ครอบครัวทุกรูปแบบมีความสำคัญเหมือนกันต่อสมาชิกในประเด็นหลักต่อไปนี้

๑. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก ซึ่งปรากฏในทุกลักษณะของครอบครัว อย่างน้อยที่สุดเมื่อเด็กอยู่ในวัยทารก ในตำราทางจิตวิทยาหลายเล่มอธิบายถึงหลักจิตวิทยาในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของบิดามารดา รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบุคลิกภาพของบุคคล

๒. ความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ถ้าความสัมพันธ์นี้ดี ครอบครัวก็จะมั่นคงและสร้างสรรค์ สมาชิกในครอบครัวก็จะพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในชีวิต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้จิตวิทยาเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสามีและภรรยา

๓. จิตวิทยาครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาหน้าที่ ๔ ประการของครอบครัวที่มีต่อบุคคลซึ่งจะปรากฏในทุกวัฒนธรรมคือ ให้บทเรียนในการต่อสู้ชีวิต บทบาททางเพศทั้งชายและหญิง การพัฒนาความเชื่อ ค่านิยม ในการประกอบอาชีพ สุขทริยภาพแห่งชีวิตและการดำเนินชีวิต

ด้วยครอบครัวมีความสำคัญต่อเอกัตบุคลดังที่กล่าวมานี้เอง การสร้างและพัฒนาครอบครัวจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะความล้มเหลวของครอบครัวคือความล้มเหลวเบื้องต้นของประเทศชาติ แต่บุคคลที่ตระหนักเช่นนี้มีน้อยคนนัก โดยเฉพาะบุคคลผู้บริหารประเทศชาติส่วนใหญ่มักจะเป็นตัวอย่างของความล้มเหลวในชีวิตครอบครัวเสียเอง ในประเทศที่เจริญแล้วนั้น จะไม่เลือกคนที่ประสบความล้มเหลวในชีวิตครอบครัวเข้ามาบริหารประเทศชาติ เพราะหากบุคคลไม่สามารถใช้จิตวิทยาในการบริหารครอบครัวของตนเองได้แล้ว ก็จะไม่สามารถบริหารประเทศซึ่งเป็นเสมือนครอบครัวที่มีขนาดใหญ่ได้ แต่ในที่นี้ผู้เขียนมิได้หมายถึงให้บริหารประเทศเหมือนเป็นครอบครัวของตนเอง เพราะลักษณะของประเทศนั้นจะแตกต่างไปจากครอบครัวในรูปแบบและขนาด

ตัวชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข

ตามที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น พัฒนาการของมนุษย์นั้นสังคมมีบทบาทในการถ่ายทอดคุณลักษณะ ค่านิยม เจตคติ และความเชื่อ สังคมจะหล่อหลอมบุคลิกภาพของมนุษย์โดยที่มนุษย์จะรับถ่ายทอดสิ่งต่าง ๆ จากสังคมมาโดยกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ และ ๙ เน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยใช้แนวคิด “ความอยู่ดีมีสุข” ซึ่งหมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้และมีงานทำที่ทั่วถึง มีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่น มั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ดีของรัฐ โดยมีองค์ประกอบ ๗ ด้าน คือ ๑. สุขภาพอนามัย ๒. ความรู้ ๓. ชีวิตการทำงาน ๔. รายได้และการกระจายรายได้ ๕. ชีวิตครอบครัว ๖. สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต ๗. การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ ดังนั้น ครอบครัวจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการชี้วัดความสุขของบุคคล

ด้วยครอบครัวมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเยาวชนที่จะเติบโตมาเป็นประชากรของประเทศชาตินี้เอง การพัฒนาของครอบครัวที่เป็นสุขจึงมีความสำคัญ คณะกรรมการการศึกษาและพัฒนาความรู้ทางจิตวิทยาและสังคม (พ.ศ. ๒๕๕๖) ได้นำเสนอบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัวที่เป็นสุข พบว่าครอบครัวที่เป็นสุขเกิดจากการเลือกคู่ครองที่ดี การพร้อมในการเป็นพ่อแม่ การมีความรู้ในรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่ดี การเข้าใจเด็ก การลดความขัดแย้งในครอบครัว รวมทั้งการลดช่องว่างในครอบครัว และบทบาทของสังคมและการถ่ายทอดทางสังคมของครอบครัวทั้งหมดนี้คือส่วนหนึ่งของตัวชี้วัดครอบครัวที่เป็นสุข

หน้าที่ของครอบครัวตามที่นักจิตวิทยาพัฒนาการได้ศึกษาซึ่งผู้เขียนรวบรวมมามีดังนี้

๑. หน้าที่ด้านเศรษฐกิจ

ในอดีต สมาชิกครอบครัวเดียวกันต้องช่วยกันทำมาหากิน ลูกต้องรับภารกิจของพ่อ แต่ยังไม่ได้เป็นเจ้าของจนกว่าพ่อจะเสียชีวิต ครอบครัวเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ในปัจจุบัน การผลิตต่าง ๆ ถูกนำไปประกอบเป็นธุรกิจนอกครอบครัวทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังมีการค้าขายกับต่างประเทศ อาหารที่เคยทำในบ้านก็สามารถซื้อได้จากนอกบ้าน ซื้อได้ไม่ว่าอาหารหรือเสื้อผ้า นอกจากนี้ ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้ทุนแรงต่าง ๆ เช่น เครื่องดูดฝุ่น เครื่องล้างชาม หรือเครื่องซักผ้า

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้แม่บ้านต้องออกไปทำงานหาเงินนอกบ้าน ปัจจุบันนี้หากทำงานอย่างเดียวกัน ส่วนใหญ่ผู้หญิงได้ค่าแรงเท่ากับผู้ชาย อาชีพแทบทุกอาชีพเปิดรับผู้หญิงมากขึ้น แม้กระทั่งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ฉะนั้น ด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจผู้หญิงส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องทำงานนอกบ้าน

สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ชายหญิงจึงต้องช่วยกันตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เปลี่ยนจากครอบครัวที่มีชายเป็นหัวหน้า หญิงโสดอาจแต่งงานเพราะต้องการความเป็นเพื่อน มีความสนใจร่วมกันหรือความรักมากกว่าแต่งงานเพื่อหาคนเลี้ยงดู

บางครั้งหญิงอาจทำงานเพื่อส่งสามีเรียน หรือชายทำงานเพื่อส่งภรรยาเรียน เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะหุ้นส่วนชีวิตที่ต้องรับผิดชอบในเศรษฐกิจของครอบครัวร่วมกัน นอกจากนี้ ครอบครัวยังต้องเป็นต้นแบบของการใช้ชีวิตที่ประหยัด มัธยัสถ์แก่สมาชิกใหม่ของครอบครัว ครอบครัวที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศชาติ

๒. หน้าที่ในการให้การศึกษา

ในอดีตแม่สอนเรื่องการบ้านการเรือนให้ลูก สอนให้อ่าน เขียน หรือทำเลขง่าย ๆ แต่ทุกวันนี้เด็กใช้เวลาในโรงเรียนหรือในการเรียนมากกว่าอยู่บ้าน กลับถึงบ้านในเวลาเย็น โรงเรียนเล็กก็มีกิจกรรมนอกหลักสูตร แม่แต่วันเสาร์ วันอาทิตย์ ทุกวันนี้แต่ละคนก็มุ่งจะเรียนให้ได้ปริญญาสูงสุดเท่าที่จะเรียนได้

แต่กระนั้นครอบครัวก็ยังเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมที่จะถ่ายทอดขนบธรรมเนียมและประเพณี ค่านิยม เจตคติและความเชื่อ งานอดิเรก ตลอดจนกิจกรรมที่จะเรียนได้ในบ้าน ซึ่งเด็กจะเรียนจากที่อื่นไม่ได้

เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูมาในครอบครัวที่ทำกิจกรรมร่วมกันจะต่างกับเด็กที่มาจากครอบครัวที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างทำ การปฏิบัติและดำเนินชีวิตในครอบครัวเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากกว่าเรียนจากหนังสือที่โรงเรียน ถ้าครอบครัวไม่ทำอะไรเลยก็จะสูญเสียการทำหน้าที่ด้านการให้การศึกษาให้แก่เด็ก

เด็กที่ใช้เวลาอยู่กับแม่มากกว่าพ่อจะทำกิจกรรมเหมือนผู้หญิง และอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กลายเป็นผู้เฝฝเพศเดียวกัน (homosexual) ได้ วินัย การลงโทษ ความเข้าใจ การให้กำลังใจ การวิจารณ์ เหล่านี้อยู่ในการควบคุมของพ่อแม่ ครอบครัวเป็นผู้ชี้แนะว่าเด็กจะเติบโตอย่างไร และจะเป็นสมาชิกเช่นใดของสังคมต่อไป แต่หลาย ๆ ครั้งที่พ่อแม่ไม่เข้าใจ ไม่ยอมรับภาระหน้าที่การให้การศึกษาแก่เด็ก ทำให้เด็กเติบโตในสังคมอย่างโดดเดี่ยว และกลายเป็นปัญหาของสังคม

๓. หน้าที่ในการปกป้องสวัสดิภาพ

ครอบครัวต้องปกป้องสวัสดิภาพของสมาชิก โดยอาจอาศัยตำรวจและหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สาธารณสุข ยา การประกันชีวิต การประกันทรัพย์สินสมบัติ การฉีดยา ปลูกฝี การให้ความรู้ในการดำเนินชีวิตในสังคม

การดูแลสวัสดิภาพทั้งทางกายและทางจิตของสมาชิกเป็นหน้าที่ที่ครอบครัวต้องทำให้ดีที่สุดและไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือละเลยได้

๔. หน้าที่ในการนันทนาการ

ชีวิตคนในสังคมปัจจุบันนั้นมีความเครียดสูงมากทั้งในการทำงานและสังคมในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นครอบครัวจึงมีหน้าที่หลักที่จะทำให้คนในครอบครัวมีสุขภาพจิตดี ต้องจัดให้มีนันทนาการ

ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชีวิตครอบครัวในปัจจุบัน เช่น การท่องเที่ยว การเล่นเกม การใช้เวลานันทนาการร่วมกันนั้นจะทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น พร้อมกับสุขภาพจิตของคนในครอบครัวก็จะดีขึ้นด้วย ฉะนั้น หน้าที่ด้านนันทนาการจึงเป็นหน้าที่ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับครอบครัว

๕. หน้าที่ทางศาสนา

การให้ความรู้ทางศาสนาในครอบครัวปัจจุบันมีน้อยลงไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะกลุ่มพุทธศาสนิกชน เพราะความไม่สะดวกทำให้คนหนุ่มสาวไม่สนใจการเข้าวัด ในชนบทเวลามีนงานวัดเยาวชนจะเข้าวัดเพื่อความสนุกสนานมากกว่าที่จะสนใจในพิธีทางศาสนา

ความเชื่อพื้นฐานต่าง ๆ เด็กควรได้จากครอบครัว ครอบครัวควรช่วยให้เด็กมีปรัชญาชีวิต มีคุณธรรม จริยธรรม

การศึกษาพบว่าหนุ่มสาวที่เรียกตนเองว่าพุทธศาสนิกชน เป็นเพราะเกิดมาในครอบครัวที่นับถือศาสนาพุทธ แต่แท้จริงแล้วครอบครัวพุทธส่วนมากไม่สามารถให้คุณค่าทางศาสนาอย่างแท้จริงแก่เด็กและเยาวชนได้ ซึ่งต่างกับศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม จะมีกระบวนการถ่ายทอดหลักศาสนาอย่างชัดเจนจากครอบครัว

๖. หน้าที่ในการให้ความรัก

วัยทารกเด็กจะได้รับการอุ้มชูกอดรัดจากมารดาในระหว่างให้นม ได้รับการเปลี่ยนผ้าที่เปียกแฉะ และมีคนในครอบครัวมาเล่นด้วย ทำให้เด็กเกิดความไว้วางใจ เมื่ออายุได้ ๓ เดือน เด็กเริ่มจะเห็นความแตกต่างระหว่างบุคคลแต่ละคน รู้ว่าใครเป็นใครในครอบครัว การอุ้มชูแสดงความรักทำให้เด็กเกิดความรู้สึกอบอุ่น มั่นคงปลอดภัย ซึ่งจะช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับโลกภายนอกได้ การดูแลด้วยความรักของพ่อแม่ช่วยให้เด็กมีบุคลิกภาพและสุขภาพสมบูรณ์ ความรักและการให้กำลังใจจากครอบครัวจะช่วยให้เด็กเติบโตอย่างมีความสุขและมีความเชื่อมั่นในตนเอง

๗. หน้าที่ทางชีววิทยาของครอบครัว

ครอบครัวมีหน้าที่ให้กำเนิดลูกเพื่อให้มนุษย์สามารถสืบพันธุ์อยู่ต่อไปได้ เด็กที่ครอบครัวไม่ต้องการจะกลายเป็นปัญหาและภาระของสังคม ซึ่งมีอยู่มากในสังคมไทย ดังนั้นทุกชีวิตที่เกิดมาต้องมีสิทธิที่จะได้รับความรักและความเอาใจใส่จากครอบครัว

การที่พลเมืองไทยเพิ่มร้อยละ ๑ ต่อปี กลายเป็นภาระหนักของครอบครัวและสังคม จึงจำเป็นที่ครอบครัวจะต้องวางแผนว่าจะมีบุตรกี่คน มีห่างกันกี่ปี และจะมีเมื่อไร จึงจะมีความสามารถที่จะรับผิดชอบทางเศรษฐกิจได้ดี มีเวลา มีความรักความเอาใจใส่ในการเลี้ยงดูให้บุตรเจริญเติบโตเต็มที่ การวางแผนครอบครัวเป็นหน้าที่ทางชีววิทยาของครอบครัวด้วย นอกจากนี้ ครอบครัวยังมีหน้าที่ให้ความรู้ทางเพศศึกษาเบื้องต้นแก่เยาวชน

โดโรธี ลอว์ โนลต์ (Dorothy Law Nolt) ได้สรุปถึงอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่ส่งผลต่อพัฒนาการบุคลิกภาพของเด็ก ซึ่งถอดความโดยพรรณทิพย์ เกษะนันท์ (๒๕๑๘) ไว้ดังนี้

ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยคำตำหนิ	เขาจะเป็นคนล้มเหลว
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความก้าวร้าว	เขาจะเป็นคนที่แข็งกร้าว
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยคำเย้ยหยัน	เขาจะเป็นคนขลาดอาย
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความละอายน	เขาจะเป็นคนขาดความเชื่อมั่นในตน
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูให้มีมานะอดสาหัส	เขาจะเป็นคนที่อดทน
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยการให้กำลังใจ	เขาจะเป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตน
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความชื่นชม	เขาจะเป็นคนที่ซึ่งในคุณค่า
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความยุติธรรม	เขาจะเป็นคนที่รักความยุติธรรม
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความรักความอบอุ่น	เขาจะเป็นคนที่มีศรัทธาในชีวิต
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยการยอมรับ	เขาจะเป็นคนที่พอใจในตนเอง
ถ้าเด็กถูกเลี้ยงดูด้วยความเป็นมิตร	เขาจะเป็นคนที่เต็มไปด้วยความรัก และเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่เด็กได้รับจากครอบครัวมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมาก

ดัชนีชี้วัดความสุขในครอบครัวตามดัชนีชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ได้จำแนกดัชนีตัวชี้วัดไปตามรูปแบบของครอบครัว และต่อมหาวิทยาลัยมหิดลได้จัดทำการศึกษาเชิงคุณภาพวัดความอยู่ดีมีสุขของประชาชนโดยศึกษาในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดชัยนาท และได้ระบอบุคคลประกอบตัวชี้วัด “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” ไว้ ๕ องค์ประกอบ คือ

๑. รูปแบบครอบครัว หมายถึง ลักษณะโครงสร้างที่มีความหลากหลายของครอบครัว

๒. บทบาทหน้าที่ของครอบครัว หมายถึง การทำหน้าที่ของครอบครัว ด้านเศรษฐกิจ ด้านความเป็นอยู่ทั้งร่างกายและจิตใจ ด้านการพัฒนาปลูกฝังความเป็นคนดี เป็นแหล่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม

๓. สัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง ความเกี่ยวข้องข้องปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว

๔. การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถของครอบครัวที่จะพัฒนาในสังคมที่เปลี่ยนแปลง รักษาสัมพันธ์ภาพที่ดี ช่วยสมาชิกทั้งหญิงและชายปรับตัวในกระแสสังคม

๕. การแก้กฏลสังคมอย่างมีคุณธรรม หมายถึง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างสรรค์ และช่วยเหลือสังคม ไม่ก่อความเดือดร้อนหรือสร้างปัญหาสังคม

นอกจากนี้คณะวิจัยได้นำเสนอตัวชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขไว้ ๒๒ ตัวชี้วัด คือ

๑. มีสมาชิกครบสมบูรณ์ตามวงจรชีวิตของครอบครัว
๒. สมาชิกตั้งใจสร้างและพัฒนาครอบครัวร่วมกัน
๓. จำนวนสมาชิกทำหน้าที่หารายได้เหมาะสมกับขนาดของครอบครัว
๔. มีผู้ทำมาหาเลี้ยงครอบครัว
๕. สมาชิกดูแล เอาใจใส่ช่วยเหลือ สนับสนุน ซ้ำกันและกัน
๖. ครอบครัวอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี
๗. เอื้อการเรียนรู้ พัฒนาทักษะการดำรงชีวิต
๘. ปลุกฝังและถ่ายทอดคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณี
๙. แสดงความรักนับถือซึ่งกันและกัน เอื้ออาทรต่อกัน
๑๐. มีการทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ร่วมกัน
๑๑. ตัดสินเรื่องสำคัญด้วยกัน
๑๒. อยู่ร่วมกันอย่างสุขสงบ
๑๓. พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
๑๔. มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง
๑๕. สมาชิกร่วมกันแบ่งเบาภาระงานบ้าน
๑๖. ช่วยดูแลสุขภาพซึ่งกันและกัน
๑๗. รับผิดชอบป้องกันอุบัติเหตุ
๑๘. ไม่ติดสารเสพติด บุหรี่ สุรา
๑๙. สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้
๒๐. สามารถเข้าถึงบริการทางสังคม
๒๑. เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อส่วนรวมและสาธารณประโยชน์
๒๒. สมาชิกไม่มีพฤติกรรมต่อต้านสังคม

ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๖) จีนนี่ คิม (Jeannie Kim) นักจิตวิทยาครอบครัวได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดความสุขในครอบครัว ดังนี้

๑. รู้จักคนในครอบครัว (know who they are in the family) รู้ความถนัดและความสามารถของสมาชิกในครอบครัว และให้สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการวางแผนครอบครัวตามศักยภาพของแต่ละบุคคลในเรื่องต่าง ๆ ของครอบครัว เช่น การประกอบอาชีพของครอบครัว การพักผ่อนของครอบครัว งานอดิเรกที่สามารถทำร่วมกัน

๒. พึ่งพาซึ่งกันและกันได้ (lean on others) ครอบครัวต้องมีความใกล้ชิดกัน และอาจดูแบบการแก้ปัญหาจากครอบครัวอื่นที่เคยเผชิญปัญหาลักษณะเดียวกันมาแล้ว เรียนรู้ และแก้ปัญหาครอบครัวร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น สมาคมครู ผู้ปกครอง หรือกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ

๓. ลุกขึ้นยืนใหม่ได้ (bounce back) ทุกครอบครัวต้องเผชิญปัญหาแต่ต้องสามารถผ่านพ้นจุดยากลำบากของปัญหาพื้นคืนใหม่ (resiliency) หลังจากเผชิญปัญหาได้

๔. ให้ลมหายใจต่อกัน (breathe) ให้เวลาแก่ครอบครัว ทำกิจกรรมร่วมกัน สนุกสนานร่วมกัน เช่น เดินเล่นด้วยกัน ทำอาหารร่วมกัน เล่นกีฬาด้วยกัน

องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ตัวชี้วัดการมีครอบครัวที่เป็นสุขนั้น ครอบครัวต้องปฏิบัติหน้าที่ได้ถูกต้องสมบูรณ์ทั้ง ๗ ประการ ครอบครัวที่เป็นสุขนั้นต้องมีความสัมพันธ์ดีระหว่าง “หัวใจหลัก” ของครอบครัวที่เป็นสุข คือ

ความรักในครอบครัว ความรักความผูกพันนำมาซึ่งความสุข เพราะเป็นพลังใจให้สมาชิกในครอบครัวทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มใจ โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดูเด็กในครอบครัว

การศึกษาสำหรับครอบครัว (Family Life Education) เป็นการศึกษาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับความจำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในครอบครัว องค์การต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา เช่น The National Council on Family Relations, The American Social Health Association ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวและเยาวชน และการศึกษาสำหรับครอบครัวได้มีการสอนครั้งแรกในระดับมหาวิทยาลัยที่วิทยาลัยบอสตัน (Boston College) ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ และพัฒนาขยายไปทั่วสหรัฐอเมริกา ใน ค.ศ. ๑๙๗๑

จุดประสงค์ของการให้การศึกษานี้ของจิตวิทยาครอบครัวคือ การให้ความรู้ สนับสนุนให้บุคคลมีภูมิคุ้มกันที่สร้างและพัฒนาครอบครัวที่เป็นสุขและมีคุณค่าในสังคม เพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคม เป็นหน่วยแรกของบุคคลที่ต้องถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ และเจตคติต่อเยาวชนของชาติ การมีครอบครัวที่มีภูมิคุ้มกันให้เยาวชนและสมาชิกเป็นสุขจะนำไปสู่ประเทศชาติที่มั่นคงและสงบสุข

บรรณานุกรม

นิตยา คชภักดี และคณะ. โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” รายงานรวบรวมผล
การวิจัยระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๕๒. กรุงเทพฯ : สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและ
ครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๒.

พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. จิตวิทยาครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วัชรีย์ พุ่มทอง และตฤตถนัย นพคุณ. ดัชนีชี้วัดความสุขของภาครัฐและภาคีพัฒนา. วารสารเศรษฐกิจและ
สังคม. (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๐). กรุงเทพฯ : สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา,
๒๕๕๐.

Day, Randal and Day, Randal D. *Introduction to Family Processes*. 5th ed. New York: Routledge Academic, 2009.

Family Life Education in Educational Institutions in North Carolina: A Position Paper. North Carolina Council on Family Reation. Inc, 1971.

Kim, Jeannie. *4 Keys to Building a Happy Family*. www. Com. 2013.

Mead, Magaret, “Marriage in turo steps” the Family in Search of Future (Edit) Robert, A. New York: Appleton-Century Crof 15. Moedefte Corp, 1970 p. 75-84.

Mikesell, R., Lusteran, D., & McDaniel, S. (Eds.). *Integrating family therapy: Hand book of family psychology in systems theory*. Washington, DC: American psy chological association, 1995.

Moen, P., Elder, G. and Luscher, K. (Eds.) *Examining Lives in Context: Perspectives on the Ecology of Human Development*. Washington, DC: American Psycho logical Association, 2001.

Nichols, M. *The self in the system*. New York: Brunner/Mazel, 1987.

Queen, S. A. and Habenstein, R. W. *The Family in Various Culture*. New York: J.B. Lippincott Co., 1969.

Bray, James H. ans Stanton, Mark (ed). *The Wiley-Blackwell Handbook of Family Psychology*. New York: the Wiley-Blackwell, 2012.

Abstract **Family Psychology**

Puntip Sirivunnabood

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute, Thailand*

Family Psychology is an emerging discipline within psychology. Family patterns developed from same roots. Family evolution aims on the benefit of members in family, warm living together.

Family develops the family life cycle according to time changes. All human being must be the member of a family, no one can live alone. So Family is the important institute for the development of the country. And Family Psychology has strong impact in developing the happy family. The four keys of the happy family are 1) know who they are in the family 2) leans on others 3) bounce back and 4) breathe.

keywords: family psychology, family life cycle, happy family index

มนุษย์บนเส้นทางสู่เสรีภาพของซาทร์

วนิดา ขำเขียว^๒

บทคัดย่อ

แนวคิดในเรื่องเสรีภาพของฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre) หรือที่นิยมเรียกกันว่าซาทร์นั้น ยังไม่ล้าสมัยเพราะมีส่วนดีที่สามารถนำมาใช้ได้สำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันและมีการส่งเสริมให้มนุษย์มีความสนใจในการมองตนเอง รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ตลอดจนแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยความสามารถของตนเองโดยตระหนักถึงเสรีภาพที่ทุกคนมีมาตั้งแต่เกิด การปลูกเร้าให้แต่ละคนตระหนักถึงตนเองว่ามีเสรีภาพและใช้เสรีภาพอย่างถูกต้องนี้จะทำให้เกิดการปลดปล่อยตนเองจากกระแสสังคมที่ทำให้เกิดความด้อยในทางปัญญาและมีความกล้าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาทั้งหลายโดยการใช้เสรีภาพอย่างมีความรับผิดชอบ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์หมดความทุกข์และความกังวลใจ อีกทั้งยังเป็นการดำเนินชีวิตบนเส้นทางเดินที่สมศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

คำสำคัญ : เสรีภาพ, มนุษย์, พรรณนาปรากฏการณ์, ศรีทธาเลว

บทนำ

ความเจริญก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีถึงแม้ว่าจะรุดหน้าจนทำให้เกิดความสะดวกสบายอย่างมากมาย และทำให้การสื่อสารในโลกมีการติดต่อกันได้อย่างทั่วถึงก็ตาม แต่ผลที่ตามมาก็คือ การที่คนส่วนมากติดความสะดวกสบายจนกระทั่งตกเป็นทาสของวัตถุและปล่อยตนไปตามกระแสสังคมเพราะไม่ยอมคิด ไม่ยอมแก้ปัญหา และไม่ยอมตัดสินใจด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ตนต้องเหน็ดเหนื่อยและรับผิดชอบมาก แต่นั่นกลับทำให้คนเหล่านั้นคิดเองไม่เป็น กลายเป็นคนชอบพึ่งพาผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่อยู่เหนือธรรมชาติ จึงเกิดความด้อยทางปัญญา ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดความเครียด ความหงุดหงิด ความสับสน และความเบื่อหน่ายต่อชีวิต อันมีผลต่อเนื่องไปถึงอนาคตที่ทำให้เกิดปัญหาทางสุขภาพและปัญหาทางสังคมในขั้นนี้ได้นำเสนอแนวคิดในเรื่อง

^๑ บรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน วันพุธที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖

^๒ ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

เสรีภาพของชาวยุโรปโดยค่าน่าจะมีประโยชน์ได้ในระดับหนึ่งต่อบุคคลและสังคม เพราะชาวยุโรปคิดว่าเสรีภาพเป็นเงื่อนไขแรกแห่งการกระทำของมนุษย์ และเสรีภาพเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการแก้ปัญหาและการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตของทุก ๆ คน การปลุกเร้าให้มนุษย์ตระหนักถึงตนเองว่ามีเสรีภาพและใช้เสรีภาพอย่างถูกต้องนั้นจะทำให้เกิดการปลดปล่อยตนเองจากกระแสของสังคมที่ทำให้เกิดความต้อยทางปัญญาและเกิดความกล้าในการคิดและตัดสินใจด้วยตนเองโดยการใช้เสรีภาพอย่างถูกต้องในการเผชิญหน้ากับปัญหาทั้งหลาย และแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยตนเอง อีกทั้งยังสามารถดำเนินชีวิตบนเส้นทางเดินของตนอย่างมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

ภูมิหลังของชีวิต

ฌ็อง-ปอล ซาทร์ เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๕ ชื่อเต็มคือ ฌ็อง-ปอล ชาร์ล เอมาร์ ซาทร์ (Jean-Paul Charles Aymard Sartre) แต่คนทั่วไปนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า “ซาทร์” บิดาของซาทร์ซึ่งทำงานราชการในกองทัพเรือฝรั่งเศส มีชื่อว่า ฌ็อง-บัพติสต์ ซาทร์ (Jean-Baptiste Sartre) ส่วนมารดา มีชื่อว่า แอน-มารี ชไวเซอร์ (Anne-Marie Schweitzer) เมื่อซาทร์มีอายุ ๑๕ เดือน บิดาเสียชีวิตทำให้มารดาต้องรับภาระเลี้ยงชีวิตตนเองและดูแลซาทร์มาตลอด โดยได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากคุณตาที่มีส่วนทำให้ซาทร์ได้รับความรู้ในด้านคณิตศาสตร์และวรรณกรรมคลาสสิกต่าง ๆ เมื่อย่างเข้าสู่วัยรุ่น ซาทร์ได้มีโอกาสศึกษาที่เอโกล นอรัล ซูเปรีเออร์ (Ecole Normale Supérieure) กรุงปารีส (Paris) ซาทร์สนใจการเรียนรู้ปรัชญาของ อ็องรี ลูย แบร์กซอง (Henri Louis Bergson) ซึ่งมีส่วนทำให้ซาทร์มั่นใจว่าปรัชญาสามารถช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้^๓

ต่อมาใน ค.ศ. ๑๙๓๑ ซาทร์ได้เป็นอาจารย์สอนปรัชญาที่เลอฮาฟวร์ (Le Havre) และในช่วง ค.ศ. ๑๙๓๔-๑๙๓๕ เขาได้ศึกษาแนวคิดของเอ็ดมุนด์ กุสตาฟ ฮาลเบรชท์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Gustav Albrecht Husserl) ซึ่งทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการเขียนหนังสือชื่อ *The Transcendence of the Ego* และเขียนนวนิยายเรื่อง *The Nausea* ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซาทร์ถูกจับเป็นเชลยในเยอรมนี จึงเป็นโอกาสสำคัญที่ทำให้ได้ศึกษางานของมาร์ติน ไฮเด็กเกอร์ (Martin Heidegger) ซึ่งมีอิทธิพลต่องานเขียนชิ้นสำคัญคือ *Being and Nothingness* และ *Critique of the Dialectic Reason*

นอกจากนี้ ซาทร์ยังให้ความสนใจในแนวคิดของมาร์กซิสม์ (Marxism) แต่มิได้สมัครเป็นสมาชิกขององค์กรนี้เลย ซาทร์ได้ศึกษาแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกคนอื่น ๆ อีก เช่น อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) และเกออร์ค วิลเฮล์ม ฟรีดริช เฮเกล (Georg Wilhelm Friedrich

^๓ Samuel Enoch Stumpf; James Fieser. *Philosophy: History and Problems*. 2008, p. 432.

Hegel) นักปรัชญาเหล่านี้มีอิทธิพลต่อแนวคิดของซาทร์ในการสร้างผลงานต่าง ๆ ซาทร์มีคู่ชีวิตที่คอยให้ความช่วยเหลือและเป็นนักคิดนักเขียนคนสำคัญของฝรั่งเศส คือ ซิมง เดอ โบวัวร์ (Simone de Beauvoir) ซึ่งเป็นนักสตรีนิยม (Feminist) ที่ต่อสู้เพื่อความเสมอภาคระหว่างเพศ ทั้ง ๒ คนมีชีวิตอยู่ด้วยกันตลอด ๕๑ ปี โดยมีได้แต่งงานหรือจดทะเบียนสมรส เพราะความที่ต้องการอิสรภาพและไม่ต้องการให้สังคมมากำหนดวิถีชีวิต ซาทร์ชอบดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ถึงแม้ว่าเขาจะเป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียง แต่เขากลับพึงพอใจที่จะอาศัยอยู่ภายในห้องพักเล็ก ๆ ที่กรุงปารีส ตอนบั้นปลายชีวิตของซาทร์นั้นเป็นเรื่องที่น่าเศร้ามากเพราะต้องเผชิญกับโรคมะเร็งไขกระดูกจนทำให้สุขภาพไม่ดี ซาทร์เสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน ค.ศ. ๑๙๘๐ รวมอายุได้ ๗๔ ปี ผลงานของซาทร์นั้นมีมากมายซึ่งมีทั้งปรัชญา วรรณกรรม และบทละครต่าง ๆ โดยเฉพาะผลงานทางด้านวรรณกรรมและบทละครนี้มีการสอดแทรกแนวคิดทางปรัชญาไว้ด้วย ทำให้ได้รับความนิยมอย่างสูงจนกระทั่งได้รับรางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรม ซึ่งซาทร์ปฏิเสธที่จะรับรางวัลนี้เพราะไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามความนิยมของสังคม

ฮอนเดอร์ริช (Honderich) ได้ยกย่องซาทร์ว่าเป็นนักปรัชญาที่มีความรู้รอบด้านยิ่งกว่านักปรัชญาคนอื่น ๆ^๕ เพราะซาทร์มีความรู้และความสามารถทั้งในด้านปรัชญา การเขียนบทละคร การเขียนเรื่องสั้น การวิจารณ์วรรณกรรม และยังเป็นนักทฤษฎีทางการเมือง ผลงานของซาทร์จึงมีมากมายซึ่งในที่นี้ได้นำเสนอเพียงบางเล่มที่สำคัญดังนี้

๑. *La Transcendance de l'Ego (The Transcendence of the Ego)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๓๖
๒. *L'Imagination (Imagination)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๓๖
๓. *La Nausée (The Nausea)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๓๘
๔. *Le Mur (The Wall)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๓๙
๕. *L'Imaginaire (Imagination)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๐
๖. *Les Mouches (The Flies)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๓
๗. *L'Être et le néant (Being and Nothingness)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๓
๘. *Huis Clos (No Exit)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๔
๙. *L'Age de Raison (The Age of Reason)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๕

^๕ Christina Howells. *The Cambridge Companion to Sartre*. 1998, pp. ix-xv.

^๕ Ted Honderich. *The Oxford Companion to Philosophy*. 1995, p. 79.

๑๐. *L'Existentialisme est un Humanisme. (Existentialism is a Humanism)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๖

๑๑. *Morts sans sépulture (The Victors)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๖

๑๒. *La Putain respectueuse (The Respectful Prostitute)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๖

๑๓. *Situations I (Situations)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๗

๑๔. *Situations II* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๘

๑๕. *Situations III* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๔๙

๑๖. *Question de Méthode (Question for a Method)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๐

๑๗. *Critique de la Raison Dialectique (Critique of Dialectical Reason)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๐

๑๘. *Les Mots (the Words)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๓

๑๙. *Situations IV, V และ VI* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๔

๒๐. *Situations VII* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๖๕

๒๑. *L'Idiot de la Famille. V. 1 และ V. 2 (The Idiot of the Family)* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๗๑

๒๒. *Situations VIII และ IX* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๗๒

๒๓. *L'Idiot de la Famille V. 3* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๗๒

๒๔. *Situations X* ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๗๖^๖

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งในผลงานมากมายของซาทร์ ซึ่งมีทั้งปรัชญา วรรณคดี เรื่องสั้น และบทละครโดยเฉพาะวรรณกรรมและบทละครนั้นสามารถอธิบายความคิดทางปรัชญาของซาทร์ได้ชัดเจนซึ่งทำให้คนทั่วโลกได้รู้จักซาทร์ในฐานะนักอัตถิภาวนิยมคนสำคัญที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของความเป็นมนุษย์และเชื่อมั่นว่ามนุษย์สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้

ความเป็นอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ของซาทร์

ซาทร์มีแนวคิดที่ไม่เชื่อในอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือมนุษย์จึงไม่ยอมรับในคุณค่าของศาสนาว่ามีอยู่จริง แต่มนุษย์เท่านั้นที่เป็นผู้บัญญัติหลักการและคุณค่าของศาสนา ถึงแม้ว่าธรรมชาติของความเป็นมนุษย์จะมีกิเลส ตัณหา ราคะ แต่ซาทร์เชื่อว่ามนุษย์มีความคิด มีจินตนาการ และมีเสรีภาพต่อการตัดสินใจ มนุษย์มีอยู่และต้องเผชิญหน้ากับสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวของมนุษย์เอง เราจะเห็นว่าทัศนคติแบบนี้เป็นารแสดงออกซึ่งแนวคิดอัตถิภาวนิยมแบบอเทวนิยมที่กระตุ้นให้มนุษย์

^๖ Priest, Stephen. *Jean-Paul Sartre: Basic Writings*. 2001, pp. 334-337.

ตระหนักถึงความมีอยู่ของตนเองว่าอยู่เหนือสสารัตถะ (essence) ที่เป็นนามธรรม อันเป็นการส่งเสริมมนุษย์ให้รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง และแก้ไขปัญหาคึ่งส่วนมากมาจากตนเอง การแก้ไขปัญหาคึ่งต่าง ๆ แบบชาทร์นี้ไม่มีรูปแบบที่สำเร็จรูป เพราะชาทร์คิดว่าปัญหาของแต่ละคนนั้นมีลักษณะเฉพาะตน แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาคึ่งตามแบบชาทร์นั้นจึงเป็นลักษณะที่กระตุ้นให้บุคคลคิดเป็น ทำเป็น และยอมรับสภาวะความจริงทุกอยาคึ่งตามที่ปรากฏขึ้นมาจึงทำให้มนุษย์สามารถเห็นปัญหาของตนเอง และมีความกล้าที่จะเลือกวิธีการแก้ปัญหาคึ่งด้วยตนเองอยาคึ่งอย่างมีเสรีภาพ

การที่เราจะศึกษาเสรีภาพในทัศนะของชาทร์นั้นมิมีประเด็นที่ควรพิจารณา ๓ ประการ ดังนี้

๑. มนุษย์ในทัศนะของชาทร์นั้นเป็นอยาคึ่งอย่างไร
๒. เสรีภาพในทัศนะของชาทร์นั้นสำคัญอยาคึ่งอย่างไร
๓. เสรีภาพในทัศนะของชาทร์ยังคงนำมาใช้กับชีวิตในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่

๑. มนุษย์ในทัศนะของชาทร์นั้นเป็นอยาคึ่งอย่างไร

ชาทร์มีความสนใจในปรัชญาของนักปราชญ์ตะวันตกหลายคน ได้แก่ คานท์, เฮเกล, ไฮเด็คเกอร์ และฮุสเซอร์ล นักปราชญ์เหล่านี้มีส่วนทำให้ชาทร์เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างแนวคิดทางปรัชญา และสร้างผลงานสำคัญต่าง ๆ มากมาย เช่น *The Transcendence of the Ego, Being and Nothingness, Existentialism is a Humanism, The Nausea* และ *No Exit* โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดของฮุสเซอร์ลซึ่งเสนอวิธีปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) อันเป็นการหาความจริงที่ให้จิตทำงานอยาคึ่งอย่างอิสระและปราศจากอคติ โดยไม่ปล่อยให้ความรู้และศรัทธาคึ่งใด ๆ เข้ามามีอิทธิพล ความรู้ที่ปรากฏจึงเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ดังนั้น ความรู้ที่ได้มาด้วยวิธีนี้จึงไม่ใช่ความเป็นจริงในตัวเอง แต่เป็นความจริงที่ปรากฏแก่ความสำนึกของเรา ชาทร์ได้นำวิธีปรากฏการณ์วิทยานี้ไปปรับปรุงใหม่ เพราะไม่เห็นด้วยกับฮุสเซอร์ลที่คาดหวังว่าจะพบสสารัตถะจากวิธีปรากฏการณ์วิทยา ชาทร์ได้ใช้แนวคิดปรากฏการณ์วิทยานี้ไปศึกษาอัตถิภาวะ (existence) โดยต้องการศึกษาเข้าไปในตนเองแล้วดูความสำนึกที่เกิดขึ้น แต่ไม่คาดหวังที่จะพบสสารัตถะ ซึ่งวิธีการแบบนี้คล้ายกับการฝึกสติปัฏฐาน ๔ ในพระพุทธศาสนา ที่มีหลักการตามดู รู้คิด รู้ความรู้สึกและอาการของกายและจิตในทุกะยะ การพิจารณาเข้าไปภายในเช่นนี้เป็วิธีที่ชาทร์เรียกว่า พรรณนาปรากฏการณ์ (Phenomenological Description) ซึ่งเป็นการพิจารณาและเห็นความสำนึกของเราที่มีต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ โดยไม่ใช้ความรู้ใด ๆ เข้าไปตีความหรือแต่งเติมและไม่มี การคาดเดา การหาความรู้แบบนี้เป็นการมองเข้าไปภายใน ซึ่งจะทำให้เรารู้จักตนเอง และรู้ว่าเรานั้นจะต้องแก้ไขปัญหาคึ่งอย่างไรให้แกตนเอง ในประเด็นนี้เองที่ทำให้เราเห็นว่าแนวคิดของชาทร์มีความแตกต่างไปจากการแสวงหาความรู้ของนักปรัชญาสมัยก่อนในหลาย ๆ สำนักที่นิยมการคาดเดาหรือการแก้งความจริง การที่ชาทร์ใช้วิธีมองเข้าไป

ในตนเองแล้วสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ จึงทำให้เขาเห็นว่าสสารัตถะเป็นผลผลิตของเหตุผลที่ไม่ได้อยู่จริง ฉะนั้น เราควรศึกษาที่ตัวเราเองโดยตรง ซึ่งจะทำให้เราเห็นว่าสสารัตถะคือ ปรากฏการณ์ทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน

ซาทรไม่ยอมรับในวิญญูญาณที่เป็นอัตตา เมื่อเขากล่าวถึงความสำนึก (consciousness) จึงหมายถึง การรับรู้ หรือหมายถึงความสำนึกที่ไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริงในตัวเอง หรือภาวะในตัวเองและไม่เป็นสิ่งที่ตายตัว แต่เป็นสิ่งที่เกิดและดับตลอดเวลา ฉะนั้นความสำนึกของมนุษย์จะไม่มีวันถึงขีดขั้นของความเต็มและไม่เป็นอะไรเลย มนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะยอมรับหรือปฏิเสธ^๗ ด้วยเหตุนี้ซาทรจึงไม่เชื่อในเรื่องโลกหน้าและสิ่งเหนือโลกทั้งหลาย ซาทรเชื่อว่าไม่มีวิญญูญาณที่เป็นตัวตน มีแต่สิ่งที่เรียกว่า วิญญูญาณ ซึ่งเป็นเพียงกระแสของความสำนึกที่เกิดและดับ ฉะนั้น มนุษย์ควรอยู่กับปัจจุบันและกล้าที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ โดยมีความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น

ด้วยวิธีพรรณนาปรากฏการณ์นี้เอง ซาทรจึงเชื่อว่ามีความจริงอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. ภาวะในตนเอง (being-in-itself หรือ l' être-en-soi)

ภาวะในตนเอง หมายถึง ภาวะที่ไม่ต้องทำการอะไร มีความเต็มในตัวเอง จึงไม่ปรารถนาที่จะเป็นอะไร เพราะไม่มีจิตหรือไม่มีสำนึก ทำให้ไม่สามารถตอบรับหรือปฏิเสธ ไม่มีการตัดสินใจ ไม่มีการวิเคราะห์ มันจึงเป็นสิ่งที่มันเป็นหรือเป็นภาวะที่เป็นตนเองตลอดกาล ได้แก่ ก้อนหิน ดิน สิ่งของ และวัตถุต่าง ๆ^๘

๒. ภาวะสำหรับตนเอง (being-for-itself หรือ l' être-pour-soi)

ภาวะสำหรับตนเอง หมายถึง ภาวะที่มีจิตหรือความสำนึกซึ่งสามารถที่จะตัดสินใจตอบรับหรือปฏิเสธ ทั้งนี้เพราะจิตหรือความสำนึกนี้เป็นความว่างเปล่าที่เราสามารถใส่ความคิดนึกและการสร้างสรรค์ ซึ่งเมื่อใส่เข้าไปในความสำนึกนี้แล้วย่อมไม่มีวันเต็ม จึงต่างกับวัตถุที่เต็มนิ่งอยู่อย่างนั้นตลอดกาลภาวะสำหรับตนเองได้แก่ อัตถิภาวะทั้งหลายที่มีความสำนึก มีความมุ่งหมาย มีอิสระที่สามารถกำหนดคุณค่าให้แก่ทุกสิ่ง และสามารถตัดสินใจเลือกที่จะเป็นหรือไม่เป็นอะไรก็ได้ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภาวะสำหรับตนเองนี้ ซาทรหมายถึงมนุษย์ ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่เหมือนกับวัตถุ เพราะมีความสำนึก แต่ความสำนึกนี้จะมียู้อย่างลอย ๆ ไม่ได้ จึงจำเป็นที่จะต้องมียัตถุของความสำนึกอันได้แก่ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งปรากฏการณ์และความสำนึกนี้มีอยู่อย่างสัมพันธ์กัน มนุษย์เป็นอัตถิภาวะที่มีทั้งกายและจิต ส่วนที่เป็นจิตนั้นไม่ใช่วิญญูญาณที่ล่องลอยไปมา แต่เป็นความสำนึกที่มีการเกิดและดับ มนุษย์จึงมีความคิด มีจินตนาการ มีการสร้างสรรค์ และสามารถกำหนดคุณค่า

^๗ Jean-Paul Sartre. *Being and Nothingness*. Translated by Hazel E. Barnes. 2010, pp. 7-12.

^๘ Ibid. pp. 18-30, 650.

ให้แก่ทุกสิ่งโดยที่ตัวมนุษย์เองไม่มีวันที่จะถึงขั้นเต็มสมบูรณ์ได้เลย เพราะถ้าถึงขั้นนั้นแล้วก็จะไม่มีสถานการณ์ให้เลือกและจะกลายเป็นภาวะในตัวเอง นั่นคือกลายเป็นวัตถุหาใหม่มนุษย์ ซึ่งเป็นการขัดแย้งและไม่มีวันเป็นไปได้

ภาวะในตัวเองย่อมไม่สามารถรู้ตัวเอง มีแต่ภาวะสำหรับตนเองเท่านั้นที่รู้ตัวเองได้ เพราะมีความสำนึก ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงสามารถที่จะยอมรับหรือปฏิเสธสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอิสระเสรี แต่การที่มนุษย์มีจิตหรือความสำนึกจึงจำเป็นต้องเลือกสิ่งที่ดีและทำให้ตนเองมีความสุขอันเป็นการรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ความสุขและความทุกข์ล้วนเป็นสิ่งที่มาจากการกระทำของมนุษย์ และมนุษย์มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการที่จะกระทำหรือไม่กระทำอะไรก็ได้เพราะในที่สุดแล้วจุดหมายปลายทางของมนุษย์คือ การเข้าสู่ความไม่มีอะไร^๙

ชาทร์ไม่เห็นด้วยกับนักปรัชญาบางคนที่แยกกายกับจิตออกจากกัน และไม่เห็นด้วยกับการแยกผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้ ดังแนวคิดของเรอเน เดการ์ต (René Descartes) ที่กล่าวว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” (Cogito ergo sum) ซึ่งชาทร์ไม่ยอมรับการใช้เหตุผลสำหรับรับรู้ภาวะและไม่เห็นด้วยกับการค้นหาสารัตถะของภาวะ เพราะมนุษย์สามารถรู้ภาวะได้โดยอาศัยวิธีปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งทำให้ท่านพบว่าการมีอยู่ของตัวเรานั้นมีอยู่ก่อนการคิด เมื่อมีตัวฉันจึงมีการคิด ความมีอยู่จึงมีก่อนสารัตถะ (Existence precedes essence)^{๑๐}

เราอาจสรุปได้ว่าชาทร์ยอมรับความมีอยู่ของภาวะในฐานะเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่โดยทั่วไป ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงแต่เป็นสิ่งที่มีการเกิดและการดับสลายภาวะในทัศนะของชาทร์นั้นมีทั้งภาวะในตัวเองและภาวะสำหรับตนเอง ซึ่งเป็นความจริงทั้ง ๒ ด้านที่ต้องมีอยู่อย่างสัมพันธ์กันถึงแม้ว่าจะแตกต่างกันก็ตาม

๒. เสรีภาพในทัศนะของชาทร์นั้นสำคัญอย่างไร

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า มนุษย์ในทัศนะของชาทร์เป็นภาวะสำหรับตนเองซึ่งมีความสำนึก จึงสามารถตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธอะไรต่าง ๆ ได้ และนี่เองที่ทำให้เราเห็นว่ามนุษย์มีเสรีภาพ ซึ่งต่างกับวัตถุที่ไม่มีความสำนึก ไม่สามารถรู้ตัวเอง และไม่มีอารมณ์มุ่นใด ๆ วัตถุเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามที่เป็นและไม่เคยปรารถนาที่จะเป็นอะไรความสำนึกจึงเป็นตัวที่ทำให้เราเห็นว่าวัตถุกับมนุษย์ต่างกันอย่างไร แต่ความสำนึกเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ มีการเกิดและดับไปเป็นกระแส จึงเป็นความว่างเปล่า และถ้าความสำนึกเต็มสมบูรณ์แล้วเมื่อใดการเลือกก็จะไม่มี ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความ

^๙ Ibid. pp. 98-119, 650.

^{๑๐} Ibid. p. 652.

ปรารถนาที่จะมีหรือเป็นอะไรต่าง ๆ ได้ มนุษย์สามารถตั้งปัญหาทั้งที่เกี่ยวกับตนเองและธรรมชาติ มนุษย์มีความฝัน มีจินตนาการ มีอารมณ์ที่มุ่งต่อใครและต่ออะไร ซึ่งนั่นย่อมแสดงว่ามนุษย์มีความสำนึกและความสำนึกที่เกิดขึ้นไม่เคยเต็มเลย มนุษย์จึงดิ้นรนอยู่ตลอดเวลาที่จะทำให้ความสำนึกหรือจิตนี้เต็ม ความว่างเปล่าของความสำนึกนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีเสรีภาพต่อการเลือกและการตัดสินใจ มนุษย์จึงไม่สามารถเลิกการมีเสรีภาพได้ เพราะมนุษย์ถูกกำหนดให้มีอิสระเสรี (I am condemned to be free)^{๑๑} ดังนั้นการที่พวกนิยัตินิยม (Determinism) เชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนถูกกำหนดให้มีขึ้นมาเพราะมีสาเหตุ นั้น ชาทร์ไม่ยอมรับในทัศนะนี้เพราะเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นมาโดยมนุษย์เป็นผู้กำหนด ถึงแม้ว่าการเกิดขึ้นมาของสิ่งต่าง ๆ นั้นจะทำให้ดูเหมือนว่ามีจุดหมาย แต่จุดหมายนั้นมนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้นมาเอง มนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะเลือกสรรอะไรก็ได้ เช่น เรามีจุดหมายที่จะป็นภรรยาดี เพื่อที่คนศึกษาธรรมชาติอันเป็นจุดหมายที่เราตั้งขึ้นมา หรือเรามีจุดหมายที่จะไปฝรั่งเศส หรือเรามีจุดหมายที่จะไปแคชเมียร์ ทั้งหมดนี้มิได้มีอะไรมากำหนดให้เราทำ เราจึงมีเสรีภาพที่จะทำหรือไม่ทำก็ได้

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จมิใช่สิ่งสำคัญสำหรับเสรีภาพในทัศนะของชาทร์ และการเป็นอิสระมิได้หมายความว่าเราต้องคว่ำสิ่งที่ตนปรารถนานั้นให้ได้ แต่การตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะปรารถนาอะไรและกระทำการนั้นให้เป็นไปตามจุดหมายที่ตนเลือกนั้นต่างหากที่เป็นเรื่องสำคัญ ชาทร์เชื่อว่าคนเรามีเสรีภาพที่จะเลือกการเป็นอิสระ แต่เราไม่มีใครจะเลือกกัน เพราะการเลือกให้ตนเองเป็นอิสระนั้นจะทำให้เราพบกับความรับผิดชอบที่มากมาย พบกับความเสี่ยง ความกลัว ความว้าเหว และความไม่สะดวกสบายต่าง ๆ จึงทำให้เกิดความกังวลใจ (anguish)^{๑๒} คนส่วนมากมีความวิตกกังวลอยู่เสมอเมื่อจะต้องตัดสินใจเลือกกระทำอะไรอย่างอิสระ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงปล่อยตนไปตามกระแสของสังคม เพื่อจะได้ไม่ต้องวิตกกังวลต่อการเลือก และไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลของการเลือก ความทุกข์ของมนุษย์ในทัศนะของชาทร์นั้นคือการที่พวกเขาเกิดภาวะแปลกแยก (alienation)^{๑๓} อันเป็นสภาวะจิตใจที่ผิดเพี้ยนไปจากสภาวะที่ควรจะเป็น ซึ่งทำให้เกิดการกระทำที่ไม่เหมาะสมกับธรรมชาติของตน การที่คนเราไม่สามารถเป็นในสิ่งที่ต้องการเป็น และสิ่งที่ตนเป็นนั้นไม่ใช่สิ่งที่ตนต้องการ ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ แต่ถ้ามนุษย์รู้จักตนเองและใช้เสรีภาพที่ตนเองมีอย่างถูกต้อง สภาวะแปลกแยกจะไม่เกิดขึ้น ดังนั้น การที่คนเรากล้าตัดสินใจเลือกทำสิ่งต่าง ๆ แล้วยอมรับผลที่เกิดขึ้นมาในภายหลัง จะทำให้ไม่เกิดสภาวะที่เรียกว่า “ศรัทธาเลว” (bad faith หรือ mauvaise foi)^{๑๔} อันเป็นสภาวะหลอกตนเองที่ทำให้เกิดความคิดผิด ๆ ที่ว่าตนเองไม่มีเสรีภาพ แล้วโยนความผิด

^{๑๑} Ibid. p. 462.

^{๑๒} Ibid. p. 56.

^{๑๓} Ibid. p. 383.

^{๑๔} Ibid. p. 71.

ให้แก่คนอื่นหรือสิ่งอื่น หรือโทษสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวบีบบังคับตนให้กระทำสิ่งนั้น ๆ ทั้งนี้มันเป็นความพยายามที่จะหนีจากความทุกข์ เมื่อตนเองต้องเผชิญหน้ากับเสรีภาพ ซึ่งความรู้สึที่ตนเองสร้างขึ้นมาในใจเพื่อปกปิดความกังวลใจนี้คือ สภาวะหลอกตนเองให้กระทำอะไรต่าง ๆ ไป จึงเหมือนกับวัตถุที่ไม่ยอมคิดหรือตัดสินใจ แต่ปล่อยให้ตัวเองไปตามสภาวะหรือเล่นบทบาทไปตามที่สังคมกำหนด ดังนั้นเสรีภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับชาห์เพราะเป็นเครื่องตัดสินความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีและมีความกล้าหาญที่จะเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยมีความรับผิดชอบต่อผลของการกระทำนั้น มนุษย์ที่มีเสรีภาพจึงเป็นบุคคลที่พึ่งตนเองโดยไม่พึ่งพิงอำนาจที่ตนมองไม่เห็นหรือโยนความรับผิดชอบต่อการเลือกด้วยการปล่อยให้ตนไปตามกระแสต่าง ๆ ที่หลังไหลเข้ามาแล้วตนเองก็ฝากชีวิตและความหวังไว้กับสิ่งเหล่านั้น การตัดสินใจเลือกด้วยตนเองอย่างมีอิสระแล้วกระทำสิ่งนั้นไปตามจุดมุ่งหมายที่ตนเลือกจึงเป็นการใช้เสรีภาพที่แท้จริง ดังนั้นการมีเสรีภาพมิได้หมายความว่าตนต้องไขว่คว้าสิ่งที่ปรารถนานั้นให้ได้ และจุดหมายปลายทางมิใช่ตัวกำหนดการมีเสรีภาพ แต่เสรีภาพเกิดจากการที่เราเลือกสิ่งใดก็ตามแล้วยอมรับผลที่ตามมาในภายหลัง เช่น เรามีจุดหมายที่จะไปตุรกีและซีกาโก แต่เรามีเงินจำกัด ถ้าเราใช้เงินนี้หมดไปกับการเที่ยว เราจะไม่มีเงินเก็บออมสำหรับการซ่อมแซมบ้าน ความต้องการที่จะไปทั้ง ๒ แห่งพร้อมกันในปีเดียวย่อมมีผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบ้าน ซึ่งเราต้องยอมรับผลที่ตามมาด้วยใจสงบจุดหมายเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ตั้งขึ้นมาเองโดยไม่มีอะไรมากำหนดให้เราทำ เรามีเสรีภาพที่จะทำหรือไม่ทำก็ได้ ชาห์จึงปฏิเสธแนวคิดของพวกนิตินิยมเพราะเขาคิดว่าตัวสาเหตุเป็นสิ่งที่มีมนุษย์กำหนดขึ้นมา มนุษย์มีเสรีภาพที่จะเลือกมีหรือเลือกเป็นอะไรก็ได้ การที่คนส่วนมากไม่มีใครใช้อิสระภาพที่ตนเองมีอยู่ในการเลือกก็เพราะไม่ต้องการพบกับอุปสรรค ไม่ต้องการความรับผิดชอบ และไม่ต้องการพบกับความเสี่ยงใด ๆ พวกเขาต้องการความสะดวกสบาย จึงดำเนินชีวิตแบบไม่เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งไม่ต่างกับวัตถุที่ไม่ต้องตัดสินใจ ไม่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น คนที่ทำตนเป็นเหมือนวัตถุย่อมเป็นทาสของระบบกฎเกณฑ์และค่านิยมต่าง ๆ ของสังคมและศาสนา การกระทำเช่นนี้ชาห์ถือว่าเป็นการลดคุณค่าของตนเองทั้งที่เสรีภาพเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับตัวมนุษย์ ดังนั้นการที่ใครบางคนพยายามที่จะหนีจากเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมานี้ก็เท่ากับว่าเขาหนีความจริงนั่นคือเขาใช้เสรีภาพที่มีอยู่เพื่อหนีจากเสรีภาพของตนเองแล้วเกิดความสำคัญผิด โดยหลอกตนเองว่าไม่มีเสรีภาพ ทั้ง ๆ ที่มันเป็นการใช้เสรีภาพปฏิเสธเสรีภาพ

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเสรีภาพจะเป็นสิ่งที่ทำให้เราสามารถเลือกกระทำสิ่งใดก็ตามได้อย่างเสรี แต่ตัวเสรีภาพเองกลับไม่มีอิสระ มันจำเป็นต้องมีอยู่ ไม่มีไม่ได้ เพราะถูกกำหนดมาแล้วให้มีมาพร้อมกับตัวเอง ชาห์จึงกล่าวว่า “It is not free not to be free.”^{๑๕} นั่นคือ เสรีภาพไม่มีอิสระที่จะไม่มีอยู่ แต่เสรีภาพเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่โดยที่มันไม่มีอิสระที่จะหนีจากความมีอยู่นี้ไปได้ และการ

^{๑๕} *Ibid.* p. 508.

ที่เราปฏิเสธอะไรต่าง ๆ ได้ยอมแสดงว่าเรามีเสรีภาพอย่างแท้จริง ดังนั้นภายในเสรีภาพเองจึงมีการแฝงอยู่ของการปฏิเสธ

อนึ่ง สถานการณ์ก็เป็นหลักสำคัญต่อการตัดสินใจ ชาวทศคิดว่าสถานการณ์เป็นโครงสร้างพื้นฐานของภาวะสำหรับตนเอง คนทุกคนจึงต้องอยู่ในสถานการณ์ ถึงแม้ว่าตนเองจะมีเสรีภาพก็ตาม แต่การใช้เสรีภาพจะอยู่ในวงจำกัดของสถานการณ์ เช่น คนที่เกิดมาพิการ ความพิการเป็นสถานการณ์อย่างหนึ่งซึ่งคนพิการเลือกเองไม่ได้พอเกิดมาและเริ่มตระหนักว่าตัวเขานั้นพิการและอยู่ในสถานการณ์ที่เลือกไม่ได้ แต่เขายังคงมีเสรีภาพถึงแม้ว่าจะอยู่ในวงจำกัดก็ตาม คนที่เกิดมาแขนด้วนสามารถใช้แขนข้างเดียว คนที่เกิดมาขาด้วนทั้ง ๒ ข้าง สามารถใช้แขนและอวัยวะที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิตต่อไป พวกเขามีเสรีภาพที่จะเลือกมีชีวิตอยู่อย่างพิการหรือเลือกที่จะฆ่าตัวตายก็ได้ การที่มนุษย์มีเสรีภาพในสถานการณ์ย่อมทำให้มนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบในการใช้เสรีภาพนั้น สถานการณ์จึงต้องมีควบคู่กับเสรีภาพเสมอชาวทศเชื่อว่าถ้าไม่มีสถานการณ์คอยกำหนดว่าสถานการณ์ของอะไร ความสำนึกจะไม่สามารถเลือกอะไรได้ สิ่งที่เราเรียกว่าสถานการณ์ในทัศนะของชาวทศนั้นมีได้หมายความเฉพาะในเรื่องสถานที่และสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งอื่นอีกหลายประการซึ่งจะก่อให้เกิดผลต่อเสรีภาพซึ่งมีทั้งหมด ๕ ประการ คือ

๑. ที่ของฉัน (My Place)

ตามทัศนะของชาวทศแล้วสถานที่มีได้เป็นอุปสรรคต่อเสรีภาพของมนุษย์ คนทุกคนสามารถที่จะแยกตนเองออกจากสถานที่ได้ ดังนั้นการที่ใครคนใดคนหนึ่งมีอาชีพเป็นพนักงานที่มีฐานะยากจน ย่อมมิได้หมายความว่าเขาไม่มีอิสระที่จะไปนิวยอร์ก (New York) อุปสรรคทั้งหลายนั้นคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาในรูปแบบของแผนการต่าง ๆ เช่น แผนการที่จะไปนิวยอร์ก ไปประเทศจีน หรือไปเมืองเมลเบิร์น (Melbourne) แผนการเหล่านี้มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาทำให้เป็นสถานการณ์ที่ทำให้เราถูกจำกัด แต่เรามีเสรีภาพในการเลือกที่จะยอมรับหรือปฏิเสธได้เสมอ

๒. อดีตของฉัน (My Past)

ชาวทศยอมรับว่าคนทุกคนมีอดีต และอดีตเป็นสิ่งที่เราเปลี่ยนแปลงไม่ได้เราจึงไม่สามารถคิดถึงตัวเองได้ถ้าปราศจากอดีต แต่กระนั้นอดีตมิได้มีอำนาจเหนือการตัดสินใจของเรา เราสามารถแยกตนเองออกจากอดีตและเราสามารถทิ้งอดีตได้ การที่คนส่วนมากคิดว่าอดีตมีอำนาจต่อการตัดสินใจในปัจจุบันนั้นเป็นเพราะตัวตนในปัจจุบันเป็นผู้มอบอำนาจและมอบความหมายให้แก่อดีต ทั้ง ๆ ที่เราสามารถเลือกอดีตและทิ้งอดีตได้ การแต่งงานในอดีตจะมีความสำคัญต่อเราในเวลานี้ต่อเมื่อเราตัดสินใจที่จะยอมรับการแต่งงานนั้น แต่ถ้าเราเลิกล้มความสนใจในการแต่งงานก็เท่ากับว่าเราละทิ้งอดีต ความขมขื่นในชีวิตที่ผ่านมาจะมีความสำคัญต่อเราได้เมื่อเรายอมรับมัน แต่ถ้าเราลืมนั้นและไม่สนใจความขมขื่นนั้นอีกต่อไป อดีตนั้นจะไม่มีอิทธิพลต่อชีวิตของเราเลย ถึงแม้ว่าอดีตเป็นเครื่องมือ

อย่างหนึ่งที่ช่วยเราในการตัดสินใจกระทำกรต่าง ๆ ในอนาคต แต่กระนั้นมิได้หมายความว่าเราจะใช้อดีตมาเป็นเครื่องผูกมัดการตัดสินใจของเราในเรื่องต่าง ๆ เราสามารถแยกตัวเองออกจากอดีตได้ และเราสามารถหยุดการมีอยู่ของมันได้ ความมีอยู่เป็นอยู่ของตัวเราจึงเป็นตัวตนที่มีอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ในทุก ๆ วันเราจึงสามารถตัดสินใจใหม่ได้เสมอ และชีวิตของเรามีใช้สิ่งที่ถูกกำหนดมาโดยการกระทำในอดีต

๓. สิ่งแวดล้อมของฉัน (My Environment)

สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวเราอันเป็นข้อเท็จจริงที่มนุษย์ต้องเผชิญแต่มิใช่สิ่งที่จะมาจำกัดเสรีภาพ ถึงแม้ว่าสิ่งแวดล้อมบางอย่างเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของเรา แต่เราสามารถใช้อุปสรรคเลือกที่จะกระทำและสามารถพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อให้เกิดการกระทำที่เหมาะสมระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม สมมติว่าเราซึ่งจักรยานด้วยอัตราความเร็วสูงสุดแต่ขณะที่ขี่ไปเกิดยางแตก อากาศร้อน และมีลมพัดผ่านตลอดเวลา สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า “สิ่งแวดล้อม” ซึ่งชาห์ไม่ถือว่าเป็นอุปสรรคที่จะทำให้เราหยุดการตัดสินใจ แต่กลับเป็นโอกาสที่ดีที่จะเปิดทางให้เราเลือกได้อย่างอิสระว่าจะไปต่อด้วยรถไฟ หรือเดินไป หรือจะปะยางรถ ดังนั้นสิ่งแวดล้อมจึงไม่ใช่สาเหตุที่ทำให้ยางแตก แต่สิ่งแวดล้อมทำให้สำนึกของเรามีอิสระในการเลือก ถ้าเราไม่มีอุปสรรค ไม่มีสถานการณ์ เราจะไม่ทราบเลยว่าเสรีภาพเป็นอย่างไร เสรีภาพจึงเป็นตัวเปิดเผยให้เราเห็นสถานการณ์ และสถานการณ์มิใช่ตัวจำกัดเสรีภาพตามที่เข้าใจกันมา ตัวเรานี่เองที่เป็นตัวตัดสินใจว่าจะเลือกอะไร

๔. เพื่อนของฉัน (My Neighbor)

เพื่อนมีอิทธิพลต่อการกระทำของเรา แต่ในขณะที่เดียวกันตัวเรามีเสรีภาพที่จะเลือกคบเพื่อนคนไหนก็ได้ สมมติว่า นาย ก. กับนาย ข. เป็นเพื่อนที่รักกันมาก นาย ข. เป็นคนนิสัยไม่ดี แต่นาย ก. ยังคงรักนาย ข. และชอบที่จะไปไหนมาไหนด้วยกันเสมอ จนกระทั่งนาย ข. ทำผิดกฎหมายถูกตำรวจจับ นาย ก. จึงถูกจับไปด้วย ชาห์คิดว่ากรกระทำของคนหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่ออีกคนหนึ่ง ดังนั้นการเลือกจึงมีความสำคัญ และมนุษย์ต้องรับผิดชอบผลของการเลือกนั้น อีกทั้งจะต้องคิดถึงสิ่งที่จะทำให้ผู้อื่นมีเสรีภาพด้วย และไม่ควรถ้าทำต่อผู้อื่นเสมือนว่าเขาเป็นวัตถุ ในกรณีนี้นาย ก. มีเสรีภาพที่จะยอมรับหรือปฏิเสธในการเป็นเพื่อนกับนาย ข. เพราะเขารู้อยู่แล้วว่านาย ข. เป็นคนไม่ดี นาย ข. จึงมีส่วนในการตัดสินใจของนาย ก. และนาย ก. มีเสรีภาพที่จะเลือกนาย ข. เป็นเพื่อน ทั้งสองต่างมีเสรีภาพที่จะยอมรับหรือปฏิเสธความเป็นเพื่อนกัน แต่เมื่อเลือกที่จะเป็นเพื่อนกันแล้วต้องยอมรับผลที่ตามมาจากการเป็นเพื่อน

๕. ความตายของฉัน (My Death)^{๑๖}

ความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องประสบ และไม่มีใครสามารถนำความตายของใครออกไปให้พ้นได้ ความตายจึงเป็นความทุกข์และความเจ็บปวดชนิดหนึ่ง จุดหมายของการตายคือการหยุด นั่นคือหยุดการกระทำทุกอย่าง ความตายจึงเป็นจุดจบของการมีอยู่ แต่กระนั้นมนุษย์ทุกคนมีอิสระที่จะเลือกตาย ถ้าเขาไม่พอใจที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป การที่คนส่วนมากมีความทุกข์เพราะความตายด้วยเหตุที่ว่าทุกคนต้องการภาวะที่มั่นคง ไม่ต้องการความดับสูญ นั่นคือมีความปรารถนาที่จะมีภาวะแบบพระเป็นเจ้า ซึ่งไม่มีวันเป็นไปได้เพราะพระเป็นเจ้าเป็นภาวะที่เป็นไปไม่ได้ และมนุษย์ส่วนมากไฝฝืนในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้นี้ จึงเกิดภาวะแปลกแยกอันเป็นเหตุให้จิตใจมนุษย์มีแต่ความกังวล ไม่มีความสงบ

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ชาทร์เชื่อว่า สถานการณ์ต่าง ๆ ไม่มีความหมายต่อมนุษย์เลย แต่ตัวเราต่างหากที่เป็นผู้ทำให้สถานการณ์เป็นอุปสรรคกีดขวางการตัดสินใจและการกระทำ มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและการกระทำ แต่การที่คนส่วนมากไม่ยอมเลือกเพราะเกรงว่าจะเลือกผิดจึงหนีความรับผิดชอบและปล่อยตนไปตามกระแสสังคมโดยละทิ้งความเป็นมนุษย์และทิ้งเสรีภาพที่ตนมีอยู่ การทำเช่นนี้ชาทร์ประณามว่าเป็นการลดคุณค่าของความเป็นมนุษย์และกระทำตนเหมือนก้อนหินก้อนหนึ่ง จึงทำให้เกิดศรัทธาเลวหรือการหลอกตนเอง ซึ่งทำให้ตนเองมีลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น การพยายามทำตนเป็นคนดีและการพยายามเป็นคนจริงใจกับคนทุกคน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นการเสแสร้งแก่งัดทำในสิ่งที่ตนเองไม่ได้เป็น ชาทร์คิดว่ามนุษย์ทุกคนเป็นผู้ให้ความหมายกับทุกสิ่งในโลก และทุกคนมีเสรีภาพในการเลือกที่จะเป็นอะไรก็ได้แต่ทุกคนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการเลือกและการกระทำทั้งหมดที่เราเลือก การเลือกจึงเป็นเนื้อแท้แห่งภาวะของตนเองและการกระทำก็เป็นผลมาจากการเลือก เมื่อใดที่เราเลือกที่จะไม่ทำอะไรเลย เราย่อมมีเสรีภาพที่จะปฏิเสธ ดังนั้นภายในเสรีภาพจึงมีการปฏิเสธและการที่เราปฏิเสธย่อมแสดงให้เห็นว่าเรามีเสรีภาพ มนุษย์ในทัศนะของชาทร์เป็นภาวะสำหรับตนเองที่ไม่มีอะไรเลย หรือเราอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นความว่างเปล่า (nothingness) ถึงแม้จะมีสำนึก แต่สำนึกนั้นมีอยู่ในชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็สลายไป

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดเรื่องเสรีภาพของชาทร์ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างบทละครเรื่อง *Huis clos (No Exit)* ซึ่งมีความหมายว่า “ไม่มีทางออก” บทละครเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทางปรัชญาของชาทร์ที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีอิสรภาพในทุกสถานการณ์ มนุษย์จึงสามารถที่จะเลือกตัดสินใจได้อย่างเสรีในการที่จะเป็นในสิ่งที่เขาเลือก และชะตาชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดมิใช่อำนาจเหนือธรรมชาติอื่นใดที่จะดลบันดาลให้เป็นไป มนุษย์ทุกคนควรมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนกระทำและไม่ควรหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบที่มาจากความตั้งใจและความมุ่งมั่นของตนเอง

^{๑๖}

Ibid. pp. 511-553.

ซาทร์กำหนดให้ตัวละครเรื่องนี้มีตัวละครหลัก ๓ คน ซึ่งดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบโดยอยู่ในสภาพที่ตายแล้วและกำลังอยู่ในนรก แต่นรกในทัศนะของซาทร์ไม่ใช่อย่างที่ปรากฏในศาสนาต่าง ๆ หากแต่ว่านรกของซาทร์นั้นเป็นเพียงห้องนั่งเล่นที่ค่อนข้างอุดอู้และมีการประดับด้วยเครื่องเรือนในสมัยจักรวรรดิที่ ๒ ของฝรั่งเศส ตัวละครทั้ง ๓ คนนี้ได้แก่ โจเซฟ การ์แซง (Joseph Garcin) ซึ่งเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ที่เคยมีชีวิตหมกมุ่นในสุรานารี ทั้ง ๆ ที่มีภรรยาที่แสนดี เขาเลือกทางเดินแบบผู้มึนเมาจนกระทั่งที่สุดท้ายของชีวิตเขาถูกยิงตายและถูกตราหน้าว่าเป็นคนชั่วลาด ตัวละครอีกคนหนึ่งเป็นหญิงสาวที่นิยมรักคนเพศเดียวกัน เธอมีนามว่า อีแนซ เซอราโน (Inès Serrano) เธอมีอาชีพเป็นเสมียนกรมไปรษณีย์ แต่ไปมีความสัมพันธ์กับเพื่อนสาวที่มีคู่รักแล้ว จนเกิดความหึงหวงและยุยงให้เพื่อนสาวทิ้งคู่รักไป ต่อมาเพื่อนสาวของเธอเกิดสำนึกบาปที่ทำให้ร้ายจิตใจชายคนรักจนเขาเสียใจและถูกรถชนตาย ชาวบ้านในหมู่บ้านจึงตำหนิและดูถูกเหยียดหยามหญิง ๒ คนนี้ ทำให้เพื่อนสาวเกิดความทุกข์มากจึงฆ่าอีแนซตายและฆ่าตัวตายตามไปด้วย และตัวละครสำคัญอีกคนหนึ่งคือ เอสเตลริโกลต์ (Estelle Rigault) หญิงสาวผู้บูชาเงินซึ่งมีโอกาสได้แต่งงานกับชายชราผู้มีฐานะร่ำรวย เธอมีความสุขอยู่เพียงระยะหนึ่งแล้วเกิดความเบื่อหน่ายจึงคบกับชายชู้ที่ยากจนจนกระทั่งมีลูกด้วยกัน แต่เธอได้ฆ่าทารกนั้นอย่างโหดเหี้ยม สุดท้ายเธอก็ต้องตายด้วยโรคปอดบวม

ตัวละครทั้ง ๓ คนนี้มีประวัติในอดีตที่เลวร้ายสำหรับสังคม เมื่อตายไปจึงตกนรก แต่นรกในทัศนะของซาทร์นั้นไม่มีเครื่องมือสำหรับทรมานร่างกายและไม่มีเจ้าหน้าที่ทรมานร่างกายโดยตรง แต่เป็นห้องที่ปิดตาย ทั้งสามต้องอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าจะมีโทษต่อกันก็ต้องทนอยู่ด้วยกันตลอดไป จนไม่รู้ว่เมื่อไหร่จะถึงจุดจบ เมื่อทุกคนได้เข้ามาในห้องนี้ครั้งแรกทุกคนพยายามปิดบังชีวิตจริงของตนเอง แต่ปิดบังอย่างไรก็ได้เพราะต้องทนเห็นหน้ากันทุกวัน ในที่สุดทั้ง ๓ คนต้องเปิดเผยชีวิตจริงของแต่ละคน เพื่อค้นหาสาเหตุว่าเหตุใดพวกตนจึงต้องมาอยู่ร่วมกันทั้งที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน โดยที่การ์แซงพยายามแสดงตนให้ทุกคนเห็นว่าเขาเป็นวีรบุรุษ ไม่ใช่คนชั่วลาด เพราะเขาต้องการความศรัทธาและการยกย่องเทิดทูนบูชาจากผู้อื่น เอสเตลพยายามใช้เสน่ห์ช่วยวนการ์แซงแต่ไม่สำเร็จ อีแนซพยายามให้ทำการ์แซง แต่ด้วยความที่พุดจาแข็งกร้าวจึงทำให้การ์แซงเบื่อหน่าย ผู้หญิงทั้งสองพยายามเอาชนะกันและพุดจาเหน็บแนมกันตลอดเวลาทำให้การ์แซงพยายามที่จะหนีจากคนทั้ง ๒ นี้แต่ก็หนีไม่พ้น อีแนซและเอสเตลได้ใช้วาทะทำร้ายกันตลอดเวลาจนถึงขั้นที่เอสเตลใช้มีดแทงอีแนซ ซึ่งอีแนซได้พุดปลุกสติให้ทุกคนสำนึกว่าใครก็ตามที่เข้ามาในห้องนี้แล้วจะฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย เพราะทุกคนได้ตายแล้วและกำลังอยู่ในนรก นรกนั้นคือคนอื่น^{๑๗}

^{๑๗} Sartre. *Writers and Critics*. Translated by Maurice Cranston. 1962, pp. 63–78.

อย่างไรก็ตาม ในตอนท้ายของบทละครนี้ ประตุนรกได้เปิดออก แต่คนทั้งสามกลับไม่ยอมออกไป ทั้ง ๆ ที่พวกเขาปฏิเสธตลอดมาที่จะอยู่ในห้องนรกนี้และพยายามที่จะทุบประตูให้เปิด เมื่อประตูเปิดให้พวกเขาได้ออกไป พวกเขากลับปฏิเสธเสรีภาพที่มีและต้องทนทุกข์กับสภาพที่พวกเขาไม่ปรารถนานั้นตลอดไป

บทละครเรื่องนี้ได้สะท้อนให้เราเห็นว่าชีวิตที่เป็นอยู่ในสังคมมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสมัยของซาทร์หรือแม้แต่สมัยนี้ก็ตาม ตราบใดที่มนุษย์ต้องอาศัยคนอื่นเป็นกระจกส่องตัวเขาเองแล้วตรานั้นพวกเขาย่อมเป็นคนอ่อนแอที่ต้องอาศัยการตัดสินของผู้อื่น อันเป็นการมองตนเองโดยผ่านสายตาของคนที่ต้องการให้ยอมรับคุณค่าที่เขากำหนดให้มา บุคคลทั้งสามในบทละครเรื่องนี้ได้อยู่ในนรกเพราะการเลือกในอดีตของพวกเขาเอง เมื่อมาอยู่ร่วมกัน ต่างคนจึงต่างทรมาณกันด้วยคำพูดและการกระทำ และต้องทนอยู่ร่วมกันต่อไป เมื่อใดที่พวกเขาสำนึกได้ว่าตนเองมีเสรีภาพและมีอิสระที่จะเลือกเป็นในสิ่งที่ตนจะเป็น โดยไม่สนใจต่อคุณค่าและกฎเกณฑ์ที่ผู้อื่นกำหนด พวกเขาจึงจะพ้นจากนรกซึ่งนรกนั้นคือคนอื่นที่มาพิพากษาตัวเรา การที่เรายอมให้คนอื่นมาตัดสินชีวิตของเราและการที่เราไปยุ่งกับเรื่องของคนอื่นจึงเป็นการสร้างนรกให้แก่ตนเองและไม่มีความเป็นตัวเองอีกต่อไป การที่จะหลุดพ้นจากการถูกรังแกได้ต้องเริ่มจากการมองตนเอง ฟังตนเอง เข้าใจตนเอง สำนึกในเสรีภาพของตนเองและตัดสินใจเลือกชีวิตด้วยตนเองโดยไม่เอาคนอื่นมาตัดสินชีวิตของตนเพราะไม่มีใครรู้ตัวตนของเราดีไปกว่าตัวเรา

เราอาจกล่าวได้ว่าเสรีภาพมีความสำคัญต่อมนุษย์และเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคมไม่มีความหมายอะไรเลยถ้าไม่มีเสรีภาพเป็นพื้นฐาน การที่เราจะเป็นคนดีหรือเป็นอะไรก็ตามจะต้องมาจากเสรีภาพทางใจที่เราตัดสินใจเลือกที่จะเป็นมิใช่การถูกบังคับหรือถูกล่อลวงด้วยวัตถุหรือมีเงื่อนไขให้กระทำ เสรีภาพในทัศนะของซาทร์เปิดกว้างให้ทุกคนได้ตัดสินใจเลือกด้วยตนเองที่จะสร้างวิถีชีวิตและทำให้ทุกคนก้าวไปอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่กระนั้นเสรีภาพของซาทร์มิได้ให้ทำอะไรตามใจชอบโดยขาดความรับผิดชอบต่อผลที่ตนเลือกตัดสินใจ เพราะเสรีภาพเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบ เสรีภาพของซาทร์จึงมิใช่การตระหนักรู้เฉพาะตนเองเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงเสรีภาพของผู้อื่นและการรับผิดชอบต่อผลการกระทำของตัวเราซึ่งอาจกระทบต่อผู้อื่น ซาทร์ไม่ประสงค์ให้มนุษย์ทำลายเสรีภาพต่อกัน ดังนั้น มนุษย์ไม่ควรแสดงความเป็นเจ้าของบุคคลอื่นเพราะเป็นการทำให้บุคคลอื่นเป็นวัตถุ การให้ความรักผู้อื่นจึงเป็นสิ่งที่ต้องระวัง เพราะอาจนำไปสู่การแสดงอำนาจครอบครองหรือแสดงความเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ต่างฝ่ายไม่มีเสรีภาพ^{๑๘}

^{๑๘}

Ibid. pp. 388-399.

อย่างไรก็ตาม ความรับผิดชอบย่อมตามมาด้วยความกระวนกระวายใจและความกลัว ทำให้มนุษย์ส่วนมากยอมทิ้งเสรีภาพ ซึ่งชาตรีถือว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการลดศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ถ้ามนุษย์แต่ละคนใช้เสรีภาพและมีความรับผิดชอบแล้วจะไม่กระทบกระเทือนถึงบุคคลอื่นและสิ่งอื่นเลย เพราะเขาอย่าอ้อมรั้วจอกขอบเขตของตนในการปฏิบัติต่อบุคคลอื่น^{๑๙}

๓. เสรีภาพในทัศนะของชาตรียังคงนำมาใช้ได้กับชีวิตในสังคมปัจจุบันหรือไม่

ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีผลทำให้เกิดความสะดวกสบายในทุก ๆ ด้านมากกว่าแต่ก่อน สังคมมีความร่ำรวยมากขึ้น แต่กระนั้นปัญหาทางสังคมกลับมีมากและซับซ้อน ทำให้มนุษย์ในปัจจุบันนี้ต้องเผชิญหน้ากับผลกระทบของภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว พฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ การเจริญเติบโตทางโครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี ค่านิยมแบบวัตถุนิยมล้วนส่งผลต่อความเป็นอยู่ของสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อต้องเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้น ประชากรบางส่วนไม่สามารถปรับตัวและไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เข้ามาได้ จึงเกิดปัญหาทั้งในด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวกับความเครียด ภาวะซึมเศร้า และการฆ่าตัวตาย^{๒๐}

ประเทศที่เจริญแล้วส่วนมากเป็นประเทศที่มีปัญหาทางด้านจิตใจเพราะมนุษย์ในสังคมส่วนมากมีจิตใจเร่าร้อน มีความกระวนกระวาย มีความกลัวตกหลุมง่าย มีความเครียดสูง มีความเหงาและความว่าเหว เราจะเห็นได้ว่าจำนวนคนมากขึ้นแต่ผู้คนในสังคมส่วนมากกลับรู้สึกโดดเดี่ยว มีความรู้สึกแปลกแยก เป็นโรคจิตหรือโรคประสาทมากขึ้น จิตใจมีความแปรปรวน และเกิดความรู้สึกว่าชีวิตไม่มีความหมาย จึงเกิดการฆ่าตัวตายมากขึ้น^{๒๑}

เราอาจกล่าวได้ว่า ความเจริญรุ่งเรืองของสังคมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มนุษย์รักความสะดวกสบายและหลงใหลในสิ่งประดิษฐ์แปลกใหม่ที่คิดค้นกันขึ้นมา จึงเกิดการแสวงหาวัตถุมากขึ้น และกระทำทุกอย่างไม่ว่างานนั้นจะหนักมากเพียงใดหรือมีการแข่งขันกับผู้อื่นอย่างรุนแรงแค่ไหน ซึ่งทำให้มนุษย์ต้องทำตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้อื่นเป็นผู้ตัดสิน จนทำให้เกิดการสูญเสียเสรีภาพที่มีอยู่เพื่อเดินตามกระแสความคิดที่มีผู้อื่นคอยชี้นำ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนปรารถนา เราจะเห็นได้ว่ามนุษย์ในปัจจุบันนี้ส่วนมากแล้วได้กลายเป็นชีวิตที่ขาดเสรีภาพในการคิดและตัดสินใจ อีกทั้งยังตกเป็นทาสของวัตถุได้ง่าย ซึ่งทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา แนวคิดของชาตรีในเรื่องเสรีภาพนี้ถึง

^{๑๙} *ibid.* pp. 574-577.

^{๒๐} อนุพงศ์ คำมา. “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายสำเร็จ : กรณีศึกษาจังหวัดสุโขทัย.” วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. (มกราคม-มีนาคม, ๒๕๕๖), ๕๘(๑): ๕.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. ๒๕๕๒, หน้า ๓๔.

แม้ว่าได้เคยเป็นแนวคิดที่ใช้แก้ปัญหามาแล้วในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ แต่ยังไม่ล้ำสมัยที่จะนำมาใช้ได้อีกกับชีวิตในสังคมปัจจุบันนี้ที่ให้ความสำคัญในเรื่องเสรีภาพ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ยังมีบางคนที่เข้าใจความหมายของเสรีภาพไปในการทำงานที่ว่า การทำอะไรก็ได้ตามใจปรารถนาโดยไม่ต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบที่ตามมา ซึ่งความเข้าใจแบบนี้ทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุได้ง่ายและไม่สามารถถอนตนออกมาจากความหลงใหลในวัตถุเหล่านั้น เราจะเห็นได้ว่ามนุษย์ในปัจจุบันนี้ส่วนมากแล้วถูกควบคุมโดยระบบของวัตถุที่ซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลเหนือชีวิต จึงทำให้ความมีอิสระในการตัดสินใจเลือกของพวกเขาน้อยลงไปทุกที การมีชีวิตในปัจจุบันจึงเต็มไปด้วยความเร่งรีบและการแข่งขันกัน ซึ่งนับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ภาพของคนที่ทำงานหนักและการทำร้ายกันเองหรือการทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อนำเงินที่ได้ไปซื้อสิ่งต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ตนดูดีในสังคม ภาพเหล่านี้มีปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป หรือการที่พยายามทำตนเองแปลก ๆ หรือการค้นหาสิ่งแปลกใหม่เพื่อจะได้เป็นคนทันสมัย จึงทำให้เกิดการประดิษฐ์สิ่งใหม่หรือแสวงหาของแปลกมาอวดกัน เช่น โทรศัพท์มือถือแบบต่าง ๆ โทรทัศน์วิทยุ ภาพยนตร์ และคอมพิวเตอร์ วัตถุเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทำให้เกิดรุ่นใหม่ ๆ ถ้าใครที่จับกระแสความก้าวหน้าของวัตถุเหล่านี้ไม่ทันจะกลายเป็นคนตกกระแสและตามกระแสความเป็นสมัยใหม่ไม่ทันซึ่งอาจกลายเป็นคนล้าหลัง ชีวิตในสังคมปัจจุบันจึงมีลักษณะเร่งรีบ เร่าร้อน และเคร่งเครียด หาคความสงบเย็นได้ยาก ใครที่ไม่มีอะไรที่คนอื่นมีก็จะต้องพยายามมีให้เหมือนกับคนอื่น ๆ วัตถุที่มนุษย์สร้างได้กลายเป็นนายบังคับชีวิต ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกขัดแย้ง เกิดความกังวลและเกิดความเบื่อหน่ายชีวิต ปัญหาต่าง ๆ ทางสังคมจึงเกิดขึ้นมามากมาย

แนวคิดเรื่องเสรีภาพของชาห์จะทำให้เราเกิดความเข้าใจในเรื่องเสรีภาพว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ที่มีมาพร้อมกับมนุษย์ตั้งแต่เกิด โดยที่ธรรมชาติมนุษย์นั้นมีความเป็นอิสระและไม่เป็นทาสของวัตถุหรือสิ่งอื่นใด แต่วัตถุต่างหากที่เป็นสิ่งสร้างของมนุษย์ มนุษย์ในทัศนะของชาห์สามารถทำอะไรต่าง ๆ ได้อย่างมีอิสระภาพ โดยไม่ต้องไปกังวลกับเรื่องของอดีต ปัจจุบัน และอนาคต รวมไปถึงบุคคลอื่น ๆ สิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ทั้งหมดนี้ไม่สามารถมีอำนาจที่จะกำหนดตัวมนุษย์ ชาห์ได้กระตุ้นให้ทุกคนได้สำนึกว่าตนเองคือผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง^{๒๒} แนวคิดของชาห์จึงมีส่วนช่วยให้ทุกคนได้ตระหนักถึงความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อันเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กล้าเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรค และยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นมาในภายหลัง

อย่างไรก็ตาม ชาห์ได้กล่าวถึงมนุษย์ว่าเป็นสิ่งไร้สาระ มนุษย์จึงต้องสร้างสาระให้แก่ตนเอง แต่สาระนั้นไม่เพียง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงไม่มีวันที่จะสมบูรณ์ได้อย่างเต็มที่ ชีวิตของมนุษย์

^{๒๒}

Ibid. p. 505.

ทั้งชีวิตจึงเหนื่อยเปล่า แต่กระนั้นมนุษย์ควรยอมรับความจริงนี้และเผชิญหน้าด้วยความกล้าหาญ พร้อมทั้งตัดสินใจเลือกกระทำการต่าง ๆ ด้วยตนเอง เสรีภาพในทัศนะของชาห์จึงส่งเสริมความเชื่อมั่นและกระตุ้นให้มนุษย์ใช้ปัญญาอย่างมีสติในการตัดสินใจเลือกที่จะกระทำ และตระหนักถึงความสามารถของตนเอง เมื่อมนุษย์เลือกกระทำการสิ่งใดไปแล้ว เขาต้องยินดีรับผิดชอบต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และโลก การใช้ปัญญาพิจารณาความเหมาะสมของการกระทำในแต่ละครั้งจึงเป็นเรื่องสำคัญ การใช้เสรีภาพในแบบของชาห์ให้ความสำคัญในเรื่องความระมัดระวังและไม่เป็นไปในลักษณะที่เห็นแก่ตัว ในแบบที่เราต้องไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นสูญเสียเสรีภาพเช่นเดียวกัน^{๒๓}

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เราจะเห็นได้ว่าแนวคิดในเรื่องเสรีภาพของชาห์มีหลักการที่สามารถนำมาใช้ได้กับชีวิตในสังคมปัจจุบันซึ่งจะช่วยให้เราเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องเสรีภาพกับการอยู่ร่วมกันในสังคม ถึงแม้ว่าเสรีภาพของชาห์จะให้ความสำคัญแก่ปัจเจกชน และไม่ใครให้ความสำคัญต่อปัญหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีไว้ว่าท่านจะละเลยในเรื่องเหล่านี้ ทั้งนี้เพราะชาห์เชื่อว่ามนุษย์คือผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง การตัดสินใจเลือกของมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญ และการเลือกในแต่ละครั้งของมนุษย์ พวกเขาต้องคำนึงว่าเรามีได้เลือกเพื่อตนเองเท่านั้น แต่เลือกให้บุคคลอื่น ๆ ด้วย การเลือกของมนุษย์จึงแฝงด้วยความรับผิดชอบต่อผลที่จะเกิดขึ้นในภายหลัง

บทสรุป

จากการศึกษาทัศนะของชาห์ในเรื่องเสรีภาพ เราจะเห็นได้ว่าแนวคิดของชาห์นั้นไม่ได้สร้างความหวังและความอบอุ่นให้แก่มนุษย์เหมือนศาสนาต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายชัดเจนและมีแนวปฏิบัติที่ตายตัว แต่สิ่งที่ได้รับจากแนวคิดในเรื่องเสรีภาพของชาห์คือความเหงาและความรู้สึกโดดเดี่ยว ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงปรารถนาของคนส่วนมาก อีกทั้งการแสดงออกซึ่งความรักของคนทั่วไปที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันนั้น ชาห์คิดว่าความรักแบบนี้จะทำให้เกิดการทำลายเสรีภาพและเป็นการลวงล้าเข้าไปในเสรีภาพของผู้อื่น แนวคิดเช่นนี้เป็นเรื่องที่ไม่น่ายินดีนักสำหรับสังคมที่ต้องการมาตรฐานทางศีลธรรม แนวคิดของชาห์จึงเสื่อมไปและเป็นจุดที่ทำให้เกิดนักคิดหลังนวยุคที่พัฒนาแนวคิดในเรื่องเสรีภาพขึ้นมาและปรับใช้มาจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่กระนั้นแนวคิดของชาห์นี้ยังมีจุดเด่นที่น่าสนใจและเราสามารถนำมาใช้สำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันคือ การให้ความสำคัญแก่มนุษย์และการส่งเสริมมนุษย์ในการมองตนเอง รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง และแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยตระหนักถึงเสรีภาพที่มนุษย์มีมาตั้งแต่เกิดซึ่งชาห์เน้นถึงเสรีภาพในการตัดสินใจเลือกมากกว่ารูปแบบอื่น ๆ มนุษย์ในทัศนะของชาห์จึงมีอิสระเสรีที่จะเลือกสารัตถะให้แก่ตนเอง อันเป็นการ

^{๒๓} *ibid.* pp. 463-507.

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วนิดา ขำเขียว

๓๐๓

แสดงออกซึ่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือการอ่อนวอนอำนาจเหนือธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นการแสดงออกซึ่งความกล้าในการเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรคมนุษย์ที่มีเสรีภาพในแบบชาห์จึงเป็นผู้ที่เลือกวิถีชีวิตของตนโดยไม่เป็นทาสของกฎเกณฑ์และสังคม อีกทั้งไม่ปล่อยตนให้วัตถุเข้ามามีอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิต เพราะมนุษย์จะมีโอกาสน้อยมากในการตัดสินใจได้อย่างเสรี ถ้าเขายอมให้ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเข้ามาบงการชีวิตจะทำให้เขาสูญเสียเสรีภาพอันเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการเป็นมนุษย์ การที่มนุษย์ส่วนมากปฏิเสธเสรีภาพที่ตนมีนั้น ชาห์คิดว่า เป็นเพราะพวกเขาไม่ต้องการรับผิดชอบต่อการตัดสินใจใด ๆ และไม่ต้องการเสี่ยงที่จะรับผลของการกระทำนั้น ๆ ดังนั้น พวกเขาจึงยอมยึดถือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ตายตัวเพื่อโยนความรับผิดชอบให้แก่หลักเกณฑ์เหล่านั้นโดยตนเองไม่ต้องรับผิดชอบเลย อันเป็นเรื่องที่ทำกันมากในสังคมมนุษย์ แต่ผลที่เกิดขึ้นคือมนุษย์ได้ตกอยู่ในสภาพที่เหมือนกับวัตถุ ซึ่งถูกโยนไปในทิศทางต่าง ๆ ทำให้เกิดความทุกข์และสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ที่แท้ในทัศนะของชาห์ต้องเลือกวิถีชีวิตของตนเองและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้เสรีภาพในทัศนะของชาห์มีความแตกต่างไปจากเสรีภาพในความหมายทั่วไป เพราะมิได้มีความหมายในแง่การทำตามใจปรารถนาเท่านั้น หากแต่ความหมายยังลงลึกไปถึงการมีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือก ดังนั้นการใช้เสรีภาพในการเลือกตัดสินใจจึงต้องใช้ปัญญาของตนพิจารณาอย่างรอบคอบและมีสติในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่จะไม่ทำให้ตนเองต้องสูญเสียเสรีภาพพร้อมทั้งมีความรับผิดชอบต่อผลของการตัดสินใจนั้น การที่ชาห์ให้ความสำคัญต่อเสรีภาพในระดับปัจเจกชนนี้ มิได้หมายความว่าชาห์ละเลยต่อปัญหาทางสังคมและต่อโลก เพราะเสรีภาพของชาห์เป็นเสรีภาพที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบต่อสังคมและต่อโลก ถึงแม้ว่าจะเป็นภาระรับผิดชอบในเรื่องของตนเองก็ตาม แต่เนื่องจากว่าเสรีภาพเป็นเงื่อนไขแรกแห่งการกระทำต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการแก้ปัญหาและการตัดสินใจในการดำเนินชีวิต จึงย่อมมีผลกระทบต่อเสรีภาพของผู้อื่น ดังนั้น การที่ชาห์ปลุกเร้าให้มนุษย์ตระหนักว่าตนเองมีเสรีภาพและใช้เสรีภาพให้ถูกต้องนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า ชาห์ต้องการให้มนุษย์เกิดสติและมีความระมัดระวังต่อการเลือกที่ไม่ทำให้ตนเองเป็นทาสต่อสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนมีสัมปชัญญะที่ไม่ทำตนเป็นเจ้าของหรือบงการผู้อื่นเพราะมนุษย์แต่ละคนมีเจตจำนงเป็นของตนเองและมีเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจที่จะกำหนดชีวิตของตน พร้อมทั้งยอมรับผลที่ตามมา ถ้ามนุษย์แต่ละคนมีความตระหนักได้เช่นนี้ สังคมย่อมประกอบไปด้วยมนุษย์ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม เราอาจกล่าวได้ว่าสังคมที่ดีในทัศนะของชาห์จึงน่าจะเป็นสังคมที่ยอมรับความหลากหลายของมนุษย์และเปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคนมีความเป็นตัวของตัวเอง แต่ไม่ทำลายเสรีภาพของผู้อื่น เสรีภาพของชาห์จึงมีลักษณะเปิดกว้างให้ทุกคนมีการตัดสินใจและสร้างวิถีทางในการดำเนินชีวิตด้วยตนเอง

แนวคิดของชาตรีมีอิทธิพลอย่างมากต่อปัญญาชนและพวกหัวก้าวหน้าในสมัยของท่าน ทั้งนี้ เพราะการกระตุ้นให้มนุษย์ตระหนักในเสรีภาพที่ตนมีอยู่ การยกย่องศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถ กุมชะตากรรมของตนเองได้ และการยอมรับเสรีภาพของผู้อื่นนั้น ย่อมทำให้ผู้ขาดความกล้าในการ ตัดสินใจและการดำเนินชีวิตด้วยตนเองมีความมั่นใจและมีแรงกระตุ้นที่จะตัดสินชีวิตตนเอง อีกทั้ง มีความตระหนักต่อการเลือกอย่างมีสติทำให้เกิดกระแสตอบรับในเรื่องเหล่านี้จนเป็นผลให้สังคมใน สมัยของท่านตื่นตัวในเรื่องเสรีภาพมากขึ้นและมีการเปิดกว้างทางความคิดที่หลากหลายตราบจน กระทั่งเกิดแนวคิดแบบหลังนวยุค (Postmodernism) ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันได้ทำให้แนวคิด ของชาตรีอ่อนกำลังลงไปเพราะหลายคนคิดว่าแนวคิดของท่านมีส่วนทำลายระบบศีลธรรม โดยดูจาก ชีวิตคู่ของท่านที่ไม่ยอมทำพิธีสมรสหรือการดำเนินชีวิตที่ไม่เป็นไปตามหลักศาสนา แต่กระนั้นก็มีใช้ ว่าแนวคิดในเรื่องเสรีภาพของชาตรีจะนำมาใช้ไม่ได้เลย เพราะเหตุว่า ความสะดวกสบายของสังคม ปัจจุบันและการเปิดเสรีภาพที่กว้างขวางยิ่งกว่าแต่ก่อน ทำให้ภาพลักษณ์ของสังคมเป็นแบบเร่งด่วน เสพง่าย และหลากหลาย การเปิดกว้างของพื้นที่ทางความคิดและการเปิดโอกาสให้ผู้คนมีความเท่า เทียมกันทางสังคม วัฒนธรรมเสรีเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดผลลัพธ์ในส่วนที่ดีคือการได้รับความสะดวก รวดเร็ว มีความสบาย และมีการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันมนุษย์ถ้าขาดจิตสำนึก ของความรับผิดชอบและขาดสำนึกในการเลือก อาจทำให้เป็นคนมักง่ายหน่ายเร็ว ไร้อุดมคติ ขาด หลักการ ชอบพึ่งพาผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ซึ่งมีแนวโน้มที่จะทำให้เป็นคนด้อยปัญญา ดังนั้น การนำแนวคิด ของชาตรีในเรื่องเสรีภาพมาช่วยกระตุ้นมนุษย์น่าจะช่วยให้เกิดจิตสำนึกของความรับผิดชอบต่อผล จากการเลือกตัดสินใจได้ในระดับหนึ่ง และทำให้ทุกคนไม่หลงระเหิดกับความสุขสบาย เพราะชาตรี เชื่อว่ามนุษย์และสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้ล้วนเป็นสิ่งไร้สาระ ในที่สุดแล้วทุกอย่างย่อมถึงความว่างเปล่า แต่การมีอยู่เป็นอยู่กับปัจจุบันอย่างมีสติและใช้เสรีภาพอย่างรับผิดชอบจะช่วยให้มนุษย์หมดความ ทุกข์และความกังวลใจได้.

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๕๒.

อนุพงศ์ คำมา. “ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายสำเร็จ : กรณีศึกษาจังหวัดสุโขทัย.” **วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๑. หน้า ๕ (มกราคม-มีนาคม, ๒๕๕๖).

Honderich, Ted. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Howells, Christina. *The Cambridge Companion to Sartre*. New York: Cambridge University Press, 1998.

Priest, Stephen. *Jean-Paul Sartre: Basic Writings*. London: Routledge, 2001.

Satre. *Writers and Critics*. Translated by Maurice Cranston. London: Oliver and Boyd, 1962.

Satre, Jean-Paul. *Being and Nothingness*. Translated by Hazel E. Barnes. London: Routledge, 2010.

Stumpf, Samuel Enoch; Fieser, James. *Philosophy: History and Problems*. Seventh edition. New York: McGraw-Hill, 2008.

***Abstract* Human on the Way to Sartre's Freedom**

Wanida Kumkiew

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
the Royal Institute, Thailand*

Jean-Paul Sartre's concept about freedom is not out of date because some ideas can still be used as a guidance for life in nowadays society. This is because his concept encourage humans to be interested in looking at themselves, understand themselves and can solves problem with their own ability by realizing the freedom that they have since they are born. Making each person realize his/her own freedom and use it in the right way will release him/her from being unable to solve problems. In addition, this will help that person to be brave to face his/her problems by using freedom with responsibility. In this way, humans will be free from unhappiness and worry. Moreover, this is an appropriate way of living us human beings.

keywords: Freedom, Human, Phenomenological Description, Bad Faith

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗

วารสารราชบัณฑิตยสถาน

ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๑ ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๗